ISSN 1005-0876

BULAK

بولاق

1993 4

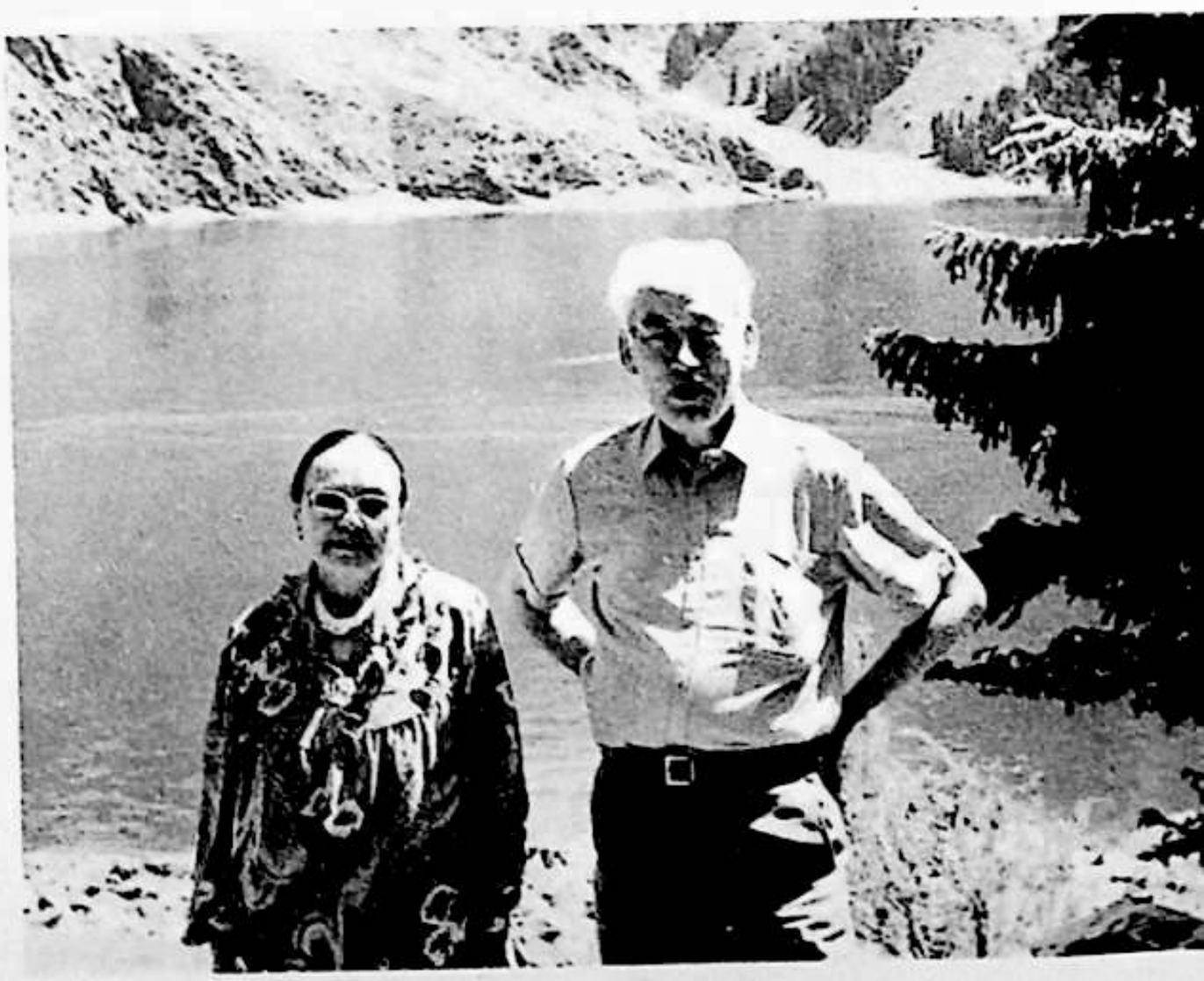

يۇلاق

ئۇيغۇركلاسسىك ئەدەبىياتى ۋەخەلق ئېغىزئەدەبىياتى
پەسسەللىمك ژۇرنىلى

14-يىلنەشرى

ئومۇمىي 45-سان

1993

باش مۇھەررىر: ئوبۇل ئىسلام.

مۇئاۋىن باش مۇھەررىر: مەھەممەتتۇرسۇن باھاۋىدىن.

مۇھەررىرلەر: مەھەممەتتۇردى مىرزىئەخمەت، پەرىدە ئىمىن، قۇتلۇق قادىر.

تەھرىر ھەيئەت ئەزالىرى (ئىلىپبە تەرتىپى بويىچە):

ئابدۇرېھىم ئۆتكۇر، ئابدۇسالام ئابباس، ئابدۇشۈكۈر تۇردى، ئابدۇۋۇيلى خەلپەتوپ، ئابلەت ئۆمەر، ئەخەت ھاشىم، رەھمەتۇللا جارى، شەرىپىدىن ئۆمەر، قەيىۋۇم تۇردى، قۇربان بارات، مەمتىمىن يۈسۈپ، مەھەممەتتۇرسۇن باھاۋىدىن، مەھەممەت رېھىم، مەھەممەت زۇنۇن، ئوبۇل ئىسلام، ئىبراھىم مۇتىئى، ئىمىن تۇرسۇن.

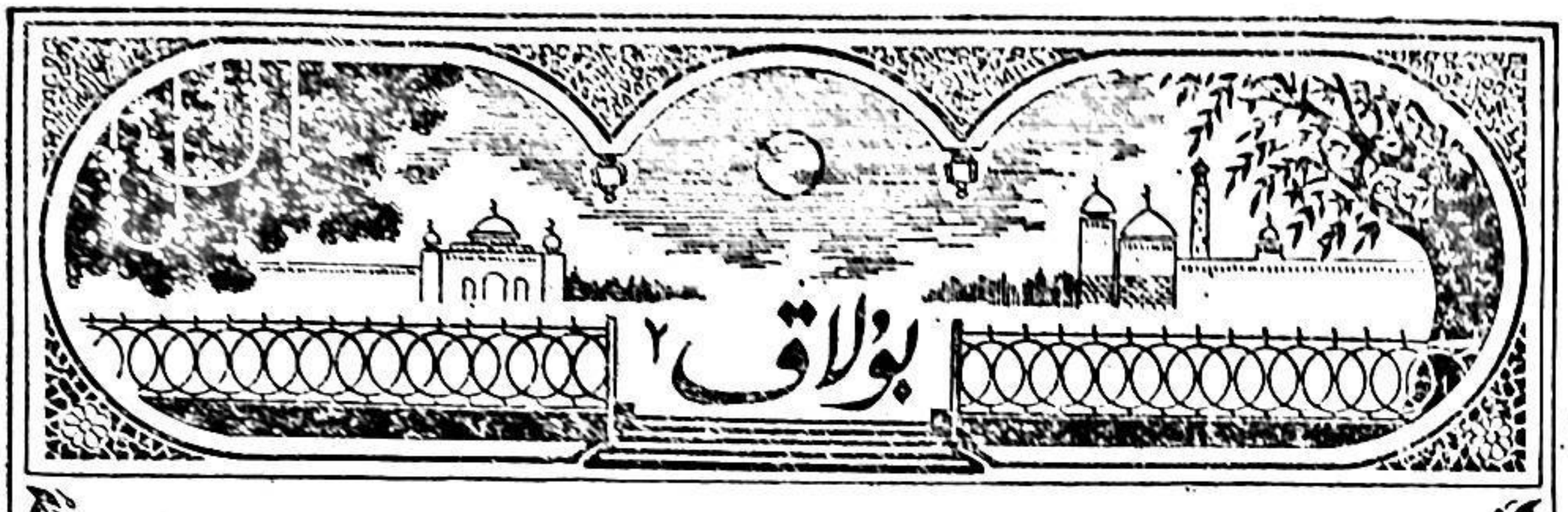

1993 - يىل 4 - سان

مۇندەرىجە

تۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدىن

لىسانۇت - تەير ..... (5) ...مولا سمدىق يەركەندى

نەشرگە تەييارلىغۇچى: مەھەممەتتۇردى ممرزىئەخمەت

مۇھەببەتنامە ۋە مېھنەتكام ..... (89) مۇھەممەد ئممىن خوجامقۇلى ھمرقەتى

نەشرگە تەييارلىغۇچى: ئمىراپىل يۇسۇپ

ھېئىرى مەكتۇب ..... (116)

نەشرگە تەييارلىغۇچى: نېمەتۇللا ئەبەيدۇللا

شەرق كلاسسىك ئەدەبىياتىدىن

سوپى ئاللا يار ھېكمەتلىرىدىن ..... (122)

نەشرگە تەييارلىغۇچى: جاپپارئەمەت

مەشھۇر كلاسسىكلار

مەشھۇر خەتتاتلار ۋە خەت نۇسخىلىرى ..... ئىبراھىم مۇتەئى (134)

ئەدەبىي مۇھاكىمە

«قۇتادغۇبىلىك» نىڭ تىلى ..... ئىممىن تۇرسۇن (137)

خەلق ئىغىزىدە بىياتىدىن

سەيپۇلمۇلۇك ۋە بەدىئۇل - جەمال (داستان) ..... (145)
نەشرگە تەييارلىغۇچى: مۇھەممەتئىمىن تۇردى
پادىشاھ بىلەن موزدۇز (چۆچەك) ..... رەتلىگۈچى: يۇنۇس سەمەت (170)
ھېكايەتلەر ..... نەشرگە تەييارلىغۇچى: مۇنەۋۋەر تۇردى (175)
ئەپسانىلەر ..... توپلاپ رەتلىگۈچى: ئابدۇكېرىم راخمان (181)
رىۋايەتلەر ..... توپلاپ رەتلىگۈچى: مۇختەر مامۇت مۇھەممەدى (189)
بېيىت - قوشاقلار ..... رەتلىگۈچى: مويىدىن سايىت (192)

بىزنىڭ تەتقىقاتچىلىرىمىز

ئىستېداتلىق ئالىم - ئىبراھىم مۇتىئى ..... مېھرىگۈل تۇرسۇن (194)
تۆھپىكار ئەدىب ۋە تەتقىقاتچى ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر ..... قادىر ئەكبەر (202)

* *

رەسسام: ئابلىمىت ئابلىز، مەكىخان.
خەتتات: نىياز كېرىم شەرقىي، قەييۇم مۇتەللىپ.
كۆنچىك ۋە مۇندەرىجە نەقىشلىرىنى ئىشلىگۈچى: تۇردى قادىر نازىرى.
مۇقاۋىنى لايىھىلىگۈچى: لىيۇ پېيچىك.
مۇقاۋىنىك 1- بېتىدە: 1991- يىلى تاشكەنتتە نەشر قىلىنغان «ئۇيغۇر ھەييام» ناملىق كىتابچىدىن ئېلىنغان قىستۇرما رەسىم، رەسسام: ھۈسەين بېھزاد (ئىران).
مۇقاۋىنىك 2 - بېتىدە: ئىستېداتلىق ئالىم - ئىبراھىم مۇتىئىنىڭ ھايات پائالىيەتلىرىدىن كۆرۈنۈشلەر.
مۇقاۋىنىك 3 - بېتىدە: تالانتلىق ئەدىب، تەتقىقاتچى ئابدۇرېھىم ئۆتكۈرنىڭ ھايات پائالىيەتلىرىدىن كۆرۈنۈشلەر.
مۇقاۋىنىك 4- بېتىدە: ئەبۇ ئەلى ئىبنى سىنانىڭ بۇخارادىكى ھەيكىلى.

لىسانۇت ـ تىرى *

مولللا سمەتق يەركەندى * *

نەشىرگە تەييارلىغۇچى: مەھەممەتتۇردى مەمرزىئەخمەت

يەنە بىر قۇشنىڭ ھۆپۈپتىن سورىغان سوئالى

— ئەي مۇبارەك خۇلق ئىگىسى، — دېدى يەنە بىر قۇش ھۆپۈپكە، — نەپسىم ماڭا بىر زالىم دۇشمەندۇر. مەن ھەرقانداق بىر پەرماننى بەجا كەلتۈرمەكچى بولسام، نەپسىم ئۇنىڭغا خىلاپ يول تۇتىدۇ. ئۇ ئۆزىنىڭ ناشايان ئىشلىرىدىن ھەمىشە ئۆزىنى ئەپۇ قىلدۇ. ئۆزىگە ـ ئۆزى كەڭ چىلىك قىلدۇ. بۇنداق مۇشكۈل يولدا نەپسىم ماڭا دۇشمەن بولسا، مەن بۇ ئۇرۇن ۋە جاپالىق مۇساپىنى قانداقمۇ بېسىپ ئۆتەلەيمەن؟

ھۆپۈپنىڭ جاۋابى

— ئەي ھېرىسمەن، — دېدى ھۆپۈپ جاۋاب بېرىپ، — سېنىڭ مەزھىپىڭ نەپسانىيەتچىلىك بولۇپتۇ. نەپسىڭ زۇلۇم قىلىپ، كۆڭلۈڭنى جاراھەتلەندۈرۈپتۇ. زەئىپ ۋە ناتۋان بولۇپسەن. نەپسىڭنىڭ ھۆكۈملىرى بارغانسېرى كۈچىيىپتۇ. سەن ئۇنىڭغا كېچە ـ كۈندۈز ئىتائەت قىلىدە ـ كەنسەن. نەپسىڭ قانداق پەرمان قىلسا، سەن ئۇنىڭغا ئۆزۈڭنى تەۋە قىلىدە ـ كەنسەن. ئۇ ساڭا قانچە ئۇستۇنلۈك قىلغانسېرى، سەن ئۆزۈڭنى ئۇنىڭدىن تۆۋەن كۆرسەڭ، ئۇنىڭ قول ئاستىدا بولۇپ قالسەن. نەپسىڭنىڭ پەرمانسىز بىر تىنىقمۇ تىنالمايدىغان، ئۇ نېمىگە

---

* بەشى ئۆتكەن سانداء

* * بۇ ئىسىم ئۆتكەن سانداء «ئەلمىسر نەۋائى» بولۇپ قالغان، مۇشۇ ساندىكىسى بويىچە تۈزىتىپ ئوقۇشىڭىزلارنى سورايمىز.

ھەۋەس قىلساڭ، سەن ئۇنى دەرھال بەجا كەلتۈرىدىغان بولسەن؛ ئۆمرۈڭنىڭ ئۇنىڭ پەرمانى بىلەن سەرپ قىلىسەن؛ ئۇنىڭ ئارزۇسى تەرىپىدىلا قەدەم باسىسەن. ئاخىر نەپسىڭ سېنى ئېشەك قىلىپ بېشىڭغا نۇختا سالىدۇ. سەنمۇ ئۇنى ئۇستۈڭگە مىندۈرۈپ، ئۇ قاياققا باشلىسا، شۇ تەرەپكە قەدەم بېسىپ يۈرىسەن؛ قەيەردە «توختا» دېسە، شۇ يەردە ئارام ئالسەن. كىچىك ۋاقتىڭدا نەپسىڭنىڭ ئەسىرى بولۇپ، بېھۇدە ئويۇن - كۈلكىگە ۋە غەپلەتكە پاتقان بولساڭ، مانا ئەمدى يىگىتلىك دەۋرىڭ كەلدى. لېكىن سەن ئۇ ئىشلىرىڭدىن يانمىدىڭ. بىر پەس ئۆز ھالىڭغا كېلىپ ئويلاپ باقمىدىڭ. ئەگەر شۇنداق قىلغىنىڭدا ئىدى، قېرىغان ۋاقتىڭدا ئاشۇنداق بېھۇدە ئىشلار بىلەن مەشغۇل بولمىسەن، ئۆمرۈڭ پاسكىلىق ۋە گۇناھ بىلەن ئاخىرلاشمىدۇ. سېنىڭ پۈتكۈل ئۆمرۈڭ غەپلەت ۋە ئىتائەتسىزلىك بىلەن ئۆتمەكتە. ئەمدى يۈز تۇمەن ئارمان بىلەن ئۆلۈش پەيتىگە يېقىنلاشتىڭ. تەڭرى تائالانىڭ ئەمرـ پەرمانلىرىنى يادىڭدىن چىقارغىنىڭ ئۈچۈن پاسكىلىق ۋە بويۇنتاۋلىقىتىن ئۆزگە ئىشقا ھېچ ئادەتلەنمىدىڭ. پۈتكۈل ئالەمدە ئۆز ئۆمرىنى سېنىڭدەك بېھۇدە ئۆتكۈزگەن غەلىتە مەخلۇقتىن يەنە بىرى تېپىلمىسا كېرەك. سېنىڭ تېرىڭ ۋاقتىڭدىكى نېيىتىڭ مۇشۇنداق بولمىغان بولسا، قېنى ئۆلگەندىن كېيىن كۆر، قانداق ئەھۋالغا چۈشۈپ قالىدىكەنسەن.

مىسال كەلتۈرۈلگەن ھېكايەت

بىر زالىم پادىشاھ بار ئىدى. ئىنتايىن قانخور، بۇلاڭچى ۋە بىھايا ئىدى. دائىم غەرق مەست يۈرەتتى. زالىم نەپسى ئۈنى ھەرقانداق ئىشقا بۇيرۇسا، بويۇن تولغىماستىن تولۇق بەجا كەلتۈرەتتى.

بىر كۈنى ئۇ ئەيش - ئىشرەت جامىدىن مەي ئىچىۋاتقىنىدا، كوچىدىن جەنازە كېيىگەن ئىككى نەپەر دەرۋىشنىڭ ئۆتۈپ كېتىۋاتقانلىقىغا كۆزى چۈشۈپ قالدى. ئۇلار بىر - بىرىگە ھەم دوست، ھەمنەپەس ھەم سىرداش ئىدى. ھەم بىر - بىرىگە مېھرىبان ۋە غەمگۇزار ئىدى. ئۇلار بىر تەرەپكە سەپەر قىلىپ كېتىۋاتاتتى. پادىشاھ ئۇلارنى چاقىرتىپ، بىردىن سورىدى:

— سېنىڭ بۇ سەپەردىشىڭ بىلەن نېمە مۇناسىۋىتىڭ بار؟ ماڭا ئېيتىپ بەر.

— بىزنىڭ ئوتتۇرىمىزدىكى مۇناسىۋەت، — دېدى ئۇ دەرۋىش پادىشاھقا جاۋاب بېرىپ، — دوستلۇق، ھەمدەملىك، ھەمكارلىق ۋە بىر - بىرىمىزگە يار - يۆلەكتە بولۇش بارچە ئىشتا ئورتاق بولۇش مۇناسىۋىتىدىن ئىبارەت.

— ئەي پادىشاھ، مەن ھەر ئىككىلارنىڭ ئەھۋالىدىن نېمىنى بىلىمەن شۇنى ئەينەن بايان قىلىمەن، ھەر ئىككىسى ئەھۋالدىن خەۋەردار بولغاندىن كېيىن، بۇ

ھەقتە ئۆزۈك ھۆكۈم چىقارغايسەن. ئەي تاجدار، ئالدى بىلەن سەن ئۆزۈڭنىڭ ئەھۋالىغا قاراپ باققىن. سەن گەرچە بىر ئەلگە پادىشاھ بولساڭمۇ، لېكىن ئۆزۈك تەڭرى يولىدىن بىخەۋەرسەن. ھەق يولىدىن ئازغان ئادەمسەن. كېچە-كۈندۈز تەڭرىنىڭ ئەمر-پەرمانلىرىغا خىلاپ ئىشلار بىلەن مەشغۇلسەن. بۇ دەرۋىش گەرچە گاداي بولسىمۇ، لېكىن تەڭرىنىڭ پەرمانىنى ياخشى ئادا قىلىدۇ. ھەتتا يولىدىن تاشقىرى قەدەم باسمايدۇ. بەلكى ھەقنىڭ ئەمرىسىز تىن تارتىمايدۇ. سەن پادىشاھ تۇرۇقلۇق نەپسىڭگە يېگىلىپ، خارۇ-زار بولماقتىسەن. بۇ دوستۇم گاداي بولسىمۇ، لېكىن نەپسىنى يېگىپ ئەمر قىلدى. بۇ ھاياتلىق ئالىمدە ئىككىلارنىڭ ئەھۋالى شۇكى، بۇ دوستۇم گادايلىقتا، سەن پادىشاھلىقتا ئۆتىسىلەر. ئەمما ئۆلگەندىن كېيىن بۇ گاداي پادىشاھ بولىدۇ؛ سەن بولساڭ گاداي بولىسەن. چۈنكى بۇ توغرا يولدا ماڭدى. سەن غەپلەت ۋە مەستلىك بىلەن ھايات كەچۈردۈڭ.

توغرا يولنىڭ پىر ئۇستازى بولغان بۇ دەرۋىش يۈقىرىقىدەك ھېكمەتلەرنى بايان قىلغاندىن كېيىن، پادىشاھ غەپلەت ئۇيقۇسىدىن سەسكىنىپ ئويغاندى. مەستلىك تىن يېشىلىپ، ھوشيار بولدى. ئۇيقۇسىدىن ئويغىنىپ، بىدار بولدى. شاھلىقتىن نومۇس قىلىپ، زەرباب تونلىرىنى سېلىۋەتتى. جەندە كىيىپ دەرۋىش بولدى. ئۇنىڭ كۆڭلىگە تەڭرىدىن سەزگۈرلۈك يېتىپ، شۇنى بىلىۋالدىكى، ئەسلىدە دەرۋىشلىك ھەقىقىي شاھلىق ئىكەن.

يەنە بىر قۇشنىڭ ھۆپۈپتىن سوراغان سوئالى

يەنە بىرقۇش ئۆز ئەھۋالىنى مۇنداق بايان قىلدى:

— لەنىتى شەيتان ھىيلە-نەيرەڭ لەر بىلەن مېنى ئۆز قىلتىقىغا چۈشۈرۈش ئۈچۈن قەستلەيدۇ، مېنى بىردەملىك ئۆز ھالىمغا قويمايدۇ، كۆڭلۈمگە ھەر نەپەسته ئۆزگىچە بىر ئالەمنى كەلتۈرىدۇ. بېشىمغا ھەر لەھزە يۈز تۈمەن خىيال-ۋەسۋەسە لەرنى سالىدۇ. ئۇنىڭدىن قۇتۇلۇشۇمنىڭ ھېچ بىر ئېھتىمالى يوق. ئۇنىڭدىن قۇتۇلۇشقا ئىلاجىم بولمىغاچقا، ئۇنىڭ ئېيتقانلىرىنى بېجىرىشكە مەجبۇرمەن. ئۇنىڭ ۋەسۋەسىلىرى تۈپەيلىدىن شۇقەدەر بىچارە ھالەتكە چۈشۈپ قالدىمكى، ئۇنىڭدىن خالاس بولۇشقا ئەقلىم ئاجىزلىق قىلماقتا.

ھۆپۈپنىڭ قۇشقا بەرگەن جاۋابى

ھۆپۈپ بۇ قۇشقا مۇنداق جاۋاب بەردى:

— سېنىڭ نەپسىڭ مەۋجۇتلا بولغىنىكەن، شەيتانمۇ ئۇنىڭغا ئادەتتىكى بىر شاگىرت ھېسابلىنىدۇ. نەپسىڭ كۆڭلۈڭگە شۇقەدەر مەغرۇرلۇقنى ئورنىتىپتۇ، مەنىۋى دۇنيايىڭغا ھېسابسىز زىيان سالىپتۇ. بۇنى كۆرگەن شەيتانمۇ ھەيران قېلىپ، ھەسرەت

ۋادىسىدا سەرگەردان بولغۇسىدۇر. سېنىڭ نەپسىڭ قايسى ئىش بىلەن مۇرادىغا يەتسە، شەيتانمۇ دەل شۇ ئىشتىن ئازدۇرسىغا قانىدۇ. سەن قايسى ئىشنى نەپسىڭنىڭ پەرمانى بىلەن قىلساڭ، شەيتانمۇ دەل شۇ ئىش بىلەن شاد-خۇرام بولغۇسىدۇر. سەن شەيتاننىڭ ئالدىدا خار ۋە ئاجىز بولدۇم دېمىگىن. بەلكى شەيتان نەپسىڭنى ئۆزىگە رەھبەر سايلاپ، ۋەكىل قىلىپ تەيىنلەپتۇ. شەيتان قانداق ئىشنى ئازدۇ قىلسا، نەپسىڭمۇ شۇ ئىشنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرىدۇ. شەيتان بىلگەننى نەپسىڭمۇ بىلىدۇ. شۇنى بىلگىنىكى، بۇ دۇنياغا تەئەللۇق ھەرقانداق ئىش بولسا، ئۇنىڭغا شەيتان ئازدىلاشماي قالمايدۇ. نەپسىڭنى تەڭرى تائالا شۇنداق يارىتتىكى، ئۇنىڭدا يۈز شەيتانىڭ ھىيلە-مىكىرلىرى ئورۇن ئالغان. نەپسىڭ ھىيلە-نەيرەڭلەرنى شۇ قەدەر كۆرسىتىدۇكى، ئۇنىڭ ئالدىدا يۈز شەيتانمۇ تەڭ كېلەلمەي شەرمەندە بولىدۇ. سەن مۇشۇنداق نەپسىڭ قىلىپ تەيىنلەپتۇ. شەيتان قانداق ئىشنى ئازدۇ قىلسا، نەپسىڭمۇ شۇ ئىشنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرىدۇ. شەيتان بىلگەننى نەپسىڭمۇ بىلەن ئاشىنا بولغان تۇرۇپ، يەنە نېمە ئۈچۈن شەيتاندىن شىكايەت قىلسەن؟

ھەزرىتى شەيخ ئەبۇلھەسەن① (تەڭرى ئۇنىڭغا رەھمەت قىلغاي)
مۇرتلىرىنىڭ ھېكايىتى

ھەزرىتى شەيخ ئەبۇلھەسەن خەرەقانىنىڭ سۈلۈك قانۇنىنىڭ بىر مۇرىتى ئۆزىنىڭ ۋاقىت-ئىبادىتىدىن نائۈمىد بولۇپ، شەيخىنىڭ ھۇزۇرىغا كەلدى. مۇرىت ئۆز ئەھۋالىنى بايان قىلىپ شەيخكە مۇنداق دېدى:

— شەيتان ئۆزىنىڭ كۆپ ھۇنەر ۋە مىكىرلىرىنى ئىشقا سالماقتا، كۆڭلۈمگە خۇددى يول توسار قاراقچىدەك كىرىۋېلىپ، مېنى بارلىق ياخشى ئىشلاردىن توسۇماقتا. ئۇنىڭدىن نامىزىمغا قۇسۇر يەتمەكتە. قىلغان ھەر بىر ئىشىمغا زىيان-زەخمەت كەلمەكتە.

— ئەي زالىم،— دېدى شەيخ مۇرىتقا,— سېنىڭ جەبرىڭ-زۇلۇم تېغلىرىڭ بىلەن شەيتانىنىڭ دىلىمۇ يارىلاندى. سېنىڭ جەبرىڭ-جاپالىرىڭ ئۈستىدىن شىكايەت قىلىپ، شەيتانمۇ ھەر خىل گەپلەرنى

① ئەبۇلھەسەن خەرەقانى — خۇراسانلىق يىللارى ئازىلمىقدا ۋاپات بولغان. مەشھۇر شەيخ. ئۇ مىلادى 1033 — 1034-

قىلىقلار ۋە قەبىھ قىلمىشلار ئۇنىڭ خاتىرىدە ئاللىقاچان ئورۇنلىشىپ بولغان بولۇپ چىقىدۇ.» شەيتان سېنىڭ ھەققىدە ئاشۇ سۆزلەرنى ئېيتقاندىن كېيىن، ساڭا پىر-ئۇستاز بولغانلىقىم ئۈچۈن ماڭىمۇ كۆپ ئاپىرىنلار ئېيتتى. سېنىڭ ئاشۇ مەككارلىقىڭ ۋە ھىيلە - نەيرەڭلىرىڭگە كۆپتىن-كۆپ رەھمەت. چۈنكى ساڭا پىر بولغانلىقىم ئۈچۈن مەنمۇ شەيتانىنىڭ ،رەھمىتىگە ۋە باركاللىسىغا ئىگە بولۇپ قالدىم.

مۇرىت شەيخكە:

— شەيتان ماڭا تۆھمەت قىپتۇ.

ئەسلىدە مېنى يامان ئىشلارغا ئىلھاملاندۇرۇپ، يېتەكلىگىنى ئاشۇ ئۆزى ئىدى،— دېدى.

— ناھايىتى ياخشى ئىش بوپتۇ،— دېدى شەيخ يەنىلا تەنە قىلىپ،— سەن شەيتان بىلەن بۇ ئىشتا تالاش - تارتىش قىلىۋاتىسەن. مەن ئىككىلارنىڭ ئارىلارغا چۈشۈپ، ھەر بىرىڭلارنىڭ ئەرزىڭلارنى ئاڭلىدىم. ئەمدى بۇ دەۋايىڭلارغا ھۆكۈم چىقارغۇچىمۇ بولۇپ بېرەي. مېنىڭ ھۆكمىم شۇكى، سەن شەيتاندىن يۈز ھەسسە ئارتۇقراق ئۇياتسىز ئىكەنسەن.

يەنە بىر قۇشنىڭ سوئالى

— ئەي مۇبارەك ھۆسن ئىگىسى،— دېدى يەنە بىر قۇش ھۆپۈپكە،— كۆڭلۈمگە مۇلۇكنىڭ مېھىر - مۇھەببىتى ناھايىتى چىڭ ئورناپ كېتىپتۇ. پۇل - مالغا ئېرىشىش خىيالى ماڭا ھۇزۇر - ھالاۋەت بېغىشلايدۇ، ئۇنىڭ جاراڭلىغان ئاۋازىدىن كۆڭلۈم شادلىققا چۆمىدۇ. ئەگەر قولۇمدا بىر نەپەس ئالتۇن - كۈمۈش بولمىسا، مېنىڭ ھىجران ئازابىدىن ئۆلگىنىم شۇ.

ھۆپۈپنىڭ جاۋابى

— ئەي نادان،— دېدى ھۆپۈپ جاۋابەن،— سەن ھەقىقەتەن يىراقلىشىپ كېتىپسەن. دەرەم (پۇل) نىڭ پىراق ئازابى جېنىڭنى جاراھەتلەندۈرۈپتۇ. ھېرىسمەنلىك شارابى كۆڭلۈڭنى مەست قىلىپ بوپتۇ. بۇ مەستلىك سەۋەبىدىن سەن نەپسىڭنىڭ قولىغا قاراشلىق بولۇپ قاپسەن. سەن ھە دېسىلا پۇل - مالنىڭلا گېپىنى قىلىدىكەنسەن. بۇ قانداق گەپ؟! بۇنداق قىلىق ئادەملەرنىڭ ئىشى ئەمەس. بۇنداق قىلىقتىن ئادەملەر نومۇس قىلىدۇ. خىجىل بولىدۇ. بۇ قىلىق پەقەت چاشقانلارغا خاس، چاشقانلار ئىنتايىن كۆپ تېرىشچانلىقلار بىلەن يەرنى قېزىپ، لەخمە كولايدۇ. بۇ پەس قىلىقلىرى تۈپەيلىدىن يەر ئاستىدا خارۇ زار بولۇپ ياشايدۇ. نەپسىنىڭ كەينىگە كىرىپ تىنىم تاپماي ساراي - ھۇجرىلارغا قارىتىپ تۆشۈكنى تېشىپ شۇنداق قىلىپ بېرەر ئۆيدىن تۆشۈك ئېچىلىدۇ. بۇ پەيتتە ئۇيىنىڭ بۇلۇڭ-پۇچقىدا يوشۇرۇنۇپ ياتقان مۇشۇك تۇيۇقسىز ئېتىلىپ چىقىدۇ - دە، ھېممىتى پەس چاشقاننى خۇددى ئىت تېرە ئۈستىدىكى تەيياردىن كۆش ۋە قاننى يېگەندەك ئاسانلا تۇپ يەۋېتىدۇ. سېنىڭ بۇ ئىشىڭ يەنە بىر جەھەتتىن يىلانىنىڭ ئىشلىرىغا ئوخشايدۇ. يىلانمۇ خەزىنە ھەۋىسىدە لەچچە يىللاپ

تۇپراق ئالدىدا ساقلاپ ياتىدۇ. ئاقۇمتتە بۇ تەتۈر پەلەك ئۇنىڭغا شۇنداق بىر ئادەتتىنى كۆرسىتىپ قويىدۇ-دە، ئۇنىڭ بېشىنى يانجىپ تاشلايدۇ. ئەي ئىنسان، سەنمۇ ياكى يىلان بولغىن ياكى چاشقان بولغىن. چۈنكى سېنىڭ تەبىئىتىڭ خەسىسلىك؛ خەسىسلەرگە قاچانمۇ ئاسايىشلىق بولۇپ باقتى قان؟ ئۆزۈڭمۇ بىلىسەن، بۇخىل ئادەت ياخشى ئەمەس. سەن ئالتۇن-كۈمۈشنى دوست تۇتۇپ، شۇنىڭ ئىشتىياقى بىلەن مەست بولۇپ كېتىپسەن. ئۆزۈڭنىڭ جاھىللىقىڭ تۈپەيلىدىن ئالتۇن-كۈمۈشنى ئۆزۈڭنىڭ چوقۇنىدىغان مەبۇدى قىلىۋاپسەن. بەينى ئىسلامنى تاشلاپ بۇتپەرەس بولۇپسەن. بىلىمسىزلىكىڭ تۈپەيلىدىن جەننەتتىن يۈز ئۆرۈپ، دوزاخقا قاراپ يول ئاپىرىپسەن. سەن بۇ جاھان بەخىدا ھايات بولسائىلا كۈنلىرىڭ دىشۋارچىلىق بىلەن ئۆتكۈسىدۇر. پۇل-مالغا ھېرىسمەنلىكىڭ ۋە شەيدالىقىڭ بىلەن ئاقۇمەت رەسۋالىقتا ئۆلۈپ تۇگىشىسەن. مەن سېنى چاشقان دېمەي، قارۇن① دېسەممۇ، يىلان دېمەي ئەفرىدۇن② دەپ بىلگەن تەقدىردىمۇ سەن يەنىلا بەربىر ھەممىنى تاشلاپ، بۇ دۇنيادىن كېتىسەن. ئۇلار نۇرغۇن جاپا-مۇشەققەتلەرنى چېكىپ، خەزىنە-دەپنىلەرنى توپلىغان بولسىمۇ، لېكىن ئاقۇمەتتە ئۇلارنىڭ بىرىگىمۇ ئىگە بولالمايي، ئۇ دۇنياغا كەتتى. سېنىڭ ئاقۇمۇتىڭمۇ ئاشۇنداق بولىدۇ. ئۇنىڭدىن كۆرە بۇنداق ھاۋايۇ-ھەۋەسلەرنى بېشىڭدىن چىقىرىۋەتكىن. بېشىڭنى بۇ قاتتىق تاشلاردىن قۇتقۇزۇپ نىجات تاپقىن. ئەگەر ئەركەك بولساڭ ئەسلى مەقسەتنى كۆزلىگىن، ھەر-قانداق سۆز قىلماقچى بولساڭ، ئەسلى مەقسەتنى سۆزلىگىن. ئۆز نۇقسانىڭ تۈپەيلىدىن ئۆز جېنىڭنىڭ ئۇۋالىغا قالدىغان ئىشنى قىلمىغىن.

مىسال كەلتۈرۈلگەن ھېكايەت

بەسرە شەھىرىدە بىر يارىماس، بىخەل كىشى بار ئىدى. ئۇ نادانلىق بىلەن ئالتۇن-كۈمۈش يىغىشتا تەڭداشسىز ئىدى. دۇنيا ۋە مال-مۈلۈك يىغىشتا ئۇنىڭ بىخىللىق داڭقى ھاتەمنىڭ سېخىيلىق داڭلىقىدىنمۇ كەڭرەك تارقالغانىدى. ئۇ ئاچكۆز كىشى كۆپ جاپا-مۇشەققەتلەرنى چېكىپ، ئۈستى-ئۈستىلەپ ئالتۇن-كۈمۈشلەرنى توپلايتتى. ئۇنىڭ توپلىغان مال-دۇنيالىرى ھەددۇ-ھىسابسىز كۆپەيدى. ئۇ ئاچ كۆز يەر ئاستىدا يوشۇرۇن خەزىنىلەرنى تەييار قىلىپ، مال-مۈلۈك ۋە ئالتۇن-كۈمۈشلەرنى يوشۇراتتى. شۇنچىۋالا بايلىقلارغىمۇ كۆزى تويمىغان بۇ پەس مىجەز-لىك كىشى بىر مۇنچە، ئالتۇن، تىللا ۋە قىممەت باھالىق جاۋاھىراتلارنى يىپقا ئۆتكۈزۈپ بوينىغا ئېسىۋالغانىدى. بۇ بايلىقلارنى ئۇ تويمىغۇر ئادەم خۇددى پەلەك كۈندۈزى

① قارۇن ــ قەدىمدە ئۆزىنىڭ بايلىقى ۋە خەسىسلىكى بىلەن پۈتكۈل دۇنيادا داڭ چىقارغان بىر شەخس.

② ئەفرىدۇن ــ ئىران پىشدادىلار سۇلالىسىنىڭ ئالتىنچى ئەۋلاد پادىشاھى. ئۇ نۇرغۇن مەملىكەتلەرنى ئالغان. ھېسابسىز كۆپ مال-دۇنيا ۋە خەزىنىلەرگە ئىگە بولغان.

يۇلتۇزلارنى يوشۇرغاندەك يوشۇرۇپ، بويىنىدا ساقلايتتى. ئۇ كۆڭلىدە: بۇ بايلىقلار مېنىڭ تېنىمنىڭ قۇۋۇتى، جېنىمنىڭ ساقلىقى ۋە راھىتىدۇر دەپ ئويلايتتى.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۇ كىشى مال سودىسى بىلەن دەريا لېۋىگە باردى. بىر دۇنچە هارام بايلىقنى قولغا چۈشۈرۈشنى كۆڭلىگە پۈكۈپ، ئۇ يەردە ساقلاپ تاماق يېدى. ئاندىن قولىنى يۇماقچى بولۇپ دەريا سۈيىگە ئېگىشكەنىدى، بويىنىدىكى ئالتۇن ۋە تىللا جاۋاهىرلىرى ناهايىتى ئېغىر بولغانلىقى ئۈچۈن ئۆزىنى رۇسلىيالماي دەرياغا چۈشۈپ كەتتى. بۇ قىلىقسىز كىشى ئۆزى ئېسىۋالغان بايلىقلارنىڭ ئېغىرلىقى بىلەن هايال ئۆتمەيلا دەريا تېگىگە چۆكۈپ كەتتى. ئۇ نەسلى پەس قانچە تىپىرلاپ باقتى، بىرەرسىنىڭ ئۆزىگە ئارغامچا تاشلاپ بېرىشىنى ئۈمىد قىلىپ، جېنىنىڭ بارىچە تەلپۈندى. ئۇنىڭ ئادەملىرى بۇ يارىماسنى دەريادىن سۈزۈۋېلىشقا هەرىكەت قىلىپ بولغىچە، ئۇنىڭ ئېسىۋالغان بايلىقلىرى ئۇنى شۇنچە تېزلىكتە سۈ ئاستىغا ئەكىرىپ كەتتى. چۈنكى ئۇنىڭ ئېسىۋالغان ئالتۇن-تىللالىرى ناهايىتى ئېغىر ئىدى. شۇڭا ئۇ كىشى سۇ تېگىدە مال-دۇنيا قاتارلىقنىڭ سەۋەبىگە ئوخشاش قېپىقالدى.

ئۇ ئادەمنىڭ جېنىغا ئاپەت يەتكۈزگىنى ئەلۋەتتە ئۆزى يالغان بايلىق ئىدى. ئۇنىڭ يوشۇرۇپ قويغان يەر ئاستىدىكى خەزىنىلىرىمۇ بۇلاڭ-تالاڭغا ئۇچرىدى. ئالتۇن-كۈمۈش يىغىشنىڭ ئاقىۋىتى ئەنە شۇنداق ھۇدهىش بولدۇ. سەن ئۇنىڭ سەۋداسىدىن قول ئۈزگىن، بايلىق تەرەپ هەرگىز مايىل بولۇپ كەتمىگىن، چۈنكى بايلىق دېگەن — يوقلۇق دېگىزى بولۇپ دۇنيانىڭ گىردابىدۇر.

يەنە بىر قۇشنىڭ هۆپۈپتىن سوئال سورىغانلىقى

يەنە بىر قۇش هۆپۈپكە سوئال قويۇپ مۇنداق دېدى:

— ئەي ئالىي مەرتىۋە ئىگىسى، مېنىڭ تۇرىدىغان ئورنۇم بېهىشتەك گۈزەل بىر جايغا ئورۇنلاشقان. ئۇ جايدىكى هەربىر كۆچەت تۇبى① دەرىخىدەك گۈزەل، هەممە تەرەپتىن كەۋسەردەك لەزىز ۋە سۈزۈك سۇلار ئېقىپ تۇرىدۇ. ئۇ يەرنىڭ راهەتبەخش هاۋاسى ۋە لەززەتلىك غىزاسىنى جانىنى ياشنىتىدۇ. ئۇ يەرنىڭ ئېتەكلىرى جەننەت بىخىدەك كەڭرى، ئوتتۇرىسىدا بىر ئالىي قەسىر بىنا قىلىنغان. ئۇ قەسىرنىڭ ئۈچى ئالتۇن نەقىشلەر بىلەن زىننەتلەنگەن. سىرتى بولسا هەرخىل قىممەت باهالىق تاشلار بىلەن ياسىلىپ، گۈل چېكىلگەن. ئۇنىڭ ئۇستىگە گۆھەر، ياقۇتلاردىن كۆز قويۇپ بېزەلگەن. ئۇ ئالىي قەسىر ئۈچىدە بىر پادىشاھ ئارام ئالىدۇ. ئۇ پادىشاھ هۆسن-جامالدا تەڭداشسىز، نەسىل-نەسەبتە ۋە ئەخلاق-ئەدەبتە كۆڭۈلدىكىدەك كىشى. مەن ئۇ گۈزەلنى ئۈچىدە ئاشۇ پادىشاھ بىلەن بىللە تۇرىمەن. ئۇ پادىشاهقا كېچە-كۈندۈز هەمراھ بولۇمەن. مەن بولمىسام ئۇ پادىشاھ بىرەمۇ ئولتۇرالمايدۇ. مەن ئەنە شۇنداق بىر پادىشاهنىڭ ۋىسالىغا ئېرىشكەن تۇرۇپ، يەنە بۇ شادلىقنى تاشلاپ، سۈمرۈغنى ئىزلەپ دېسەم توغرا بولامدۇ؟

① تۇبى — جەننەتتىكى گۈزەل ۋە كاتتا بىر دەرەخ.

هۆپۈپنىڭ جاۋابى

ـــ ئەي خام خىيال قىلغۇچى، ـــ دەدى هۆپۈپ ئۇ قۇشقا، ـــ بۇ خىيالىڭ ۋە بۇ سۆزلىرىڭنىڭ ھەممىسى ھېچنېمىگە ئەرزىمەيدۇ. گەرچە سېنىڭ كۆزۈڭگە ئۇ گۈلزىمىنىڭ شۇنچە گۈزەل، يېقىملىق كۆرۈنگەن، ئۇ يەرنىڭ ھاۋاسى بىلەن سۈيى شۇنچە پاك بىلىنگەن، كۆز ئالدىڭدا ئۇ يەرنىڭ دەرەخلىرى تۇبى دەرىخىدەك نامايان بولغان، گۈللىرى ساڭا نازـكەرەشمە قىلغانـدەك تۇيۇلغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇ گۈللەرنىڭ ھەممىسى ۋاپاسىز، بۇ سەرۋى ھەم سۇمبۇل دەرەخلىرىمۇ ئۇ يەردە تۇراقسىزدۇر، مەڭگۈلۈك ئەمەستۇر. قاچانكى كۆز پەسلى كېلىپ، ئۇ گۈلشەننىڭ باھارىنى نابۇت قىلغىنىدا، ئۇ گۈللەرنىڭ ھەممىسى تۆزۈپ، قارا تۇپراق بىلەن تەڭ بولىدۇ. ئۇ يەردىكى ئالىي قەسىرلىرىمۇ پەلەكنىڭ گەردىشى ئاشقىلارنىڭ كۆڭلىدەك بۇزۇق ھەم ۋەيرانە ھالغا كەلتۈرۈپ قويىدۇ. ئۇ قەسىردىكى پادىشاھنىمۇ دەۋرانىنىڭ جاپاسى ئاخىر بىر كۈنى تەختتىن چۈشۈرۈپ، تاختىغا[1] ئورۇنلاشتۇرىدۇ. ئۇ باغ گويا گۈزەللەردەك ۋاپاسىز، ئۇ يەردىكى پادىشاھمۇ گويا بەۋاپالاردەك تۇراقسىزدۇر. سەندەك ئاجىز ناتۋانىنى ئۇ يەردە كىم سورايتتى. سەن ھەتتا ئۇ گۈلشەننىڭ بىرەر تىكىنىچىلىكىمۇ ئېتىبارغا ئىگە بولالمايسەن. ئەگەر مەرد بولساڭ، ئەبەدىلىك كوھىقاپنىڭ قاناتلىرىغا قارىپ سەپەر قىلغىن. ئۇ جاينىڭ يۈكسەك تەختىدىكى پادىشاھنىڭ ۋىسالىنى ئىستىگىن. چۈنكى بۇ گۈلشەننىڭ كامالىتى شۇ يەردىن كەلگەن. باھارمۇ شۇ يەردىن، خازانمۇ شۇ تاماندىن كەلگەن. پۈتكۈل پادىشاھلارنىڭ گۈزەللىكى ئاشۇ شاھنىڭ جامالىدىن، مەنسەپ ھەشمىتى ئۇنىڭ بۈيۈكلۈكىدىن كەلگەن. پۈتكۈل قەسىرلەر ئاشۇ شاھنىڭ ھېكمىتى بىلەن ئاۋات بولغان. يەنە ئاشۇ شاھنىڭ قۇدرىتى بىلەن ۋەيران بولىدۇ.

مىسال كەلتۈرۈلگەن ھېكايەت

بىر قەلەندەر بار ئىدى. دائىم مەستـگارالىق يۈرەتتى. ئۇ بەڭ خىيالـى بىلەن ئۆزىنى يوقاتقانىدى. كېچەـكۈندۈز بەڭ چېكىپ ھوشسىز يۈرەتتى. ئۇنىڭ كۆڑۈـنۇشى خۇددى بۇ ئالەمنى تەرك ئەتكەن بىر شەيخكە ئوخشاپ كېتەتتى. ئەمما ئۇنىڭ كېچەـكۈندۈز خىيال قىلىدىغىنى شاراب بىلەن نەشە ئىدى. بەڭ چېكىپ مەست بولۇپ، قۇرۇق خىيالالارنى قىلاتتى. خىيال بىلەن راھەتلىنىپ، كۆڭلىنى خۇش قىلاتتى.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۇ، بەڭنى ئادەتتەكىدىنمۇ كۆپرەڭ ئىستېمال قىلىپ، سەيلە قىلىش ھەۋىسى بىلەن بىر خارابىيلىققا يېتىپ كەلدى. ئۇ بىر ئەسكى تامغا يۆلىنىپ ئولتۇرۇپ، خىيالەت ئالىمىنىڭ سىرلىرىنى سەيلە قىلىشقا باشلىدى. ئۇ مەستلىكتە ئۆزىنى بىر گۈلشەندە دەپ خىيال قىلدى. ئۇنىڭ ئەتراپىدا بارلىق ئەيشى

---

① تاختا ـ بۇ يەردە تاۋۇت تاختىسى كۆزدە تۇتۇلغان.

ئىشىرەت، كەيىپ-ساپا ئەسلىمىلىرى تەپسۇ تەق تۇرغانمىش. ئۆزى بىر ئالىي قەسىردە ئورۇنلاشقانمىش. ئۇ قەسىر كۆركەملىكتە ۋە زىبۇ-زىننەت جەھەتتە مەشھۇر رەسسام مانىينىڭ سۈرەتخانىسىدىنمۇ گۈزەلمىش. ئۇ بەگگى بارا-بارا ئۆزىنى شاھ جەمشىدنىڭ تەختىدەك ئالىي بىر تەخت ئۈستىدە ئولتۇرغاندەك ھېس قىلدى. ئۇنىڭ يېنىدا بىر گۈل يۈزلۈك گۈزەل قىز بار-مىش. ئۇ ئاشۇ قىز بىلەن ئەيش-ئىشرەتكە مەشغۇل بولۇپ، ئۇنىڭدىن مۇرادىنى ھاسىل قىلىۋاتقانمىش. ئۇ بەگگى ئاشۇنداق خىيال بىلەن ئۆزىنى ئالىي تۆشەكتە لەززەتلىنىپ يېتىۋاتسەن دەپ بىلەتتى. ئەمەلىيەتتە ئۇ يەنىلا ئاشۇ كونا تاملىقتا ئىدى. ئۇ ھوشسىزلىقتا بۇ كونا تاملىقنى ئالىي قەسىر دەپ ئويلاپ قالغانىدى.

ئۇ ۋەيرانە جايىنىڭ بۆلۈڭىدىن بىر چايان چىقىپ كەلدى. ئۇ زەھەرلىك نەشتىرىنى ھەر تەرەپكە سانجىپ، ئەتراپىنى ئايلىنىپ، ھېلىقى قەلەندەرنىڭ يېنىغا كەلدى. چايان ئۇنىڭغا ھەر تەرەپتىن نەشتەر سانجىشقا باشلىدى. ئۇ قەلەندەر يەنىلا ھېلىقى گۈل يۈزلۈك قىز بىلەن سۆيۈشۈۋاتسەن دەپ خىيال قىلاتتى. چايان ئۇنىڭ ئەزاسىغا نەشتەر سانجىدى. لېكىن ئۇ بەگگى بۇنى بىلمەستىن ئۆزىنى ئاشۇ گۈزەل قىزنىڭ ۋىسالىدىن لەززەتلىنىۋاتقاندەك، ئۇنىڭدىن پۈتكۈل ئارزۇلىرىنى قېنىپ، كۆڭۈل ئىستەكلىرىنى تامامەن ھاسىل قىلىۋاتقاندەك سېزەتتى. بارا-بارا ئۇنىڭ تېنىگە چايانىنىڭ زەھىرى ئۆز تەسىرىنى كۆرسىتىشكە باشلىدى. قەلەندەر ھوشىغا كېلىپ، تېپىرلاشقا باشلىدى. ۋارقىراپ ناله-پەريات كۆتۈردى. ئورنىدىن تۇرۇپ، ئىزتىراپقا چۈشۈپ، بىتاقەت بولۇشقا باشلىدى. نەزمە:

نې گۈلۈ گۈلشەن ئىدى، نې قەسرۇ تەخت،
نې ياندا مەھۇدشى فىرۇزە بەخت.

قەلەندەر قارىسا، ئەتراپىدا گۈلمۇ يوق، گۈلشەنمۇ يوق، يېنىدا ئاي يۈزلۈك گۈزىلىمۇ يوق ئىدى. بۇ پاسىق خىياللارنىڭ ھەممىسى ئۇنى تاشلاپ كېتىپ قاپتۇ. لېكىن تېنىدە چايانىنىڭ زەھىرى قېپقاپتۇ. شۇندىن كېيىن ئۇ ئۆزىنىڭ قىلغان خىياللىرىنىڭ پۈتۈنلەي خاتا ئىكەنلىكىنى چۈشەندى. ئەمما ۋاقتى ئۆتكەندە قىلغان پۇشايمانىنىڭ تېرىقتەك پايدىسى بولمىدى.

ئەي غاپىل، ساڭىمۇ راستىنلا ئاشۇنداق ئەھۋال دۇچ كەپتۇ. مېڭەگگە بۇزۇق خىياللار كىرىۋاپتۇ. قاچانكى ساڭىمۇ ئەجەل نەشتىرى سانجىلغاندا، ئاندىن غەپلەت ئۇيقۇسىدىن سەسكىنىپ ئويغىنىسەن. ئۇ چاغدا قىلغان پەريادىڭ پىغانلىرىڭ قىلچىلىك ئەسقاتمايدۇ. كېيىن ئەھۋالنى بىلگىنىڭدە نېمىشقا ئۇ پادىشاھتىن يىراق چۈشكەندىمەن، دەپ، جېنىڭنى پىراق ئازابى چىرمىۋالىدۇ.

يەنە بىر قۇشنىڭ ھۆپۈپتىن سوئال سورىغانلىقى

— ئەي ئىشق ئالىمىنىڭ تەكەببۇرى دانىشمەنى، — دېدى يەنە بىر قۇش ھۆپپىكە، — ئىشق-مۇھەببەت كۆڭلۈمنىڭ شۇ قەدەر چوڭقۇرىدىكى، مەشۇقۇم جامالىنى

بىردەم كۆرمىسەم، كۆزۈمگە شۇ ھامانلا جاھان قاراڭغۇ بولۇپ كۆرۈنىدۇ. ئۇنىڭسىز بىر نەپەس چىداشقىمۇ تاقىتىم يوق. ئۇنى كۆرمىسەم دەررۇ غەم ئىچىدە خۇدۇمنى يوقىتىپ قويىمەن. ئۇنىڭ جامالىنى كۆرۈش مېنىڭ بىردىنبىر ئارزۇيۇم، ئۇنىڭ ۋىسالى مېنىڭ كۆڭۈل ئارامىم. ئۇنىڭ ئىشقىغا شۇ قەدەر مۇپتىلا بولدۇمكى، ئۇنىڭدىن ئايرىلسام شىددەتلىك ئازاب-ئوقۇبەتكە قالىمەن. ئۇنىڭ نۇتقىنى ئاڭلاپ تۇرمسام، جېنىم تېنىم بىلەن ۋىدالىشىدۇ. دىلىم ئۇنىڭ پىراقىدا خەستە، جېنىم ئۇنىڭ ۋىسالىغا تەشنادۇر. ئۇنىڭ پۇرقىتىدىن جېنىمغا زۇلۇم-كۈلپەت يۇزلىنىدۇ؛ قىلىدىغان ئىشىم كېچە-كۈندۈز نالە-ئەپغان بولىدۇ. شۇڭا ئۇنىڭدىن بىر دەمۇ ئايرىلمايمەن. ئۇنىڭ ۋىسالىدىن مەھرۇم بولۇش مەن ئۈچۈن ئۆلۈم دەپ مەكتۇر. ئۇ گۈزىلىمنىڭ ئىشقىدىن قانداق خالاس بولىمەن؟ ئۇنىڭدىن ئايرىلىپ قانداق ياقتا بارىمەن؟

ئۇ قۇشقا ھۆپۈپنىڭ بەرگەن جاۋابى

ــ ئەي جېنى ئۆرتەنگەن ئاشىق، ــ دېدى ھۆپۈپ ئۇ قۇشقا، ــ قىلىدىغان ئىشىڭ ھەممىسى كۆيۈپ-پىشىپ يۇرۇشتىن ئىبارەت ئىكەن. كۆڭلۈڭگە مەجازىي ئىشق ئوت سالغانلىقى ئۈچۈن، ھەقىقىي ئىشقىتىن يىراقلاپ كېتىپسەن. سېنىڭ كۆڭلۈڭنى پىراق يالقۇنى ئۆرتەپتۇ. چۈنكى سېنىڭ كۆڭلۈڭ ئەسلى يولدىن چەتلەپ كېتىپتۇ، چىغىرىيولغا قاراپ يۇرۇشكە باشلاپتۇ. سەن ئابىھايات (تىرىكلىك سۈيى) نى ئىچمەستىن، ئۇسسۇز ھالدا ئۆتۈپ كېتىپسەن. ئۇنى ئۆزۈڭ تەرك قىلىپ، يەنە تەشنالىق، ئۇسسۇزلۇقنىڭ قاندۇرۇشنى تەلەپ قىلىپسەن. كۆڭلۈڭ تەڭداشسىز گۈھەرنى بىلمەستىن، ھۆلدۇر تەرەپكە مايىل بولۇپ قاپتۇ. شەرق قۇياشىدىن يۈز ئۆرۈپ، شام يورۇقىغا مەھلىيا بولۇپسەن. كۆرۈنۈشتىكى گۈزەللىككە ئالدىنىپ، مەنىۋى گۈزەللىكتىن بەھرىمەن بولالماپسەن. تاشقى گۈزەللىكنىڭ خۇسۇسىيىتى شۇكى، ئۇنىڭ يۈزىدىكى رەڭدارلىق پەقەت قان بىلەن بەلغەمدىنلا ئىبارەت. بۇنداق ھۆسن-جامالنى ماختاپ ئۇلتۇرما. چۈنكى ئۇلارنىڭ يۈزىدىكى ئاق ۋە قىزىللىق ئەمەلىيەتتە بەلغەم بىلەن قان دىن باشقا نەرسە ئەمەس. ئۇنىڭدا ۋاپا بولمايدۇ. بۇنداق گۈزەللىكنىڭ ساپاسى ۋە ئەھمىيىتى يوق. بۇخىل گۈزەللىك ئاشىق ۋە شەيدا بولۇشقا ئەرزىمەيدۇ. بۇنداق ئىشق كىشىنى رەسۋاچىلىقتىن باشقا تەرەپكە ئېلىپ بارالمايدۇ. ئۇنىڭدا ياخشىلىق ۋە گۈزەللىك داۋاملىق بولۇۋەرمەيدۇ. چۈنكى بۇخىل گۈزەللىك ئۇلارغا ئارىيەت بېرىلگەن. شۇڭا ئۇلارنى بۇگۈن گۈزەل دېسەڭمۇ، ئەتە يەنىلا گۈزەل بولالمايدۇ. بۇنداق چىرايى ۋە گۈزەللىك مەڭگۈلۈك بولسۇن. سەن شۇنداق زاتنى دوست تۇتقىنىڭ، ئۇنىڭ ھۆسن-جامالى ھەمىشە ۋە ئەبەدىلئەبەد بەركامال بولۇپ تۇرسۇن. قۇياش يۈزىدىكى گۈزەللىك ئەبەدىي زاۋال تاپمىغاندەك، ئۇنىڭ گۈزەللىكى مەڭگۈلۈك بولسۇن. ئۇ زاتقا سەندەك يۈز مىڭلىغان كىشىلەر ئاشىق بولغان تەقدىردىمۇ، يەنىلا ئۇنىڭ ئاشىقلىقىغا لايىق بولالمايدۇ،

هەربىر ئاشىق ئۇنىڭ ئۈچۈن يۇزلەرچە جان پىدا قىلىشنى پىدا قىلىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ ھەۋىسى يەنە شۇنچە يۇزلىگەن جانلارنى تەقەززا قىلىدۇ.

مىسال كەلتۈرۈلگەن ھېكايەت

ئەرەستۇنىڭ بىر شاگىرتى بار ئىدى. دائىم دەرس ھالقىسىدا ئۆگىنىشكە مەشغۇل ئىدى. ئەرەستۇ ھېكىم ئۆزىنىڭ شاگىرتلىرى ئىچىدە ئۇنى ھەممىدىن بەكرەك ياقتۇراتتى. شۇڭا ئۇنىڭغا بالىلىق دەۋرىدىن باشلاپلا ياخشى تەربىيە قىلىپ، بارلىق مەخپىي ئىلىملەردىن تەلىم بېرەتتى، ئۆگىتەتتى. شۇنداق قىلىپ ئۇ يېگىت ئەرەستۇنىڭ تۆت يۈز ھېكىم ۋە ئالىم شاگىرتلىرى ئىچىدە ھەممىدىن بىلىملىك، بارچىسىدىن دانا بولۇپ يېتىشتى. ئىلىم-ھېكمەتتە ئەرەستۇدىن قالسىلا ئاشۇ يېگىت تۇراتتى. ئەرەستۇ ھېكىمنىڭ كۆڭلىدە: «بۇ يېگىتنى ئىسكەندەرگە خاس مۇلازىم قىلىمەن» دېگەن خىيالى بار ئىدى. ئۆزى بىر ياقلارغا كەتكەندە بۇ شاگىرتىنى ئۆز ئورنىدا ئورۇن باسار قىلىپ قالدۇرماقچى ئىدى. بۇ يېگىتنى ئۆزىنىڭ مول ھېكمەتلىرى بىلەن ئەپلاتۇنغا ھەمكار بولۇپ، ئىسكەندەرگە ئۇنۇملۈك خىزمەت قىلىدۇ، دەپ ئويلايتتى.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۇ دانىشمەن شاگىرت بىر يول بىلەن سىرتتىكى بىر يەرگە باردى. شۇ تۇپەيلىدىن ئۇ بىرسىنى ئۇچرىتىپ، ئۇنىڭغا ئاشىق بولۇپ قالدى. ئۇ ئاي سۇپەت گۈزەل قىز ئىنتايىن تاش يۈرەك ئىدى. ئۇ نازكەرەشمە بىلەن كۈپپارلار بۇتخانىسىدىن چىقتى. يۈزىدىن نىقابنى ئېلىپ، بۇ شاگىرتنىڭ دىلىنى ۋە ئىمانىنى بۇلاڭ-تالاڭ قىلدى. بۇ يېگىت ئۇ كۈمۈش تەنلىك نازىنىنىنى كۆرۈش بىلەنلا ئۇنىڭغا ئاشىقمۇ بىقارار بولدى. ئۇنىڭ ئىشقىدا زار بولدى. شۇندىن كېيىن يېگىت ئۇ قىزنىڭ ۋىسالىغا يېتىشكە بەل باغلاپ، نۇرغۇن تىرىشچانلىقلار بىلەن ئارىغا كىشى قويدى. ھەددۇ-ھېسابسىز خەزىنە ۋە جاۋاھىراتلارنى خەجلەپ، ئۇ دىلىرەبانى ئۆزىگە رام قىلدى. ئاخىر نىكاھىمۇ ئالدى. يېگىت بۇ گۈزەل سەنەمنىڭ ۋىسالىغا يەتكەندىن كېيىن، خۇددى كۈپپارلار بۇتپەرەس بولغاندەك پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن ئۇ گۈزەل قىزغا بېرىلىپ كەتتى. ئۇنىڭغا شۇ قەدەر شەيدا ۋە مەھلىيا بولۇپ كەتتىكى، كىتاب سەھىپىلىرىگە قارىپمۇ قويماستىن، ئاشۇ گۈزەل-نىڭ چىرايىغا قارىپلا كۈن ئۆتكۈزىدىغان بولدى. ئۇنىڭ رۇخسارىدىن بىرەمۇ كۆزىنى ئۈزمەيتتى. ئۇ ئۆز ئايالىغا مەستانە بولۇپ كەتكەچكە ئۆگىنىشتىنمۇ توختىدى.

ئەرەستۇ بۇ شاگىرتىنىڭ ئەھۋالىغا قاراپ، ئۇنى پەند-نەسىھەت بىلەن ئوقۇشقا دەۋەت قىلماقچى بولدى. قانچە نەسىھەت قىلغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇ يېگىتكە تەسىر قىلمىدى. ئۇ يېگىتكە نەچچە يىلدىن بېرى ئۆگەتكەن ئىلىم-ھۈنەرلىرىنىڭ ھەممىسى زايا بولۇشقا باشلىدى. ئۇ تەڭداشسىز ئالىم قانچە-قانچە چارە-تەدبىر ۋە ئويلىرىنى قىلغان بولسىمۇ، بۇ ئىشقا ئۇنۇملۈك بىر چارە قىلالمىدى. ئەرەستۇ ئاخىر بىر چارىنى ئويلاپ چىقتى. بۇنى ئۇ شاگىرتىدىن مەخپىي تۇتتى.

ئەرەستۇ پەيتنى پايلاپ تۇرۇپ، بىر

خەتەرلىك دورىنى ئۇ كۆزەل نازىنىنغا يېـ
گۈزۈۋەتتى. ئۇزۇن ئۆتمەي ئۇ ئاي يـۈزـ
لۈك جانان ئاھۇـئەپغان قىلىشقا باشلىدى.
ئۇنىڭ جىسمىغا زەئىپلىك ئۇستىگە زەئىپلىك
يۈزلەندى. ئاغرىق ئازابىدىن ئوتقا چۈشكەن
قىلـدەك تـولغىنىشقا باشلىدى. ئۇ يـېگىت
قانچىلىغان چارە ـ تەدبىرلـەرنى ئىشقا سېـ
لىپ باققان بولسىمۇ، لېكىن قىلچە ئۇنۈـ
مى بولمىدى. يېگىت ئايالىنىڭ نالە ـ پەريا ـ
دىـغا چىـداپ تۇرالمـدى. ئۇنىڭ رەنجـۇ
ئازابلىرى بارغانسېرى كۈچىيىپ، يـۈرىكى
چەككە يەتتى. يېگىت شۇندىن كېيىن بـې
چارە بولۇپ، ئۇستازىنىڭ ئالدىـغا كەلدى.
خىجالـەتچىلىك ۋە قىيىنچىلىق سەۋەبىدىن
بېشـىنى تـۆۋەن سېلىپ، ئەھۋالـىنى بايان
قىلدى. ئۇستـاز ئەرەستـۇ بۇ شاگىرتىنىڭ
ئېھتىياجىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، شاگىرتـە
نىڭ ئۆيىگە كەلدى.

ـــ سەن بۈگۈن ئىسكەندەرنىڭ خىزـ
مىتىگە بېرىـۋەرگىن، مەن بۇ گـۈزىلىڭنىڭ
ئاغرىقىغا ئامال قىلىپ، ئۇنى ساقايتاي، ـــ
دېدى ئەرەستۇ شاگىرتىغا.

شاگىرت ئۇستازىنىڭ سـۆزىنى قوبۇل
قىـلىپ، ئىسكەندەرنىڭ خىزمىتـىگە كەتتى.
ئەرەستـۇ بۇ پـەرى پەيكەرنىڭ كېسـىلىنى
داۋالاشقا كىرىشتى. ئۇنـىڭغا ئالـدى بىلەن
ئىچىنى كېسـەلدىن تازىلىغـۇچـى سـۈركە
دورىلىرىنى تەييارلاپ ئىچـۈردى. ئۇستـاز
ئۆز ھۈلازىملىرىغا:

ـــ سىلەر بىر قاچىنى ئېلىپ كېلىپ،
ئىشىكتە ھوشيار تۇلتۇرۇڭلار. بۇ ئاغرىقنىڭ
ئىخراج قىلغانلىرى نېمە بولـۇشىدىن قەتـ
ئىينەزەر، ئۇنى تۆكمەي بىر ئىدىشقا يىغىپ
ساقلاڭلار، ـــ دېدى.

ئۇستاز بۇ كۆلىدىن چىقىشى ھامانـ
لا، بۇ ئىخراج قىلغۇچى ئۆتكۈر دورىلار
ئۆزىنىڭ كۈچىنى كۆرسەتتى. ئۇ نازىنىنىڭ
ئىچكى ئەزاسىدىكى بارلىق غەلـىغەشلەرنـى
سۈرۈپ، ئىخراج قىلىپ، قەي قىلدۇرۇشقا
باشلىدى. ئەرەستۇ ئىشىك ئالدىدا ساقلاپ
ئولتۇردى. ئىخراج سەۋەبىدىن ئۇ بىمارنىڭ
ھېچ ماجالى قالمىدى. بىر تەرەپتىن قـەي
قىلىپ، يەنە بىر تەرەپتىن ئىچى سـۈرۈپ،
جىسمىدا بىر قەترە قان ياكى بەلغەم ياكى
سەۋدا ۋە ياكى سەپرا دېگەنلەردىن ئەسەر ـ
ھۇ قالمىدى. بۇ ئاق بەدەنلىك گـۈزەلنىڭ
تېـنى مـاغدۇرسىزلىنىپ، چىرايىدىن رەڭ،
كۆزلىرىدىن نۇر كەتتى.

كەچ كىرگەندە شاگىرت قايتىپ كەلـ
دى. ئەرەستۇ ئۇنىڭغا:

ـــ كىرىپ مەھبـۇبىڭ بىلەن كـۆرۈشـ
كىن، ـــ دېدى.

يېگىت ئۆيگە كىرىپ ئايالىغا قارىدى.
ئۆيدە چىرايـى تاتىرىپ كەتكەن، ھالسـىز ـ
لانغان، كۆرۈمسىز بىر ئايال ياتاتـتى. يـې
گىت ئۆز ئايالىنى تونۇيالمىدى.

ـــ مېنىڭ گۈل بەدەنلىك، ئاي يۈزـ
لۈك مەھبۇبۇم قېـنى؟! ـــ دېدى ئۇ ئىختـ
يارسىز ھالدا پەريات قىلىپ.

دانىشمـەن ھېـكىم ئـۆز شاگىرتىنىڭ
سۆزىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ئـۆيگە كىرىپ،
ھۈلازىملارغا بۇيرۇدى:

ـــ بىمارنىڭ ئىخراج قىلغان غەلىغەشـ
لىرى ئېلىنىغان ئىدىشنى ئەكىلىڭلار. بۇ شا ـ
گىرت ئۇنى كۆرسۇن. چـۈنكى بۇ شاگىرتـ
نىڭ ياخشى كۆرگەنلىرى ئەنە شۇ غەلىغەش
ۋە قۇسۇقلاردىن ئىبارەت ئىدى.

ئىدىش كەلتـۈرۈلدى. ئۇنىڭ ئىچىدە
ھەرخىل، ھەر قىسمـا قوسۇقلار قان، بەلـ
غەملەر ۋە نەجىس، ھەكرۇ ماددىلار تولۇپ

تېشىپ تۇراتتى. ئۇنىڭ بەدبۇي پۇراقلىرى ئۆينى بىر ئالدى. ئۇنىڭغا قارىغان كىشىنىڭ كۆڭۈللىرى ئېلىشىپ، ئەتلىرى تىكەنلىشىپ كېتەتتى. شاگىرت بۇلارغا قاراپلا سەسكىنىپ كەتتى.

— ئەنە، ئالغىن، — دېدى ئۇستاز ئۇنىڭغا ئىدىشنى كۆرسىتىپ، — سېنىڭ سەرۋى بويلۇق، گۈل يۈزلۈك ئاەرىقىڭ ئەنە ئاشۇ. سەن نەچچە ۋاقىتتىن بېرى ئەنە ئاشۇنىڭغا ئاشىق بىقارار بولۇپ كەلدىڭ. يىگىت ئۇستازى ئالدىدا ئۇيالغىنىدىن يەردىن ئۈستۈن قارىيالمىدى. ئەرەستۇ بۇ شاگىرتنىڭ خىجىل بولغانلىقىنى كۆرۈپ:

— ئەي ئوغلۇم، مەن سېنىڭ ئەھۋالىڭنى ئوڭشاش ئۈچۈن ئالدى بىلەن ئايالىڭغا چارە قوللاندىم. بۇ ئارقىلىق ئەمەلىيەتتە سېنىڭ كېسىلىڭنى داۋالىدىم، — دېدى.

سېنىڭ ياخشى كۆرگەن مەشۇقىڭمۇ بۇ ھېكايىدىكى بىلەن ئوخشاش. ئەي ناپاك مەخلۇق، سېنىڭ بۇنداق ئاشقىلىقىڭ ھەقىقىي ئىشق ئىكىلىرى ئالدىدا ئۇياتتۇر.

يەنە بىر قۇشنىڭ ھۆپۈپتىن سورىغان سوئالى

— ئەي مەخپىي سىرلارنى بىلگۈچى دانىشمەن، — دېدى يەنە بىر قۇش ھۆپۈپكە، — بۇ يولدا جېنىمغا ئۆلۈم ۋەھىمىسى سالماقتا. مەنزىلگە يېقىن بېرىپ بولغىچە جان تەسلىم قىلىشىم تۇرغان گەپ. چۈنكى تېنىم ئاجىز. ئۆزۈم ناھايىتى زەئىپ ۋە ناتىۋان بولغاچقا، ماڭا ھەمىشە قورقۇنچ غالىب كېلىدۇ. مۇشۇنداق ئەھۋالىم بىلەن بۇ يولدا سىلەرگە قانداقمۇ ھەمراھ بولالايمەن؟

ھۆپۈپنىڭ قۇشقا بەرگەن جاۋابى

— ئەي ئاجىز بىچارە، — دېدى ھۆپۈپ ئۇ قۇشقا، — ئويلاپ كۆر، سەن قانچە يىل ئۆمۈر كۆرسەڭمۇ ئەجەل تىغى بەرىبىر كۆكسۈڭنى يارىدۇ. بۇ دۇنياغا كەلگەنلەر ئاقىۋەت يەنە كەلگەن يېرىگە قايتىدۇ. مەھەپەت ئەھلى شۇنى مۇقەررەر دەپ بىلىدۇكى، بۇ ھايات ھامان ئۆلۈم بىلەن ئاخىرلىشىدۇ. پەقەت نادان كىشىلەرلا بۇ خىل ھەقىقەتنى چۈشەنمەيدۇ. ھەتتا خىيالىغىمۇ كەلتۈرمەيدۇ. بۇ جاھاندا مىڭ يىل ياشىساڭمۇ ياكى بىر نەپەس ياشىساڭمۇ ئاخىر ساڭا ئەجەل ئامان بەرمەيدۇ. ئەۋلىيالارمۇ بۇ گىردابتىن ئامان قالمىغان، ئەنبىيا (پەيغەمبەر) لارمۇ بۇ قاينامغا چارە - تەدبىر قىلالمىغان. ئۇنىڭدىن غەم-ئەندىشە بىلەن قۇتۇلغىلىمۇ بولمايدۇ. پارا بېرىپ، پۇل - مال بېرىپ ئامان قالغىلىمۇ بولمايدۇ. يېلىنىپ - يالۋۇرۇش، يىغلاپ نالە - زار قىلىش ئارقىلىقمۇ ئامان قالغىلى بولمايدۇ. بەرىبىر يولغا كىرمەي چارە يوق. مەيلى تەقۋادارلار بولسۇن، مەيلى پاسىقلار بولسۇن، مەيلى شاھلار بولسۇن ۋە ياكى گادايلار بولسۇن بۇ يولنى ئادا قىلماي ئامالى يوق. بۇ يولدا قورقۇشتىن ھېچكىمگە پايدا يوق. چۈنكى غەم ۋە قايغۇ، قورقۇشلارنىڭ ھەممىسى ئۆلۈمنى تونۇ-

مىغانلىق، يات كۆرگەنلىكتىن بولىدۇ. ھېچ- قانداق چارە بىلەنمۇ ئۆلۈمدىن قۇتۇلالمايسەن.

سەن. شۇڭا ئەڭ ياخشىسى ھەقنىڭ پەرمـا- نىغا بويسۇنغايسەن.

مىسال كەلتۈرۈلگەن ھېكايەت

نەقىل كەلتۈرۈلۈشىچە، يۇكسەكلىك ئاسمىنىنىڭ پارلاق يۇلتۇزى، بۇيۇك پەيـ غەمبەر سۇلايمان ئەلەيھىسسالام بىر كۈنى تەخت ئۈستىدە ئارام ئېلىپ ئولتۇراتتى. ئۇنىڭ ئالدىدا دىۋە - پەرىلەر خىزمەت قىلاتتى. پۈتكۈل ئىنسانلار، جىنلار، ئۇچار - قاناتلار، ھاشاراتلارنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ پەرمانىنى جان - دىل بىلەن ئورۇنـ دايىتىتى. ئۇنىڭ پەرمانى ھەممە يەردە ھەممە مەخلۇقاتلار ئالدىدا يۇكسەك ئېتىـ بارغا ئىسكە ئىدى. ئۇنىڭ مەرھەمەت ۋە ئېھسانى ئاۋۇ خاسلارنىڭ ھەممىسىگە ئورـ تاق ۋە يېتەرلىك ئىدى. بۇ تەڭرىنىڭ پەيـ غەمبىرى ئالدىدا بىر ھوشيار كىشى ئولـ تۇراتتى. ئۇ كىشى ئوي - خىيال بىلەن ئۆزىنى ئۇنتۇغانىدى. شۇ چاغدا سۇلايمان ئەلەيھىسسالامنىڭ ئالدىغا بىر پەرىشته يېتىپ كەلدى. ئۇ پەلەك قابىزى — جان ئالغۇچى ئەزرائىل ئەلەيھىسسالام ئىدى. ئەزرائىل ئەلەيھىسسالام سۇلايمان ئەلەيھىسسالامغا سالام بەجا كەلتۈرگەندىن كېيىن، مۇنداق دېدى:

— ئەي ياخشى ئادەملەرنىڭ پەخرى، تەڭرىنىڭ سىر - ھېكمەتلىرى ھەددۇ - ھېسابسىزدۇر. ئۇنىڭ ئالدىدا ئەقىل ئاجىز، ئىدراك ھەيراندۇر. مانا يېنىڭدا تۇرغان مۇنۇ ئەزىز كىشىنىڭ ھازىرلا ئەجىلى توشتى. شۇ تاپتا ئۇنىڭغا ئۆلۈمدىن باشقا يول يوق. تەڭرىنىڭ ھۆكمى بويىچە ئۇنىڭ جېنىنى ھىندىستان ئىقلىمىدا مۇشۇ سائەتنىڭ ئۆزىدىلا ئېلىشىم كېرەك. مەن شۇنىڭدىن ھەيرانمەن. بۇ كىشى ھازىر سېنىڭ ھۇزۇرۇڭدا تۇرۇۋاتسا، ئۇنىڭ جەنىنى قانداقلارچە ھىندىستان مەملىكىتىدە ئالىمەن؟

ئەزرائىل ئەلەيھىسسالام شۇ سۆزلەرنى ئېيتتى، بۇنى سۇلايمان ئەلەيھىسسالامدىن باشقا كىشى ئاڭلىيالمايتتى. شۇ ئەسنادا سۇلايمان ئەلەيھىسسالامنىڭ ئالدىدا تۇرغان ھېلىقى كىشى يەر سۆيۈپ تۇرۇپ، مۇنـ داق ئىلتىماس قىلدى:

— ئەي تەڭرىنىڭ ئەلچىسى، مەن بۇـ گۈن ئۆز ئەھۋالىمغا ھەيرانمەن. چۈنكى مەن مۇشۇ تاپتا ئۆلۈم ۋەھىمىسىگە چۈـ شۈپ قالدىم. سەن ماڭا بىر ئامال قىلىپ بەرسەڭ، مەن بۇ يۇرتتا تۇرمىسام بولاتتى. ئۇنداق بولمىغاندا ۋەھىمە تۈپەيلىدىن ماڭا ھەممە ياق قاپقاراڭغۇ كۆرۈنىدۇ. كۆڭلۈم ئەمن تاپمايدۇ.

سۇلايمان ئەلەيھىسسالام شۇ ھامان شامالغا پەرمان قىلىپ:

— بۇ كىشىنى كۆڭلى خالىغان يەرگە ئېلىپ بارغىن، قەيەرگە دېسە، شۇ يەرگە ئورۇنلاشتۇرۇپ، كۆڭلىدىكى ئىزتىراپ ۋە بىئارامليقنى تۈگەتكىن، — دېدى.

شامال ئۇ كىشىنى تېزلىكته ئۇچۇرۇپ ئېلىپ ماڭدى. ئۇ كىشى ھىندىستان تەـ رەپكە ئىشارەت قىلدى. شامال ئۇنى ھىنـ دىستانغا ئېلىپ باردى. ئۇ كىشى: «بۇنـ دىن يىراققا بارمايمەن. ماڭا مۇشۇ يەردە

ئارام بەرگىسىن، مېنىڭ تەلەپ قىلغىنىم مۇشۇ يەر ئىدى» دېدى. شامال ئۇنى ئاشۇ يەردە قويۇپ يانىدى. جان ئالغۇچى پەرىشتە دەرھال ئۇ يەرگە يېتىپ باردى. ئۇ كىشىنى ھىندىستاندا كۆرۈپ، تەكرىنىڭ سۈنئىي - قۇدرىتىگە ئاپىرىن ئېيتتى. ئاندىن ئۇ دانىشمەن كىشىنى باشقا ئۆلۈكلەر قاتارىغا قوشتى.

كىشى ئەگەر شامال بىلەن تەڭ پەرۋاز قىلغان تەقدىردىمۇ، ئۇنىڭ ئىشى ئاخىر يەنە ئەزرائىلنىڭ قولىدا جان بېرىش بىلەن پۈتىدۇ.

يەنە بىر قۇشنىڭ ھۆپۈپتىن سوئال سورىغانلىقى

يەنە بىر قۇش ھۆپۈپكە مۇنداق دېدى:

— ئەي پاكىزە زات، مەن پۈتكۈل ئۆمرۈمدە مۇرادىمغا يېتىپ باقمىدىم. ھەمىشە غەم - قايغۇ بىلەن ھايات كەچۈردۈم. شاد - خۇراملىقتىن ئەسەرمۇ كۆرمىدىم. يول يۈرۈش ئۈچۈن خاتىرجەم، كۆڭۈل شاد بولۇشى كېرەك. شۇنداق بولغاندا ھەرقانداق ھالاللىق ۋە ئاۋارىچىلىقنى ئازايتقىلى بولىدۇ. بىراق مېنى بولسا بۇ ھايات غەمكىن قىلىدى. تىرىكچىلىك ھەر نەپەستە ماڭا يۈزلىگەن غەم ۋە ئەلەملەرنى يۈكلەپ، جېنىمنى دەرد - ھەسرەت بىلەن كۆيدۈرمەكتە. قايسى كۆڭۈلنىڭ خۇشلۇقى بىلەن بۇ يوڭا قەدەم باسىمەن؟! ئۇنىڭدىن كۆرە، كۆڭلى خۇش كىشىلەر قەيەرگە بارسا، مەنمۇ شۇ يەرگە بارىمەن.

ھۆپۈپنىڭ جاۋابى

— ئەي غەمكىن، — دېدى ھۆپۈپ ئۇ قۇشقا، — سېنىڭ ۋۇجۇدۇڭغا غەم - ئەلەم قىسمەت قىلىپ پۈتۈلۈپتۇ. لېكىن مۇنداق ۋادىنى بېسىپ ئۆتۈشتە ئەرزىنلەرنىڭ يول ئۇزۇقى غەم ۋە ئەلەمدۇر. بۇ يولدا ئەرزىنلەرنىڭ ئىشى غەمسىز كىشىنى ئادەم دېگىلى بولمايدۇ. ئەرزىنلەر غەم بىلەن شادلىق تاپىدۇ. غەمگە مۇپتىلا بولۇشنى ئازادلىق دەپ بىلىدۇ. بۇدۇنيا دەرد ۋە مېھنەت ۋادىسىدۇر، غەم - ئەلەم ماكانىدۇر. شۇڭا ئۇ ھەرخىل ئادەمنىڭ كۆڭلىگە ھەر خىل تەرىزدە ناھايان بولىدۇ. ئالەم ئەھلىنىڭ كۆڭلىدە مۇشۇ ئالەمنىڭ غېمى ئورۇن ئالغان. كىمنىڭ كۆڭلىدە غەم ۋە ئەلەم كۆپرەك بولسا، ئادەملەرنىڭ ياخشىراقى ئەنە شۇدۇر. لېكىن ئىشىق ئەھلىدە بولسا، بۇ يولنىڭ غېمىدىن ئۆزگە غەم بولمايدۇ. بارچە ئادەملەرگە دۇنيا غېمى ئەلا كۆرۈنىدۇ. لېكىن ئۇلارغا بولسا، مەردىپەت غېمى ئەلادۇر. سەن ئەگەر ھازىرغىچە ئالەم غېمىنى يەپ زارۇ - زەبۇن بولغان بولساڭ، ئەمدى بۇ يولنىڭ غېمى بىلەن شادخۇرام بولغىن. مۇھەببەت ئەھلىنىڭ غېمىگە ئورتاق بولساڭ ئۆزۈڭگە شادلىق ۋە ئازادلىق تاپسەن. ئەھلى ئىرپانلار غەم بىلەن شادلىنىدۇ. ئۇلارنىڭ مۇرادى نامۇرادلىق بىلەن ھاسىل بولىدۇ. ھەر كىشى بۇ يولنىڭ غېمىنى يېسە، مۇراد - مەقسەتنى

گه يېتىدۇ. كىمده بۇ غەم يوق بولسا، ئۇ شۇ غەم ئوزۇقلىرى بىلەن كۆچ تاپقاندىلا ئەر كىشى ئەمەس—چۈنكى بۇ يولنى ئەنە باسقىلى بولىدۇ.

مىسال كەلتۈرۈلگەن ھېكايەت

مىسىر شەھىرىدە بىر ئالىي ھىممەتلىك كىشى بار ئىدى. مەنسۇبىيەت دۇنياسىدا ئۇ كىشى پادىشاھ ئىدى. ئۇنىڭ راھەت ـ پاراغەت ئەسلىھەلىرى تولۇق ئىدى. خىيالىدا ھېچ نەرسىگە ئېھتىياجى يوق ئىدى. ئۇنىڭ جەننەت قەسىرىدەك بىر مەنزىلى بار ئىدى. ئۇ يەردە بىر ھۇر سۈيەتلىك گۈزەل ئۇنىڭ بىلەن ھەمخانە ئىدى. لېكىن ئۇ ئالىي سۈپەتلىك پاك زات ھېچكىمگە پەرۋا قىلمايتتى. ئۇنىڭ دوستىمۇ، ئۇلپەتلىرىمۇ غەم بىلەن دەرد ـ ھەسرەتتىن ئىبارەت ئىدى. ئۇ ھىجران زىندانىدا گويا كى يۈسۈپ ئەلەيھىسسالامدەك مۇقىم ئىدى. كىشىلەر ئۇنىڭدىن:

— كۆڭلۈڭ ھەمىشە غەم ـ ئەندىشە بىلەن ھەمراھ، ساڭا پۈتكۈل راھەت ـ پاراغەت ئەسلىھەلىرىنىڭ ھەممىسى تەل، ئۇنىڭدىن كۆڭلۈڭگە ئازادىلىك ۋە شادلىق يېتىشى كېرەك ئىدى. سەن بىزگە شۇنى ئېنىق سۆزلەپ بەرگىن، شۇنچىۋالا پاراغەت شارائىتلىرىغا ئىگە تۇرۇپ، يەنە نېمە ئۈچۈن خاتىرىڭ بىردەم خۇشال ئەمەس، نېمىشقا غەمدىن ئۆزگە ھەمدەمىڭ يوق؟— دەپ سوراشتى.

— بۇ جاھان تەرىقەت ئەھلىنىڭ زىندانىدۇر. چۈنكى بۇ ئالەمدە ھەقىقىي مەھبۇب كۆزدىن يىراقتۇر. شۇڭا ئەڭ ياخشىسى بۇ مۇساپىنى بىسىپ ئۆتۈپ، كۆڭۈل تىلىكىگە يېتىش كېرەك. كىشى زىندانىدا قاچان خۇشال بولۇپ باققان؟ غەم ئۆيىدە كىممۇ شادلىنالىسۇن؟ مەن مەھبۇبىمدىن ئايرىلىپ، دەرمانسىزلىقتا قالدىم. شۇڭا جەننەت بېغىدا بولغان تەقدىرىمدىمۇ، ئۇ جاي مەن ئۈچۈن زىندان دۇر. ۋىسال گۈلزارىغا يەتمىگۈچە، غەم تىكەنلىرىدىن خالاس بولالمايمەن، — دەپ جاۋاب بەردى ئۇ كىشى.

يەنە بىر قۇشنىڭ ھۆپۈپتىن سوئال سورىغانلىقى

— ئەي تەڭداشسىز زات، — دېدى يەنە بىر قۇش، — مەن ھەق ئەرىنى بەجا كەلتۈرگۈچىمەن، ئۇنىڭ پەرمانىغا دائىم تەييار تۇرىمەن. بۇنىڭدىن ئۇ غەزەپلەنسۇن ياكى ئېھسان قىلسۇن، بۇ مەن ئۈچۈن ئوخشاش. مەن نېمىنى بۇيرۇغان بولسا، شۇنى قىلىمەن. ئۇنى قوبۇل قىلامدۇ ياكى رەت قىلامدۇ ئۆزى بىلىدۇ. مەن قىش ـ ياز ئۇنىڭ پەرمانىنى ئىجرا قىلىشقا مەشغۇلمەن. رەت قىلىش ياكى قوبۇل قىلىشى بىلەن مېنىڭ ئىشىم يوق. ئۇنىڭ ئەرىنى ئالدىنقى ئورۇنغا قويۇش مەن ئۈچۈن تائەت، ئۇنى ئادا قىلىش ماڭا سائادەتتۇر.

ھۆپۈپنىڭ جاۋاب بەرگەنلىكى

— ئەي شەردىن سۆزلۈك جانۋار، — دېدى ھۆپۈپ ئۇ قۇشقا، — بۇ سۆزۈڭ ناھايىتى ياخشى، سۆزۈڭدىن ئۆزۈڭ بەك رەك ياخشى ئىكەنسەن. ئەمما، بۇ سۆزلەرنى ئۆزۈڭ ئېيتماستىن، باشقىلار ئېيتقىنى تېخىمۇ ياخشى ئىدى. چۈنكى بۇ جەھەتتە كامالەتكە ئېرىشىشنى يەنىلا ھەق نېسىپ ئەتكەن. كىمىكى ئۇنىڭ پەرمانىغا ئىتائەت قىلىپ، ئۇنى بېجىرسە، بۇ يولدا ئۇنىڭ مەرتىۋىسى ئۈستۈن بولىدۇ. ھەركىم ئۇنىڭ ئەمرىدىن بويۇن تولغىسا، غەيرىدىن كۆڭۈل ئۈزمىسە، مەردۇد بولىدۇ. ئۇنداق كىشىنى مۇبارەك ئىقبالغا ئىگە، مەقبۇل بەندىلەر تەڭرىگە ئىتائەت قىلىشنى ئۆز كۆڭلىنىڭ مۇرادى دەپ بىلىدۇ، بۇ مۇرادىنى ھاسىل قىلمىسا، بىردەممۇ ئارام تاپمايدۇ. لېكىن ئەرەنلەر تەڭرىنىڭ ئەمرىگە قانچىلىك ئىتائەت قىلىپ كېتىشىدىن قەتئىينەزەر، ئۆزىنىڭ بۇ ئىشى بىلەن پەخىرلەنمەيدۇ، بۇنداق كىبىر ـ تەكەببۇرلۇق بىلەن ئۆز جېنىغا ئاپەت سالمايدۇ. كىمىكى ئۆزىنىڭ قىلغان تائەت ـ ئىبادەتلىرى بىلەن پەخىرلەنسە ۋە مەغرۇرلانسا، ئۇ بىھۇدە مۇشەققەت چەككەن بولىدۇ. چۈنكى ئۇنداق تائەتنىڭ بولغىنى بىلەن بولمىغىنىڭ ھېچ پەرقى يوق. ئۇنداق كىشىنىڭ قىلغان ـ ئەتكەنلىرى بەربىر قوبۇل بولمايدۇ. بەلكى ئۇنداق كىشىنىڭ ئۆزىمۇ يوقالغىنى ياخشىراق. بەخت ـ سائادەت كوچىسىنى تاپقان ۋە تەقۋادارلىق ـ ئىبادەتتىن نەپ ئالغان كىشىلەر ئۆزىدىن پەخىرلىنىشكە، ئۆزىنى ئۆزى ئەزىز بىلىشكە قىزىقمايدۇ، ئۇلار ئۆزىنىڭ تائەت ـ ئىبادەتلىرىنىڭ قىممىتىنى بىر يارىقچىلىكمۇ بىلمەيدۇ. ئەنە شۇنداق تائەت قىلغان تەقۋادار كىشىلەر بۇ ئىشنىڭ ھەقىقىي مەنىسىدىن خەۋەر تاپقان كىشىلەردۇر.

مىسال كەلتۈرۈلگەن ھېكايەت

تەڭرى تائالا ئادەم ئەلەيھىسسالامنى يارىتىشتىن ئىلگىرى، ئۇنىڭ تېنى ئىچىگە روھ شامىنى يورۇتۇشتىن بۇرۇن، بارلىق پەرىشتىلەر تەڭرىنىڭ تائەت ـ ئىبادىتىگە مەشغۇل بولۇپ، ئۇنىڭ ئەدەب ۋە رەسمىيەتلىرىنى بەجا كەلتۈرەتتى. بۇ پەرىشتىلەرنىڭ ھەممىسىنىڭ سەردارى ئەزازىل (شەيتان) ئىدى. ئۇ بارلىق مۆشۈكۈل تۈگۈنلەرنى يەشكۈچى پىر ـ ئۇستاز ئىدى. ئۇ ھەق ئەمرىگە ئىتائەت قىلىپ، نەچچە مىڭ يىل تائەت ـ ئىبادەت قىلدى.

ئۇنىڭ قىلغان تائەت ـ ئىبادەتلىرىنى تەسەۋۋۇر لەشكە تىل ئاجىز ئىدى، ئۇ ئىمكاندىن ئارتۇق ئىشلار ئالدىدا ئەقىلمۇ ھەيران ئىدى. نەقىل قىلىنىشىچە، پۈتكۈل يەر يۈزىدە ۋە كائىناتتىكى توققۇز پەلەكتە ئۇ ناتۇانلىق بىلەن سەجدە قىلىپ يۈز قويمىغان بىرەرمۇ بوش ئورۇن قالمىغانىكەن.

ۋاقىتىكى، نەڭرى ھەزرىتى ئادەم ئەلەيھىسسالامنى يارىتتى، ئۆزىنى ئاشىق، ئۇنى مەشۇق قىلىپ ۋۇجۇدقا كەلتۈردى. ئاندىن پەرىشتىلەرگە پەرمان قىلىپ: «مەخـ

لمۇقاتلارنىڭ ئەڭ ياخشىسى بولغان ئادەمگە سەجدە قىلىڭلار!» دېدى. پەرىشتىلەر بۇ ئەمرىنى ئاڭلاش بىلەنلا، تەڭرىنىڭ پەرمانىنى بەجا كەلتۈرۈپ، ئادەم ئەلەيھىسسالامغا سەجدە قىلدى.

ئەزازىل نەچچە مىڭ يىل ئىبادەت قىلىپ، تەڭرىنىڭ ئەمرىنى بەجا كەلتۈرۈش ۋە تەقۋادارلىقتا يۇقىرى مەرتىۋىگە يەتكەنىدى. شۇڭا ئۇنىڭ كۆڭلىدە كىبىرى ۋە غۇرۇر پەيدا بولۇپ، تەڭرىنىڭ ئادەم ئەلەيھىسسالامغا سەجدە قىلىش ھەققىدىكى ئەمر - پەرمانىنى رەت قىلدى. تەڭرى ئۇنى پەرىشتىلەر ئارىسىدىن ھەيدەپ چىقىرىپ، كۆڭلىدىن ئىبادەت زوقىنى ئېلىۋەتتى. بويىنىغا لەنەت ھالقىسىنى سالدى. ئەزازىل شۇندىن كېيىن نەچچە مىڭ يىلدىن بېرى تۇرۇۋاتقان ئەھەدىيەت دەرگاھىدىن قوغلاندى. ئۇنىڭ قىلغان نەچچە مىڭ يىللىق تائەت - ئىبادىتى نابۇت بولدى.

شۇنى بىلگىنىكى، بۇ يولدا مەنمەنلىكتىن ئارتۇق ئېغىر گۇناھ يوق. قىلغان تائىتىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈشىنىڭ ئۆزى مەنمەنلىكتۇر.

يەنە بىر قۇشنىڭ ھۆپۈپتىن سوئال سورىغانلىقى

يەنە بىر قۇش ھۆپۈپكە مۇنداق دېدى:

— ئەي ئەزىز، ھەر كىشى ھەق يولىدا پاك ۋە ساداقەتمەن بولسا، ئۇنىڭدىن قانداق مەنپەئەت ھاسىل بولىدىغانلىقىنى مەن بىچارىگە ئېيتىپ بەرگىن. چۈنكى ماڭا بۇ مەسىلە ئېنىق ئەمەس. ئەمما مەن بۇ يولدا ناھايىتى پاكلىق بىلەن ئىش تۇتتىمەن، يارنىڭ يادى بىلەن داۋاملىق ھاجەتمەنلىك ياشلىرىنى تۆكۈپ تۇردىمەن.

ھۆپۈپنىڭ جاۋاب بەرگەنلىكى

ھۆپۈپ مۇنداق دېدى:

— بۇ ناھايىتى مۇشكۈل يولدۇر. تەڭرى كىمگە يار بولسا، بۇ يول شۇنىڭغا ئاسان بولغۇسىدۇر. ھەر قانداق ئالىي ھىممەتلىك كىشى بۇنداق بەخت - دۆلەتنى تاپسا، بۇ يولنىڭ بۇنىڭدىن ئارتۇق ئۇزۇقى يوقتۇر. بۇ يولنىڭ ئۇزۇقى ئۇزۇق - تۇلۇك ئىسكەنجىسىدىن ئازاد بولۇشتىن ئىبارەتتۇر. بۇنىڭ شەرتى شۇكى، بۇ يولغا كىرگەن مەسلەك ئىگىلىرى ۋە زاھىدلار ئۆزىنىڭ بارلىقىنى، پۈتكۈل تائەت - ئىبادەتلىرىنى، ھەممە پايدا - زىيانلىرىنى يەغدىپ، ئۇنى يوقلۇق ئوتىدا كۆيدۈرۈپ، كۆلىنى تەڭرى يولىدا ھاۋاغا سورۇغاي، ئۇنىڭدىن ھېچبىر ئەسەر قالمىغاي. ئاندىن كېيىن كۆڭۈل چىمەنىگە نالە - پىغان بوستانىنىڭ ھاۋايۇ - ھەۋەسلىرىنى سېلىپ، كۆڭلىنى يۇتتۇرگەي. قىلغان ئىش - ئەمەللىرىنى ھۇتلەق كۆڭلىدىن چىقارغاي. پۈتكۈل نەرسىلەرنىڭ يادى - پىكرى ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدىن چىقاي. ئۇنىڭ ۋۇجۇدى

مانا مۇشۇنداق يوقلۇقتا يەتكەندىن كېيىن، ئاندىن بۇ يولغا قەدەم قويغاي. ھەقىقەت ئىگىلىرى مۇنداق دەيدۇ: «شۇنى ياخشى بىلىڭلارغىكى، مەسلەك ئىگىلىرىنىڭ يولى ھەقىقىي تەلەپ تەرەپكە قاراپ قەدەم تاشلايدىغان يولدۇر.» ئۇ قەدەم شۇكى، بار - يوقنىڭ ھەممىسىنى كۆيدۈرۈپ، ئۇلاردىن ئەسەر قالدۇرماسلىق كېرەك. مۇشۇنداق قەدەمنى باسقاندىلا، ئاندىن تەلەپنى قولغا كەلتۈرگىلى بولىدۇ، ئاردىدىن ھەجىران كېتىپ، مەھبۇبىنىڭ ۋىسالىغا يېتىدۇ.

مىسال كەلتۈرۈلگەن ھېكايەت

سۇلتان ئىبراھىم ئەدھەم پانى (ئۇ ئىگىغا رەھمەتلەر بولسۇن) بولسا تەرىقەت ئەھلىنىڭ پېشۋاسى، ھەقىقەت ئەھلىنىڭ پىر - ئۇستازى، ھەق يولىنىڭ يېقىن مەھرىمى، ساداقەتمەنلىك يولىنىڭ خالىس ۋە سادىق ۋەكىلى ئىدى. ھەزرىتى شاھ ئىبراھىم ئىبنى ئەدھەم (پاك ۋە مۇقەددەس تەڭرى ئۇنىڭغا رەھمەت قىلغاي) تەڭرى تائالا يولىدا شاھلىق تەختىنى ۋە بېشىدىكى تاج - دۆلىتىنى تاشلاپ، جەنۇبقا كۇلاھ كىيىپ، تەڭرىگە يۈزمىڭ ھاجەتمەنلىكلەرنى ئىزھار قىلدى. ئۇ سادىقەتمەن پادىشاھ يولغا چۈشۈپ، بەلخنىڭ نىشاپۇرغا سەپەر قىلدى. ئۆز شاھلىقىنى ئۆزى ۋەيران قىلدى. شۇنداق قىلىپ، نىشاپۇردىن ئىبارەت بۇ ماكان بۇ پاك گۆھەرگە كان بولدى. سۇلتان ئۇ يەردە يەتتە يىل ماكان تۇتتى؛ كۈندۈزى روزا تۇتۇپ، كېچىسى تىك تۇرۇپ ئىبادەت قىلدى. كۈندۈزى ئۇ ۋادىدىن خەس - خەشەكلەرنى يىغىپ، بىز قۇچاقتىن باغلايتتى. ئۇنى مەردانىلەرچە يۈدۈپ، بازارغا ئەكىرىپ ساتاتتى، پۇلىغا ئىپتارلىق سېتىۋالاتتى. بىرلوقما ھالال تاماقنى ئىگە بولۇش ئۈچۈن، ناھايىتى كۆپ رېيازەت چېكەتتى. شۇڭا ئۇنىڭ جىسمى بارغانسېرى زەئىپلىشىپ، ناتىۋان ھالغا چۈشتى.

بىر كۈنى ئۇ خەزىنىلەر كانى بولغان سۇلتان ئىبراھىم ئەدھەم ئۇچىسىدا بىر باغلام ئوتۇننى يۈدۈپ، جىسمى رەنجۇ - ئەلەمگە پاتقان ھالدا، ئاشۇ ھالال كەسپى ئۈچۈن شەھەرگە كىردى. زامان پېشۋالىرىدىن بىر نەچچىسى ئۇنىڭ تەرىقەت مەسلەكلىرىدىكى ئەھۋالىنى سىناپ باقماقچى بولۇپ، ئارقىسىغا چۈشتى. بىر يەرگە كەلگەندە، ئۇلاردىن بىرى ئىبراھىم ئەدھەمگە بىر مۇشت ئۇردى. پېقىرلىق ۋە يوقلۇق يولىغا كىرگەن بۇ بىچارە ئۇلارغا:

— مەن بەلخنى تاشلاپ بۇ يەرگە كەلگەندىن بېرى، سەن مەندىن تالىشىدىغان نەرسە ئىلگىرىكى ئاشۇ يەردە قالدى، — دېدى - دە، كەتتى.

ئۇلار بۇ سۆزنى ئاڭلىغاندىن كېيىن: «بۇ ئوتۇننىڭ ئاستىدا بۇ تېخى پىشىپ يېتىلمەپتۇ. چۈنكى بەلخ تېخى ئۇنىڭ يادىدىن چىقماپتۇ. بۇ سۆز ئۇنىڭ كۆڭۈل سىز خاتىرىسىدە ساقلىنىپ تۇرۇۋېتىپتۇ. ئۇنىڭ يادىدىن مۇلۇك ۋە مەملىكىتى چىقىپ كېتىشى، كۆڭلىنىڭ غەيرىدىن تازىلىنىشى ئۈچۈن، يەنە بىرنەچچە يىل مۇشەققەت چېكىشىگە توغرا كەلگۈدەك» دېيىشتى.

بىر يىلدىن كېيىن ئۇ بىرنەچچە پېشىۋا سۇلتان ئىبراھىمنى يەنە تاپتى. ئۇ ئىلگىرىكىدەك زەئىپ ۋە ناتىۋان ھالەتتە ئوتۇن يۇدۇپ كېتىۋاتاتتى. ئۇلار ھەزرىتى ئىبراھىم ئەدھەمنى سىناپ كۆرۈش ئۈچۈن، ئۇنىڭغا يەنە بىر مۇشت ئۇرۇدى. بۇ قېتىم ئۇ ئۇن - تىن چىقارمىدى. بۇ پېشىۋالار شۇندىن كېيىن ئۇنىڭ ھالىغا يېتىپ: «بۇ ئەمدى تەرىقەت ئادەتلىرى بىلەن مۇرادىنى تېپىپتۇ. سۇلۇك ئىچىدە ئۇنىڭ ئىشلىرى تامام بوپتۇ» دېيىشتى. ئۇلار بۇ ئىشتا تەڭىرىگە شۈكرىلەرنى ئىزھار قىلىپ، ئۆزلىرىنى سۇلتانغا تونۇشتۇردى. ئۇلار شۇندىن كېيىن سۇلتان ئىبراھىمنى ئۆزىگە قوشۇۋالدى ۋە بىر - بىرىگە ھەمدەم، ھەمئەسرار بولۇشۇپ، كەبىگە سەپەر قىلدى. چۈنكى شاھ ئىبراھىمنىڭ كۆڭلىدىن ئىلگىرىكى پادىشاھلىقى پۈتۈنلەي كۆتۈرۈلۈپ كەتكەنىدى. پېشىۋالار بۇنى سېزىپ يەتكەنىدى. ئۇنىڭ كۆڭلىدە غەيرىنىڭ ئەس - يادى ساقلىنىپ تۇرغىنىدا، ئۇنىڭ ئىلاھىي سىرلارنى بىلىشىگە بۇ خىل خىياللار خۇددى پەردىگە ئوخشاش توسالغۇ بولغان بولاتتى. غەيرىي خىياللار ئۇنىڭ كۆڭلىدىن پۈتۈنلەي يوقالغانلىقى، مەنمەنلىك پەردىسىنى چۆرۈپ تاشلىغانلىقى ئۈچۈن، ئۆيىنىڭ تۆرىگە يول تاپالىدى.

كىمدىكى ئاشۇنداق يوقلۇق مەنزىلىگە يېتىپ بارالىسا، ئاندىن ئۇنى پاك ۋە ساداقەتمەن ئاشىق دېيىشكە بولىدۇ. ۋەھالەنكى، بۇ يول ھەۋەسكارلار كىرىدىغان يول ئەمەس.

يەنە بىر قۇشنىڭ ھۆپۈپتىن سوئال سورىغانلىقى

— ئەي دانىشمەن، — دېدى يەنە بىر قۇش ھۆپۈپكە، — مېنىڭ ھىممىتىم ناھايىتى ئۇستۇن. ئەگەر كىشىگە ھىممەتلىك بولۇشنىڭ پايدىسى بولمىغان بولسا، ئۇنىڭ پايدىسى ماڭا ئاشكارا بولۇشى كېرەك. مەن گەرچە ناھايىتى ئاجىز بولسامۇ، لېكىن ھىممىتىم ئىنتايىن يۇقىرى. بۇ ھەقتە دانالار نېمە دەيدىكىن؟

ھۆپۈپنىڭ ئۇ قۇشقا بەرگەن جاۋابى

— بۇ دەۋانى قىلغىنىڭ ياخشى، — دېدى ھۆپۈپ، — بۇ يولدا بۇنداق تەمەنانىڭ كۆپ پايدىسى بار. ئەگەر ئۆزىنى پەس تۇتقان كىشىلەرنىڭمۇ ئەگەر ھىممىتى ئۇستۇن بولسا، ئۇنداق كىشىنىڭ يەنىلا ئۆز لايىقىدا ئىززەت - ئابرويى ۋە مەرتىۋىسى بولىدۇ. ئادەم بىر سەدەپ بولسا، ھىممەت ئۇنىڭ ئىچىدىكى گۆھەرگە ئوخشايدۇ. سەدەپنىڭ شان - شەرىپى ئۇنىڭ ئىچىدە گۆھەر بولغانلىقى ئۈچۈندۇر. كىشى ھىممەتلىك بولسا، ئۇنىڭ ئەمەل - مەنسەپى، ھەيۋەت - ھەشمىتى، مال ۋە مەملىكىتى بولمىغان تەقدىردىمۇ بۇنىڭ كارى چاغلىق. چۈنكى ئۇنىڭ بايلىقى ۋە بەخت - دۆلىتى مال ۋە مەنسەپ ئەمەس، بەلكى ھىممەتتۇر. كىشى ھېچقانداق ئىشنى قولغا كەلتۈرەلمىگەن تەقدىردىمۇ، ئۇ ھىممەتلىك بولسىلا، بۇنداق كىشى ھىممەتسىز

غالىبلارغا قارىغانـدا كۆپ ئەۋزەلـدۇر. ئەر كىشىگە ھىممەتتىن يۇزلەرچە ئـىززەت ۋە ئابرۇي كېلىـدۇ. بۇ خىل ئىززەت ۋە ئۇغلۇقنىڭ ئەمەل ـ مەنسەپ، يۇرت ـ مەملىكەت ۋە بايلىق ـ خەزىنە دېگەنلەر بىلەن ھېچ مۇناسىۋىتى يوق. ئەگـەر كىشـىنىڭ مال ـ دۇنيالىرى كۆپ بولـسىمۇ، لېكىن ھىممىتى يوق بولسا، بۇنداق كىشى ئەقىل ئىگىلىرى ئالدىدا يەنىلا ئىززەت ـ ئېتىبار ـ دىن مەھرۇمدۇر. ئالىي ھىممەت كىشىلەرگە ئىززەت، ئىقبال ۋە بەخت ئاتا قىپتۇ. ئەگەر خۇدايـى تائالا بىرەر پادىـشاھـنىڭ ھىممىتىنى پەس قىلغان بولـسا، ئۇنـداق پادىشاھتىن ھىممىتى ئۇستۈن قەلەنـدەرمۇ كۆپ ياخشى. چۈنكى ھىممەتسىز پادىشاھـلار ھامان ھىممەتلىك گادايـلار ئالدىـدا مەغلۇپ بولىدۇ. ھىممەت ئىنسانلاردىـكى گۈزەللىكنىڭ تۈپ مەنبەسـىدۇر. نەپسىنىڭ تەربىيىلىنىشىمۇ ھىممەت تۈپەيلىدىنـدۇر. ھىممىتى پەس كىشى يۇقىرى ئورۇنـغا ۋە بەختكە ئېرىشـكەن تەقـدىردىمۇ، خـۇددى تاغلىق بىر تەتۈر پېشانـىدەك مەڭگۈ ئەزىز ۋە ھۆرمەتلىك بولالمايـدۇ. بىر يالـلانما چوپان مىڭـلارچە قويغا مـۇھاپىزەتچـىلىك قىلغان تەقـدىردىـمۇ، ئەگـەر ئۇ قويـلارغا بۆرىدىن خەۋپ ـ خەتەر يېتىدىـغان بولسا، ئۇنداق چوپانىنىڭ كۈنـدىن ئىتنىڭ كـۈنى ياخشىراقتۇر. مال ـ دۇنيادىن خەزىنىلىرى بار، ئەمما ھىممىتى يوق كىشىلەرگە ئەنە شۇ قوي ۋە قويچـىنىڭ ئەھـۋالى ياخـشى مسالدۇر. بۇنداق كىشى ئۆز خەزىنىلىرىگە قاراۋۇللۇق قىلىشتىن ئارتۇق نەپكە ئىگە بولالمايدۇ. ئۇنداق قويچىمۇ قوي بېقىشـتىن باشقا ھېچ نەرسىگە ئېرىشەلمەيـدۇ. چۈنكى بۇنداق بايلىقـلار ھىممەتـلىك ۋە بىغەم كىشىلەرنىڭ قولـغا چۈشـسە، ئۇنى بىر گادايغا بېرىۋېتىپلا تۇگىتىدۇ. چۈنـكى ھىممەتلىك ۋە يۇرەكلىك كىـشىلەر مال ـ دۇنيانى كۆزگە ئىـلىپ كەتمەيـدۇ. ئۇلار ئۇچۇن مىڭـلىغان خەزىنە ۋە قوي پادىلىرىنى سەدىقە قىـلىش، بىر دەرەم پـۇلنىم سەدىقە قىلغانچىلىكلا ئىش.

مىسال كەلتۇرۇلگەن ھېكايەت

ھىممەت ئەھلىنىڭ ئىشلىرىـدىن خەۋەر بەرگۈچى كىتابلاردا مۇنـداق نـەقىل قىلىنغان:

قىيامەت كۈنى ھەر كىشى ئۆز قەبـرىسىدىن قوپۇپ، ھەربىرىگە كېلىدۇ. پۈتـكۈل تەقـۋادارلار ۋە پاسىقـلار، تاجـدارلار ۋە قەلەندەرلەرنىڭ ھەممىسى مەھـشەرگاھ مەيدانىـغا قاراپ ماڭىدۇ. ئالـىي مەرتىۋىـلىك پىر ـ ئۇستاز ھەزرىتى شەيخ ئەھمەـدى جام گويىاكى مەست پىلدەك بەخىرامان يۈرۈپ، دوزاخ ئەھلى تـەرەپـكە بارىدۇ، ئۇلارغا ئىبـرەت كـۆزلـىرى بىلەن نـەزەر سالـىدۇ. ئۇ يەردە خىـلمۇ خـىل ئازاب ـ كۈلپەتلەرگە دۇچـار بولـغان كىشـىلەرنى كۆرۈپ، شەيخنىڭ ھىممەت دەريـاسى دولـقۇنلايدۇ. شەيخ شۇنـدىن كېيىن تەڭـرى تـائالاغا ھـاجىتـىنى ئىـزھـار قىـلـىـپ، مۇنداق مۇناجات قىلىـدۇ: «ئەي تەڭـرىم، بارلىق قەھرى ـ ياش دوزاخ ئەھلىگە رەھىم قىلىپ، گـۇناھـىدىن ئـۆتـسەڭ، ئۇلارنى مەغپىرەتلىـرىڭ، كـەرەم ۋە ئېھسانـلىرىڭ بىلەن ئازاد قـىلساڭ. چۈنـكى بۇلارغا رەـ

همم ـ شەپقەت قىلىش سېنىڭ دەرگاھىڭدا ئاساندۇر. بۇ خالايىقنىڭ ھەممىسى سېنىڭ ئالدىڭدا تۇپراق بىلەن ئوخشاش. ئەگەر بۇلارنىڭ گۇناھىنى كەچۈرۈشكە رازى بولمىساڭ، ماڭا شۇنداق چوڭ بىر قەددى قامەتنى ئاتا قىلغىنكى، ئۇنىڭدىن پۈتكۈل دوزاخ لىق تولسۇن. سېنىڭ مەقسىتىڭ ئازاب سېلىش بولسا، مەن بۇ ناتىۋانلار- نىڭ ئورنىدا ئازاب تارتاي».

ئۇ ھەممەتنىڭ ۋە يۈرەكلىك زاتنىڭ شاپائەت ئۈچۈن بۇنداق ئىلتىجا قىلىشى تەڭرى تائالانىڭ ئۇ بىچارە گۇناھكارلار- نى كەچۈرۈشىگە سەۋەب بولغۇسى. قاچا- نىكى ھۇمايىنىڭ ھىممىتى قانات قاقسا، ئۇنىڭدىن يۈز تۇمەنمىڭ خەلق نىجات تاپىدۇ.

يەنە بىر قۇشنىڭ ھۆپۈپتىن سورىغان سوئالى

ـ ئەي پاك نەسىلىك زات، ـ دېدى يەنە بىر قۇش، ـ ھەق تائالا ماڭا ئەزەلدە ئىنسانىنى نېسىۋە قىلىپ بەرمىتۇ. ئىنساب نېمىتى ئارقىلىق جېنىمغا قۇۋۋەت ئاتا قىلىپتۇ. كىشىنىڭ ئىنسانى بار بولسا ئۇنىڭغا تەڭرى تائالادىن ياخشىلىق بارمۇ؟ بۇنداق سۈپەتكە ئىگە بولغان كىشىنىڭ ئۇ ھەزرەت (سۇمۇرغ) نىڭ دەرگاھىدا ئۇ زاتقا يېقىنلىقتىن نېسىۋىسى بارمۇ.

ھۆپۈپنىڭ ئۇ قۇشقا بەرگەن جاۋابى

ھۆپۈپ مۇنداق دېدى:

ـ مۇنۇ نەقىل پۈتكۈل خالايىق ئالدىدا ماختاشقا سازاۋەردۇر: «ئادەمنىڭ نۇرغۇن ياخشى سۈپەتلىرى بار، لېكىن ئۇنىڭ ئىچىدە ئەڭ شەرەپلىكى ئىنسابتۇر.» ئىنسابسىز قىلمىشلاردا نۇقساندىن ئۆزگە نەتىجە ھاسىل بولمايدۇ. شۇڭا ئىنسابى يوق كىشىنى ئىنسان دېگىلى بولمايدۇ. ئىنساب ئادەملەرنىڭ ياخشى سۈپەتلىرىدىن دۇر. لېكىن بۇنداق دۆلەتكە ھەر قانداق كىشى مۇشەررەپ بولۇۋەرمەيدۇ. ئىنسابى يوق كىشىدىن ھايۋان ياخشىراقتۇر. شۇڭا ئىنسابسىزنى ئادەم دېگىلى بولمايدۇ. ھەقىقەت ئىگىلىرى باشقىلاردىن ئىنساب ئىستىمەيدۇ. ئۇلارنىڭ ئادىتى ئۆزى ئۇلگە بولۇشتىن ئىبارەت. كىمكى ئەلدىن ئىنساب تەلەپ قىلىپ، ئۆزى ئىنساب قىلمىسا، ئۇ مۇتلەق نائىنسابتۇر.

ھەزرىتى خوجا مۇھەممەد پارسا① (ئۇنىڭغا رەھمەتلەر بولغاي) نىڭ ھېكايىتى

دىنىپەرۋەر ۋە ئالىي نەسەبلىك خوجا مۇھەممەد پارسا (تەڭرى ئۇنىڭغا رەھمەت

① خوجا مۇھەممەد پارسا ـ بۇخارالىق مەشھۇر شەيخ؛ خاجە باھاۋىددىن نەقشبەندى- نىڭ شاگىرتى؛ ئۇ مىلادى 1419 - يىلى ۋاپات بولغان.

قىلغاي) بۇيۇك مەككە سەپىرىگە تەييارلاندى. ئىسلام دىنىنىڭ كەبىسى بولغان مۇقەددەس جايىنى تاۋاپ قىلماقچى بولۇپ يولغا چىقتى خوجا ئەبۇ نەسىر (2) ئۇنىڭ پەرزەنتى، خىزمەتكارى ۋە ئەڭ يېقىن سىردىشى ئىدى.

ۋاقتىكى، ئەسلى مەقسەت ھاسىل بولدى. ئۇلار بۇيۇك تەڭرىگە شۈكرى-سانا ئادا قىلىشتى، پەرھىزلەرنى ئادا قىلىشتى. خالايىق مەسلىھەتلىشىپ، پۈتكۈل خالايىقنىڭ ھەج تاۋاپلىرىنىڭ قوبۇل قىلىنىشى ئۈچۈن دۇئا-تەلەپ قىلىشنى لايىق كۆردى. دۇئانى باشلاپ بېرىشكە ھەممىسى ئالىي نەسەبلىك خوجا مۇھەممەد پارسانى تەكلىپ قىلىشتى. ھەقنى ئىزدەپ بۇ يەرگە كەلگەن ئالىتە يۇز مىڭ يولۇچى خوجىغا بۇ ئىلتىماسنى ئىزھار قىلدى.

«قۇددىسىيە»، «فەسلۇل - خىتاب» ناملىق كىتابلارنىڭ مۇئەللىپى بولغان بۇ خوجا جامائەتكە مۇنداق جاۋاب بەردى:

— سىلەر مېنى بۇ ئىشقا لايىق كۆرگەن بولساڭلار، مەن بۇ تەلىپىڭلارنى قوبۇل قىلىشتىن ئۆزگە يولغا قەدەم باسمايمەن. بىراق بۇ ئىشنى بېجىرىشنى ئۈستىگە ئالغۇچى كىشى پەزىلەت ۋە كامالەتتە شەك-شۈبھىسىز يۈكسەك ۋە ئىنسان ئالىمىدە يەككە-يېگانە بولۇشى زۆرۈر. شۇڭا بۇ ئىشقا خوجا ئەبۇ نەسىر مەندىنمۇ بەكرەك لايىق ۋە مۇناسىپتۇر. بۇ زامانە ئەھلىنىڭ ھەجلىرىنىڭ مەقبۇل بولۇشىغا ئەڭ ياخشىسى شۇ دۇئا قىلسۇن.

خوجا مۇھەممەد پارسانىڭ پىكرى بويىچە كىشىلەر خوجا ئەبۇ نەسرنى ئەلىنىڭ دۇئاسىغا تەكلىپ قىلدى. خوجا پارسانىڭ ئىنساب ۋە ئىپھاسلىرىدىن كېشىلەر تەسىرلىنىشتى. خوجا ئەبۇ نەسر مۇنداق دېدى:

— ئەي قۇدرەتلىك تەڭرىم، ئەگەر مېنىڭ دۇئا ۋە تەلەپلىرىمنى لايىق ۋە مۇناسىپ كۆرمىسەڭمۇ، لېكىن پەستە تۇرۇۋاتقان كىشىنىڭ «ئامىن» دىنى زايا قىلمىغايسەن!

بۇ سۆزلەرنى ئاڭلىغان ئالتە يۈز مىڭ كىشى چوڭقۇر كېچىكىپ پەريادچەكىپ، زار-زار يىغلاشتى. ئۇلار بۇ ئىككىيلەنىڭ ئالىي سۈپەتلىرىگە، يەنى ئاتا بىلەن ئوغۇلنىڭ ئىنسابىغا ئاپىرىن ۋە بارىكاللا ئېيتىشتى.

بۇ دۇنيادا ئىنسان ئۈچۈن ئىنساب ئىنسابتىنمۇ ياخشىراق سۈپەت يوق. بۇنى زۆرۈر. شۇڭا بۇ ئىشقا خوجا ئەبۇ نەسر پەقەت مەرىپەتسىز كىشىلەرلا سېزىلمەيدۇ.

يەنە بىر قۇشنىڭ ھۆپۈپتىن سوئال سورىغانلىقى

— قۇلۇڭ خوجىسىغا ئەدەبسىزلىك قىلىشى راۋامۇ؟ — دېدى يەنە بىر قۇش، —

(2) خوجا ئەبۇ نەسىر — خوجا مۇھەممەد پارسانىڭ ئوغلى. ئۇ مىلادى 1460 - يىلى ۋاپات بولغان.

ئالىي شاخلىق سىدرە تۈل - مۇنتەھا دەرىخىگە بىر قۇشنىڭ ئەدەبسىزلىرچە قونۇپ ئولتۇرغىنىدەك، بىر بىدىل دىۋانىنىڭ خوجىسىغا ئەدەبسىز، گۇستاخلىق قىلىشى ئازابقا ئېلىپ بارامدۇ؟ ياكى خوجىسىنىڭ بىھاجەتلەرچە ئىستىغنىاسىغا بۇنداق گۇستاخلىق قوبۇل بولارمۇ؟

ھۆپۈپنىڭ ئۇ قۇشقا جاۋاب بەرگەنلىكى

ھۆپۈپ جاۋاب بېرىپ مۇنداق دېدى:

ــ سېنىڭ بۇ قويغان سوئالىڭنىڭ جاۋابىدا ئىككى خىل ئەھۋال بار: بىرى بىراۋنىڭ شاھ ئالدىدا ئەدەبسىزلىك ۋە گۇستاخلىق قىلىشى ئۈچۈن، ئالدى بىلەن ئۇ كىشى ئۆزلۈك شەخسىيىتىنى يوقاتقان بولۇشى كېرەك. يوقلۇق مەرتىۋىسىگە يېتىپ، ئۇ شاھقا خاس بولۇشى لازىم. شۇنداقلا بارلىق ۋە يوقلۇق پەرىدىلىرى ئارىدىن كۆتۈرۈلگەن بولىدۇ، ئۇنىڭ دېگەن ھەر قانداق سۆزى شاھنىڭ سۆزىگە يېقىن بولغان بولىدۇ. بۇنداق كىشىلەردىن گەرچە ئەدەبسىزلىك، گۇستاخلىق جۈرئىتى كۆرۈنۈپ تۇرسىمۇ، لېكىن بۇنداق گۇستاخلىق جۈرئىتى ھاھىيەتتە ئۇنىڭ شاھ بىلەن بىرلىك ھاسىل قىلغانلىقى يەنى ۋەھدەت دەرىجىسىگە يەتكەنلىكىدۇر. يەنە بىر ئەھۋال شۇكى، ئۇنداق كىشى ئىشقىنىڭ سەۋدايىلىقى بىلەن خۇدىنى يوقىتىپ، ئاشىقلىق، پاراكەندىلىك ۋە مەجنۇنلۇق شارابىنى ئىچىپ مەستۇ - مۇستەغرەق بولغان بولۇشى كېرەك. ئۇلارنى مۇھەببەت زارۇ زەبۇن قىلغان بولىدۇ. شۇڭا ئۇلار ئۆز ھالىنى سۆزلەيدۇ. سەزمەيدۇ. ئىختىيارسىز ھالدا سۆزلەيدۇ. «مەن ئەنەلھەقۇ تالە لىسانەھۇ» (كىمكى ھەقنى تونۇسا، ئۇنىڭ تىلى ئۇزۇن بولىدۇ، يەنە ئىختىيارسىز ھالدا كۆپ سۆزلۈك بولىدۇ.) دېگەن ھەدىس ئەنە شۇنىڭدىن بېشارەتتۇر. بىراق مۇنداق سۆزلەردە تەكەببۇرلۇق، مەنمەنلىك ۋە باشقا غەرەزلەر يوشۇرۇنغان بولماسلىقى كېرەك. ئۇنىڭ دېگەنلىرى پەقەت ۇھەبەتتىن ئىبارەت بولسا، بۇنداق سۆزلەرگە لايىق كېلىدىغان ھېچ نەرسە يوق. ئۇلار مۇتلەق ھالدا ھەقنىڭ مەشۇقىدۇر. شۇڭا ئۇلار ھەقنىڭ سۆزىدىن باشقا نەرسىنى دېيەلمەيدۇ.

تەكرىنىڭ سەۋدايىسى مۇھەممەد رازى (ئۇنىڭغا رەھمەتلەر بولغاي) نىڭ ھېكايىتى

بىر ئالىي سۈپەتلىك سەۋدايى بار ئىدى. خالايىق ئۇنى «مەجنۇنىل - ھەق» (ھەق يولىدىكى دىۋانە) دەپ ئاتايتتى. ھەق يادى ئۇنىڭغا مەھبۇب ئىدى. كېچە - كۈندۈز بۇ ئوي - خىيال بىلەن ھالىدىن كەتكەنىدى. سۆز قىلىش ۋاقتىدا بۇيۇك تەكرىگە خىتاب قىلىپ سۆزلەيتتى. يەنە ئۇنىڭغا ھەق تىلىدىن ئۆزى جاۋاب بېرەتتى.

باهار كۈنلىرىدە ئۇ بەيتۇللانى تاۋاپ قىلماقچى بولۇپ، كەبىگە سەپەر قىلدى. سەپەر جەريانىدا رىيازەتتىن ئۇنىڭ جىسمى بەك زەئىپلىشىپ كەتكەنىدى. مەنگەن ئېشىكىمۇ ئىنتايىن ئورۇق ئىدى. سەپەر ئۈستىدە بىر جايغا كەلگەندە، يامغۇر يېغىشقا باشلىدى، تۇن قاراڭغۇ بولغانىدى. بۇ سەۋدايى يول يۈرۈشنىڭ ناھايىتى مۇشكۈل ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىپ، بىر ۋەيرانىگە كېلىپ چۈشتى.

— ئەي تەڭرىم، — دېدى ئۇ تەڭرىگە خىتاب قىلىپ، — ئېشىكىمدىن خەۋەر ئېلىپ قويارسەن.

شۇنداق كېيىن ئۇ ئېشەكنى سىرتتا قالدۇرۇپ، ئۆزى ۋەيرانە ئىچىگە كىردى. ئۈيقۇسى كېلىپ، بېشىغا بىر چالمىنى قويۇپ ياتتى. ئېشەك ئۇ ۋەيرانىنىڭ سىرتىدا قېپقالدى. ئۇ دەۋانە بەخىرامان ھالدا ئۈيقۇغا كەتتى. ھايال ئۆتمەيلا باهار بۇلۇتلىرى يامغۇرنى تېخىمۇ كۈچەيتتى. يامغۇر سۈلىرى ۋەيرانە ئىچىگە شىددەت بىلەن تۆكۈلۈشكە باشلىدى. يامغۇرنىڭ شىددىتى بۇ سەۋدايىنىڭ باشلىرىدىن ئۈيقۇنى ئۇچۇرۇۋەتتى. ئۇ بىچارە ئورنىدىن تۇرۇپ، يامغۇر توختىغىچە ئۆرە ئولتۇردى. بىر ھازادىن كېيىن يامغۇر توختىدى. ئۇ دەۋانە يولغا چۈشمەكچى بولۇپ، ئېشىكنى ئىزدەپ ۋەيرانىدىن چىقتى. قاراڭغۇدا ئېشىكنى تاپالمىدى. ۋەيرانە سىرتىدا ئېشەك كۆرۈنمەيتتى. ئۇ مەجنۇننىڭ كۆڭلى ساراسىمگە چۈشتى، تەڭرىتائالاغا غەزەپ بىلەن خىتاب قىلىپ مۇنداق دېدى:

— ئەي تەڭرىم، مەن ساڭا ئېشىكىمنى تاپشۇرغانىدىم. سەن ماڭا ئىلتىپات قىلىپ، ئۇنى مۇشۇنداق ئاسرىدىڭمۇ؟! مەن ساڭا مېھمان بولۇپ كەلگەن تۇرسام، ئېشىكىمنى ساڭا تاپشۇرۇپ، بۇ ۋادىدا قالدۇرغان تۇرسام. ئەجەبا، سەن مېھماننىڭ ھىنىپ كەلگەن ئۇلىغىدىن ئوبدان خەۋەر ئالماي، بىپەرۋالىق قىلىپ، ئۇنى يوقىتىپ قويساڭ، بۇ قانداق بولغىنى؟! سەن ئېشىكسىمگە قاراپ قويۇشتىن نومۇس قىلىپ، ئۇنى قاراڭغۇ تۇندە كۆزدىن يوقىتىپ قويغانسەن!!

ئۇ سەۋدايى ئەنە شۇنداق ئاچچىقلانغىنىچە غۇدۇراپ، ئېشىكنى ئىزگىزىپ باشلىدى. دەل شۇ چاغدا ئىشىكنىڭ نۇرلۇق چاقمىقى چېقىلدى. ئۇ چاقماقنىڭ نۇرىدىن پۈتكۈل ئالەم نۇر ئىچىگە غەرق بولدى. بۇ يورۇقتا ئۇ دۈۋانىنىڭ كۆزى ئېشىكىگە چۈشۈپ قالدى. قارىسا ئۇ ئېشەك ھەر تەرەپكە تىمىسقىلاپ، خەس-خەشەكلەرنى يەپ ئوتلاپ يۈرەتتى.

ئۇ مەجنۇن ئېشىكنى كۆرۈپ تولا مۇ خۇشال بولدى. ئېشەككە مىنىپ يولغا راۋان بولدى. ئۇ ئەمدى ئاچچىقلىنىشنى تاشلاپ، يېڭىباشتىن سىلىق-سىپايە گەپلەرنى قىلىپ، تەسەللىي بېرىشكە باشلىدى.

— ئەي مېنىڭ جىسمىمدىكى جېنىم تەڭرىم، ساڭا مېنىڭ يۈز جېنىم بولسۇن بولسۇن. سەن باشتا مېنىڭ ئېشىكىمدىن خەۋەر ئالماي، ئۇنىڭ بوينىغا ئارغامچا باغلاپمۇ قويماي يوقىتىپ قويۇپتىكەن سەن. شۇڭا بىر ئاز چېچىلىپ قالدىم. قەھرىمدىن ساڭا تەگەپ قاپتىمەن. چۈنكى مەن ئېشىكىمنى ساڭا تاپشۇرغانىدىم. خوش، سەنمۇ ئەۋەتتە ئۇنى ۋاقتىدا

قايتۇرۇپ بېرىشىڭ لازىم ئىدى ـ دە. ھالـ بۇكى، سەن ئامانەتنى ماڭا ۋاقتىدا تاپـ شۇرماستىن، ھايال قىلدىڭ. ئەمما مېنىڭ خاپا بولغىنىمنى كۆرۈپ، تەدبىرمۇ تـاپـ تىڭ. چارە ـ ئامال قىلىپ، چـاقـىققىنى چاقتىڭ. كۆزنى يورۇتقۇچى مەشئىلىگىنى ياقتىڭ. كۆزۈمگە ئېشكىمنى كـۆرسىتىپ بېرىپ، ئۆزۈڭنىڭ ياخشىلىقىنى ۋە مەرھـ مىتىڭنى ئىزھار قىلدىڭ. گـەرچـە باشتـا مەن سەندىن ئاغرىنىشقا ھەققەتـەن ھەقـ لىق بولساممۇ، لېكىن سەنمۇ ماڭا تاقـا ـ بىل تۇرۇپ، دەققەت بىلەن ئامال تېپىپ غايىب بولغان ئېشكىمنى پـەيـدا قىلـ ىپ بەردىڭ. بۇ ئىشىڭ بىلەن مېنىڭ ئـېيتقان گەپلىرىم ئۈچۈن ئامالسىز ۋە مـاجـاسـىز ھالغا چۈشۈرۈپ قويدۇڭ. ساڭـا قىـلـغان قوپاللىقىم ئۈچۈن ئۇياتقا قـالدىـم. مەن ئەمدى سېنىڭ بۇرۇن قىلغانلىرىڭنىڭ ھەمـ مىسىنى تامامەن ئۇنۇتتۇم. سەنمۇ مەرھـ مـەت قىلىپ، مېنىڭ قىلغانلىرىمنى ئۇنۇتـ قايسەن. مەن ئەمدى يەنىلا سەن بـىلەن يارىشىپ قالماقچىمەن. سەنمۇ ئارىدىكى بۇ كۆڭۈلسىزلىكنى كۆتۈرۈۋەتكىن. مەن سېنى خىجىل قىلمايمەن. سەنمۇ مېنى ئۇيالدۇرـ مىغىن. مەن بۇ ئىشتا سېنى پـۈتـۈنـلەي ئەپۇ قىلدىم. سەنمۇ ئاداۋەت ساقلىمـاي، ماڭا كۆڭلۈڭنى ساپ تۇتقىن.

ئۇ سەۋدايى ھەدەپ ئۆزىنى ئـۆزى يوللۇق دەپ ماختايتتى، تـەڭـرىـگـمـۇ تۇرلۇك مېھرىبانلىق ۋە مەرھـمـەتلەرنـى كۆرسىتىپ، تەسەللىي بېرەتتى. نەزمە:

تەلبە رازى گەرچە نامەقبۇل ئىدى.
چۈن مۇھەببەتتىن ئىدى مەقبۇل ئىدى.

تەلۋىنىڭ ئېيتقان بۇ سۆزلىرى گەرـ چە نامەقبۇل سۆزلەر بولسىمۇ، لـېكـىن مۇھەببەت تۇپەيلىدىن ئېيتىلغان بولغاچـ قا، مەقبۇل ئىدى.

دېمەك، ئەگـەر ھەر بىر مەجـنـۇن خۇداغا ئاشۇنداق سىرلارنى ئېيتقان بولسا، ئۇ باشتۇڭلـۇق ۋە ئەركـىلىك قـىـلـغان بولۇشى مۇمكىن، چۈنكى بۇنداق كىشىلەر تەڭرىگە سۆيۈملۈكتۇر. سۆيۈملـۈك كىشـ ىنىڭ قـىـلـغان ھەرقـانـداق قـىـلـقـى يېقىملىقتۇر.

يەنە بىر قۇشنىڭ ھۆپۈپتىن سورىغان سوئالى

يەنە بىر قۇش ھـۆپۈپـكە مـۇنـداق دېدى:

ــ ئەي يول بىلگۈچى، مەن باشقـ لارنىڭ ئۈي ـ پىكىرلىرىدىن پۈتۈنـلەي ئا ـ زاد بولغانمەن. دائىم بىر تەڭرىنىلا ئويـ لايمەن. ئاشۇ بىر خىيال بىلەنـلا كـۆڭـ

ھۆپۈپنىڭ قۇشقا بەرگەن جاۋابى

ــ سېنىڭ بۇ سۆزۈڭ پۈتۈنلەي قـۇـ رۇق دەۋادىن ئىبارەتتۇر، ــ دېدى ھـۆـ لۇمنى خۇشال قىلىپ كېلىۋاتىمەن. چۈـ قۇم بىر كۈنى ئۇنىڭ ۋىسالى بىلەن شادـ لىنىمەن. شۇڭا ئۇ خىيالدىن بىر نەپەسمۇ ئايرىلماي، ئۇنى ئىزدەيـمـەن. شۇنـداق تۇرسا، قانداقمۇ سەپەر قىلىشىڭ ھەۋىـ نى قىلىمەن.؟

ماختاپ لاپ ئۇرۇش هېچ كىشىنىڭ هەدىسى. سەن ئاي ۋە يىللاپ مۇشەققەت چېكىپ دائىم ئۆز سۈپەتلىرىڭنى بايان قىلىپ يۈردىڭ. سەن ئۆزۈڭنى غەيرىدىن ئازاد بولۇپ، هەق بىلەن بىر گەۋدە بولدۇم دەيسەن. لېكىن سېنىڭ بۇ ئىشىڭ تەكرى دەرگاهىدا مەقبۇلىمۇ يوق، بۇنى هېچكىم بىلمەيدۇ. سەن بۇنداق سۆزلەرنى قىلغان بىلەن راست گەپ قىلغان بولمايسەن. چۈنكى سەن هەتتا ئۇنىڭ ئالدىدا قانداق هالەتتە بولۇشۇڭنىمۇ بىلمەيسەن. سەن ئۇنىڭ ئالدىدا ئىلتىماسسم بولۇپ قالسۇن دەپ، مۇنداق دەۋالىنى هەر نەپەستە قىلىپ تۇرىسەن. تاينىقىلىقكى، ئۇنىڭغا بۇ ئىلتىماسىڭنىڭ قوبۇل بولۇشى ياكى بولماسلىقىنىمۇ بىلمەيسەن. سەن نېمىلا دېگەنبىلەن ئۇنىڭ ئېتىبارى بولمايدۇ. ئۇ زات نېمىنى ئاشكارا قىلسا، ئۇنىڭ ئېتىبارى بار. ئەگەر ئۇ ئىنايەت قىلىپ، سۆزلەرنىڭنى قوبۇل قىلمىسا، هەر قانچە قۇرۇق گەپ قىلغىنىڭ بىلەنمۇ ئىشىڭغا ئەسقاتمايدۇ. تاكى ئۇنىڭ دەرگاهىدىن مەقبۇللۇق ۋە ئىنايەت بولمىغۇچە ياخشىلىق يوق. شۇڭا بۇ خىل بىمەزە سۆزلەرنى ئېيقىنىڭدىن كۆرە، ئۇنىڭ سىم بولۇپ قالسۇن دەپ، لۇتپى ۋە ئېهسانىغا كۆز تىككىنىڭ ئەلا.

هەزرىتى شەيخ بايەزىد بەستامى (تەكرى ئۇنىڭغا رەهمەت قىلغاي) نىڭ هېكايىتى

هەزرىتى شەيخ بايەزىد بەستامى (تەكرى ئۇنىڭغا رەهمەت قىلغاي) سىر خەزىنىسىنىڭ پاك ئېتەكلىك پاسىبانى، مەنە ئەهلىلىرى تەختىنىڭ ئەزىز سۇلتانى ئىدى. شەيخ بۇ دۇنيانىڭ لەگگىردىدىن يولغا چىقىپ، نەپرىقى دۇنيانىڭ جەننەت گۈلىستانىدا بەزمە تۇزدى.

بىر كۈنى ئۇنى بىر مۇرىتى چۈشىدە كۆرۈپ، مۇنداق سورىدى:

— ئەي سەرخۇشلۇق شارابىنى ئىچكەن زات، سەن ئۆز ئەهۋالىڭدىن بىزگە بىر ئۇچۇر بەرگىن. قايىتىدىن هاياتلىق بېغىشلاپ ئادالىتىڭ كۆرسەتكۈچى تەكرى ساڭا نېمىلەرنى قىلدى؟ بىز سەندىن ئايرىلغاندىن بېرى جۇدالىق دەردىدە نۇرغۇن كۈلپەت چەكتۇق. سەن ئۆز ئەهۋالىڭدىن خەۋەر بېرىپ، بىزنى تىنچلاندۇرغىن.

مۇرشىدى كامىل مۇنداق دەپ جاۋاب بەردى:

— لەهەت ئاستى ماڭا ماكان بولغانلىقىنى كېيىن، سوئال سورىغۇچى پەرىشتە لەر كىرىپ: «سېنىڭ ياراتقۇچىڭ كىمدۇر؟» دەپ سورىدى. مەن جاۋاب بېرىپ: «بۇ سۆزنى مەندىن سورىماڭلار، سوئاللىرىڭلارغا جاۋاب بەرمىگەنلىكىم ئۈچۈن هېنى ئەيىبكە بۇيرۇماڭلار. سىلەر بېرىپ ياراتقۇچىنىڭ ئۆزىدىن سوراپ بېقىڭلار. ئۇ ئۆز دەرگاهىدا ماڭا قۇللۇققا ئورۇن بەرسە، بەندىچىلىكىمنى قوبۇل قىلىپ خىتاب قىلسا، بۇ جاۋاب سىلەرگىمۇ يېتەرلىك جاۋابتۇر. ئۇنداقتا هېنىڭ ئۇنىڭ دەرگاهىدا بەختىئىقبال تەختىدە ئەزىزلىنىدىغانلىقىمنى بىلۈپبىلىڭلار. ئەگەر ئۇ هېنى مەقبۇللۇق ئىقبالىدىن نائۈمىد قىلىپ، جۇدالىق ئازابىدا ئەبەدىي ئاۋارە قىلسا، ئۇنداقتا هېنى رەت قىلىنغۇچى دەپ بىلىپ، كۆڭلۈڭلەر

نېمىنى خالىسا، شۇنداق قىلسۇن» دېدىم. مەندىن يۇقىرىقى جاۋاب چىققاندىن كېيىن، غايىبتىن: «ئەي سوئال سورىغۇچىلار، بۇ بەندە مېنىڭ قوبۇل قىلىشىمغا ئېرىشكەن بەندە مېنىڭ مۇرادىم بۇ يەردە ھاسىل بولغان ئىكەن، پول ئازابىنى تارتىش مەن ئۈچۈن مۇشكۇل كېلمىدۇ.

يەنە بىر قۇشنىڭ ھۆپۈپتىن سورىغان سوئالى

ــ ئەي دوستۇم، ــ دېدى يەنە بىر قۇش ھۆپۈپكە، ــ مەن كامالەت دەريياسىغا چۆمدۇم. نەپسىدە كامالەتكە ئېرىشتىم. بۇ ئارقىلىق كۆڭۈل مەقسەتلىرىگە يېتىشتىم.

ھۆپۈپنىڭ جاۋابى

ــ ئەي مەقسىتىڭ بىلەن نەپرەتكە ئىگە بولغۇچى، ــ دېدى ھۆپۈپ ئۇ قۇشقا، ــ كۆڭلۈڭگە غەپلەت بىلەن نادانلىق غۇبارى پەيدا قىپتۇ. سەن ئۆز خىيالىڭغا مەغرۇرلىنىپ، ئەسلى ئىشتىن يىراقلاپ كېتىپسەن. بۇ خىيالىڭ پۈتۈنلەي نەتىجىسىزدۇر. بەلكى، باشتىن- ئاخىرى بىكار خىيالدۇر. پىشمىغان، نۇقسانلىق كىشىلا ئۆزىنى كامىل، ۋايىغا يەتكەن دەپ ھېسابلايدۇ. ئۆز نۇقسانلىرىنى ئىسپاتلىيالمىغان كىشىلا ھەقىقىي كامىل كىشى ھېسابلىنىدۇ. كامالەتكە ئېرىشكەنلەر ئۆز كامالىتى ھەققىدە سۆزلەپ يۈرمەيدۇ. بۇنداق ئەھۋال ئەكسىچە نۇقسانلىق كىشىلەر ئارىسىدا مەۋجۇت. سەن ھەددىدىن ئارتۇق نۇقسانلىرىڭ بىلەن كامالەتكە يېتىپ، يۇقىرى پەلىگە چىقىپسەن. ئۆزۈڭنى ئالىم دەپ ئاتىغىنىڭدىن مەلۇم بولۇپ تۇرۇپتۇكى، ھەقىقىي نادان، جاھىلنىڭ ئۆزىسەن. ئۆز كامالىتى ھەققىدە گەپ سېتىش ئۆزىنىڭ جاھىللىقى، بىلىمسىزلىكىنى ئىسپاتلاشتىن باشقا نەرسە ئەمەس. كىمكى ئۆزىنى ۋايىغا يەتكەن دەپ بىلسە، دېمىسىز، نادان، ياخشى بەندەمدۇر» دېگەن خىتاب كەلدى. دېمەك، كىشىنىڭ كۆزى ئۇنىڭ ئۇرى بىلەن يورۇمىسا، ئۆزىنى ئۆزى دېمەكلىك بىلەن توغرا كەلمەيدۇ.

جاھىلنىڭ ئۆزى ئەنە شۇ، نۇقسان دېگەن ئەنە شۇ. بۇنداق نۇقسان كىشىنىڭ كاماللەتكە يېتىشىگە ھەرگىز يول بەرمەيدۇ. قۇياشمۇ چۈش ۋاقتىغا يەتكەندە، ئۆزىنى ئەڭ ئېگىز نۇقتىغا چىقتىم، كامالەتكە يەتتىم، دەپ ئويلايدۇ. ھالبۇكى شۇنداق ئويلاش بىلەنلا ئۇ زاۋاللىققا يۈزلىنىدۇ. ئەمەلىيەتتىمۇ چۈش مەزگىلىدە قۇياش ھەقىقەتەن كامالەتكە يەتكەن بولىدۇ. بىراق ئۇ كامال تاپتىم دەپ ئويلىغانلىقى ئۈچۈن، زاۋاللىققا قاراپ ماڭىدۇ. ئاخىرى پاتىدۇ. ئەگەر بىر نۇقسانلىق كىشى خۇشاللىق پەيتىدە ئۆزىنى كەم- كۈتسىز، ۋايىغا يەتكەن دەپ ھېسابلىسا، ئۇنىڭغا شۇ ھامان كۆڭۈلسىزلىك يۈزلىنىدۇ. ئۆزىنى كامالەتكە يەتكەن دەپ ھېسابلىغۇچىلارنىڭ ئۆزگىرىشى، تۇزىتىش ئىنتايىن مۇشكۇل. چۈنكى ئۇلارنىڭ ۋۇجۇدىنىڭ بىناسى تەكەبۇرلۇق ۋە مەغرۇرلۇق بىلەن قەد كۆتۈرگەن بولىدۇ. ئەي ناتىۋان، شۇنى بىلگىنكى، سەن گۇمان قىلغان كامالەت ساپلا چالا - چوڭتىلىق ۋە قۇسۇر - نۇقسانىنىڭ دەل ئۆزىدۇر.

ھەزرتى شەيخ ئەبۇ بەكرى نىشاپۇرنىڭ① ھېكايىتى

شەيخ ئەبۇ بەكرى نىشاپۇرى (تەخ-
رى ئۇنىڭغا رەھمەت قىلغاي) مەنە مەملىكـ
تىمگە يول تاپقان زات ئىدى. بىر كۈنـى
ئۇ ساياھەت قىلماقچى بولۇپ، ئـۆزىنىڭ
ئاۋات ماكانى بولغان نىشاپۇردىن يـولغا
چىقتى. لېكىن ئۇنىڭ شەيخلىق مەرتىۋىسى
ئىنتايىن ئۇستۇن بولۇپ، مۇرىت - مـۇخ-
لىسلىرى ھەددى - ھېسابسىز كۆپ ئىدى.
مەپىلىرى، تۇغ - ئەلەملىرى بىلەن گۈرۈھـ
گۈرۈھ مۇرىت - مۇخلىسلىرى ئۇنىڭغا ئەگـ
شىپ يولغا چىقـقـانـىدى. شەيـخ ئـۆزىـ
نىڭ كەينىدىن ئەگىشىپ كېلىۋاتـقان بۇ
ھەيۋەتلىك گـۈرۈھنىڭ ھەشمىتىگە قاراپ
كۆڭلىگە بىر بىھۇدە خىيالنى كـەلتۈردى.
ئۇ خىيال شەيـخنىڭ كۆڭلىنى ئىگىلىۋالـ
غان ئىدى. دەل شۇ مەزگىلدە بىر ئېشەك
ھاكىراپ كەتتى. شۇنىڭ بىلەن بىرگـە بۇ
ئېشەك يۇقىرى ئاۋازدا يەل قويۇۋەتـتـى.
شەيخ بۇ بېشارەتتىن چـۆچۈپ ئـېسىگـە
كەلدى - دە، ھاياجانلانغىنىدىن يەرگە يـە
قىلدى. شەيخنىڭ مۇرىت - مۇخلىسلىرى بۇ
ئەھۋالنى كۆرۈپ پاتىپاراق بولۇشۇپ كەتـ
تى. مۇرىتلار ئىچىدىن بىرى:

— بۇ نېمە ئەھۋال؟ — دەپ سورىدى
سۆزلەشكە پېتىنىپ:

— ئەي، سىر-ئەسرار ئىزدىگۈچى دوسـ
تۇم، — دېدى شەيخ جاۋاب بېرىپ، — قارىـ
سام، سان - ساناقسىز خالايىق ماڭا ئەگـ
شىپ پۈتكۈل دالىنى قاپلاپ كېلىۋېتىپتۇ.
بۇ ئىش تۇپەيلىدىن، شۇم نەپسىم كـۆڭـ
لۈمگە مۇنـداق بىر ۋەسۋەسـىنى سالـدى:
«ئىلگىرىكى يـولبـاشچـى پېشۋالارىدىـن
شەيخ جۇنەيد، شەيـخ شىبلى، شەيخ بـا-
يەزىد بەستامى، شەيـخ ئۇبـەيـد نـۇرى،
شەيخ ئەبۇ سەئىدەك ماشايىخلارىدىن قـايـ
سىبىرى پېـقىرلـىق بوستانىدا مۇشۇنچـە
لىك مەرتىۋە ھەم ھەيـۋەت - ھەشمەتـلىك
مۇخلىسلار قوشۇنىغا ئىگە بولالىغان؟» نەپـ
سىم كۆڭلۈمگە بۇ ۋەسۋەسىنى سالغان ھامان
ئۇ ئېشەك مېنىڭ بۇ بىھۇدە خىياللىرىمـغا
دەل ۋاقتىدا جاۋاب بەردى. مـەن ئۇنىڭـ
دىن ئۆز خىيالىمغا جاۋاب تاپـقانـلىقىم
ئۈچۈن، ھاياجـاندىن ھالسىزلاندىم.

بۇ ئېشەكنىڭ ھاكىرىغان ئاۋازى بىلەن
يەل قويۇۋەتكەن ئاۋازى شەيـخكە «سېنىڭ
بۇ مەرتىۋە، ھەيۋەت - ھەشمەتلىرىڭ ئېشەكـ
نىڭ ئوسۇرۇقى بىلەن ئوخشاش» دېـگـەن
ئاگاھلاندۇرۇش ۋە بېشارەتنى بەرگەنىدى.

تەكرى تائالا بىلەن بىرلىك ھـاسىل
قىلىپ، بېشىڭدىن ئاشۇ ئېشەكنىڭ ئوسۇرۇـ
قىدەك نىجىس خىياللارنى چىقارغىن. مانا
بۇ ھەقىقىي مەرتىۋە، ھەيۋەت - ھەشمەتتۇر.
ئۇنىساب ۋە دىيانەت ئەھلى بولغان مۇئەلـ
لىپلەردىن مۇنداق ئىش كۆرۈلـگەن يەردە
ھىممىتى پەس ھەۋەسكارلار، ئەيىب - نۇقـ
سانلىق بەندىلەر قاچانمۇ مۇنداق ئالـىـي
مەرتىۋىلىك دۆلەتكە يېتەلىسۇن؟ —

يەنە بىر قۇشنىڭ ھۆپۈپتىن سوئال سورىغانلىقى

— ئەي ھۆرمەتـلىك زات، — دېـدى يەنە بىر سوئال سورىغۇچى قۇش، — بۇ يول-

① شەيخ ئەبۇ بەكرى نىشاپۇرى — ئىسمى ئابدۇللا ئىبنى مۇھەممەد. ئۇ مىلادى 853 — يىلىدىن 935 — يىلغىچە ياشىغان. مەشھۇر شەيخ، پىقھى پەنلىرى ئالىمى (قانۇنشۇناس)

غا قەدەم قويغىنىمدا ئۆزۈمنى نېمە مەشـ دىن قانداق قۇتۇلىمەن؟ قانـداق قىلسام غۇلات بىلەن خۇشال قىلىمەن؟ ئەگەر ماڭا كۆڭلۈمگە شادلىق، ئۆزۈمگە ئازادلىق تېـ هەر خىل غەم ـ غۇسسىلەر يۈزلەنسە، ئۇنىڭ پىسىپ، ئۇنىڭدىن هەرقاچان هۇزۇر ئالالايمەن؟

هۆپۈپنىڭ ئۇ قۇشقا بەرگەن جاۋابى

هۆپۈپ جاۋاب بېرىپ مۇنداق دېدى:

ــ ئەگەر ئۆزۈڭنى شاد قىلىشنى، كۆڭـ لۈڭنى هەر خىل قايغۇدىن ئازاد قىلىشنى ئىستىسەڭ، هەر دائىم ئۇ زاتنى يـاد قـ لىشنى ئادەت قىلغىن. يەنى، شادلـىق ئىستىسەڭ ئۇنى ئەسلە. ئۇنىڭ يادى، خـ يال ـ پىكرىدىن ئۆزگە شادلـىق ئەقىلگە ئۇيغۇن كەلمەيدۇ. ئۇنىڭ يادى بىلەن بۇا ـ مغان ئەيـش ـ ئىشـرەتتىن، ئۇنـىڭدىن ئايرىلىپ ئېرىشكەن راهەت ـ پاراغەتتىن، ئۇنىڭ خىيال ـ پىكرىدىن تاشقىرى هۇزۇر ـ هالاۋەتتىن غەم ـ ئەلەم ياخشىراقتۇر. بۇنـ داق كـۆيۈش ـ ئۆرتىنىشتىن كۆرە، ماتەم ياخشىراقتۇر. ئۇنىڭ يادى بىلەن يەتـكەن هەر قانداق غەمنى شادلىق دەپ بىلگىن. ئۇ سېنى غەپلەتتىنىڭ هەر قانداق بالا ـ قا ـ زالىق كىشەنلىرىدىن ئازاد قىلىدۇ.

خوجا ئابدۇللا ئەنسارى (تەڭرى ئۇنىڭغا رەهمەت قىلغاي)① نىڭ هېكايىتى

ئىلىم ـ ئىرپان يولباشـچىسى بولـغان خوجا ئابدۇللا ئەنسارى (ئەقـىل ـ ئىـدراك ئۇنىڭ قىلغان ئىشلىرىدىن مىڭدىن بىرىنىمۇ شەرھـلەپ بېرەلمەيدۇ) مۇنداق دېـگـەـ نىدى: «كۆڭۈلنىڭ خـۇشلۇقـى ۋە ئۇنىڭ پەقىرلىق يولىدا ھۇرمەتكە سازاۋەر بولۇـ شى دىلىدا ئۇنىڭدىن ئۆزگە، يەنى خىيالدا جاناندىن ئۆزگە نەرسىنىڭ بولمىغانلىقىنىڭ دەل ئۆزىدۇر. هەر بىر كۆڭـۈل شۇنـداق سۈپەتكە ئىگە بولسا، ئۇنىڭكۆڭۈل دەپ بىلگىن. ئەكسىچـە بولغاندا، ئۇ، دېگىز ياكى كان بولغان تەقدىردىمۇ، ئۇنىڭدىن ۋاز كـەچـ كىن. ئۇ زاتقا كۆڭۈل بەرگەن كۆڭـۈلـلا كۆڭۈلدۇر. بۇنداق كۆڭۈل جانىاندىن ئۆزگـ گە ئورۇن بەرمەيدۇ. دائىـم ئۇنىڭ يـادى بىلەن مەسـتۇ ـ مۇستەغرەق بولغان بولىدۇ. ئۇنداق بولمىغان كۆڭۈلنى گۇناهىن بولغان تەقدىردىمۇ گۇناھكار دەپ بىلگەيسەن.

يەنە بىر قۇشنىڭ هۆپۈپتىن سورىغان سوئالى

ــ ئەي بەختىيار زات، ــ دېدى يـەنە بىر قۇش هۆپۈپكە، ــ مەن ئۇ زاتنىڭ ئىشـ قىنى ئىختىيار قىلسام، ئەگـەر ئۇنىڭ ۋىـ سال شەرىپىگە مۇشەررەپ بولسام، ۋىسال تاپقانلىقىمنى بىـلگەن هامانلا، هـاجـەت مەنلىكىمنى ئىزهار قىلىپ، ئۇنىڭدىن نېمە تەلەپ قىلسام بولار؟

① خوجا ئابدۇللا ئەنسارى ــ ھىراتنا ئۆتكەن مەشھۇر شائىر ۋە شەيخىلەردىن بىرى. ئۇ مىلادى 1005 ــ يىلىدىن 1088 ــ يىلىغىچە ياشىغان.

ھۆپۈپنىڭ ئۇ قۇشقا بەرگەن جاۋابى

ــ ئەي خام تەمە، ــ دېدى ھۆپۈپ ئۇ قۇشقا جاۋاب بېرىپ، ــ ھوش ۋادىسىدا خام خىيال قىلىپ، ئەقىلىڭدىن ئېزىپسەن ــ ده، ئۇ زات ساڭا مەقسەتلەرنىڭ مەقسىتى دۇر. ئۇنىڭدىن ئۆزگىسى ھەممىسى يوقـ لۇقتىن ئىبارەت. ئەگەر سەن تىلىكىڭگە يېتىپ، مەھبۇبىڭ قولۇڭغا كەلسە، تىلىكىڭمگە يەتتىم دەپ بىلگىن. سەن ئۇنىڭدىن يىراق ۋاقىتتا، كۆڭلۈڭنى ئۇنىڭ ھەۋەس قىلاتتى. جان ۋە دىلىڭدا ئۇنىڭدىن ئۆزگە تەلەپ يوق ئىدى. ئارىدىن پىراق كۆتۈـ رۈلۈپ، ئۇنىڭ ۋىسالىغا ئېرىشكىنىڭدە، بۇـ نىڭدىن ياخشىراق يەنە نېمىنى ئىستەمەكـ چى ئىدىڭ؟! تەن ۋە جاندىن مۇراد ئاشۇـغۇ. ئۇنىڭدىن ئۆزگە يەنە قانداق مۇـ راد ـ مەقسەت بولسۇن؟ ئۇنى تاپقان ھاـ مان، باشقا تىلەكلەردىن كۆڭلۈڭنى ئۈزۈپ، يىراق ۋاقىتتا، كۆڭلۈڭ ئۇنى ھەۋەس بار ـ يوقۇڭنى ئۇنىڭ ئىشقىدا كۆيدۈرگەيسەن.

ھەزرىتى شەيخ ئەبۇ سەئىد ئەبۇلخەيىر (تەڭرى ئۇنىڭغا رەھمەت قىلغاي) نىڭ ھېكايىتى

ۋىسال دەرياسىغا چۆمۈلگەن شەيخ ئەبۇ سەئىد ئەبۇلخەيرى (ئۇنى سۈپەتلەشـ كە ئەقىل ئاجىزلىق قىلىدۇ) نىڭ لەقەملـ رى خەررەز ئىدى. ئۇ كىچىـ كۈندۈز مەھـ بۇبى بىلەن سىرداش ئىدى.

بىر كۈنى مەككىدە دۇئا ۋاقتىدا بىر گۈرۈھ كىشىلەر تەڭرى تائالادىن مۇرادىنى ئىستەپكىچى بولۇشتى. ئۇ ئەۋلىيا سۈپـەت كىشىلەرنىڭ ھەممىسى ھەق سىرلىرىدىن ئاگاھ بولغانىدى. ئۇلار تەقۋادارلىق ۋە تائەت ـ ئىبادەتلەر بىلەن ھەقنى ئىستەپ، مۇناجات قىلىشاتتى. ھەممىسى ئۇ دەرگاھـ قا ئاشىنا بولۇش ئۈچۈن كەبىگە يۈزلىرىنى سۈرتۈپ دۇئا ـ تەلەپ قىلىشتى.

لېكىن، ھەقىقەت سىرلىرىنىڭ خەزىنـ سى ۋىسال بېغى گۈللىرىنىڭ گۈللىشىنى بولغان ئەبۇ سەئىد بۇ چاغدا تەلەپكارلا ئارىسىدا خاموش ئىدى. كۆڭلى ۋەھدە جامىدىن ئېچىكەن شاراب بىلەن بىھـوش ئىدى. كىشىلەر دۇئا ـ تەلەپ قىلىشۋاتقان پەيتتە، شەيخ ئۇلارغا قاراپ ئىختىيارسىز ھالدا مۇنداق سۆزلەرنى قىلدى:

ــ ئەي تەڭرىم! بۇ كىشىلەر تەلەپ قىلىۋاتقان نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى مەن مۇشەققەت چەكمەيلا تېپىشقا مۇۋەپپەق بولدۇم. بۇلار سېنى ئۆزلىرىگە مەقسەت دەپ ساڭا يېتىشمەكتى ئىستەيدۇ. مەن بولسام سېنى ئاللىقاچان تاپقانمەن. مۇشۇ ھالىتىم بىلەن گويا سېنى ئىزدەشنى تامامـ لىغان كىشىگەئوخشايمەن. مەن سەندىن بىر نەپەسمۇ ئايرىلىپ باققان ئەمەسمەن.

شۇڭا، تېپىپ بولغان نەرسىنى يەنە ئارزۇ قىلىش بىلەن مەقسىتىمگە يەتكەنمەن. ئەمما، قىلىش بىمەنىلىك ئەمەسمۇ؟ مەنىغۇ ۋەسىۋاسى بۇ تەلەپكارلارنى مۇرادىغا يەتكۈزگەيسەن.

يەنە بىر قۇشنىڭ ھۆپۈپتىن سورىغان سوئالى

ــ ئەي تەرىقەتشۇناس، ــ دېدى بىر ھۆپۈپكە، ــ بۇ سەپەر كۆڭلىمىزگە ئوت سالدى. ئەمدى بۇ يولنى بېسىپ، شاھ بەزمىسىگە كىرىش ئۈچۈن، ئۇنىڭغا ئېلىپ بارىدىغان ناھايىتى نەپىس بىر سوۋغا بولۇشى شەرت. ئۇ شاھ قانداق سوۋغاتنى ياقتۇراركىن؟ بۇ ھەقتە بىزگە چۈشەنچە بەرسەڭ.

ھۆپۈپنىڭ ئۇ قۇشقا بەرگەن جاۋابى

ــ سېنىڭ بۇ سوئالىڭ ناھايىتى ياخشى بولدى، ــ دېدى ھۆپۈپ، ــ دەرھەقىقەت، شاھ ئالدىغا ئېلىپ بېرىشقا بىرەر مۇۋاپىق سوۋغا تاپقىن. سېنىڭ تاپقان سوۋغاڭ دۇنياغا تېپىلغۇسىز ۋە يەككە-يېگانە بولۇسۇن. گۆھەر-ياقۇتلارنىڭ ئۇ دەرگاھتا كېرىكى يوق. چۈنكى ئۇنىڭ خەزىنىسىدە بۇنداق جاۋاھىراتلار ھەددىدىن-ھېسابسىز دۇر. ئۇنىڭ قىلچە قەدىر-قىممىتى يوقتۇر. ئۇ دەرگاھتا يەنە مالائىكىلەرنىڭ تائەت-ئىبادەتلىرى، تەقۋادارلارنىڭ شەرەپلىك نەپەسلىرى، پەيغەمبەرلەرنىڭ چەككەن ھېسابسىز رىيازەتلىرى، ئەۋلىيالارنىڭمۇ ئىبادەت-ئېتىقادلىرى تولۇپ تېشىپ تۇرۇپتۇ. بۇ دەرگاھتا قىممەتلىك نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى ئۇ دەرگاھتا تۇپراق بىلەن تەڭ تۇرىدۇ. لېكىن ئۇ ئالىي دەرگاھنىڭ ئەڭ ياخشى سوۋغىسىنمۇ تېپىش مۇمكىن. ئۇ بولسىمۇ كۆيۈش، ئۆرتىنىش، دەرد-ئەلەم چېكىشتىن ئىبارەت. ئۇ دەرگاھقا غەملىك، ئاھ چېكىشتىن ئارتۇق سوۋغا بولمايدۇ. چۈنكى ئۇ دەرگاھ ئېھتىياجسىزلىق ۋە ئىززەت دەرگاھىدۇر، ئورنى يۇز تۆمەن مىڭ ئەرشتىنمۇ يۇكسەكتۇر. ئۇ يەردە يۇكسەكلىك، ئىستىغنا (ئېھتىياجسىزلىق) ۋە نازھەددىدىن تاشقىرى كۆپتۇر. پەقەت ئاجىزلىق، شىكەستىلىك، زەئىپلىك ۋە ھاجەتمەنلىك بىلەن يالۋۇرۇش ئۇ يەردە تېپىلمايدۇ. سەن ئۇ يەرگە ئۆزۈڭ بىلەن بىللە دەرد-ئەلەم، يالۋۇرۇش-يېلىنىشلارنى ئېلىپ بار. ناتۇانلىقتا زار بولغان جىسمىڭنى ۋە غەمكىن جېنىڭنى ئېلىپ بار؛ مانا بۇ سوۋغىلار ئۇ دەرگاھتا يوق. ئەگەر ئۆزۈڭنى ئۇ دەرگاھقا ئاشىنا قىلاي دېسەڭ، جىسمىڭنى كۆيۈش-ئۆرتىنىشلەر ئىچىدە يوق قىلغىن.

مىسال كەلتۈرۈلگەن ھېكايەت

بىر پادىشاھ بار ئىدى. ئۇ پۈتكۈل شاھلارنىڭ شاھى ئىدى، ئالەم ئەھلىنىڭ بېشىغا چۈشكەن تەڭرىنىڭ سايىسى ئىدى. ئۇنىڭ بېشىدىكى تاجى قۇياشتىن، گۆھەرلە-

ری بولسا یۇلتۇزلاردىن پۇتكەنىدى. مەغرىبتىن مەشرىققچە بولغان يۇرتلارنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ پەرمانىنى تۇتاتتى. ئۇنىڭ بىر ئوغلى بار ئىدى. بۇ كونا پەلەك ئۇنىڭ دەك ئەزىمەت ئوغلانىنى ھازىرغىچە كۆرۈپ باقمىغانىدى. ئۇ ئوغۇل گۈزەللىك ئاسمانىدا پارلىغان نۇرلۇق يۇلتۇز، لاتاپەت بۇرجىدا چاقنىغان يورۇق كۆھەر ئىدى. ھۆسىن جامالى كېچىنى يورۇتقۇچى نۇرلۇق شامدەك، قەددى - قامىتى گۈزەللىك گۈلىنىڭ شىنىدىكى يۇمران سەرۋىدەك ئىدى. شاھ ئۇنىڭ ھۆسنىدىن دۇنياغا ئوت تۇتىشىپ كەتمىسۇن دەپ، ئوغلىنى ئالىي قەسىر ئىچىدە ئاسراپ ساقلايتتى. بۇ جاھانغا ئۇنىڭ گۈزەللىكىدىن ئاپەت چۈشۈپ، جاھان ئەھلى ئۇنىڭغا مۇپتىلا بولۇپ قېلىشىنى چاغلاپ، ئۇنىڭ چىقىدىغان يوللىرىنى بېكىتىۋەتكەن، توسۇۋۇەتكەنىدى. ئۇ ھەرەم گۈلىشىنىدىن ئورۇن ئالغانىدى. باغلار ئىچىدە توزدەك مېڭىپ يۈرەتتى. ئاتىسى ئۇنىڭ سەرتىقا چىقىشىنى مەنئى قىلغاچقا، ئاشۇ چىمەن ئىچىدە سەيلە قىلىش بىلەنلا قانائەت قىلاتتى.

ۋاقتىكى، ئۇ پادىشاھ ئەجەل شارابىنى ئىچتى. تەختى شاھزادىگە قالدى. دۆلەت خۇتبىسى شاھزادىنىڭ نامىغا ئوقۇلدى. ئۇلۇغلۇق ئاقچىسى ۋە ھۆكۈمدارلىق تەختىسى شاھزادىنىڭ نامىدا سوقۇلدى.

بىر كۈنى شاھزادە تاماشا قىلىش ئۈچۈن ئاتلىنىپ، كۆكۈل مەملىكىتىنى ئول تاماشادىن ئېچىلدۇرماقچى بولدى. ئات بىلەن جەۋلان ئۇرۇپ مەيدانغا ئاپەت سالغىلى كىردى. ئات چاپتۇرۇپ مەيدانغا چەۋگان ئويناندى. ياق، چەۋگان ئەمەس، بەلكى خالايىقنىڭ باشلىرىنى توپ قىلىپ جان ئويناندى. ئۇ تۇلپارنىڭ قايسى تەرەپكە سۈرگەن بولسا، شۇ تەرەپتىكى مەملىكەت ۋە شەھەر ئەھلى ئىچىدە سۈرەن - چۇقان ۋە غۇۋغا - توپىلاڭلار باشلانىدى. ئۇنىڭ كۆرگەن كىشىلەر سەۋدايى بولدى، زار ۋە ناتىۋانلىقتا قالدى، ئىشق دامىغا گىرىپتار بولدى. بۇ شاھ ئۇلارغا شۇ قەدەر چوڭ ئاپەتلەرنى سېلىپ قويۇپ، خۇددى شامالدەك تېزلىك بىلەن ئۆز گۈلشىنىگە قايتىپ كەتتى. شەھەر خەلقى ئۇنىڭ ئارقىسىدىن غۇۋغا - چۇقان سېلىشىپ «ياردەمبەم» دېيىشەتتى. ئۇنىڭ ئىشقى تۇپەيلىدىن ئاھۇ - پەريادلىرىنى كۆكلەرگە يەتكۈزۈشەتتى. ئۆز شەھىرىدە قېلىپ قالماي، ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ئەگىشىپ، ھەممەيلەن ئۇنىڭ قەسىرى ۋە بېغىغا يېتىپ كېلىشتى.

زالىم شاھ ئۆز مۇلكىنى ئۆزى خالىغانچە، قەسىردىن چىققىنىچە خالايىقنى مۇنداق بۇيرۇق قىلدى:

— بۇ غۇۋغا كۆتۈرگەنلەرنى ھەر تەرەپكە تارقىتىۋېتىڭلار، كەتمىگەنلەرنى بولسا جازالاڭلار!

شاھنىڭ مۇلازىملىرى كىشىلەرنى تارقىتىشقا قانچىلىك تىرىشچانلىق كۆرسەتكەن بولسىمۇ، ئادەملەر يەنە كەتمىدى. ئۇلارنىڭ ئادەملەرنى تارقىتىش ئۇچۇن قىلغان بارلىق ھەرىكەت ۋە ئىنتىلىشلىرى ھېچبىر پايدا بەرمىدى. شەھەر خەلقى باشتىن - ئاياغ ھەممىسى تەلۇە - سارائ بولغانىدى. ھەتتا سارائدىنمۇ ئارتۇقراق ئەھۋالغا چۈشۈپ، پاراكەندە ۋە دىۋانە ھالەتتە شاھ بېغىنىڭ ئەتراپىدا تۇرۇۋەردى. قېرى ۋە ياش، پاسىق ۋە زاھىد، ئېسىل ۋە پەس تەبىقىلەردىكى ھەممە خەلق ئاشقىلىق ۋە تەلۇەلىك كوچىسىغا كىردى.

پادىشاھ خالايىقنىڭ بۇ ئەھۋالىنى كۆرۈپ ھەيران بولدى. ئۇز ئەھۋالىغا ھېچ-بىر چارە تاپالمىدى. بۇ غەلۋە - غوۋغالارنىڭ ھەددى - پايانى يوق ئىدى. ئۇنىڭدىن قۇتۇلۇشنىڭ چارىسىنى قىلماي ئامال بولمىدى. شاھ ئۇ خالايىق تەرەپكە بىر كىشىدىن مەكتۇپ ئەۋەتىپ: «مېنىڭ ئىشقىمدا خاراب بولغانلارنىڭ ھەربىرى بىرەر كەسىپنىڭ ئىگىسىدۇر. ئۇلار ھەر بىرى ئۇز ھۇنىرىدە تىرىشچانلىق كۆرسىتىپ بىر ئىشنى ۋۇجۇدقا كەلتۇرسۇن. ھەممەيلەن ئۇز ئىشىغا مەشغۇل بولسۇن. مەندىن يارلىق چۈشكەندە، ھەربىر كىشى ئۇز ھۇنىرىنى كۆرسىتىپ، ئۇزىنىڭ پەزىلەت ۋە كامالىتىنى ئىزھار قىلسۇن. ئەگەر كىمنىڭ ھۇنىرى كۆڭلۈمگە ياقسا، ئۇنى ئۇزۇمگە مۇلازىم قىلىۋالىمەن. بەزمە - مەشرەپلەردە ئۇ ماڭا ھەمسۆھبەت ۋە سرداش بولىدۇ. ئەگەر قىلغان ئىشلىرى كۆڭلۈمگە ياقمىسا، ئۇنىڭغا كۆپ ئازاب - ئوقۇبەتلەرنى سېلىپ، بېشىنى كېسىپ خارۇ - زارلىق بىلەن ئۆلتۈرىمەن.»

شاھ بۇ پەرماننى چىقارغاندىن كېيىن ئاشقىلار ئىچىگە ھېسابسىز غەم - ئەندىشىلەر چۈشتى. لېكىن كىشىلەر بۇ ۋەدىگە ئۇمىدۋار بولۇپ، ھەربىرى ئۇز ھۇنىرىگە مەشغۇل بولدى. ئۇلار كېچە - كۈندۈز تىرىشچانلىق كۆرسەتتى. پەزىلەت ئىگىلىرى، ئالىملار، ھۇنەرۋەنلەرنىڭ ھەممىسى ئۆزىنىڭ شەخسىي ئىشىنى تاشلاپ، شاھ بۇيرۇغان ئىشلارغا مەشغۇل بولدى. ئالىملار كىتاب يازماق نىيىتىدە، سازەندىلەر ئاھاڭ - كۈيلەرنى ئىجاد قىلىش خىيالىدا بولدى. شائىرلار مەدھىيە - قەسىدىلەرنى يېزىشقا باشلىدى. كاتىپلار: «مەن يازغان خەتلەرنى شاھ ياقتۇرۇپ قالارمىكىن» دېگەن ئوي بىلەن قولىدىكى قەلەم ئېلىپ، شاھنى سۈپەتلەپ قەلەم تەۋرىتىشكە باشلىدى. زەرگەرلەر ئۇز ھۇنىرىنى ئىشقا سېلىپ، شاھقا ئالتۇن كەمەرلەرنى ياسىماقچى بولدى. تىكۈچىلەر ئۇز كارخانىسىغا بېرىپ، شاھنىڭ كىيىشىگە ئۇچۇن زەر تونىلارنى تىكىشكە باشلىدى. ياغاچچىلار «شۇنداق بىر تەخت ياسايكى، بۇ تەختكە سائادەتلىك شاھ چىقىپ ئولتۇرسۇن» دېگەن ئوي بىلەن تەخت ھازىرلاشقا كىرىشتى. ئوق ۋە ياسىغۇچىلارمۇ شاھقا ئاتاپ ئۇز سەنئىتىنى كۆرسىتىشكە بەند بولدى.

دېمەك، شەھەردىكى بارلىق خالايىق ئۇز ئىشىغا مەشغۇل بولۇپ، ھەر بىرى بىر ئىشتا تىرىشچانلىق كۆرسىتىشكە باشلىدى. ئۇلار شاھنىڭ كۆڭلىگە يېقىپ، مۇرادىغا يېتىش ئۇچۇن، خىلمۇ خىل رەنجۇ - مۇشەققەتلەرنى ئۇستىگە ئالدى. ئارزۇسىغا يېتىش ئۇچۇن جاپالىق ئىزدەندى.

ئەلقىسسە، شاھ بىر كېچىسى ئىشرەتخانىسىدىن چىقىپ، خالايىقنىڭ ھۇنەر-سەنئەتلىرىنى كۆرۈش ئۇچۇن ئىككى مەھرەم بىلەن بىللە شەھەرگە قاراپ يولغا چىقتى. شاھ شۇ تەرىزدە يۈرۈپ، كىشىلەر قىلغان ئىشلارنى بىرمۇ بىر كۆزىتىپ، ھەممىسىنى كۆرۈپ چىقتى. ئۇ ئالىي سۈپەتلىك پادىشاھ قايسى ئىشنى كۆرمىسۇن، ئۇز ئۇزىگە: «بۇنىڭدىن بىزنىڭ خەزىنىمىزدىمۇ بار، بەلكى ئۇ يەردە بۇنىڭدىن ياخشىلىرىمۇ كۆپلەپ تەييار» دەيتتى. يۈرە-يۈرە ئاخىرى ئۇ بىر غەرىب بىچارە تۇرغان جايغا يېتىپ كەلدى. بۇ كىشى ئاشىق بولۇپ، ناھايىتى كۆپ كۈلپەت چەككەن. خار ۋە زەئىپ ھالەتتە ئىدى. بۇ ناتىۋان

هەر زامان جەڭچىلىرىدىن تەمسىلاتقان قانلىرىنى كۆز يوللىرى ئارقىلىق هەر تەرەپلەرگە ئاققۇزاتتى. كۆزىدىن ئاققان قانلىق ياشلىرى بىلەن هاسىل بولغان پاتقاقلىقا مىلەنگەنچە ياتاتتى. ئۇنىڭ بۇ مۇشكۈل هالەتتە قىينالغان كۆڭلى كويا چالا بوغۇزلانغان قۇشتەك ئىزتىراپقا چۈشكەنىدى. ئۇ، هەر نەپەستە ئۆزگىچە بىر ناله-پەريادلار قىلار، ئۇنىڭ چەككەن ئاهۇ-پەريادلىرىدىن ئەل كۆڭلى بۇزۇلار ئىدى. ئىشق تېغى ئۇنىڭ خەستە كۆڭلىنى يېرىپ، كۆڭلىدىن ئۆزلۈك ئىختىيارىنى سقىپ چىقارغانىدى. ئىشق زۇلۇملىرىدىن شۇنچىلىك ئازاب-ئوقۇبەت چەككەن ئىدىكى، ئۇنىڭ ۋۇجۇدى يوقىلىشقا باشلىغانىدى. بۇ يوقلۇق ئۇنى تۇپراققا ئارىلاشتۇرۇپ تاشلىغانىدى. هەتتا ئۇنىڭ بەدىنىدىكى هەر بىر تۈككە ئىشق تۇپەيلىدىن يۈزلىگەن شىكەستىلەر يەتكەنىدى.

ئۇ دۇئانە ئاشۇ خىل هالەتتە يېتىپ، ئۆز-ئۆزىگە مۇنداق دەيتتى: «هەركىم ئۆز ساهەسىدە ئاشقانە هالدا كامالەتكە يەتكەن ماهارىتىنى كۆرسىتىدۇ. ئەتە ئۇلار شاه بەزمىسىگە قاتنىشىدۇ. شاه ئۇلارنىڭ هەربىرىگە ئۇتۇپ-مەرھەمەتلەر كۆرسىتىدۇ. مەنده بولسا، دەرد ئەلەم ۋە ئاهۇ-پەريادىمنى چېكىشتىن ئۆزگە تۆھپە يوق. مەن ئۇلارغا قانداق قىلىپ شېرىك بولالايمەن؟ شاهتا يا ئېھسان كۆرۈلىدۇ ياكى سىياسەت. شاه مەن بىچارىگىمۇ ئۆز دەرگاهىغا بېرىشقا رۇخسەت بەرسە ئەمما مەن ئۇنىڭ مەرھەمەت ۋە ئېھسانىغا لايىق ئەمەسمەن. هەتتاكى جازا بېرىشىگىمۇ ئەرزىمەيمەن. كاشكى، ئۇ جازا تىغىنى سۇغۇرۇپ، ئۆز قىلىچىنى بوينۇمغا يەتكۈزسە-ماڭسا شۇ شەرەپنىڭ ئۆزى كۇپايە. بۇنىڭدىن ئۆزگە مەقسىتىمۇ يوق. لېكىن مەن شۇنچىلىك ئېتىبارسىزمەنكى، هەتتا ئۇنىڭ مېنى ئۆلتۈرۈشىگىمۇ ئىشەنچىم كامىل ئەمەس. ئاه، مەندىكى دەرد-ئەلەم كۈچەپ هالاكەتلىك تۈس ئالماقتا. مەن ئۆزۈمنىڭ بۇ هالىتىم ئۈچۈن ماتەم تۇتماقتىمەن.»

شاه بۇ غېرىب بىچارىنىڭ ئەھۋالىنى كۆرۈپ تەسىرلەندى. ئۇنىڭغا مېھرىنى بېرىپ، ۋەيرانىگە خۇددى قۇياش كەبى كېرىپ كەلدى. ئۇ دۇئانىگە ئۇتۇپ-ئېھسان كۆرسىتىپ، كۆڭلىنى ئۇۋلىدى. بەلكى ئۇنىڭ جېنى جىسمى ئۆيىدىن قوغلانغانىدەك بولدى. بىچارە ئاشىق بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ، چەكسىز هەيرانلىق تۇيۇلدىن، نېمە قىلارىنى بىلەلمەي لال بولۇپ قالدى. ئۇنىڭ كۆڭلى بۇ خۇشاللىققا بەرداشلىق بېرەلمەي، مېھمان ئالدىدا ئۆز جېنىنى تارتۇق قىلدى.

بىلگىنىكى، بۇ خىل ئۆلۈم جاندىنمۇ ياخشىراقتۇر، جان دېگەن نېمە ئۇ، بەلكى مىڭلارچە هاياتتىنمۇ ئەۋزەلىرەكتۇر. ئەگەر كىشىگە بۇنداق ئۆلۈم نېسىپ بولسا-يۇ، لېكىن ئۇ كىشى ئۆز جېنىدىن ۋاز كېچەلمىسە، ئۇنى ئادەم دېگىلى بولمايدۇ. ئىشق ئىچىدە بۇنداق كۆيۈش ۋە ئۆرتىنىش كىشىنىڭ روھ شامىنى پارلاپ تۇرغان مەشئەلگە ئايلاندۇرىدۇ. شۇنى بىلگىنىكى، شام كۆز ياش تۆكۈپ كۆيگەنلىكى تۇپەيلىدىن كېچىلىرى قۇياشنىڭ ئورنىنى باسالايدۇ.

نەزمە:

فانىيا، ئىستەر ئىسمىڭ مەقسەدغە يول،
ئاهۇ دەردۇ سوز بىلە خۇرسەند بول.

ئەي فانىي، ئەگەر مەقسەتكە يول تاپماقچى بولساڭ، ئاه چېكىش، كۆيۈش ۋە دەرد-ئەلەم بىلەن ئۆزۈڭنى خۇشال قىل.

يەنە بىر قۇشنىڭ ھۆپۈپتىن سورىغان سوئالى

يەنە بىر قۇش مۇنداق دەپ سورىدى:

ــ ئەي پاك زات، رەھبەرلىك بابىدا سەن ھەممىدىن زىيرەك ۋە چاققان. بۇ يولـ نىڭ شىددىتى ھەددىدىن ئاشتى. ئۇنىڭ ئاخىرىمۇ چەك ـ چېگرىسىز ئىكەن. ئىپتىقىنـ چۇ، بۇ بالا ـ قازا دەشتىنى قاچان بېسىپ تۇگىتىمىز؟ ئەسلى مەنزىلگە قاچان يېتىپ بارالايـمـىز؟ بۇ ئىشتىن بىزنـى خەۋەردار قىلغىن. بۇ يـولنىڭ سۇرئىتى ۋە ئارامىنى ئىزھار قىل. ئۇنىڭ قانداق باشلىنىپ نېمە بىلەن تۇگەيدىغانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ بەر. ئاۋۋال بىز چېكىدىغان مۇشەققەتلەر، ئاخىـرىدا يېتىشىدىـغان ئەيش ـ ئىشرەتـلەر ۋە مۇراد ـ مەقسەتلەر ھەققىدە سۆزلە.

ھۆپۈپنىڭ قۇشقا بەرگەن جاۋابى

ــ ئەي بۇ يـولـدا ھەمـراھ بولغان دوستۇم،ــ دېدى ھۆپۈپ جاۋاب بېرىپ،ــ بۇ سوئالىڭ ناھايىتى نازۇك سوئال بولدى. سەن مەندىن بۇ سەپەر كەيپىياتىنى، ئۇنىڭ مەنزىـل ۋە ۋادىـلىرىـدا دۇچ كېلىدىـغان يېنچىلىق ۋە شادلىقلار ھەققىدە سورىدىڭ. بىلگىنكى، بۇ يول نەچچە ۋادا ۋە نەچچە مەنزىلدىن ئىبارەتتۇر. ئەمدى مەن بۇلارـ نى ساڭا بىرمـۇ بىر شەرھـلەپ بېرەي، سەن بۇنىڭدىن خەۋەردار بولـۇپ قالـغىن. كۆز ئالدىڭدا يەتتە ئۇلۇغ ۋادا تۇرۇپتۇ. ئۇلارنىڭ ھەر بىرىـدە ھەددۇ ـ ھېسابـسىز خەۋپ ـ خەتەر ۋە غەم ـ غۇسسىلەر بار. بۇ ۋادىنىڭ ھەر بىرىدە سان ـ ساناقسىز مەنـ زىللەر بولـۇپ، ئۇلارنـى ساناپ چىقىشـ قا ئەقىل ـ ئىدراك ئۇلگۇرەلمەيـدۇ. لېكىن بۇ مەنزىللەرنىڭ ھەممىسى ئەسـلىدە ئاشۇ يەتتە ئۇلۇغ ۋادىغا تەۋەدۇر. مەن ئەنە شۇ ۋادىلارنى بايان قىلىپ ئۆتۈمەن.

بىرىنچـى ۋادا ــ تەلـەپ ۋادىسىدۇر. ئۇنىڭغا شەرەپلىك توغرا يول كۆرسەتكۈچـ لا باشلاپ ئېلىپ بارالايـدۇ. ئىككىنچىسى، ئىشق ۋادىـسـىدۇر. سەن بۇ يەردە ئىشق ئۈتى ئىچىدە بار ـ يوقۇڭنى كۆيدۈرۈپ تاشـ لىشىڭ لازىم. ئۇچىنچىسى، مەرىپەت ۋادىـ سىدۇر. سەن بۇ ۋادىغا قەدەم قويۇپ، ئۇـ نىڭ مەنزىـللىرىنى بېسىپ ئۆتـكەيسەن. تۆتىنچىسى، ئىستىغنا (ھاجەتسىزلىك) ۋادـ دىسىدۇر. ئۇنىڭ يۇكسەكلىكى ۋە كەڭلىكى ئالدىدا بۇ بۇيۇك پەلەك پەستـۇر. بەشىنـ چىسـى تەۋھىد (يېگانىلىك) ۋادىـسىدۇر. ئۇنىڭدىن ئۆتۈش ئۇچـۇن كىشى يالـغـۇز بولۇشى شەرت. ئالتىنچىسى ھەيرەت (ھەيـ رانلىق) ۋادىسىدۇر. بۇ يەردە ساڭا كۆپـ لىگەن شىددەتلىك ئاپەتلەر يۈزلىنىدۇ. سەن ئۆز تىرىشچانلىقىڭ بىلەن بۇ ۋادىـنى بېـ سىپ ئۆتۈسەن. يەتتىنچىسى، پەقـرۇ فـەنا (پېقىرلىق ۋە يوقـلۇق) ۋادىسىدۇر. سەيىر قىلىۋاتقان سالىك (سۇلۇك ئەھلى) شۇنىڭ بىلەن يولنىنى پايانىغا يەتكۈزىدۇ. بۇ يەردە سۇلۇك ئەھلى ئـۆز مەقسىتىگە يېتىپ، ئۇـ نىڭ ئىشلىرى ئۆزگىچە بىر ھالـەت بىلەن تامام بولىدۇ. لېكىن بۇ ۋادىدىكى مەنزىلـ لەردىن ھېچكىـم خەۋەر بەرگـەن ئەمەس. چۈنكى بۇ يولدىن كەتكەنـلەردىن ھېچكىم قايـتـىپ كەلـگەن ئەمەس. بۇ يەتتە ۋادا قىسقىچە بايان قىلىندى. ئۇنىڭ تەپسىلاتىنى سۇپەتلەش ئىنتايىن مۇشكۈلدۇر.

تەلەپ ۋادىسىنىڭ سۇپىتى

تەلەپ ۋادىسىغا قەدەم قويساڭ، ئالدىڭغا ھەر نەپەستە يۈزمىڭ دەرد - ئەلەملەر دۇچ كېلىدۇ. ھەر قەدەمدە يۈزلىگەن قىيىنچىلىق، مىڭلىغان ئاجايىپ ھالەتلەر يۈزلىنىدۇ. تەلەپ قىلىشنىڭ رەنجۇ - مۇشەققەتلىرى كۆڭلۈڭنى زار ۋە ئىنتىزار قىلىدۇ. ئېكىن، تاپالماسلىق ئەلەملىرى روھىڭنى مەجرۇھ قىلىدۇ. مەھرۇملۇق بىلەن جېنىڭنى كۆيدۈرۈشكە تۇغرا كېلىدۇ. ۋە سان ئۇمىدى ساڭا مەلۇم بولمايدۇ. مۇشەققەت ۋە كۈلپەتلەر جىسمىڭغا نەشتەر سانجىيدۇ. ھېسابسىز ئېغىر دەرد - ئەلەملەر ۋۇجۇدۇڭنى پارە - پارە قىلىدۇ. سەن ئۇ تېپىلغۇسىز گۆھەرنى قولغا كىرگۈزۈشنى ئارزۇ قىلىسەن. ئېكىن ئۇنى تاپالمايسەن. بۇنىڭ ئۈچۈن دۇنيانىڭ ئەسلىھەلىرىنى تەرك ئەتمەك زۆرۈر. سۇلۇك ئەھلى ئۆز يولىغا توسقۇن بولىدىغان مال - مۇلۇك ۋە باشقا نەرسىلەردىن ۋاز كېچىپ، پانىيلىقنىڭ تۆت تەكبىرىنى يۈقىرى ئاۋاز بىلەن ئوقۇشى كېرەك. ئەگەر سەن ئالەم ماتاسىدىن پۈتكەن تەللىنى تاشلاپ، ئۆزۈڭنى مەقسەت مەنزىلىگە باشلىساڭ، سېنىڭ ۋۇجۇدۇڭدا بۇ ئالەم بايلىقلىرىدىن ھېچ نەرسە قالمىسا، ساڭا باشقىچە ھالەتلەر يۈزلىنىدۇ. ئۇ يوشۇرۇن خەزىنىدىن سېنىڭ ۋەيرانە ۋۇجۇدۇڭغا مەنپەئەت يېتىدۇ. ئۇ زاتنىڭ نۇرىدىن جېنىڭغا يورۇقلۇق چۈشۈدۇ. ئۇ يولدا رۇقلۇق ئىشتىياق ئوتلىرىڭنى ئۆلىغايتىدۇ، تەلەپ تۇلىپارىڭنى تېزلىتىدۇ. بۇ چاغدا ئۆزۈڭدە بىر تەلەپ ئورنىغا يۈز تەلەپنى تاپسەن. بۇ پەيتتە تاغلار سېنىڭ كۆز ئالدىڭدا دالدىكى ئاددىي قىرلاردەك بولۇپ كۆرۈنىدۇ. جېنىڭغا تەلەپ راھىتى يېتىدۇ. سېنىڭدىن مۇشەققەت چېكىش شىددەتلىرى كېتىدۇ. كۆڭلۈڭگە گۆھەر تېپىشقا قانچىلىك مۇھەببەت قويسا، سەن ئۇچۇن غەۋۋاسلىق قىلىش شۇنچىلىك ئاسان بولىدۇ. ۋىسال قۇياشى جامالىنى كۆرسىتىشى بىلەنلا تۇنلۇق تاڭغا ئۇلىشىپ كېتىدۇ. ئەگەر بۇ پەيتتە ئالدىڭغا مەست پىل دۇچ كەلگەن تەقدىردىمۇ، سەن ئۇنى پاشىچىلىك پىسەنتىگە ئالمايسەن. يولۇڭنى يۈزلىگەن شىر ياكى ئارسلانلار توسسىمۇ، سەن ئۇنى بىر چولاق چۈمۈلىدەك كۆرۈسەن. ئۇ خەزىنىگە ئېرىشسەڭ، كۆڭلۈڭگە ئەجدىھادىن خەۋپ يەتمەيدۇ. كۆپۈرۈۋۇق بىلەن ئىماندىن تەڭلا قول يۇيىسەن. شۇنداق كېيىن ئالدىڭدا بىر ئىشىك ئېچىلىدۇ. ئىچكىرىگە كىرگىنىڭدە، ئۇ يەردە نە كۆپۈرۈۋۇق، نە دىندىن نىشان قالمايدۇ. سەن ئۇلارنىڭ بارچىسىدىن قۇتۇلىسەن. چۈنكى كۆپۈرلۈق ياكى ئىمان دېگەنلەر بۇ يولغا كىرگەن كىشى ئۈچۈن مەسلەك ئەمەس. بۇلار ئەسلى يولدىكى توسقۇنلىدىن باشقا نەرسە ئەمەستۇر.

مىسال كەلتۈرۈلگەن ھېكايەت

بىر كاتتا پادىشاھ بار ئىدى. ئۇنىڭ خەزىنە - دەپتىلىرى خۇددى ئەشكىرىي سپاھلىرىدەكلا سان - ساناقسىز ئىدى. تەڭرى تائالا بۇ پادىشاھقا بىر گۈزەل

پەرزەنـت ئاتا قىلغانىدى. ئۇ شاھـزادىنىڭ ئالدىدا بۇيۇك پادىشاھـلارمۇ قۇل بولاتتى. ئۇنىڭ ھۆسنى جامالى ئالـدىدا شەرق قۇياشىمۇ شەرمەندە بولۇپ، كوچىسىنىڭ تۆپـرىقىغا بېشىنى قويىاتتى. سەرۋ بويـلۇقـلار ئۇنىڭ قـەددى ـ قامىتىنىڭ سايىسىگە ئوخـشـايىتتى. ئاي ئۇنىڭ گـۈلـدەك چېھرىدىن قىزغىناتتى. يۇزلىرى جاھاننى يورۇتقۇچى قۇياشتەك ياكى تولـۇن ئايـدەك ئىدى. ئۇ تەخت ئۈستىدە خۇددى ئاسـمـان تەختىدە ئولـتـۇرغان قۇياشتەك ھەردـىكەت قىلاتتى. كۆزى ھەر بېقىشتا ئالـەمـنى بۇزار. ئىشق ئەھلىنىڭ كۆزلىرىگە بۇ ئالەمنى ئـۆزگىچـە قىلىپ كۆرسىتەتتى. سۆزلىگەندە ئۇنىڭ ياقۇت لەۋلىرى جانلارنى ئالاتتى. ئەگـەر ئۇ لەۋلـەر تەبەسسۇم قىلسا، كىشىگە ئەبەدىي ھاياتلىق بېرەتتى. پۇتـكۈل ئالـەم ئۇنىڭ مەستانىلەرچە ئاشىقى بولـغانىدى. ھېچكىم ئۆزلىرىدىن غەم قىلماس ئىدى. ئۇنىڭ قاراقـچى كـۆزلىرىدىن جاھـان ئەھـلىنىڭ ھەممىسـىگە ئـۆلـۈم ۋەھىمىسى كېـلەتتى. تۇلپارىنى مەيدانغا ھەر تەرەپكە چاقمـاقتەك چاپتۇرسا، پۇتكۈل جاھـانىنى ئۇ چاقـماق بىلەن كۆيدۈرۈپ تاشلايتتى. ئالەم ئەھـلى ئۇنىڭغا سەۋدايىلارچـە شەيـدا بولـغانىدى. لېكىن ئۇ، ناز ئىستىغنا ئىچىدە يەككە يېـگانە ئىدى. ئۇ، كىشىلەرگە كـۆزىنىڭ ئۇچـى بىلەن بىر قېيا باقسا، زۇلۇم تېغىدىن تۆـمەن مىڭ كىشىلەرنىڭ قېنىنى ئاققـۇزاتتى. پۇتكۈل جاھان خەلقىنىڭ ئۆلۈپ كېتىۋاتـقانـلىقىدىن ئۇنىڭ پـەرۋاسى يـوق ئىدى، بەلكى ئۆلتۈرۈشتىن ئۆزىنى قىلچـە توختـاتماس ئىدى. تاڭ شامىلىمـۇ ئۇنىڭ كوچىسىغا يولىيالمايتتى. ئۇنىڭ كوچىسىدا ھەـرىكەت قىلىشتىن جانلىرىغا قورقۇنچ يېتىپ، مەيىن شامالمۇ ئۇنىڭ گۈلشىنىگە كىرەلمەيتتى. شامال ئۇ گۈلشەنگە يول ئالالـمىغاچـقا، ئۇ يەردـىكى گـۈل بەرگىلىرىمـۇ گـۈللەردىن تەنىھە ئالاتتى.

بىر كۈنى ئۇ شاھزادە سەھراغا ئاتـلىنىپ، دالا تاماشاسى قىلىپ يانغاندا، ئۇنىڭ يولىدا يـۈز تـۈمەن مىڭ سەۋدايىلار تۇرۇۋالدى. ئۇلار پۇتكۈل دەشتنى قاپلاپ ياتاتـتى. ئۇلارنىڭ ھەممىسى شاھـزادىنىڭ ئىشقى شىددەتلىرىدىن زار ۋە بىقارار بولـغانلار ئىدى. لېكىن ئۇنىڭ يۈزلىرىگە نەزەر سېلىش ئۈچۈن ئۇلاردا ئىمكان يوق ئىدى. ئۇنىڭ تەرىپىگە بېقىشتىن ئۇلار بەھرىمەن بولالمايتتى. ھەممەيـلەن ئۇنىڭ ۋەسـلىگە يېتىشمەكنى ئىستەر، لېكىن بۇنىڭغا يېتىشـمەككە ھېچكىمدە ئىمكان ۋە دەرمان يوق ئىدى.

ھەر ھالدا، ئۇ سائادەتلىك شاھزادە سەھرادا تۇرغان ئەلگە نەزەر سالدى. كۆـزى ئۇلار ئارىسىدىكى ئىشق زەنـجـىرىگە مۇپتىلا بولغان ئىككى نەپەر بىچارە ئاشىققا چۈشتى. شاھزادە ئۆز مۇلازىملىرىغا بۇيـرۇق بېرىپ:

ـــ بۇ ئىككى سەۋدايى سۈپەت كىشـىنى ھۇزۇرۇمغا ئېلىپ كېلىڭلار! ـــ دېدى.

ئۇلار ئىككى بىچارىنى تۇتۇپ، پادىـشاھ قەسرى تەرەپكە قاراپ ئات سالدى. پادىشاھ ئۇلاردىن بىرىنى زىندانغا تاشلاپ، ئىككىنچىسىنى ئۆزىگە ئىت باقارلـىق خىزمىتىگە تەيىنلىدى. بىرىنـچىسى زىندانـدا ياتقان مەھبۇسلار بىلەن ھەمـخانە بولسا، ئىككىنچىسى زەنجىرلەنگەن ئىتلارغا ھەمدەم بولدى. ئۇلار شۇ قېيىن ئەھۋالدا بىر قانـچە ۋاقىتلار ئۆتكەچە كۆلپەت تارتتى.

بىر دەردمەن كىشى ئۇلارنىڭ بىرىدىن:

ـ بۇ ئازاب ـ ئوقۇبەت ئىچىدە سىز-
نىڭ ھالىڭىز قانداقراق ئۆتۈۋاتىدۇ؟ ـ
دەپ سورىدى.

ـ مۇشۇمۇ ئازاب-ئوقۇبەت بولامدۇ؟ ـ
دېدى ئۇ جاۋاب بېرىپ، ـ بۇلارنىڭ ھەممە-
سى مېنىڭ مۇراد ـ مەقسىتىم ئىدى. مانا
قارىمامسەن، تۇرغان ـ پۇتكىنى ھەممىسى
راھەتتۇ؟ بۇ قانداقمۇ مۇشەققەت چېكىش
بولسۇن؟ مېنىڭ كۆڭلۈم ئىشق ئىچىدە بىر
ئورۇنغا ئىگە بولدى، مەن ئۇنىڭ كوچىسى-
دا ئىت بولۇشقىمۇ رازى ئىدىم. گەرچە
مەن ئۇنىڭ ئىتلىرىغا خىزمەتكار بولساممۇ،
يەنە بىر تەرەپتىن ئۇ ئىتلارغا باشلىقمەن.

ئۇلاردىن يەنە بىرى مۇنداق دېدى:

ـ ئۇنىڭ ئىشقى كۆڭلۈمگە شۇ قەدەر
غالىب كەلگەن ئىدىكى، بۇ تۇپەيلىدىن
ئەگەر مېنىڭ تۇرالغۇ جايىم كۆڑ بولغان
تەقدىردىمۇ رازى ئىدىم. گەرچە ھازىر
زىندانىدا كىشىنلەنگەن ھالدا ياتقان بولـ
ساممۇ، لېكىن ئۇنىڭ ۋىسالىدىن كۆڭلۈم
ئۈمىدۋار.

ئۇ ئاي يۈزلۈك شاھ ئۇلارنىڭ بۇ
سۆزلىرىنى پىنھان جايىدا تۇرۇپ ئاڭلـ
ماقتا ئىدى. ئۇلار شۇ تەرىزدە ئۆز ئىسـ
تەكلىرىگە سادىق، ئىشق يوسۇنىغا مۇۋاـ
پىق ئىدى. بۇ سۆزلەرنى ئىشىتكەن قۇياش
كەبى شاھ چەكسىز خۇرسەن بولـدى. بۇ
سۆزلەر ئۇنىڭ كۆڭلىگە ناھايىتى خۇش ياقـ
تى. ئۇلارنىڭ ئىخلاسىنى بىلىپ، ھەر ئىك
كىسىنى ئۆزىنىڭ ئەڭ يېقىن خاس مەھـ
رەملىرىدىن قىلىپ تەيىنلىدى. ئۇلار
ئۆز تەرەپلىرىدە ساداقەتلىك بوۋاغانلىق
لىرى ئۈچۈن ئاقىۋەتتە ئەنە شۇنداق مې-
ۋىگە ئېرىشتى.

ئىشق ۋادىسىنىڭ سۇپىتى

تەلەپ ۋادىسىنى تامام قىلغىنىڭدىن كې-
يىن، شۇ ھامان ئىشق ۋادىسىغا قەدەم قويـ
سەن. ئىشق ـ ئۆچمەس بىر مەشئەلدۇر.
ئۇنىڭدىن ھەممە ئالەم نۇرلىنىدۇ. ياق،
ئۇنى مەشئەل ئەمەس، بەلكى پۇتكۈل
جاھاننى كۆيدۈرگۈچى شولا دەپ بىلگىن.
ئىشقتا ھەر قانداق نەرسە تاقابىل تۇرالمايدۇ.
ئوتقا خەس ـ خەشەكلەر قانداقمۇ تەڭ
بولالىسۇن؟ سەمەندەردىن باشقا قايسى
جانىۋار ئوت ئىچىدە يۈرەلەيدۇ؟ ئىشق
ئىچىدە قەلەندەر بولغانلىقتىن ئۆزى ئوت
دېگىزىدا سەمەندەر بولغانلىقتۇر. ئاشىق
بولغان دۇئانىنىڭ ئىشى شولا ئىچىدىكى
پەرۋانىدەك كۆيۈشتىن ئىبارەت. دا-
نالىقنى رەنالارنىڭ ئىشى دەپ ئېيتما. پەر-
ۋانە بولۇشقا كېپىنەكنىڭ ھەددىمۇ؟ كې-
پىنەك ياش باللارغا ئۆز ھۆسنى ۋە
زىبالىقنى كۆز ـ كۆز قىلىپ، گۈللەر ئۈس-
تىدە ئۇچۇپ يۈرىدۇ. ئەمما ئۇنىڭ قول-
دىن جەنىدە كىيىگەن دۇئانىنىڭ ئىشىنى
قىلىش كەلمەيدۇ. ئۇ، پەرۋانىگە ئوخ-
شاش ئۆزىنى ئوتقا ئۇرالامدۇ؟ گەرچە
كېپىنەك ئۆزىنىڭ تۇرلۈك رەڭ ۋە ھا-
لەتلىرى بىلەن كۆزگە چىرايلىق كۆرۈنـ
سىمۇ، لېكىن پەرۋانىدەك يېنىپ كۆيەل-
مەيدۇ. ئەزەلدىن ئىشق ئارا كۈل بول-
غان ھەربىر قۇشنىڭ ئىسمىنى بۇلبۇل
دېگىلى بولامدۇ؟ ئىشق ئىچىدە كۆيمە-
گەن ئادەمنى ئىشقتا بېرىلگۈچى دېمەـ
كىمىكى جېنىنى پىدا قىلمىسا، ئۇنى ئا-

شق دەپ ھېسابلىما. ئىشق ئەھلى كۆيۈپ ئۆرتىنىش بىلەن خۇشال بولىدۇ. ئىشق ئۆكىنىش ئارقىلىق ئىگىلىگىلى بولىدىغان ھۇنەر ئەمەس. ئىشقتا ھۇپىتىلا بولغان كىشىنىڭ كۆڭلىدىن چىققان ئوت پۈتكۈل ۋەيرانىنى كۆيدۈرۈپ تاشلىغۇچى ئەجدىھانىڭ نەپەسلىرىدەك قۇدرەتلىكتۇر.

ئاشىقلارنىڭ كۆڭلى ئاھ چېكىشتىن خالى ئەمەس. ئوتخانا ئىچىدىن تۇتۇنىدىن ئۆزگە نېمە چىقىش مۇمكىن؟! ئىشقتىن چۈشكەن يالقۇن پۈتۈن ئالەمنى كۆيدۈرۈپ تاشلىغۇچى چاقماقتەك جاھاننى ئۆرتەيدۇ. ئىشق ئوتىدا ھەقىقىي پاك ئاشىقلار كۆيۈپ ئۆرتىنىدۇ. ئۇنىڭ بۇ ئۆرتىنىشى گويا كى چاقماق چۈشكەن خامانغا ئوخشايدۇ.

سەن ئاشىق كۆڭلىنى ئەزىلدىن ئوت ـ سۇ دەپ ئويلىما. بەلكى ئىشق ئۇنى ئەنە شۇنداق ئوتخانىغا ئايلاندۇرغان. ئىشق بىر ئوت كەبى ئۇنىڭ ۋۇجۇدىنى چۈلغىۋالىدۇ. چۈنكى ئوت ئەتراپىدا ئايلىنىپ يۈرگەن كىشى كۆيمەي قالمايدۇ.

ئىشق بىلەن ئويناشقىلى بولمايدۇ. جىسمىڭغا ئوت چۈشسە، ئۇ سېنى قۇيۇندەك سەرگەردان قىلىدۇ. ئىشق ئىچىدە كۆيۈپ ئۆرتىنىشتىن ئۆزگە ئىش يوق. ئوت ئىچىگە كىرگەن كىشىنىڭ كۆيمەي ئامالى يوق. ئىشق ئاسمىنىدىن قاياقتا چاقماق چۈشسە شۇ يەردە جانلارنى ئوت كەلكۈندەك غەرق قىلىپ تاشلايدۇ. ئىشق چاقمىقى خانۇماننى كۆيدۈرۈپ تاشلايدۇ. خانۇمان ئەمەس بەلكى پۈتكۈل جانۇ ـ جاھانغا ئوت قويىدۇ. جاننى تەرك قىلىش ئاشىقلارنىڭ ئاساسلىق ئىشىدۇر. ئۇلار ئالدىدا يار ئۇچۇن ئۆزلۈش ئادەتتىكى ئەھۋال.

ھەزرىتى شەيخ ئەجمەدۇ (ئۇنىڭغا رەھمەتلەر بولغاي)① نىڭ ھېكايىتى

شەيخ ئەجمەدۇ ھەج سەپىرىگە كېتىۋېتىپ بىر مەنزىلگە كەلدى. ئۇ يەردە دەل ـ دەرەخلەر، گۈل ـ گىياھلار بىلەن بىر بۇلاق سۇيىگە كۆزى چۈشۈپ قالدى. ئۇ بۇلاقنىڭ بۇلدۇقلىغان ئاۋازى خۇددى ھاياتلىق سۇيىدەك يېقىملىق ئىدى. ئۇ سۇ گويا كى ئاشىقلار جېنىدەك پاك ۋە سۈزۈك ئىدى. ئېھرىقلىرى خۇددى كۆز ياشلىرىدەك ئېقىپ تۇراتتى. شەيخ ئەجمەدۇ ئۇ سۇنىڭ لېۋىدە ئولتۇرۇپ، بىر ئەپەس كۆڭلىدىن غەم ـ قايغۇنى يۇيدى. كۆڭلى ئۇ مەنزىلدە بىر ئاز كۆتۈرۈلۈپ قالدى. ئاندىن ئۇنىڭ كۆزى بۇلاق بېشىدىكى بىر تاش تاختىغا چۈشتى. ئۇنىڭدا: «ئەي ھىجاز ئەھلى،② ئەگەر بۇ سىرنى بىلسەڭلەر شۇنىڭغا

① شەيخ ئەجمەدۇ ـ تولۇق ئىسمى ئەبۇ سەئىد ئەبدۇل مەلىك بىننى قۇرەيب. مەشھۇر تىلشۇناس ئالىم ۋە شەيخ ئۇ، مىلادى 828 ـ يىلى ۋاپات بولغان.

② ھىجاز ئەھلى ھەجگە بارغۇچىلار.

ئىلاج قىلىپ باقمايسىلەر، ئەگەر بىر كىشى ئىشقىغا مۇپتىلا بولۇپ ئىشىق ئازابىنىڭ تارتىۋالغان بولسا، قانداق قىلىدۇ؟ دەپ يېزىلغانىدى.

شەيخ ئەجمەدۇ قولىغا قەلەم ئۆدۈتىنى ئېلىپ، بۇ خەتنىڭ تېگىگە مۇنداق دەپ يېزىپ قويىدى: «كىمكى بۇ ھالاكەت گىردابىغا چۈشۈپ ئۆنىگىدىن پاك چىقماي دېسە، ئۆزى چۈشكەن يولدىن قورقمىسۇن».

شەيخ ئەجمەدۇ يۇقىرىقى سوئالغا ئاشۇنداق جاۋاب يېزىپ قويۇپ بۇ مەنزىلدىن كېتىپ قالدى. ئەتىسى يەنە شۇ جايغا كېلىپ، خەت يېزىلغان تاشقا نەزەر سالدى. قارىسا، ئالدىنقى كاتىب يەنە ئۆز قەلىمى بىلەن شەيخ ئەجمەنىڭ خېتىنىڭ ئاستىغا تۆۋەندىكىلەرنى يېزىپ قويۇپتۇ: «ئەگەر جانلىرى قاقشىغان ئاشىق ئۆزى پاك بولسا-يۇ، يەنە ئىشقىنى يوشۇرۇن ساقلىسا، لېكىن ئۇنىڭ قەلبىدىكى مۇھەببەتنىڭ شىددىتى تېزلىشىپ، ئۇنىڭ تاقىتى تاق بولسا، ئۇ ۋىسالغا ئېھتىياجلىق بولۇپ قالسا بۇنداق چاغدا ئۇ نېمە قىلىشى كېرەك؟ ئەگەر بۇ ئىشنىڭ ئىلاجىنى تاپالمىسا قانداق قىلىدۇ؟»

شەيخ بۇ پەۋقۇلئاددە سىرنى كۆرگەندىن كېيىن ئۆزىنىڭ سېھىرلىك قەلىمى بىلەن يەنە مۇنداق دەپ يازدى: ئىشىق ئېچىدە مەن نەسىھەت قىلغان ئاشۇ دەردلىك ۋە ناتىۋان كىشى بۇ نەسىھەتلىرىمىدىن ئۆز مەقسەتلىرىگە ئېرىشمىگەن بولسا، ئۆلسۇن - دە، شۇ ئارقىلىق ئىشىق ئوتىدىن ئۆزىنى خالاس قىلسۇن»

بۇ رەھىمسىز نەسىھەتچى ئەنە شۇنداق ھالاكەتلىك جاۋابىنى يېزىپ قۇيۇپ، بۇلاق يېنىدىن كېتىپ قالدى. ئۇ، بىر كۈن باشقا جايدا ھايال بولۇپ، ئەتىسى ئۆز تۆگىسىنى يەنە شۇ تەرەپكە قاراپ ھەيدىدى. ئۇ ئاشىقنىڭ جاۋابىنى بىلمەكچى، ئاشۇ ھەسرەتلىك غايىبانە ئاشىقنىك يەنە نېمىدەپ خىتاب قىلىغانلىقىنى كۆرمەكچى بولدى. كەلسە ئۆمرىدىن ۋاز كەچكەن، ئەپتىدىن زارۇ-زار بولغانلىقى ئاشكارا تۇرغان، رەڭگىرو-يىدىن ئاغرىقچانلىقى كۆرۈنۈپ تۇرغان ئۆز ئەھۋالى بىلەن ئەل كۆڭلىنى بۇزالغۇدەك روھسىز بىر كىشى بۇلاق يېنىدا يېتىپ ئۇ. ئۇ ئىشىق ئېچىدە مۇشكۈللەرنى ھەل قىلىش ئۈچۈن، بېشىنى تاش تاختايغا شۇنداق ئۇرۇپ-ئۇكى، بۇ زەربىدىن تاش سۇنۇپ كېتىپ-ئۇ. بۇلاقنىڭ سۈيى ئۇنىڭ قانلىرى بىلەن لالە رەڭگە كىرىپ-ئۇ. سۇ تەرەپتىكى تاش ئۇستىدىن بەشى پەسكە ساڭگىلىغان ھالدا جېنىدىن جۇدا بولۇپ يېتىپ-ئۇ.

ئۇ نەسىھەت قىلغۇچى بەرگەن پەندۇ. نەسىھەتلىرى ئۈپەيلىدىن، ئۇ ئاشىق ئۆز جېنىنى تەرك قىلدى. ئۆزىنى ھىجران ئازابىدىن قۇتقۇزدى ۋە ئىشىق ئېچىدە ئۆزلۈكىنى يوقاتتى.

بۇ ئاجايىپ ئەھۋالنى كۆرۈش بىلەنلا، شەيخ ئەجمەئىنىڭ كۆڭلىگە يۇز خىل قىينىغۇچى نەشتەرلەر سانجىلدى؛ تونلىرىنى يىرتىپ، سەللىسىنى يەرگە ئۇردى. ئۆز نەسىھەتىگە قۇلاق سالغان كىشى ئۈچۈن ماتەم تۇتتى. ئۇ، بۇنىڭ بىدىن ئارتۇق بىرەر ئېغىز ئەھۋالنى كۆرۈپ باقمىغانلىقى ئۈچۈن، ئاھ - پەريات ئۇرۇپ،

ئاچچىق - ئاچچىق يىغىلىدى. بۇ ئىش ئۇنىڭ كۆڭلىنى غەش قىلىدى. يەرنى كولاپ ئۆلۈكنى قەبرىگە قويدى. هالاك بولغان كىشى شەھىد ئۆلگەنلىكى ئۈچۈن، ئۇنىڭ جىسمىغا ئۆزىنىڭ قانلىق كىيىملىرى كېپەن بولدى. نەزمە:

فانىيا، ئىشق ئىچره فانىي بۇيله بول،
بولمسا سەبرۇ شكىبىلك بۇيله ئۆل.

ئەي پانىي! ئىشق ئىچىدە ئەنە شۇنداق پانىي بول. ئەگەر سەۋرى تاقىتىك تۇكىگەن بولسا، ئەنە شۇنداق ئۆل. قۇدرەتلىك ۋە بۇيۇك تەڭرى بۇ خىل ئۆلۈمنى كىمگە نېسىپ قىلسا، بۇنداق ئۆلۈمگە يۈز تۇمەن جان پىدا بولسۇن.

مەرىپەت ۋادىسىنىڭ سۈپىتى

شۇنى بىلگىنكى، ئىشق ۋادىسىدىن كېيىن مەرىپەت ۋادىسىغا كىرىسەن، بۇ جايىنىڭ ناھايىتى بىپايان بىر باياۋان ئىكەنلىكىگە نەزەر سالغىن.

كىمكى بۇ ۋادىغا كىرسە، ئۇ يەردىكى ئەھۋالىلارنىڭ بىر - بىرىگە قارىمۇ - قارشى ئىكەنلىكىنى كۆرىدۇ. بۇ ۋادىدا يۈز تۇمەنلىگەن يولىلار بار، ئۇلار بىر - بىرىگە زادىلا ئوخشمايدۇ. ئۇ يەردە بىر پۈتۈنلۈك ۋە ئايرىم بۆلەكلەر ئوتتۇرىسىدىمۇ قارىمۇ قارشىلىق بار. تەرەققىياتىمۇ، زاۋاللىقىمۇ شۇ جايدا مەۋجۇت، سەن ئۇ يەردە يۈز تۇمەنلىگەن يولۇچىلارنىڭ بىقارار ۋە ئىنتىزار بولغان هالىدا، هەر بىرى باشقا - باشقا يولدا كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرىسەن. ئۇلارنىڭ هەر بىرى ئۆزلىرى كېتىۋاتقان يول بىلەن پەخىرلىنىدۇ. هەربىر كىشى ئەلنى ئۆز يولى تەرەپكە بۇراشقا هەرىكەت قىلىدۇ. بىرى، ياخشى كۆرگەن يولنى ئىككىنچىسى خالىمايدۇ، هەر بىر يولۇچىنىڭ كۆزىگە ئۆزىنىڭ يولى ياخشى كۆرۈنىدۇ. باشقىلارنىڭ يولىنى بولسا ئەسلا پەسەنتىگە ئالمايدۇ. ئېتىراپمۇ قىلمايدۇ. ئۇ يەردە پاشمۇ، پىلمۇ ئوخشاشلا يولۇچى. بۇ ۋادىدا پاشمۇ، جىبرائىلمۇ ئۇچۇدۇ. مۇسا ئەلەيھىسسالاممۇ، پىرئەۇنمۇ يول يۈرىدۇ. لېكىن شۇنى بىلگىنكى، ئۇلارنىڭ يولى بىر ئەمەس. ئۇ يەردە ئىمام مەھدىمۇ، دەججالمۇ تەڭ هەرىكەت قىلىدۇ. ئۇلار هەر ئىككىلىسى ئۆزىنىڭ مەزھىپىنى ئۇلۇغلايدۇ. لېكىن ئەيسا ئەلەيھىسسالام بىلەن ئۇنىڭ مىنگەن ئېشىكى قانداقمۇ تەڭ بولالىسۇن؟ بۇ ۋادىدا يەنە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام بىلەن ئەبۇجەهىلمۇ ئۇچرايدۇ. لېكىن، بۇلارنىڭ بىرى نۇرغا غەرق بولغان بولسا، يەنە بىرى زۇلمەتكە پاتقاندۇر.

بۇ يەردە بارچە ياخشى يامانلىقنىڭ هەممىسى سەيلە قىلىدۇ. مۆمىنمۇ، كۇپپارمۇ يولۇچىلىق قىلىدۇ. ئاتەشپەرەسلەر بۇ يەردە ئۆز ئوتلىرىغا تەلپۈنىدۇ. كەبە ئەھلى (مۇسۇلمانلار)بولسا بىرلا تەڭرىگە سېغىنىدۇ. كۇپپارلار بۇتنى هەممىدىن ئاگاھ دەيدۇ. ئىسلام ئەھلى بولسا «لائىلاهە ئىللەللاھ» (بىر خۇدادىن ئۆزگە خۇدا يوق) دەيدۇ.

شۇنداق بولغانكەن، بۇ يەردىكى ئىش زىددىيەتلىك بولماي قانداق بولاتتى؟ يول باشلىغۇچىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام (ئەڭرى ئۇنىڭغا دۇئا ۋەسسالام ئاتا قىلغاي)

مۇ بۇ ئىشتىن خەۋەر بېرىدىپ «كىمكى ھەقـ قـە ئېرىدىسەكچى بولۇپ سەپـەركە ئاتـ لانـسا ۋە بۇ يـولـنىڭ سان - سـاناقـسىز ئىكەنلىكىنى كۆرمەكچى بولسا، ئۇنى پۈتكۈل خالايىقنىڭ ئىلىۋاتقان نـەپسلىرى بىلەن تـەڭ دەپ بـىلسۇن.» دېگـەنىدى. بۇ خالايىقلارنىڭ ھەممىسى قـارا كۆڭۈل ئەـ مەس، ياكى ھەممىسى ئاق كـۆڭۈلمۇ ئەـ مەس. ئاشۇ زۆرۈرىيەت بىلەن كىشىلەرنىڭ ئارىسىدا ئىختىلاپ پەيدا بولدۇ.

ئەگەر گاداي ياكى پادىشاھ بولسۇن، ئـۇلارنىڭ ھەممىسى يـاكى ھەر بىر ئۆزـ گىچە بىر يول بىلەن ئۆز سۈلۈكىنى ئادا قىلىدۇ. لېكىن نـەپسانىيـەت سەۋەبىدىن ھەركىم ئۆز يولىدا كـامالـەتكە ئېرىشىش ئۈچۈن ئۆز يولىنى بېسىپ تۈگىتىشى لازىم بولـدى. شۇ يولنى سۈپەتلەش لازىم بولـدى. شۇنىڭ بىلەن يولۇچىلار ئوتتۇرىسىدا پـەرق كېلىپ چىقتى. بىرسىگە ھېچراپ ۋە مەسچىت پەيدا بولدى. يەنە بىرىگـە بۇت ۋە بۇتخانا زاھىر بولدى. ھەركىمـ گە ئۆزىنىڭ ئىرپانى (چۈشەنچىسى) سۈپەت ۋە ئالاھىدىلىك بولۇپ قـالدى. كۆرگىنـ كى، شۇ قەدەر كۆپ پەرقلەرنىڭ ھـەممـ سىنى مەزھىـەت پـەيدا قىلدى. ھـەركىم ئۆز يولىدا كـامالەتكە يېتىشنى ئارزۇ قـ لىپ، بۇ ۋادىنى كېزىشكـە مەشغۇل بولـ دى. گـەرچە ئۇلارنىڭ مەسلەك ۋە يوللـ رى باشقىچە بولسىمۇ، لېكىن، ھەممىسىنىڭ مەقسىتى بىردۇر. يولنىڭ تۈز ياكى ئەگـ رىسى، يىراق ياكى يېقىنى بولىدۇ. ئۇلارـ نىڭ ھـەر بىرىگـە خىلمـۇ خىل يـوللار دۇچ كېلىپتۇ. ئۇ يولدا بەزىسى ھـالاك بولۇپ، بەزىسى يۈرۈپ كېتىپتۇ. بەزىسى ئاۋارە بولۇپ، يولنى بېسىپ تۈگىتەلمەيـ تۇ. يەنە بەزىلەر يولدىن ئادىشىپتۇ. يەنە بەزىلەرگە تۈرلۈك توسالغۇلار، قىيىنچىلىقـ لار دۇچ كەپتۇ. لېكىن بۇ يولنى بېسىپ ئۆتمەي تۇرۇپ، ھېچكىمنىڭ ئۆز مەقسىتـ گە يېتەلىشى مـۇمكىن ئەمەس. مەزھىـەت قۇيـاشى تـۇغـۇشى بىلەنلا، ھـەركىم ئۆز مەقسىتىگـە ئېرىشىش ئۈچۈن ئۆز يـولى بويىچە يـۈرۈپ نـەتىجە ئىستەيدۇ. ئـۇزۇن شـۇغۇللىنىۋاتقان سـۈلۈك ئارقىلىق، مەقـ سەت بايلىقىنى قـولغا كىرگۈزۈشنى ئارزۇ قىلىدۇ. چـۈنكى مەزھىـەتتىن ئىبارەت بـۇ پـاكىز نـۇر نـۇرلۇق شـوللارنى چېچىش بىلەنلا، بـۇ شـولا ھـەركىمنىڭ كـامالەتكە ئېرىـشىشىدىن بېشـارەت بېرىـپ تۇرىدۇ. كىمكى ئـۆز يولىدا مۇشەققەت چـەككەن بولسا، تارتقان رەنجىنىڭ مىقدارىغا باراۋەر خـەزىنىگە ئىگە بولىدۇ. بـۇ مەسلەكلەر ئـە چىدە كـۆپلىگەن ئىختىلاپلار يـۈز بەردى. لېكىن، ئـۇلارنىڭ كـۆپىنچىسى بۇلغانغان، ئاز بىر قىسمى ساپ ئىدى. پـەيغەمبەرلەر شەرىئىتىنىڭ قانۇن - قائىدىلىرىگە تـەۋە بولغانلىرىلا، ئاشۇ پـاك ۋە ساپ مەسلەكـ لەردىن بولالايدۇ.

مەسىال كـەلتـۈرۈلگـەن ھېكايـەت

نەقىل قىلىنىشىچە، بىر توپ قارىغۇ بىرىـپ قـاپـتۇ. كېيىن، پـەلەكنىڭ گەرـ دىشى بىلەن ئۆز يۇرتـلىرىغا قـايتىشىپ كىشىلەر بىر سەۋەب بىلەن مـۇسـاپىرلىق ياكى تۇتقۇنلۇق سەۋەبىدىن ھىندىستانغا كـېلىـشىپتۇ. بـۇ يەردە بىر كـشـى

ئۇلاردىن:
— ھىندىستاندا پىلنىڭ كۆرىدىغانلار-مۇ؟ — دەپ سورىدى.
— ھەئە، — دەپ جاۋاب بەردى ئۇ-لار. ئۇ كىشى:
— كۆرگەن بولسىڭلار قېنى دەلىل كەلتۈرۈپ سۆزلەپ بېقىڭلار، — دېدى.
ئۇلار ئەسلىدە پىلنى كۆرمىگەن. ئۇ ھەقتە ھەتتا ياخشىراق سوراپمۇ بىلمىگەنىدى. ھەربىرى پىلنىڭ بىرەر ئەزاسىنى سىلاپ-سىپىلاپ، شۇنىڭدىن بىلىم ھاسىل قىلىۋالغانىدى. شۇ سەۋەبتىن، پىلنىڭ قوللىرىنى سىلىغان كىشى:
— پىل تۈۋرۈككە ئوخشاش ئىكەن، — دېدى.
بۇ چاغدا پىلنىڭ قورسىقى ۋە ئۇچىسىنى سىلىغان كىشى دەرھال قارشى چىقىپ:
— ياق، پىل تۈۋرۈكسىز تاغقا ئوخ-شايدىكەن، — دېدى.
پىلنىڭ خارتومىنى سىيلىغان كىشى:
— پىل ئەجدىھاغا ئوخشاش بىر نەرسە ئىكەن، — دېسە، ئۇنىڭ چىشلىرىنى سىلىغان كىشى:
— پىل دېگەن ئىككى تال قوزۇق-تىنلا ئىبارەت ئىكەن، — دېدى.
پىلنىڭ قۇيرۇقىدىن خەۋەر تاپقان كىشى:
— پىل گويا كى ئېسىلىپ تۇرغان يىلانغا ئوخشايدىكەن، — دېدى.
پىلنىڭ بېشىنى سىلاپ-سىيپىلىغۇچى كىشى:
— پىل بىر چوققىنىڭ تۇمشۇقىغا ئوخشىمايدۇ، — دېدى.

ئۇلار كىشىلەرنىڭ ئوخشاش ئەمەس سۆزلىرىنى ئاڭلاپ، ئۆزئارا تالاش-تارتىشىپ كەتتى. ھەر بىرى ئۆزىنىڭ سۆزلىرىنى توغرا دەپ، باشقىلارنىڭ سۆزلىرىنى خاتا دەپ قارىدى. ئۇلار ئۆزئارا جېدەل-ماجىرا قىلىشىپ، بىر-بىرىنى ئۇرۇپ-سوقۇپ، ئاخىر ئۇرۇشۇپ كەتتى.
پىلنىڭ قۇلىقىغا قول تەگكۈزگەن كىشى:
— پىل قىمىرلاپ تۇرغان ئىككى تال يەلپۈگۈچكە ئوخشاش مەخلۇق ئىكەن، — دېدى.
ئۇلار كۆرۈلمىگەن بولغانلىقى ئۈچۈن، ئەنە شۇنداق سۆزلەرنى ئېيتىشتى. گەرچە ئۇلارنىڭ ئېيتقان سۆزلىرىنىڭ بارچىسى توغرا بولسىمۇ، لېكىن، ھەممىسى نۇقسانلىق ئىدى. ئۇلاردا تەرتىپ مەۋجۇت ئەمەس ئىدى.
شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلارنىڭ ھىندىستانلىق بىر پەيلاسوپ ئۇلارنىڭ ئېيتقان سۆزلىرى ئۈچۈن تەنە ياكى مەسخىرە قىلمىدى. ئۇ كىشى پىل باقۋۇ-چىلىق ساھەسىدە ئۇستاز ھېسابلىناتتى. ئۇ مۇنداق دېدى:
— ھەر بىر كىشى پىل ھەققىدە ئۆزىنىڭ بىلگىنىنى ئېيتىپ، ئۇ ھەقتە نىشانە بەردى. ئۇلار بىر-بىرىگە زىت پىكىر قىلىشقان بولسىمۇ، لېكىن ئەيىب-لىك ئەمەس. چۈنكى ئۇلارنىڭ ھەر بىرى ئۆزى بىلگەن سۆزنى ئېيتتى. ئۇلارنىڭ ھېچبىرى پىلنى كۆرمىگەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇلار ئېيتقان بۇ سۈپەتلەرنىڭ ھەممىسى بىر يەرگە يىغىلسا، ئۇنىڭدىن پىل ھەققىدە مۇئەييەن تەسەۋۋۇر ھاسىل قىلغىلى بولىدۇ.
بۇ يىراقنى كۆرگۈچى كىشىنىڭ نەزەردە بۇ مەسىلە ئېنىق بولغانلىقى ئۈچۈن، ھېچبىر ئىككىلەنمەستىن بۇ قا-رىغۇ كىشىلەر ئېيتقان سۆزلەرنىڭ ھەممىسىنى راست دەپ ھېسابلىدى.

ئىستىغنا ۋادىسىنىڭ سۆيۈتى

ئىستىغنا (ھاجەتسىزلىك) ۋادىسىدا يۇقىرى ۋە تۆۋەن تەبىقىدىكى كىشىلەرنىڭ ھەممىسى تەڭ ھېسابلىنىدۇ. ئۇ يەردە ھەر نەپەستە ئىستىغنا شامالىدىن چىقىپ ئالەمگە توپىلاڭلار سالىدۇ. ئىستىغنا بۇلۇتىدىن ياغقان يامغۇر تۆپەيلىدىن، يۇز تۆمەن ئالەمنى سەل ئېلىپ كېتىدۇ. ئۇ دەرگاھتىكى يامغۇر ئالدىدا يەتتە بۇيۇك دېڭىزمۇ بىر تامچە سۇدەك كۆرۈنىدۇ. بۇ ۋادىنىڭ ئالدىدا يەتتە ئاسمانمۇ كۆك-نار غۇزىكىچىلىك كۆرۈنىدۇ. ئۇ يەرنىڭ چاقماقلىرى ئالدىدا يەتتە دوزاخنىڭ ئوتى خۇددى بىر ئۇچقۇندىنلا ئىبارەت. سەككىز جەننەت ئۇنىڭ ئالدىدا بىر شەبنەمچىلىكلا كۆرۈنىدۇ.

ئۇ يەردە چۆمۈلىلەرگە شىرلارمۇ يەم بولىدۇ. بۇ ۋادىنىڭ پاشىلىرى پىلىلارنى ئۇۋلاشقىمۇ قادىر. ئىستىغنا دەرگاھىدا يەتتە ئەقلىمەنى بويسۇنىدۇرغان پادىشاھ بىلەن ئادەتتىكى بىر گاداي ئوخشاش. قاتىللىق تېنى بىلەن سەپ تارتىپ تۇرغان يۈزمىڭلىغان قوشۇنلارمۇ قىلچە ئىبتىبارغا ئېلىنمايدۇ. قاقىم① تېبرىسىدىن تېكىلگەن قىممەت باھالىق كىيىملەر نەزەر پىسەنتىگە ئېلىنمايدۇ. كۆكنى دەم تارتىپ يۇتۇۋېتىشكە قادىر بولغان ئەجدىھامۇ ئۇ يەردە بۇۋى مەريەمنىڭ ئېنچىكە يىپىنى بىلەن تەڭ تۇرىدۇ. ئۇ يەردە مىڭ-مىڭلىغان پەرىشتىلەر توپلىرىمۇ نەزەر ئىبتىبارىدىن قېچىپقالغان بولسىمۇ، تاسادىپىي ھالدا ئادەم شاراپەت تاجىنى كىيىدى. يۈزمىڭلىغان جىسىم ئۇز جانلىرىدىن ئايرىلغىنىدا نۇھ ئەلەيھىسسالام كېمىچىلىك بىلەن ئادەملەرنىڭ ھاياتىنى ئاپەتتىن ساقلاپ قالدى.

ئۇ يەردە نەمرۇدنىڭ سان-سانىقسىز پاشىلار چاقىنلىقى، ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئوتنى گۈلزارلىققا ئايلاندۇرغانلىقى، يۈزمىڭلىغان بالىلارنىڭ بىگۇناھ ھالدا بىكاردىن-بىكارغا قان تۆكۈشلىرى، كالامۇللانىڭ ئەزىزلىنىشى، يۈزمىڭدىن ئەملىنىڭ ئۇز ئېتىقادىدىن ۋاز كېچىپ زۇننار باغلىشى، ئەيسا ئەلەيھىسسالامنىڭ نەپەسلىرىدىن بەدەنلەرنىڭ جان تاپقانلىقى، بۇ كۈنىا زالىم دۇنيانىڭ يۈزمىڭلىغان كىشىلەرنىڭ قانلىرىنى تۆكۈۋشلىرى، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ بىر كېچىسى ئەرش ئۈستىدە سەير قىلغانلىقى ۋەھاكازالارنىڭ ھەممىسى، پۈتكۈل بار-يوق نەرسىلەر (دىندارلىق ۋە كۈپپارلىق)نىڭ ھەممە-ھەممىسى بىردەك تەلھەسابلىنىدۇ.

مىڭ يىللاپ خەلقنىڭ قانلىرىنى تۆككەن زەھھاك② بولسۇن، ياكى ئۆلگەن بەندىلەرگە جان ئاتا قىلغان ئەيسا بولسۇن، ئەلگە ھېسابسىز زۇلۇم-كۈلپەتلەرنى سالغان بۇختۇننەسىر③ بولسۇن، ياكى ئادالەت ئىگىسى بولغان نوشىرۋان ئادىل④ بولسۇن، بۇ يەردە ئۇلارنىڭ ھەممە

① تەبرىسى يۇمشاق ۋە ئاق يۇگلۇق بىر خىل ھايۋان

② زەھھاك — ئىران ئەپسانىلىرىدە رەۋايەت قىلىنىدىغان يەلكىسىدىن يىلان ئۈنۈپ چىققان زالىم پادىشاھ.

③ بۇختۇننەسىر — قۇددۇسنى ۋەيران قىلغان مۇستەبىت پادىشاھ.

④ نوشىرۋان (ئانوشىرۋان) — ئىران ساسانىيلار سۇلالىسىنىڭ شاھى خۇسرەۋ ئىبنى قۇباد (مىلادى 531 — 589)نىڭ لەقىمى.

مىسىگە بىر خىل ھۆكۈم چىقىرىلغان دەپ بىلگىن. كەل، قاراپ باق، بۇ قەدەر ئىستىغنا (ئېھتىياجسىزلىق)نى تاماشاقىلغىن.

بۇ ۋاددا يۈز تۈمەن قۇياش يوقىلىپ كەتسە، ئاسماندا بىر تال زەررىچە كېمەيدى دەپ ھېسابلا؛ ئەگەر يۈز تۈمەن چوڭقۇر دېڭىز يەرگە سىڭىپ كەتكەن تەقدىردىمۇ، بىر تامچە سۇ غايىب بولدى دەپ سانا؛ يۈز تۈمەنمىك ھۇر - پەرىلەر كۆيۈپ ئۆرتەنسە، بىر پاشمىنىك سۇنغان قانىتى كۆيدى دەپ قىياس قىل. ئۇ يەرنىك بورىنى بۇ توققۇز پەلەكنى سوروپ تاشلىسا، بۇنى بىر تىنىقنىك بىر تال ئەخلەتنى ئۇچۇرغانلىقى دەپ بىل. ئۇ يەردە كوھىقاپتەك يۈزمىك تاغنىك يوقالغانلىقىنى يەر يۈزىدە بىر تال قۇمنىك كېمەيگەنلىكى دەپ بىلگىن. ئەگەر جەننەتتە ئۆسىدىغان سىدرەتۇلمۇنتەھا ۋە تۇبىدەك بۇيۇك دەرەخلەرنىك يوقالغانلىقى ئورماندىن بىر ياپراقنىك كېمەيگەنلىكىنى بىلگىن. ئىستىغنا ۋادىسىغا يەتكەندە، سۇلۇك ئەملىگە ھېسابسىز زور قىيىنچىلىقلار يۈزلەنگۈسىدۇر.

بۇ ۋاددا يەنە بىر ئاز غۇچى بىلەن يولباشلىغۇچىنىڭ ئوخشاش دەپ بىلگىن. بۇتخانا بىلەن تەكرىنىك ئۆيى بولغان كەبىنى تەك كۆرگىن. سېنىك ئېتىقادىنىك يۆكسەك ياكى تۆۋەن بولسۇن، خۇدا گۈيلۇق بولسۇن ياكى ئاتەشپەرەسلىك بولسۇن، بۇ بەربىر. چۈنكى ئۇ يەردە كەبە بىلەن بۇتخانا بىر ھېسابلىنىدۇ. ئاۋاتلىق بىلەن ۋەيرانىلىك ئوخشاش سانىلىدۇ. بۇ ۋادىغا كىرگەندە مىڭ ياشلىق بىلەن بۇگۈن تۇغۇلغانىنى، مۇقەددەس ئەرش بىلەن ئاددى بىر كۆك نار غوزىكىنى، كۈپۈرلۈق بىلەن ئىسلامنى ئۇ مۇقەددەس زاتنىك ئالدىدا ھەممىنى ئوخشاش دەپ بىلگەيسەن. ئۇلارنىك قەدىر - قىممىتىنى باراۋەر دەپ تونۇغايسەن. ئىستىغنا ۋادىسىغا يەتكەندە، سۇلۇك ئەملىگە ھېسابسىز زور قىيىنچىلىقلار يۈزلەنگۈسىدۇر.

تەمسىل

شاھمات ئويىنىغۇچى ئىككى ئۇستاز شاھمات تاختىسىنى ئېچىپ ئىككى تەرەپ تە ئولتۇردى. ئاندىن شاھماتنىك ئۇستىگە شاھمات ئۇرۇقلىرىنى تۆكتى. ھەر تەرەپ تىن بىردىن شاھ تاختا ئۇستىدە تىرىلىپ قوپتى. ئۇلارنىك رەسمىيەت بويىچە شاھلارغا ئوخشاش خىزمەتكارلىرى، لەشكەرلىرى بار ئىدى. ئۇلارنىك بىر نەچچىدىن توغرا يۈرگۈچى ۋەزىرلىرى، يەنە بىر نەچچىدىن ئەگرى يۈرگۈچى پەرزىنلىرى (پىللىرى) مۇ بار ئىدى. ئۇ ئىككى شاھتىن بىرى (ئاق ئۇرۇقلىرى) رۇم ئەملىگە شاھ بولسا، ئىككىنچىسى زەنگىلەر ئېلىگە (يەنى قارا ئۇرۇقلارغا) باشپاناھ ئىدى. ئۇستازلار شاھ ۋە باشقا ئۇرۇقلارنى تەرتىپ، ئۇلارغا زىننەت ۋە پەردازلارنى بەرگەن ھالدا تاختا ئۇستىدە سەپ تارتتى. شۇنىڭدىن كېيىن رەقىبلەر مەيدانغا ئات سېلىپ، ئۇ يەردە جەۋلان قىلغان ھالدا تۇرلۇك ھۇنەرلەرنى كۆرسەتتى. بۇ يەر گويا كى ئۇرۇش مەيدانىغا ياكى قورشۇپ ئىلىنغان قەلئەگە ئوخشايتتى. بىر تەرەپ ئىككىنچى تەرەپنى مەغلۇپ قىلىشقا قاتتىق كىرىشىپ كەتكەندى. بۇ ئۇرۇش

مەيدانىدا پىللارغا زىننەت بېرىپ، ئەر-
كەك شىرلاردەك كۆچتۇگۈر رۇخ (توپ)
لارنى ئالدىغا سېلىپ، چاققان ۋە ماھىر
پىيادە چېرىكلەرنى ئاتلىقلارنىڭ ئالدىغا
سېلىپ جەڭ قىلىشقا ھەركەت قىلىشاتتى.

قوشۇنلار ئۇرۇش قائىدىسى بويىچە،
ساناقسىز ھۈنەرلەرنى كۆرسىتىپ، جەڭ
ئېلىپ بارماقتا ئىدى. بىر تەرەپ ئۆزلەش-
كەنلىرىنى مۇداپىئە قىلىش ئۈچۈن
قورغانلارنى بېكىتسە، ئىككىنچى تەرەپ
بۇ قوشۇنلارنى بۇزۇش ئۈچۈن تەدبىرلەر-
نى كۆرەتتى.

ئوتتۇرىدا ئاجايىپ قىزىق ئويۇنلار
نامايان بولماقتا. بەلكى ھېسابسىز ھىيلە
ۋە تەدبىرلەر كۆرسىتىلمەكتە ئىدى.
بۇ پالۋانلار ۋە قوماندانلارمۇ بىر - بىرلە-
رىگە ھۈجۇم قىلىشاتتى. بۇ ھالەت
كۆياكى ئىككى قەھرىمان پادىشاھنىڭ
قوشۇن تارتىپ، بىر - بىرلىرىگە قارشى
ئۇرۇش ئېلىپ بېرىۋاتقانلىقىغا ئوخشايتى-
تى. بۇنچە كۆپ قوشۇن ۋە ھەيۋەت -
ھەشىمەت، قەلئە، مەيدان ۋە ئات چاپتۇ-
رۇپ جەۋلان قىلىشلار، ھەم ئوڭ قانات
قوشۇن، ھەم سول قانات قوشۇن، ھەم
قوشۇننىڭ ئالدىن يۈرگۈچى قىسىملىرى-
نىڭ ھەممىسىدە ئەنە شۇنداق غوۋغا - توپا-
لاڭلار بىلەن جەڭ بولماقتا ئىدى. ھەر بىر
قوماندانىنىڭ ئوغلى جەڭنىڭ ئالدىنقى
سەپلىرىدە يۈرۈپ ئاتىسىدىن بۇرۇن جەڭ-
گە كىرەتتى. ئۇلار جەڭ مەيدانىنى
تولۇق بېسىپ ئۆتكەندىن كېيىنلا، ئاتا-
سىنىڭ ئورنىنى باساتتى. پىيادىلەر
چاقماقتەك ھەركەت قىلىپ شۇنداق چاق-
قانلىق كۆرسىتەتتىكى، بۇ تېز يۈرگۈچى
پەلەكمۇ ئۇلارنىڭ ئالدىدا بىر پىيادىدىن
زىيادە ئەمەس ئىدى. ئۇلارنىڭ ھەر بىرى
مەيداندا شۇ قەدەر قەھرىمانلىق كۆرسەتە-
تتىكى، بەزىدە يالغۇز ئۆزىلا پۈتۈن بىر
قوشۇننى تارمار قىلالايتتى.

ئۇرۇش مەيدانى ئەنە شۇ خىل تۇر-
لۇك تۈمەن تاسادىپىلىقلارغا تولغان
بولۇپ، گويا بىر - بىرلىرىگە ئاداۋەت ساق-
لىغان ئىككى پادىشاھنىڭ قىلىۋاتقى-
نىدەك ئىدى. ئۇلارنىڭ ھەربىرىدە گويا-
كى ئۇرۇش ئۇچۇنلا تۇغۇلغان يۈز تۈمەن
ياش يىگىت بار ئىدى. بۇنداق جەڭ مەي-
دانى كەمدىن كەم ئۇچرايدۇ. ئىلىپ
بېرىلىۋاتقان ئۇرۇشلارمۇ بۇنچىلىك
شىددەتلىك بولمايدۇ. شۇنداقلا
قوشۇنلارمۇ بۇنچىلىك دەرىجىدە قو-
رال - ياراق، جەڭ ئەسلىھەلىرى بىلەن
زىننەتلىنەلمەيدۇ.

شۇنچىلىك ھەيۋەت - ھەشىمەت، مەي-
دان، قەلئە، ئۆزئارا دۈشمەنلىشىش
ۋە ئۇرۇش ئېلىپ بېرىشلارنىڭ ھەممە-
ھەممىسى (ئەگەر ئۇ ئىككى ئويىنىغۇچى
ئۇرۇقلارنى يىغىشتۇرۇشنى نىيەت قىلسا)
بۇلارنىڭ بارچىسى ئوتتۇرىدىن كۆتۈرۈ-
لۈپ يوققا چىقىدۇ. شۇ چاغدا ئۇرۇش
ۋە دۈشمەنلىكتىنمۇ، جەڭ ئېلىپ بېرىش-
نىڭ تەرتىپ - قائىدىلىرىدىنمۇ ئەسەر
قالمايدۇ. يۈز بەرگەن ھەممە ئەھۋاللار،
رەسمىي - قائىدىلەر، ئىككى تەرەپنىڭ جەڭ
مەيدانىدىكى ھۈجۇم قىلىشلىرىنىڭ ھەم-
مىسى ئەگەر چوڭقۇر ئويلاپ كۆرۈلدىغان
بولسا، ئۆتكۈر پىكىرلىك كىشىنىڭ ئالدىدا
ھېچ نەرسىگە ئەرزىمەيدۇ. گويا كى يۈز ياش-
قا كىرگەن بىر كىسەلچان كىنىزەكتەك
ھېچ ئىشقا يارىمايدۇ. ئۇلارنى ھەتتا
بىر پارچە ماتاغا چېگىپ، ئوتقىمۇ، سۇغىمۇ

تاشلىۋېتىش مۇمكىن. چۈنكى ئەھۋال ئۆزگىرىپ، ئۇنى ئويىنىغۇچى ئۇستاز ئۆز چۈن ئويۇن تۈگەش بىلەنلا ئۇلاردا ھېچ-قانداق پەرق تاپاۋەت ۋە ئىززەت - ئېتىبار قالمايدۇ. شاھمات ئۇرۇقلىرى خالتىغا سېلىنغاندا، ھەتتا «شاھ» تېگىدە قېلىپ «پىيادە» بولسا يۇقىرى ئورۇنغا چىقىپ قېلىشى مۇمكىن.

بۇلارنىڭ ھەممىسى ئىستېخنا (ھاجەتسىزلىك)نىڭ نىشانىسى بەلكى ئادەتتىكى بىر كۆرۈنۈشىدىن ئىبارەتتۇر.

خوش، سەن بۇ تەمسىلگە نەزەر سال. ئەسلى ئىستېخنانى بۇنىڭدىن يۈز-مىڭ ھەسسە زىيادە دەپ بىل. ئەگەر سەن بۇنىڭ مەنىسىگە يول تاپالساڭ، بار-چە ئىشنى شۇنىڭغا ئوخشاش قىياس قىلغىن.

تەۋھىد ۋادىسىنىڭ بايانى

تەۋھىد (يېگانىلىك) ۋادىسىنى شۇنداق دەپ تونۇغىنكى، ئۇ يەردە يەككە-يېگانە بولۇپ، ئارتۇقچە نەرسىلەردىن خالى بولۇش شەرت. بۇ ۋادىغا قەدەم بېسىپ سەيلە قىلماقچى بولساڭ، ئۇ يەر-دە ساڭا يەككە - يېگانىلىك ئاساسىي قائىدە بولۇپ قالىدۇ. بۇ ۋادىدىكى سەيلە - ساياھىتىڭ چېكىگە يەتسە، ئۇ چاغدا يۈز-تۈمەن مىڭ ئۇچارلىقنى بىر قۇش دەپ بىلىسەن. تەۋھىد ئەھلىنىڭ ھەممىسىنىڭ ئارزۇ - ھەۋەسلىرى يەككە - يېگانىلىكتۇر. كۆي - ناۋالىرى يالغۇزلۇقتۇر. تەرىقەت ئەھلىنىڭ ئىشلىرى شۇ دەرىجىگە بېرىپ يەتكەندە، يەككە - يېگانىلىك بىلەن يوقلىش بۇلار ئۈچۈن ئاساسىي ئىش بولۇپ قالىدۇ. بۇ ھەقتە خوجا ئەبۇ ئەلى راموتنى مۇنداق دېگەنىدى، نەزمە:

تۇ مەباش ئەسلاكى، تەجرىدەست ئىمن،
رۇدى رەۋ گۈم شەۋكى، تەفرىدەست ئىمن.

سەن ئۆزۈڭنى پۈتۈنلەي يوقات، يالغۇزلۇق دېگەن ئەنە شۇ. يوقلۇق ئېقىمىدا بارلىقىڭنى يوق قىل، يەككە-يېگانىلىك دېگەن ئەنە شۇ.

تەۋھىد ئىگىلىرى ئالدىدا شۇنىسى ئايانكى، ئۇلار ئۇ زات بىلەن بىرلىك ھاسىل قىلغانىدۇر. بىر كىررە بىر ھامان بىر بولىدۇ. ئۇ ۋادىدا بۇنىڭدىن باشقىچە سۆزلەشكە ھېچقانداق ئەقىل - ئىدراكىنىڭ ھەددى يوق. بۇ قېيىن سىرلار سېنىڭ نەزەرىڭدە ھەل بولغاندا، بىردىن ئۆزگە-سى ھېچ نەرسىگە ئەرزىمەيدۇ دەپ بىل-گەيسەن، شۇ بىر بىلەن بىرلەشكەيسەن، بىر دېگەيسەن، بىر كۆرگەيسەن ۋە بىرنىلا ئارزۇ قىلغايسەن. بۇ ۋادىدا ھېچقاچان ئىككىلىككە مايىل بولما. چۈنكى بۇ شەرتنى كەلتۈرگەنلىك بولىدۇ. بۇ يولدا ئىككى-لىك ئارتۇقلۇق قىلىدۇ. بەلكى بىرلىك سىرلىرىنى بىلىشتىن چەتلىگەنلىك بولىدۇ.

شەيخ مەنسۇر① نىڭ مىسال كەلتۈرۈلگەن ھېكايىتى

مەزمۇنى شەيخ مەنسۇر (ئۇنىڭغا رەھمەتلەر بولسۇن) تەۋھىد ۋادىسىدا

① شەيخ مەنسۇر ھەللاج (858 — 922) مەشھۇر تەسەۋۋۇپ پېشىۋاسى. ئۇ، «ئەنەل ھەق» (مەن ھەقىقەت) دېگەن سۆزى ئۈچۈن دارغا ئېسىلغان.

يۇقىرى مەرتىۋىگە ئىرىشكەنلىكتىن «ئەنەل - ھەق» دېگەن سۆزنى دائىم تىلىدىن چۈشۈر مەيتتى.

ددن ئەربابلىرى ئۇنىڭغا نەسىھەت قىلىپ:

— سېنىڭ بۇ ئىشىڭ ئەھلى يېقىنلارنىڭ ئىشى ئەمەس، كۆپلىگەن سۇئالۇك ئەھلىگە بۇنداق ھالەت كەشىپ بولغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇلار ئەدەب ساقلاپ، مۆتىدىللىك ۋە نورمال كەيپىياتنى ئاسراپ كەلگەن. سەنمۇ ئۆزۈڭنى شۇلاردەك تۆت. بۇنداق دەۋانى ئىزھار قىلما. جېنىڭنى دارغا تۇتۇپ بەرمە، — دەپ تەكرار-تەكرار ئېيتقاندى.

لېكىن ئۇنىڭ ئىچكەن ۋەھدەت (بىرلىك) شارابى ئۇنى قاتتىق مەست قىلغانىدى. شۇ مەستلىك تۈپەيلىدىن، «ئەنەل-ھەق» نەغمىسىنى تەكرارلاپ ئارام تاپمايتتى.

بىر كۈنى ئۇنىڭدا ئاجايىپ بىر ھالەت يۈز بېرىپ، ئۇنىڭ خىيال پىكرىنى ھەر تەرەپكە ئېلىپ قېچىشقا باشلىدى. ئۇنىڭ خىيالى تەڭرىنىڭ ئەلچىسى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغىچە بېرىپ يەتتى. ئۇنىڭ يادىغا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ بۇراق ناملىق ئاتقا مىنىپ ئاسمانىنى سەير قىلغانلىقى، ئۇنىڭغا بىرلىك كۆھىرىدىن تاج بەخش ئېتىلىپ، ۋەھدەت پەللىسى مېراج بولغانلىقى، شۇنداقلا ئۇنىڭغا يۈكسەك ئاسمان ئىككى قاش ئارىلىقىدەك يېقىن بولۇپ، ساپلىق ۋە يېقىنلىقتا ئېرىشكەنلىكى، تەڭرىدىن ئۇلۇغ خىتاب كېلىپ: «ئەي دوست، ئىستىگەن مەقسەتىڭ نېمە» دەپ سورالغاندا، ئۇ تەڭرىنىڭ ئىھسانىغا ئۆزىنى خاھلىق قىلىپ، ئاسىي ئۇممەتلەرنىڭ گۇناھىدىن ئۆتۈشنى تىلىگەنلىكى كەلدى. چۈنكى ئۇنىڭ دەرگاھىدا ئېھسان كۆپ، لۇتۇپ - مەرھەمەت ھەممىگە يېتەرلىك، ئۇنىڭدا ياخشىلىق، سېخىلىق ھەددىدىن زىيادە ئىدى. ئۇنىڭ دېكى سېخىلىق ۋە مەرھەمەتلەر خۇددى تەڭرىنىڭ ئۆزى ئۇنىڭدىن «ئىستىگىنىڭنى سورا» دەپ مەرھەمەت قىلغىنىدەك چەكسىز ئىدى. ئۇ ئەرەبلەر شاھى ئەنە شۇ تەرىزدە ئاسىي ئۇممەتنىڭ گۇناھىنى ئەپۇ قىلىشنى ئىلتىماس قىلدى: «ئەزەلدىن تائەبەدكىچە بولغان ئارىلىقتا ئەگەر يول بىلەن ماڭغان كىشىلەرنىڭ ھەممىسىنىڭ شەپقەت قىلغۇچىسى بولغىن. ئېھسانلىرىڭنى ئايىمىغىن، رەھىم - شەپقەت قىلىپ، بارچىنى ئەپۇ قىلغىن. كەچۈرۈم يۈزىسىدىن ھەممەيلەننىڭ گۇناھىدىن ئۆتۈ كىن» دەپ تىلىگەنىدى. شەيخ مەنسۇرنىڭ كۆڭلىدىن: «نېمە ئۈچۈن ئۇ ساددىلىق ۋە پاكلىق كانى بولغان پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام پەقەت ئادەملەرنىڭلا گۇناھىنى كەچۈرۈشنى سوراش بىلەنلا كۇپايىلەنگەن بولغىيتتى؟» دېگەن خىيال باش كۆتۈرۈپ چىقتى. ئۇ دائىم شۇنىلا ئويلاپ يۈرەتتى. بۇ خىيال ئۇنى ئېزىپ، ئاجىزلىق ۋە ھەيرانلىق قوللىرىدا لال قىلاتتى.

بىر كۈنى ئۇنىڭ چۈشىدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئايان بولدى. ئۇنىڭغا مۇنداق سۆزلەرنى ئېيتىپ، كۆڭلىدىكى مۇشكۈللىرىنى ھەل قىلدى:

— ئەي تەلۈلىك ئايۇننىدا ئولتۇرۇپ، ۋەھدەت لاپلىرى بىلەن ئەنەل ھەق دېگۈچى، بىلىمدىڭمۇ؟ ئاشۇ ئاخشىمى

ئالىي پەلەكلەردە كېزىپ يۈرگىنىمدە، مەندە ھېچقانداق «مەن»لىك خىيالى يوق ئىدى. بەلكى بۇ سۆزنى تەلەپپۇز قىلىشنىڭمۇ ھېچبىر ئېھتىماللى يوق ئىدى. چۈنكى ئۇ دەرگاھقا ئېلىپ چىققىنىمۇ، يولباشلىغىنىمۇ، ئىستىگىنىمۇ، بەخش ئەتكىنىمۇ پەقەت ئۇنىڭ ئۆزى ئىدى. سەن ھەيران قالارلىق دەرىجىدىكى يىراقنى كۆرەلمەسلىكىڭ تۈپەيلىدىن، بۇ جەھەتتە ئۆزۈڭنىڭ كورلۇقۇڭ ۋە نادانلىقىڭنى ئاشكارا قىلدىڭ. چۈنكى سەن تەۋھىد ۋادىسىدا ياكى يەككە-يېگانىلىك گۈلشىنىدە «مەن»لىك ۋە «سەن»لىك تەرىپىگە يول ئاچتىڭ. لېكىن بۇنداق ئىككىلىك سۈپەتلەرنىڭ ئوتتۇرىسىدىن ئۇ مۇتلەق ئېھتىياجسىز زات پاك ئىدى. سورىغۇچىمۇ ئۆزى، بەرگۈچىمۇ ئۆزى. ساخاۋەت قىلىپ چاچقۇچىمۇ ئۆزى. تەرگۈچىمۇ ئۆزى ئىدى. ئۇنىڭ رەقىبلىرى «مەن»لىك رەڭلىرىدىن پاك، ئاھاڭلىرى ئىككىلىك ئەڭمىسىدىن مۇستەسنا ئىدى. مەن ئۇ يەردە «سەن»لىكنى خىيال قىلىپ، ئىككىلىك پىكرىنى ئەقلىگە كەلتۈرەلەيمەنمۇ؟ شۇنى بىلگىنىكى، سەندىكى بۇ ئەھۋال ئەلەسلىك تۈپەيلىدىن بىر نەرسىنىڭ ئىككى قىلىپ كۆرۈشتىن باشقا نەرسە ئەمەس. بۇنداق خىيالنى كۆڭلۈڭدىن چىقىرىپ يوق قىلغىنىڭ ياخشى.

ھەيرەت ۋادىسىنىڭ سۈپىتى

شۇبھىسىزكى، تەۋھىد ۋادىسىنى بېسىپ بولغاندىن كېيىن، ھەيرەت (ھەيرانلىق) ۋادىسى نامايان بولىدۇ. بۇ ۋادىدا، ھەيرەت ئەھلىنىڭ باشلىرىغا تېخى بالا ۋە مېھنەت تېغلىرى يەتمەستىن تۇرۇپ، يۇزمىڭلىغان ئاھ ۋە ھەسرەتلەر چۈشىدۇ. بۇ يەردىكى ھەيرانلىق تىلارنى كېكەچ ۋە لال قىلىدۇ. ئەقىل-ئىدراكلارنى يوقىتىپ، پايمال قىلىدۇ. كىشى ھەر قانچە باققان بىلەن كېچە-كۈندۈزنى پەرق ئېتەلمەيدۇ. كېچىنىڭ كېچە ئىكەنلىكىنى، كۈندۈزنىڭ كۈندۈز ئىكەنلىكىنى بىلەلمەيدۇ. يوقنى ئويلاپ يېتەلمەيدۇ، بارنىمۇ سېزىپ الالمايدۇ. ھەر-قانداق نەرسىگە كۆز سالسا، ئۇنىڭدىن ھەيران ۋە سەرگەردان بولىدۇ.

كىشى بۇ ھەيرەت ۋادىسىغا قەدەم قويسا، ئۇنىڭ ھەيرانلىقتىن باشقا ئىشى بولمايدۇ. تەۋھىد ۋادىسىدا يەككە-يېگانىلىك ۋە ياكى يالغۇزلۇقتىن ھەرقانداق ئەھۋالنى ئادەت قىلغان بولسا، بۇ ھەيرەت ۋادىسىغا كەلگەندە، ئۇلارنىڭ ھەممىسى يوقىلىدۇ. بەلكى ئۇ كىشىنىڭ ئۆزىمۇ مۇتلەق ھالدا يوق بولىدۇ. ئەگەر بار ۋە يوقلۇقتىن سوئال سورالسا، ئۇنىڭ ھېچقايسىسىغا جاۋاب بېرەلمەيدۇ. باردىنمۇ، يوقتىنمۇ سۆز ئاچالمايدۇ. ئۆزىنىڭ بار-ياكى يوقلۇقىغىمۇ بىر نەرسە دېيەلمەيدۇ. ئۆزىنىڭ سەپىنىڭ ئالدىدا ياكى ئارقىدا ئىكەنلىكىنمۇ، ئىچكىرىدە ياكى تاشقىرىدا ئىكەنلىكىنمۇ، زادى قايسى تەرەپكە يۈگۈرگەنلىكىنمۇ بىلەلمەيدۇ. ھەيرەت ئۇنى ھەممىدىن مۇستەسنا قىلغان بولىدۇ. ئۆزىنىڭ پانىي ئىكەنلىكى ياكى باقىي ئىكەنلىكىنى، مەست ئىكەنلىكى ياكى ھوشيار ئىكەنلىكىنمۇ بىلەلمەيدۇ. ئۆزىنى

قويسا، ئۇنىڭ ھەيرانلىقتىن باشقا ئىشى

مەۋجۇتمۇ ياكى يوقالغانمۇ، زاتىنى مەلۇم مۇ ياكى نامەلۇممۇ دېگەندەرنىمۇ ئاڭقىرالمايدۇ. قاياقتا قارىسا ھەيرانلىقنى ئېشىپ، ھەيرانلىق ئىچىدە ئۆزىگىچە ئەھۋالغا چۈشۈپ قالىدۇ. ھەيران قالغۇچى ئۆزىنىڭ ئاشىق ئىكەنلىكىنى ۋە كىمگە ئاشىق بولغانلىقىنمۇ سەزمەيدۇ. پۈتكۈل زەررىچە لەرزىن تارتىپ ھەر بىر زەررىچىگىچە كۆزىتىپ، ئۇلارنىڭ بارلىقى ياكى يوقلۇقنى ئىسپاتلاشتىن ھەيرانلىقتا قالىدۇ. بۇ ۋادىدا ھېسابسىز ئاجايىپ-غارايىب باتلار بار بولۇپ، ئۇلارنىڭ بىرسى تامام بولماي تۇرۇپ، يەنە مىڭلىغان ئاجايىباتلار ۋە ھەيرانلىقلار يۈزلەنگۈسىدۇر.

بىر پادىشاھنىڭ مىسال كەلتۈرۈلگەن ھېكايىتى

بىر جاھانگىر پادىشاھ بار ئىدى. سەلتەنەت ئىگىلىرى ۋە تاجدارلار ئۇنىڭ دەرگاھىدا ئاددى مۇلازىملاردىن ئىدى. ئۇنىڭ مەملىكىتى ئالەمنىڭ ئۇ چېتىدىن بۇ چېتىگىچىلىك يەتكەن بولۇپ، بارچە ئۇنىڭ پەرمانىغا بويسۇناتتى.

ئۇنىڭ پاكلىق پەردىسى ئىچىدە ساقلىغان يېگانە گۆھەردەك بىر مەستۇرە قىزى بار ئىدى. بۇ گۈزەلنىڭ ھۆسنى ئالدىدا ھۇر ۋە پەرىلەرمۇ شەرمەندە بولۇپ قالاتتى. ئۇ، گۈزەللىك بوستانىدا ئۆسكەن بىر نازۇك كۆچەت، ياق، كۆچەت ئەمەس، بەلكى پەلەككەباش سوزغان سەرۋئىدى. ئۇ، جان ھۇجرىسىدىكى دىللارنى سۆيۈنۈدۈرگۈچى نۇرلۇق شام، ياق-ياق، شام ئەمەس، بەلكى پارلاق قۇياش مەشئىلىنىڭ ئۆزى ئىدى. ئۇنىڭ ناز بۇلاقلىرىدىن ئىبارەت بولغان كۆزلىرى جانلارغا ئاپەت سالاتتى. دەۋران بۇنداق بالا-قازالىق كۆزنى تېخى كۆرۈپ باقمىغانىدى. ئۇنىڭ چاچلىرى ۋە خالىنىڭ پىتىنىلىرى ئىپتار ھىدلىرىنى تارقىتاتتى. بۇنداق پىتىنگە دۇچ كەلگەن كىشى ھېچقاچان ئامان قالماس ئىدى. ئۇنىڭ يۈزلىرىگە جايلاشقان ياقۇت لەۋلىرى بىلەن يېقىمىق تەبەسسۇملىرى ئاڭلىغۇچىلارنى ئۆزىگە مەپتۇن قىلاتتى. ئۇنىڭ ئاۋازى ھەممىنى ئۆزىگە جەلىپ قىلاتتى. ئۇ ئاۋازىنى ئاڭلىغان ھەر بىر ئادەم ئۇنىڭ ئاۋازىغا ئەسىر بولۇپ قالاتتى. ئۇ ئاۋاز ئىگىسىنىڭ ئۆزىنى كۆرمىگەن بولسىمۇ، ئۇنىڭ ئاۋازىغا ئاشىق

(بۇرۇت) پۇتۇلگەندى. ئۇنىڭ ئۈستىدىكى خال بولسا، ئاشۇ خەتنىڭ ئۈستىدىكى چېكىتكە ئوخشايتتى. ئۇنىڭ شوخ لۇقى ۋە رەنالقى سەرۇ نوتۇسىنىڭ ئۆزىدىلا ئىدى. نازۇكلۇق ۋە زىبالقى بولسا، گۈلنى ئەسلىتەتتى. بۇ قىز شەرق قۇيا شىدەك بولسا، ئۇ يېگىت نۇرلۇق تولۇن ئايدەك ئىدى. ئۇ ئىككىسى بىر تەختە ئۈستىدە ئولتۇرۇپ دەمۇ دەم ۋىسال جامىدىن مەي ئىچىشەر، بىر-بىرىنىڭ ۋىسالىدىن بەھرىمەن بولۇشار ئىدى.

گۈل يۈزلۈك قىز ئۇيقۇدىن كۆز ئېچىپ ئورنىدىن تۇردى. ئۇنىڭ كۆڭلىدىن چىدام ۋە تاقىتى يوقالغاندى. ئۇنىڭ شەيدالقى بارغانسېرى كۈچىيىپ، بۇ ئەھۋالدا رەسۋا بولۇشى ئايان بولۇپ قالدى. ئۇ ھەردائىم ئاشۇ چۈشنى قايتا كۆرۈشنى ئارزۇ قىلاتتى. لېكىن كۆزىدىكى بۇ ئۇيقۇنى كۆز ياشلىرى ئېلىپ كەتكەن ئىدى. ئۇنىڭ كۆڭلىدە ئاسايىشلىق قالمىغان، تىنچلىقى بۇزۇلغاندى. كېچىسىمۇ، كۈندۈزىمۇ تىنچ-ئارامىلىقنىڭ نېمىلىكىنى بىلمەيتتى.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۇنىڭغا ھىجران دەردى ئېغىر كېلىپ، پاراكەندە ھالەتتە ئۆزىنىڭ ئالىي قەسىرىنىڭ ئۈستىگە چىقتى. ئۇ ئۆز كۆڭلىگە تەسكىن بېرىش ئۈچۈن ھەر تەرەپلەرگە باقار، سەۋر-تاقەتلىك ۋە تەرتىپلىك بولۇش يولىنى ئارزۇ قىلىپ، ئوتلۇق ئاھ ئۇرار ئىدى. ئۇنىڭ ھەسرەتلىك كۆزلىرى ئىختىيارسىز ھالدا پادىشاھىنىڭ بەزمە تۈزگەن جايىغا چۈشۈپ قالدى. ئۇ يەردە چۈشىدە كۆرگەن كىشىنى كۆرۈپ، ئاھ ئۇرغان ھالدا ھوشىدىن كەتتى. ئۇ دەۋران روزىغارىغا پىتنە سالغۇچى نەۋجۇۋان يىگىت پادىشاھىنىڭ خىزمەتكارلىرىدىن بىرى ئىدى.

دەل شۇ پەيتتىكى ئۆزىدىلا يىگىتنىڭمۇ قىز تەرەپكە كۆزى چۈشۈپ قالدى. شۇ ھامان ئۇنىڭ كۆڭلى ئىشق ئوقىغا نىشان بولدى. ئۇنىڭ ئاجىز جېنىغا ھاياجان چۈشتى. بۇ ھاياجان ئۇنىڭ مەجرۇھ تېنىدىكىمۇ تەسىر قىلدى. ئۇنىڭ كۆڭۈل مەملىكىتى ئىچىدە قوزغىلاڭ كۆتۈرۈلۈپ، جېنىغا قەست قىلىشقا باشلىدى. ئۇنىڭدا نە خۇشالىق قالدى، نە سەۋر-تاقەت. ھەتتا ئۆزىمۇ سەۋر-تاقىتىنىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپ كېتىپ قالدى. ئۇنىڭ ئەھۋالى تاكى ئاخشامغىچە شۇ ھالەتتە داۋام قىلدى. ئۇ ئۆزىنىڭ ئۆلۈك ياكى تىرىك ئىكەنلىكىنى بىلمەيتتى. تۈن قاراڭغۇلۇقى زېمىنغا ئۆز پەردىسىنى يايغاندىن كېيىن، ئۇنىڭدىن يۈز مىڭلىغان ناله-پەريادلار چىقىشقا باشلىدى. ئۇنىڭ ئەھۋالى تاڭ ئاتقانغا قەدەر ئاھۇ ئەپغان ئىچىدىلا بىلەن ئۆتتى. ئاھ بىلەن تۆككەن كۆز ياشلىرى خۇددى كەلكۈنگە ئوخشايتتى. تاڭ قۇشلىرى سەھەر سىرلىرىنى ئاشكارا قىلىش بىلەنلا، ئۇ يىگىت يەنە ئەتىگەندىن-كەچكىچە ئۆز كۆكسىگە تاش ئۇرۇش بىلەن كۈن ئۆتكۈزەتتى. ئىشق ئىككى تەرەپكە ئەنە شۇنداق سەۋدالارنى سالغان بولۇپ، گويا كى ئىككى مەملىكەتتە بىرخىل غوۋغا پەيدا بولغاندەك ئىدى. گەرچە يىگىت قىزنىڭ ئىشقىدا زار-زار بولغان بولسىمۇ، لېكىن، بىرخىل سېھرىي كۈچ بىلەن ئۆزىنى تۇتۇۋالغاندى.

ئۇ ئاي يۈزلۈك قىز ئىشق ئىچىدە زارۇ زەبۇن بولۇپ، شۇ قەدەر بىتاقەت بولدىكى، ئىختىيارى قولىدىن كېتىپ، ئىشق

رەسۋاچىلىقى مۇئەييەنلىشىپ قالدى. ئۇ ئۆزىنىڭ ھەددىدىن زىيادە بىچارە بولغانلىقىنى سېزىپ، ئامال ئىزدەش ئىشىنى زۆرۈر تاپتى. ئۇ كۆڭلىدە: «بۇ ئىش مەخپىي تۇتۇش قەرەلىدىن ئۆتۈپ كەتتى. تاكى ئۇنى كىشىگە بىلدۈرمىگۈچە ئامال يوق» دەپ ئويلىدى.

ئۇنىڭ ئىككى يېقىن مەھرىمى بولۇپ، شادلىق ۋە غەملىك پەيتلەردە ئۇنىڭغا ھەمدەم ئىدى. ئۇلار ھەر بىر ئىشىنىڭ چارىسىنى تېپىشقا ئۇستا ئىدى. شۇنداقلا ھەر ئىككىلىسى ئاجايىپ ھۇنەرلەرنى كۆرسەتكۈچى ماھىر سېھىرگەر ۋە قىزىق ئويۇنلارنى ئويىنىغۇچى سەنئەتكار قىزلار ئىدى. ئۇلار مىكىر-ئەپسۇنلارنى پۇختا ئېگىلەپ ۋايىغا يەتكۈزۈشكەنىدى. ھەتتاكى، پاشا بىلەن پىلنى بىر-بىرىگە جۈپ قىلالايدىغان دەرىجىدە ماھىر ئىدى. ئۇلار بۇ ئىشنى شۇ قەدەر ئۇستىلىق بىلەن قىلاتتىكى، بۇ ئىشتا پاشا ئۆزىنى كىچىك دەپ ھېس قىلماس، پىلمۇ ئۆزىنى چوڭ كۆرمەس ئىدى. ئۇلار ھەربىرى ئەنە شۇ خىل ھىيلە-ئەپسۇن ۋە نەيرەڭلەر ئېگىسى بولۇش بىلەنلا قالماي، بەلكى يەنە ئىشق بىلەن سەۋر-تاقەتنى بىر يەرگە جەم قىلالايدىغان دەرىجىدە قابىل ئىدى.

ئۇلارنىڭ بىرى مۇزىكا بابىدا يېگانە، ئىككىنچىسى بولسا، ناخشا ئېيتىشتا تەڭداشسىز ئىدى. ئۇلار ساز ۋە كۈيىنى ماھىرلىق بىلەن ئورۇنداشقا باشلىغاندا، چالغان كۈي-ئاھاڭلىرى زۆھرە يۇلتۇزى ئۈستىدىن ئورۇن ئېلىش ئۈچۈن كۆككە كۆتۈرۈلەتتى. ئۇ بىرى سازىنىڭ مۇڭلۇق ئۈنى بىلەن تىرىكلەردىن جان ئالسا، بۇ بىرى ئۆزىنىڭ يېقىملىق ئاۋازى بىلەن ئۆلۈكلەرگە جان سالاتتى. ئۇلاردىن بىرى ساز چېلىپ، يەنە بىرى ناخشا ئېيتىشقا باشلىغان ھامان، ھوشيارلار ئەقىل-ھوشلىرىنى يوقىتىپ قويىاتتى.

ئۇ ئاي يۈزلۈك گۈزەلگە ئىشق شىددىتى كۈچەيگەچكە، ئاشۇ ئىككى كېنىزەكنى چاقىرىپ، خىلۋەت ھۇجرىغا كىردى. ئۇلارغا ئاچچىق-ئاچچىق يىغلىغان ھالدا ئۆز ئەھۋالىنى بايان قىلدى. ئىشقنىڭ ئۆزىنى قانداق ھالەتكە چۈشۈرۈپ قويغانلىقىنى بىلدۈردى. چۈشىدە كۆرگەن يىگىتنىڭ ئۈنى غەم-ئەلەمگە سالغانلىقىنى، ئۇنىڭدا كۆرگىنىدە بولسا، دېۋانە قىلغانلىقىنى، ئۇ يىگىتنىڭ ئىشقى تۈپەيلىدىن بىتاقەت بولۇپ، ھەستانە ۋە ھوشسىز بولۇپ قالغانلىقىنى بىرمۇبىر ئېيتىپ بەردى، ئاندىن يەنە مۇناداق دېدى:

— سىلەر ئىككىگلار مېنىڭ سۆيۈملۈك دوستلىرىم، شۇڭا مېنىڭ بۇ دەھشەتلىك ئەھۋالدىن قۇتۇلۇشىمغا ياردەم بېرىڭلار. ئۇنداق قىلمىساڭلار، بۇ سىرلىرىمنىڭ تىكىنى خەلق ئارىسىدا گۈل بولۇپ ئېچىلىدۇ. بۇ ئىشق ئوتى تېنىمنى كۈلگە ئايلاندۇردى. بۇ كۆيۈپ ئۆرتىنىشتىنغۇ ھېچ غەم يېمەيمەن، ھەتتا ئۆلۈپ كەتسەممۇ ھەسرەت چەكمەيمەن. بىراق، مەن شۇ كەمگە قەدەر تەقۋادارلىق جەھەتتە لاپ ئۇرۇپ كەلگەنىدىم. ئەمدى بۇ سىرلىرىم ئەلگە ئاشكارا بولسا، نومۇستىن ئۆلۈمەن. ئاتامنىڭمۇ بۇ ئىشتىن ئۇياتقا قېلىشىدىن كۆپ غەم قىلمەن. بۇ غەم-غۇسسىلىرىمنى ھەتتا بايان قىلىشقىمۇ ئاجىزمەن. چۈنكى ئۇ پەلەكنىڭ شاھىدەك كاتتا كىشى ئالدىدا بۇ ئىشنى بەكمۇ ئار كېلىشى تۇرغان گەپ. ھالبۇكى، ئاتام ئۈچۈن مەندەكلەردىن يۈزى ئۆلسىمۇ ھېچ گەپ ئەمەس. بۇ خۇددى دەر-

يادا بىر خەسىنىڭ چۆكۈپ كەتكىنىچىلىك ئىش. مەن شۇنداق ئۇلۇغ بىر پادىشاھنىڭ مېنىڭ تۇپەيلىمدىن نومۇسقا قېلىپ شەرمەندە بولۇشىغا چىدىيالمايمەن. شۇنىڭ ئۈچۈن غېمىم بارغانسېرى زورايماقتا. مەن سىلەرگە ئۆز ئەھۋالىمنى بايان قىلدىم. ئەمدى مېنى ئۆلتۈرەمسىلەر ياكى بۇ ئىشنىڭ ئىلاجىنى قىلامسىلەر، ئىختىيار ئۆزۈڭلەردە. مەن ئىلگىرى توسۇن بولغان بولسام، ئەمدى ئىشق قولىغا چۈشۈپ خار بولدۇم. ئىلگىرى كۈچلۈك بولغان بولسام، هازىر ئاجىز بولۇپ قالدىم. مېنىڭ بۇ غەملىك هالىمغا رەھىمڭلار كەلسۇن. نالەپەريادلىرىمغا ئىچىڭلار ئاغرىسۇن.

ئۇ ئىككىسى بۇ ئېچىنىشلىق ئەھۋالنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، مۇنداق دېيىشتى:

ـــسېنىڭ ئالدىڭدا جانلىرىمىز پىدا بولسۇن. بىز شۇنداق بىر چارە تاپايلىكى، ئۇ نازىنىن يىگىت سېنىڭ ئەكۈ يېقىن ئۇلپەتىڭگە ئايلانسۇن. بىز قىلغان بۇ ئىشنى هېچ ئادەم بىلەلمەيدۇ. هەتتاكى، شۇ مەھبۇبىڭمۇ سېزەلمەيدۇ. ئەمما سەن بىرنەچچە كۈن سەۋر-تاقەت قىلغىن. دائىم بۇنداق ئاھ-ۋاھ چېكىۋەرمە. بىر مۇددەت ئۈن چىقارما. چۈنكى سېنىڭ بۇ مەقسىتىڭنى يوشۇرۇن هالدا ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا توغرا كېلىدۇ. بىزمۇ شۇ تەرىپىدە ئىش تۇتىماقچىمىز.

ئۇ ئاي يۈزلۈك قىز ۋىسالىدىن ئۈمىدۋار بولۇپ، سەۋر-تاقەت قىلىشقا ۋەدە بەردى. ئىككى نەپەر دانىشمەن كېنەزەك بۇ مەھەللىنىڭ چوڭقۇر ئويلانغاندىن كېيىن، ئىشقا كىرىشىپ كەتتى. بىر ئامالىنى قىلىپ ئۇ يىگىت بىلەن بېرىش-كېلىشىنى يولغا قويدى. ئۇلار يىگىت بىلەن سىرداشقاندىن كېيىن، ئۇنىڭ كۆڭلىدىمۇ ئاشۇنداق مەسىيات بارلىقىنى بىلدى. ئۇنىڭغا شۇنچىلىك هېيىلە-مىكىر-لەرنى ئىشلەتتىكى، بۇ بىچارە غېرىب يىگىت ئاخىرى ئۇلارنىڭ توزىقىغا چۈشتى. ئۇلار يىگىتكە:

ـــ ساڭا بىز چارە تېپىپ بېرىمىز. سەن بىزگە ئۆز ئەھۋالىڭنى بايان قىلمىغان بولساڭمۇ، سېنىڭ نېمىدىن ناتۇغان بولغانلىقىڭنى بىلمۇالدۇق. ئەگەر ئۇنىڭ ئىشقى كۆڭلۈڭ مەملىكىتىنى ئىشغال قىلىۋالغان بولسا، مەجرانلىرىڭغا بىزدىن ۋەسال ئۈمىدى يېتىدۇ،ـــ دېيىشتى.

يىگىت بۇ ئەھۋالىدىن خۇرسەن بولۇپ، ئۇ ئىككىسىگە جان-دىلى بىلەن موهتاجلىق ئىزهار قىلدى. نېمە دېسە، پەرمانىغا جان-جېنى بىلەن ئىتائەت قىلىدى. بۇ ئىككى بىلەرمەن هېيىلە-مىكىر ۋە ئالدامچىلىق بازىرىنى ئەنە شۇنداق قىزىتىپ، بۇ ئاجايىپ قۇشنى ئاشۇنداق ئوۋلىدى. ئۇلار:

ـــ بىزنىڭ مەنزىلىمىزگە يۈر،ـــ دەپ يىگىتنى ئۆز ئۆيلىرىگە تەكلىپ قىلدى.

ناتۇغان يىگىت ئۇلارنىڭ ئۆيىگە شادىمان بولۇپ باردى. ئۇ يەردە كۆڭۈللەرنى مەھلىيا قىلغۇدەك دەرىجىدە بىر شاهانە بەزمە تۈزدى. ئىشق ئىچىدە تۇتقۇن بولغان بۇ يىگىت مەي ئىچىشكە باشلىدى. مەي-شاراب تەسىرى بىلەن مەستخۇش بولغاندىن كېيىن، ئۇ ئىككى كېنىزەك هېكايە ئېيتىشقا باشلىدى. ئىشق ۋە ئاشىقلىقنىڭ ئوتلىرىدىن، ۋىسال بىلەن هىجرانىنىڭ پايدا-زىيانلىرىدىن سۆزلەپ، ناهايىتى كۆپ يەرقىملىق سىرلارنى بايان قىلدى. ئۇ مۇرادىغا يېتەلمىگەن يىگىت بۇ هېكايىلار بە-

لەن مۇراد شارابىنى ئىچكەندەك بولدى. مەينەك كەپىي، ئۇ ھېكمەتلىك ھېكايىلارنىڭ تەسىرى بىلەن، يىگىت شۇ قەدەر ناتىۋان بولدىكى، ئۇنىڭغا خامۇشلۇق يۇزلىنىپ، ھەر نەپەسته ئۆزىنى يوقىتىپ، يەنە ھوشىغا كېلەتتى.

بۇ چاغدا ئۇ ئىككى ئەپسۇنكەر نەغمە-ناۋانى باشلىدى. بىرى ئۇدنى قولىغا ئېلىپ، كىشىنى بىھوش قىلغۇچى مۇڭلۇق ئاھاڭلارغا چالسا، يەنە بىرى كۆڭۈللەرنى كۆيدۈرگۈچى ئوتلۇق كۈيلەرنى ئېيتاتتى. ناتىۋان يىگىت جانغا ئوت سالغۇچى بۇ كۈي-نەغمىلەرنى ئاڭلاپ ھوشىنى يوقاتتى. گويا ئۇ ھوشىدىن كەتكۈزگۈچى مەي ئىچكەندى. كېچە ئىنتايىن قاراڭغۇ ئىدى. ھوشىدىن كەتكەن يىگىت كېنىزەكلەرنىڭ قارشىسىدا ياتاتتى. ئىككى كېنىزەك قىز ئۆز مەقسەتلىرىگە يېتىشكەندى. ئۇلار سۇسلۇق قىلماستىن، دەرھال بىر ئاجايىپ بۆشۈكنى ئېپكەلدى. يىگىتنى چاقماقلىق بىلەن بۆشۈككە سېلىپ، ئۇنى تېزدىن بۇيەردىن ئېلىپ كەتتى-دە، ئاي يۈزلۈك قىزنىڭ ھۇزۇرىغا يەتكۈزدى. بۇ جايدا شادلىق ۋە راھەت-پاراغەتكە كېتەرلىك بارلىق ئەسۋابلار تەييار ئىدى. شېرىن لەۋلىك گۈزەل قىز ئۇلارنى خىلۋەتتە كۈتۈپ تۇرغانىدى. بۇ تەجرىبىلىك-ئىككى كېنىزەك بۆشۈككە بۆلەنگەن بىر ئاق-بەدەنلىك سەرۋىنى قىزنىڭ قەسرىگە يەتكۈزدى. ئۇنى ئاي يۈزلۈك قىز ئولتۇرغان تەخت تەرەپكە ئېلىپ بېرىپ، ئايىنى قۇياشقا تاپشۇرۇشتى.

ئاي يۈزلۈك قىز ۋىسالدىن ئۆز مەقسىتىگە ئېرىشكەندىن كېيىن، يىگىتنىڭ يۈزىگە گۈل سۈيى سېپىشنى بۇيرۇدى. ئەتىسى ھىدلىرى ئۇ ھوشسىزلىنىڭ دىمىغىغا يېتىش بىلەنلا ھوشىغا كېلىپ كۆزىنى ئاچتى. ئۆزىنىڭ جەننەت كەبىي بىر جايدا ياتقانلىقىنى كۆردى. ئۇنىڭ يېنىدا ھۇر ۋە پەرىلەرگە ئوخشاش بىر گۈزەل قىز، يەنى، ئۇنىڭ كۆڭلىنى زار-زار قىلغان ئاشۇ ئاي يۈزلۈك جانان تۇراتتى. يىگىت شۇ ھامان ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ، يەنە ئاجايىپ بىر ھالەت بىلەن قايىتا يەرگە ئولتۇرۇپ قالدى. تۆت ئەتراپقا ھەيرانلىق بىلەن قاراشقا باشلىدى. ئاستىدا كاتتا بىر شاھانە تەختنى، يېنىدا بەختىيار ھالدا كۈلۈپ تۇرغان دىلبىرىنى كۆردى.

— ئەي تەڭرىم! — دېدى يىگىت ئۆز-ئۆزىگە سۆزلىگەنىدەك،— بۇ قانداق ئەھۋال؟ بۇ ئەھۋال مېنىڭ چۈشۈمۇ ئوڭۇمۇ ياكى خىيالىمۇ؟!

ئاي يۈزلۈك قىز ئۇنىڭغا شېرىن سۆزلەر بىلەن تەسكىن بەردى. ۋىسال قانىدىلىرىنى بەجا كەلتۈرۈپ، مۇنداق دېدى:

— ئەي ھوشىدىن ئادىشىپ قالغان، بۇ چۈش ئەمەس. خىيالمۇ ئەمەس. بەلكى ۋىسالدۇر. سەن تەڭرىگە شۈكرى قىلىپ، ئەمدى ۋىسال شارابىنى ئىچكىن!

پەرى شۇ سۆزلەرنى ئېيتىقاچ قولىغا بىر جامنى ئالدى-دە، ئۇنى تولدۇرۇپ ئۆزى ئىچتى. ئاندىن يەنە تولدۇرۇپ، ئۇنىڭدىكى گۈل رەڭلىك مەينى يىگىتكە ئۇزاتتى.

گويا كى ئۇزراتتى. گويا كى ئۇزرادەك گۈزەل چېھرىلىك بۇ ساقي ھوشىنى يوقاتقان يىگىتكە ئارقا-ئارقىدىن نەچچە نۆۋەت قەدەھ تۇتۇپ، شاراب ئىچۈردى. ئۇ گويا كى مەي جامىدا شەرمىي ھايا ئوتلىرىغا سۇ سەپتى. شۇندىن كېيىن ئۇلار بىر-بىرىگە پەردىسىز سۆز-

لەرنى ئېيتىشقا باشلىدى. غەملىك ئاشىق بىلەن مۇڭلۇق مەشۇق پاراغەت ئۆيىدە ئەنە شۇنداق بىللە بولدى. ئۇلار شۇ قەدەر بىرلىككە ئېرىشكەن ئىدىكى، ئايرىدىن ئىككىلىك دېگەن نەرسە كۆتۈرۈلگەنىدى. بۇ ئىككى ھەمنەپەس ھەۋەس ئىمكان بەرىدىغانلىكى كۆكۈل ئېچىشلارنىڭ ھەممىسىنى قىلىپ، بىر-بىرىدىن بەھرىمەن بولۇشتى. ئۇلار شۇ قەدەر ئەدەبسىز ئىشلارنى قىلىشتىكى، بۇلارنى شەرھىلەپ ئولتۇرۇشمۇ ئەدەبتىن چىققانلىق بولار. نەزمە:

ھەم يىگىت مۇشتاقۇ ھەم مۇھتاج قىز،
يۇزگە يۇز قويۇپ ئاغىز ئۆزرە ئاغىز.

يىگىتمۇ مۇشتاق ئىدى، قىزمۇ مۇھتاج ئىدى. ئۇلار يۇزلىرىگە يۇز، ئاغىزلىرىغا ئاغىز قويۇشقانىدى. قالغان ئىشلارنى شۇنىڭغا قىياس قىلىپ، ئاخىرى قانداق ئىش بىلەن تۈگىگەنلىكىنى شۇنىڭدىنلا بىلىۋالساڭ بولار.

ئۇلار تاڭ ئاتقۇچە ئەنە شۇنداق ئىشرەت ۋە پاراغەت كەيپىنى سۈردى. ھەر ئىككىلا تەرەپ ئەدەبسىز ئىشلارغا يول قويۇشتى. سۈبھى تۇنىڭ سىرلىرىنى پاش قىلدى. يەر ئۈستىدىكى ئىپارەك قاراڭغۇلۇق ئۈستىگە ئاپئاق كاپۇر سېپىشكە باشلىدى. تاڭ سۈزۈلمەكتە، مەي ئۇلارغا كۆچلۈك تەسىر قىلىپ، ئىككىيلەنىڭ ھوشىنى قويمىغانىدى. بۇنىڭدىن ئىزتىراپقا چۈشكەن ئىككى كېنىزەك پەردە ئارقىسىدىن چىقىپ ساز چېلىپ، كۈي كۈيلەشنى باشلىۋەتتى. ئۇلار بۇ ئىككىسىنىڭ ئەقلىنى ئوغرىلاپ، يىگىتنى يەنە بىھوش ھالەتكە كەلتۈرۈشتى. خەستىلىك ئۇنىڭغا تەسىر قىلىپ، ھالسىزلانغىنىدىن يەرگە يىقىلىدى-دە، سېزىمىنى يوقاتتى.

تەدبىرلىك كېنىزەكلەر بۇ ئىشنى ئورۇندىغاندىن كېيىن، ئاشىق يىگىتنى يەنە بۆشۈككە سېلىپ، ئايالغىرىنى مەھكەم باغلىدى. ئۇنى ئۆزلىرى ئېلىپ كەلگەن ئىلگىرىكى كۆلىمىگە ئاپىرىپ قويدى. غەم تىكەنلىرىدىن ئازار چەككەن بۇ بىچارە ئاشىقنى يەنە ئۆزىنىڭ غەملىك كۆلىمىگە يەتكۈزۈپ قويدى.

يىگىت مەستلىك ئۇيقۇسىدىن ئويغىنىش بىلەنلا، ئۇنىڭ دىمىغىغا تاڭ شامالىرى كېلىپ ئۇرۇلدى. ئۇ كۆزىنى ئېچىپ مۇلاھىزە يۈرگۈزۈشكە باشلىدى. بولۇپ ئۆتكەن ئەھۋاللار، يۈز بەرگەن ھادىسىلەر ئۇنىڭ خىيالىدا بىرمۇ-بىر گەۋدىلەندى. مەھبۇبىنى ئەسلەپ، ئىچ-ئىچىدىن مۇڭلۇق ئاھ ئېتىلىپ چىقتى. ئۇ، بەدەنلىرىنى تاشقا ئۇرۇپ، ساق يېرىنى قالدۇرمىدى. ئۆزى ئۆزىگە بىلەن كۆپ جېدەل-ماجىرالارنى قىلدى. بۇ يورۇق ئالەم ئۇنىڭ كۆزلىرىگە قاراڭغۇ بولدى. كۆزلىرىدىن يۇلتۇزلار كەبى ياشلىرىنى توختىماستىن تۆكتى. ئاھ ئۇردى، ھەسرەت چەكتى. پىغان تارتىپ ئەتراپقا غوۋغا سېلىشقا باشلىدى. ئۇ، ۋىسال بەزمىنى ئەسلەپ، سەۋدايىلار-دەك ناله قىلاتتى.

— ئەي تەقدىرىم! — دەيتتى ئۇ پەريادچېكىپ، — نېمە تەدبىر قىلاي، ھالىمنى كىمگە بايان قىلاي! ئەگەر بۇ بىراۋغا ئېيتماي خاھىش تۇراي دېسەم، تاقىتىم يەتمەيدۇ! ئۆزۈمنى تۇتۇۋېلىشقا ماغدۇرۇم يەتمەيدۇ. ئەھۋالىمنى يوشۇرۇشنىمۇ، ئاشكارىلاشنىمۇ، سۆزلەشنىمۇ، شۇك تۇرۇشنىمۇ بىلمەيمەن. بۇ دەردلىرىمنى ئېيتقان بىلەن تۈگىتىپ بولغىلى

بولسۇنمۇ؟! مەندە ئۇنىڭ مىڭدىن بىرىنى سۆزلەشكىمۇ ئىمكان بارمۇ؟! ئەگەر ئۇنى مەخپىي تۇتۇشنى نىيەت قىلسام، شۇ هامان جاندىن كېچىشىمگە توغرا كېلىدۇ.

يىگىت شۇ تەرىزدە چوقان كۆتۈرەتتى. ئۇنىڭ تېنىدە روھ، بېشىدا هوشتىن ئەسەر قالمىغانىدى. ئۇنىڭ بۇ خىل هەيرەتكە چۆكۈشلىرى هەر نەپەستە جېنىغا تەسىر قىلاتتى. كىشىلەرمۇ ئۇنىڭ هالىتىگە هەيران ئىدى. هەر كىشى ئۇنىڭ بۇ ئەھۋالىنى سورىسا، ئۇ جاۋاب بەرمەستىن، پەقەت مۇنۇ سۆزلەرنىلا قىلاتتى.

— مەندىن بۇلارنى سورىماڭ. مۇشۇ كۆيۈۋاتقىنىمۇ يېتەرلىك. مېنى يەنە كۆيدۈرمەن دېمەڭ. ئەھۋالىمنى چۈشەندۈرۈپ بولالمايمەن. چۈشەنگەن تەقدىردىمۇ، كىشى ئۇنى هېس قىلالمايدۇ. ئەي تەڭرىم!

شۇ قەدەر ئىقبال بىلەن ۋىسال بەزمىسىدە ئىستىقبالغا ئېرىشكەن كىشى مەنمىدىم؟! ئەگەر مەن ئۇنى شەرھىلىمەكچى بولسام، باشقا كىشىلەر بۇنىڭغا ئىشىنەلەمدۇ؟! ئاھ، قانداق قىلاي، هەيرانلىقىم نامۇنىشانىمنى كۆيدۈرمەكتە؟! قانداق چىداي، بۇ هەيرەتلىرىم ۋەيران بولغان ناتۋان جىسمىمنى ئۆرتىمەكتە. ئاۋۋال ۋىسال بىرلىكى ئىچىدە مەقسىتىمگە ئېرىشىپ مەشۇقۇم بىلەن قوشۇلدۇم. ئاخىرىدا هىجران تۇپەيلىدىن بۇ قەدەر مېهنەت ـ مۇشەققەتلەرگە دۇچ كېلىپ، هەيرانلىق ئىچىدە هەيرانلىقتا چۆمەكتىمەن. ئەي تەڭرىم! مەن شۇنداق چەكچەڭ، باش ـ ئاخىرسىز ئاجايىپ بىر هالغا چۈشۈپ قالدىمكى، ئۇنى هېچكىمگە يولۇقتۇرما!

فەقرۇفەنا ۋادىسىنىڭ بايانى

هەيرەت ۋادىسى تامام بولغاندىن كېيىن، فەقرۇ فەنا ۋادىسى دۇچ كېلىدۇ. بۇ ۋادىدا خامۇشلۇق، مەڭدەش، گاسلىق ۋە هوشسىزلىقتىن ئۆزگە نەرسە يوق. چۈنكى بۇ چوڭقۇر دېڭىز توپانلىرىنىڭ قايىنىمى ئىچىدىكى ۋادا بولۇپ، ئۇ قايىنامغا يۈز تۇتمەن ئالەمدۇ غەرق بولۇپ كېتىدۇ. كۆچ ـ لۇك بوران ئۆزىنىڭ يۈكسەك دولقۇنلىرى بىلەن سۇ يۈزىدە ئۆركەشلەرنى پەيدا قىلىپ، مىڭ خىل نەقىشلەرنى هاسىل قىلىدۇ. بۇ نەقىشلەر دەمدۇ دەم يوقىلىپ، يەنە مىڭ تۈرلۈك يېڭى دولقۇنلار پەيدا بولۇپ تۇرىدۇ. ئەگەر سەن بۇ هادىسىگە ياخشى نەزەر سالساڭ، دېڭىز دولقۇنلىرىدا تۇراقلىق بىر مەۋجۇتلۇقنىڭ يوق ئىكەنلىكىنى كۆرۈسەن. چۈنكى ئۇ هامان دېڭىز يۈزىدە يوقىلىپ تۇرىدۇ. دېڭىزدىن باشقا سىنىڭ هەممىسى يوقالغۇچىدۇر.

ئەنە شۇ چەكسىز دېڭىز هەق ۋۇجۇدىدىن ئاددىي بىر نەمۇنىدۇر. ئۇنىڭ يۈزىدىكى دولقۇن ۋە ئۆركەشلەر بولسا، بۇ ئالەمدىكى تۈرلۈك ـ تۈمەن نەرسىلەردىن ئىبارەتتۇر. مەنە ئەھلىلىرى ئېتىراپ قىلىدىغان بۇ ئون سەككىز مىڭ ئالەم ئىچىدە، قانداق نەرسە بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئۇلارنىڭ هەممىسى كۆرۈنۈشتىكى شەكلەن مەۋجۇتلۇق بولۇپ، شەكلىي جەهەتتىنلا كۆزگە چېلىقىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگىدۇر.

يەر يۈزىدە يۈز مىڭ خىل ئاجايىپ شەكىللەر بار. هەربىر شەكىلدە يەنە يۈز

تۇمەن خىل ئاجايىپ ـ غارايىپ رەڭ ـ بەـ زەكلەر ۋە ھىد ـ پۇراقلار بار. سەن پەرەز قىلغىن، ئەتراپتىكى دېڭىزلار، مەدەنلەرگە تولغان كانلار، دەشتۇ ـ سەھرالار، گۈلشەنـ لەر ياكى تورغاي ۋە بۇلبۇللارنى ئۆزىگە مەھلىيا قىلىپ، ئۇلارنى ھالاك قىلالايدىـ غان دەرىجىدىكى چىرايلىق گۈل ۋە رەيـ ھانلار، تۈرلۈك ئىقلىملار ۋە مەملىكەتلەر، دەريالار، بۇلاقلار، تاغلار، شۇنداقلا ئۇلارـ نى ئوراپ تۇرغان ئوت ۋە ھاۋالار ۋە بۇـ لاردىن باشقا يەنە قانچىلىغان نەرسىلەر بار. بۇلارنىڭ ئەتراپىدا يەنە توققۇز قەۋەتلىك ئاسمان بار. ئۇ يەردە يەنە تۇراقلىق جەـ سىملار، سەييارىلەر ۋە پەرىشتىلەر جامائىتى بار. ئۇلار سان ـ ساناقسىز. بەلكى ساناق ئىچىدە چەكسىز كۆپىتۇر. ئۇ يەردە كۆزگە كۆرۈنمەس دەرىجىدىكى ئەرزىمەس بىر يۇلتۇزمۇ يەرنىڭ جىسمىغا باراۋەر كېلەلەيدۇ.

تۆت ئۇنسۇر، يەتتە قات كۆك ۋە ئالتە تەرەپ كائىناتنىڭ ئەڭ نادىر ۋە ئەڭ ئالىي ئاساسىنى تەشكىل قىلىدۇ. كائىناتـ تىكى بارلىق نەرسىلەر ئىچىدە ھەممىدىن ئەڭ شەرەپلىك ۋە ئۇلۇغراقى ئىنسان بوـ لۇپ، ئۇنىڭ يېتۈكلۈكى ۋە كاملىقى ئالدىدا ئەقىل ھەيران دۇر.

سەن بۇ يەردىكى كۆپچىلىك بولسۇن، يا ـ كى يالغۇز كىشى بولسۇن، ئالىي مەرتىۋىلىك سۇلتانلار بولسۇن ياكى ھۆكۈمران خاقانلار بولسۇن، ئىقتىدارلىق ۋە دانە ھېكىم ـ پەيلاسوپلار بولسۇن ياكى ئىجتىھاتلىق ئالىملار بولسۇن، دىنىي مۇجتەھىدلەر بولسۇن ياكى ئەنبىيالار بولسۇن ياكى تەڭرىنىڭ ئەلچىسى بولمىش پەيـ غەمبەرلەر بولسۇن، چېچىلاڭغۇ، پاراكەندە قووۇلار بولسۇن ياكى ئىناق ۋە ئۈيۇشقان جا ـ ئەلەر بولسۇن بۇلارنىڭ ھەممىسىنى ھەق زاتىنىڭ دېڭىزىدىكى بىر ۋاقىتلىق ئۆزـ كەش دەپ بىلگەن ياكى شۇ ئۆركەشلەردىن ھاسىل بولغان نەقىش دەپ ھېسابلا. ئاشۇ دېـ ڭىزدىن ئىبارەت بىرلا مەۋجۇتلۇقنىڭ مەھـ سۇلى دەپ تونۇغىن. ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئۆتكۈنچى خوسۇسىيەتكە ئىگە نەقىشلەردىن ئىبارەتتۇر. ئۇلارنىڭ ھېچقايسىسى ئەبەدىـ يىلىك خۇسۇسىيەتكە ئىگە ئەمەس. دېڭىز ـ نىڭ چايقىلىشى ئەنە شۇنداق ئۆركەشلەرـ نى ھاسىل قىلغان ۋە سۇ يۈزىدە تۈرلۈك ـ تۈمەن نەقىشلەرنى پەيدا قىلـ غان. بۇ دولقۇنلۇق دېڭىز بىر پەس چايقىلىشتىن توختىسا، ئۇ دولقۇن، ئۆرـ كەش ۋە نەقىشلەردىن ئەسەرمۇ قالمايدۇ. ئەگەر ھەربىر كىشىدە ئەقىلدىن ئەسەر بولـ سا، شۇنى بىلىسۇنكى، بۇ ئالەمدىكى ئەزەلـ دىن تائەبەدكىچە بولغان ھەممە نەرسە مەۋجۇدلۇقتا ئىگە ئەمەس، پەقەت شەكىل جەھەتتىكى كۆرۈنۈشكىلا ئىگە. بەرھەق ۋە قۇدرەتلىك تەڭرىدىن ئۆزگە ھەممە نەرسە فانىي (ئۆتكۈنچى) دۇر. مۇتلەق باقىي (ئەبەدىي) لىق پەقەت تەڭرىگىلا خاستۇر. ئۇنىڭ مەۋجۇتلۇق زۆرۈرىيىتى مۇتلەق ھۆـ كۈمگە ئايلانغان، ئەبەدىيلىكى بىردەك ئېتىراپ قىلىنغان. ھەقتىن ئۆزگە ھەرقانـ داق زات، ھەتتاكى ئۇ ئابىھايات ئىچكەن بولسىمۇ، بۇ ئالەمدە يەنىلا مۇتلەق فانىيـ دۇر. ئەگەر سەن باقىيلىق ئىستىمەكچى بولـ ساڭ، ئۆزۈڭنى فانىي (يوق) قىلغىن.

ھەزرىتى ئەيۇل ئەبباس قاسساپ (ئۇنىڭغا رەھمەتلەر بولغاي) نىڭ ھېكايىتى

ھەزرىتى ئەيۇل ئەبباس قاسساپ ① ئۆز دەۋرىنىڭ زەبەر دەست پەيشۋالىرىدىن بىرى ئىدى. ئۇ ۋەتەنا ۋادىسىغا قەدەم قويۇپ، ئۇ يەردە ئۆز ۋۇجۇدىنى يوقاتقانىدى.

بىر كۈنى ئۇ خانىقادا ئولتۇراتتى. سۆھبەتداشلىرى ئۇنىڭ ئەتراپىغا يىغىلىپ، ئايىغىغا باش قويۇشقانىدى. بۇ چاغدا بىر غەلىتە دېۋانە بىئەدەبلىك بىلەن خانىقا ئىچىگە كىرىپ كەلدى. ئۇ كىرگەن ھامان مۇنبەر تەرەپكە قاراپ:

— ئەي خانىقادا تۇرغۇچىلار، سۆزلىرىمگە ئوبدان قۇلاق سېلىپ ئاڭلاڭلار! ماڭا لىق سۇ تولدۇرۇلغان ئىككى بىرىنى بېرىڭلار. مەن ئاۋۋال ئىستىنجانى پاكىزلاپ، ئاندىن تەرەت ئالىمەن! — دېدى.

ئالىي مەرتىۋىلىك شەيخ بۇ سۆزنى ئاڭلاپ:

— ئۇنىڭغا ئىككى بىرىنى سۇ ئەكىلىپ بېرىڭلار! — دېدى.

خانىقادىكى بىر دەرۋىش چوڭ ھەم چىرايلىق بىر ئىككىگە لىق سۇنى تولدۇرۇپ ئەكىلىپ بەردى. ئۇ نەسلى پەس شۇ ھامان ئىككىنى سۇندۇرۇپ تاشلاپ، يەنە دەرھال بىر ئىدىشتا سۇ كەلتۈرۈشنى بۇيرۇدى. دەرۋىش يەنە بىر ئىككى سۇ ئېلىپ كەلدى. ئۇ شۇ ھامان بۇنىمۇ ئۇرۇپ سۇندۇردى.

دەرۋىش شەيخكە بۇ ئەھۋالنى مەلۇم قىلدى.

— بېرىك، — دېدى شەيخ دەرۋىشكە، — ئۇ قانچىلىك سۇندۇرۇشىدىن قەتئىينەزەر، يەنە باشقىسىنى ئەكىلىپ بېرىۋېرىك.

ئۇنىڭغا قانچىلىك ئىككى ۋە ئىدىشلاردا سۇ ئەكىلىپ بەرگەن بولسا، بۇلارنىڭ ھەممىسىنى بىر-بىرلەپ تاش بىلەن ئۇرۇپ، سۇندۇرۇپ تاشلىدى. دەرۋىش ئاخىر ئۇ كىشىنىڭ ئالدىدا ئۆزلىرىنىڭ ئاجىزلىقى ۋە ئامالسىزلىقىنى ئىزھار قىلىپ ئەپۇ سورىدى.

— ئىدىش، ئىككىلارنىڭ ھەممىسى سۇندۇرۇپ بولدۇڭ. خانىقادىكى بارلىق ئىدىش ۋە ئىككىلارنى ساڭا ئېلىپ كەلدىم. سەن ئۇنى-بىرمۇبىر چىقىپ تاشلىدىڭ. ئەمدى خانىقادا ئىككى ۋە ئىدىشلار قالمىدى.

— ئەگەر ئىككىلار تۆگىگەن بولسا، — دېدى ئۇ كىشى دەرۋىشكە، — بېرىپ ئاۋ شەيخىڭغا ئېيتىڭ، ئۇ ئۆزىنىڭ ساقىلىنى دەرھال بۇ يەرگە ئېلىپ كەلسۇن. مەن شۇنىڭ بىلەن ئىستىنجانى ئادا قىلىپ، بۇ ئىشتىن ئۆزۈمنى خالاس قىلىمەن!

شەيخ بۇ ھاياسىز سۆزلەرنى ئاڭلاش بىلەنلا، ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ، ئۇ ئادەم تەرەپكە ماڭدى ۋە مۇنداق دېدى:

— بىر قاسساپ ئوغلىغا ساقال چىقىپ، ئۇنى يۇيۇپ-تاراپ، پەرۋىش قىلىپ كەلگەن بولسا، بۇگۈنكى كۈنگە كەلگەندە ئۇنىڭ بۇ ساقىلى مۇشۇنداق ساناقلىق بىر ئىشقا ئەسقاتسا، بىر كىشى

① ئەبۇل ئابباس قاسساپ-ئىسمى: ئەھمەد بىننى مۇھەممەد بىننى ئەبدۇلكەرىم، ئۇ مەشھۇر شەيخلەردىن بىرى بولۇپ، مىلادى 921-يىلى ۋاپات بولغان.

بۇ ساقالغا ئىلتىپات قىلسا، ساقالمۇ ئۇ كىشىنى غەم-غۇسسىدىن ئازاد قىلسا، بۇ نېمىدېگەن ياخشى سائەت، نېمىدېگەن بەختىيار هالەت-هە؟!

شەيخنىڭ كېلىشكەن ئاپئاق ساقىلى بار ئىدى. ئۇنى ئوچۇمىغا ئېلىپ ئۇزاتقىنىچە هېلىقى كىشىنىڭ ئالدىغا كەلدى. ئۇ ئادەم غاپىل، هاياسىز كىشى ئىدى، بەلكى ئەقىلدىن ئازغان سارائىنىڭ ئۆزى ئىدى. لېكىن ئۇ شەيخنىڭ بۇ قەدەر فانىيلىق خىسلەتلىرىنى كۆرگەندىن كېيىن، يەنە بىھۇدە ئالجىشقا باهانە تاپالمىدى. شۇندىن كېيىن ئۇ ئادەم شەيخنىڭ ئايىغىدا ئۆزىنى توپا-تۇپراق قىلىپ، يەرگە باش قويغىنىچە هوشىدىن كەتتى.

فانىيلىقتا ئېرىشكەن بۇ بۇيۇك شەيخ ئۇ ئادەمگە نەزەر سالدى. ئۇ ئۆزلۈكىدىن ئەسەرمۇ قالدۇرماي، بوالدىن ئازغان بىر گۈمراهنى ئاشۇنداق كامالەتكە يەتكۈزدى. ئۇ گويا مىسنى ئالتۇنغا ئايلاندۇردى. هەر بىر كىشى رەڭ، نەقىش ۋە پۇراقلاردىن ۋاز كەچمەي، يەنى ئۆزلۈكىنى يوقاتماي تۇرۇپ، بۇنداق ئىشنى قىلالايدىغان دەرىجىگە يېتىشى مۇمكىن ئەمەس. نەزمە:

فانىيا، مۇنداغ فەنا هەقدىن تىلە،
تا بەقا تابغايسەن ئول ئىشنا بىلە.

ئەي فانىي، هەقتىن مۇشۇنداق فانىيلىقنى تىلە، مۇشۇ خىل فانىيلىق بىلەنلا باقىيلىققا ئېرىشىسەن.

هەزرىتى خىجا بەهاۋۇلـهەققۇد-دىن نەقشبەند (تەڭرى ئۇنىڭغا رەهمەت قىلغاي) نىڭ هېكايىسى

ئالىي سۈپەتلەر ئىگىسى بولغان ئەزىز ۋە مۆتىۋەر زات شاه بەهاۋۇل-هەقـقۇد-دىن نەقشبەند ①(ئۇنىڭ سىرلىرى مۇقەددەس بولغاي) بۇ ئىقلىم ئۈستىدە تەخت قۇرۇپ، فانىيلىق مەملىكىتىنىڭ مەنىۋى سۇلتانى بولدى. بۇ هەقنى بىلگۈچى كىشى پاك سەيلە قىلىش پەيتلىرىدە ئۆز ۋۇجۇدىنى تۈرلۈك نەرسىگە ئوخشىتىپ قىياس قىلاتتى. لېكىن هەممە نەرسىدىن ئۆزىنى تۆۋەن تۇتاتتى. ئۆزىنى خۇددى سەرۋى ئالدىدىكى ئەخلەت، گۈل يېنىدىكى تىكەن دەپ بىلەتتى.

بىر كۈنى ئۇنىڭ كۆزىگە پاكىزلىق ئادەتلىرىدىن تولىمۇ يىراق بولغان بىر قوتۇر ئىت كۆرۈندى. شەيخ ئۇنى ئۆزىگە سېلىشتۇرۇپ، كۆزىگە ياش ئالغان هالدا ناله قىلىشقا باشلىدى. ئۇ مۇنداق دېمەكتە ئىدى:

— بۇ ئىت ۋاپا قىلغۇچىلاردىندۇر. مەن بولسام ئۆز يامانلىقلىرىم بىلەن يەنە ئۆزۈمنى ئۇنىڭ بىلەن تەڭ دەپ ئېيتالمايمەن. ئۇ ئۆزىنىڭ ئىگىسىگە ۋاپا قىلىشتىن باشقىنى بىلمەيدۇ. مېنىڭ قولۇمدىن بولسا جاپادىن باشقا ئىش كەلمەيدۇ!

---

① بەهاۋۇددىن نەقشبەند ئىسمى: سەئىد مۇهەممەد ئىبنى جەلالىددىن، بۇخارالىق كاتتا مۇتەپەككۇر. شۇنداقلا «نەقشبەندىيە» تەرىقىتىگە ئاساس سالغان مەشهۇر شەيخ. ئۇ مىلادى 1318 - يىلى تۇغۇلۇپ، 1390 - يىلى ۋاپات بولغان.

ئۆتكۈر لەزەر ئىگىسى بولغان شەيخ شۇنداق دەپ تۇراتتى، ئىت ئۇنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈپ كەتتى. ئىتنىڭ تۇپراق ئۇسىتىدە قالدۇرۇپ كەتكەن ئىزلىرىنى كۆرگەن شەيخ يەنە سېلىشتۇرۇشنى داۋاملاشتۇرۇپ:

— مەن ئارتۇقمۇ ياكى بۇ ئىزمۇ؟— دېدى-يۇ، دەرھال يەنە ئۆزىگە مۇنداق خىتاب قىلدى:

ئەي ئىنسابسىز، بۇ ئىز ۋاپا ئەھلىنىڭ ئايىغىدىن قالغان نىشانىدۇر. سەن بولساڭ ۋاپاسىزلىق تەرەپكە ئېتىلىپ سۆرەيسەن!

شەيخ بۇ مەنىلىك سۆزلىرىنى دەپ بولۇپلا، يەر سۆيىدى. ئىتنىڭ قالدۇرۇپ كەتكەن ئىزلىرىغا يۈزلىرىنى سۈرتتى.

ئەي غاپىللار، ھەقنى تونۇغانلار ئۆز ۋۇجۇدىنى ئاشۇنداق ئىنكار قىلىدۇ. بارلىقنى ئاشۇ دەرىجىدە يوققا چىقىرىدۇ. ئۇلاردا ئۆزلۈكىدىن ئەنە شۇ دەرىجىدە ئەسەر قالمىغاندىلا، فانىيلىق جامىدىن شاراب ئىچىدۇ. ئۇلار ئۆز ۋۇجۇدىدىن ئەسەر تاپماي، تەكرى زاتىدا ئۆزىنى يوق قىلدى. ئۇلار ھەق ۋۇجۇدىدىن نىشان تاپمىدى، ۋەھدەت جامىدىنمۇ ئەبەدىيلىك ھاسىل قىلالمىدى، نەزمە:

چۈن فەنا خەيلىغە داخىل بولدىلا،
باقىنى مۇتلەقغە ۋاسىل بولدىلا.

ئۇلار يوقلۇق ئەھلىگە قوشۇلغاندىلا، ئاندىن مۇتلەق مەۋجۇتلۇققا يېتىشتى.

پەرۋانىلەر جامائىتى ۋە شام ھەقىقىتىنىڭ شەرھى

بىر كېچىسى پەرۋانىلەر يىغىلىپ، شامغا ئېرىشىشكە تەلەپكار بولۇپ، ھەرىكەت قىلىشتى. ئۇلار:

— بىز ئىزدەنگۈچىلەرمىز، شام نۇرىدىن نىشان ئىزدەيمىز. بىز ئەگەر ئۇنىڭدىن ھەرقانداق نەرسىنى تاپساق، ئۇنى ئىزھار قىلايلى، شەرھلەش ئارقىلىق، ئۇنىڭ ئەسلى زاتىنىڭ نېمىدىن ئىبارەت ئىكەنلىكىنى ئېنىقلايلى،— دېيىشتى.

بۇ سۆز تۈگىشى بىلەن تەڭلا، پەرۋانىلەرنىڭ بىرى قانىتلىرىنى قېقىپ، شام ھەقىقىتىنى بىلىش ئۈچۈن، بىر كېچىلىك ئولتۇرۇش بولۇۋاتقان كۈلبىگە باردى. ئۇ يەردە بىر شام يېنىپ تۇراتتى، شام ئۈستىدە بىر تۇپ پەرۋانە كۆيۈۋاتقان شامغا قاراپ تۇراتتى. شامنىڭ شولىسىدىن پەرۋانىنىڭ كۆزى نۇرلاندى. ئۇ دەرھال قايتىپ، شام ھەقىقىدە بىلگەنلىرىنى ئالەمگە جاكارلىماقچى بولدى. ئۇ قانچىلىك سۆزلىسۇن، لېكىن باشقىلارنىڭ شام ھەقىقىدە ھېچ نەرسىدىن خەۋەردار قىلالمىدى. ئۇنىڭ سۆزلىرى باشقا پەرۋانىلەرنىڭ قەلبىگە يېتىپ بارالمىدى. ئۇ پەرۋانە قانچىلىك كۆيۈپ-پىشىپ چۈشەندۈرگەن بولسىمۇ، باشقىلار ئۇنىڭدىن ھېچقانداق نەرسە ئېرىشەلمىدى. ئۇنىڭ ئېيتقان سۆزلىرىدىن ھېچبىر پايدىغا ئىگە بولالمىغاچقا، باشقا بىر پەرۋانە شام تەرەپكە قاراپ پەرۋاز قىلدى. ئۇ كەچلىك بەزمىگە كىرىپ، شامنىڭ نۇرىغا دىققەت بىلەن نەزەر سالدى. ئۇ يەنە بايىقى پەرۋانىگە ئوخشاش قايتىپ، قانچىلىك چۈشەندۈرگەن بولسىمۇ، پەرۋانىلەر جامائىتىنىڭ مەقسىتىنى ھاسىل قىلالمىدى. يەنە باشقا بىر پەرۋانىمۇ بۇ ئىشقا كىرىشىپ، ناھايىتى كۆپ

تىرىشچانلىق بىلەن شاھنىڭ ئەتراپىدا ئىنتايىن كۆپ ئايلاندى. لېكىن ئۇنىڭدىنمۇ مۇراد ھاسىل بولمىدى، ھۇشكۇل ئىش ھەل بولمايدۇ، شام بىلەن بىرلىككە ئىرىشمەي تۇرۇپ، مۇرادقا يېتەلمەيدۇ. تاكى فانىيلىق ئوتىغا ئۆز ۋۇجۇدىنى سېلىپ، بۇ شولا بىلەن بارلىققا كۆيدۈرمەيدىغان بولسا، مەقسەت نۇرى ئۇنىڭ كۆڭلىگە كىرمەيدۇ. تىلىگەن ۋىسالى ئۇنىڭغا يۇز كۆرسەتمەيدۇ. ئىككىنچىدىن، بۇ خىل چاقماق ئۇنى ئوت دېگىزىغا غەرق قىلغاچقا، ئۇنىڭدا سۆزلەش ئىمكانى قالمايدۇ. بۇ ئىشنىڭ سىرىنى سۆز بىلەن بايان قىلىش ئۇنىڭ ئۈچۈن ھۆكمەن بولمايدىغان ئىش بولۇپ قالىدۇ. بۇ فانىيلىق ئوتىدا كۆيمەي تۇرۇپ، ھېچ كىمنىڭ ھۇشكۇلى ھەل بولمايدۇ. كۆيگەنلەرنىڭ ھالىنى كۆيمىگەنلەر زادىلا بىلەلمەيدۇ. نەزمە:

فانىيا، لافى فەنا ئۇرماقنى قوي،
ۋەسل ئىسەكامىڭ، فەنا ئوتىغە كۆي.
ئەۋرۇلۇپ شەمئ ئوتىغە پەرۋانەۋار،
ئۆزنى تاشلا شۇئلەغە دىۋانەۋار.

ئەي فانىي، فانىيلىق ھەققىدە لاپ ئۇرۇشنى قوي! ۋىسالغا ئىرىشمەكچى بولساڭ، فانىيلىق ئوتىدا كۆي! شام ئوتىنى ئايلانغان پەرۋانىگە ئوخشاش، ئۆزۈڭنى شولغا سەۋدايىلاردەك ئۇر! ۋۇجۇدۇڭدىن ئەسەر، بارلىقىڭنىڭ ئارقاسىدىن قالمىغاندىلا، مەقسەت ئىچىدە تىلىگەن ئىسىڭگە ئىرىشسەن! خالايىق بۇ ماجرانى بىلمىسە بىلمەيۋەرسۇن!

ھەزرىتى شەيخ سۇفيان سەۋرىي ① (تەزكىرى ئۇنىڭغا رەھمەت قىلغاي) نىڭ ھېكايىتى

دىن ئەھلىنىڭ پېشىۋاسى، ئەھلى يېقىنلارنىڭ نەمۇنىسى بولغان ھەزرىتى شەيخ-

① سۇفيان سەۋرىي — ئىسمى: ئەبۇ ئۇبەيدۇللا بىننى سەئىد، مەشھۇر شەيخلەردىن بولۇپ، مىلادى 783 - يىلى ۋاپات بولغان.

سۇفيان سەۋرىي (تەگىرى ئۇنماق جا- يىنى ئۇرلۇق قىلسۇن) بىر كۈنى مەرىپەت ھەققىدە سۆزلەۋاتقىنىدا، بىر شاگىرت ئۇنىڭدىن:

— ئەگەر بىر كىشى تەگرىگە يېتىشمەكچى بولسا، بۇ مەقسەتكە قانداق يول بىلەن يېتەلەيدۇ؟ — دەپ سورىدى.

شەيخ مۇنداق دەپ جاۋاب بەردى:

— بۇ مۇساپىدە مىڭ مەنزىل بار. ئۇلارنىڭ ھەممىسىدە دەرد ۋە ئاپەتلەر بار. ئۇلارنىڭ ئارىلىقىدا ئوت ۋە نۇردىن ھاسىل بولغان يەتتە بۇيۇك دېڭىز بار. ئۇلارنىڭ كەڭلىكىنىڭ پايانى يوق. بۇ دېڭىزدىن ئۆتمەكچى بولساڭ، سېنىڭ ئۆز قىلىقىغا چۈشۈرمەكچى بولغان كاتتا لەھەڭ پەيدا بولىدۇ. ئۇ شۇنداق دەھشەتلىكتۇركى، بىر دەم تارتسا، ئىككىلا ئالەمنى پۈتكۈل مەخلۇقاتلىرى بىلەن قوشۇپ يۇتۇۋېتەلەيدۇ. ئۇ ئىستىغنا دېڭىزىدا ماكان تۇتقان بولۇپ، ئۇنىڭ ئەتراپلىرىدا ئۇزۇپ يۈرىدۇ.

قۇشلار ئەۋۋالىنىڭ پايانى

شۇنىڭ بىلگىنىكى، سۆز چېچىرىسىگە ئاشۇنداق ياخشى نىقابلار تارتىلىپ، سوئال جاۋابلار شۇنىڭ بىلەن تۈگىدى. بۇ سۆزلەرنى ئىشتىكەن قۇشلار ئەقىل چۈشەندۈرۈپ بېرەلمەيدىغان دەرىجىدە قىيىن ھالەتكە چۈشتى. قۇشلارنىڭ ھەممىسى كۆڭلىدە: «بۇ ئىش بىزگە لايىق ئەمەسكەن» دەپ ھېس قىلىشتى. ھەممىسى ئۆزلىرىدىن ئۈمىدسىزلىنىپ، بۇ ۋەھىمىدىن خۇددىنى يوقاتتى. ئۇلار بۇ قەدەر ھالاكەتلىك سۆزلەرنى ئاڭلاپ، بارچىسىنىڭ قەلبىدىن پىغان تۈتۈنلىرى كۆتۈرۈلدى. ئۇلار بۇ ئىش سىرلىرىدىن خەۋەردار بولغاندىن كېيىن، چەكسىز ۋەھىمىگە پاتتى. بۇ ۋەھىمە شۇ ھامان ئۇلاردىن بىرقانچىسىنى ھالاك قىلدى. قالغان قۇشلار ھەيرەتكە چۆمگەنلىرىچە يولغا چۈشتى. ئۇلار يىللار تىنىم تاپماستىن قانات قاقتى. ئالدىغا دۇچ كەلگەن بالايىئاپەتلەردىن قورقمىدى. ئۇلار شۇ يوسۇندا ئۆزلۈكسىزدىن ۋاز كەچكەنگە قەدەر ئېگىز پەس ئۇچۇپ، ھېسابسىز كۆپ يوللارنى بېسىپ ئۆتتى. بۇ يولدا ئۇلارغا شۇ قەدەر كۆپ قىيىنچىلىقلار دۇچ كەلدىكى، ئۇلارنى يۈزمىڭ تىل بىلەنمۇ سۆزلەپ بولغىلى بولمايتتى. ئەي تەلەپكار سېنىڭ ئالدىڭغىمۇ بۇ يول دۇچ كېلىپ، ئۇنى بېسىپ ئۆتسەڭ، ئۇ يەردىكى قىيىنچىلىقلارنى ئاندىن ھۆلاھىزە قىلالىشىڭ مۇمكىن. ئۇلارنىڭ بۇ يولدا قانچىلىك قان يۇتۇشقانلىقىنى شۇ چاغدىلا بىلەرسەن.

بۇ زار-زار بولغان قۇشلار گۇرۇھىدىن ئازغىنا بىر قىسمى تەنلىرى ئىنتايىن قىينالغان ۋە جانلىرى ئۆرتەنگەن ھالدا مەقسەت مەنزىلىگە يېتىپ كېلىشتى. چۈنكى يول چەكسىز ئۇزاق بولۇپ، ئۇنىڭدا بالايىئاپەت، دەرد-ئەلەم ۋە رەنج مۇشەققەت سان-سانا قسىز كۆپ ئىدى. شۇڭا بۇ قۇشلاردىن بەزىلىرى يولدا جان تەسلىم قىلدى. بەزىلىرى ئىنتايىن كېسەلگە دۇچار بولۇپ، يېرىم يولدا ئادىشىپ قالدى. قۇشلارنىڭ ئالدىدا ئازاب-ئوقۇبەتنىڭ ئاچچىق شامالىلىرى سوقۇپ تۇرار ۋە مۇساپىرلارنىڭ ئۆمۈر يىپلىرىنى ئۈزەر ئىدى. بۇ يولدا ئۇلارنى بالاغا دۇچار قىلغۇچى

هادىسىلەر ھەددۇ-پايانسىز ئىدى. شۇڭا ئۇلار ئىمكاندىن ئارتۇق نابۇت بولدى.

ئاقشۇەتتە يۇز تۇمەنمىك قۇشلار ئىچىدىن ئوتتۇز نەپەر قۇش يۇز مىڭلىغان بالايىئاپەتلەرنى ساق-سالامەت بېسىپ ئۆتۈپ، ئاخىرقى مەنزىلگە يېتىپ كەلدى. ئۇلار شۇنچىلىك ھېرىپ-چارچىغان ئىدىكى، تەنلىرىدە ھاياتلىقتىن ئەسەرمۇ قالمىغانىدى. جىسمىدا بىرەرمۇ پۈتۈن پەيلىرى قالمىغان، شەكىل-سىياقى بەئەينى قۇرۇق ئوتۇنغا ئوخشاش چاك-چاك يېرىلغانىدى. تەنلىرى يول ئازابىدىن ھالسىزلىنىپ خاراب بولغان، جانلىرى ھۇشەققەت ئوتلىرىدا كۆيۈپ كاۋاپ بولغانىدى.

ئۇلار كەلگەن جايدا ئالىي دەرىجىلىك بىر دەرگاھنى كۆردى. بۇ شۇنداق جاي ئىدىكى، ئۇنىڭ كەڭلىكىنى پەرەز قىلىشقا ئەقىل-ئىدراك ئاجىز ئىدى. پۈتكۈل ئاسمان-ئۇ يەردىكى ئاددىي بىر ئەخلەتتىنمۇ كىچىكرەك ئىدى. ئۇ يەردە ئىستىغنا (ئېھتىياجسىزلىق) بۇلۇتىدىن ئۇزۇك-سىز ھالدا مۆلدۈرلەر يېغىپ تۇراتتى. ھاۋا دەھشەتلىك گۈلدۈرلەپ، ئۆتكۈر چاقماقلار چېقىلىپ تۇراتتى. گويا ئالەمگە بالا توپانى يېغىپ، ئاسماننى ئاپەت چاقماقلىرى كۈل قىلىپ تاشلايدىغاندەك ئىدى. بۇ دەرگاھتا يەتتە ئاسمان بىر چاڭگال تۇپراقتەك ئىدى. جەننەتتە ئۆسىدىغان تۇبى ۋە سىدرەتۇل-مۇنتەھادەك بۇيۇك دەرەخلەرمۇ بۇ يەردە ئۆزىنى ئادەتتىكى ئەخلەت چاۋارەكلا ھېس قىلاتتى.

قۇشلارنىڭ ھەممىسى ئۆز ھالىغا ھەيران قېلىشتى، ئاجىزلىق، زەئىپلىكتىن زار ۋە پەرىشان بولدى. ئۇلار بۇ يەردە يۈزلىگەن نۇرلۇق قۇياشلارنىڭ ئاددىي زەرىلەرنى يۇزدىن بىرىچىلىك قەدىر-قىممەتكىمۇ ئىگە ئەمەسلىكىنى كۆردى. بۇ ئەھۋالدىن ئۇلارنىڭ قانات قۇيرۇقلىرىغا ئوت چۈشتى. ئۆزىنىڭ ئەھۋالىغا چەكسىز نادامەتلەرنى چېكىشىپ، «ۋاھ ھەسرەتا!» دەپ پەرياد قىلىشقا باشلىدى.

قۇشلارنىڭ كۆڭلىگە بۇزۇق خىياللار پەيدا بولۇپ، مۇنداق دېيىشتى:

— بىز خام خىيالغا مۇپتىلا بولغان ئوتتۇز قۇش كۆڭلىمىزگە مۇڭكىن بولمايدىغان ئىشنى پۈكۈپتۇق. جانلىرىمىز ھەرنەپەسته ئۆلۈم ۋەھىمىسىنى چەكتى. بۇ يولنى بېسىپ ئۆتۈش ئۈچۈن دەھشەتلىك كۈلپەتلەرنى باشتىن كەچۈردۇق. ئۆمرىمىز ھەسرەت چېكىش بىلەن ئۆتتى. قېنى، بىز ئاشۇ مەقسەتلەرگە ئېرىشتۇقمۇ؟! بۇ دەرگاھ شۇنداق بۈيۈك ۋە قورقۇنچلۇق جاي ئىكەن. بۇ يەردە بىزنىڭ نە سانىمىز، نە سالمىقىمىز بولسۇن؟!

شۇ سۆز بىلەن ھەر بىرىنىڭ باشلىرىدىن تۈتۈن چىقىپ كەتتى. ئۇلاردا ھەر نەپەسته يېڭى بىر ئۇمىدسىزلىك يۈز بېرىپ تۇراتتى. بۇ ئاۋازلەرنىڭ كۆڭلى بۇزۇلۇپ، باشلىرى ئايلاندى. ئۆز مەھىنەتلىرىگە ھېچبىر چارە تاپالمىدى. دەرد-ئەلەم تۈپەيلىدىن ئۇلاردا يا ئۇچۇشقا قۇۋۋەت ياكى قونۇشقا تاقەت قالمىغان، ھەممىسى سەرسان-سەرگەردان بولدى. شۇ ئەسنادا ئۇ ئالىي دەرگاھتىن چىققان بىر غايىب ئاۋاز بۇ بىچارە قۇشلاردىن ھال-ئەھۋال سورىدى:

— ھەي، مىڭ بالا-قازاغا مۇپتىلا بولۇپ، ئۇنىڭدىن ھېچبىر بەھرە ئالالمىغان، پەرىشان ۋە سەرگەردان بولغان، قەدىر-قىممەت جەھەتتە تۇپراق بىلەن تەڭ

بولغان، بۇ قەدەر كۆپ خارلىقلارغا دۇچار بولۇپ، ھاقارەتتىن باشقا ھېچ نەرسىنى كۆرەلمىگەن بۇ قانداق جامائەت؟!

قۇشلار جاۋاب بېرىپ مۇنداق دېدى:

— بىز شاھ ئىستەپ يولغا چىققان ۋە بۇ يولدا جېنىمىزنى تۇراۋۈك بالا-قازالارغا گىرىپتار قىلىپ، ئاجىز، خارۇ-زار ۋە بىئىختىيار بولغان بىر گۇرۇھ. چۈنكى بىز پادىشاھىمىز يوق بىر قوشۇن ئىدۇق. ئەگەر قوشۇندا پادىشاھ بولمىسا، ئۇ قانداقمۇ قوشۇن بولالىسۇن؟! شۇڭا بىز ئۆزىمىزدىن بويى مۇشەققەت چەكتۇق. يۇز تۆمەنلىگەن خارلىقلارنى كۆردۇق. بىزنىڭ يۈزمىڭلىغان جامائەتلىرىمىز بار ئىدى. ئۇلارنى كۆرۈپ بولۇشقا كۆزلىرىمۇ ئاجىزلىق قىلاتتى. بۇ يولغا يۈزلەنگەندىن بېرى ھەممىسى ھالاك بولدى. بۇ ئالىي دەرگاھقا بىز ئوتتۇز نەپەر قۇش ئارانلا يېتىشتۇق. ئەمدى بىزنىڭ ئىستەيدىغىنىمىز: سۈمۈرغ بىزگە پادىشاھ بولۇپ، بارچە ياخشى-ياماندىن خەۋەر ئالسۇن. بىزنىڭ بۇ ئىلتىماسىمىز شاھنىڭ ھۇزۇرىدا قوبۇل قىلىنسا، بىز خارۇ-زارلىقتا ئەسىر بولغان بەندىلەر ئۇ پادىشاھقا قۇل بولىمىز.

غايىبتىن يەنە ھۇنداق خىتاب كەلدى:

— ئەي يولدىن ئازغان گۇرۇھ، سىلەر ئەقىلسىزلىككە مەھلىيا بولۇپ قېلىپسىلەر. مۇشۇنچىۋالا پاراكەندە ئەھۋالدا تۇرۇپمۇ يەنە مېڭەگىلەرگە بىھۇدە خىياللارنى كەلتۈرۈۋاتىسىلەر. قايسى تىل بىلەن ئۇ پادىشاھنىڭ ئىسمىنى ئاتاۋاتىسىلەر؟! بۇنداق خىيال قانداق قىلىپ مېڭەگىلەرگە كىرىۋالدى؟! سىلەر ھېچ نېمىگە ئەرزىمەيسىلەر. بەلكى ئۇنىڭدىنمۇ تۆۋەن تۇرىدىغان بىر گۇرۇھ. ئۇ پادىشاھ بولسا سىلەرنىڭ ئىلگىرى-كېيىن ئۆزلىرىنى خىيالىي ئەقىل بىلەن ئويلىغان ئەقىللىق ئىشلىرىڭلارنىڭ ھېچبىرى ئۇنىڭ ئالدىدا ئەرزىمەيدىغىنىنى، ئۇنىڭ ئالدىدا ھەممىڭلارنىڭ ئەقىل-پاراسەتلىرىڭلار ھېچنېمە ئەمەسلىك

ئالدىدا قانداقمۇ نەزەرگە ئىلىنىالايمىز؟! ئۇ بىزدەك پەقىرلەرنى پىسخەنتىگە ئالارمۇ؟ ئىپپىت، شۇنچە ئۇمىد بىلەن ھەربىكەت قىلغانلىرىمىز! ئىپپىت، ئەبەدىي دۆلەتكە ئىچىرىشىمىز دېگەن ئارزۇلىرىمىز!

قۇشلارنىڭ ھەممىسى چوڭقۇر قايغۇغا چەكسىز ھەسرەتكە ۋە پايانسىز ئارمانلارغا گىرىپتار بولدى. ئۇلار:

— بۇ ئالەمدە ئارزۇ-ئۇمىدلىرىدىن يىراق چۈشكەن بىزگە ئوخشاش غەمكىن گۇرۇھتىن يەنە بىرى بارمىدۇ؟! — دەپ ناله قىلىشتى.

ھۆپۈپنىڭ قۇشلارغا خىتاب قىلغانلىقى

ھۆپۈپ-ئۆزخانۇمانىدىن ئايرىلىپ بىچارە ۋە ئاۋارە بولغان بۇ گۇرۇھقا مۇنداق دېدى:

— سىلەر ئۇ پادىشاھنىڭ لۇتپىي-ئىپھسانىدىن ئۇمىدسىزلەنمەكلەر، چۈنكى ئۇنىڭ سۈپەتلىرىدىن بىرى كەرەم قىلىش تۇر. گەرچە ئۇنىڭ ۋىسالىغا ئىپرىشىش قىيىن بولسىمۇ، ئۇنىڭ ئىشقىدا ئۆلۈش يەنىلا ياخشى. بىز بۇ ئىقبالنى قولغا كىرگۈزۈپ، بۇگۈن ئۇنىڭ دەرگاھىغا يېتىپ كەلۈق. شۇ سائادەتنىڭ ئۆزىمۇ بىز ئۈچۈن ئالىي مەرتىۋىدۇر. ئەمدى ئۇنىڭ ئىشقىدا ھەممىمىز ھالاك بولساقمۇ مەيلى.

بۇ سۆزلەرنى ئىشتىكەن قۇشلارنىڭ ھەممىسى كۆڭۈلسىزلىكلىرىنى ئىزھار قىلىپ، ھۆپۈپكە مۇنداق دېيىشتى:

— ئەي ھېكمەت ئىگىسى، بىز بېشىمىزغا دۈچ كەلگەن ھەممە بالا-قازالارغا سەۋر-تاقەت قىلىپ، سېنىڭ بارلىق پەرمانلىرىڭنى قوبۇل قىلدۇق. سەن قەيەرگە قانات ئۇرغان بولساڭ بىز سەندىن ئايرىلمىدۇق، نېمىنى بۇيرۇساڭ قارشىلىق كۆرسەتمىدۇق. ئەمما، ۋىسال پەيتىدە بىزگە جۇدالىق غېمىنى يۈزلەندى. بۇ سەن ئۈچۈن سۆزلەرگە ئۇيغۇن كەلمەيدىغۇ؟!

مەجنۇننىڭ مىسال ئەتىۋارىغان ھېكايىتى

بىر كىشى مەجنۇننى چۆلدە ئۇچرىتىپ قالدى. ئۇ ئۆزى بىلەن ئۆزى سۆزلىشىۋاتقىنىنى ئاڭلىدى. ئۇ كىشى مەجنۇندىن:

— سەن كىم بىلەن سۆزلىشىۋاتىسەن؟ —

دەپ سورىدى.

ــ ئەي بەختلىك ئادەم،ــدېدى مەجنۇن جاۋاب بېرىپ،ــمەن لەيلىى بىلەن سۆزلىشىۋاتىمەن.

ــ لەيلىى تۇرغان جاي بىلەن بۇ يەرنىڭ ئارىلىقىدا ناھايىتى ئۇزاق مۇساپە بارغۇ؟ــدېدى ئۇ كىشى ھەيران بولۇپ.

ــئەي غاپىل،ــدېدى مەجنۇن-ئۇ كىشىگە،ــ ئۇ مېنىڭ جېنىمدىن ئورۇن ئالغان. ئۇنى ئەسلەش جېنىمغا قۇۋۋەت بېغىشلايدىغان تۇرسا، يەنىمۇ يىراق بولۇشى بىلەن ئۇنى ئۇنتالايمەنمۇ؟!

كىمدىكى ئىشق ئىچىدە كامالەت ھاسىل قىلغان بولسا، مەشۇق يادى ئۇنىڭ ۋۇجۇدىغا دۇجەسسەملەشكەن بولىدۇ. ئەگەر سىزدۇ ئىشق ھەققىدە لاپ ئۇرماقچى بولسىڭىز، مەشۇقىڭىزدىن سىزگە دەرد كەلسىمۇ، ئۇنى شادلىق ئورنىدا قوبۇل قىلىڭ.

قۇشلار ھالەتلىرىنىڭ بايانى

بۇ مۇساپىر قۇشلار ناھايىتى كۆپ دېگىز ۋە قۇرۇقلۇقلارنى كېزىپ، بۇ مەقسەت قارارگاھىغا كەلگەنىدى. ئۇلار كېچە-كۈندۈز يول يۈرۈشتىن ھارماي، ئالدىلىرىغا كەلگەن ھەر قانداق بالا ۋە كۈلپەتلەردىن يۈز ئۆرۈمەي، ئۆز مەقسەتلىرىگە ئېرىشكەنلىرىدە، بۇ مەغلۇپ جامائەتكە شاھ جامالىنى كۆرۈشكە توسقۇنلۇق قىلغان پەردە تارتىلدى. بۇ قۇشلارغا شاھ ئۆز ئۇلۇغۋارلىقىنى كۆرسىتىپ، قانچىلىك قاتتىق سۆزلەرنى قىلغان بولسىمۇ، بۇ بەناۋا قۇشلار ئۆز پىكىرلىرىدىن قايتمىدى. گەرچە ئۇلاردىن بەزىلىرى كۆڭۈلسىزلىك ئىزھار قىلغان بولسىمۇ، ھۆپۈپ تۇغرا يولغا باشلىغۇچ سۆزلىرى بىلەن، ئۇلارنىڭ چۈشكۈنلۈك ۋە كۆڭۈلسىزلىككە چۆكۈشىگە يول قويماي، بۇ ھەقتە ناھايىتى كۆپ ۋەزنەسىھەتلەرنى ئېيتتى. ھۆپۈپ ئېيتقان سۆزلەردىن ئۇلارغا جان كىرىپ، مۇشكۈل ئىشلىرى يەنىمۇ ئاسانلاشتى. چۈنكى ئۇلارغا سادىقلىق ۋە ئىخلاسمەنلىك يار بولدى. يارنىڭ ئىستەشتە، بۇ ئىككى ھالەتنىڭ پايدىسى كۆپتۇر. گەرچە ئۇلار ئۇلۇغلۇق ئالدىدا خار ۋە تۆۋەن ھالەتكە چۈشۈپ قالغان بولسىمۇ، ھۆپۈپ ئۇلارنى غەم يېمەسلىككە ئۇندەپ، كۆپلىگەن مەسااللارنى دەلىل كەلتۈردى. ئۇلاردا مەردانىلىك مەۋجۇت ئىدى. شۇنداقلا كامىل يول باشچىسىمۇ ئەقىللىق ۋە دانا ئىدى.

شۇنداق قىلىپ، بۇ سادىقلىق ئىخلاسمەنلىكتىكى ئىككىنچى فەنا① ئېرىشىش يارنى ئۇلارغا ئاشىنا قىلدى. ۋەسال بېغىدىن مەرھەمەت كۆرسەتكۈچى تاكى شامالىرى ئەستى ياكى ئەيسائەلەيھىسسالام كۆكلىنىڭ پاكىزە تىنىقلىرى يېتىپ كەلدى. بۇ شامال ئۇلار ئالدىدا نىقاب بولۇپ تۇرغان بارلىق پەردىلەرنى بىرمۇ-بىر ئېلىپ تاشلىدى. نۇر ۋە زۇلمەتتىن ئىبارەت بولغان ھەممە پەردىلەر بىر تەرەپ قىلىندى. ۋىسال بېغىدا شادلىق ۋە مەسەت گۈلى ئېچىلىپ، ئۇنىڭ خۇش بۇيى پۈراقلىرىدىن كۆكۈللەر يايرىدى. قۇشلارنىڭ دىللىرىدىكى سوغۇنلۇق يوقلىپ، ۋىسال

① ئىككىنچى فەنا ئەڭ ئالىي دەرىجىدىكى فانىيلىق. تەسەۋۋۇپ تەلىماتى بويىچە بۇ جاسقۇچتا سوفى روھى جەھەتتىن يار(خۇدا) ۋەسلىگە ئېرىشكەن بولىدۇ.

ئىچىدە شۇ قەدەر مەقسەت ۋە شادلىقلارغا ئېرىشتى. بۇ گۈلشەندىكى ھەر-بىر گۈل-گىياھ بىر ئەينەككە ئوخشايتتى. قۇشلار قاياقتا قارىسا، ئۆزلىرى نامايان بولاتتى. بۇ يەردە قۇشلاردىن باشقا يەنە نۇر ۋە پاكىزلىق، ئاشكارا ۋە يوشۇرۇنلۇقنىڭ ھەممىسى بار ئىدى. بۇ گويا كىشىنىڭ ئەيىنەككە قارىغىنىغا ياكى تىنىق ۋە پاكىزە سۇغا باققىنىغا ئوخشاش، ھەممە نەرسە باشتىن-ئاياغ كۆزگە تاشلىنىپ تۇراتتى. بۇ خۇددى ئەينەك ياكى سۇنىڭ كىشى ئەكسىنى كۆرسىتىپ بەرگىنىگە ئوخشايتتى.

بۇ ئوتتۇز قۇشنىڭ شۇنچە كۆپ مۇشەققەت ۋە رەنج چېكىپ بۇ يەرگە كەلگەنلىكىدىن مەقسەت، سۇمۇرغنىڭ جامالىنى كۆرۈپ، بۇ فانىيلىقتىن باقىيلىققا ئېرىشىشتىن ئىبارەت ئىدى، نەزمە:

كۆردىلەر ئۆزىنى، قايانكىم تۇشتى كۆز،
ئەللاھ ـ ئەللاھ، نې ئاجايىبتۇر بۇ سۆز.

ئۇلار قاياقتا قارىسا، ئۆزلىرىنى كۆردى. ئاللا ـ ئاللا! بۇ قانداق ئاجايىپ سۆزدۇركى، سۇمۇرغنى ئارزۇ قىلغان ئوتتۇز قۇش ئۆز-لىرىنى ئاشۇ سۇمۇرغ① سۈپىتىدە كۆرۈشتى! بۇنىڭدا خۇددى سەدەپ گۆھەرگە ئايلانغىنىدەك، «مەن ئەرەپ ۋەسسەھۇ فەقەد ئەر-رەفە رەببەھۇ»② سىرى زاھىر بولدى.

ئەي كۆڭۈل! بۇ نازۇك مەنزىلنى سۆزلەر قۇشلار تىلىدۇر. ياق، بەلكى ئىلھام ۋە بىشارەت مەملىكىتىدىن خەۋەردار بولغان كىشىلەرنىڭ سۆزىدۇر. گەرچە بۇ سۆزلەر چۈشىنىش قىيىن بولغان تېپىشماقتەك قىلسىمۇ، ئۇ، رىيازەت چېكىش بىلەن روشەنلىشىدۇ. چۈنكى رىيازەت ئىنسانلاردىكى ھايۋانى سۈپەتلەرنى يوق قىلىدۇ. كىشى شۇ يوسۇندا ئۆزىنىڭ نەپسانىيىتىنى ئىنكار قىلالىسا، ئۇنىڭدا روھىي جەھەتتىكى پاكلىقتىن باشقا، ھېچ نەرسە قالمايدۇ. سەن بۇ مەنىگە خىلاپلىق قىلما! چۈنكى ئىنساننىڭ ۋۇجۇدىدا شۇقەدەر شەرەپلەر باردۇركى، ئەگەر ئۇ يامان خۇلقلارنى تۇگىتىپ، پەرئۇنچە زالىملىق سۈپەتلەردىن قاچسا، ئۇنىڭ زاتىدا مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ياخشى سۈپەتلىرىدەك خىسلەتلەردىن باشقا ھېچ نەرسە قالمايدۇ؛ شاراپەت خەزىنىسىگە يېقىنلىشىپ، ئەبۇجەھىلنىڭ يامان قىلىقلىرىنى ئۆز زاتىدىن يوقاتسىلا، ئۇنداق ئىنسان تەڭرىنىڭ دوستى بولغان مۇھەممەت ئەلەيھىسسالامدەك شانشەرەپلەرگە ئېرىشىپ، بارلىق ۋە يوقلۇقتىن خەۋەر تاپىدۇ؛ شۇنداقلا ۋەھدەت (بىرلىك) مېراجىغا چىقىپ، پاكلىق سىرلىرىدىن خەۋەردار بولىدۇ. كۆزلىرى ۋىسال نۇرىدىن يورۇپ كېتىدۇ ـ دە، ئارىدا «سەن» لىك ئىدىسى قالمايدۇ.

تەڭرى ۋۇجۇدى دېگىز قاينىمىلىرىنى ھاسىل قىلىدۇ. قاينام ۋە ئۆركەشلەردىن ھاسىل بولغان ئېگىز ـ پەس نەقىشلەر دېگىز

① سۇمۇرغ ـ ئەسلى «سىمۇرغ» سۆزىدىن ئۆزگەرگەن بولۇپ، پارس تىلىدا بۇ سۆز سۇمۇرغنىڭ ئىسمىنى بىلدۈرگەندىن باشقا، يەنە «ئوتتۇز قۇش» دېگەن مەنىنىمۇ بىلدۈرىدۇ.

② بۇ ھەدىسنىڭ مەزمۇنى مۇنداق: «كىممىكى ئۆزىنىڭ خۇسۇسىيىتىنى بىلسە، ئۇ، ئۆز خوجىسى (خۇداسى) نىمۇ بىلىدۇ».

ئىزغا ھېچبىر پايدا ياكى زىيان يەتكۈزەلمەيدۇ. دېگىز دولقۇنلۇق بولسۇن ياكى دولقۇنسىز بولسۇن، ئۇ ئۆزىدىكى سۇ بىلەن بەربىر دېگىز ھېسابلىنىدۇ. بىراق سۇسىز دولقۇن ۋە نەقىشلەر ھاسىل بولمايدۇ. دولقۇن ۋە نەقىشلەرنىڭ بولۇش-بولماسلىقىنى دېگىز بەلگىلەيدۇ.

ئەگەر سەن بۇنى چوڭقۇر ئويلاپ كۆرسەڭ ياكى ئىشق سىرلىرىنى دەققەت بىلەن مۇلاھىزە قىلساڭ، ئۆزۈڭ ئاللانىڭ سۇپەتلىرى بىلەن بىرلىشىپ كېتىش دەرىجىسىگە بېرىپ يەتكىنىڭدە، ھوشيار دىلىڭدا مۇنۇ سۆزلەرنى ئېيتىشقا جۇرئەت ھاسىل بولغانلىقىنى سېزىسەن؛ ياراتقان ھەمە نەرسىدىن ئاساسىي مەقسەت پەقەت سەن ئۆزۈڭ! سېنىڭ زاتىڭدىن باشقا ھېچ نەرسە مەۋجۇد ئەمەس! سەن ئۆز زاتىڭ بىلەن ھەم ئىخچام ھەم تەپسىلىيسەن! شۇنداقلا بارلىق مۇشكۈلىلەرنى چۈشىنىپ يەتكۈچىسەن! شۇنىڭ ئۈچۈن ئۆز ۋۇجۇدۇڭ قىلغىن، نېمىنى ئىزدىسەڭچى بولسىڭ ئۆزۈڭدىن ئىزدىگىن!

سەن جەننەت باغچىسىدىكى ئاجايىپ بىر قۇشسەن، شەرەپ بوستانىدىكى پاك مەۋجۇداتسەن. سۇمۇرغنى ئىزدىگەن قۇشلار توپىمۇ سۇلۇك ئىچىدە رىيازەت بىلەن سەيلە قىلىپ، بۇ يولدا ئۆزلىرىنى قابىل قىلدى، بۇ تەلەپ بىلەن ۋىسالىنى ھاسىل قىلدى. سەنمۇ ئاشۇ ھالەتلەر بىلەن ئىمكان قىلىپ، يامان قىلمىشلىرىڭنى تۈزەتسەڭ، مەقسەتكە ئېرىشىسەن! ئەگەر بۇ يولدا ئۆزۈڭنى قابىل قىلىپ چەمباي تۇرۇپ، ئېگىز-پەس سۆزلەرنى قىلساڭ، دارغا ئېسىلىشىڭ تۇرغان گەپ.

شۇنى بىلگىنىكى، كىمكى بۇ مەنىدىن خەۋەردار بولسا، بۇنداق سۆزلەرنى قىلىشتىن تىلىنى تارتىدۇ. بۇنداق سۆزلەر باشقا گەپ، مەنە بولسا باشقا گەپ. سۆز بىلەن مەشغۇل بولۇپ قالغان كىشى ئۇنىڭدىكى مەنىنى ئاڭقىرالمايدۇ.

ماڭا قانداق مەنە ئايان بولغان بولسا، ئۇنى قۇش تىلى بىلەن بايان قىلدىم. سۆزلىرىم يۇزەكى مەنىدىلا چۈشىنىلمىسۇن. ھەقىقىي مەنە قىزىنىڭ يۈزلىرى يېپىلىپ قالمىسۇن. پەقەت زېرەك قۇشلارلا بۇ سۆزلىرىمنىڭ تېگىگە يېتىپ، ئۇنى چۈشىنىپ كېتەلەيدۇ، ئۇنى چۈشەنگەن قۇشلار قاتتىق ۋەھىمىگە چۈشىدۇ. چۈنكى ئەقىللىق قۇشلار بۇ سۆزلىرىمنىڭ تېگىدە نېمىلەرنىڭ بارلىقىنى سېزىۋالالايدۇ. بۇ سۆز بارلىق سۆزلەر ئىچىدىكى ئەڭ مۇشكۈل سۆزدۇر. چۈنكى ئۇ تىلسىزلارنىڭ تىلىدۇر. ئۆز تىلىدىن بېشىنا ئايەت يەتمەسلىكى ئۈچۈن بۇنى ئاڭلىغان كىشىلەر يەنە باشقىلارغا شەرھلەپ ئۇلتۇرمىسۇن.

ئەي تەگرىم، مەن بۇ سۆزلىرىمنى ئۈچۈن ئالدىڭدا توۋا قىلىمەن. ئېيتمىغان دىغان سۆزلەرنى دېگىنىمگە سەندىن پانا تىلەيمەن. مەن بۇ سۆزلەرنىڭ لايىقىنى ئۆزۈم تۇزمىدىم، بەلكى شەيخ فەرىدىددىن ئەتتارنىڭ سۆزلىرىنى شەرھلىدىم. بۇ سۆزلىرىمدىن ماڭا ئايەتلەر كېلىشىدىن ئۆزۈڭ ئاسرىغىن. چۈنكى مېنىڭ سەندىن ئۆزگە پاناھىم يوق. مەن گەرچە بۇ سۆزلەردە خاتالىقا يول قويغان بولسامۇ، لېكىن بۇ شەيخ ئەتتارنىڭ سەۋەنلىكى ئەمەس. چۈنكى شەيخ ئەتتار خالىقلارغا يول قويماي، كامالەت سەھىپىلىرىگە بۇ سۆزلەردىن لەردىن نۇرغۇن ھېكمەتلەرنى تىزىپتۇ. بۇ سۆزلەرنى مېنىڭ تەبىئىتىم خاتا تەرەپ

پـىگە تارتـىپ كەلگەن بولسا، مـېنى ئاشۇ كـامىل پېشىۋانىڭ سۆزلىرى تـۇيـەيلىدىن ئەپۇ قىلغىن. چۈنكى مەن ئۇنىڭ ئارقىسـىدىن ئەگىشىپ، سـېنىڭ ھەققىدە سۆزلەپ قالدىم. ئۆزرەمنى قوبۇل قىلـىپ گۇناھىمـىدىن ئۆتكەن.

ھېكايـەت

كۆڭلى پـاراكەندە بولغان بىر سەۋـدايـى بار ئىدى. ئۇ بىر ئاي يـۇزلۈكنىڭ سەۋداسـى بىلەن زار ۋە نـاتەۋان بولغـانـدى. ئۇ سەۋدايـىنى شەيدا قـىلغان ئاي يۈزلۈك گـۈزەل ھۆسن ـ جامـالدا ئالـەمگە غوۋغا سالغانىدى. شۇ تـۈپەيلىدىن مەملـىكەت ـ مەملىكەت، شەھەر ـ شەھەرلـەردە سۈرەن ـ چـوقانلار پەيدا بولغانىدى. ئۇ گـۈزەللىكى بىلەن جاھانغا ئاپەت سالسا، نازـ كەرەشمىلىرى بىلەن جانلارنى بالاغا قويـاتتى. ئۇنىڭ چېھرى ئالدىدا ھۇر ـ پەرىلەرمۇ مەغلۇپ ئىدى، ھۆسن ـ جامالى ئالدىدا ئاي بىلەن كۈنمۇ پىنھانغا يوشۇرۇنۇپ، ئۆزىنى كۆرسەتـمەيـتتى. گەرچە ئۇنىڭ ھـۆسـنـىدىن لۇتپۇ ـ ئېھسان كۆرۈلۈپ باقمىغان بولسىمۇ لېكىن ئۇ ئىككى ئىش بىلەن مەشھۇر ئىدى، بىرى: ئۇ ناھـايىتى زېرەك ئىدى. ئەقـىل ۋە سەزگۈرلـۈك جەھەتتە كامالەتكە يەتكەنىدى؛ يەنە بىرى: جاپـا ۋە زۇلـۇم سـېـلىشتا شىددەتلىك ئىدى.

ئىشق ئىچىـدە مەجنـۇن كەبى پارا ـ كەندە بولغان بۇ ئاشىق بىر كۈنى مەشۇقىنى ئەسلەپ، ئۇنىڭ يۈزىنى گۈلگە، بويلىرىنى سەرۋىگە، كۆرۈنۈشـىنى تـوزغا، يۈرۈشلـ ـ رىنى كەكلىككە ئوخشىتىپ قىياس قىلـدى. ئۇ دىۋانە ئۆزىگە خۇش ياققان ئاشۇ سۆزـ لەرنى ھە دەپ تەكرارلاۋاتقىنـدا، ئۇنىڭ مەشۇقى يېتىپ كەلدى ـ دە، پىنھان جايـ ـدا تۇرۇپ، بۇ سـۆزلـەرنىڭ ھەمـمىسـىنى ئاڭـلىدى. ئانـدىن يوشۇرۇنـغان يەردىـن چـىقىپ، ئۇ بىچارىـنىڭ يېنىـغا كەلـدى.

— سەن ئېيتقان بۇ مەدھىيـلەرنىڭ ھەممىسى تەنە ۋە كىنايىدىن باشـقا نەرسە ئەمەس، — دېـدى ئۇ گـۈزەل، — بۇ سۆزـ لىرىڭ ماڭـا قاتـتىق ھاقارەت، چەكسـىز ئار ـ نـومـۇس! سەن مېـنىڭ قامـىتىمـنى سەرۋى دېدىڭ، لېكىن سەرۋى ماڭا ئوخـشاش ماڭالامدۇ؟! يۈزۈمـنى گۈلگە ئوخ ـ شاتتىڭ، لېكىن، گۈلنىڭ يۈزلىرىدە مېنىڭكـ ـدەك يۈزلەرچە بالا ـ قازا پەيدا قىلالايدـ ـغان كۆز ۋە قاش بارمۇ؟! شەكىل ـ سىيا ـ قىمنى توزغا ئوخشاش دەپ گـۈمان قىلـ ـدىڭ، توز قاچان ئەلنىڭ ئەقىل ـ ھوشـنى ئېلىۋالالىغان؟! يۈرۈشلىرىمـنى كەكلىككـە ئوخشىتىپ، لەقەم قويدۇڭ، بىراق كەكلىك كىشىلەرنى ئوۋلىيالمايلا قالماستىن، ئەكـ ـسىچە، كىشىلەرنىڭ دامىغا چۈشۈپ، ئۇلارغا ئەسىر بولىدىغۇ؟!

ئاي يۈزلۈك گـۈزەل غـەزەپ بىلەن بۇ سۆزلەرنى ئېيتىپ، ئۇ بىچارىگە خىتاب قىلدى. ئاشىق ئۇنىڭـغا جاۋاب بېرىشتىن ئاجىز بولۇپ، مۇنداق دېدى:

— مەن يېڭـىلىشىپـتىمـەن. بۇنىڭ ئۈچۈن ئالدىڭـدا ئىنتايىـن خىجىلـمەن. لېكىـن مەن ئۆزۈمچـە سېـنىڭ تەرـپ ـ تۆسىپىڭنى قىلغانىدىم. مەن سېنىڭ گۈناھـكار قۇلۇڭمەن!

— سېنىڭ ۋۇجۇدۇڭـنى ھازىـرلا بۇ

جاھالدىن يوق قىلىپ تاشلايمەن! — دە- دى ئۇ ئاي سىياقلىق گۈزەل غەزەپ بىلەن.

ئۇ سەۋدايى شۇ ھامان ئۆزىنى يەرگە تاشلاپ، يالۋۇرغان ھالدا مۇنداق دېدى:

— ئەي ھۆسنىڭ بىلەن ھۇر - پەر- لەرنى شەرمەندە قىلغان گۈزىلىم. مېنىڭ دېگەنلىرىمنىڭ ھەممىسى مۇھەببەت، سە- مىمي ساداقەت ۋە ئىخلاسمەنلىك تۈپەي- لىدىن ئېيتىلغان سۆزلەر ئىدى. ئۇ تەرىپ- لىرىمدە شىكايەتتىن، تەنە ۋە كىنايە دېگەن- لەردىن ئەسەرمۇ يوق ئىدى. لېكىن سېنى ماختاش ۋە سۈپەتلىرىڭنى بايان قىلىشتا دىققىتىڭلىق قىلىپ، كەچىلىك سا- دىر قىلدىم. بۇ ئىشتا مېنى ئەپۇ قىلغىن، ماڭا رەھىمىڭ كەلسۇن. چۈنكى مەن تەل- ۋىنى شەرمەندىلىك ھالاك قىلماقتا. مېنى ئۆلتۈرىمەن دەپ ئاۋارە بولۇپ، ھەرەج تارتىپ يۈرمىگىن!

سەۋدايى ئاشىق ئۆزىنىڭ گۈناھىنى بويىنىغا ئالغاچقا، ئۇ نازىنىن رەھىم - شەپ- قەت قىلىپ، ئۇنىڭ قېنىدىن كەچتى.

خوجا ئابدۇللا ئەنسارىنىڭ ھېكايىتى

تەرىقەت ئەھلىنىڭ يېتەكچىسى بولغان خوجا ئەبدۇللا ئەنسارى مۇنداق دېگەنىدى:

— كىشى سازلىرىنى تەڭشەپ كۈيلىسە، ساز ئاۋازىغا ماسلاشتۇرۇپ، يېقىملىق قوشاقلارنى ئېيتسا، بىراق بۇ كۈي ۋە قوشاقلاردىن مەقسەت تەڭرىنى يادىغا ئېلىش بولسا، ئەي پاك ئېتىقاد ئىگىسى، شۇنى بىلگىنكى، ئۇنىڭ بۇ ئىشى غەپلەت ئاھاڭى بىلەن قۇرئان تىلاۋەت قىلغانغا قارىغاندا كۆپ ياخشىدۇر. تائەت - ئىبا- دەتكە مەشغۇل بولغان چاغدا يۈز بەرگەن گۇمراھلىقتىن كۆرە، تەنە ۋە مالامەت سۆزلىرىنى قىلغاندا ئېرىشكەن ئاگاھ (ھوشيار) لىق ئەلا.

مۇناجات

ئەي ئەدەمدىن بارچەغە خەللاقى جۇد،
بارچە جۇد ئەھلىغە فەيىازى ۋۇجۇد،
لۇتفۇ ئېھسانىڭغە يوق پايانۇ ھەد،
بەخشىشۇ ئىنئامىڭا سانۇ ئەدەد.
ھەرنەكىم ۋەسفىڭغە تەھرىر ئەيلەگۈم،
سەھۇ ئەگەر قىلسامكى، تەقسىر ئەيلەگۈم
مەن نە بولغۇمكىم ئەگەر ئەللامەلەر،
سۈرسە يەللار ۋەسفىڭ ئىچرە خامەلەر.
بولسەلەر ئىنسانى ساری مۇنسەردىن،
ئەجرىغە بولغاي كېرەكدۇر مۇئتەرىن.
فانىئى، دىۋانەئى، ئاشۇفتە خۇى،
نېچە سۆز گەر سەن دېگەيسەن گۇفتۇگۇي.
سەھۇۇ تەقسىرىن كەرەمدىن ئەفۇ قىل،
نامەئى ئەئمالىدىن مەھۇ ئەيلەگىل.
ساڭا بولماسكىم، نەكىم سۈردۇم قەلەم،
سەندىن ئايىتتىم، يوقىكى غەيرىدىن رەقەم.
ئارتۇق ئەر ئۆكسۈك دېدىم، سەئىدىن

دېدىم،
چىن ئەگەر ئۆتۈرۈك دېدىم، سەنسىدىن دېدىم.
ئولچە ئەسرارىنىڭ ماڭا ئېردى ئەيان،
ئەيلەدىم قۇشلار تىلى بىرلە بەيان.
قۇش تىلى بىرلە بۇدەم يالبارماغىم،
نىم بىسمىل قۇشدەك ئۆزدىن بارماغىم.
بارچە ئاندىندۇركى بولماس بارچە قۇش،
نۇكتەئى رەڭگىنۇ گويالىككە تۇش.
زاغ خاربج سەۋتى بىپايان ئېرۇر،
لۇتف ئىلە بولبۇلغە مىلك داستان ئېرۇر.
بەس بارى قۇشنىڭ نەۋاسى خۇش ئەمەس،
بارچە تايىر نەغمەسى دىلكەش ئەمەس.

چۇن ئۇلار ئىلىمدىن سۇردۇم كەلام،
بارچەنىڭ لەھنىغە بولماس بىر مەقام.
تۇتىيۇ شارەك ئەگەر ناتىق ئېرۇر،
ھەر بىرىگە ئۆزگە بىر مەنتىق ئېرۇر.
نەقىلدىن ئانىڭ تەفاۋۇت بولغۇسى،
بىر ئىلاھ بولسە، بىرى بۇت بولغۇسى.
بىرىدە سەك بولسە، بىرىسىدىن يەقىن،
بىرىدە كۇفر ئولسە يەنە بىرىدە دىن.
كۇفرۇ دىن بولسە چۇ يوق مانەندى ئىش،
چۇنكى ھەرنې ئول دېمىش، شەندىن دېمىش.
چۇن نەسىبى ئەيلەدىڭ جامى فەنا،
بەرمەك ئىقبالدىن بەقاسىن بىل يەنا.
فانىيا، سالدىڭ يەنە تەرھى ئەجىب،
ئەيلەدىڭ قۇشلار تىلىن شەرھى ئەجىب.

مۇئەللىپ ئەھۋالىدىكى بەزى ھالەتلەرنىڭ شەرھى

ئەي فانى، سەن يەنە بىر ئاجايىپ لايىھىنى تۇزدۇڭ، قۇشلار تىلىنى ئاجايىپ ھالەتتە شەرھىلەپ بەردىڭ.

ئېيتىشلارغا قارىغاندا، قۇشلار تىلىنى بىلىشكە سۇلايمان پەيغەمبەر (ئۇنىڭغا دۇئا ۋە سالاملار بولسۇن) يول تاپقانسكەن. ئۇنىڭدىن ئاسەف تەلىم ئېلىپ ئۆگەنگەن؛ ئۇندىن باشقا ھېچكىمگە تەلىم بېرىپ، ئۆگەتمىگەنىدى. ئاشۇ ئىككى زاتتىن باشقا ھېچ كىشىگە بۇ خىل ئامەت نېسىپ بولمىغانىدى، شۇڭا ھېچكىم قۇشلارنىڭ تىلىنى چۇشىنەلمەيتتى.

بۇ ئۇچقۇر پەلەك تېزلىك بىلەن ئايلىنىپ، نەچچە مىڭ يىلنى ئۆتكۈزگەندىن كېيىن، بۇ خىل مۇبارەك ئىقبالغا ئىگە قۇشتىن يەنە بىرى پەيدا بولدى. ئۇ شۇ قەدەر ئۇچقۇر، سۆزمەن ۋە ھوشيار ئىدى. ئۇ بولسا فانىيلىق كوھىقاپىنىڭ ئەنقاسى، جىمىي قۇشلار تىلىنىڭ داناسى، شەرىئەت يوللىرىنىڭ پېشۋاسى، تەرىقەت ئەۋلىيالىرىنىڭ قىبلىگاھى، ھىدايەت شامى بىلەن قەلبىنى نۇرلاندۇرغۇچى، ھەقىقەت سىرلىرىنىڭ كەشپىياتچىسى، نازۇكلۇق نۇرلىرىنىڭ ناتىقى، مەرىپەت ئەھلىلىرىنىڭ تاجدارى، ئىلىم - ئىرپان بازىرىنىڭ ئەتتارى①ھەزرىتى شەيخ فەرىدىددىن ئەتتار

① ئەتتار — 1) ئىپار، ئەتىر ئۇپا-ئەڭلىك ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش تۇرلۇك خۇش پۇراق دورا - دەرمەكلەرنى ساتقۇچى كىشى. 2) مەشھۇر شائىر شەيخ پەرىددىن ئەتتارنىڭ تەخەللۇسى.

(تەڭرى ئۇنىڭ ياتقان جايىنى يورۇق قىلسۇن) دۇر.

ئۇ زات بۇ گۈلشەنگە پەيدا بولغاندىن كېيىن، قۇشلارمۇ نۇتۇقنى ئۇنىڭدىن ئۆگەنگەن بولسا كېرەك. ئۇنىڭ قۇش تىلى بىلەن سۆزلەشلىرى سۇلايمان بىلەن ئاسەفنىڭمۇ ئارتۇق ئىدى. چۈنكى ئۇ ئىككىسى قۇش تىلىنى ئاڭلاپ بىلەلىگەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇلاردىن خالايىقا ھېچبىر نەپ تەگمىگەنىدى. ھەزرىتى بۇزرۇكۋار شەيخ (پەرىدىددىن ئەتتار) بارلىق قۇشلارنىڭ تىلى بىلەن سۆزلەپ، «مەنتىقۇت - تەير» (قۇشلار نۇتقى) نى ئاشكارا ۋە روشەن قىلدى. بۇ تىلدىكى سۆزلەرنى تەلەتۆكۈس تولۇق بايان قىلىپ، ئىلاھىي سىرلارنى شەرھىلەپ بەردى. ئۇنىڭ باشلىنىشىدىن ئاخىرىغىچە ھېكمەتلەرنى بايان قىلىپ، سىرلار خەزىنىلىرىدىن شۇنداق گۆھەرلەرنى چاچتىكى، بۇ گۆھەرلەردىن زامانە ھۆسنىگە زىننەت بېرىپ، پۈتكۈل زامانە ئەھلىنى بەھرىمەن قىلدى. ئۇ خەزىنىنىڭ تىلسىمىنى ئاچقانلىقتىن، ھەر بىر گادای ئۇنىڭدىن ئۆزىگە يارىشا نېسىۋىگە ئىگە بولدى. ئۇ گويا قۇياشتەك ھەمە كىشىگە تەڭلا پايدا يەتكۈزدى. ئۇنىڭ سۆزلىرى خۇددى جەمشىدنىڭ جېمىغا ئوخشاش ھەممە ئادەمنىڭ تەشنالىقىنى قاندۇردى. كىمكى سۇسىزلىق تۈپەيلىدىن قاغجىرىغان بولسا، ئۇلارغا بۇ جامدىن مەي ئىچۈردى. ئۇ ئۆز سۆزىنى سۆزلەشتىن تىلىنى يىغىپ، قۇش تىلىدا سۆزلىدى ۋە بۇ ئارقىلىق پۈتكۈل خالايىق ئىچىدە ناتىق بولۇپ تونۇلدى.

پارسچە بىلىدىغان خەلقىلەر ئۇنىڭ نۇتۇقلىرىنىڭ تېگىگە يېتىپ، ئۇنىڭدىكى يوشۇرۇن نازۇكلۇقلارنى تونۇدى. ئەمما سانسىز تۈركىي خەلقلەر پارس تىلىنى پىشىق بىلمىگەنلىكىنى ئۆچۈن، قۇش تىلىنى ئاڭلىيالمىدى. ئۇلارنىڭ كۆپچىلىكىنىڭ قوللىرى قۇشتىن خالى بولمىسىمۇ، لېكىن قۇش تىلىنى چۈشىنىپ كېتەلمەيتتى.

مەنمۇ شۇنداق بىر قۇش ئىدىمكى، كېچە - كۈندۈز ئەتتارنىڭ① دۇكىنىدىن شېكەر ئېلىش بىلەن مەشغۇل ئىدىم. گويا كى تۇتىغا ئوخشاش ئۇ دۇكاندا شېرىن سۆزلۈك قىلاتتىم. قاچانكى ماڭا قۇش بىلەن خىتاب قىلىنسا، ئۇنىڭغا تۇتىدەك جاۋاب بېرەتتىم. بەلكى ئۇ بۇيۇك زات (پەريدىددىن ئەتتار) نىڭ ھۇقەددەس روھ قۇشى ئەرش بېغىدىن كېلىپ، كۆڭلۈمدە ئۇۋا ياسىغان بولسا كېرەك. ئۇ ماڭا قۇش تىلىنىڭ مۇشكۈللىرىنى ئۆگىتىپ، مېنى بۇ تىلنىڭ ئۇستازى قىلىپ تەربىيىلىدى. بۇ تىل ساھەسىدە شۇنداق پىشىپ يېتىلدىمكى، قۇشلارنىڭ سۆزلىرىنى تۈركىي تىل بىلەن سۆزلىدىم. تۈركىلەرچە سازلارغا تۈركىلەرچە كۈي ۋە ناخشىلارنى جور قىلدىم؛ مەستلىك ئىچىدە گويا كى يېقىملىق سايرىغۇچى قۇشتەك ناۋا قىلدىم. بۇلبۇل دەك مىڭلارچە داستان تۇزدۇم، ھەر بىر داستاندا يۈزلەرچە ئاھۇ - ئەپغانلارنى چەكتىم. مېنىڭ بۇ داستانلىرىم گۈل شوقىدىن، نالە ۋە ئەپغانلىرىم گۈل زوقىدىن ئىدى. مەن ئەنە شۇنداق مىڭ - مىڭ نالە - ئەپغانلار ئىچىدە بىر داستان تۇزۇپ ناۋا قىلغۇچى بۇلبۇلمەن. مېنىڭ بۇ سايراشلىرىمدىن بىر قۇشنى تەسەۋۋۇر قىلغىنكى، ئۇ قۇش نالە - پىغان چېكىشكە

① پەريدىددىن ئەتتار كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

باشلىسا، ئۇنىڭدىن ئەيب ـ نۇقسان كۆرۈلۈ
مەيدۇ. بۇنداق ياردەم ۋە مەدەت ماڭا
شەيخ (پەرىدىددىن ئەتتار) نىڭ روھىدىن
يەتكەن بولغاچقا، ناۋالىرسىدا بۇلبۇل ئاھا
ڭى ناھايىتى كۆپ چېلىقىدۇ. كىشى بۇ
ئوڭ تاناسىپلىق مۇناسىۋەتكە كۆز تاشلىسا،
ئۇنىڭ يادىغا قەقنۇس① نىڭ ئىشلىرى
ناماياں بولغۇسى.

قەقنۇس ھەققىدە ھېكايەت

ئېيتىشلارغا قارىغاندا قەقنۇس دېگەن
ئاجايىپ بىر قۇش بار ئىكەن. ئۇ ھىند
دىستان ئېلىدە ماكانلاشقان بولۇپ، شۇ
يەردە سەيلە قىلىدىكەن. ئۇ قۇش ناھايىتى
كېلىشكەن، كۆچلۈك ۋە ساغلام ئىكەن.
ئۇنىڭ ھەر بىر پەيلىردە ئۆزگىچە نەقىش
ۋە رەڭلەر تاۋلىنىپ تۇرىدىكەن. قەقنۇس
نىڭ شەكىل ـ سىياقى شۇ قەدەر ئاجايىپ
بولۇپلا قالماي، ئۇنىڭ تۇمشۇقلىرىمۇ
غارايىپ ئىكەن. ئۇنىڭ تۇمشۇقىدا ناھا
يىتى كۆپ تۆشۈكچىلەر بولىدىكەن. ئەگەر
ئۇ جانلارنى سۆيۈندۈرگۈچى يېقىملىق
ناۋالارنى تۈزسە، تۇمشۇقىدىكى ھەر بىر
تۆشۈكچىدىن يۇز خىل ئاجايىپ ئاھاڭلار
تارقىلىدىكەن. ئۇنىڭ سايرىغان ئاۋازىنى
ئاڭلىغان كىشى ھوشىدىن ئايرىلىدىكەن.

قەقنۇس جۇپسىز ھالدا تەنھا
ياشايدىكەن. ھېچقانداق قۇش ئۇنىڭغا
جۇپ بولۇشقا لايىق كېلەلمەيدىكەن.
قەقنۇس ئۆزى ياشاۋاتقان ئورماندا بىر
دەرەخنىڭ ئۈستىگە قونۇپ، سايراشقا باش
لىغىنىدا، بۇ يەردىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقان
بىر پەيلاسوپ كىشى ئۇنىڭ ئاۋازىغا قۇ
لاق سالىتۇ. ئۇ كىشى بۇ سادالار ئىچە
دىكى تۇرلۈك ئاھاڭلارنى بىر ـ بىرىدىن
پەرقلەندۇرۇپ ئايرىپ چىقىپ، مۇزىكا
پېنىنى كەشپ قىلغانىكەن.

قەقنۇس ئۆزى تۇرۇۋاتقان ئورماندا
ناھايىتى ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرىدىكەن. ئۇ پۈتە
كۈل ئۆرەدە ئوتۇن يىغىش بىلەن مەشغۇل
بولىدىكەن. خاھى قۇرۇق، خاھى ھۆل بولـ
سۇن ئوتۇنلا بولسا قويماي يىغىدىكەن.
ئۇنىڭ يىغقان ئوتۇن دۆۋىسىدىن غايەت
زور بىر خامان ھاسىل بولىدىكەن. قەقـ
نۇس بولسا ئۆزىنىڭ ناھايىتى ئۇزۇن
ئۆمرى ئىچىدە يىغقان ئاشۇ ئوتۇن خامـ
مىغا ئورۇنلىشىپ، ئوتۇن دۆۋىسىگە چىقىپ،
يېقىملىق سايراشقا باشلايدىكەن. ئۇنىڭ
ئاۋازىنى ئاڭلىغان بارلىق جانلىقلار، ئۇ
ھەيلى ئۇچار قاناتلار بولسۇن ياكى ۋەھـ
شىي ھايۋانلار بولسۇن، ھەممىسى ئۇنىڭ
كۈي سادالىرى تۆپەيلىدىن زەئىپ ۋە

① قەقنۇس ـ بىر ئەپسانىۋى قۇشنىڭ نامى. ئېيتىشلارچە، بۇ قۇشنىڭ جۇپتى بولماس
مىش، ئۇ ئۆمۈر بويى ئەخلەت ۋە خەس ـ خەشەكلەرنى يىغىش بىلەن مەشغۇل بولارمىش.
ئاخىر ئۇنىڭ يىغقان ئەخلەت ـ چاۋلىرىغا ئوت كېتىپ، قەقنۇس ئاشۇ ئوت ئىچىدە كۆيۈپ
كۈلىگە ئايلىنارمىش. ئۇ كۆيگەن كۈلىدىن ئارىسىدىن يېڭى دۇنياغا كۆز ئاچقان قەقنۇس
چۈجىسى قانات قېقىپ چىقارمىش. قەقنۇسنىڭ تۇمشۇقىدا ناھايىتى كۆپ ئۇشاق تۆشۈكلەر
بولۇپ، ئۇنىڭ ھەر بىرىدىن بىر خىل يېقىملىق سادا چىقىرىپ سايرارمىش.

مەجرۇھ بولدىكەن، ھەتتا كۆپ قىسمى دەردمەنلەرچە ھالاك بولدىكەن. قەقنۇس ئۆزىنىڭ كۈي - نەغمىلىرى ئاخىرلاشقاندا، شۇنداق ئوتلۇق بىر ناۋا چېكىدىكەنكى، ئۇنىڭ ئوتلۇق ساداسىدىن ئوتۇن خامىنغا ئوت چۈشىدىكەن. شۇنىڭ بىلەن قەقنۇس-نىڭ تۇرۇۋاتقان ئورنى، يەنى بۇ كاتتا ئوتۇن خامىنىدىن ئوت يالقۇنلىرى پەلەككە باش سوزۇشقا باشلايدىكەن. گويا چاقماق چۈشكەنسىدە بارلىق خەس - خەشەكلەرنى كۆيدۈرۈپ تاشلىغاندەك، ئۇنىڭ ناۋاسىدىن چۈشكەن ئوت ئوتۇن دۆۋىسىنى ئۆرتەشكە باشلايدىكەن. قەقنۇسمۇ ئوتۇن بىلەن تەڭ كۆيۈشكە باشلايدىكەن. ئۇنىڭ قانات - قۇيرۇقلىرى خۇددى ياپراقتەك كۆيۈپ يانىدىكەن. ئاخىر ئۇ ئۆزىمۇ، يىغقان شۇ قەدەر كۆپ ئوتۇنلىرىمۇ پۈتۈنلەي كۆيۈپ، كۈلگە ئايلىنىدىكەن. كۈل خۇددى بىر زور تاغدەك دۆۋىلىنىپ كېتىدىكەن. ئۇ كۈلنىڭ ئارىسىدىن بىر قەقنۇس چۈجىسى نامايان بولۇپ، ئۆمىلىگەن پېتى كۈل ئارىسىدىن چىقىدىكەن، ئاندىن زىبۇ - زىننەتلىك پەيلىرىنى چىقىرىپ، قانات - قۇيرۇقلىرىنى رۇسلاپ، كۆككە پەرۋاز قىلىدىكەن - دە، يەنە ئاشۇ ئورمانلىق ئىچىدىن ئوتۇن يىغىشقا باشلايدىكەن. ئۇمۇ ئۆمۈر بويى ئوتۇن يىغىپ، ئاخىردا ھۆكلۈق ئاھاڭلاردا سايراشقا باشلايدىكەن. ئۇنىڭمۇ ئۆمۈرى پايانىغا يەتكەندە، ئاتىسى قىلغانىنى ئوغلىمۇ تەكرارلايدىكەن.

دېمەك، بۇزۇرۇكۋار شەيخ (پەرىدىددىن ئەتتار) ئاشۇ ئاۋۋالقى قۇشقا ئوخشايدۇ. ئۇمۇ ئۆمرىنى سايراش بىلەن ئۆتكۈزدى؛ شۇ قەدەر ئاجايىپ يېقىملىق ناۋا بىلەن سايرىدىكى، ئۇنىڭ ئاۋازىغا بارلىق ۋەھشىي ھايۋانلار ۋە قۇشلارمۇ مەپتۇن بولدى. بارچە ئۇنىڭ ئاپەتلىك ناۋاسى تۈپەيلىدىن ھالاك بولدى. ئاخىر خامانمۇ، خامان ئىگىسىمۇ خۇددى ئاشۇ قەقنۇسقا ئوخشاش كۆيۈپ كۈل بولدى. ئەمما ئاشۇ كۈل ئىچىدىن يەنە بىر قۇش بالىسى چوغدەك يالتىراپ، بەلكى چوغ ئىچىدىن سەمەدەردەك چىقىپ كەلدى. ئۇمۇ بۇ دەۋران گۇاھىنىدە ھەر خىل قۇشلارنى، ھەتتا ۋەھشىي ھايۋانلارنىمۇ ئۆز ئەتراپىغا يىغدى. تۇمشۇقىدىن يۇز خىل ساداالارنى چىقىرىپ، تەكرى تائالانىڭ مەخپىي سىرلىرى ھەققىدە ئوتلۇق ناۋالانى چەكتى. بۇ ناۋالار بىلەن ھەم ئۆزىنىڭ ۋۇجۇدىغا ھەم خامىنغا ئوت ياقتى. ئۆزىنىمۇ، ئۆزگىلەرنىمۇ كۆيدۈردى.

مەن ئۇ (شەيخ پەرىدىددىن ئەتتار) ئاتا، مەن ئوغۇل دەپ ئېيتالمايمەن. ئۇ ئالىي سۈپەتلىك پادىشاھ بولسا، مەن ئۇنىڭ ئاددىي چاكىرى، قۇلمەن. چۈنكى پادىشاھ بۇ ئوتتا كۆيۈپ، پۈتكۈل ئالەمنى ئوت سالغاندىن كېيىن، ھېچ كىشى بۇ ئوتتا ھېنىكچىلىك كۆيۈپ، ئۆرتەنمىدى. ئۇنىڭ ياقتان ئوتلىرى يالقۇنجاپ بولغاندىن كېيىن، مەنمۇ قۇش تىلى ۋاستىسى بىلەن يالقۇنلارنى پەيدا قىلدىم. بۇ شولالار بىلەن ھەم ئۆزۈمنى، ھەم ئەلنى كۆيدۈردۇم. چۈنكى بۇ دۇنيا ئاتامدىن نېمىنى كۆرگەن بولسا، ئۇنى ماڭمۇ ئۆگەتتى. ھەم ئۆزۈمنى ھەم ئالەم ئەھلىنى ئۆرتىدىم. مەن قۇش تىلىدىن تاشقىرى سۆزلىمىدىم. بۇ سۆزلىرىمنىڭ فانىيلىق يالقۇنلىرىدا كۆيگەنلەرگە باقىيلىق (ئەبەدىيلىك) ئاتا قىلىشنى ئۈمىد قىلىمەن.

مۇناجات

ئەي، خەلايىق تالىبى، مەتلۇبىسەن،
ھەم مۇھەببەت ئەھلىنىڭ مەھبۇبىسەن.
ئىككى دۇنيا دىنلارى تالىبلارىڭ،
غەيرى سەندىن مۇغتەلىف راغبلارىڭ.
سەندىن ئايرۇ گەر مەلەكدۇر، گەر پەرى
تالىپ ئولماققا كېرەك قىلماس گەرى.
جەننەتۇ كەۋسەر ۋەگەر تۇبىيۇ ھۇر،
ئىستەمەك سەنسىز تەلەبدىندۇر قۇسۇر.
جانۇ كۆڭلۇمنى ئۆزۈڭگە تالىب ئەت،
دەرد ئىلە ئىشقىڭدە شەۋقۇم غالىب ئەت.
ھەم تەلەب زەۋقىنى ۋاسىل قىل ماڭا،
ھەم تىلەپ تاپماقنى ھاسىل قىل ماڭا.
ماسۇەللاھ خاتىرىمدىن سەلب قىل،
ئاندا زىكرىڭنى ھۇزۇرى قەلب قىل.

مىسال كەلتۇرۇلگەن ھېكايەت

بىر تەلەپكار مۇرىت كەبنى تاۋاپ قىلىش ئۈچۈن يولغا چىقتى. بىستام شەھرىگە كەلگەندە ئۇنىڭ شەيخ بايەزىد ئۇچراتتى. ئۇ شەيخ بىلەن ئۇچرىشىش شەرىپىگە مۇشەررەپ بولغاندىن كېيىن، ئۇ يەردىن ھەجگە قاراپ يۈرۈپ كەتتى.

بۇ پىشىپ يېتىلمىگەن تالىپقا ھەج قىلىش مۇيەسسەر بولدى. ھەج تۈگىگەندىن كېيىن ئۇ قايتىپ يەنە بىستام شەھرىگە يېتىپ كەلدى. بۇ غاپىل يولۇچى شەيخ بايەزىدقا سالام بەجا كەلتۈرۈپ، ئۇنىڭ خىزمىتىگە مۇشەررەپ بولدى.

شەيخ ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشكەندىن كېيىن مۇنداق دېدى:

— ئەي يولۇچى، ۋىسال ئىستەپ، قانچىلىغان ۋادىلارنى ۋە دەرگاھلارنى كەزدىڭ. قېنى بەيتۇللا (تەكرىنىڭ ئۆيى) ھەققىدە بىزگە بىرەر نىشان ئېيتىپ بەرگىن!

ھەممىدىن خەۋەردار بولغان بۇ مۇرشىد شۇنداق دېيىشتى بىلەنلا، مۇرىت مۇنداق جاۋاب بەردى:

— مەن كۆرگەن ئۇ ئۆي ئىنتايىن ئالىي ئىكەن، ئەمما ئۆي ئىگىسىدىن خالى ئىكەن.

— ئەي تەلەپتىن ئەسلا خەۋەر تاپمغان كىشى، — دېدى شەيخ بۇ ھاجىغا، — ئەجەبا، ئۆي ئىگىسى ئاشۇ ئۆيدە ساقلا ھەمراھ، سېنىڭ باسقان ھەر بىر قەدىمىڭدىن ئاگاھ ئىددىغۇ؟! سېنى ئۆز ئۆيىگە ئېلىپ بارغان ۋە بۇ يەرگە قايتۇرۇپ كەلگەنمۇ ئاشۇ ئۆزى ئەمەسمۇ؟! بىراق سەندە بۇ بەختىنى سەز گۈدەك پاراسەت يوق ئىدى. شۇڭا سەن گەرچە تەلەپكار بولساڭمۇ، لېكىن بۇ يولدىكى ھەرىكىتىڭ نۇقسانلىق بولدى.

ئەي تەكرىم، مېنى بۇ تەلەپتە كامىل قىلغىن! تىلىكىمدىن بىر نەپەسمۇ غاپىل قىلما! بۇ تەلەپكارلىقتا ماڭا كىم ھەمراھ بولغان بولسا، مېنى ئۇنىڭدىن خەۋەردار قىلغىن!

مۇناجات

ئەي، كۆڭۈلنى ئىشقىدىن رەۋشەن قىلىپ،
ھەجر خارىستانىنى گۈلشەن قىلىپ.
ئىشقىڭ ئوتىدىن يارۇق ئايۇ قۇياش،
كىم تولۇپ بولدى ئۇلاردىن نۇر فاش.

بەرقى ئىشقىڭ سالىبان جانلارغە ئوت،
شۇئلەسى ئابادۇ ۋەيرانلارغە ئوت.
ئەخكەربدۇر ئىشقىڭ ئەدما تابناك،
گەۋھەربدۇر سىررى ئىشقىڭ ئەسرۇ پاك.
جانسىمە يەتكۇر ئول ئەخكەر بىرلە نۇر،
كۆڭلۈمە سالغىل بۇ گەۋھەردىن سۇرۇر.
بادەئى ئىشقىڭدىن ئەت كۆڭلۈمنى مەست،
لېك ئول يەڭلىغكى بولغاي مەيپەرەست.
ئەيلە بۇ مەي بىرلە لايەئقىل مېنى،
ئەقل چۇن رەفئ ئولدى، قىل ۋاسىل مېنى.
قەيس ئامىرنى بۇ ئىشق ئەتتى زەبۇن،
زايىل ئەتتى ئىشق ئارا ئەقلدىن جۇنۇن.
بۇيلە لەيلى ئىشقدا مەغلۇب ئىدى،
تالىب ئول، گويا كى بۇ مەتلۇب ئىدى.
ئۇيلە مۇستەغرەق ئىدى ئول ئىشق ئارا،
لەيلىنى مۇتلەق ئىدى ئول ئىشق ئارا.
كىم بىراۋ بىر كۇن دېدى «ئاتىڭ
نېدۇر؟»
دېدى: «لەيلى!» دېدى «ئىسباتىڭ
نېدۇر؟»
دېدى: «ئولكىم لەيلى ئولدى زات ئاڭا،
ھاجەت ئېرمەس ئەيلەمەك ئىسبات ئاڭا؛
كىم ساڭا شەكدۇر، ماڭا بۇدۇر يەقىن»
بۇيلە ئاشىقلىقغە يۇز مىڭ ئافەرىن.
ئىشق ئوتى سوزدىغە مەھرۇق ئەت مېنى،
ۋەھدەتى ئىشق ئىچرە مەئشۇق ئەت مېنى.
ئاندا ئىستىغراقى ئىشق ئەت قىسمەتىم،

كىم ئۇزۇلگەي ئۆزلۇكۇمدىن نىسبەتىم.
ئىشق ئارا جانسىنى نابۇد ئەيلەگىل،
سوڭرە ئىشقىڭ بىرلە مەۋجۇد ئەيلەگىل.

* *

پاك ۋە مۇقەددەس تەڭرى ئىنسانىنى مەرىپەت كانى قىلدى، ئۇنىڭ كۆڭلىنى مەرىپەت جاھانى قىلىپ ياراتتى. ئۇ كىم گە مەرىپەتتىن نېسىۋە بەرگەن بولسا، ئۇ كىشىنىڭ ئىسمى بۇ ئالەمدە «ئارىف» (بىلگۈچى، تونۇغۇچى) دېگەن نام بىلەن شۆھرەت تاپتى. مەرىپەت بىلەن سۇپەتلەنگەنلەرنىڭ ھال - ئەھۋالىنى خىلمۇخىل قىلدى. ئۇلارغا ئۆزىنىڭ يېتىلدۇرگەن كامالىتىگە يارىشا ھەقىقەت سىرلىرىدىن خەۋەردار بولۇشنى نېسىپ قىلدى؛ ھەممىگە ئۆز ئەھۋالىغا يارىشا ئورۇن - مەرتىۋە ئاتا قىلدى. مەرىپەت باياۋانىنىڭ يوللىرىنى ھېسابسىز قىلىپ ياراتتى. ئۇ يولدىكى يولۇچىلارنىمۇ ھەددۇ - ھېسابسىز قىلدى.

ئەي تەڭرىم، مەرىپەت يولىغا كىرگەنلەرنى ۋە بۇ يولدا سەيلە قىلىپ يۇرگەنلەرنى ۋىسالىڭغا يەتكۈزگەيسەن. نەزمە:

فانىئى ئەۋۋارەنى ئول يواغە سال،
قەتئ قىلغاچ يول، نەسىب ئەتكىل ۋىسال.

مىسال كەلتۇرۇلگەن ھېكايات

بىر مەسلەك ئىگىسى بولغان يولۇچى شاھنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتاتتى. پادىشاھ بۇ ھوشيار كىشىگە:
— كەل، يېنىمدا بىر نەپەس ئولتۇر- غىن، سەن نېمىنى ئارزۇ قىلىسىڭ شۇنى ئالدىڭغا كەلتۈرەي، — دېدى.
يولۇچى مۇنداق دېدى:
— تەڭرىنى تونۇغىنىمدىن بېرى، ئۇنىڭدىن باشقا ھەرقانداق نەرسىگە مەيۇس لۇك كۆزى بىلەن قارايدىغان بولدۇم. بۇ

ئۆتكۈنچى دۇنيادا باشقىلاردىن تىلەپ كېرەك قىلغۇدەك نېمە نەرسە بولسۇن؟! ماڭا كېرەكلىك نەرسىنى ئاشۇ بەرھەق تەڭرى بېرىدۇ، بۇ ئىشتا ساڭا موھتاج ئەمەسمەن.

ئەي تەڭرىم، ئۇ يولۇچى قانداق سۇپەتكە ئىگە بولسا، ئالىيجانابلىرىنى ئاتا قىلغىن. ئۇنىڭ داد - پەريادىغا يېتىپ، نادانلىق زۇلۇملىرىدىن قۇتقازغىن. ئۇنىڭغا ئۆزىنىمۇ، ئۆزۈڭنىمۇ تونۇتقىن.

مۇناجات

ئەي نابىك يۇز فەلەكدىن ھەم ۋە سېنى، ئاستانىڭ مىڭ زۇھەلدىندۇر رەفىنى. چەرخۇ ئەنجۇمدىن قاشىڭدا نې ۋۇجۇد، گەر ئۇلار بۇدى تەمام ئولسە نەبۇد. ئالەم ئولسە نەفىي يا ئىسبات ئاڭا، بىر سەرى مو يوق تەفاۋۇت زات ئاڭا. بۇ نې يەڭلىغ ھەزرەتى ۋالا بولۇر، ئەللاھ - ئەللاھ، بۇ نە ئىستىغنا بولۇر. ھەزرەتىڭە مۇرى لەڭمۇ شىرى غاب — بولسە، ياخۇد بولماسە، بىردۇر ھېساب. شىر ئېرمەسمەن، ئېرۇرمەن مۇرى لەك، بەلكى مەندىن ئاڭا ھەم يۇز ئارۇ نەك. غەيرىدىن بۇ زارنى مۇستەغنى ئەت، ئەگە موھتاج ئەتمە، فەريادىمغە يەت.

مەسەل كەلتۇرۇلگەن ھېكايەت

تەڭرىنىڭ دوستى بولغان ئىبراھىم (ئۇنىڭغا دۇئا ۋە سالاملار بولسۇن) ئەلەيھىسسالامنى ئۆتقا سالماقنى پىلانلىغان نەمرۇد ئۇز پالاقمانىنى① تەييارلىدى. تاغدەك يىغىلغان ئوتۇنلارغا ئوت يېقىپ، ئوت يالقۇنلىرىنى پەلەكمۇ يەتكۈزدى. ئىشق كوچىسىدا تەڭرىنىڭ سەۋدايىسى ۋە دوستى بولغان ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنى پالاقمانغا سېلىپ، ئوت ئىچىگە قارىتىپ ئاتتى.

دەل شۇ پەيتتە تەڭرىنىڭ ھۆكمىگە بىنائەن جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام يېتىپ كەلدى. ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ئوتقا چۈشۈشى بىلەنلا، جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭدىن مۇنداق دەپ سورىدى:

— ئەي خۇدانىڭ دوستى، سەن شۇ تاپتا ئۆزۈڭنى نېمىگە ئېھتىياجلىق دەپ سېزىۋاتىسەن؟ ئۆزۈڭگە قانداق مەرھەمەت ۋە ئېھسان كۆرسىتىلىشىنى خالايسەن؟ سەن نېمە دېسەڭ، مەن شۇنى تەييار قىلاي، نېمىنى ئارزۇ قىلساڭ، شۇنى ئەمەلگە ئاشۇراي.

ھەزرىتى ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا مۇنداق دېدى:

— ئۇ مۇقەددەس تەڭرى ماڭا ئوتنى قىسمەت ئېتىپتۇ. ئېھتىياجمەنلىك نېمە ئىكەنلىكىنى ئۆزى بىلىدۇ. ھازىر مېنىڭ ساڭا ئىلتىماس قىلىدىغان ھېچقانداق ئېھتىياجىم يوق. مەن ھەرقانداق ئەھۋال

① پالاقمان - ئۇرۇشتا ئىچىگە تاش ۋە باشقا ئېغىر نەرسىلەرنى سېلىپ قارشى تەرەپكە ئېتىش ئۈچۈن ئىشلىتىدىغان قورال، مەنجانىق.

ئاستىدا ئاشۇ زاتقا موھتاجمەن. ئۇ ماڭا ئېھتىياجسىزلىقىنى نېسىۋە قىلغاي، ئاتا ئۆزىدىن باشقىلارغا موھتاج بولمايدىغان قىلغاي!

مۇناجات

ئەي، جەنابىڭدا خىرەد ھەيران بولۇپ، ئەقىلنىڭ بوينىغا ھەيرەتتىن تاناب.
ۋادىئى ھەيرەتتە سەرگەردان بولۇپ. ئەھلى ئىلمۇ ئەقل ۋەسىگىدە زەبۇن،
ھەرنە سەندىن ئۆزگەدۇر، ھەيران ساڭا، ھەر بىرىنىڭ ھەيرەتى ھەر دەم فۇزۇن.
ھەيرەت ئاباد ئىچرە سەرگەردان ساڭا. ئۇشبۇ ھەيرەت سىلكىدە تۇتقىل قولۇم،
ئەقلى كۇلل ھەيرەتدە زاتىڭ بابىدا، بۇ تەھەييۇر ئىچرە كۆركۈزگىل يولۇم.
زات يوق، ھەر بىر سىفاتىڭ بابىدا. ھەيرەت ئىچرە قويما سەرگەردان مېنى،
كارگاھىڭ ئىچرە ھەر بىر رىشتە تاب، تارت ئۆز ۋەسلىڭ ساری ئاسان مېنى.

مەسەل كەلتۇرۇلگەن ھېكايەت

بىر كۆكۈلسىز ۋە خاكسار ئاشىق بار ئىدى. ئۇ بىر مېھرى يوق گۈزەلگە ئەسىر بولۇپ، ئۇنىڭ غەم ۋە ئەلەملىرىدە شۇقەدەر كۆيۈپ ـ پىشىپ يۈرەتتى. ئېكىن ئۇنىڭغا دىدارلىشىش دۆلىتى نېسىپ بولماي، كۈنلىرىنى داۋاملىق غەم ۋە ھەجران بىلەن ئۆتكۈزەتتى. ۋەسەل يەتىلىرىنى بەكمۇ ئارزۇ قىلاتتى. ئۇنىڭ رەنجۇ ئەلەملىرى ۋە ئىنتىزارلىقى ھەددىدىن ئېشىپ، ئاخىر جىسمىدا ئاغرىق پەيدا بولدى. چۈنكى ئۇنىڭ كۆڭلى ئەمدى ئۇ مەشۇقىدىن ئۈمىدسىزلەنگەن، جېنىدا غەم ـ غۇسسە ئوتلىرى توختىماستىن يالقۇنجاشقا باشلىغانىدى. ئۇ ئاشىق شۇ ھالەتكە چۈشۈپ قالغاندىن كېيىن، ئۆز ـ ئۆزىگە مۇنداق دېدى: «ئەي تەكرىم، مېنىڭ مۇرادىم شۇكى، ئۇ ھۇر سۈپەتلىك دىلبىرىم قېشىمغا بىر كەلسە، مەن ئۇنىڭ جامالىنى كۆرۈپ، كۆڭلۈمدىكى غەملىرىمدىن بىر ـ ئىككى ئېغىز سۆز ئېيتىۋالسام.»

خالايىق ئۇنىڭ ھالىغا ئىچ ئاغرىتىشتى. ئۇنىڭ گۈل يۈزلۈك دىلبىرىنى زۇلۇم قىلماسلىققا ئۇندەپ، كۆپتىن ـ كۆپ نەسىھەتلەرنى قىلىشتى. كىشىلەر شۇنداق قىلىپ ئۇ شوخ مەشۇقنى غەمكىن ئاشىقىنىڭ يېنىغا باشلاپ كەلدى. بۇنىڭ بىلەن ئۇ بىچارە ئاشىقنىڭ تېنىگە پاك ۋە يېپىيېڭى جاننى باشلاپ كەلگەندەك بولدى.

ئۇ شوخ ۋە بېپەرۋا مەشۇق ناز قىلغان ھالدا يېتىپ كەلدى. بۇ خەستە بولغان بىچارىنىڭ ھاجىتىنى راۋا قىلىپ، مۇرادىغا يەتكۈزمەكچى بولۇپ:

— كۆڭلۈڭدە ماڭا دەيدىغان قانداق سۆزۈڭ بولسا، ئېيتقىن، — دېدى.

كۆڭلى سۇنغان بۇ ئاشىق ئۇنىڭ يۈزلىرىگە ھەيرەت بىلەن تىكىلگىنىچە قېتىپ قالدى. ھەيرانلىقتىن ئۇنىڭ تىلى گەپكە كەلمەي، يۇتاتتى. يەنە بىر تەرەپتىن

ئۇنىڭ تېنى بەك زەئىپلىشىپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن، سۆزلىگۈدەك ماجالىمۇ يوق ئىدى. ھەيرانلىق ئۇنىڭ بېشىدىن ھوشىنى ئۇچۇرۇۋەتتى. ئۆز دەردىنى ئېيتىماقچى بولغان ئاشىق گاڭگىرىغىنىدىن ھېچ نەرسە دېيەلمەي قالدى.

ئۇ ھوشىنى تاپقىنىدا بولسا ئۇنىڭ مەشۇقى ئاللىقاچان كېتىپ قالغانىدى. بۇ ئىشتىن ئۇ ئاشىقنىڭ ئاغرىقچان تېنى ئىزتىراپقا چۈشتى. بۇ زەئىپ ناتىۋان ھەيرانلىق سەۋەبىدىن بىرەر ئېغىز سۆز قىلالماي، جېنىنى ھەققە تاپشۇردى.

ھاجەتلەرنى راۋا قىلغۇچى تەڭرى دەرگاھىغا مۇناجات

ئەي مۇسەللەم ئاتىڭا تەۋھىدى پاك،
ئەھلى ۋەھدەت ئايتىپ ئانى زەۋقناك.
ھەر كىشىكىم قىسمى تەۋھىد ئەيلەدىڭ،
بائىسى تەجرىدۇ تەفرىد ئەيلەدىڭ.
كىمكى ئۆزلۈكىدىن چىقاردىڭ ئانى چۈست،
ئەيلەدىڭ ئالىڭدا تەۋھىدى دۇرۇست.
كىمگەكىم تەۋھىددىن بەردىڭ كۈشاد،
مەدھىدە كۇفر ئىلە قىلدىڭ ئىتتىھاد.
ئاڭاكىم ۋەھدەت ساری يول ئەيلەدىڭ،
سەن قىلىپ نەفىيۇ ئىسبات ئەيلەدىڭ.
مەنۇ ئۆزلۈك شىركەتىن مەندىن يىتۈر،
مەھزى تەۋھىدى ساری، يارەب، يېتۈر.
مەندە، يارەب، قويما مەنلىكدىن نىشان،
ئۆزلۈكۈمدىن مەھۇ قىل دامەنكەشان.

مىسال كەلتۈرۈلگەن ھېكايەت

بىر كېچىسى سۇلتان مەھمۇد ① ئورنىدىن تۇرۇپ ئاياز ② نىڭ نېمە ئىشقا مەشغۇل ئىكەنلىكىنى بىلمەكچى بولدى. ئاياز گەرچە ئويغاق بولسىمۇ، تەختىنىڭ ئايىغىدا بىر ياستۇقنى بېشىغا قويۇپ، كۆزىنى يۇمغىنىچە ئۇخلىغان بولۇپ ياتتى. شاھ ئۇنىڭ بېشىغا كەلدى. بىر پەس ئۇنىڭ ھۆسنىگە قاراپ تۇلتۇرىدى. بۇ ئارقىلىق پادىشاھ ئۆزىنىڭ شوخ ئوتلىرىنى باسماقچى بولدى. لېكىن ئۇنىڭغا نەزەر سالغانسېرى، شاھنىڭ ئىشتىياقى بارغانسېرى كۈچەيىپ، ئاجايىپ ئەھۋالغا چۈشۈپ قالدى. پادىشاھ ئاي يۈزلۈك ئاياز نىڭ ئايىغىغا بېرىپ، ئۇنىڭ پۇتىنى كۆزىگە سۈرتتى. ئاياز پۇتىنى تارتىۋالماي شۇك ياتاتتى. پادىشاھ ئۇ گۈزەلنىڭ تېخى ئويغاقلىقىنى بىلىپ مۇنداق دېدى:

— ئەي ئاياز، سەندىن جېنىم جاراھەتلەندى. مەندىكى ساڭا بولغان مۇنچىۋالا موھتاجلىقىنى بىلىپ تۇرۇپ، نېمە ئۈچۈن بۇنداق ئادەتتىن تاشقىرى ناز قىلسەن؟! نېمە ئۈچۈن ئايىغىنى يىغىپ، ئورنىڭدىن تۇرۇپ ئولتۇرمايسەن؟! مېھرىگىنى ئىزھار قىلىپ، بىر - ئىككى ئېغىز

① ئاياز - سۇلتان مەھمۇد غەزنەۋىيلەر سۇلالىسىنىڭ مەشھۇر پادىشاھى (998-1030).
② سۇلتان مەھمۇد غەزنەۋىينىڭ مەخسۇس مەھرىمى ۋە قۇلى. مىلادى 1057-يىلى ۋاپات بولغان.

گەپمۇ قىلمايسەن!؟

ئۇ گۈل يۇزلۈك ئايال مۇنداق دېدى:

— ئەي ئۆتكۈر نەزەرلىك پادىشاھ، مەندە شۇ تاپتا «مەن» لىكتىن ئىسەر بارمۇ؟ «مەن» لىك ئىختىيارى ئىلكىدە بولغان كىشىلا ئۆزىرە ئېيتالايدۇ. مەندە شۇ تاپتا «مەن» لىككە يول قالمىغانىدى. ئايال ئۆزلۈكىنى يوق قىلغان بولۇپ، پەقەت شاھنىك ئۆزىلا مەۋجۇت ئىدى.

مەپتۇن بولغۇچىمۇ پادىشاھ ئۆزى، مەپتۇن قىلغۇچى ئۆزى ئىدى.

ھەر قانداق كىشىگە ۋەھدەت ئاشۇنداق يۇزلەنسە، سۇلتان بىلەن ئايالنىك ئوتتۇرىسىدىكى پەرق تۇگەيدۇ. ۋەھدەت (بىرلىك) ئالىمىدىن خەۋەر تاپقان كىشىدە «مەن» لىك ۋە «سەن» لىكتىن ئەسەرمۇ قالمايدۇ.

مۇناجات

ئەي، فەنا ئەھلى سېنىك ۋاسىللارىك،
ۋەسل ئۇزھەتگاھىدا داخىللارىك.
كىم بەقا تاپماقدا سەندىن مەيل ئېتىپ،
چۇن سالىپ ئۆزنى فەنا ساری يېتىپ.
ئۆزلۈكىن ھەركىمكى فانىي قىلمايىن،
ئول فەنانىك ھەم فەناسىن بىلمەيىن.
تاپماق ئىمكان يوق ۋىسالىك كامىنى،
ئول فەنالاردىن بەقا ئەنجامىنى.
بۇيلە فانى قىسم، يارەب، بەس فەنا،
كىم بەقا كۇنجىدىن ئول تاپغاي غىنا.
قىل ئۆزۈڭدىن بۇدنى ئەۋۋەل نەبۇد،
ئول نەبۇدى ئىچرەكىم بەرگىل ۋۇجۇد.
كىم ئاڭا ئول ئىش ۋۇجۇد ئىچرە تەمام
بولغايۇ تاپغاي ۋىسالىك، ۋەسسەلام.

كامىل ئىنسانىنىك مۇناجاتى

كامالەتكە يەتكەن بىر كىشى ئۆز
ھاجەتلىرىنى تەڭرىتائالاغا ئىزھار ئېتىپ،
مۇنداق مۇناجات قىلدى:

ئەي ئىلاھا، پاك زاتىڭغە بەقا،
ئۇيلەدۇركىم ئىرمەس ئىمكانى فەنا.
ئۇيلەكىم زاتىڭغە سابىتدۇر قەدەم،
ئەيلەسەڭ ئانداغ ۋۇجۇدۇمنى ئەدەم.

كىم ئاڭا يول تاپماغاي رەڭگى ۋۇجۇد،
قالماغاى ۋەسل ئىچرە جۇز كامى شۇھۇد.
ئىستەگەن فانىي ۋۇجۇدۇمدىن ئەسەر،
تاپقاي ئول باقى ۋۇجۇدۇڭدا خەبەر.
ھەنلىكۇ سەنلىك ئارامىزدىن كېتىپ،
قالغاسەن سەن ـ ئوق، ئارادىن مەن كېتىپ.
سەن مەن ئىستلاقى مەھال ئولغاچ مەھال،
تاپسام ئول ھالەتدە سەندىن مەن ۋىسال.

مۇئەللىپ (ئۇنىڭغا رەھمەتلەر بولغاي) نىك بەزى ئەھۋاللىرى توغرىسىدىكى ھېكايەت

مۇئەللىپ مۇنداق دەيدۇ: بالىلىق چاغلىرىم ئىدى. مەكتەپتە ئوقۇۋاتاتتىم. بالىلار ھەر تەرەپتىن كېلىپ

ئۇستازنىڭ زورى بىلەن ساۋاق تەكرار-لايتتى. ئۇلار تەكرىنىڭ سۆزى («قۇرئان») نى تەكرار - تەكرا ئۆگىنەتتى. ئۇستاز بۇ بالىلارنىڭ خاتىرىسىنى كۈچەيتىش، زېھنىنى ئېچىش ۋە ساۋاتىنى راۋانلاشتۇرۇش ئۈچۈن، نەزمىي ئەسەرلەرنىمۇ ئوقۇتاتتى. بەزىلەرگە نەسىردىن «گۈلستان» ① نى ئۆگەتسە، بەزىلەرگە نەزمدىن «بوستان» ② نى ئوقۇتاتتى.

بۇ چاغدا مېنىڭ بۇ ھەۋەسكار تەبىئىتىم «مەنتىقۇت - تەير» نى ئوقۇشقا ھېرىسمەن بولۇپ قالدى. ئەس - يادىم ئۇنى تەكرارلاش بىلەن بولدى. خاتىرەم ئاشۇ ئارقىلىق تەسكەن تاپاتتى. ساددا كۆڭلۈم ئۇنىڭدىن مەنپەئەت ئېلىشقا باشلىدى. تەبىئىتىم بۇ ئەسەردىكى سۆزلەرگە شەيدا بولۇپ قالغاچقا، يەنە باشقا سۆز-لەرگە مايىللىق كۆرسەتمىدى. بۇ ئەسەر-دىكى ئاجايىپ ھېكايەتلەرگە، قۇش تىلى بىلەن ئېيتىلغان كىنايىلەرگە ئادەتلىنىپ قالدىم. ئۇنىڭدىكى ھەر بىر سۆزدىن تەبىئىتىم يايراپ، مۇرادىمنى تاپاتتىم. ئۇنىڭ زوقى مېنى ناھايىتى خۇشال قىلاتتى. ئۇنىڭ شەرھلىرى مېنى ھەيرانلىق ئىچىدە لال قىلاتتى.

مېنىڭ بۇنداق ھالىتىمگە تەبىئىتىم ئۇستاز بولماقتا، بۇ كىتابقا بولغان ئېتىقادىم كۈنسېرى ئاشماقتا ئىدى. شۇ تۇپەيلىدىن مەن خالايىق بىلەن بولغان ئۇچىتاچىلىكتىن قاچىدىغان بولۇپ قالدىم. بۇ كىتاب مېنىڭ خىلۋەتتىكى ئەڭ قەدىرلىك سىردىشىم بولۇپ قالدى. بارا - بارا كىشىلەرنىڭ ياشاش ئادەتلىرى ۋە سۆز - ھەرىكەتلىرىدىن تەبىئىتىمگە مالالىق يېتىدىغان بولۇپ قالدى. ئىشق مېنى شەيدا قىلدى، بۇ سەۋدا مېنى ئاجايىپ ئەھۋالغا مۇپتىلا قىلدى. ئاقۇۋەتتە مەن: «خىلۋەت ئىشى كىشنى ئاچاي، بۇ ئالەمنىڭ بىرەنە كىشىلىرىدىن قاچاي» دېگەن ئويغا كەلدى.

بالىلار مەندىكى بۇ خىل ھالەتنى كۆرۈپ، سۇرەن - چوقان سېلىشقا باشلىدى. ئۇلارنىڭ غەلۋە - غوۋغالىرى ئاتا-ئانامنىڭ قۇلىقىغا ئاڭلاندى. ئۇلار بۇ ئەھۋالنى ئۇققاندىن كېيىن، گويا ئامىي كىشىلەرگە ئوخشاش ۋەھىمىگە چۈشۈپ قالدى. ئۇلار: «بۇ كىتابتىكى ئوتلۇق سۆز-لەر بىلەن پەرزەنتىمىزنىڭ خام تەبىئىتى تەۋرىگەكە قاراپ يۈزلىنىشى مۇمكىن. شۇنداق بولۇپ قالسا، ئۇ تەقۋادارلىق ۋە سالاھىيەتتىن باش تارتىدىغان ھالەتكە بېرىپ يېتىدۇ.» دەپ، كىتابنىڭ ئوشۇرۇپ قويۇشتى. ئۇنىڭ ئوقۇشتىن كۆڭلۈمنى ياندۇردى. «مەنتىقۇت - تەير» ھەقىقەتلەرنى تۇرلۈك پەند - نەسىھەتلەرنى قىلىپ، ئۇ كىتاب بىلەن مەشغۇل بولۇشتىن مېنى پۈتۈنلەي مەھرۇم قىلدى.

ئارىدىن بىر نەچچە مۇددەت ئۆتتى. ئاتا - ئانامنىڭ كۆڭلىنى مېنىڭ بۇخىل ئەھۋالىمدىن خاتىرجەم بولۇپ، تىنچلاندى. لېكىن بۇ ئەسەر مېنىڭ يادىمدا قېپقالغانىدى. ئۇنى ھەمىشە مەخپىي ھالدا تەكرارلاپ يۈرەتتىم. كۆڭلۈم دائىم قۇش تىلى بىلەن سىرداش ئىدى. ئۇنىڭدىن باشقا سۆزگە مەيلىم يوق ئىدى.

ۋاقتىكى، مەن تۇركىي شېئىرىيەتتە بايراق كۆتۈرۈپ چىقىپ، بۇ مەملىكەتنى

① ② «گۈلستان»، «بوستان» — شەيخ سەئدىنىڭ شۇ ناملىق مەشھۇر ئەسەرلىرى كۆزدە تۇتۇلمدۇ.

بىرلىككە كەلتۈرۈپ، ھەممىسىنى بىر قەلەم ئاستىغا ئالدىم. تۆت دىۋان ① بىلەن بەش خەزىنە ②نى ھېچقانچە قىينالمايلا قولغا كەلتۈردۇم. يازغان نەزمىي ۋە نەسرىي ئەسەرلىرىم ئىچىدىكى شېئىرلارنى تەخمىنەن يۈزمىلىك بېيىت دەپ قىياس قىلاتتىم.

شېئىرىيەت ساھەسىدە شۇنچە مەشغۇلاتلارنى ئېلىپ بارغان بولسامۇ، بىر خىيال زادىلا يادىمدىن چىقمايتتى، يەنى «تەكرى مۇۋەپپەقىيەت ئاتا قىلسا، بۇ دەپتەر («مەنتىقۇت ـ تەير») نى تەرجىمە ئۇسۇلى بىلەن يېزىپ چىقسام» دېگەن ئارزۇ كۆڭلۈمدە ھامان ساقلىنىپ كەلدى. بىراق بۇ بەك مۇشكۈل ئىش بولۇپ، مەن ئۇنى بېجىرىشكە ئاجىز ئىدىم، شۇ تۈپەيلىدىن قەلەمكە قول ئۇزىتالمايكەلگەنىدىم.

مەن ئاقۇۋەت شۇنى ھېس قىلدىمكى، ئۆمرۈم تېز ئۆتۈپ كېتىۋاتىدۇ. مەن بۇ كىتابنى يازالماي ئۆلۈپ كەتسەم، بۇ ئالەمدىن ئاشۇ ئارمان بىلەن، ياق، بەلكى ئاشۇنداق ئوتتا ئۆرتىنىش بىلەن كېتىپ قالسەم. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۆمرۈم ئاتمىشقا قەدەم قويغاندا قۇش تىلىنى شەرھىلەش ئۈچۈن قەلەم ئۇچلىدىم. بۇ ئىشتا شەيخ ئەتتارنىڭ روھىدىن مەدەت تىلىدىم. ئۇمۇ ماڭا يارەم قولىنى سۇندى. كېچىلىرى ئۇنىڭ روھى ماڭا يار بولۇپ، تەبئىستىم بۇ مەنىلەر بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقاندا دائىم مېنى قوللاپ تۇردى؛ قەلەمنى تېز-تېز يۈگۈرتۈپ، ھەر يېرىم كېچىگىچە قىرىق-ئەللىك بېيىت يازمىغىچىلىك توختاپ قالمىدىم؛ ئاجايىپ بىر ئىلھام بىلەن ئىختىيارسىز ھالدا ئىشلىمەكتە ئىدىم. ماڭا شەيخنىڭ روھىدىن كۆپ شىجائەت يەتتى. شۇڭا بۇ ئەسەرنى ئاز پۇرسەت ئىچىدىلا تاماملىدىم. مەن ئۆز-ئۆزۈمنى قانچىلىك قىينىمىشىمدىن قەتئىينەزەر، بۇ ئەسەرنىڭ نازۇك مەنىلىرى يەنىلا كۆزۈمدىن يوشۇرۇنۇپ قالاتتى. ئەگىن شەيخ روھىنىڭ مەدىتى بېرىشى بىلەن بۇ ئىش كۆڭلۈم ھەل بولدى. مەندەك بىر نامرات ئۆز ئۇرادىنى تاپتى.

ئەگەر بىر غەۋۋاس كۆپ مۇشەققەتلەرنى چېكىپ، دەريانى دوست تۇتۇپ، ئۇنىڭدىن جاۋاھىر ئىزدىسە، ئۇ كىشى گۆھەر ياكى سەدەپكە ئىگە بولالىغان تەقدىردىمۇ، دەريادىكى لەيلەپ يۈرگەن ئەخلەت ـ چاۋالارنى يىغۋالسا، ئۇنى قۇرۇتۇپ، ئوتۇن قىلسا، بۇنىڭ بىلەن بىرەر چىلىك بولسىمۇ ئۇنىڭ كەپسى تۇتۇنسىز ھالدا يورۇغاي.

مەن بۇ دەريا ئىچىدە پاك گۆھەرلەرنى تاپالماي، خەس ـ خەشەكلەرنى يىغىدىم. قانداق قىلاي، مېنىڭ قولۇمدىن كېلىدىغىنى شۇنچىلىك. مېنىڭ بۇ مەجرۇھ تەبئىستىم مۇشۇنىڭغىمۇ قانائەت قىلىدۇ. ئالىي مەرتىۋىلىك شائىر شەيخ پەرىددىدىن ئەتتار ئالەم ئەھلىگە ئۆز دېگىزىنىڭ كېنىدىن دۇر ۋە جاۋاھىرلارنى چېچىپتۇ. مېنىڭ ئۇ بۇزرۇكۋارەك گۆھەر چېچىش قولۇمدىن كەلمەيدۇ. ئۇنىڭدىن ئالغان ئىلھاملىرىمنى سۇپەتلەپ، ئۇنىڭ ساخاۋىتىنى بايان قىلىپ بېرەلمىسەم، ماڭا شۇنىڭ ئۆزى كۇپايە.

مېنىڭ ئۇمىدىم شۇكى، ھەركىم بۇ كىتابىمغا كۆز سېلىپ ئوقۇسا، قۇشلارنىڭ سۆزلىرىدىن كۆڭلىگە ھاراۋەت چۈشسە، ئۇنى شەيخنىڭ نەپەسلىرىدىن دەپ بىلسۇن. بۇ ئەسەردىن پەيزى تېپىپ، ئۆزىنىڭ مۇراد ـ مەقسىتىگە ئېرىشسۇن. بىزنى

① تۆت دىۋان ـ نەۋائىي ئۆزىنىڭ «چاھار دىۋان» (خەزائىنۇل ـ مەئانى) ئەسەرىنى كۆزدە تۇتقان.
② بەش خەزىنە ـ «خەمسە» كۆزدە تۇتۇلغان.

بۇ جەھەتتە شەيخ بىلەن بىر قاتاردا كۆرۈپ، كۆڭلىنى ئىككىلا تەرەپكە مايىل قىلمىسۇن.

كۆڭلىگە ئىشتىياق چۈشكەن بىر تالىپ كىشى قىينالغان هالدا شەهەر ئارىلاپ كېتىۋاتاتتى. ئۇنىڭ توساتتىنلا كوچىغا يىقىلغان بىر تامغا كۆزى چۈشۈپ قالدى. كىشىلەر ئۇ يەرگە يىغىلىپ ماجىرا قىلىشىۋاتاتتى.

— بۇ كىشىلەر ماڭىدىغان يول تۇرسا، بۇ يەرنى ياساپ بولغىچە بىز ئەمدى قايسى تەرەپ بىلەن ماڭارمىز؟! بىر مەزگىل بۇ ئامىي يول توسۇلۇپ تۇرىدىغان بولدى - دە؟!

كىشىلەر ئاشۇنداق دەپ غەلۋە-غوۋغا قىلىشىۋاتقاندا، ئۇ تالىپ بۇ يەرگە ئۆمىدۋار هالەتتە يېتىپ كەلدى. تالىپ بۇ هالەتنى كۆرگەندىن كېيىن، ئۇنىڭ كۆڭلىگە هاياجان چۈشۈپ، ئۆزىنى يوقاتقان هالدا چوقان سېلىشقا باشلىدى. كىشىلەر بۇنىڭدىن ئەجەبلىنىپ، «بۇ كىشى بىكار دىن بىكارغا سەۋەبسىز هاياجانلىنىۋاتىدۇ» دەيىشتى. كىشىلەر مەقسەت دەشتىدە ئاۋارە بولغان بۇ بىچارىنىڭ بۇخىل كەيپىياتىنىڭ سەۋەبىنى سوريدى.

ئۇ مۇنداق دەپ جاۋاب بەردى:

— مەن بۇ يەردە يىغىلغان جامائەتنىڭ ئەھۋالىنى ۋە بۇ يەردىكى كەيپىياتىنى بىلمەيمەن. مەن بۇ تەرەپلەرگە ئۆتكەن چاغلاردا بۇ تامنىڭ هەمىشە مۇشۇ تەرەپكە مايىل بولۇپ تۇرۇۋاتقانلىقىنى كۆرەتتىم. مانا بۈگۈن ئۇ يىقىلىپمۇ چۈشۈپتۇ. مۇشۇ جانسىز ئادەتتىكى لاي ۋە چالما مۇشۇنداق خىسلەت كۆرسەتتىپ، ئاخىر ئۆزى مايىل بولغان تەرەپكە يىقىلىپ-تۇ. مەن بولسام ئۆز - ئۆزۈمدىن نا ئۈمىد هالەتتە. ئارزۇ - ئىستەكلىرىمدىنمۇ ئىنتايىن يىراقتا تۇرۇۋاتىمەن دەپ هېس قىلاتتىم. بىراق بۇ تام ماڭا بۇ بېشارەتنى كۆرسەتكەندىن كېيىن، مەن ئۈمىدسىزگىمۇ ئۈمىدۋارلىق يۈزلەندى. تەڭرىتائالا مېنىمۇ باشتا قاياقتا مايىل قىلغان بولسا، ئاخىرىدا هامان شۇياققا باشلىغاي. فانىي بولۇش مېنىڭ مۇرادىم ئىدى. تەڭرى مېنىڭ بۇ مۇشكۈلۈمنى ئاسان قىلىپ، مايىل بولغان تەرەپكە يۈرۈش ئىختىيارىنى بەرگەي ۋە ئىختىيارسىز هالدامېنىڭبۇ مەنزىلگەيەتكۈزگەي.

مۇئەللىپنىڭ دېمەكچى بولغىنى شۇنىڭدىن ئىبارەتكى، كىچىك ۋاقتىمدىن باشلاپ ماڭا شېئىرىي ئىجادىيەت ساهەسىدە ئاجايىب - غارايىب خىياللار نېسىپ بولغانىدى. شېئىرىيەتنىڭ هەقانداق بىر تۈرىدە ئەسەر يازغان بولسام، ئۇ هامان تۈركىي تىلدا ۋايىغا يېتەتتى.

هەقانداق كىشى بىر ئىش قىلغان بولسا، ئۇ ئىشتا شۇ كىشىنىڭ بىرەر بەلگىسى بولغان بولىدۇ. سەھىپىلەرنى زىنە-نەتلەپ نەزمە يازغۇچىلارنىڭ تەخەللۇسى ئۇنىڭ تامغىدۇر. هەقانداق ۋاراقتا يېزىلغان شېئىرلار تەخەللۇستىن ئىبارەت مۇشۇ نىشانە ئارقىلىق بىر - بىرىدىن پەرقلىنىدۇ. ئۇنى ئوقۇغان كىشىلەر ئاشۇ نىشانىگە ئاساسەن بۇ سەئەتنىڭ، بۇ نىزامنىڭ ياكى بۇ خۇسۇسىيەتنىڭ، بۇ جامىنىڭ دەپ ئايرىۋالالايدۇ.

مەن تۈركىي تىل بىلەن ئەسەر يېزىشقا كىرىشكىنىمدە، قەلبىمدىكى تۇيغۇلاردىن نەزم گۈلهەرلىرىنى چاچقىنىمدا نەزمىلىرىمگە «نەۋائى» دېگەن تەخەللۇسنى نىشانە قىلىپ قوللاندىم. پارس تىلىدىمۇ شېئىرغا قەلەم تەۋرەتسەم، شېئىرىيەتنىڭ هەرخىل تۈرلىرىدە ئەسەرلەرنى يازدىم. ئۇ مەنىلەردىن ماڭا پەيز ۋە ئىلهام يەتكەچكە، بۇ تىلدا يازغان شېئىرلىرىمدا «فانىي» تەخەللۇسى ماڭا نىشانە بولدى. (كىتاب تامام، ۋەسسەلام).

① مۇھەببەتنامە ۋە مەنسۇر تىكام

مۇھەممەد ئىمىن خوجامقۇلى ھىرقەتى

نەشىرگە تەييارلىغۇچى: ئىسرائىل يۈسۈپ

گۈل بۇلبۇلنىڭ كېلىشىنى ئاڭلاپ، ئالىپ كەلگەن ددىپ، دىل بىلە نامەئى ۋەفا بېتىپ، سەبانى بۇلبۇلغە ئىبەرگەنى

دېدى گۈل: «ئاڭلادىم ۋەسىڭنى بۇلبۇل، غەمىڭ فىكرى قىلىپ جانىمدا غۇل. ـ غۇل.
ئۇمىدىڭ تارىدىن بوينۇمدا دۇر غۇل. مېنى دەپ سەن كېلۇر ئىپرسەڭ بۇ يەرگە،
ئىشىت نامەمنى، گۈل، ئەندىشە قىلماي، فىدا ئەيلەي دىلۇجانىمنى بىلكۇل.
نەچە بولدۇم مۇئەككەل ساڭا مەن قۇل. سېنىڭ بىرلە قىلاي مەن ئەيشى ـ ئىشرەت،
بولۇپ مەن مەست، ئەي يارىي ۋەفاجوي، ماڭا غەم كۇنلەردە ھەمزە بان بول.
كى جامى ئىلتىفاتىڭدىن ئىچىپ مۇل. نەۋا ئەيلەپ كۇشاد ئەتكىل گىرىھلەر،
جەمالىڭ بىرلە بەر كۆڭلۇمگە ئارام، ئۆلۇڭ جىسمىم ئارا رۇھى رەۋان بول.»

سەبا گۈلنىڭ سۆزىنى بۇلبۇلغە يەتكۈزۈپ، غەمدىن ئۆلگەن كۆڭلىنى تىرگۈزۈپ، بۇلبۇلنى ئالىپ گۈلنىڭ قاشىغە كەلگەنى

سەبا يەتكۇرگەلى گۈلنىڭ سۆزىنى، ئىدى گويا مەگەر بەيتۇل ـ ھەزەندە.
تىلەپ بۇلبۇلغە يەتكۇرمەك ئۆزىنى. ئىشىتتى گەر سەبادىن كەلدى تاۋۇش،
سەبا تەئىجىل ئېتىپ تا كىردى يولغە، بۇ تاۋۇشدىن بولۇپدۇر جانۇدىل جۇش.
قىلىپ سۇرئەت قاراماي ئوڭۇ سولغە. تۇمەن تۇرلۇك نەۋالار قىلدى بۇلبۇل،
چۇنان شەۋق ئىلە تەي قىلدى بەيابان، نەچۇن كەلدى يېتىپ پەيكى قىزىلگۇل.
نەچە كۇنلەردە ئول يول بولدى پايان. دىل ئەفزا بەيت ئوقۇپ بولدى غەزەلخان،
يۇرۇر ھەردى غەرىب بۇلبۇل چەمەنده، ئۆلۇڭ تەنگە نەۋاسى كىرگۈزۈر جان.

---

① بەشى ئۆتكەن سانىدا.

ئاقىپ لەبدىن كۆپۈك دىۋانە لەردەك،
ئۇچادۇر چەۋرۈلۈپ پەرۋانەلەردەك.
بۇ يەكلىغدۇركى ئول بۇلبۇغە، هالەت،
سەبا گۈل ساردىن يەتتى بۇ سائەت.
مۇنى كۆرگەچ غەرىب بۇلبۇل بولۇپ خۇش،
مۇھەببەت خەمرى كۆكلىدىن قىلىپ جۇش.
سەبادىن سوردى بۇلبۇل مەئنىسى هال،
سەبا تۆكتى سوئالىغە ئانىڭ بال.
دېدى: «باردىمۇ ئاچتىم، سېنى كۆردۈم،
نىگارىڭنىڭ سەلامىنى كەتۈردۈم.
سەلام ئايدى ساڭا گۈل، ئاڭلا بۇلبۇل،
ئاڭا قىلدىم سېنىڭ ئەرزىڭنى مەئقۇل.
دېدى: كەلسۇن ئايتقىل بىمەۋانى،
غەمىن كۆكلۈمگە ئول قىلسۇن دەۋانى.
كېلىپ بولسۇن مېنىڭ ئارامۇ جانىم.
مېنىڭ بەزمەمدە بولسۇن دۇرفشانىم.
ماڭا هەم بىر ئانىڭدەك قۇل كېرەكدۇر،
ئاڭا هەم بىر مېنىڭدەك گۈل كېرەكدۇر.
كېرەكدۇر هەر كىشىگە يارۇ دەمساز،
بولۇرمۇ قىلسە هەر قىسم ئەلنى هەمراز.
دېسە بولغايمۇكىن رازى نىهانى؛
كىشى بولغان بىلە جىسم ئىچرە جانى.
غەرەزنى ئاڭلاغۇدەك بولسە هەمدەم،
ئانى قىلسە بولۇر سەررىغە مەھرەم.
كىشى گەر بولسە ئاقىلۇ سۆخەندان،
ئانىڭدەك ياخشىغە بەرسە بولۇر جان.
يامان بىرلە ئەزىز ئۇمرۈڭ كەچۈرمەك،
ئېغۇر يانغان چىراغىڭنى ئۆچۈرمەك.
سېنى ئەلبەتتە كەلسۇن دەپ ئىبەردى،
ساڭا ئول گۈل ۋەفا نامە ئىبەردى.
سېنىڭ ئاتىڭ ئىشىتىپ بولدى گۈل شاد،
دېدى: «كەلسۇن ئەگەر قىلسە مېنى ياد».
بۇغەم بىرلە ئېغۇر گۈل پارە - پارە،
ئىنانساڭ، يۇر، باقىپ قىلغىل نەزارە.
بىلۇرسەن بۇلبۇل ئەي گۈل ئىشق دەردىن،
باردىپ كۆرگەندە گۈلنىڭ باغرى زەردىن».
دېدى بۇلبۇغە، ئولدەم پەيكى ئەھمەر:
«ئانىڭ هەمدەم يوقىدىن هالى ئەبتەر».
بولۇپ بۇ سۆزگە خەندان خەستە بۇلبۇل،
شەرابى شەۋق ئىچىپ ئاچىلدى گۈل-گۈل.
چەھەندىن گۈل قاشىغە بولدى بارماق،
بولۇپ گۈل هۇسنىگە كىرفىك سۇغارماق.
قىلىپ گۈل بەزمىنىڭ بۇلبۇل ياراغىن،
قويۇپ جانغە، گۈلنىڭ دەردى داغىن.
ۋىدائ ئەتتى گۈلى قەهقەھ بىلەن ئول،
سەبا كۆرسەتتى گۈلنىڭ ساربىغە يول.

سەبا گۈلنى بەزمىغە باشلاغانى، بولبۇلنىڭ گۈلى قەهقەھنى تاشلاغانى

سەبا تۇتتى يولىن بۇلبۇلنى باشلاپ،
بۇ بۇلبۇل هەم گۈلى قەهقەھنى تاشلاپ.
يۇرۇر ئىردى ئىكەۋ مەنزىل-بەمەنزىل،
بولۇپ گۈل قاشىغە بارماقى مۇشكىل.
سەبا ئالدىغە تۇشتى تا چىكىپ هۇ،
كۆزى ياشى بىلە بولبۇل سېپىپ سۇ.
سەبا ساۋرۇپ چەهان ئولكىن قىلىپ خاك،

گۈلى قەھقەھ بۇلبۇلدىن جۇدا بولۇپ فىراق چەمەنىدە بىنەۋا بولۇپ ئوقۇغان غەزەلى

گۈلى قەھقەھ دېدى: «بۇلبۇل ۋەفانى،
قىلىپ ئەۋەل، كېيىن قىلدىڭ جەفانى.
مېنىڭ جانىمغا، قويدۇڭ داغنى فۇرقەت،
كىشى گەر كۆرمەگەن دەردۇ بەلانى.
سەن ئەتتىڭ ئەزم غەم ئىلكىدە تاشلاپ،
مەنى بىچارەنى كۆزلەپ يەنانى.
تىلەرمەن كېچە كۈندۈز زار بىرلە،
تىلىمغە جارى ئەيلەپ «رەببەنا»نى.
نە يازدىم، نە يەڭىلدىم دەرگەھىڭدىن،
ئىلاھا، گەر دېدىم شۈكرى سەنانى.
نە يەردىن بولدى پەيدا بىر ئازىتقۇ،
ئالىپ كەتتى بۇ يەردىن دىلرەبانى.
مېنىڭ باشىمغە تۇشتى دەردۇ مېھنەت،
ساڭا مەئلۇم ئىرۇر رازى نىھانى.
ماڭا گەر قويدى بۇلبۇل داغى ھىجران،
يەنەدىن كۆرمەسۇن ئول ھەم ۋەفانى».
دېبان تەڭرىگە ئول قىلدى مۇناجات،
سەن ئاتىڭ خالىقى ئەرزى سەماۋات.

بۇلبۇلنىڭ يولدا كەلگۈنچە گۈلنىڭ ئىشقىدا ئوقۇغان غەزەلى

دېدى بۇلبۇل: «دىيارىمدىن كېچىپ مەن،
سېنى دەپ، گۈل، نىگارىمدىن كېچىپ مەن.
ۋەفا قىلغايمۇكىن مەن بەندە بولسام،
غەمىڭدە جۈملە يارىمدىن كېچىپ مەن.
تەنىم گەرد ئولسا ئىشكىڭدە ئەجەب يوق،
نېچۈنكىم جان زارىمدىن كېچىپ مەن.
كۆڭۈلدە قالمادى بىر زەررە ئارام،
تىلەپ ۋەسلىڭ قەرارىمدىن كېچىپ مەن.
نە قىلساڭ سەن بىلۈرسەن يوق ئىلاجىم،
يولۇڭدا ئىختىيارىمدىن كېچىپ مەن».

سەبا بۇلبۇلنى ئالىپ كېلىپ گۈلغە ۋەسل قىلىپ كۆڭۈلدىن غەمنى ۋەسل قىلىپ، ئۆزى سەيرى جەھانغە ۋە دەشت-بەيابانغە تۇشۇپ كەتكەنى

سەبا بۇلبۇل بىلە گۈلشەنگە يەتتى،
قويۇپ گۈل قاشىدا بۇلبۇلنى، كەتتى.
ئۇچۇپ تۇشتى كېلىپ گۈلشەنگە بۇلبۇل،
ئاچىلىپدۇر چەمەنده رەڭ بەرەڭ گۈل.
ئاچىلىپ باغ ئارا تۇرلۇك سېچەكلەر،
گۈل ئۆزرە چىرماشىپ ئىشق فېچەكلەر.
چەمەن قىزلارى باشىغە لېچەكلەر،
تاقاپ ئۇستىگە بەرگىدىن كېچەكلەر.
بەناگاھ كەلدى گۈلنى كۆردى بۇلبۇل،
ئاچىلىپ لەخشە يەڭلىغ ھەر قىزىل گۈل.
سەلام قىلدى كېلىپ بۇ گۈلغە بۇلبۇل،
سەلامىدىن خەبەردار ئولمادى گۈل،
تەئەججۇبدۇر بۇ سىر گەر بولسا كۈندۈز،
تۇغۇپدۇر خىفچەلەردىن ئاتى يۇلدۇز.
گىرىھلىك غۇنچە مىسلى لەئلۇ مەرجان،
يېزىلغان گۈل كەبى مەئشۇق خەندان.
ساچىلىپ شاخىدا ھەريان ۋەرەقلەر،
تۆكۈلۈپ ھۆسنى تابىدىن ئەرەقلەر.

ئانىڭ بىر خىنچەسى چۈن قەددى دىلبەر،
ئېسىدىن ھەر تەرەف گۈلشەن مۇئەتتەر.
تەندە خارلار مژگان مەسەللىك،
ئالىپ ئوقنى قىلىپ پەيكان مەسەللىك.
جەمالى شۇئلەسى كۆزنى قاماتۇر.
تۇشۇپ ئەكسى سارىغ يۈزنى قىزارتۇر.
بەناگاھ تەگسە يەل ھەريان ئىگىلۈر،
قۇچۇپ بىر - بىرىنى ئورنىغا كېلۈر.
ئېسىدىن بەخش ئەيلەر جانغا راھەت،
تىگىپ خارى قىلۇر جاننى جەراھەت.
قىلىپ گۈلشەن ئارا نازۇ كەرەشمە،
تۇتاشۇر جانغا ئوت گەر قىلسە ئىشۋە.
يۈرەكنى كۆيدۈرۈر ھۇسنى شەرارى،
كېتەر تەندىن دىلۇ جانىڭ قەرارى.
قىلىپ ھۇسنى ئوتى بۇلبۇلغا تەئسىر،
غەرىب بىچارە بۇلبۇل بولدى دىلگىر.
بەناگاھ كەلدى قىزىل گۈلىڭ ئېسى،
وق ئەتتى گۈل ئېسى بۇلبۇلىڭ ئېسى.
زارتۇر ئوت يەقىن بولغان كىشىنى.
ويارمۇ سالمايىن ئوت تابىشىنى.
قىزارۇر ئوت لەبىدىن تازە گۈلدەك،
قاچار شەبنەم كەبى تەردىن سۈمۈلدەك.
ئانىڭدەك بولدى بۇلبۇل زار غەمكەش،
تۇشۇپ گۈل ھۇسىدىن جانغا ئاتەش.
تۇشۇپ گۈل ئەكسى، بۇلبۇل بولدى چۈن
ئوت،
زۇمۇررەد ئېردى بۇلبۇل، بولدى ياقۇت.
كۆزىدىن دۇررۇ مەرجان ئاقىزدىپ سۇ،
تەنىدىن ئاقتى ھەر ياندىن بواۇپ جۇ.
مۇنى گۈل ئىشتىياقى مەست قىلدى،
مۇھەببەت رىشتەسى پابەست قىلدى.
نە تۇرماق، بىلمەدى بۇلبۇل، كېتەرنى،
نە ئولتۇرماقۇ ئورنىدىن قوپارنى.
ئاچىپ كۆز ئۇيقۇدىن بىدار بولدى،
مەگەر كىم مەست ئىدى، ھوشيار بولدى.

مۇھەببەت زەۋقى بۇلبۇلدىن كېلىپ جۇش،
قىلىپ بۇلبۇل مۇھەببەت دارۇسىن نۇش.
زۇھۇرى ئىشق ئېتىپ بۇلبۇلدىن ئەنداز،
ئاچىپ ئىشرەت قاناتىن قىلدى پەرۋاز.
سەماڭ ئەيلەپ ئۇچۇپ تا بولدى رەققاس،
ئىكى قولدەك پەرىدىن چىقتى ۋەققاس.
گۈلىدىن ئۆيرۇلۇپ پەرۋانەلەردەك،
لەبىدىن گۈل ئاقىپ دۇئانەلەردەك.
كۆزىدىن دانە - دانە ياش ئاقىزدىپ،
گۈھەر خىرمەن قىلىپ بىر - بىر تامىزدىپ.
كۆيۈپ ئىشق ئوتىدا بۇلبۇل ۋۇجۇدى،
ھەۋادا مەۋج ئۇرۇپ ئاھ ئوتى دۇدى.
كۈلۈپ مەجنۇن كەبى ھەردەم قاقىلداپ،
ياشىن دەريا قىلىپ ھەر لەھزە يىغلاپ.
مۇھەببەت زوريدىن ھەر لەھزە ئەپغان،
قىلىپ بەرقى شەرارەدەك تارتىپ ئەفغان.
ئۇرۇپ ئىلكىن كۆكۈسكە مىسلى مەجنۇن،
بۇ غەم بىرلەن يۈزىن تىرناپ، قىلىپ خۇن.
ئۇرۇپ ھەردەمدە يۈزمىڭ ئاھ ئۆزە ئاھ،
قەرار ئەيلەپ بۇ ئاھى تەلئەتى ماھ.
ئەلەم ئۆزرە ئەلەمدۇر، غەم ئۆزە غەم،
بۇ ئىشق ئوتى سالىپ بۇلبۇلغا ماتەم.
كېچە - كۈندۈز كەمەتمەي قىلدى نالە،
ئىزدىپ گۈل زەھرى غەم تۇتقاچ پىيالە.
قۇنار گاھى كېلىپ شاخىغە گۈلىڭ،
ئۇچار - ئۇچماس يوق ھەددى ئېردى
قۇلىڭ.
قىلالماي ئىشق ئوتى زۇرىغا تاقەت،
قۇتۇلماي نالەدىن ئول ھېچ سائەت.
قىلىپ بۇ ئىشق مەيدانىدا بازى،
مۇنى ئۆرتەيدۇ گۈل مېھنەتدە نازى.
ئۇرۇپ جانغا نەيزە گۈل تىكەندىن،
تامىزدىپ قەترە - قەترە قان بەدەندىن.
قىلىپ گۈل خارى جىسمىن مىسلى گۈلشەن،
تېشىپ غەم مۇرغىغە ھەر يەردە رەۋزەن.

بولۇپ ئىشق ئىچره بۇلبۇل زارى ئەبتەر،
ئىچىدۇر لەخشەئى چوغ، تاشى ئەخكەر.
كەبابى دىلغه گۈل ئىشقى قۇيۇپ شور،
چىقارۇر قەتره ـ قەتره ئوت قىلىپ زور.
دىلۇ جانى مۇھەببەت ئوتىدىن داغ،
ئاياغىغه تۇشۇپ گۈل مىھرىدىن باغ.
گۈل ئالدىدا بولۇپ سايىل چىكىپ ھۇ،
ئەرىتىپ يافراغىن كۆزدىن سېچىپ سۇ.
قىلىپ ھەر لەھزه گۈلغه مىھرىبانلىق،
ئىتىپ گۈلشەندە بۇلبۇل پاسبانلىق.
ئۇچۇپ گۈلنى قىلىپ پەرياد ـ زارى،
ئۇچۇپ باغرىغه تەگسه نىش خارى.
فىغانۇ نالەسى يەتتى فەلەككه،
يېتىپ تەئسىر ئىشقىدىن مەلەككه.
ئەلالاسى تەمام ئالدى جەھاننى،
قىلىپ گۈل ئىشقى بىرله خەستە جاننى.
دەۋا جانىغه ئەيلەپ گۈل يۈزىدىن،

خۇش ئەتمەي گۈل مۇنى شىرىن سۆزىدىن.
تىكەندىن ھەم قويار باغرىغه نەشتەر،
ماڭا نەشتەر ئەمەس، بىل، شەھىدۇ شەككەر.
گەھى گۈل ئىشقى زور ئەتسە، قۇچاقلار،
گەھى سەنجەر تىكەن قاچماقنى چاغلار.
كېتەي دېسە بىلە ئالماس كېتەرنى،
ۋە يا قويماس تىكەندىن رەشك ئېتەرنى.
مۇھەببەتىدىن تىكەن دەردۇ دەۋادۇر،
ئەگەرچە بىر نەچە جەۋرۇ جەفادۇر.
بۇ يەڭلىغ ھالى بىرله بۇلبۇلى زار،
مۇنىڭ گۈل سورمادى ھالىن بەيەكبار.
بۇ ئىشدىن بولدى بۇلبۇل كۆڭلى غەمكىن،
دېدى: «نې دىلرەبادۇر كۆڭلى سەڭگىن؟
ۋەفاسى، مىھرى يوق جانان ئەمەسمۇ،
مېنى بىر مەرتەبە «سەن كىم؟» دېمەسمۇ؟»
مەلالەت زور ئىتىپ ئاچتى لەبنى،
باقىپ گۈلغەكى بۇلبۇل تەشتى گەپنى.

بۇلبۇل گۈل قاشىغه بارىپ، گۈل بۇلبۇلغه ناز ئىتىپ، مەئشۇقلۇق ئەندىز ئىتىپ: «قايدىن بولۇرسەن، نەيەردىن كېلۇرسەن؟» دەپ سورغاندا ئوقۇغان غەزىلى

دېدى بۇ گۈلغه بۇلبۇل: « سەرۇ نازىم،
ساڭا جانىم بىلەندۇر ئىشق بازىم.
نېچۈك تاشدۇر سېنىڭ باغرىڭ، بىلەلمەم،
ئاڭا تەئسىر ئەمەس سوزۇ گۇدازىم.
نېتەي، چارەم نېدۇر نازىڭغه ئول دەم،
قەبۇل ئىرمەس ساڭا ئەجزۇ نىيازىم.
بارى ئەل سەجده ئەيلەر قىبلە سارى،

ئىزىڭنىڭ تۇفراغىدۇر جاينەمازىم.
سۇ ئەيلەي بۇ جەھان خەلقى ئەرىتىپ،
مېنىڭ داۋۇد يەڭلىغ ئۇد سازىم. ①
قاچان بولدۇڭ كۆزۈمگه جىلۋەگەر سەن،
نىسار ئەتتىم ئوشۇل دەم كۆپ ـ ئازىم.
كېتەي باشىم ئالىپ كەلگەن يولۇمغه،
ئەگەرچە بولماساڭ سەن دىلنەۋازىم.

گۈل بۇلبۇلدىن بۇسۇز نى ئىشتىپ، نازلىنىپ تەبەسسۇم قىلىپ، تەكەللۇم ئەيلەگەنى

دېدى گۈل: بۇلبۇلا، كەلدىڭ نە يەردىن؟ دېدىكىم: ئەي غەرىب، قايدىن بولۇرسەن؟
دېدى: نې سۆز سورايى سەن بىخەبەردىن. دېدىكىم: ئىشق شەھرىدىن بولۇرمەن.

① رىۋايەت قىلىنىشىچه، داۋۇد پەيغەمبەرنىڭ ئاۋازى ئۇد سازىدەك يېقىملىق ئىكەن.

دېدى: نې ۋەجهىدىن ئاھۇ فىغانىڭ؟
دېدى: ئىستەپ كېلىپ تاپقاچ نىشانىڭ.
دېدى: نېدىن پەرىشان بولدى ھالىڭ؟
دېدى: نۇش ئەتمەيىن شىرىن زىلالىڭ.
دېدى: نە غەم يېتىپ فەرياد ئېتەرسەن؟
دېدى: ھەر لەھزە زۇلمۇڭ ياد ئېتەرسەن.
دېدى: بولدۇڭ نە دەپ سەن زار غەمناك؟
دېدى: جانىمنى ئەيلەدى بۇ ناز چاك.
دېدى: كۆزدىن تۆكەرسەن دۇررى ژالە؟
دېدى: ئىشقىڭدا خوبدۇر ئاھۇ نالە.
دېدى: نە ۋەجهىدىن ھالىڭ خەرابدۇر؟
دېدى: ئىشق ئوتىدىن باغرىم كەبابدۇر.
دېدى: نە ۋەجهىدىن يەتتى مەلالەت؟
دېدى: ھېچ تاپمادىم غەمدىن فەراغەت.
دېدى: نەدىن بولۇپدۇر رەڭگى زەردىڭ؟
دېدى: جانىمنى ئۆرتەر ئىشقى دەردىڭ.
دېدى: كۆكسۈڭنى قىلدىڭ پارە - پارە؟
بدى: ئىشقىڭ جەفاسىغە نە چارە.
بدى: نې ئىشقە ئاھىڭ دەم - بەدەمدۇر؟
بدى: ئىشق ئىلكىدىن جەۋرۇ ستەمدۇر.
دېدى: ياشىڭ نەدىن بولدى لەئەلگۇن؟
دېدى: ناردىڭ سېنىڭ قىلدى جىگەر خۇن.
دېدى: سۆزۈڭ شە كەر، ئەي مېھرىبانىم؟
دېدى: ئاتىڭ ئېرۇر زىكرى زەبانىم.
دېدى: نەدىن تۆشۈكدۇر جىسمى زاردىڭ؟
دېدى: سانجىلدى ھەردەم تەنگە خاردىڭ.
جەۋابۇ ھەم سەۋاب قىلدى ئىكەۋلەن،
ئىكىسى ئېردى گويا جان ئىلە تەن.
بىرى بىرگە دېدى رازى رەمۇزىن،
بىلىشتى ھەر ئىكەۋ ھەم دەردى سوزىن.
دېدى بۇلبۇل «قىلاي مەن ئىمتىھانى،
سىناي، گۇلىڭ ۋەفاسى بارمۇ، قانى.»

دېدى، ئايدى: ئايا، ئەي بىۋەفا گۇل،
سېنىڭ ئىشقىڭغە جان بىرلە ئىدىم قۇل.
ئىبەردىڭسەن، ئالىپ كەل دەپ سەبانى،
مەنى زارۇ گەدايى بىنەۋانى.
تۇتۇپ ئەكەلدىم خىزمەتىگە،
دۇئا قىلدىم ھەمىشە دەۋلەتىگە.
يۇرۇپمەن بىنەۋالىقدا چېكىپ جان،
سۇ ئورنىدا ئىشىكىگە سەپىپ قان.
قىلىپدۇرمەن دىلۇ جانىم نىسارىڭ،
تەنىمنى قىلدى رەۋزەن نىشى خارىڭ.
سېنىڭ بىرلە نەچە چەكتىم جەفانى،
كى سەندىن كۆرمەدىم ھەرگىز ۋەفانى.
ئاچىپ ئاغزىڭنى، سورمادىڭ بۇ ھالىم،
بەيان ئەتسەم ساڭا مەن قىلۇ قالىم.
قىلىپ جان بىرلە ھەر دەم ئىشقبازىڭ،
مېنى پاك ئۆرتەدى ئىشق ئىچرە نازىڭ.
ۋەفانى كۆرمەدىم سەندىن، كېتەرمەن،
بۇرۇن قىلغان مەكانىمغە يېتەرمەن.
ۋەفا قىلغاي دەبان يۇزىڭ يۇگۇردۇم،
ۋەفانى كۆرمەدىم، ئەمدى توگۇلدۇم.»
دېدى بۇلبۇل، بۇ يەردىن بولدى كەتمەك،
ۋە لېكىن يوق ئىدى ئىشقنى تۇگەتمەك.
بەھانە قىلدى بۇلبۇل كىم، كېتەرگە،
نې تاقەت گۇل غەمىنى تەرك ئېتەرگە.
دېدى: «گۇل، بولغاي ئېردى باۋەفاڭىز،
تىكەندىن بولماغاي ئېردى جەفاڭىز.
تىكەن ئازاردىنى تارتايمۇ سەندىن،
ۋە يا نازىڭ يۇكىن ئارتايمۇ سەندىن.»
تىكەننىڭ دەردىنى قىلدى بەھانە،
ۋەلى فاش ئەتمەدى سىررى نىھانە.
كۆڭۈلدە ئىمتىھان ھەم، رەشك ھەم بار،
ئېرۇر ئول رەشك بىلگىل، مىھنەتى خار.

بۇلبۇل گۇلنىڭ مۇھەببەتىنى ئىمتىھان قىلماق ئۈچۈن تىكەننى بەھانە قىلىپ كەتكەنى گۇل خىزمەتىنى تەرك ئەتكەنى

كېتەر بولدى بۇ يەردىن خەستە بۇلبۇل، تىكەندىن رەشك قىلىپ كۆڭلىدە غۇلغۇل.

دېدى: «مەن بىرلە يارىم ئولسە يالغۇز،
يۈزى شەمىلدىن ئۇلغاي كېچە - كۈندۈز.
كىشى بولسە ئىكەۋلەن يارى بىرلە،
نە مۇشكىلدۇر كۆرەر ئەغيارى بىرلە.
كىشى ئەغيارنى يارى قاشىدا،
كۆرەردىن، ياخشى ئوت كۆيگەن باشىدا.
مۇنىڭدىن كۆرمەي ئۆلگەن ياخشىراقدۇر،
دەۋاسىز دەرد ئەگەر ھەجر فىراقدۇر.
كىشى ئەغيارنى يار ئىلە قامتۇ،
كۆرۈپ يۈرگۈنچە، كەتكەن ھەرنە خوپتۇ.»
دېيان ئەندىشە قىلدى، بۇلبۇل ئۇچتى،
قىلىپ ئاھ ئىلە ئەغان يواغە تۇشتى.
ئۇچۇپ يۈردى نەچەكۈن تاغۇ چۆلدە،
قەرارى يوق ئىدى ياخۇشلۇق، ھۆلدە.
قىلىپ دەشتى بەيابان ئىچرە جەۋلان،
گەھى خەندان، گەھى نالانۇ گىريان.
ئېرۇر بۇلبۇل كەبى بىمەقل، بىھۇش،
قاچان گۈلنىڭ غەمىن قىلغاي فەراموش
ئۇرار كۆكسىگە ھەردەم ھەجر تاشىن،
كۆزىدىن ئاقىزۇر فۇرقەتدە ياشىن.
بۇ يەردىن قۇدرەتى يەتكەنچە كەتتى،
كېزىپ بۇ دەشتى غەم بىر يەرگە يەتتى.
بۇ يەردە نە تىكەن بارۇ نە گۈل بار،
بۇ يەردە يوق خۇدادىن ئۆزگە دەركار.
دېدى بۇلبۇل: «ئايا سۇببۇھۇ قۇددۇس،
مېنى فۇرقەتكە سالدى نەگۇ نامۇس.
نە مۇشكىل ئىش ئىكەن يارىنىڭ يىراقى،
تەمام جانىمنى ئۆرتەر ئىشتىياقى.
تىرىكلىك شاخىنى سەلكىن قايىردى،
تىكەن رەشكى مېنى گۈلدىن ئايىردى.
مېنىڭ ئەمدى سەن ئوقسەن غەمگۇزاردم،
مېنى ھىجراندا كۆيدۈردى نىگاردم.
مىنىڭ بۇ دەردىمە، يارەب، دەۋا قىل،
ماڭا ئوتنى ئەيلە، ھاجەتىنى رەۋا قىل.
ئەگەرچە ئەيلەدىم گۈلدىن جۇدالىق،
قاچان بولغاي ماڭا غەمدىن رەھالىق.
ماڭا، يا رەب، ئەلەم ئۆزرە ئەلەمدۇر،
نەچۈك جانىمنى قويماس دەردۇ غەمدۇر.
نې ئىشقە ياخشىلىق يەتمەس فەلەكدىن،
قوتۇلماسمەنمۇ بىر كۈن غەم يېمەكتىن
جۇدا بولدۇم كېلىپ گۈلدىن چەمەنگە،
ياۋۇق بولسام چىدا ئالمام تىكەنگە.
ئىلاھا، ئايرىغىل گۈلنى تىكەندىن،
تىرىكدۇرمەن ئايىرما گۈلنى مەندىن.
نەچە كۈندۈر ئوشۇل گۈلدىن يىراقمەن،
ئۆزۈمگە دەردمەندۇ ئەلگە ساقمەن.
قاچان كۆكلۈم يەقىن گۈلدىن ئۈزۈپمەن،
تىكەننىڭ دەردىدىن كۆكلۈم بۇزۇپمەن.
بىلۇرسەنمۇ مېنىڭ ھالىمنى، ئەي گۈل،
فىراق زەنجىرىدىن بويىنۇمدادۇر غۇل.
قاچان بىلگەيسەن، ئەي گۈل، خەستە ھالىم،
كېچە - كۈندۈز سېنىڭ بەزمەڭ خەيالىم.
قاچان ئوتلۇغ يۈزۈڭدىن ئايرىلمەن،
تۇمەنمىڭ ئوتنى جانىمغە سالمەن.
دىماغقە زەھر قۇيغان دەردۇ داغىم،
يۈزۈڭسىزدۇر مېنىڭكى سەير باغىم.
يۈزۈڭنى كۆرمەگەننى كۆز دېمەسمەن،
سېنىڭ زىكرىڭ ئەمەسنى سۆز دېمەسمەن.
ئەگەر گۈلشەندە سەندەك گۈل ئاچىلماس،
دىلۇ جانىم ئىچىگە ئوت ياقىلماس.
ئەگەر ئوتتەك يۈزۈڭ پەيدا ئەمەسدۇر،
بۇ كۆكلۈم بۇلبۇلى گۇيا ئەمەسدۇر.
ئەگەر ئاچىلمىساڭ، ئەي گۈل، سەھەردە
پەرى ھەم بولسە كۆز كۆرمەس نەزەردە.
سېنىڭسىز، گۈل، ماڭا يوقتۇر تىرىكلىك،
سېنىڭسىز مىڭ ئەلەم باشقە كىلىكلىك.
سالۇر جانىمغە ئوت ھۆسنۇڭ فىراقى،
يامان دۇشۋار ئىكەن يارىنىڭ يىراقى.
نېتەي، مەن ئاجىزۇ بىچارەدۇرمەن،
ۋەفاسىز يار ئۇچۇن ئەۋۋارەدۇرمەن.

جۆدا بولدۇم فەلەكنىڭ گەردىشىدىن، نەچۈك بارغۇم كۈلى قەھقەھ قاشىغە.
كېتىپ ئېردىم‌گۈلى قەھقەھ قاشىدىن.» لەبى پەيمانەدىن تۆكتى ئەسەلنى،
دېبان، غەرق ئولدى بۇلبۇل كۆز ياشىغە، ئوقۇپ گۈل فۇرقەتىدە بۇ غەزەلنى:

بۇلبۇل گۈلنىڭ فىراقىدا ئول چەمەن - بەيتۇل - ھەزەندە ئوقىغان غەزىلى

جەمالىڭدىن جۇدا بولدۇم نىگارىم، قاشىڭغە يەتمەيمەن بارمۇ تۇرارىم.
نەتەندە سەبرۇ جانىمدە قەرارىم. مېنى مۇنداغ بەلاغە رەشك سالدى،
كۆزۈمنىڭ نۇرى ھۇسنۇڭ شەمئى ئېردى، قاچان ئېردى جۇدالىق ئىختىيارىم.
جۇدا بولدۇم قارارتىپ روزكارىم. قانارىم يوق ئىدى ۋەسلىڭ مەيىدىن،
سېنىڭ ۋەسلىڭ تەمەننا ئەيلەپ، ئەي گۈل نەچە ئىچسەم تۇتار ئېردى خۇمارىم.
يىلاندەك تولغانۇر بۇ جىسم زارىم. سېنىڭ يادىڭدا، ئەي گۈل جان بېرۈرمەن
تىكەننى ئايرىساڭ-نازىك تەنىڭدىن، مېنىڭ يوقتۇر بۇ قەۋلىمدىن يانارىم.

سەبا دەشتۇ بەيابان ۋە سەيرى جەھاندىن گۈلشەنگە كېلىپ، بۇلبۇلنى يوقلاپ، گۈلدىن سوراپ، بۇلبۇل كەتكەنىنى ئەرز ئەتكەنى، سەبا بۇلبۇلنى ئالىپ كەلمەك ئۈچۈن ئىستەپ چىقىپ، بارىپ بۇلبۇلنى تاپقانى

يېتىپ كەلدى سەبا دەشتى يەباندىن، قايان بارغايسە، تۇرغىل، دېمەدىڭمۇ؟»
كېلىپ گۈلشەنگە ئول سەيرى جەھاندىن. گۈل ئايدى: «كەتسە كەتسۇن، نې قىلايىن،
بۇ گۈلشەن ئىچرە ھىچ كەلمەيدۇ تاۋۇش، يولى بولسۇن، ئانى نېچۈك ئېتەيىن.»
كۆرەر: بۇلبۇل كۆرۈنمەس، گۈلمۇ خاموش. سەبا ئايدى: «سېنى دەپ كەلسە بۇلبۇل،
دېدى: «ئەي گۈل، قەنى بۇلبۇل غەربىڭ؟ كېچە - كۈندۈز قاشىڭدا باغلاسا قول.
يۈزۈڭگە زارۇ ھەيران ئەندەلىبىڭ؟» شەجەرگە باغبان تەربىيەت ئەتمەس،
سەباغە گۈل دېدى: «كەتتى يامانلاپ، شەجەر ھەم مېۋە بەرمەك نىيەت ئەتمەس.
دۇرۇست ئاشىق ئەمەس يالغانچى قەللاب. كىشى قۇل ھالىنى سورماس بولۇرمۇ؟
سەبا ئايدى: «يامانلاپدۇر نە ئىشدىن؟ ھەزىن كۆڭلىنى خۇش قىلماس بولۇرمۇ؟»
سەۋەب نەدۇر ئۇ بۇلبۇلغە كېتىشىدىن؟» دېدى گۈل: «سىنايىن نېچۈك قۇش ئېرىكەن،
دېدى‌گۈل: «دەردۇ ھالىم سورماددىڭ دەپ، بىلەي، يالغانمۇ ئاشىق، چىنمۇ ئېرىكەن.
تىكەن ھەم جىسمۇ جانىم ئۆرتەدى دەپ. سەبا ئايدى: «ھەر ئىشنىڭ سائەتى بار،
سەبا ئايدى: «بۇ گۈلغە ئايتمادىڭمۇ تاتىماس چاغدا نازىنىڭ نە ئىشى بار.

ئالى ئەۋۋەل سوراپ كۆڭلىنى ئالغىل،
ئەۋازىشلار قىلىپ، خىزمەتكە سالغىل.
كىشى خاجەسىغە بولسە قەدىر ناز،
قۇلىغە خاجەسى ئاندىن قىلۇر ناز.
ئەگەر قىلساڭ بۇ يەڭلىغ قىلىقىڭنى،
كىشى كۆرمەس ئېسە ياخشىلىقىڭنى.
سەبا ئايدى قىزىلگۈلغە: «قۇلاق سال،
بۇ سۆزنى ئاڭلا، مەھكەم يادىڭە ئال.
قالىپدۇر نەقىللار ئەھلى سەلەفدىن:
‹مۇھەببەت كۆپلۈكى ئىككى تەرەفدىن›
ئەگەر مەئشۇق ئېرۇر ئاشىقغە جازىب،
بولۇرلار ئەھلى ئىشق ئىشقىغە غالىب.
ئەگەر مەتلۇبىدىن بولماس ئىشارەت،
قاچان تالىب قىلۇر كۆڭلىنى غارەت.
دەم ئۇرسە، ئوت ئوتۇن ئۆزرە تۇتاشۇر،
ئۆچەر چوغ ھەر نەچە ئۇچاقدىن ئاشۇر.
شەجەرگە باغبان تەربىيەت ئەتمەس،
شەجەر ھەم مېۋە بەرمەك نىيەت ئەتمەس.
تېگۈرمەندە چىقار ئون ئىككى تاشدىن،
نە ئىشرەت سۇد قىلغاي يەككە باشدىن.
ئەگەر بولسە تەناب ئىككى بويۇندە،
ئىكەۋ تارتىشسە بارغاي ئاندا ـ مۇندە.
تاۋۇش چىققاي قاقار ئىككى ئىلكىنى،
نەچە تەبرەتسە جۇز يالغۇز ئىلكىنى.
ئەۋۋەل مېنى ئىبەردىپ كەلدىڭ ئالىپ،
كېيىن ناز قىلساڭ ئانى ئوتغە سالىپ.
ئىشىت، ناز كۆپلۈكى كۆڭۈل ساۋۇتۇر،
قاچان غەمكىن كۆڭۈللەرنى ئاۋۇتۇر.
ئەگەر بۇلبۇلغە، ئەي گۈل، مېھرىبانسەن،
كېلەي بارىپ، ئاڭا بەرگىل نىشانسەن.
ئەگەر مېھرى ئوتىن، ئەي گۈل، ئۆچۈردۇڭ،
ئوشۇل بۇلبۇلنى شاخىڭدىن ئۇچۇردۇڭ.
قويا بەرسەڭ جانى بارىچە كەتسۇن،
باشىن ئالىپ نە يەرگە يەتسە يەتسۇن.»
سەبا كۆردىكى، گۈل رەڭگى قىزاردى،
ئاچىلىپ غۇنچە لەئلى سۆزگە باردى.
دېدى: «بواسە خوب ئېردى مۇندا بۇلبۇل،
كېرەكدۇر خاجەلەرنىڭ ئالدىدا قۇل.
ئۆزى كەتتى، نە ئەيلەي، كەتسە كەتسۇن،
ئىشىم يوق كەلمەسۇنكىم، خاھى كەلسۇن.»
بۇ سۆزنى دەر ئېرۇر، ئەما جىگەر خۇن،
بۇرۇنقى ھالىدىن بولدى دىگەرگۇن.
قىزىلگۈلدىن سەبا بۇ سۆز ئىشتتى،
بۇ سۆزدە دەردۇ فۇرقەت فەھمىن ئەتتى.
سەبا كۆڭلىدە بىلدى بار نىيازى،
ئېرۇر نامۇسىدىن ئاغزىدا نازى.
سەبا ئايدى: «بارايمۇ يا تۇرايمۇ،
ئالىپ بۇلبۇلنى مۇندا كەلتۇرەيمۇ؟»
دېدى گۈل: «بارمىڭىز، كەلسە تەخى خوب،
كېرەك بولسە ئاڭا دىلدار ـ مەھبۇب.
ئەگەرچە كەلمەس ئولسە، ئۆزى بىلسۇن،
ھېنىڭدىن قالماسۇن بەد، سۆز ئۇزۇلسۇن.
كىشى مەھبۇب ئىلە نازان كېرەكدۇر،
كىشى ئاشىق ئىسە نالان كېرەكدۇر.
نىياز ئىشق ئەھلىگە، مەئشۇقغەدۇر ناز،
زىمىستان بولسە، كەينىدىن بولۇر ياز.»
فىراقنامە بىتىپ بولبۇلغە ئول گۈل،
سەبادىن بەردى گۈل دەپ: «مەن ساڭا قۇل.
سىناي دەپ سورمادىم دەردۇ دىلىڭنى،
نەچۈك بىلمەسمە قەدرۇ قىممەتىڭنى.
قىلاي دېدىم سېنى مەن ئازمايىش،
ساڭا مەندىن، تىكەندىن يەتتى كايىش.
سېنى ھەم بىلمەگەن بولسام غەنىمەت،
بىلەي قەدرىڭنى، كەلگىن فات فۇرسەت.»
ئىبەردى گۈل سەبادىن ئەرز داشىن،
سەبا كەتتى، تۆكۈپ گۈل قالدى ياشىن.
سەبا ئول ۋەقتىدە گۈلدىن رۇخسەت ئالدى،
قوپۇپ ۋەقتى سەھەردە يولنى ئالدى.
سەبا بۇلبۇلنى ئىستەپ ھەر ۋەتەندە،
يۈرۈپ دەشتۇ بەيابان، گەھ چەمەندە.

ئىشتكىل خەستە بۇلبۇلدىن ھېكايات،
كېچە - كۈندۈز قىلۇر ئىبردى مۇناجات.
دېبان بۇلبۇل: «ئىلاھا كىردىكارا،
كەرەملىك ئاتى ياخشى بىرۇ بارا.
مېنىڭ دەريالار ئاقتى كۆز ياشىمدىن،
بۇ مېھنەت كەتمەدى ھەرگىز باشىمدىن.
ئىبرۇرسەن - سەن مېنىڭ ھاجەت رەۋايىم،
بۇ يەكلىغ ھالىمە رەھىم ئەت خۇدايىم.
تىلىمغە قىل چۈچۈك ئاتىگىنى ھەمدىم،
دىلۇ جانىمغە قىل يادىگىنى مەھرەم.
مېنىڭ سەن ھەمرەھىم بول تاغۇ تۈزدە،
جۇدا قىلمە غەمگىنى يازۇ كۈزدە.
ئەگەرچە كۆرمەدىم گۈلدىن ۋەفانى،
غەردىپ باشىمغە كەلتۈرمە جەفانى.
ھەمىشە باقىيۇ پايەندە سەن - سەن،
تەرەھىۋۇم ئەلگە بەنمايەندە سەن - سەن.
بۇ قۇلنىڭ بەستە بولغان ئىشلارىنى،
ئاچىپ مەئقۇل قىل قىلمىشلارىنى.
غەمىڭ كۆڭلۈمگە قىل شەمئى شەبىستان،
بۇ جانىم باغىنى قىلغىل گۈلستان.
ماڭا مۇشكىل، سېنىڭ لۇتفۇڭغە ئاسان،
ئەگەرچە يوق ماڭا قۇللۇق ئارا سان.
ئىشتكىل بەندەنىڭ ئەرزى دىلىنى،
كەلىد لۇتف ئەيلە، ئاچقىل مۇشكىلىنى.
مۇناجات ئەھلىگە سامېئ ئىبرۇرسەن،
پەرىشان ھالىمە جامېئ ئىبرۇرسەن.
ئىشتىمەك سەندىنۇ مەندىن مۇناجات،
ئىبرۇرسەن جۇملەگە قازىيۇ ھاجات.
مېنىڭ سىررىم ساڭا ئەئىيان ئەمەسمۇ،
قۇلۇڭ بەقەدر، بىئىمكان ئەمەسمۇ.
بۇ باشىمغە ئۆزۈڭ سالغان بەلانى،
رەھىما، لۇتف ئىتىپ قايتارغىل ئانى
تىلەكىمنى، خۇدايا، مۇستەجاب ئەت،
جەمالىڭ مەن قۇلۇڭغە بىنىقاب ئەت.
سېنىڭ ئىشكىڭگە كىم پەيۋەستە بولسە،
سېنى ئىستەپ تەلەبكە بەستە بولسە.
تىلەپ رەھمىڭنى كىم كۆڭلى سۇنۇقدۇر،
كېچە كۈندۈز سېنىڭ ئىشكىڭ ئوچۇقدۇر.
تىلەكىم بەر بەھەققى ھۇرمەتى كۈن،
يېتىشتۇرگىل، كېيىنگە سالمە بىر كۈن.
ئىلاھا، گەۋھەرۇ سەن پاك ئىبرۇرسەن،
ھەمە مۇشكىل ئارا غەمناك ئىبرۇرمەن.
ئىلاھا، ئاچقەسەن بەختىم ئىشكىن،
كۆتەرگىل خەستە دىلدىن غەم چىرىكىن.
ئىلاھا، سەن ئىبرۇرسەن گەۋھەرى غەيب،
يارۇغلۇق بەرگۈچىسەن بىشەكۇ زىيەپ.
بىبرۇرسەن ئەلگە يەكسان نېئىمەتىڭنى،
قاچان مەندىن ئايارسەن رەھمەتىڭنى.
مېنىڭ كۆڭلۈمنى بىغەم قىلغۇچىسەن،
تەنۇ جانىمنى خۇررەم قىلغۇچىسەن.
بىلۇرسەن بارچەنىڭ سىررى نىھانىن،
بىبرۇرسەن قۇلنىڭ ئىستەپ تاپماغانىن.
سېنىڭدىن ئۆزگە بىر غەمخار بولماس،
مېنىڭ بىكەسلىكىمدىن يار بولماس.
ئىبرۇرمەن دەرگەھىڭدە خاكسارىڭ،
كەمىنە بەندەڭى بىئىنتىبارىڭ.
تەلەبكار ئەھلى، يارەب، بارىسىنىڭ،
ماڭا رەھم ئەيلەگىل قۇتلۇغ ئىشىنىڭ،
تۇفەيلىدىن دۇئايىم مۇستەجاب ئەت،
تەرەھىۋۇم بىرلە لۇتفۇڭ بىنىقاب ئەت.
بارى زىندانى غەمنىڭ ھۇرمەتىدىن،
غەرىبۇ ناتەۋانىنىڭ ھۇرمەتىدىن.
سىزدىپ يادىگدا كىم ئاقغان باغىرى،
سېنىڭ ئىشقىڭدا كەمىنىڭ چىقتى جانى،
ئانىڭكى ھۇرمەتى، رەھم ئەت ئىلاھىم،
مۇرادىم بەر ئەبەس ئۆتكۈرمە ئاھىم.
مۇھەببەت رىشتەسىن بويىندا قۇللاب
قىلىپ ھەر كىم، يۈرۈپ يادىگدا يىغلاپ،
ئانىڭ ئاقغان كۆزىنىڭ ياشى ئۇچۇن،
غەمىڭ بىرلە ئاقارغان ياشى ئۇچۇن،

ئالىمكى نامەئى دىلسوزى ئوچۇن،
يولۇڭدا نەيەتى فەيروز ئوچۇن،
ئىلاھا، ئال مېنى گىردابى غەمدىن،
خەلاس ئەت بەندەئى دەردۇ ئەلەمدىن.
ئىلاھا، جۇملەئى بەندەڭگە رەھم ئەت،
باربغە سەندىن ئولغاي مەھرۇ شەفقەت.
قۇلۇڭ ھەم ئاجىزۇ ھەم بىنەۋادۇر،
سېنىڭ ئوتقۇڭ تىلەپ كەلگەن كەرادۇر.
بەھەققى ھۇرمەتى نامە مۇھەممەد،
تىلەكىم مۇستەجاب ئەت، قىلماغىل رەد.
تىكەننى قىل جۇدا گۇلدىن، ئىلاھا.
بەھەققى ھۇرمەتى «ياسىن»، «تاھا»
مېنى پەيۋەستە قىل كۇل سۇھبەتىڭگە،
مېنى سالمە جۇدالىق مېھنەتىڭگە.
جۇدالىق خۇش يامان دۇشۋار ئىكەندۇك،
ئانىڭدا مىڭ تۇمەن غەم بار ئىكەندۇك.
فىراقى ئوتىدا كۆيدۇم - تۇگەندىم،
ئايىردى غەم قېلىچى بەند - بەندىم.
يۇزۇم سارغاردى غەمدىن گۇلئۇزارىم،
بەدەل بولدى خەزان بىرلە بەھارىم.»
كى بۇلبۇل ئىردى بۇ يەڭلىغ تەلەبدە،
بۇ فۇرقەت ئىچرە ئىردى جانى لەبدە.

ئىشتىمەك داستانىنى ئول سەبادىن،
نەدىمى خاس پەيكى دىلرەبادىن.
يۇرۇبان ھەر تەرەف بۇلبۇلنى ئىزدەپ،
بولۇبان تەشنەلەب ھەم بولمايىن خەب.
تۇنۇ كۇن سەير ئېتىپ كەزدى جەھاننى،
تاپاي دەپ ئەندەلىبى باغرى قاننى.
جەھاننىڭ باغىدىن چەۋرۇلدى پىر - پىر،
مۇغەننىيدەك قىلىپ سەۋتىنى غىر - غىر.

كۆرۈركىم بۇلبۇلى مەجنۇنى مەھزۇن،
قۇلاقىغە ئانىڭ ئىشتىلدى بىر ئۇن.
تاۋۇش كەلدى بۇ ھالەتدە سەبادىن،
خەبەر كەلتۇردى گويا دىلرەبادىن.
ئىشىتىپ تاۋۇشىن بۇلبۇل بولۇپ خۇش،
يەنە باشدىن قىلىپ ئىشرەت مەيى جۇش.
سەبا ئول ۋەقتىدە بۇلبۇلغە كۆرۈندى،
تەنۇ جانى بىلە بۇلبۇل سۆيۈندى.
سەبا ھەريان بۇ ئالەم ئىچرە چاپتى،
كېلىپ بۇ يەردە ئول بۇلبۇلنى تاپتى.
سەبانى كۆردى بۇلبۇل، سوردى ھالىن،
يۇرۇپ ئالەم كىزىپ يەتكەن مەلالىن.
سەبا ھەم قىلدىكىم بۇلبۇلنى پۇرسىش،
«ساڭا بۇ غەم دىيارىدا نەدۇر ئىش» —
دېدى: «ئەي بۇلبۇل ئەھۋالىڭ نە بولغاي؟
بۇ غۇربەت ئىچرە ئەشغالىڭ نە بولغاي؟
يۇرۇرسەنمۇ قاشىڭدا مەھرەمىڭ يوق،
كۆڭۈل دەردىن ئۆلەشكەن ھەمدەمىڭ يوق
فۇزۇن بولغاي سېنىڭ غەمدىن مەلالىڭ،
ئاچىغ زەھر ئولغۇسى فۇرقەتدە بالىڭ.
كىشى ئايرىلسە يارى مېھرىباندىن،
ئىرۇر بېھراق ئەگەر ئايرىلسە جاندىن.
نە دەپ ئول گۇلغە ئۇزدۇڭ ئاشنالىق،
ئانىڭدىن ئەيلەدىڭ ئاخىر جۇدالىق.
ساڭا گۇل بەردى فۇرقەت نامەسىنى،
يۇزىن قان قىلدى يىرتىپ جامەسىنى.
ساڭا ئايدى دۇنيا بىرلە سەلام ئول،
دۇنيا بىرلە دېدى نەچچە كەلام ئول.»
دېدى، بەردى تۇتۇپ ئەرزى نىگارىن،
ئوقۇغىل، ئاڭلاغىل گۇل كارۇ بارىن.

سەبا بۇلبۇلغە گۇلنىڭ فىراقنامەسىنى بەرگەنى بۇلبۇل ئوقۇغانى

دېدى گۇل: «بۇلبۇلا، سالدىڭ فىراقىڭ،
ئىدىڭ قاشىمدا، قەدرىڭ بىلگەنىم يوق،
دىلۇ جانىمنى ئۆرتەر ئىشتىياقىڭ.
مېنى ئۆلتۇردى، ئەي بۇلبۇل يىراقىڭ.

ئىشىت ئەرزىمنى، كەل ھەر يەردە بولسالا،
كەچۇرگىل ھەر نەچە بولسە ئىقاقلىق.
كېلىپ كۇلشەندە نۇش ئەت جامى ئىشرەت،
ھەمىشە مەن بولاي ئالىدا ساقلىق.
سېنىڭدىن ئىختىيار ئەتمەي جۇدالىق،
يۇزۇم بولسۇن سېنىڭ ئىككى قاراقلىق.
كۆكەرتىپ ئىبرىدىكىم ھۇسنۇڭ كۇلنى
سېنىڭ كۆزۇڭدىن ئاقىانكى بۇلاقلىق.
مېنى قويماي كېلىڭ غەم ئىچرە يالغۇز،
تىكەنگە باقماڭۇ يۇزۇمگە باقلىق.

بۇلبۇل سەباغە دەرد ھالىنى ئەرز ئېتىپ، سۆزنى تۇگەتكەنى

بۇ بۇلبۇل مەست ئىبردى، ئۆزگە كەلدى،
قادالماسدىن بۇرۇن جانىمغە سەنجەر.
ئاچىپ لەب ھۇققەسنى سۆزگە كەلدى.
غەرەز بۇ بولماسە جانىمدۇرۇر گۇل،
دېدىكىم: «ئەي سەبا [كەل] ھەمزەبانىم،
نەچۇكدىن بولمايىن جانىمغە مەن قۇل.
ساڭا ئەرز ئەيلەيىن سىررى نىھانىم.
ئەگەر جان بولماسە تەندىن نە ھاسىل،
مېنىڭ جانىمغە ئىشقىن سالدى ئول گۇل،
بۇ تەن جانسىز تىرىلمەك ئىبردى مۇشكىل.
دىلۇ جانىم بىلە بولدۇم ئاڭا قۇل.
مېنىڭ جان چەكمەكىم بىر يار ئۇچۇندۇر،
سالىپ بوينۇمغە ئول ئىشقى تەنابىن،
تەقى قان يۇتماقىم دىدار ئۇچۇندۇر.
تىشىپ خارى مېنىڭ كۆكلۇم كەناردىن.
ئىبرۇر كۆكلۇمدە قويماي گۇل قاشىدىن،
ئىچىپدۇر سۇ تىكەن گۇيا زەھەردىن،
بولۇپ پەرۋانە، ئۆيرۇلسەم باشىدىن.
تىگەر، زەرداب ئاقار جانۇ جىگەردىن.
ئۆزۇمنى ئاتەشىن ھۆسنىگە ئۇرسام،
تىكەن ئېرمەس، ئېرۇر گويا تىز ئالماس،
ئوشۇل ئوت بىرلە كۇل بولسام، توزۇلسام.
تېگەر جانىمغە، جىسمىمغە قادالماس.
ھەۋادا مەۋج ئۇرۇپ يۇرسەم تۇتۇندەك،
بەناگەھ ئىشق ئوتى جانىمغە تۇشتى،
قارا قىلسام جەھاننى تىيرە تۇندەك.
فىغانىم كېچە ـ كۇندۇز كۆكدىن ئاشتى.
تۇتۇلسە كۇن، كۆزى تۇشمەسە گۇلغە،
مېنى دەرد ئوتىدا كۆيدۇردى ئول گۇل،
ھۇيەسسەر بولسە يالغۇز ۋەسلى قۇلغە.
ئىچىمدۇر چۇن قىزىل چوغدۇر، تاشىم كۇل.
بارى ئالەم ئېلىدىن رەشك ئېتەرمەن،
تىكەنىنىڭ دەردى بىرلە تارتىپ ئەفغان،
قارىسە غەيرىغە ھوشىدىن كېتەرمەن.
بۇ دەردىنىڭ زۇلمى بىرلە چىقماغان جان،
ياراتتى ھەق بۇ تەننى، جان ئىچىندە،
دېدى بۇلبۇل، ــ بولاي يا خار بولسۇن،
ئۇ جانىڭ بولسە خۇب جانان ئىچىندە.
مېنى بولماسا ئۆلتۇرسۇن، يوق ئەتسۇن.
بۇ تەننى غەيرى كۆرمەك بىرلە رەشكىم،
تىلەپ ئول گۇلنى ياشىم ئاقىزىپمەن،
ئاقادۇر چەشمىلەردەك كۆزىدىن ئەشكىم.
تۇگەندىم رەشك دەردىدىن سىزىپ مەن.
قاچان جاناننى ئەل كۆرسە تىرىلگۇم،
ئىچىمدە غۇنچە يەڭلىغ مىڭ تۇگۇندۇر،
مېنىڭ مىڭ قاتلە ئاندىن خوبدۇر ئۆلگۇم.
چىقار بۇ جانىم ئەرتە يا بۇگۇندۇر.
بارى ئەلدىن، تىكەندىن رەشكىم ئارتۇق،
ئۆلەرمەن ياددىمە كەلسە رەقىبىم،
ساڭا ئەمدى نې دەرمەن مۇندىن ئارتۇق.
ئەزەلدىنمۇ بۇ دەرد ئولدى نەسىبىم.
سەبا ئۇشبۇ ساڭا بۇ قۇلنىڭ ئەرزى،
كۆرۇنۇر كۆزۇمە گويا كى خەنجەر،
بىلۇرسەن جۇملە ئىشنىڭ ھەرنە تەرزى.»

سەبا بۇلبۇلغە نەسىھەت قىلىپ ئاۋۇتقانى، رەشك ئوتىنى ساۋۇتقانى

سەبا بۇلبۇلغە ئايدى :«ئەي دىلدىغىپقار،
يېمە بىھۇدە غەم، بار، گۈلغە بول يار.
قۇلاق سالغىل، ساڭا كىم بىر سۆز ئايتاي،
دۇر ئەقشانلىق قىلىپ كۆڭلۈڭ ئاۋۇتاي.
قارا گۈلغە، تىكەنگە سالمە كۆزىنى،
جۆرۈتمە بىھۇدە غەم بىرلە ئۆزىنى.
سەبا ئايدى :«تىكەنسىز گۈل بولۇرمۇ؟
مۇشەققەتسىز جەھاندا قۇل بولۇرمۇ؟
كىشى بولسا ئەگەر گۈل ھۇسنىغە زار،
ئالىپ گۈلنى تىكەنى بىرلە سانجار.
جەھاندا كىمسە بولسە ھۆسنى گۈلزار،
كۆزى ئەتراپىدا مژگان ئوقى بار.
مژە دىلبەر كۆزىنىڭ زىننەتىدۇر،
بىلىڭ كىرپىك يوقى كۆز ئىللەتىدۇر.
ياراشۇر گۈل تەنى، گۈل خار بەرگى،

تىرىكلىكتىن فوزۇن ئىشق ئېلى مەرگى.
جەفا مەئشۇقلارنىڭ ئىمتىھانى،
قاچان چىققاي چىن ئاشىق چىققىسە جانى.
تىلەر گۈلنى، چېكەر خارى جەفاسىن،
ۋەگەر نە قىلماغاي گۈل مۇددەئاسىن.
ئەسەل پەيدا بولۇر زەنبۇر ئىچىدىن،
نەمەك پەيدا بولۇپدۇر شور ئىچىدىن.
ئەسەل ئەۋۋەل چۈچۈك، ئەۋۋەل تاتىقسىز،
نەمەك شور ئىلگەرى، ئاندىن ئاچىقسىز.
كىشى كۆرمەي دېسە دەردۇ بەلانى،
تىلەپ ياد ئەتمەگەي كۆزى قارانى.»
بۇ سۆزدىن تاپتى بۇلبۇل كۆڭلى تەسكىن،
تىكەنگە رەشكدىنكىم ئەيلەدى كىن.
تىلەپ گۈلنى تىكەن دەردىن ئونۇتتى.
نەسىھەت سۆيى رەشك ئوتىن ساۋۇتتى.

سەبا بۇلبۇلنى يەنە ۋەسل دەۋلەتىگە ئۈلاغانى ۋە ھىجران مېھنەتىنى قاۋلاغانى

سەبا بۇلبۇلغە كىم چەندان نەسىھەت
قىلىپ دېدى: «يۇرۇ گۈلشەنغە ئەزم ئەت
ئىشتىكىل مۇرغ دانا دىلكەش ئاۋاز،
نىگارىڭ بەزمى ساری ئەيلە پەرۋاز.
سېنى كەلگەيمۇكىن دەپ غەمدە يارىڭ،
يولۇڭغە بولماغاي كۆپ ئىنتىزارىڭ.
يېمەكلىك يارسىز دايىم ئەسەلدۇر،
مۇھەببەت ئەھلىگە رەنجۇ كەسەلدۇر.
كىشى يارى بىلە دائىم زەھەر يەر،
ئۇنى ئىشق ئەھلى زەھر ئېرمەس شەكەر دەر،
بېرىپ گۈل بىرلە قىلغىل ئەيشى ئىشرەت،
كېلىپ راھەت، باشىڭدىن كەتسۇ مېھنەت.»
دېدى، بۇلبۇلغە بۇ سۆز بولدى مەئقۇل،
دېدى بۇلبۇل سەبانى: «باشلاغىل يول.»

سەبا بۇلبۇلنى ئالدى، يولغە كىردى،
يۇتۇرگەن بەختۇ دەۋلەت قولغە كىردى.
ئىكى مۇشفىق يۇرۇپ تەي قىلدىلار يول،
كېتىپ غەم كۇنلەرى، چۆللەر بولۇپ گۈل.
سەبا يۈردى بۇرۇن گۈلغە يېتەي دەپ،
خەبەرنى يەتكۈزۈپ خەندان ئېتەي دەپ.
قويۇپ بىر يەردە بۇلبۇلنى خەبەرگە،
سەبا ئىلگەرى كەلدى ۋەسل ئېتەرگە.
سەبا كەلدى يېتىپ گۈلنىڭ قاشىغە،
يۈزىن سۈردى ئاياغىدىن ـ باشىغە.
دېدى: «ئەي گۈل، ئالىپ كەلدىم قۇلۇڭنى،
سېنىڭ ھۆسنۇڭگە شەيدا بۇلبۇلۇڭنى.
خوشۇ خەندان ئۇرۇپ كۆرگۈز ئۆزۈڭنى،
دەرىغ ئەتمە ئاڭا شىرىن سۆزۈڭنى.»

ئىشتىپ بۇ خەبەرنى بوادى كۈل شاد،
كىرىغتار ئېردى غەمگە، بوادى ئازاد.
قانى؟ دەپ سوردى بۇلبۇلنى قىزىلگۈل،
«كى بىر يەردە قويۇپ كەلدىم، دېدى ئول،
كېلەي ئالدىپ، ماڭا بەرگىل سۆيۈنچى،
تەبەق ـ تەبەق گۈھەر، مەرجانۇ ئۇنچى.»
دېدىكىم :«ئەي سەبا، جانىم سېنىڭدۇر،
جەھانىم، لەئىل ـ مەرجانىم سېنىڭدۇر.
قانى ئول بۇلبۇلى شىرىن زەبانىم؟
قاتىغ مېھنەتتە يارۇ دېيرىبانىم.»
سەبا بۇلبۇلنى كەلتۈردى ئوشۇل ۋەقت،
ئاچىلدى دەردۇ فۇرقەت باغلاغان بەخت.
سەلام قىلدى، يەر ئۆپتى گۈلغە بۇلبۇل،
ئەلەيك ئالدى سەلامىغە قىزىلگۈل.
سورادى بۇلبۇلى زارۇ گەداسىن،
جۇدا ۋەسلىدىن ئولغان بىنەۋاسىن.
دېدى: «ئەي بۇلبۇلى زارىم، نەچۈكسەن؟
فراق ئىلكىدە ئەفكارىم، نەچۈكسەن؟
لېنىڭ يالغۇزلۇغۇمدا غەمگۇزارىم.
ئىدىڭ، تاشلاپ باردىڭ نىگارىم.
ماڭا ئېيرىدىڭ جەھاندا يارۇ دىلدار،
جەمالىڭ بەيئىغە ئېيرىدىڭ خەبىدار.
فىراق ئىچرە سېنىڭ ھالىڭ نەكەچتى،
غەمىم بىرلە مەھۇسالىڭ نە كەچتى؟
نە ئېيرىدى ھەجر ئارا ئەيشۇ نىشاتىڭ،
مېنىڭسىز كىمگە ئېيرىدى ئىلتىفاتىڭ.
مېنىڭدىن ياخشىراقنى تاپتىڭ ئوخشا،
ئانىڭ ئۈچۈن بۇ يەردىن كەتتىڭ ئوخشا.
ئەگەر تاپساڭ مېنىڭدىن ياخشىراقنى،
كېتىپ، قويساڭ ماڭا دەردۇ فىراقنى.
جاھان ئىچرە سېنىڭ يەڭلىغ كىشىم يوق،
مېنىڭ سەندىن بۆلەك بىرلە ئىشىم يوق.
ماڭا سەنسىز ئىدى ئالەم قاراڭغۇ،
شەكەر ئېيرىدى فىراقىڭ بىرلە ئاغۇ.
غەمىڭ بىرلە ئىدىمەن زارۇ ھەيران،
قاچان ئېيرىدىم بۇ گۈلشەن ئىچرە خەندان.
ماڭا سەنسىز تېرىكلىك ئىچرە مەرگىم،
دېدى دۇشمەن غەم ئىچرە شاخۇ بەرگىم.
ئۆلۈپ ئېيرىدىم، سېنى كۆردۈم، تىرىلدىم،
تۇگۈن ئېيرىدىم، سېنى كۆردۈم، يازىلدىم.
كېچەر مەن، بۇلبۇلا، جانۇ جەھاندىن،
ئۈمىد ئۈزمەن سېنىڭدەك قەدراندىن،
سەن ـ ئوقسەن ئىككى ئالەم مېھرىبانىم،
سېنىڭ ئىشقىڭ ئېيرۇر جىسم ئىچرە جانىم.
كەمىم يوق سەندىن ئۆزگە بۇ جەھاندا،
سېنىڭ مېھرىڭ خەيالىدۇر بۇ جاندا.
تېرىكمەن قىلمىشىم يوقتۇر جۇدالىق.
ئۈزۈلمەس روزى مەھشەر ئاشنالىق.
سېنى، ئەي بۇلبۇلا، ئول كۈندە كۆردۈم،
ئىكى ئالەم ئارا جان بىرلە سۆيدۈم.»
بولۇپ گۈل بۇلبۇلى زارىغ، نازان،
ئېگىلۈر ھەر تەرەف چۈن بەدى لەرزان.
ئاچىلىپ غۇنچەلەر، يازدى ۋەرەقلەر،
ئېيرۇر ھەر شاخ ئۆزە لەئىلى تەبەقلەر.
بولۇپ مەست ۋەسل ئىلە ھەر يان ئېگىلىپ،
ساچىلىپ ھەر تەرەف، گاھى يىغىلىپ.
قىلىپ ھەر لەھزە يۈز ئىشۋە ئىلە ناز،
كۆڭۈلخانلىق قىلىپ بۇلبۇلغا ئەنداز،
كېيىپ غەم جۇش ئېتىپ نازۇ كەرەشمە،
لەبىدىن ئاقىزىپ شەھد ئىلە چەشمە.
دېدى: «ئەي بۇلبۇلۇم، بەس، خۇش كېلىپسەن،
مېنىڭ جانىمغە باشىدىن ئوت سالىپسەن.»
دېدى گۈل: «بىزدىن ئۆتكەن بولسە مەنزۇر،
مەنى بىچارەدىن كۆپ بولمە رەنجۇر.
قىلىپ ئېيرىدىم ھەر ئىشنى ئىمتىھاندىن،
ئەزىز ئېيرىدىڭ ۋەگەرنە جىسمۇ جاندىن.

بولاي ئەمدى سېنىڭ كۆڭلۈڭدە قايداغ،
ھەزىن كۆڭلۈمدە، ئەمدى قويماغىل داغ.
نە پەڭلىغ خاھلاساڭ، يۈرگىل ئەنە باغ،
قەدەمگاھىڭدا قىل سېنەمدە يايلاغ.»
جەۋابىغە دېدى بۇلبۇل بولۇپ خوش،
فىراق ئەيىامىنى ئەيلەپ فەراموش:
«بۇ گۈلشەن ئىچرە سەن سۇلتان ئىدىڭ گۈل،
كېچە ـ كۈندۈز ئىدىم ئالدىڭدا مەن قۇل.
مېنىڭكى يوق ئىدى ھەرگىز كېتەردىم،
قاچان بار ئېردى ئىشقىڭ تەرك ئېتەردىم.
كېلىپ ئېردىم سېنى دەپ مەن بۇ يەرگە،
مېنى سەن ئالمادىڭ ھەرگىز نەزەرگە.
بۇ يەڭلىغ بولسە ھەم يۈردۇم قاشىڭدا،
بولۇپ پەروانە، ئۆيرۈلدۇم باشىڭدا.
بولۇپ قۇل، خىزمەتىڭدە كۆپ يۈگۈردۇم،
ئەگەرچە سورماساڭ كىم دەپمۇ، يۈردۇم.
مۇنىڭ ئۈستىگە قويدۇڭ نىشانى خار،
ئانىڭدىن يەتتى جانغە يۈزمىڭ ئازار.
تەنۇ جانىمنى ھەرگىز قويمادى ساغ،
ئەدەبسىز دەردىدە داغ ئۈستىگە داغ.
ئىچىمگە كىردى شەيتان، قىلدى ۋەسۋاس»
دېدى: «سەندەڭ جەھاندا يوق ئۇسال ناس.
كېلىپسەن گۈلنى دەپ باغ ئىچرە بۇلبۇل،
سېنى سورمايدۇ: كىم سەن؟ دەپ ئۇشۇل گۈل.
ئانىڭ ۋەسلىگە خارى بولسە ھەمراز،
قىيا باقماي ساڭا ئول قىلسە كۆپ ناز.
ئاڭا دائىم رەقىبىڭ بولسە ھەمراھ،
فىغان ئەيلەپ چېكەرسەن بېھۇدە ئاھ.
ئەگەر يەتسە تىكەندىن جانىڭە نىش،
بىرەر قىلغاي ئىكەن ھالىڭنى پۇرسىش.
ۋەيا بولسۇن تىكەن، يا سەن بۇ يەردە،
نە مۇشكىلدۇر رەقىب تۇرسە نەزەردە.
كۆتەرمە بېھۇدە دەردۇ ئەلەمنى،
كېتىپ سەير ئەت جەھاننى، يېمە غەمنى.
ساڭا گۈل كۆڭلى ئىچرە مېھرىبانلىق،
ئەگەر بولسە قىلۇر شىرىن زەبانلىق.
بىرەۋنى دەير بار ئىستەڭ جەھاننى،
ئالىپ كېلىڭ تاپىپ ئول باغرى قانىنى.
دەبان ئايتار، تاپار ئىستەپ سېنى گۈل،
كېرەك بولسە ئانىڭ بەزمىدە بۇلبۇل.
تەنىدىن ئايرىپ ئەتسە ئول تىكەننى،
ھەزىن جانىڭغە ئول نەشتەر فىكەننى.
تىكەننىڭ زەخمىدىن ئەۋۋەل قۇتۇلغىل،
كېلىپ گۈل قاشىدا ئىشرەتدە بولغىل.»
مۇنى ئايدى، تىكەندىن بولدى رەشكىم،
بولۇپ دەريا جەھاننى تۇتتى ئەشكىم.
بۇ سۆزلەرنى قىلىپ كۆڭلۈمگە مەئقۇل،
بولۇپمەن تەلبەرەپ كەتمەككە مەشغۇل.
بولۇپ سەرمەست تۇغيان قىلدى غەيرەت،
غەرىب ئەھۋالىمە رو بەردى ھەيرەت.
بولۇپ بېۋش بەيابان ساري كەتتىم،
ئۇچۇپ سەيران ئىتىپ بىر يەرگە يەتتىم.
قىلىپ ئاندا فىغانلار كېچە ـ كۈندۈز،
يۈرۈپ ئېردىم غەرىبلىق ئىچرە ياغۇز.
نە ئاندا ھەمرەھىمدۇر، ھەمزە بانىم،
نە ئۆزۈمدىن ئېرۇر نامۇ نىشانىم.
قاچان بولغاي سېنىڭدەك يار بېھراق،
ياراتىپدۇر سېنى ھەق ھۇسن ئارا ئاق.
يۈرۈپ ھەريان كېزىپ ئۇشبۇ جەھاننى،
تاپىدۇرمەن سېنىڭدەك دىلستانىنى.
ھەمىشە نالەۋۇ پەرياد ئېتەرمەن،
قاچان سەندىن بۆلەكنى ياد ئېتەرمەن.
ئەگەرچەندىكى مەن بولسام يىراقدا،
تىلەپ ۋەسلىڭ خۇدادىن ئىشتىياقدا.
كېچە ـ كۈندۈز قىلىپ ھەجرىڭدە زارى،
كۆڭۈلنىڭ يوق ئىدى سەبرۇ قەرارى.
مۇيەسسەر گەر ئەمەس، ئەي گۈل، ۋىسالىڭ،

كۆڭۈلدىن چىقمادى ھەرگىز خەيالىڭ.
ماڭا ھەرلەھزە يەتتى بىقەرارلىق،
خەيالىڭدا قاراسام ھەر تەرەپكە،
ماڭا ئۆركەتتى ۋەسلىڭ ئىنتىزارلىق.
نەزەر تىيرىغە ھۇسنىڭدۇر ھەدەپكە.
بۇ مېھنەت بىرلە مەن دەرماندە ئىردىم،
كۆرۈنمەس ئىردى غەيرى سەندىن ئۆزگە،
يۇزۈڭنى كۆركەلى ئارماندە ئىردىم.
ئەگەر جەننەت گۈلى ھەم تۇشسە كۆزگە.
مۇبادا مەرھەمەت بولدى خۇدادىن،
خەيالىڭ تىغ ئۇرۇپ، جاندىن ئاقتىپ قان،
قۇلاغىمغە تاۋۇش كەلدى سەبادىن.
نەزەر گاھىمغە ئۇل بولدى گۈلىستان.
يېڭى باشتىن ماڭا يۇزلەندى دەۋلەت،
ماڭا سەندىن بۆلەك جانان كېرەكمەس،
ئاياغىن تارتتى مەندىن دەردۇ مېھنەت،
بۇ كۆڭلۈم تەختىكە سۇلتان كېرەكمەس.
سەبادىن ئاڭلادىم قۇتلۇغ سەلامىڭ،
ئاياغىڭ تۇفراغى گەۋھەردىن ئارتۇق،
تەقى كۆڭلۈم خوشى شىرىن كەلامىڭ.
غەمىڭ زەھرى ماڭا كەۋسەردىن ئارتۇق.
ماڭا قىلدى ئىنايەت ھەق نەچۈككە،
سېنىڭ يادىڭ بىلە ئەيشۇ نىشاتىم،
بۇ دەۋلەت قوندى، باشىم يەتتى كۆككە.
يۈرەك داغى ئىدى نەقلۇ نەباتىم.
سەبا بىرلە كېلىپمەن خىزمەتىڭگە،
كۆڭۈل قانى ئىدى ئىچكەن شەرابىم،
ئۇلاندىم مەن تاپىلماس سۆھبەتىڭگە.
باغىر ئېرىدى گەزەك ئەيلەر كەبابىم،
ئىچىپمەن تاكى ھىجران شەربەتىنى،
سېنىڭ زىكرىڭ تىلىمغە ئېرىدى شەككەر،
بىلىپمەن ۋەسل قەدرۇ قىممەتىنى.
سېنىڭ فىكرىڭ بۇ جاندىن ئېرىدى خۇشتەر.
كېلىپمەن دەرگەھىڭغە، ئەي نىكۇ ھال،
ئۇمىدى ۋەسل ئىدى دائىم سۇرۇرۇم،
كى ئوتغە تاشلاغىل، يا رەھىم ئېيتىپ ئال.
مۇغانۇ ئاھ ئىدى ھەردەم ھۇزۇرۇم.
نە قىلساڭ سەن بىلۇرسەن ئىختىيارىڭ،
ئېيتۇرمەن بەندەدە بۇ ئىختىيارىڭ.
مېنى قۇتقار بۇ فۇرقەتدىن — بەلادىن،
مېنىڭ كارىم — ھەمىشە بەندەلىكدۇر،
دەبان دائىم تىلەر ئېردىم خۇدادىن.
قاچان سالساڭ شۇ يان ئەفكەندەلىكدۇر.
كۆزۈمدىن قان ئاقىپ رۇخسارىم ئۆزرە،
ۋە يان قويغىل تىكەندىن داغى نەشتەر.
ئارىغلار بولسە جىسمۇ زارىم ئۆزرە.
لەبىڭدىن يا ئىچۈرگىل شەھدۇ شەككەر.»
بۇ غەم بىرلە ئىدىم مەن زارۇ غەمناك،
شۇ چاغ ئايدى گۈل ئاندا: «ئەي دىلئارام،
بۇ خەيالىڭ ئۈيقۇنى كۆزدىن قاچۇردى،
جەھان ئىچرە ئېرۇرسەن «ئەندەلىب» نام.
ساۋۇق ئاھىم فەلەك ماھىن ئۆچۈردى.
ساڭا كۆڭلۈمدە يوق ھەرگىز يامانلىق،
مېنى دەردۇ فىراقىڭ ئەيلەدى پىر،
ئىكى ئالەمدە غەير ئەز مەھرىبانلىق.
تەنىمنى قىلدى يا، ئاھىمنى چۈن تىر.
مېنىڭ سەندۇرسە ئىستەپ تاپماغانىم،
كۆزۈمدىن بۇ جەھاننى تۇتتى تۇفان،
بارى ئالەم ئېلىدىن ئىلغاغانىم.
تەنىم كىشتى چۇ نۇھ ئولدى ئاڭا جان.
ئەگەر باۋەر قىلۇر بولساڭ سۆزۈمگە،
بولۇپ توفان ئۆزە ئەۋراق، سۇزدۇم،
ئاياغ قوي گاھ كۆزۈمگە، گاھ يۈزۈمگە.
قاچان، ئەي گۈل، ئۇمىدىم سەندىن ئۈزدۇم.
بۇ گۈلشەندە مېنىڭ كۆڭلۈم خوشى سەن،
ئىچىپمەن تاكى ھەجرىڭ شەربەتىنى،
نەچۈك مەھنەت دەۋا كۆرسەم ساڭا مەن.
بىلىپمەن قەدرى ۋەسلىڭ دەۋلەتىنى.
نېتەي، مەن بەندەمەن، يوقتۇر ئىلاجىم،

مېنىڭ جويەندەلىك ئېرمەس رەۋاجىم.
ئەزەلدىندۇر ماڭا بۇ ئاشنالىق،
تىكەن بىرلە مېنى خەلق ئەتتى خالتە.
بۇ يەرنى لەئل يەڭلىغ ئەتتى گۈلزار،
تەنۇ زارىمنى ئەيلەپدۇر تىكەنزار.
ئىلاجى يوق ئانىڭ تەندىن ئايىرماق،
ۋە يا يوق شاخۇ بەرگىمنى قايىرماق.
كېسىپ ئەتسە يەنە تۇبدىن چىقادۇر،
ئارىقنىڭ سۈيى، بىل، باشىدىن ئاقادۇر.
ئانىڭ بىرلە ئېرۇر ئەسلىم ۋە نەسلىم،
ئانىڭدىن يوق مېنىڭ ھېچ يەردە فەسلىم.
ئېرۇرمەن بەندە، ئەيبىم بار يامانىم،
خۇدا بىلەيىب ئېرۇر، ئەي مېھرىبانىم.
ماڭا گەر يار ئېسەڭ ئەيبىمگە باقما،
قۇتۇلماس غەم ئۇتىن جانىڭغە باقما.»
دېدىكىم گۈلغە: «ئەي رۇخسارى ئاتەش،
باشىڭدىن ئۆرگۈلەي، ئەي نۇقتى دىلكەش!
مېنىڭ سەن ئىككى ئالەم دىلنەۋازىم،
سېنىڭ ئۈچۈن ئېرۇر سوزۇ گۇدازىم.
مەنى غەمكىنە بولسە ئىلتىفاتىڭ،
كۆرۈنمەيدۇر كۆزۈمگە غەيرى زاتىڭ.
جەمالىڭ جىلۋەگەر بولسە كۆزۈمگە،
بولۇرمەن مەست، ھېچ كەلمەم ئۆزۈمگە.
ئەگەر بەندەڭ ساڭا قىلساڭ نەزەرسەن،
تىكەن يوق گەر سەقەردۇر، بىخەبەرمەن.
ۋە گەر بولسە نەزەر گاھىم جەمالىڭ،
ئالۇر ئەقلىمنى ھۇسنى بىمىسالىڭ،
قاچان يۈز قايتۇراي جەۋرۇ جەفادىن،
غەمىڭ بار، ۋەھم يوق يۈز مىڭ بەلادىن.
غەرەز - لۇتفۇڭ بارىنى فەھم ئېتەي دەپ،
كېتىپمەن، تەھتىگە ئىشىنىڭ يېتەي دەپ،
نە يازدىم، بىلمەدىم نە ئىشقە كەتتىم،
بولۇپ لۇتفۇڭ يەنە خىزمەتكە يەتتىم.
سېنىڭ دەردىڭ ماڭا دەرماندىن ئارتۇق،
سېنىڭ ئۆلتۈرگەنىڭدۇر جاندىن ئارتۇق.»

دېدى بۇلبۇل، ئىشىت، سۆزنى تۈگەتتى،
كېلىپ گۈل قاشىغە مەقسەدغە يەتتى.
ئىشى ئېردى ئانىڭ گۈلبەرگى تەردىن،
ئاشى ئېردى ئانىڭ خۇنۇ جىگەردىن.
فىراق ئىچرە يۇرۇر ئېردى يۈتۈپ قان،
ئۇرۇپ شاھۇ سەھەرلەر ئاھۇ ئەفغان.
بولۇپ بۇلبۇلغە تەگرىدىن ئىنايەت،
قىزىلگۈل ۋەسلىغە تاپتى ھىدايەت.
ھەمىشە قىلدى گۈلشەن ئىچرە مەنزىل،
شەبى زۇلمەت تاپىپ كۈندۈزگە تەبدىل.
قۇتۇلدى ھەجرىدىن، تاپتى فەراغەت،
يانىپ ۋەسلى چىراغى، كەتتى زۇلمەت.
مۇبادا تەگسە ھەم ھىجران شەمالى،
بەھار ئەتتى دىلىن گۈلنىڭ خەيالى.
جەراھەت يەتسە جىسمىغە تىكەندىن،
قويار مەرھەم، كېتەر دەردى بەدەندىن.
ئىشكى دىلىرەبادىن تاپسە ھىجرەت،
ئىچەر بىر كۈن ۋىسالى بىرلە شەربەت.
كېتەر ھىجران، تاپار ئاخىر ۋىسالىن،
خەيالى ئۆرتەسە كۆرگەي جەمالىن.
بۇ ئالەمنى خۇدا ئانداغ ياراتتى،
بىرى بۇلبۇل ۋە بىرنى زاغ ياراتتى.
قىلىپ ئانداغ غىزاسىن مېھرى دىلدار
قىلىپ زاغۇ زەغەنگە تۇئىمەمۇردار.
چېكىپ بۇلبۇل فىغانۇ سەير ئېتەر باغ
مەكانى زاغلارنىڭ دەشت ئىلە تاغ.
جەھاندا رەڭ - بەرەڭ خەلق ئەتتى خالىق،
مۇنافىقتۇر بىرى، بىرسى مۇۋافىق.
بىرىن مۇئمىن ياساپدۇر، بىرنى كافىر،
ئەجەب قادىر ئېرۇر سەتتارۇ غافىر.
بىرىن مەئشۇق، بىرىن ئاشىق قىلىپدۇر،
بىرىن قەللاپ، بىرىن سادىق قىلىپدۇر.
بىرى گاھى بەھارۇ گەھ زىمىستان،
بەھار ئولسە بولۇر گۈلشەن گۈلىستان.
زىمىستان بولسە بولغاي خۇشك سەردى،

يېتەر بۇلبۇلغا، گۈلنىڭ مېھرى دەردى.
قىلۇر گۈلشەن ئارا ئىشقى مەيى جۇش،
قىلۇر مەشرەب، بولۇر گۈل ۋەسلىدىن خۇش.
ئاچىلسە گۈلشەن ئىچرە ھەر قىزىلگۈل،
قونۇپ شاخىغا، سايرار خەستە بۇلبۇل.
ئۇشۇپ جانغا، گۈل يۈزىدىن ئاتەش.
بۇ تارتىپ دەرد ئىلە مىڭ ئاھۇ دىلكەش.
سەبا سەيران ئېتىپ گۈلشەن ئىچىنى،
قىلىپ راھەت بىلە خۇش تەن ئىچىنى.
تېگىپ گۈلغا، قىلىپ گۈللارنى تازە،
قىلىپ گۈل ھەر تەرەفكە خامىيازە.
كۈشاد ئەيلەپ ياردىپ گۈل پەردەسىنى
تەنگە جەزب ئېتىپ گۈللار ئېسىنى،
يىغىرىپ ھەر تەرەفكە بۇيى ئەمبەر،
قىلىپ ئالەم يۈزىنى مۇشكۇ ـ ئەنبەر.
مۇنىڭدىن بەھرە تاپىپ جان دىماغى،
گۈلنىنى تازە ئەيلەپ ئىشق باغى.
شەرەر ئەيلەپ، تۇتاشىپ دىل ئۇچاغى،
بۇ ئوت بىرلە كۆيۈپ ئارام باغى.
قىلالماي سەبر بۇلبۇل پەر قىلىپ باز.
چىقارىپ جان لەبىدىن تۇرلۇك ئاۋاز.
ئېتىپ غەم رەختىنى جان ئۆزرە تەھ ـ تەھ،
قىلىپ ھەر لەھزىدە يۈز نەۋئى ۋەھ ـ ۋەھ.
بولۇپ گۈلنىڭ ۋىسالى بىرلە پابەست،
يىغىلىپ گۈل جەمالىدىن بولۇپ مەست.
گەھى خەندان، گەھى گىريانۇ ئەفكار،
گەھى بىر يان، گەھى نازانى دىلدار.
ئۆتۈپ گۈل ۋەقتى، بەس، ئاندىن كېلىپ قىش،
يېتىپ گەھ نۇش، گاھى ھەجرىدىن نىش.
بۇ يەكلىغ ئۆتتى فانى دۇنيادىن گۈل،
بولۇپ ھەجرىدە، گەھ ۋەسلىدە بۇلبۇل.
كېتەر بۇ دۇنيانىڭ فايانى يوق ھېچ،
نەچە كۈندۈز ئوزاق، ئاخىر بولۇر كەچ.

گەھى كۈندۈز بولۇر، گاھى كېچەدۇر،
بۇ ئالەمدىن كىشى مۇنداغ كېچەدۇر.
گۈلۇ بۇلبۇل سۆزى ھەم ئاپتى ئىتمام،
بارى ئىشق ئىھردى ئاغاز ئىلە ئەنجام.
سىياھ ئەتتىم مۇنى ئايماققە خامە،
غەرەز ئول ئىھردى ـ قالسۇن يادنامە.
«مۇھەببەتنامە مەھنەتكام» مۇڭا ئات ـــ
قويۇپ، سىزدىم مۇڭا بىرنەچچە ئەبيات.
ئايىتتىم سۆزنى مەن ھالىم بارىچە،
تولۇپ كاغەز ئۆزە بالىم بارىچە.
ماڭا بۇ سۆز خۇدا ئىنئامى ئىھردى،
دېمەك ئايغان نې يەكلىغ ئاھى ئىھردى.
مېنىڭ تەييىبلىكىمدىن كۆپدۇر ئەيبىم،
بۇ سۆزگە يوق ئىھرۇر ھېچ شەككۇ رەيبىم.
ئۆزى قادىر، ئۆزى دانايۇ بىنەيب،
مېنىڭ ھالىمغا لايىق قىلدى سۆز سەيب.
ئاغەلەت ـ كەمنى، يارانلار، سىز قىلىڭ راست،
ئىھرۇر دەرخاست بىزدىن قويماڭىز كاست.
قوي ئەمدى، ئايماغىل ھەر قىسمى سۆزنى،
تەلەب يولغا يۈز قوي، تارتما ئۆزنى.
تولا سۆز بىمەزە بولغاي، ئايتما،
تاتىغسىز سۆز ئۇچۇن تەبىڭ كايتما.
ئىشت، ئاز بولسە سۆز ئەل كۆرگۈسى ئۇز،
قىلۇر ئاشنى سىگەن گەر قۇيسە كۆپ تۇز.
دىلا، فىكر ئەت، ھەقىقەتكە باق ئانى،
كۆڭۈلگە مەھكەم ئەت مېھرى بەقانى.
نەچۇك سۇد ئەتكۈسى ئول بولسە فانى،
قويۇپ پانى، تىلەپ تاپ با ۋە فانى.
ئۇمىد ئۇزمە نەچە كۆپ بولسە جۇرمىڭ،
قارا ھەق ساری گەر فىسقى ـ فۇجۇر مىڭ.
دېگىل سەن دائىما ھەنانۇ ـ مەنان،
فىداقىل جان ئىلە يۈز مىڭ تۇمەن نان.
ئانىڭ فىكرىنى قىل ئەيشى مۇدامىڭ،
ئەمەس، جانغە قاچان بولسۇنمۇ دامىڭ

تىلەپ مەڭنى، دىلا، قەددىڭنى يا قىل،
بولۇپ پەرۋانە ئىشىق ئوتىغە ياقىل.
ئىلاھا، قىل مېنى رەھمەت سېرىشتە،
سالىپ بويىنۇمغە مېھرىڭ بىرلە رىشتە.

مېنى قايىتار ئۆزۈڭ ساری هەر ئىشتە،
مېنى ئازغۇرماسۇن مەلئۇن فەرىشتە.
غەمىڭغە، ئەيلە مەھرەم هىسرقەتىنى،
ئاڭا يەتكۈرمە قورىسىڭ فۇرقەتىنى.

خاتىمەئى كىتاب ۋە فاسىھەئى خىتاب

دىلا، ئولدۇر ساڭا مەندىن نەسىھەت،
ئەمەلدىن ياخشىراقدۇر ياخشى نىيەت.
كىشى هەق ئىشقە باغلاپ نىيەتىنى،
كۆرەر ئاخىر ئانىڭ خاسىيەتىنى.
غەرەز پەيۋەستە قىل جانانغە جانىنى،
كۆڭۈلدىن تاشلاغىل ئىككى جەهانىنى.
ئايىتاي مەن، ئىشىت سەن تازە تەمسىل،
بۇ تەمسىل مەئىنىسى نېمدۇر، ئانى بىل.
نەچۈك راهەت ئېرۇر بادى بەهارى،
ئانىڭدىن تازەدۇر ئالەم شەجارى.
كۆكەرتۈر سەبزەنى بارانى نەيسان،
ئانىڭدىن سۇد ئالۇر هەيۋانۇ ئىنسان.
جەهاندا يوق بەلا بادى خەزاندەك،
شەجەرلەر بەرگىن ئەيلەر زەئفەراندەك.
قۇرۇتۇپ يۇزدىن ئالغاي رەڭگى سەبزە،
يۇگۈرۈپ جانىن ئالغاي ئابى زەهرە.
ئىشتىكىل، ئەي دىلا، بۇ سۆز مەسەلدۇر،
سۇ ئېرمەس تەشنەگە قەندۇ ئەسەلدۇر.
بەهارى ئەهلى تەحقىقنىڭ ئىشىدۇر،
بۇ تەنده سۆزلەگۈچى هەق ئۆزىدۇر.
قاچان ئايدى رەسۇلىللاھ هەۋادىن،
خەبەر بەردى قاچان ئول ماسۇادىن.
ئاڭا كەلتۈرسە جىبرائىل ۋەهيى،
ئول ئەتتى خەلقنى هەق ئەمرىگە سەئىيى.
ئېرۇر بادى خەزان لەفزى مۇقەللەد،
مۇقەللەددۇر هەقىقەت ئەهلىغە قەسد.
بۇ ئەلنى باشلاغاي غەيرى خۇداغە،

مېنى قايىتار ئۆزۈڭ ساری هەر ئىشتە،
مېنى ئازغۇرماسۇن مەلئۇن فەرىشتە.
غەمىڭغە، ئەيلە مەھرەم هىسرقەتىنى،
ئاڭا يەتكۈرمە قورىسىڭ فۇرقەتىنى.

خاتىمەئى كىتاب ۋە فاسىھەئى خىتاب

دىلا، ئولدۇر ساڭا مەندىن نەسىھەت،
ئەمەلدىن ياخشىراقدۇر ياخشى نىيەت.
كىشى هەق ئىشقە باغلاپ نىيەتىنى،
كۆرەر ئاخىر ئانىڭ خاسىيەتىنى.
غەرەز پەيۋەستە قىل جانانغە جانىنى،
كۆڭۈلدىن تاشلاغىل ئىككى جەهانىنى.
ئايىتاي مەن، ئىشىت سەن تازە تەمسىل،
بۇ تەمسىل مەئىنىسى نېمدۇر، ئانى بىل.
نەچۈك راهەت ئېرۇر بادى بەهارى،
ئانىڭدىن تازەدۇر ئالەم شەجارى.
كۆكەرتۈر سەبزەنى بارانى نەيسان،
ئانىڭدىن سۇد ئالۇر هەيۋانۇ ئىنسان.
جەهاندا يوق بەلا بادى خەزاندەك،
شەجەرلەر بەرگىن ئەيلەر زەئفەراندەك.
قۇرۇتۇپ يۇزدىن ئالغاي رەڭگى سەبزە،
يۇگۈرۈپ جانىن ئالغاي ئابى زەهرە.
ئىشتىكىل، ئەي دىلا، بۇ سۆز مەسەلدۇر،
سۇ ئېرمەس تەشنەگە قەندۇ ئەسەلدۇر.
بەهارى ئەهلى تەحقىقنىڭ ئىشىدۇر،
بۇ تەنده سۆزلەگۈچى هەق ئۆزىدۇر.
قاچان ئايدى رەسۇلىللاھ هەۋادىن،
خەبەر بەردى قاچان ئول ماسۇادىن.
ئاڭا كەلتۈرسە جىبرائىل ۋەهيى،
ئول ئەتتى خەلقنى هەق ئەمرىگە سەئىيى.
ئېرۇر بادى خەزان لەفزى مۇقەللەد،
مۇقەللەددۇر هەقىقەت ئەهلىغە قەسد.
بۇ ئەلنى باشلاغاي غەيرى خۇداغە،

سالۇر نەفسى هەۋا بىرلە بەلاغە.
مۇقەللەددۇر قاچان تەهقىق ئىلە تەڭ،
مۇنى خالىق مەست ئەيلەپدۇر، ئانى بەڭ.
بەرابەرمۇ ئېرۇر بۇلبۇل بىلە زاغ،
بىرىنىڭ جايى جاڭگال، بىرىنىڭ باغ.
قىلۇر بۇلبۇلنى، بىل، گۈل بۇيى بىھۇش،
بۇ زاغ مۇردار ئىلە سىركىن قىلۇر نۇش.
جانىڭ بارىچە قاچ ئەهلى هەۋادىن،
ئۇمىدىڭ گەر ئىنايەتدۇر خۇدادىن.
كىشى گەر ئەهلى دىللار بىرلە سۇهبەت،
قىلۇر، هەقدىن ياغار ئول ئەلگە رەهمەت.
ئەگەر تالىب ئېسەڭ تاب ئەهلى دىلنى،
كىشى دەپ چاغلاما سەن ئابى گىلنى.
كىشى بىرسى بىرىگە بولسە هەم جىنس،
خۇدادىن فەيز ئالۇر ئول ئەهلى مەجلىس.
قاچان ناجىنس ئىلە سۇهبەت ئۇلۇر گەرم،
قاچان پاك ئولغۇسى يەرنى ئۆپۈپ چەرم.
قاچان سۇ قۇيسەلەر رەۋشەن كۆيەر ياغ،
كۆرۈپ بىگانەنى ئاغرىق بولۇر ساغ.
چىراغدا ياغ بىلە سۇ سالدى قىياس،
بۇ سۆزنى فەهم قىل، يا ئەييۇهەننىاس.
نەسىھەت قىلغامەن سىزگە يارانلار،
كېزىپ تاپىڭ جەهاندا باغرى قانلار.
بىلىڭ هەر تاغ ئىچىندە كانى بولماس،
جەهاندا تاغ ئىرۇر كوپ، سانى بولماس.
لەئەلدىندۇر ئەگەر كان ئىستەمەكلىك،
ئۆلۈڭ تەندىن نەسۇد جان ئىستەمەكلىك.

بەدەن كاندۇر، ئۇنىڭ لەئلى مۇھەببەت،
بۇ تەندىن كان ئالۇر كىم قىلسە مىھنەت.
مۇھەببەت ئادەمىنىڭدۇر بەھاسى،
مۇھەببەت بولسە يوقتۇر ئىنتىهاسى.
ياراماس ئوقۇ ياسىز ئىشغە ساغداق،
قاراقچى تەگسە ھەرگىز قويماغاي ساق.
كىشى ھۇسنىگە بىر ھەيرانى بولماس،
ئىبرۇر بۇ كۆز ئانىڭ مىژگانى بولماس.
ئەگەر كۆز بولسە، گەر كۆز بولسە نەشتەر،
ئىبرۇر مانەند شەھ، يوق ئاندا لەشكەر.
ئوشۇل شاھىكى يوقتۇر خەيلى ھەشمەت،
شۇكۇھى قايدادۇر يوق شەئنۇ شەۋكەت.
كىشى تاپماس مۇھەببەت تىغىدىن جان،
ئىبرۇر بىر شەھر، ئاندا يوقتۇ سۇلتان.
ئوشۇل شەھر ئانىڭ سۇلتانى يوقتۇر،
ئىبرۇر بىر جىسمنىڭكى جانى يوقتۇر.
كىشى ھۇسنىگە بولماس ئىشق ئارا قۇل،
گۇلدۇر، يوق ئانىڭ شاخىدا بۇلبۇل.
گۇل ئولسە، بولماسە بىر ئەندەلىبى،
ئىبرۇر بىر سادە ھۇسنى، يوقتۇر زىيبى.
بىرەۋدە يوق ئەگەر دىلسۇز نالە،
ئىبرۇر بىر داغسىز دەشت ئۆزرە لالە.
ئەگەر قويماس يۈرەككە داغى لالە،
ئىبرۇر ئاغزى ئوچۇق رەڭگىن پىيالە.
كىشىنىڭ ھۇسن ئارا دئوانەسى يوق،
ئىبرۇر بىر شەمئىنىڭ پەرۋانەسى يوق.
ئەگەر ئول شەمئگە پەرۋانە بولماس،
ئىبرۇر بىر چاقناغان ئوت، يانە بولماس.
مۇھەببەتدىن دەم ئۇرماس بولسە ھەر شەي،
ئىبرۇر بىر خۇم، يوق ئاندا جۇششى مەي.
ئەگەر ئول مەيدە بولماس قۇۋۋەتى كەيف،
ئاڭا ساقىيۇ پەيمانە ئىبرۇر ھەيف.
نە مەتلۇبدۇر ئەگەر يوق بولسە تالىب،
ئەگەر ھۇسنى ئىبرۇر ھەرچەند غالىب.
جەھاننىڭ شەۋكەتىدۇر جۇملە شەملەر،
داغى ھەم زىينەتىدۇر روربى مەھلەر.
ئۇلۇغلار ھۇرمەتى ئارتۇغ نۇكەردىن،
پەرىۋەش زىينەتىدۇر ھەم نەزەردىن.
نۇكەرلەر بولماسە شەھ ھەم گەدادۇر،
قايۇ شەھ بىر - بىرىن ھۇكمىن تۇتادۇر.
قىلالماس بىرسى بىرىگە ئۇلۇغلۇق،
نىچۇنكىم شاھلىق ياسى قۇرۇغلۇق.
بارى شەھ جەمئ ئىسە يوقتۇر رەئىيەت،
قاچان قىلغاي ئۇلار بىر - بىرگە خىزمەت.
بىرى بىر ئىش قىلاي دىسە، ئۇياتۇر،
يەنە بىرنى قاچان سۆزگە ئۇناتۇر.
بۇلارنى خەستە قىلغاي نەگۇ ناھۇس،
كۆتەرمەس بىر - بىرىگە قىلسە دابۇس.
بۇلار ئولتۇرغۇسى بىر - بىرگە باقىپ،
بىساتلار ئۇستىگە... ياقىپ.
تۇشۇپ يەر ئۆزرە گەرد ئەتمەس ئىتەكنى،
يىغىبدۇرلار مەگەر چەندان كەسەكنى.
نە راھەتدۇر ئەگەر بولسە سىپاھى،
بولۇر ئىززەت بىساتى ئۇزرە شاھى.
سىپەھلەر شاھلارنىڭ پاۋۇ دەستى.
بۇ ئىشدىن شەھغەدۇر راھەت نىشەستى.
غەزەب ئەيلەر مۇڭا، گاھى نەۋازىش،
بولۇر خۇشۇقەت غەزەبدىن يەتسە كاھىش.
گەدا بىرلە فۇزۇندۇر شاھ زاتى،
گەدانىڭ دەۋلەتى شاھ ئىلتىفاتى.
نەخۇش مەششاتەدۇر شەھغە رەئىيەت،
رەئىيەتغە داغى شەھ ياخشى زىينەت.
ئىبرۇر شەھلەر مەگەر گۇلشەندەكى گۇل،
رەئىيەت سەبزەدەك گۇل ئالدىدا قۇل.
ئەگەر جەمئ ئولسەلەر بىر - بىرگە مەھۇەش،
ئۇلارغە بولماسە بىر زار دىلكەش.
بولۇپدۇرلار مەگەر ئايىنەلەر جەمئ،
سالۇرلار بىر - بىرىنىڭ يۈزىگە لەمئ.
ئىبرۇر گويا بۇلار چۇن شەمئ سوزان،
ئۆزىنىڭ سوزىدىن چەھرە فىروزان.

ۆيا ئوت بىرلەدۇر چەندان تەبەقلەر،
ئەچۈك كۆلنى تىتىپ سالدى ۆەرەقلەر.
ئىيرۇر ھەرقايسى يۈز گويياكى يۇلدۇز،
ئاچىپدۇر بىر - بىرىن كۆرمەك ئۇچۇن كۆز.
ئاچىلسا كۆل بولۇپ ئوت سەھنى كۆلشەن،
قىلىپ گۈللار يۈزى كۆلشەنىنى رەۋشەن.
بۇلار جەمئ [نەھر] ھەرياندىن ئاقىپ سۇ،
بولۇپ بىر يەردە كۆپ سۇ تۇرسە بەدكۇ.
نە سۇد ئول يۈز ئەگەرچە بولسە مەھۇەش،
ئانىدىن تۇشمەسە بىر دانىغە ئاتەش.
ياتۇر ھەر يەردە كىم ئايىنە پارە،
نە بەھرە بىر كىشى قىلماس نەزارە.
ئەگەر چەندكى بولسە شەمئ سوزان،
نە قىيمەت ئالمەسە پەرۋانەدىن جان.
ئەگەر ئوت كۆپ ئىيرۇر بىر - بىرگە تابى،
نە لەززەت ئوت ئارا يوقتۇر كەبابى.
ئەگەر يۇلدۇز چىقار يوقتۇر قاراسى،
قاراسى بولماسا يوقتۇر زىياسى.
نەچە خەندان ئىيرۇر گۈلشەندە مىك گۈل،
نە ئىززەت سايراماس ئالدىدا بۇلبۇل.
ئەگەر گۈلشەندە كۆپدۇر سەرۋى ئازاد،
نەخۇش مۇرغ ئەيلەمەس شاخىدا فەرياد.
ئەگەر تۇتسە جەھان يۈزىنى چەشمە،
كېرەكمەس ئىچكەلى يوق بولسە تەشنە.
مۇنىڭدەك جەمئ ئىپسە بىر يەردە خوبان،
بۇلار ئىيرمەس، ئىشىت، بىر يەرگە جويان.
بۇلار ھەر قايسىدۇر بىر - بىرگە تاۋۇس،
قاچان قىلغاي بۇلار بىر - بىرگە پابۇس.
ئەگەر قايسى قىلۇر مىك جىلۋە ئاغاز،
نەخۇشتۇر بولماسا ئۇششاق جانباز.
كى، ئەي دىلبەر، ئىشىت، كۆپ قىلماغىل ناز،
بۇ بىدىل ھالىغە كۆپ قىلمە ئەندىز.
سېنىڭ نازىڭنى ئارتۇرغاي نەيازىم،
ھەزەر قىل ئۆرتەگەي سوزۇ گۇدازىم.

ئىيرۇر ئىشق ئەھلى مەھۇەشلەرغە زىينەت،
ئەگەر بۇ بولماسا يوق قەدر - قىيمەت.
ئىيرۇر دىلبەر كەمالى قەدردانلىغ،
ئىيرۇر ئاشىغ كەمالى ناتەۋانلىغ.
ئەگەر ئاقىل ئىيرۇرسەن قەدىردان بول،
ئوچۇق چىھرىڭ بىلە ئارامى جان بول.
سېنى تەكرىم قىلىپدۇر ھۇسن ئارا شەھ،
شەبى تارىڭ ئارا ھۇسنۇڭ مەگەر مەھ.
سېنىڭ ھۇسنۇڭگە ئەيلەپدۇر مەنى قۇل،
مەنى بۇلبۇل كەبى قىلدى، سېنى گۈل.
ساڭا ئانداغ بىرىپدۇر ھۇسن بىھەد،
سېنى ئەيلەپدۇرۇر ياخشى مەنى بەد.
شىكەستە خەستە بول، كۆپ بولمە مەغرۇر،
نەچە بولساڭ غەنى، بول ئەھلى مەئزۇر.
نەچە گۈلدۇر يۈزۈڭ بىر كۈن تازۇرسەن،
خەزاندەك خۇشك ئولۇپ بەرباد ئولۇرسەن.
بىرەر ھەم قىلماساڭ، جانا، تەرەھىۇم،
جەمالىڭ ئافتابىن قىلماغىل گۇم.
نېدىن چارەم بولۇپدۇر سەرنەۋنشتم،
مېنىڭ جانىمغەدۇر ئىشقىڭ سەرىشتم.
بولۇپ مەن ئىشىق ئارا، ئەي گۈل، گەداڭىز
غەرىبۇ بىنەۋاۋۇ جان فىداڭىز.
مېنى، تەكرىم ئۇچۇن، ھەرگىز ئۇنۇتماڭ،
خۇدا ياقغان كۆڭۈل ئوتىن ساۋۇتماڭ.
بەناگەھ ئۇرسە ھىجران نىشى بەرھەم،
قويۇڭ سىز ۆەسل نوشى بىرلە مەرھەم.
تەرەھھۇم ئەيلەمەڭ، ئەي يار، سەندىن،
بويۇن قىسماق سېنىڭ ئالدىڭدا مەندىن.
ئەگەر سەن تۇتماساڭ، جانا، قولۇمنى،
سېنىڭ ۆەسلىڭگە كىم باشلار يولۇمنى.
جەمالىڭنى كۆرەرگە يوق ئىلاجىم،
سېنىڭ لۇتفۇڭ مېنىڭ بولماي سىراجىم.
ئىشتىكىل ئوشبۇدۇر، ئەي يار، ئەرزىم،
بىلۇرسەن سەن مېنىڭ ھەر نەۋئى تەرزىم.

پەندى بۇلھەۋەس ۋە مەزخەنى ئاتاش ئەفەس

مېنىڭ ھالىمدىن ئال ئىشىق ئەھلى تەنبىھ،
ئەگەر بولسۇن دېسەڭ ھالىم مېنىڭ بىھ.
تاپىپ بىر رەھنەمانى بەستە بولغىل،
خۇدانىڭ لۇتفىغە پەيۋەستە بولغىل.
ئەگەر ھەر بەندەنىڭ قەسدى خۇدادۇر،
ئانى بىلدۇرگۈچى، بىل، رەھنەمادۇر.
كىشى تاپماس خۇدانى رەھنەماسىز،
ئىشىت، ئاتسە بولۇرمۇ ئوقنى ياسىز.
كىشى يا تاپمايىن ئوقنى ئاتارمۇ،
كىشى يول تاپمايىن يارنى تاپارمۇ.
ئىشتىكىل، بولمەسە كۆز سەندە، ئەي يار،
ئەسا تاپماي بۇ يولغە كىرمە زىنhار.
ئەسا ھەم، بىل، ئەسا كەشسىز بولۇرمۇ،
ئاش ئوتۇن بولسە ھەم ئوتسىز پىشۇرمۇ.
كىشى [مەنزىلگە] يەتمەك رەھنەمادىن،
ئەگەر ئول بولماس ئايرىلماس جەفادىن.
غەرەز، ھەق لۇتفىغە پەيۋەستە بولغىل،
جەھان خەلقى ئارا گۇلدەستە بولغىل.
غەرەز: تاشلا جەھانىنى، ھەق تەلەب بول،
ئەگەر مەيلىڭ سۇ بولسە، تەشنەلەب بول.
جەھان بىر نەچچە ياخشى بولسە باقما،
كۆيەر ئوتنى ئەزىز جانىڭغە ياقما.
جەھانۇ ھەم جەھان ئەھلى ۋەفاسىز،
بەقاسىزغە نەچۈك، ئەي جان، بەقاسىز.
جەھان ئەھلى؛ جەھان گەر دىلىرەبادۇر،
ۋەفاسى يوق، باربسى بىۋەفادۇر.
ۋەفاسى ھەم ئانىڭ غەمىدۇر، غەم ئۆزرە،
ھەياتى ماتەم ئىبرەمش، ماتەم ئۇزرە.
جەھاندە ھەرنە بولسە بىبەقادۇر،
بەقاسىز ھۇسنى بىرلە ئوت ياقادۇر.
ئانىڭكى ئەيشى دەردى بىدەۋادۇر،
قاچان دەردىگە دارۇيي شىفادۇر.
ۋەفاسى يوق بۇ ئالەمنىڭ، بىلىڭلار،
يارانلار، ئاخىرەت فىكرىن قىلىڭلار.
ئەگەر كۆڭلۈڭ ۋەفاسىز ئەلگە تۇشتى،
ھۇسۇلمانىنىڭ ئىشى... غە تۇشتى.
غەرەز: ئۆچمەسدە ئۆمرۈڭنىڭ چەراغى،
چەراغىڭغە قويماكۆر ئىشق ياغى.
ئەگەر ياغىڭ چەراغىڭ ئىچرە بولماس،
نەچە ئوت ياقساڭ ھەرگىز رەۋشەن ئولماس.
بەلكىنى باغلا، ئەي دىل، قىلغىل ھىممەت،
ھەمىشە ئەيلە ساھىب دىلغە خىزمەت.
جۇدا بولمە ئەگەر تاپساڭ ئانىڭدىن،
بولۇر تەكرى رىزا، ئەي جان، سېنىڭدىن.
تىرىكلىكنى ھەۋەس بىرلە كەچۈرمە،
تۇتۇپ يەلگە چەراغىنى ئۆچۈرمە.
تىرىكلىك باربدا قىلغىل تەگۇ پوي،
سۇ يوق بولسە ئاسىغ ئەتمەس ساڭا جوي.
ئەگەر بەھرى ئەجەل يۇزلەنسە سەلسەڭ،
سۇفۇرگەي خەس كەبى ئۇمرۈڭنى يەلدەڭ.
جانىڭ چىقسە پۇشەيمان ئاسىغ ئەتمەس،
ئالىپ جانىڭ، يەنە جىسمىڭغە قاتماس.
قىلىپ نەفسىڭ شىكەستى، ھەقغە يانغىل،
نەچە غەفلەتدەسەن، ئەمدى ئويانغىل.
ئاربقلار ئىچرە سۇ ئاقىپ بارادۇر،
قاچان ئاقغان سۇ كەينىگە يانادۇر.
ئەگەر ئوتۇن كۆيۈپدۇر، ئوت تۇتاشىپ،
ئوتۇن بولماس يەنە كەينىگە قاتىپ.
ئوتۇن ھەم بولغۇسى گويا كۆيەر چوغ،
كۆمۈر بولغاي ئۆچۈپ ھەم قالماس ئوتلۇغ.
كۆمۈر ھەم يەنچىلىپ كۈل بولغۇسدۇر،
بولۇپ كۈل تازۇلۇپ، چاچىلغۇسدۇر.
كۆمۈر بولماس يەنە قايتىپ ئوشۇل كۈل،
كېتەر نابۇد ئولۇپ ئالەمدە بىلىكۈل.
كۆمۈر قايتىپ يەنە بولغاي قاچان ئوت،
ئوتۇن ھەم بولماغاي ئول ئوت، قۇلاق تۇت.

غەلىمەت بىل تىرىكلىك، ھەق تەلەب بول،
تەلەب ئاندىن بۇلۇك قىلماققە چەب بول.
ئىكىن قىلغان كىشى بۇغداي ئالاي، دەر،
ئالاي سامانىنى، بۇغدايسىز قىلاي، دەر.
تۇزەتكىل بۇغداي ئالماغلىققە يەرنى،
سامان ئۇچۇن پەرىشان ئەتمە سەرنى.
ئالۇر بۇغدايىنى، كەينىدىن سامان ھەم،
تاپار قۇۋۋەت ھۇنىكدىن جىسمۇ جان ھەم.
غەرەز، ئەي دىل، ئەگەر تاپسالماڭ خۇدانى،
قاچان تاپماي قالۇرسەن ماسۇانى.
تەلەبدە قويماغىل سەن جەھدۇ جىدنى،
دېگىل ھەر بارە: «ئەللاھۇممە زىدنى»
تەلەبدىن يانماغىل، ئۇزمە ئۇمىدنى،
نەچۇن ھەق دېدى: «فەتلەبنى تەھىدە» نى.
ئىلاھا، ھىرقەتىغە سەئىيى جىدبەر،
ئەدەسسىز لۇتفۇڭ ئىزدەردىن ئۇمىد بەر.
تىرىك بار، قالماسۇن ھەرگىز تەلەبدىن،
تەلەبنى بۇزماسۇن، جان چىقسۇ لەبدىن.
غەرەز، بىر ياخشىغا بولساڭ گىرىفتار،
تاپارسەن تەربىيەتدىن تازە رەفتار.
ئەگەر سەييىاد ئىلكىگە تۇشەر قۇش،
ئاياغىغا باغ ئىتەر، باشىغا سەرقۇش.
قىلۇر بىر نەچچە، كۇنلەر تەربىيەتنى،
سالۇر كۆڭلىگە قۇش قاچماس نىيەتنى.
بولۇر قۇش بىر نەچە كۇندە شىكارى،
سالۇر نې بولسە سەييىاد ئىختىيارى.
ئۇچار ئىبردى بورۇن چۇن رەئد ئىلە بەرق،
ھەرامۇ نە ھەلال ئەتمەس ئىدى پەرق.
نە ئىبردى ئىختىيارى سالدى باخشى،
قاۋۇپ باردىپ بەغايەت ئالدى باخشى
قونار ئىبردى دەرەختۇ تاغۇ يەرگە،
نە دەۋلەتدۇر قونادۇر ئەردىن - ئەرگە.
غەرەز، بۇ سۆزدىن ئىبردى پىرى كامىل،
بىلۇر ئۇل سۆزنى بولسە مەردى قابىل.
چەراغدۇر كۆڭلۇڭ، ئىخلاسىڭ فەتىلە،
ئوت ئىبرىشدۇر ئاڭا ھۇسنۇ جەمىلە.
غەرەز، ھۇسنۇ جەمىلدىن سانى دىلدۇر،
قاچان رويى خۇشۇ زالۇ مۇزىلدۇر.
مۇھەببەت بولماسە سەندىن نې ھاسىل،
ئەگەر جان بولماسە، تەندىن نې ھاسىل.
قارىن تويماس كىشى گەر بولسە ئاشسىز،
كىردىپ بولغايمۇ بىلمىدىس يولغە باششىز.
ئۇرۇشساڭ ئىلكەرى تابغىل بەھادۇر،
چەرىك ئىچرە ئۇل ئەر، بىل، بىبەھادۇر.
چەرىك كۆپ بولسەۋۇ يوق بولسە شاھى،
بۇ يەڭلىغ يوق ستارە ئىچرە ماھى.
جەھان ئاي تۇغماسا رەۋشەن بولۇرمۇ،
قۇرۇغ گۇل بولماسا گۇلشەن بولۇرمۇ!
كىشى ھەقنى تاپارمۇ قالۇ قىلىدىن،
خەلاس ئولغايمۇ ئۇل تەن ئابۇ گىلىدىن.
ئەگەر ساق ئۇامەسە سۇ، بواسە لايى،
كۆرۇنمەس سۇ تىنىدە ھۇسنى ئايى.
غەرەز، تالىب ئىبسەڭ ئەھلى رىزا بول،
چۇچۇك ئەلغازدا ئەبرۇ دىلكۇشا بول.
ئوقۇپسەن، ئەي بەرادەر، ھەق سەبەقدىن،
رىزا جويەندە بول، نې كەلسە ھەقدىن.
ئاچىلماس غۇنچە بەندى گۇل بولۇرمۇ،
چىرايىن تۇگسە ياخشى قۇل بولۇرمۇ.
قۇلى رەھمىن ئالۇر تارتسە ئىزاسىن،
چىرايىن تۇگمەسە تاپقاي رىزاسىن.
بۇ خىفچە بەرگى پەيدا قىلدى غۇنچە،
بولۇر خەندان يىزىلىپ ئۇل تۇگۇنچە.
قاچان لەيلى بىلەن بەزم ئەتتى مەجنۇن،
ئانىڭ دەردى بىلە بولدى جىگەر خۇن.
كىيىپ ئەۋۋەلدە غەم تاغىنى فەرھاد،
بىل، ئاخىر ئانى شىرىن ئەيلەدى ياد.
بىل، ئادەمدىن نە بىلەر تا نەجاتەم،
ئاڭا غەم ئىشرەتىدىن يەتتى ماتەم.
ئىشىت، قايسى خۇدانىڭ دوستى غەمسىز،
ئۆتۇپدۇر دۇنىيەدىن دەردۇ ئەلەمسىز.

بۇتۇپدۇر تاس غەمدىن تەھ ـ بەتەھ قان،
بولۇپ ھاسىل ئاڭا دىلسوز ئەلھان.
ئوتۇن ئوت بولماسە كۆيمەس ئۆزىدىن،
ئېرۇر بى ئىشق گەرم ئەتمەس سۆزىدىن.
كىشىنىڭ بولسە گەر ئوتىدىن چەراغى،
سۇ قۇيسە كۆيمەگەي بولماسە ياغى.
ئوتۇن ئوت ياقماسە بولماس شەرارى،
قاچان بىدەرد ئېتەر فەرياد ـ زارى.
ئەگەر يەل تەگسە ئاچقاي غۇنچە داغىن،
ئاچىپ كۆرسەتكۈسىدۇر زەرد ياغىن.
بىلىك، ئاشىق بولۇر شىرىن سۇخەنگۇي،
سالۇر ئالەم يۈزىگە ئىشقىدىن بۇي.
نە ياخشى غۇنچەسى بولسە شۇگۇفتە،
ساچىلسە ئاغزىدىن دۇررى نۇھۇفتە.
ئېچىرۇر چەرخى ئانىڭ بولسە كىفتە،
ئېشىپ ئىپ ئىشق دۇررىن قىلسە سەفتە.
بۇ دۇرغە لايىق ئەتسە جان قۇلاغىن،
ئاقىزسە بەزم ئىچىدە كۆز بۇلاغىن.
سۇچۇڭ سۆز ياخشىدۇر قەندۇ ئەسەلدىن،
خەلاس ئولغاي كۆڭۈل غەملىك كەسەلدىن.
بېرۇر قەندۇ ئەسەل نەفسىگە لەززەت،
قاچان بەرگەيكى دۇر جانىڭغە راھەت.
نەخۇبدۇر كەڭرۇدىن مەردى سۇخەنگۇي،
نەخۇشدۇر ھەۋزدىن بولسە لەبى جۇي.
سۇخەنسىز تۇتىدىن زاغۇ زەغەن خوب،
تۇگۈن غۇنچەدىن ئاچىلسە تىكەن خوب.
ئىلاھا، ھىرقەتىنى قىل سۇخەنساز،
ئانى ئاشىقلارنىڭغە ئەيلە ھەمراز.
چۇچۇك سۆز دەرگە ئول گۇلدەك ئاچىلسۇن،
لەبىدىن ياخشى سۆز دۇردەك ساچىلسۇن.
ئىلاھا، بۇ قۇلۇڭ قىلدى مۇناجات،
كۇشاد ئەتكىل گىرىھلىك كۇللى ھاجات.
ئېرۇر ئاسىي، ساڭادۇر تائەتى كەم،
مۇھەببەت يوقلۇغىدىن خۇشك ئېرۇر فەم.
مۇھەببەت سال دىلىغ، بولسۇن ئاگاھ،
نەچۇك قەتئ ئەتكۈسىدۇر تۇشە يوق راھ.
كېچە ـ كۇندۇز سېنىڭ قىلسۇن خەيالىڭ،
تاپىپ ۋەسلىڭگە يول، ئول ئىچسۇ بالىڭ.
ئەگەر سەن سالماساڭ بوينىغە رىشتە،
كېتەر ئازىپ، بولۇپ مەھنەت سەرىشتە.
ئۆزۈڭنىڭ ساريغە كۆرسەت يولىنى،
كوشىش قىل قاشىڭە ئۇشلاپ قولىنى.
ئەگەر دەم ئۇرماسە ئوتغە تۇتاشماس،
سۇ قاينىاپ ھەم قازان تاشىغە تاشماس.
ماڭا مىندۇر مۇھەببەت جەزبىدىن ئات،
مېنىپ ئانى يېتەي بەزمەڭ ئارا پات.
ماڭا لۇتف ئەتكىل، ئەي خەللاقى ئالەم،
كى زەررە نالەئى جان سوز ئادەم.
سېنىڭ ئىشقىڭ [ئارا] مەن جام ئىچەيىن،
ئانىڭدەك ھۇرۇ رىزۋاندىن كېچەيىن.
ماڭا بەر نۇھ يەڭلىغ كىشتىئى ئىشق،
سېنىڭ قادىرلىغىڭغە ئەيلەيىن سىدق.
تەۋەھھۇم قىلمايىن گەر قوپسە تۇفان،
بۇ مەھنەتدىن سەلامەت ئېلتەيىن جان.
ماڭا بەرگىل خەلىل يەڭلىغ تەۋەككۇل،
ئەگەر ئوت ئىچرە كىرسەم، بولسۇ ئوت گۇل.
ھەرارەت يەتمەسۇن دەۋزەخ ئوتىدىن،
ئول ئوت خەۋف ئەيلەسۇن ئىشقىم ئوتىدىن.
نەسەب ئەت ئىشقى ئىسمائىل يەڭلىغ،
بەلا يۇزلەنسە ئەزرائىل يەڭلىغ.
ئەگەر بولسە تەنىمدە مىڭ تۇمەن جان،
يولۇڭدا ئەيلەيىن ئول جانىنى قۇربان.
ماڭا ئول ئىشقى زىكرىيا نەسەب ئەت،
ئەلەمدىن يەتكۈرەي جانىمغە لەززەت.
ئەگەر باشىمغە دۇشمەن قويسە ئەررە،
تەۋەھھۇم تۇشمەسۇن كۆڭلۇمگە زەررە.
تىلىمغە جارى قىل تەسبىھى يۇنىس،
ماڭا بولسۇن سېنىڭ يادىڭدا مۇنىس.
ئەگەر بولسۇن بارى ئالەم قاراڭغۇ،
يېمەي زىكرىڭ بىلە زۇلمەتدە قايغۇ.

ماڭا ئۇتۇق ئەتكىل ئەندەك خۇلقى ئەيىۋب،
ريزالىقنى قىل تەنۇ جانىمغە مەھبۇب.
ئىلاھا، بۇ قۇلۇڭ مەقسەدكە يەتسۇن،
غەمىڭ قۇرتى بۇ جانىم يەپ تۈگەتسۇن.
ماڭا ئۇتۇق ئەت، ئىلاھا، سوزى داۋۇد،
ئول ئوتدا كۆيسۇ، بولسۇن بۇدۇ نابۇد.
مېنى ئىشقىڭ مەيدىن ئەيلەگىل سىر،
سۆزۈم قىلسۇن، ئىلاھا، ئاگە تەئسىر.
ماڭا، يارەب، سۇلەيمان دەۋلەتىن بەر،
جەھان مۇلكىن دېمەسمەن، ئىشقىدىن بەر.
يەنەغە بەرمەسۇن ئول ئىشق لەززەت،
تاپاي ئول ئىشق ئىلە نەزدىگدە قۇربەت.
كۆزۈمدىن جارى قىل يەھيا يىغىسىن،
قىيامەت شىددەتىدىن قىلمە غەمكىن.
كېچە-كۈندۈز سېنىڭ يادىگدا يىغلاي،
گۇناھىم چىركى ياش بىرلە ئارىغلاي.
ماڭا يەئقۇبنىڭ سوزى دىلىدىن،
ئوتاشتۇر، ئوت چىقار، جان بەرلەبىدىن.
ماڭا ۋەھدەت شەرابىدىن ئىچۈر مەي،
بۆلەك سەندىن بۇ كۆڭلۈمدە كەچۈرمەي.
ئىلاھا، قىلماغىل ئىبلىس يەڭلىغ،
بىھىشتىنى چايىم ئەت ئىدرىس يەڭلىغ.
مېنى جەننەت كەبى يادىگدا قىل شاد،
بۇ غەفلەت دەۋزەخىدىن قىلغىل ئازاد.
مېنى قىل ھەجر ئەبرىڭ ئىچرە ئىلياس،
زەلالەتىدىن ئۆتەي، ئەمرىڭ ئوتۇپ پاس.
زەلالەت بەھرىدە ھەركىم بولۇر غەرق،
ئوتاي ئىلكىن يېتىپ ئالدىغە چۈن غەرق.
مېنى خىزر ئەيلەگىل ھىرقەت چۆلىگە،
يەتۈرەي تەشنەنى رەھمەت كۆلىگە.
سېنىڭ يادىگدا ھەركىم يۈرسە سۇساپ،
ھىدايەت شەربەتىدىن يەتكۈزەي ئاب.
ماڭا بەرگىل خىزرىڭ جاسىدىن مەي،
ئوشۇل مەيدىن ئۆلۈك جانىمنى قىل ھەي.
ھەياتى جاۋىدان بەر، ھەرگىز ئۆلمەي،

ماڭا كەيفى ھەقىقەت بەرسۇن ئول مەي.
ماڭا بەرگىل، ئىلاھا، ئىشقى مۇسا،
ماڭا كۆرسەتسە ئول ئىشق دەستى بەيزا،
جەمالىڭ ئىشۇدىسىدىن تا بولاي مەست.
چۆمەي زاتىڭغە مەندە قالماغاي ھەست،
ئىچۈرگىل ساغەرى ئىشقى مەستا،
فەلەكدەك تۆرت سىغەت ئۆزرە قويايى پا.
ماڭا نەفس ئىلكىدىن يەتكۈرمە ئاسىب،
ئۆتەيمەن توققۇز ئەفلاك ئۆزرە باسىپ.
شەفىئىم قىل ئوشۇل خەيرۇل-بەشەرنى،
نەسىبىم ئەيلەمە زاغۇل-بەسەرنى.
جەمالىڭدىن بۆلەك يۈزدىن يۇماي كۆز،
تۇفەيلىدىن ئانىڭ كۆرسەتمەگەي يۈز.
ماڭا بەرگىل، ئىلاھا، سىدق سىددىق،
غەمىڭ مېرىن ماڭا قىل يارۇ ئۇشفىق.
ئانىڭدىن قوي دىلىدىغە ئىشق داغىن،
ھۇئەتتەر قىلسۇن ئول داغ ئەل دىماغىن.
ماڭا بەرگىل ئۇمۇردەك ئىشقىگە مەيل،
بۇ قۇلدىن نەفس ئىشنى ئەيلە زايىل.
تۇفەيلىدىن ئانىڭ بەرگىل سەبەتنى،
بىلەي باتىلنى، مەئلۇم ئەيلەي ھەقنى.
نەسىب ئەتكىل ماڭا ئۇسمان ھەياسىن،
ئانىڭ نۇرىدىن ئەت جانىم زىنياسىن.
ئۆزۈڭ ساردىغە ئەتكىل ئەزم كەرەم،
غەمىڭدىن ئۆزگە غەمگە كەلسۇ شەرەم.
مەدەدكارىم مېنىڭ قىلغىل ئەلنى،
نەچۈك، شىرىم دېدىڭ سەن ئول ۋەلنى.
ھىمايانىم مېنىڭ ئانداغ ئىبسە شىر،
قاچان شەيتان سالۇر بوينۇمغە زەنجىر.
مېنىڭ كامىمغە قوي زەھر ھەسەننى،
ئول ئەتسۇن ئىشق ئەبدىل جانۇ ئەنى.
ماڭا ئىشقى ھەسەن تا بولسۇ ساقى،
ئانىڭدىن جانغە يەتسۇن ئۇمرى باقى.
ماڭا بەرگىل ھۇسەينىم ھىممەتىدىن،
ئىچەي مەن مەھەم شەھادەت شەربەتىدىن.

ئەگەر ئۆلسەم غەمىڭ دەشتىدە سۇساب،
ۋىسالىڭ شەربەتىدىن ئەيلە سىراب.
مېنى ئىشقىڭ ئارا دىۋانە قىلغىل،
جەمالىڭ شەمئىدە پەرۋانە قىلغىل.
تۈنۈ كۈن كەتمەيىن ئىشكىڭ تاشىدىن،
ھەمىشە ئايلانای ئىتلار باشىدىن.
تىلەمنى قىل مېنىڭ زىكرىڭدە بۇلبۇل،
بۇ جانىم باغىدا ئىشقىڭنى قىل گۇل.
ئاقىزاي گۇل كەبى كۆز ياشىدىن قان،
بۇ يەڭلىغ ئىشق ئارا، جانا، بەرەي جان.
شەفەئ ئەتتىم بۇ ئۆتكەن پاكلارنى،
سېنىڭ بىلۈگدا بولغان خاكلارنى.
ئۇلار ھەققى مېنىڭ جانىمنى پاك ئەت،
ئۇلارنىڭ ئىتلارى بىرلە ھەلاك ئەت.
ئول ئىتلار ئارقەسىدىن يەتتى نالىم،
ئىزى بولغاي مېنىڭكى سۈرمە سايىم.

خالىقا، كىم ئەيلەدىم مەن بەندەلىك،
كۆپ ئىبرۇر ئول ۋەجەدىن شەرمەندەلىك.
لۇتف ئىلە ئەيلەپ گۇناھىم مەغفىرەت،
تاڭلا جەننەت ئىچرە بەرگىل خەندەلىك.

خالىقا، لۇتفۇڭ چەراغىن رەۋشەن ئەت،
ئول چەراغىڭغە بۇ كۆڭلۈم مەسكەن ئەت.
فىكرى زاتىڭ بىرلە قويغىل نەچچە داغ،
ئۇشبۇ داغىڭ بىرلە جانىم گۇلشەن ئەت.

خالىقا، قەھرىڭنى قىل مەندىن يىراق،
جامى ۋەسلىڭ قىل نەسىب، سالمە فىراق.
يولنى تەي ئەيلەپ يېتەي ۋەسلىڭگە پات،
تارتمايىن سەندىن بۆلەككە ئىشتىياق.

خالىقا، نەفسىم مېنىڭ بولدى بەلا،
قۇتقارا كۆر، قىلماغىل نامىم قارا.
نىشى رەھمەت بىرلە ئەئما قىل مېنى،
تۈنۈ كۈن ئايتاي ساڭا ھەمدۇ سەنا.

خالىقا، ئاسىيدۇ مەن دۇنيا تەلەب،
جانىمە ئىشقىڭ ئوتىنى تاشلا رەب.
جامى ۋەسلىڭدىن مېنى سىيراب ئېتىپ،
قويماغىل ھىجران چۆلىدە تەشنەلەب.

خالىقا، دوستۇڭ مۇھەممەدنىڭ ھەقى،
قىل سەئادەت ئەھلىدىن. قىلما شەقى.
قىلماغىل دۇنيا ۋە ھەم جەننەت تەلەب،
غەير زاتىڭغە مېنى قىل مۇتتەقى.

خالىقا، سەن بارچەغە ئىسمەت پەناھ،
بۇ مېنىڭ باشىدىن ـ ئايا غىمدۇر گۇناھ.
سەن كەرەم بىرلە گۇناھ كەچۈرمەسەڭ،
ئىككى ئالەم بولغۇسى ھالىم تەباھ.

خالىقا، دەريايى لۇتفۇڭ بىئەدەد،
فېئلى بەد قىلماسلىقىمغە قىل مەدەد.
بۇ مۇناجاتىمنى مەقبۇل ئەيلەگىل،
قەھر ئىلە ئاھىمنى ھەرگىز قىلما رەد.

خالىقا، بىر ئىسمۇ ۋەسفىڭدۇر ۋۇجۇد،
قىل قەبۇل، ئىشقىڭدا لەبدىن چىقتى دۇد.
تاكى تەئىسىر ئەتمەسە زاتىڭغە ئاھ،
مەڭ تۇمەن جان چەككەنىم بىرلە نە سۇد.

خالىقا، بەندەڭگە دۇرسەن مېھرىبان،
مەندۇمەن يادىڭدا بولغان باغرى قان.
تىلىغە زىكرىڭ، جانغە فىكرىڭ مەھكەم ئەت،
زىكرۇ فىكرىڭ بىرلە تەندىن چىقسۇ جان.

خالىقا، سەندىن بۆلەك ساھىب ۋۇجۇد،
يوق، سېنىڭدۇر ھەرنە نابۇد ئىلە بۇد.
بارنى بار كۆرسەت كۆزۈمگە، يوقنى يوق،
كىم بەسىر ئىسمىڭدىن ئەتكىل زەررە جۇد.

خالقا، سەن - سەن نىشانسىز قىبلەگاھ،
مەككەنى قىلدىك بەزاھىر سەجدەگاھ.
بىرىنى قىلدىك گەداۋۇ بىرنى شاھ،
تۇنۇ كۈنكە زىينەت ئەتتىك مەھرۇ ماھ.

خالقا، سەنسىز ئەمەستۇر ھەرنە ئىش،
جۇملە ئالەم تاپتى سەندىن پەرۋەرىش.
ھىكمەتىنى خاس ئادىن كىم بىلۇر،
نىكۇ بەددۇر ئول مەسەللىك يازۇ قىش.

خالقا، قەھرىك كۆتەر مىھنەت بىلە،
خاسلار سانىدا قىل رەھمەت بىلە.
ئۆز غەمىك ئەندۇھىدىن شاداب ئىتىپ،
بولسە يادىك، نە ئىشىم جەننەت بىلە.

خالقا، ئەھلى رىزاجو قىل مەنى،
فەئلى بەددىن ساقلا، خۇشخۇ قىل مەنى.
قىل مۇۋافىق، قىل مۇنافىقدىن يىراق،
يەك دىلۇ خەلق ئىچرە يەك رو قىل مەنى.

خالقا، ئىشقىڭنى ئايغان جىبرەئىل،
جانىمە يەتكۈزسۇ پەيغامى خەلىل.
ئاچىلىپ، ساچىلسۇن ئەسرارىك گۈلى،
ئەينى ئىلمىك دىلغە بولسۇن سەلسەبىل.

خالقا، بۇ سىنەنى بىكىنە قىل،
نەقدى ئىشقىك قويغالى گەنجىنە قىل.
جامى جەمدەك سىررى ئالەم بولسە فاش،
چەشمەئى خۇرشىددەك ئايىنە قىل.

خالقا، چۇن ئەبر گىريانىدۇر كۆزۈم،
چۇن يۇزۇك ئوتىدا بىريانىدۇر كۆزۈم.
كۆزلەرىمنىك رەھمى كەمدۇر، زۇلمى كۆپ،
شادۇ غەم ۋەزنىگە مىزانىدۇر كۆزۈم.

خالقا، ئىشقىڭ بۇلاغى نۇنى جان،
نۇقتەسىدىن بارچە دىلغە ئاقتى قان.
ئاڭلادىم ئاخىردا ئىشقىك رەمزىنى،
بارچەغە رەھزەن ئىكەندۇك ئۇشبۇ دان.

خالقا، ئاخىر خەراب ئەتتى فەلەك،
باغىردەك مىك جان كەباب ئەتتى فەلەك.
مىسلى پەرۋانە باشىمدىن ئۆيرۈلۈپ،
شەمئ ئوتى يەڭلىغ ئەزاب ئەتتى فەلەك.

خالقا، كۆز چەشمەئى پۇرخۇن ئىبرۇر،
چەھرە زەردىم زىيىمدىن گۈلگۈن ئىبرۇر.
تىيرە دىلدوزلىكنى ئەقلىم فەھم ئىتىپ،
لالەزارى ھۇسنۇڭە مەجنۇن ئىبرۇر.

خالقا، داغىك ئىبرۇر جان گۈلشەنى،
نۇردۇر ئىككى كۆزۇمنىك رەۋشەنى.
كۆرمەگەي نۇر ئۇماسە كۆز مەردۇمى،
بىئەجەل ئايىنە مىسلى گۈلخەنى.

خالقا، رەھمەت مەيىمن بەر تازە لەب،
لەب - بەلەب تۇتسۇن ئىچىپ بىر تازە لەب
رەھمەتىك شۇربىنى بىئەندازە بەر،
بەرگەسەن تاكى ماڭا ئەندازە لەب.

خالقا، بەردىك ماڭا زىكرىڭغە تىل،
كۆپ دېمەككە تىل ئەتتىن مىك يەردە تىل.
گەر غەمىك تىيغى بىلە تىركۈزمەسەك،
ھەجرىك ئەيىاسى بىلە قىلغىل قەتىل.

خالقا، يول بەر جەمالىك ئايىغە،
يول ئازىب تۇشمەي فىراقىك لايىغە.
لۇتف ئىتىپ قۇتقاز بۇ مەھنەت سايىدىن،
يەتكۈزۇپ شاد ئەيلە ئىشرەت مايىغە.

شەرقىي تۈركىستان مەشھۇر كىشىلىرى

ھۈسەيىنخان تەجەللى

نەشرگە تەييارلىغۇچى: نۇمەتۇللا ئۇبەيدۇللا

مۇھەررىردىن: تالانتلىق شائىر ۋە ئالىم ھۈسەينخان تەجەللى (1848 — 1922) ئەسەرلىرى ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدا مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. ئازادلىقتىن بۇرى تەجەللىنىڭ ئەسەرلىرىنى يىغىش، رەتلەش ئىشلىرى ئېلىپ بېرىلىپ كەلدى. بولۇپمۇ يېقىنقى يىللاردىن بۇرى شائىرنىڭ بىر قىسىم ئەسەرلىرى نەشرگە تەييارلىنىپ ئېلان قىلىندى. تەجەللىنىڭ ھاياتى، ئىجادىي پائالىيەتلىرى ۋە ئۇنىڭ ئەسەرلىرى ھەققىدە بەزى تەتقىقات ۋە ئىزدىنىشلەر بولدى. بىراق تەجەللىنىڭ يەنە كۆپلىگەن ئەسەرلىرى تارىخىي سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن يوقاپ كەتكەن ۋە جايى-جايلارغا تارقىلىپ كەتكەن. بۇ ئەسەرلەرنىڭ بەزىلىرى ئىدارە ئورگانلاردا، يەنە بەزىلىرى شەخسلەرنىڭ قولىدا ساقلىنىۋاتىدۇ. تەجەللى ئەسەرلىرىنى يىغىش، رەتلەش ۋە نەشر قىلىش ئىشلىرىنى يەنىلا داۋاملىق ۋە ئۇزۇن مۇددەت تىرىشىپ ئىشلىشىمىزگە توغرا كېلىدۇ.

تەجەللىنىڭ بۇ شېئىرىي مەكتۇپىنى ئەندىجاندا ئىمادىدىن قارىم ساقلاپ كەلگەن. ئىمادىدىن قارىم «ئۇلفەت» تەخەللۇسى بىلەن كۆپلىگەن شېئىرلارنى يازغان شائىر، شۇنداقلا كلاسسىك ئەدەبىيات تەتقىقاتى بىلەنمۇ شۇغۇللىنىپ كەلگەن پېشقەدەم تەتقىقاتچى. ئۇ 1906 - يىلى ئەندىجاندا تۇغۇلغان. ئۇنىڭ ئەپەندى بۇ شېئىرىي مەكتۇپىنى ئۆز قولى بىلەن كۆچۈرۈپ، نەشرگە تەييارلىغۇچىغا ئەۋەتىپ بەرگەن. بىز ئۇنىڭ پەت ئەپەندىنىڭ بۇ خالىس قېرىنداشلىق ياردىمىدىن كۆپ مىننەتدارمىز.

تەجەللىنىڭ بۇ شېئىرىي مەكتۇپى ئۇنىڭ ئوشتىكى دوستى سالاھىددىن مەۋلۇنىگە يېزىلغان. شائىر سالاھىددىن مەۋلۇنى «ساقىب» تەخەللۇسىدا شېئىرىي ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللانغان. ئۇنىڭ ئاتىسى سىراجىددىن (تەخەللۇسى: سىراجى) مەخدۇمۇ شائىر كىشى بولۇپ، ئۇ شائىر ھۈۋەيدانىڭ نەۋرىسى ئىدى. سالاھىددىن ساقىب 1838 - يىلى ئوشتا تۇغۇلغان. ھىجرىيىنىڭ 1280 - يىلى (مىلادى 1863 - يىللىرى) قەشقەرگە كەلگەن ۋە قەشقەر، يەكەن، خوتەنلەردە ئون يىل تۇرۇپ، 1873 - يىلى ئوشقا قايتىپ كەتكەن. 1910 - يىلى 11 - ئاينىڭ 13 - كۈنى ئوشتا 72 يېشىدا ۋاپات بولۇپ، سەرمازار مەھەللىسىدىكى قەبرىستانلىققا دەپنە قىلىنغان.

تەجەللىنىڭ بۇ شېئىرىدىن ئۇنىڭ سالاھىددىن ساقىب بىلەن بولغان يېقىن مۇناسىۋىتىنى كۆرگىلى بولۇپلا قالماستىن، يەنە شائىرنىڭ ئۆزىنىڭ خاس تەپەككۇر ۋە بەدىئىي ئىستېداتىنى كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇ، تۆۋەندە بۇ مەكتۇپنىڭ تىرانسكرىپسىيىلىك تەكىستى بىلەن يەشىمى بېرىلدى.

×

1. دەئۋاتۇ سەلامى ئەنبەر بار،
روھ پەرۋەر نەچۈككى بادى بەھار.
2. تۇرلۇك ئىخلاس ئىنكسارى بىلە،
ئەيلەرەم ھەزرەت رەفئىە نىسار.
3. ھەزرەتى مەۋلەۋى سەلاھىددىن
كىم سەلاھ ئەھلىغە ئىبرۇر سەردار.
4. ئۇل مەكارىم بىھىشتىگە رىزۋان
ئۇل مۇھەببەت شەرابىغە خەمار.
5. ئۇل سائادەت تەرىقىغە ھادىي،
ئۇل رىشادەت تەرىقىغە سالار.
6. مەئرىفەت نەزمىغە نىزامى ئىبرۇر،
سىنەئى پاكى «مەخزەنۇل - ئەسرار».
7. ئەھلى كەشفى قۇلۇبى خۇسرەۋى ئۇل
كىم ئىبرۇر كۆڭلى «مەتلە ئۇل - ئەنۋار»
8. ئەھلى ئەزۋاقە جامىي ئولدۇركىم
نامەسى كەلدى «تۆھفە تۇل ئەھرار».
9. نامەئىكىم تەجەللى ئەشكىدىن،
ئەلگە كۆرسەتدى «سۇبھەتۇل - ئەبرار».
10. كاغەز ئىچرە رۇقۇم ئەمەسكىم، ئىبرۇر،
نەستەرىن بەرگى ئىچرە مۇشك تاتار.
11. ھىچ سىيمىن بەدەن سەنەم يۇزىگە،
تۇشمەدى بويلە تۇررەئى تەرار.
12. ئىبردى سەربەستە شىشەئى سەھبا،
چۇن ئاچىلدى، ئاچىلدى بىر گۇلزار.

×

13. گۇللارى سەدھەزار، ھەر گۇل ئۇزەە،
چىكىبان بىر گۇل نەۋائى ھەزار.
14. ئۇل شەرابى تەھۇر نەشئەسىدىن
بولدى تەبئىمدۇرۇست، سىندى خۇمار.
15. تۇرفە بىر شور سالدى ھال ئارا كىم
ئويقۇدىن بولدى شەۋقلەر بىدار.
16. ئەيلەدىك جۇرئەيى ئىنايەت ئىلە،
ساقىيا، تەشنە خاكنى سەر شار.
17. ماڭا بۇ ئىلتىفاتى بەرق يارۇب،
بەيت مەئمۇر بولدى كۇلبەئى تار.
18. ئاڭلا ئەرزىمنى لۇتفى سەمئى بىلە
ئەي سەداقەت دىسارۇ سىدقى شىئا
19. خەت يىبەردىم نەچە جەۋابى يوق،
دەپ يازىپسەن خەتىگدە، ئەي دىلدار.
20. كۆرمەگەن تۇشكە كىم قىلار تەئىبىر،
تەگمەگەن خەتكە كىم جەۋاب يازار.
21. يەنە دەپسەن ماڭا جەفا قىلدىك
بۇ سۆزۇڭدۇر جەفا، قىل ئىستىغفار.
22. مىھرى رەخشانغە زەررە تەئىسىرىن
باۋەر ئەتكەي قاچان ئۇلۇلئىە بىسىار.
23. ئىپتىدادە سەرايدىن نى رەۋا
قۇلزومى بىكىران ساري ئىزھار.
24. لۇتف ئەۋۋەل كىبرەك سۇلەيماندىن،
سۇڭرە مۇرى زەئىغدىن گۇفتار.

25. ساڭا ئوخشالار زەيدۇ، خالىدۇ بەكر،
بازە ئوخشارمۇ غازۇ كۇفرۇك سار.

26. مىڭ سىغىزخانۇ مۇرغى زەررىندىن
قەدرۇ قىيمەتتە ياخشى بىر شۇڭقار،

27. مېنى ئول جىلۋەگاھە چىرلاپسەن،
ۋەھ، نې خۇشدۇر بىشارەتى دىيار.

28. ايېك ئاۋارەمەن قۇيۇن ئاسا
ۋادەئى ھەيرەت ئىچرە لەيلۇ نەھار.

29. دام ئارا مۇرغى پۇر فىشان يەڭلىغ
تۇرۇپ، مەجبۇرۇ بولئەجەب مۇختار.

30. چىرماشىب مۇندا يۇرمەكىم ناخۇش،
ئۇزۇلۇب ئاندا بارماقىم دۇشۋار.

31. يەنە تەئرىخى ئەقدى گۇھەردەك،
ھەسىب فەمانىڭ ئەيلەدىم شەھۋار.

32. نەزم بوامش دۇر ئىبارەتىدە،
ئى ئۇچۇنكىم نەزاكەتى بىسيار.

33. يۇز سۇمى ياخشى ئات مەنى مەدىۇن،
دەپ يازىپسەنكى ھىممەتىڭ زەخخار.

34. دېدىلەر قىلماغىل ئەڭا تەئرىخ
مەن دېدىم: «ياخشى ئاتۇ يۇزى بار»

35. يەنە يازدىڭكى يادگار ئەتتىم،
سەڭا بىر تون، زىھى ئىنايەتى يار.

36. يازغىل ئول تون نىشانلارىدىنكىم
تاپىپ ئالغايمەن، ئەي سەخا ئەتۇار.

37. ئاقۇ ياشىلمۇ يا قاراۋۇ ساريغ،
چىنتمۇ، لەمبوقمۇ ياكى روفنش تەۋار.

38. ئاڭا ھامىلمۇ مەودى سوفىلارىڭ
يا مەقامىمۇ مەست يا ھۇشيار.

39. يەر يۇزىدە مەقامى بارمۇ ئالىلىڭ،
يا فەلەڭ مەھدىدە تۇتارمۇ قەرار.

40. لېكىن ئول سۆزگە ئەيلەدىم باۋەر،
ئەھلى مەئنى سۆزى ئەمەس بىكار.

41. تونىدىن ئولغاي مۇرادى مەكتۇبىڭ،
كىم ماڭا ئول ئىبرۇر لىباسى فىخار.

42. يەنە بىر ۋاجىبۇل-بەيان ئەرزىم،
ساڭا بار، ئاڭلا، ئەي فەھى نىكار.

43. يازما نامىمنى ناقىس، ئەي كامىل،
لەقەبۇ نىسبەتىمنى قىل ئاڭا يار.

44. سېنى مەن ھەم پەقەت «سەلاھ» دېسەم،
سالېھ ئولغاي ۋەلى بولۇر ئازار.

45. قىلماغىل ھەم شۇجو سۆزۇمگە نىگاھ،
نىسبەتۇ ئىفتىلاۋۇ، ئىستىكبار.

46. كىبرۇ پىندارۇ نەخۋەت ئولدۇركىبم،
كىشى ئىززەت ئىلىنى كۆركەي خار.

47. يوقكى ھەق سۆزنى ئەرز ئىبتىب قىلغاي،
ياردىن دەفئ ئەيب، ئۆزدىن ئار.

48. ھەرف رىندانە مەركەبىن سۇرسەم،
ۋەزئى تۇركانەدۇر ئاڭا مىزمار.

49. سېنى ئەنفاسلىڭ، ئەي مەسىھ، ئەتمىش،
ناتىقىم قۇشلارىنى مۇستقار.

50. سۇرمەگۇنچە نەفەسلەرىن ئەيتى،
تىرىلىپ باڭ ئەيلەمەس مىزمار.

51. زەرزە قىلماس جەھانغە ،نەززارە،
تاپماسا ئافتابىدىن رىنزار.

52. تا جەھان بار، جەھاندە بولغايسەن،
ئىززەت ئەھلىدە ئافتاب ئاسار.

53. خاتىرى رەۋشەنلىك سەجەنجەلىدىن ۋەجەھى باقسىكە بولغىدل ئايىنەدار.
54. ھەرزەتلىك ئەلگە قىبلە تۇل-ھاجات ئېتمەتلىك زەمزەم، سىغارۇ كىبار.
55. خەت جەۋابىن ئۇزاقتا تاشلاماغىل، قىلما مۇنداغ جەفا مەگا زىنھار.
56. تار ئىھرۇر ئىنتىزار بىلسە كىشى، ۋەقىنا رەببەنا ئەزابىننار.
57. ئىنتەھەل بەۋلۇ ۋەسسەلامۇ ئەلەيك، ۋە ئەلا مىن لەدەيكە مىن ئەخبار.

يەشمىسى

1. ئەنبەردەك خۇش پۇراق ۋە باھار شامىلىدەك يېقىملىق دۇنيا سالاملارنى
2. ھەزرەت ئالىيلىرىغا پۈتۈن ئىخلاسىم ۋە تۆۋەنچىلىكىم بىلەن يوللايمەن.
3. ھەزرىتى سەلاھىددىن مەۋلەۋى ياخشى كىشىلەرنىڭ يولباشچىسىدۇر.
4. ئۇ كۆزەل جەننەتنىڭ ھۇرى ۋە مۇھەببەت شارابىنىڭ ياسىغۇچىسى.
5. ئۇ بەخت يولىنىڭ رەھبىرى ۋە توغرا يولغا ماڭغۇچىلارنىڭ يولباشچىسىدۇر.
6. ئۇ مەرىپەت شېئىرىيىتىنىڭ نىزامىسى، ئىزنىڭ پاك قەلبى «سىرلار نىڭ خەزىنىسى» دۇر.
7. ئۇ كۆڭۈل سىرلىرىنى ئاچقۇچىلارنىڭ خۇسرەۋ دېھلەۋىسى. ئۇنىڭ قەلبى «نۇر مەنبەسى» دۇر.
8. ئۇ زەۋق ئەھلىنىڭ جامىسى، ئۇنىڭ خەتلىرى «ئالىيجانابلار سۆۋغىسى» دۇر.
9. تەجەللى كۆز ياشلىرى بىلەن ئەلگە «ياخشىلار سۆبھىسى» كىتابىنى كۆرسەتتى
10. ئۇنىڭ يازغانلىرى قەغەز ئۈستىدىكى خەت بولماستىن، بەلكى ئاپئاق گۈل بەرگى ئۈستىگە سېپىلگەن تاتار ئىپارىدۇر.
11. ھېچبىر كۈمۈش تەنلىك سەنەمنىڭ چېھرىسىگە بۇنداق پاكىزە كۈكۈلا چۈشمىگەن بولغىيدى.
12. ئۇ خۇددى ئاغزى ئېتىك بىر شىشە پاك مەي ئىدى، ئۇ ئېچىلىش بىلەنلا بىر گۈلزار ئېچىلغاندەك بولدى.
13. ۋە ھەر بىر خەت يۈزىنىڭ گۈلدەك. ھەربىر گۈل مىڭلارچە ناۋا قىلدى.
14. ئۇ پاكىز مەينىڭ شادلىقىدىن، كۆڭلۈم ئېچىلىپ، خۇمارىم بېسىلدى.
15. ئۇ خەت كۆڭلۈمگە شۇنداق بىر تىنچسىزلىق پەيدا قىلدىكى، زوق-شوخ-لىرىم ئۇيقۇدىن ئويغاندى.
16. سەن بۇ مەرھەمەت شارابىنى ئىچۈرۈپ، مەندەك تەشنا بولغان تۇپراقنى سۇغاردىڭ.
17. ماڭا بۇ ئىلتىپات چاقمىقى چېقىلغاندىن كېيىن، تار تەڭقىس كەپەمۇ پارا-ۋان قەسىردەك بولۇپ كەتتى.
18. ئەي ساداقەتلىك ۋە راستلىقنى شوئار قىلىغان كىشى، مېنىڭ ئەرزىمنى ئىلتىپات قۇلقىڭ بىلەن ئاڭلا.
19. ئەي دوستۇم!: خېتىڭدە «نەچچە قېتىم خەت ئەۋەتتىم، لېكىن سەن جاۋاب يازمىدىڭ» — دەپ يېزىپسەن.

20. كۆرمىكەن چۈشكە كىممۇ تەبىر بەرسۇن، تەگمىكەن خەتكە كىممۇ جاۋاب يازسۇن.

21. يەنە ماڭا جاپا قىلدىڭ دەپ يېزىپسەن، بۇ سۆزۈڭ ماڭا جاپا بولۇپ قالدى، توۋا قىلغىن.

22. ئۆتكۈر كۆزلۈك كىشىلەر چاراقلاپ تۇرغان قۇياشقا زەررىچىلەرنىڭ تەسىر يەتكۈزەلىشىگە قانداقمۇ ئىشەنسۇن؟

23. بىپايان دېڭىزغا ئالدى بىلەن ئالۇۇننىڭ سۆز ئىزھار قىلىشى قانداقمۇ راۋا بولسۇن؟

24. ئالدى بىلەن سۇلايمان پادىشاھ ئىلتىپات قىلسا، ئاجىز چۈمۈلە ئۇنىدىن كېيىن جاۋاب بەرسە يوللۇق بولىدۇ.

25. زەيد، خالىد، بەكرىلەرگە ئوخشايسەن، غاز، ئۆردەك، سار قانداقمۇ قارچىغىغا ئوخشىسۇن.

26. مىڭ سېغىزخان ياكى ئالتۇن توخۇدىن بىر شۇڭقارنىڭ قەدر - قىممىتى ئارتۇق.

27. مېنى ئۇ جىلۋىگاھقا تەكلىپ قىپسەن، ۋاھ، دىدار كۆرۈشۈشنىڭ بېشارىتى نېمىدېگەن ياخشى!

28. لېكىن مەن ھەيرانلىق ۋادىسىدا كېچە - كۈندۈز قۇيۇنىدەك چۆگىلەپ يۈرگەن ئادەممەن.

29. خۇددى توزاقتا چۈشۈپ قېلىپ، تۆكلىرى توزۇپ كەتكەن قۇشقا ئوخشاش، ئىختىيارىم ئۆزۈمدە ئەمەس. بۇ قانداق ئەركىنلىك - ھە؟

30. بۇ يەردە يۈرگەن تۈرغانلىرىمدىن كۆڭلۈم خۇش بولمىسىمۇ، بۇ يەردىن ئۆزۈلۈپ ئۇ يەرگە بارمىقىم قىيىن.

31. شۇنداقتىمۇ شاھانە كۆرسەتمەكچى، خۇددى يىپقا ئۆتكۈزۈلگەن گۆھەردەك قىلىپ، تارىخنامىگە يېزىپ قويدۇم.

32. سۆز ئارىسىغا تىزىپ قويغان شېئىرلىرىڭمۇ شۇنداق نەپىس ۋە نازاكەتلىك چىقىپتۇ.

33. دېڭىزدەك ھىممەتلىك جۇش ئۇرۇپ: «تۇياقلىرى ياخشى يۈز ئاتقا مەن كېپىللىك قىلىمەن» دەپ يېزىپسەن.

34. باشقىلار ماڭا «بۇ گەپنى تارىخنامىگە كىرگۈزمەڭ» دېيىشتى، لېكىن مەن «ياخشى ئاتتىن يۈزى بار» دېگەن سۆزنى يازدىم.

35. خېتىدە يەنە: «ساڭا بىر تون يادىكار قىلىپ ئۆزەتكەنىدىم» — دەپ يېزىپسەن، بۇ دوستلۇقنىڭ نەقەدەر زور ئىلتىپاتى - ھە؟

36. ئەي ساخاۋەت ئىگىسى، ئۇ تونىنىڭ بەلگىلىرىنى بايان قىلغىن، بىلىپ قالاي.

37. ئۇ تون ئاقمۇ، يېشىلمۇ، قارىمۇ ياكى سېرىقمۇ؟ چىتمۇ، لەمبوقمۇ؟ ئەستىرى تاۋارمۇ؟

38. ئۇ تونىنى سوغىلىرىڭ كۆتۈرۈپ بارىدۇ؟ ئۇلار مەنزىللىرىگە يەتكەنمۇ ياكى مەست-مۇستەغرەقمۇ ۋە ياكى ھوشيارمۇ؟

39. ئۇ تونىنىڭ يېرى يۇزىدە دەربەدەرلىكى بارمۇ ياكى پەلەكنىڭ بۆشۈكىدە ئورۇنلاشقانمۇ

40. لېكىن مەن ئۇ سۆزۈڭگە ئىشەنمىدىم، چۈنكى ئاقىل كىشىلەر ئورۇنسىز گەپ قىلمايدۇ.

41. خەت يېزىشتىكى مەقسىتىڭ تونىنىڭ گېپىنى قىلىش ئۈچۈن بولمىسىغان بولسا، بۇ خېتىڭنىڭ ئۆزىلا مەن ئۈچۈن پەخىرلىك كېيىمدۇر.

42. ساڭا يەنە بىر ناھايىتى مۇھىم ئەرزىمىنى بايان قىلىمەن، ئەي ئەقىللىق دوستۇم، ئاڭلاپ تۇر.

43. سەن ئۆزۈڭ مۇكەممەل ئادەم بولغاندىن كېيىن، ماڭا خەت يازغاندا مېنىڭ نامىمنى چالا-چولتا يازمىغىن، خەتكە مېنىڭ نام-نەسەبىم ۋە تەخەللۇسۇمنى قوشۇپ يازغىن.

44. مەنمۇ سېنى پەقەت «سالام»، ياكى «سالپ» دەپلا يازسام، بۇ ساڭا ئازار بولىدۇ.

45. ئۇنداق دېسەم سەن مېنى: «ئۆزىنىڭ نىسبىتى ۋە ئۇلۇغلۇقىنى پەش قىلىدىغان تەكەببۇر كىشىكەن» دەپ قالمىغىن.

46. ئەزىز كىشىلەرنى خار كۆرگۈچىلەر ئىلا تەكەببۇر، مەنمەنچى دېيىشكە بولىدۇ

47. لېكىن ھەق سۆزنى سۆزلەپ چۈشەندۈرسەم، دوستلارنىڭ ئەيىبىنى ئوقسانلىرى ۋە ئۆزىنىڭ خىجىلچىلىقى يۈيۇلۇپ كېتىدۇ.

48. شوخ ھەرپ تۇلپارلىرىنى چاپتۇرغىنىمدا، ئۇنىڭ مەيداندىكى ھەرىكەتلىرى تۈركىلەرچە چەبدەس بولىدۇ.

49. ئەي ئەيسادەك خۇش نەپەسلىك دوستۇم، سېنىڭ شېرىن تىنىقلىڭ مېنىڭ ئۇتۇق قۇشلىرىمنى خۇددى مۇزىكا چالغاندەك سايرىتىۋەتتى.

50. ئەگەر ئۇ ئەي بولمىسا، ھەر قانچە پۈتىكەن بىلەنمۇ تومۇرىدىن ئاۋاز چىقمايدۇ.

51. ئەگەر قۇياش چىقمىسا، زەررىچىلەر جاھانغا كۆز ئالچالمايدۇ.

52. ئاكى بۇ جاھان ھۆجۇت بولمىكەن، سەنمۇ خۇددى قۇياشتەك، ئىرزەت-ھۆرمەتكە سازاۋەر بولۇپ مەۋجۇت بولغايسەن.

53. سەن ھاجەتمەنلەرنىڭ قىبلىگاھىسەن. سېنىڭ نېمىتىڭ ئۇلۇغ ئۇششاقلارنىڭ ھەممىسىگە زەمزەمدۇر.

54. سېنىڭ روشەن كۆڭۈل ئەينىكىڭ ئەبەدىيلىك يۈزلىرىنگە قارىسۇن.

55. خەتنىڭ جاۋابىنى ئۇزاق سۈرىتۈەتمە، ماڭا ھەرگىز ئۇلداق جاپانى قىلما.

56. ئىنتىزارلىق دېگەن كىشىگە بەئەينى ئوتتۇر. ئەي خۇدا! دوزاخ ئوتىنىڭ ئازابىدىن پاناھ بەرگەيسەن.

57. ساڭا سالامەتلىك تىلەپ گېپىمنى ئاخىرلاشتۇرىمەن، ساڭا مەڭگۈ شۇنداق خەۋەر يەتكەي.

سوپى ئاللايارخېنىمەتلىرىدىن

نەشرىگە تەييارلىغۇچى: جاپپار ئەمەت

مۇھەررىردىن: «سوفى ئەللا يار» دېگەن بۇ نام ۋە ئۇنىڭ «سەباتۇل ئاجىزىن» ناملىق شېئىرلار توپلىمى ئۇيغۇر جامائەتچىلىكىگە ئۇزۇندىن بۇيان تونۇش. جۇملىدىن ئۇنىڭ بۇ ئەسىرى دىنىي مەكتەپلەردە قۇرئان ساۋاتى چىقىقان تالىپ لارنىڭ ئەڭ ئاۋۋال ئوقۇيدىغان بىرىنچى ئەدەبىي ئوقۇشلۇقى بولۇپ كەلگەن.

سوفى ئەللا يارنىڭ تەپسىلىي تەرجىمھالى، جۇملىدىن تۇغۇلغان، ۋاپات بولغان يىللىرى، ئەسلى ئىسمى توغرىسىدا ئېنىق مەلۇمات يوق. شائىرنىڭ «سەباتۇل - ئاجىزىن» توپلىمىنىڭ شەرھلەشكە باشلانغان، ھىجرىيە 1211 - (مىلادى 1797) يىلى تاجىدىن يالاچىغۇل ئوغلى تەرىپىدىن يېزىلغان «رىسالەئى ئەزىزە» ناملىق كىتابتا شائىرنىڭ تەرجىمھالى توغرىسىدا يەزى مەلۇماتلار بېرىلگەن. ئىسھاق باغدىتانىي يازغان «تەزكىرەئى قەلەندەران» ناملىق رىسالىدە بابارەھىم مەشرەپ (خەلقىمىز ئۇنى شامەشرەپ دەپ ئاتايدۇ) نىڭ ھىجرىيە - 1123 (مىلادى 1711 -) يىلىدا ۋاپات بولغانلىقى، سوفى ئاللايارنىڭ ئۇنىڭ بىلەن زامانداش ئىكەنلىكى توغرىسىدا مەلۇماتلار بېرىلگەن. مۇشۇ ئىككى مەنبەگە ئاساسەن سوفى ئەللا يارنىڭ مىلادى 1650 - يىلى تۇغۇلغانلىقى تەخمىن قىلىنىدۇ. ئۇ 1662 — 1665 - يىللىرى مەدرىسىدە ئىلىم تەھسىل قىلغان، 1670 - يىلدىن كېيىن باج مەھكىمىسىدە تۆرىلىك مەنسەپدە بولغان. 1690 - يىلى شەيخ ھەبىبۇللا ھۇزۇرىغا مۇرىت بولۇپ كەتكەن. ئۇنىڭ ئاساسىي ئىجادىي پائالىيىتى مۇرىتلىق يىللىرىدا باشلانغان.

ئوتتۇرا ئاسىيا خەلقلىرى ئىچىدە نامى ھەممىگە مەشھۇر بولغان ئۇلۇغ شائىر ۋە پەيلاسوپ سوفى ئەللا يار ئۆز ئۆمرىدە «سەباتۇل - ئاجىزىن»، «ئەشئارى سوفى ئەللا يار»، «رۇبائىيات» قاتارلىق شېئىرىي ئەسەرلەرنى، ئىسلام دىنىنىڭ پەلسەپە ئاساسلىرىنى شەرھلەپ بېرىدىغان «مەسلەكۇل - مۇتتەقىن»، «مۇرادۇل - ئارىفىن»، «مەھزەنۇل - مۇتائىن» قاتارلىق پەلسەپىي ئەسەرلەرنى يازغان.

ئۇنىڭ «سەباتۇل - ئاجىزىن» ناملىق شېئىرلار توپلىمىنىڭ باش قىسمىدا خۇدانىڭ قۇدرىتى ۋە مۇھەممەد پەيغەمبەرنىڭ سۈپەتلىرىگە مەدھىيە ئوقۇلغان، ئىسلام دىنىنىڭ نۇقتىئىنەزەرلىرى ۋە ئاساسىي تەلىماتلىرى شېئىرىي يول بىلەن چۈشەندۈرۈلگەن. ئەڭ

مۇھىمى بۇ ئەسەردە ئىنسان ۋە ئۇنىڭ ھاياتتىكى ئورنى، ئادەملەر ئارىسىدا دوستلۇق-ھەمكارلىق، مېھرىبانلىقنىڭ زۆرۈرلۈكى، پاكلىق، دىيانەت، ياخشىلىق كەبى ئەخلاقىي-خىسلەتلەرنىڭ ئۇلۇغلۇقى چوڭقۇر ۋە ئوبرازلىق ئىپادىلەنگەن؛ زۇلۇمغا، ئادالەتسىزلىككە، شەخسىيەتچىلىك، يالغانچىلىق، ئالدامچىلىق، خىيانەت كەبى يامان ئىللەتلەرگە نەپرەت ياغدۇرۇلغان. ئەسەرنىڭ تىلى راۋان ۋە ئاممىباپ. بولۇپمۇ ئۇنىڭدا تەجنىس سەنئىتىدىن ناھايىتى ماھىرلىق بىلەن پايدىلىنىلغانلىقىنى كۆرىمىز.

ژۇرنىلىمىزنىڭ بۇ سانىدا كەڭ كىتابخانلارغا سوفى ئەللايارنىڭ «سەباتۇل ـ ئاجىزىن» توپلىمىدىن تاللانغان بىر قىسىم شېئىرلارنى تەقدىم قىلدۇق.

دەربەيانى سەبەبى تەئلىف①

يېزىلدى فارسىي تىل بىرلە مەكتۇب،
ئەقداتى فۇرۇئى قۇربى مەھبۇب.
ئانىكىم كۆردىلەر تۇركىي يارانلار،
دېدىلەر گەر دۇنيا قىلسا ئەرانلار.
«بىتىلسە تۇركىي تىل بىرلە ئەقدە،
كۆڭۇللەر بولسا ئاندىن ئارامىدە.»
تەمەللۇق قىلدىلار چۇن بىر نېچە يار.
قەلەم تارتاي خۇدا بولسۇن مەددىكار.
ۋە لېكىن ئەيلەيىن سۆزلەرنى ئەجمال،
ماڭا يوقدۇر مۇئەسسەل قىلغالى ھال.
مەنى بىچارە چۇنكى ئامىيدۇرمەن،
گىرىفتارى مەلامەت دامىدۇمەن.

ئېيرۇرمەن بەندەلەرنىڭ سەرىنگۇنى،
بولاي يارۇ بەرادەرلەر زەبۇنى.
ئەگەرچەندىكى بولسام، مەغزى يوق پوست،
ئىشارەت قىلدىلەر چۇن بىر نېچە دوست.
ئالارنىڭ سۆزلەرىن بۇزماي مەنى زار،
سەۋاد ئەتتىم نېچە مەنزۇمە ناچار.
ئەقىدە سۆزلەرىنى قىلدىم ئىسبات،
ئاڭا قويدۇم «سەباتۇل ـ ئاجىزىن» ئات.
ئۆزۈمدەك خەستەلەر بولغايمۇ دەپ شاد،
نەسايىھدىن ھەم ئەندەك ئەيلەدىم ياد.
نەسىھەت تىگلاماس دىل سەختە مەجبۇب،
كۆكەرمەس تاشە تامغۇر ياغسە ھەم كۆپ.

تەمەئدىن قاچماقنىڭ بەيانى

كەل، ئەي ئازادە، بول ھىممەت بىلەن يار،
تەمەدىن زىندانىغە بولما گىرىفتار.
بىرىگە بولماسە دۇنيا ئىشىدىن
ئۇر ئىستىغنا تەمەدىن قىلما كەشىدىن.
خۇدايىڭ ھەرنە بەرسە قىل قەنائەت.
يۇرەكنى قىلما مىننەتتىن جەراھەت.
يۇگۇرسەڭ كۇندە بىر گەدۇ ئۇچۇن چەند،

بۇخارادىن يۇگۇرسەڭ تا سەمەرقەند.
بەدەخشاندىن كۆتۇرسەڭ يۇز سەرى تاش.
بەھاسى بەلخ ئىچىندە بولسە بىر ماش.
ئەگەر باشى بىلەن چاھ قازسە بەندە،
گۆزىنىڭ ياشىچە سۇ تاپسە ئاندە،
ۋەگەر قازسە ئارىغ كىرپىك بىلەن مەرد،
ئاڭا بىر خۇشەئى جۇ قىلسە پەرۋەرد،

① ئەسەرنىڭ يېزىلىشىنىڭ سەۋەبى ھەققىدە بايان.

بۇ مېهنەت بىرله تاپسالمۇ پارچەئى نان،
كىشىنىڭ مىننەتىدىن ئولدۇر ئاسان.
قىدىرغان بىرله رىزقىڭ قەددى تاشماس،
كېتەر قەدرىڭ قەدەردىن ھەرگىز ئاشماس.
تەۋەككۇل گەنجىدىن، ئەي يۈز ئۆكۈرگەن،
بۇيۇرغانغا مۇخالىفدۇر بۇ يۈرگەن.
ئالا بولغان ئالا يۈرگەندىن ئارتۇق،
كۆمۈلگەن تەرمۇلـۇپ تۇرغاندىن ئارتۇق.
ئەگەر تاش چاينىسە ئەلدىن چىقىپ تاش،
كىشىگە ئەگمەگەي ھىممەتلى قۇل باش.
تەمەئ ئانىغە لەب ئاچقۇنچە ئۆل ئاچ،
تەمەئ بويى كۆرۈنمەي بويىدىن قاچ.
ئەگەر قارنى بىرەر تويماسە قەرنى،
كىشىگە ئايتماغاي ئەر بەندە سىرنى.
تەمەئلىك سېيلىدىن بېھدۇر سېلىنغان،
تىلەنگەندىن ئۆرۈر ئارتۇق تىلىنغان.
تەمەئ قىلما تاپارغە زەر نىگارىن،
بۇ زەر مېھرى بۇ زەردىن نې ھىسارىن.
كىشىنىڭ مەتلەبى سىم بولسا يا زەر،
خەلىلنىڭ ئاتەشى ھەم بولسا ئازەر.
مۇساھىب بىلمەگىل دۇنيا خەسمىن،
نەسىمي مەئرىفەت ئىستە نە سىمىن.
ئىمەكلەپ تۇشسە كەتسە ئىت بىلەن پوست،
تەمەئ قىلما كىشىدىن تۇشە ئەي دوست!
غەرەز دۇنيا بولۇپ، ئەي ئادەمزاد،
ئەزىز ئۇمرۇڭنى ھەرگىز قىلما بەرباد.

كەشىنىڭ خىزمەتىدە باغلاسالمۇ قول،
جىلاۋىدا يۈكۈرسەڭ بىر قەدەم يول،
بۇ يۈرگەندىن قەنا كەچكەنىڭ ئارتۇق،
بۇ نېئىمەتىدىن زەقۇم ئىچكەنىڭ ئارتۇق.
ۋە لېكىن تەكسە خاس ئەرنىڭ جىلاۋى،
سەئادەتدۇر دىلىڭ دەردىغە داۋى.
ئانىڭدەك ئەرنى دەرگاھىدە قىش ـ ياز،
ئەزىز ئۇمرۇڭنى ئۆتكۈزسەڭ ئېرۇر ئاز.
ئوشۇل ئەرنى ئەرىكىم بىرىيادۇر،
قەدەم ئۇقراغى كۆزگە ئۇتىيادۇر.
ئانىڭدەك بەندەنىڭ بولساڭ كەداسى،
نە ذەۋلەتدۇر خۇدايىمنىڭ رىزاسى.
ئانىڭ پەرۋانەسىدۇر خىرمەنى زەر،
دەمى سۇدۇر ئول ئەردىن مۇشكى ئەنبەر.
سەئادەتلىك مۇرىد ئول ھەق رەھىندە،
بولۇر يولباشچىسىنىڭ دەرگەھىندە.
نە رەسۋا ئەر ئېرۇر نەفسى ئۇچۇن خار،
موردى ئىشىكىندە يۈرۈسە زار.
ھەيا يوق، شەرمى يوق، ھەرگىز ئالەردە،
بېتىكلىك ھادىلاردىن نۇسخەلەردە.
كېچە ـ كۈندۈزگە كىمنىڭ قۇتى يەتسە،
ھەرام ئېرمىش ئۆزىنى سايىل ئەتسە...
نەبى ئايدى قىيامەت بولسا، ئەي دوست،
تەمەئ كىينى يۈزىدە بولماغاي پوست.
بىلەي دېسەڭ بۇ سۆزنى ئىستە «مىشكات»،
تەمەئ بىرله كەچۈرگەن ھەيى ئەۋقات.

مۇھەببەتسىز كىشىدىن قاچماق بەيانى

كەل، ئەي تالىب، كۆزۈڭ ئىبرەت بىلە ئاچ،
مۇھەببەتسىز كىشىدىن قۇش بولۇپ قاچ!
مۇھەببەت ئەھلىنىڭ جۇيانى بولغىل،
ئوشۇلكىم ئۇچرادى قۇربانى بولغىل.
كىشىنىڭ كۆڭلىكىم بىگانە بولسە،
ئېرۇر دۇشمەن ئەگەر ھەمخانە بولسە.
مۇھەببەتسىزكى بولدى ھەر قايۇ زات،
ئەگەر قەزەندى شىرىندۇر ئېرۇر يات.
مۇھەببەت بولماسە ھەر كىمدە، ئەي خەير،
ئاتاڭ بولسە ئېرۇر بىگانەۋۇ غەير.

ئاقاردىپ يۇرمەسە كۆڭلى ئاقاردىپ،
قوالۇڭدىن كەلسە ھېچ ئولتۇرما باردىپ.
ئەگەر بىگانەئىنساڭ داغى بولسە،
ئاڭا سەرف ئەت كۆزۈڭنىڭ ياغى بولسە.
جىگەر بەندىڭ يۇرەكىڭ گۇشەسىدۇر،
ئانىڭ مېھرى قىيامەت تۇشەسىدۇر.
ئانىڭدەك يار ئىلە چۇن ئەيلەدىڭ ئەھد،
ئىچۇرسە زەھر ئانى بىلمەك كېرەك شەھد.
ئىلەسە بۆركنى، بەرمەك كېرەك باش،
ئەگەر جان ئىستەسە، قايتارماغىل قاش.
ئەگەر بولسۇن دېسەڭ يەڭگىل ئاغىرلار،
چىقىپ بىر يانە تاپ، بىر يان باغىرلار.
قىلۇر سۇھبەت ئەسەر، ئەي تالىبى راھ،
مۇنىڭدەك جارى بولدى ئادەتۇللاھ.
نەكىم تۇزكانىغە تۇشسە بولۇر تۇز،
كى ئاندىن ئۆتسە نەچچە كېچە-كۇندۇز.
ئەگەر چەندىكى ناقابىللىقىڭ بار،
نىكۇلار جەمئىدىن ئايرىلما زىنhار.
ئەگەر چىقسا ئىپەكنىڭ جەمئىدىن لاس،
بولۇر غەرقى سىياھى، ئەيىۇھانناس!

ئۆزىدىن قىلسا قايۇ مىس نۇقرەگە زەم،
قويار مىس ئاتىنى خەلق ئوغلى دەرھەم.
ئالۇر سۇھبەتىدە بىر-بىردىن كىشى بەھر،
ئەگەر كۆپ چەشمە بىر بولسە، بولۇر نەھر.
جەمائەتىدىن ئۆزۈڭنى قىلما مۇمتاز،
چاپار كۆپ توپىدىن ئايرىلغان ئۇشە باز.
كالاغە بۆرى چاپسا، ئەي فەلانى،
قايۇ ئايرىلسا ئەۋۋەل تىشلەر ئانى.
يۇرۇسەڭ يەككە، دېۋ باشىڭنى يەنجەر،
قاراقچى توپىدىن ئايرىلغانىنى سانجەر.
خۇدانىڭ رەھمەتى بولسە جەمائەت،
ئىبرۇر رەھمەتتىن ئايرىلغان شەئائەت.
نە ئول جەمئىكى غەفلەت ئەھلى بولغاي،
بەھايىمدىن زىيادە جەھلى بولغاي.
ئالىلانىڭ سۇھبەتىن بىل زەھرى قەتتال،
بۇزار كۆپ سۇھبەتىنى بىر بەد ئەفئال.
كېرەك سۇھبەت ئىلى بىر تەنۇ بىر رەڭ
بەرەس بىر رويۇ ناخۇن بولسە ھەمدەڭ
ئەگەر كەلسە مەزەر نەفرەت قىل ئاندىن
يىلاندىن نې زەرەر كۆرسەڭ يىل ئاندىن.

دۇنيادىن تەجەررۇد① ھەققىدە

كەل، ئەي سالىك، ئۆزۈڭنى يوقاتقە سالدىڭ،
ئۇلۇغ ھىممەت ئاساسىن قولاتقە ئالدىڭ.
ئەگەر قالماي دېسەڭ كىرگەن يولۇڭدىن،
تەجەررۇد دەۋلەتىن بەرمە قولۇڭدىن.
كېيىنگە باقماغۇدەڭ بولسە بەندە،
يېتەر مەقسۇدىگە تىز ئىزلەگەندە.
ئەگەر باقساڭ كېيىن بۇ تاغۇ چۆلدە،
مۇبادا قالماغايسەن ئورتا يولدە.
مۇشەققەت بولماسە سۇنغان بويۇندە.
بېھ ئاندىن بولغانى يەرنىڭ قويۇندە.

ئىبادەت بەندەنىڭ مەنزۇرى بولسە،
بېھ ئول ئەرنىڭ ئۆيىدە ھۇرى بولسە،
ۋە لېكىن ئۆتمەسە شەھۋەت جۇدالىق،
كۆڭۈلگە تۇشسە قەسدى كەد خۇدالىق،
دىيانەت ئىستەگۇدەكنى تەلەب قىل،
ئەگەر تاپىلماسە كۇنجىدە خەب قىل.
ئەگەر زەڭگى بەچەدۇر، كۆزلارى كور،
ئۇ كىم مەستۇرە بولسە، بىل ئانى ھۇرە.
ئەگەرچەندىكى بولسە بەندە زادە،
ئانى ساھىب نەسەبدىن كۆر زىيادە.

① تەجەررۇد — چەتلىشىش، كېچىش.

تىلىنى ئۆزىنى شەرمۇ ھەياسى،
يۇزىنىڭ ئاقىدۇر ئەرنىڭ رىزاسى.
ئوشۇل خاتۇنكى نامەھرەم نەزەردۇر.
ئەگەر شەمسۇ قەمەردۇر، ماچە خەردۇر.
ئەگەر چەندىكى بۇزرۇكزادەدۇر ئول،
ياقىن بىل تۆرت ئاياغلىق مادەدۇر ئول.
ئانى مەنئ ئەتمەس ئەردۇر بىھەمىيەت،
خۇلاسەدە ئىرۇر مۇنداغ سەۋىيەت.
بەغەيرەت ئەر بولۇر رازى قازاغە،
يىبەرمەس خاتۇنىن تويۇ ئەزاغە.
بولۇر زازى قارا يەرگە تىقارغە،
قاچان رازى بولۇر ئويدىن چىقارغە؟
غەرەز، ئەي بەندەلەر، نازىر بولۇڭلار،
يامان يول فەرقىغە، ھازىر بولۇڭلار.
بەنى ئادەمدە باردۇر بىر فەرىقە،
تۇتارلار ئۆزلەرىن ئەھلى تەرىقە.
ئالار شەرئى نەبىنىڭ دۇشمەنىدۇر،
ئالارنىڭ ئاتى يەئنى رەۋشەنىدۇر.
ئالار ئۆزلەرىغە ئارىق قويۇپ ئات،
ئوقۇرلار ئامىلەرغە ياخشى ئەبيات.
ۋە لېكىن ئايتۇشۇر بىھۇدە مەئنى
ئۆزىنىڭ يولىغە سالماقىغە يەئنى.
ئالاردا بولماغاي ھېچ ياخشى نىيەت،
ئايالۇ ئەھلىدە بولماس ھەمىيەت.
جەمئى جانۇۋەرلەر تۇششە كۆزگە،
ھەمىيەتلىك بولۇر توڭگۇزدىن ئۆزگە.
ئالارنىڭ فەئلىدۇر توڭگۇزغە ئوخشاش،
شەرئىتى مۇنكىرىدۇر، ئاغزىدىنە تاش.
ئالارنىڭ فەئلىنى كىم ياخشى بىلدى،
بولۇپ كافىر يانا ئوتغە يىقىلدى.
بولۇپدۇر ھەم تەقى بىر فىرقە پەيدا،
ئاتى مۇئمىن ۋەلې نەفسىغە شەيدا.
يىغارلار پارەئى بويىنى يوغاننى،
سالارلار ئورتاغە قىزۇ جەۋاننى.

ئەگەرچە رەۋشەنى ئىرمەس بۇ ئەۋباش،
ۋەلې بۇ ئىش شەرئىەت ھۆكمىدىن تاش.
بىتىپدۇر بۇلھەسەن ئول ياخشى بەندە،
كىتابى «تەنبىيەز - زالىن» ئىچىندە.
بۇ ئايغان فىرقەكىم زالۇ مەزىلدۇر.
شەرئىەت ئەھلى بۇ ئەلدىن خىجىلدۇر.
ئىنانسۇن دەپ تەقى بىر نەچچە بىئەقل،
قىلۇرلار خاجە ئەھمەددىن مۇنى نەقل.
خۇدانىڭ دوستى بولسە خاجە ئەھمەد.
قىلۇرمۇ ھېچ مۇنكەرىڭ بىدئەتى بەد.
شەرئىەتدە ئىدى ئول ئافتابى،
قالىپدۇر بىزگە ئول ئەردىن كىتابى.
ئوشۇل سولتان بىتىپدۇر بەلكى ئاندە،
چىقار مۇنداق فىرقە ئاخىر زەماندە.
ئانىڭدەك فىرقە مەلئۇنى خۇدادۇر،
ئالارنىڭ فېئلى سۇننەتدىن جۇدادۇر.
بۇ ئىشلار بىشەكۇ رەيىب، ئەي مۇسۇلمان،
ئوشۇل قۇتبى زەمانغە ئىرىدى يالغان.
قايۇ ئەردىنكى نەقىل ئەتسە بۇ ئىشنى،
ئىنانساڭ، زىنھار ئانداغ دېمىشنى.
ۋەلې بولسە ئۇلۇغ يولدىن تايارمۇ؟
خىلافى شەرئى پەيغەمبەر ئىتەرمۇ؟
ئانىڭ شەئنىغە يالغاندۇر بۇ ئەقئال،
ئەگەر چىن بولسە ئىرمەس ساھىبى ھال.
ۋەلې بىلمەسمىز ئول ئايغان كىشىنى،
قىلىپ ئۆتكەن ئىكەن شەيتان ئىشىنى.
ئالىپ بارسە كىشى ئەھلۇ ئايالىن،
كۆتەرۇر بەھەمىيەتلىك ۋەبالىن.
ھەرام ئىشنىكى تائەت بىلسە ئىنسان،
ئىرۇر بۇل ئىبتىقادى نامۇسۇلمان.
بەرادەرلەر، بىلىڭلار راھى ھەقنى،
تۇتۇڭ دۇشمەن ئوشۇل ئايغان فىرەقنى.
قىيامەت كۈن قوشۇلسا جان ئىلە تەن،
قوپار ھەر ئادەمى ئۆز دوستى بىرلەن.

مەۋئىزە①

كەل، ئەي ئاقىل، بۇيۇرساڭ ئەقىلىڭ ئىشكە،
ئۆزۈڭدىن كەتمەكىل دانا دېمىشكە.
ئەگەر بالا چىقىپ كەتسەڭ ئۆزۈڭدىن،
يىقىلغايسەن تايىپ يەرگە يۈزۈڭدىن.
ئۆزىڭ بالا تۇتۇپ، كىبر ئەيلەمەكدىن،
لەچچە بەگلەر يىقىلدىلەر ئاياغدىن.
ئەگەردە ھەرگىچچە دىل مەخزەنىنە،
باقارسەن كۆپتۇرۇپ، كۆپتۇرمە سىنە.
ئەگەرچەندىكى بولسا قۇتبى ئەبرار،
دېگىل نېي دانىشىم، نى دا نىشىم بار.
نىھانى مېھنەتىڭ بەرسۇن دېسەڭ بەر،
رىزائى ھەق ئۈچۈن ئىلم ئەت ھۇيەسسەر.
ئەگەر باشىدە بولسە كۇل رىياسى،
قاچان بولغاي چىراغىڭنىڭ زىياسى.
ئەگەر خالىي زىياندىن خالى ئىرمەس،
ھەقىقەت ئول كىشىنىڭ ھالى ئىرمەس.
ئوقۇر بولساڭ، ئوق ئۇر نەفسىڭ كۆزىنە،
قارا چىن كۆز بىلەن ھۇسەف يۈزىنە.
ھۇھەقىق ئالىم ئولدۇر ئادىل ئولسە،
نە كۆپ جاھىل يۈگۈرۈپ جاھىل ئولسە.

جەدەلدىن قالغىل، قىل ئۇستىدەدۇر قال،
يىقىتساڭ يايىقىلساڭدۇر زەبۇن ھال.
ۋۇجۇدۇڭ ئەقىبەسى ئىرمەس ئالاشە،
تالاشە كەلگەن ئولتۇرماس تالاشە.
ئوقۇردىندۇر غەرەز تەگرى رىزاسى،
نە ئول ئىلمگە بولغاي خەلق ئىزاسى.
ياىنىپ كەلگەندە مېھنەت شەمئى، ئەي يار،
ياىنىنىپ تۇتمە ھەۋا بادىغە زىنھار.
زەمانە خەلقى ئەكسەر تالىبى قەدر،
بولاي دەپ سەدرى مەجلىس قان قىلۇر سەدر.
ئوقۇپدۇرلار ئەگەر خالىس مەئانى،
يۇرەڭ قانى بىلە ئاسارى قانى.
ئەگەر قىلدىڭ مۇيەسسەر ئىلم ئىشىدىن،
ئاياغىڭ باسما ئەگرى، كۆر كىشىدىن.
بىلىپ ئۆز دۇشمەنىڭ قىلما ئاگا ھەرب،
كۆرۇپ ئوتقە ئۆزىن سالماق نېچۇك زەرب.
مۇۋافىق ئىلمگە قىلسە ئىشىنى،
دېگىل ئەربابى ئىلم ئانداغ كىشىنى.
تەۋەررۇ شەرتىدە، ئەي مەردى كارى،
كىبرەكدۇر قارىيۇ ئەلبەتتە قارى.

زاھىد سۇچۇڭ تىلىدىن بوياقنىڭ بەيانى

كەل، ئەي زاھىد، ئۆزۈڭنى ئەيلەگىل پاك،
ھەرامۇ شۇبھەدىن خەلقىنى قىل پاك.
ئاچۇق قوللۇق، كۇشادە يۇزلى بولغىل،
مۇرۇۋۋەتلىك، مۇلايىم سۆزلى بولغىل.
بۇ خىسلەتلەر مۇۋافىق بولسە سەندە،
ئۇمىد ئولكىم خۇدايىم دېسە بەندە.
مۇسۇلمان ئوغلىدە بولسە سۇچۇڭ تىل،
ئالىپ كەلسە بولۇر بىر قىل ئىلە فىل،
سۇچۇڭ لەفزى بىلە مۇرى خىرەدمەندە،
سالۇرلار ئەژدەھانى ئاغزىغە بەندە.
سۇچۇڭ تىل بولسە قايىسى مۇھتەرەمغە،
سالۇر كۆكرەكىنى زىرى قەدەمغە.
مۇلايىم تىل بىلەن بەھەربۇ بىزەرب،
بىراۋنى كەلتۇرۇرلەر شەرقتىن غەرب.
ئەزەنلەر ئالمايىن بىر ئىگىنە قولغە،
سالۇرلەر نەچچە كۇمراھلارنى يولغە.
سۇچۇڭ تىلدۇر ئەجەب گەنجى مۇئەززەم،
ئاتا قىلغان بىلەن ھېچ بولماغاي كەم.

① مەۋئىزە — ئۆگۈت، نەسىھەت.

دېمه هەرفىكى بولسه بىمەئانى،
ئەگەر تىل زەھرەلىك بولسه تىل ئانى.
كەلىدى گەنجى مەئنىكىم زەباندۇر،
ئاڭا بىر نۇقته كۆپ بولسه زىيانداۇر.
قىلۇر قاتتىغ تەكەللۇم ئوك ئىشىك چۈب،
سۆزۈك تېكلاپ كۆڭۈل بۇزغۇنچه، تىك ئەيلەب.
ئەگەر سۆز جانه پەيدا قىلماسه سوز،
ئانى سۆز دېمەگىل، ئەي مەجلىس ئەفرۇز.
ئەگەر تۇتساك ئۇلۇغلارنىك ئىشىنى،
نەبات ئايتۇر نه بات ئاغزىت كىشىنى.
ساۋۇغ ئايغۇنچه، ئەي خەلقى زەمانه،
زەبانه خەۋفىدىن مۇھر ئەت زەبانه.
چۇ نۇئمان مۇھرىده بول ئىردى مەكتۇب،
«قۇلىلخەيرۇ ۋە ئىللا فەسكۇت»،①
ئەي خۇب.
ساۋۇغ سۆزدىن بولۇر ئىمان قارانغۇ،
زەرەردىن ئۆزگه يوقتۇر، نەفئى بارمۇ؟
بەھەر جايىي تىلىنكى ساقلا زىنهار،
كىشى تىلىنىك يامانىدىن بولۇر خار.
يامان تىل گاهى سارغارتۇر يۇزۇنى،
تۇبەن باشىنى، تەلمۇرتۇر كۆزۇنى.

يامان تىل ئىككى ئانەمده زەرەردۇر،
گەمى ئىسيان، گەمى خەۋفۇ خەتەردۇر.
يامان تىل شۇملۇغىكى، جانغە ئۇرغاي،
گەمى جاندىن ئۆتۈپ ئىمانغه ئۇرغاي.
مۇسۇلمان ئوغلىغە ياغشى قىلىق قىل،
تىلىگنى خۇش، چىرايىگنى يىلىق قىل.
ئاغزىدىن ساچ يېرىنده دۇررى مەئنى،
ئەگەر بولماسه خاموش ئەيله يەئنى.
ئەگەر بولماسه سەنده سۆزگه يەتمەك،
نه دەۋلەتدۇر سۇكۇت ئەتمەك، ئىشىتمەك.
ئىشىت، ئەمما قايۇ سۆز بولسه بېھراق،
قۇلاغكه ئانى هەلقه قىلىپ تاق.
قۇلاق، كۆزدىن، قولۇكدىن، پالاردىكدىن،
سورا تاكلا تەمام ئەئزالاردىكدىن.
ئىشتىسەك نەفئى يوق سۆز، ئەي نىكۇ زات.
ئانى هەم گۇشه ئالمال گۇشه چىق پات.
قۇلاق سالما ۋەلى بىمەئنى سۆزگه،
ئىشتىسەك قوپ ئۇ يەردىن ئۆزگه يەرگه.
كىشى ناهەق سۆز ئەتسه سەن چىق ئاندىن
ياماندىن قاچ، ياماندىن قاچ، ياماندىن!

هېكايەتى هەزرىتى لوقمان

نەسىهەت قىلدى فەرزەندىغه لوقمان:
ساڭا جاهىل كىشى بەهىس ئەتسه، ئەي جان،
جەۋاب ئايغىل ئاڭا شىرىنۇ يۇمشاغ،
مەگەر بولغاي جەهالەت خەمىرىدىن ساغ.

بەندە ئەھدىده تۇرماقنىك بەيانى

كەل، ئەي ساددىكى، قىلدىنىك سىدق لافىن،
ئۇلۇنچه قىلمىغىل ۋەئدە خىلافىن.
خىلاف ئەتكەن زەبۇنلاردىن زەبۇندۇر،
بۇ دۇنياۋۇ ئۇ دۇنيا سەرنىگۇندۇر.

ئەگەر نەفئ ئەتمەسه قىلما ئەئادە،
بولۇر ئايغانسارى جەهلى زىيادە.
ئەگەر ئاسۇد ئەتمەسه ئايماغ سەۋابى،
سۇكۇت ئەتمەكدۇر ئاندىن سوك جەۋابى.

① ياخشى گەپنى قىل، بولمىسا سۇكۇت قىل.

خەلايىق ئالدىدا كۆتەھ زەباندۇر،
خۇدا دەرگاھىدا ئاندىن ياماندۇر.
خىلاف ئەتسەڭ ئەگەر ئايغان سۆزۈڭدىن،
كۆتەر ئەركەكلىك ئاتىنى ئۆزۈڭدىن.
دەدەڭ قايغاچى دەستارىڭدىن ئارتۇق،
سېنىڭ يوق بولغانىڭ بارىڭدىن ئارتۇق.
چىقارماغىل ئاغىزدىن قىلماس ئىشنى،
قىلارمەن دېمە قولدىن كەلمەس ئىشنى.
ئاغىزدىن چىقسا سۆز قايتارماغىل قاشر،
ئەگەرچە كەتسە ھەمئول سۆزئۈچۈن باش.
كىرەڭ ئىرمەس دېگەننىڭ ۋەئىدەسى تۇز،
ئەگەر تۇز بولماسە ئاندىن كۆڭۈل ئۇز.

ياقىن، بىلگىلىكى، تۇزلۇكدىن ئاسانى،
ئەرەنلەر ئالدىلەر ئوڭ قولغە ئانى.
خۇسۇسەن تۇز كىرەڭ ھەر ئېئتمادى،
بولۇرمۇ ئەگىرى ھېچ مەسجىد ئىمادى.
سۆزىن بۇزغان كىشى بۇزماسمۇ ئىمان،
ئولۇمسە بىرلە قىلما ئەھدى پەيمان.
سۆزىن بۇزغان كىشنى ياخشى ئەرلەر:
«قۇسۇپ قايتە ئانى ئىچكەنچە» دەرلەر.
قايۇ تەيىپ كىشى ئىچكەن قەيىدىن،
تىرىكسەن قالماغىل ئەھدىڭ پەيدىن.
مۇبادا ئۇزسەڭ ئەقۋالىڭ، ئوقۇدىڭ،
تۆكۈلۈپ قالماغاي يىغقان نۇقۇدىڭ.

ياخشى ھەمراھنىڭ بەيانى

كەل، ئەي ئازىم، ئەگەر بولساڭ سەپەردە،
رەپىقى تاپ، تەرىقى پۇر خەتەردە،
كىرەكدۇر ئەر كۆڭۈللۈك ياخشى ھەمراھ،
رىپاقەتكە ياراماس ھەر قايۇ داھ.
نېچۈككىم، مەغزىنى جاندە تۇتار پوست،
مۇھەببەت يولدا ئانداق كىرەڭ دوست.
ئۆزىن قۇل، يارىنى سۇلتانى بىلسە،
ئۆزىنى تەن، رەپىقىن جانى بىلسە.
ئەگەر ئاياغىغە تەگسە تىكەننى،
قادالغانچە، ئۆزىگە بىلسە ئانى.
ساۋۇق يەل تەگسە يولداشى يۇزىغە،
ئەگەر قولدىن كېلۇر ئالسە ئۆزىغە.

ئاڭا كەلدى دېگەن تىيرى بەلاغە،
قىلىچ جانىن سۇپەر تۇتسە ئاراغە.
يامان يولداش ئىرۇر چۇن ماری ئەفئى،
زەرەردىن ئۆزگە يوقدۇر زەررە نەفئى.
تۇتۇپ دائىم يىلاننىڭ قۇيرۇغىنى،
نېچۈك دىل جەمئ ئېتەرسەن بۇيرۇغىنى؟
يامان بولماي، ۋە لېكىن بولسە نامەرد،
قۇرۇغ سۇرەت ئىرۇر، قىلغىل كۆڭۈل سەرد.
ئۆلۈكدۇر بولماسە ھەر كىمدە گۇرده،
تىرىلمەسدۇر كۆتەرگەن بىرلە مۇرده.
ئەمەس ئەرتىڭ نىشانى رىشى ئالەت،
نىشانى ھىممەتۇ غەيرەتۇ ھالەت.

خىيانەتتىن يىراق بولماق بەيانى

مۇنى بىلگەي جەمئى ئادەمزاد،
كەل، ئەي كامىل، (ئەگەر) ئەتسەڭ ديانەت،
ئەمەس ھاجەتكى بىر - بىر ئەيلەسەم ياد.
كىشىگە قىلماغىل ھەرگىز خىيانەت.
خىيانەتكىم ئىرۇر پەيدا كۆڭۈلدىن،
خىيانەتكىم كېلۇر قولدىنۇ كۆزدىن،
مۇنى بىلگىلا، ديانەت بەرمە قولدىن.
ئاياغدىن، ئۇزۇڭى پىنھاندىنۇ سۆزدىن.
نەكىم تۇھمىسە كۆزىگە يا كۆڭۈلگە،

دەۋا كۆرمەسلىك ئول ئىشنى ئۆزىگە،
رەۋا كۆرسەك مۇسۇلمانىغە ئانى،
مۇنى دەرلەر خيانەتتىك يامانى،
قايۇ ئىشكە رىزا بولماسلىق كۆڭۈلدە،
ئەگەرچە قىلماسلىق بولدۇق ئۇ يولدە،
ئېھرۇر ئىسيان رىزاسى، چۈنكى ئىسيان،
رىزايى كۇفرىدۇر، كۇفر، ئەي مۇسۇلمان،
مۇسۇلمان ئوغلىنى كۆرسەك كۆزۈگدەك،
زەردە، نەفئىدە بىلسەك ئۆزۈگدەك،
قايۇ قۇلنىڭ مۇنگدەك بولسا ھالى،
بۇدۇر بىشەك مۇسۇلمانلىق كەمالى،
ئەگەرچەندىكى بولسە شۇبھەئى كەم،
رەۋا كۆرسەك ئانى ئۆز نەفسىگە ھەم،
رەۋا كۆرمە مۇسۇلمانغە زىنھار،
ئەگەر بەرسەك بەناگاھ ئەيلە ئىزھار.
خۇسۇسەن بەرمەگىل تەقۋالىق ئەرگە،
مۇغلان ساچماغىل رەيھانلى يەرگە.
تەقىنىڭ كۆڭلىدۇر دارۇس - سىيانەت،
سىيانەت خانىغە قىلما خيانەت.
ئەگەر تاپىلسا ئېئتىمەت ئالدىدا ساچ،
ۋەلىي بولماسە ئاغزىڭ ئۇزۇ ئوچۇن ئاچ،
ئەگەر مىڭ خالتە بەرسەك، خالتە كۆپ زەر،
ساڭا ئاندىن نېچۇك سۇد، ئەي بەرادەر؟
ئەگەر بەرسەك ئاربغدىن قەتىرەئى ئاب،
ئېھرۇر چەندان سەۋاب، ئەي گەۋھەرى ناب،
كىشىگە بەرسە كىم مالى ھەرامى،
ئۇمىد ئەتسە سەۋاب ئول مەردۇ ئامى.

بولۇر كافىر ئۇمىد ئەتكەن ئول ئىنسان،
بىلىپ ئالىپ دۇنيا قىلغان ئول ئىنسان.
خيانەتتىك بىرى ھەم بولدى مەۋسۇف،
بىلىپ قىلماسە ھەركىم ئەمرى مەئرۇف،
ۋەگەر نەھيى ئەتمەسە مۇنكىر ئىشنى،
خيانەتلىك دېگىل ئانداغ كىشنى.
بىراۋ بول بىلمەيىن يۇزلەنسە چۆلغە،
بىلىپ گەر سالماساڭ سەن ياخشى يولغە،
قايۇ ئىنساف ئېھرۇر، قايسى دىيانەت،
ئېھرۇر ئانداغ ئۇلۇغ بۇخلى خيانەت.
ئەگەر ئالدىڭدا تىفلى بولسە ناگاھ،
يانار ئوتقا تۇشەرىن بىلسەڭ ئاگاھ،
ئۇزاتماس بولساڭ ئاڭا دەستى ئەلتاف،
نېچۇك بولغاي مۇسۇلمانلىقدە ئىنساف؟
جەمئى بەندەئى مۇئمىن سەراسەر،
ئېھرۇرمىز بىر - بىرىمىزگە بەرادەر.
بىراۋ چىقسا تەرىقى ئاخىرەتدىن،
ئۆگۈرسە يۇز مەقامى مەغفىرەتدىن،
ئەگەر كۆرسەتمەسە يول كۆرگەن ئىنسان،
بېخىللىك مۇندىن ئۆتمەس، ئەي مۇسۇلمان.
سەن ئايغان سۇكرە تۇز بولماسە ھالى،
ئۆزىنىڭ بويىنىغە بولغاي ۋەبالى.
ئاچىپدۇرسەن بەرادەرلىكنى بابىن،
تاپىپسەن ئەمرى مەئرۇفنىڭ سەۋابىن،
ئەگەر كەلمەسە قولدىن يا تىلىگدىن،
يامان كۆر ئول ئىشنى جانۇ دىلىگدىن.

چىن ئەرنىڭ بەيانى

كەل، ئەي ئىنسان، ئەگەر بولساڭ چىن
ئەردەك،
ئاغىرلىق پىشە قىل دۇنيادە پەردەك.
ئەگەر تەپسە سېنى ھەر قايسى مەۋجۇدە،
زىيان ئەتمە، تەقى يەتكۈر ئاڭا سۇدە.

يۈرەكىڭ قىلىسالار ئاھەن بىلە چاك،
چىقار ئالدىڭغە تۇرلۇك نېئمەتى پاك.
ئەگەرچە ئالەمە سەندىن تېگەر نەفئ،
ئۆزۈگدىن قىلماغىل تۇپراق ئاتىن رەفئ.
ئاتاڭ يەردۇر، سەنەم يەردەك قىلىق قىل،

ياماڭلىق ئەيلەگەنگە ياخشىلىق قىل.
كىشى تاش ئۇرسا باشقە، ئەي خۇجەستە،
كۆڭلۈڭ باقتىل يۇزىگە مىسلى پىستە.
بۇ سىندۇرماقتە دىل تەڭ ئولما زىنھار،
ئۇمىد ئولدۇركى، خۇش كۆڭلىدە خەرىدار.
ئاياغ ئاستىدە قالدىم دەپ دېمە ۋاي.
بولۇر چ ن كاسە كۆپ تەپكۈر يىسە لاي.
ئەگەر دۇشمەنگە دوستلۇق قىلساڭ
ئىزھار،
باشىڭ يارغان كىشىلەرنى دېسەڭ يار،
رىز مۇلكىدە تەمكىن ئەيلەگەن ناس،

سۆزنى كۆتاە قىلىپ، كىتابنى خەتىم قىلغانلارى

كەل، ئەللايار، سۆزنى كۆتاە قىلغىل،
بېلىڭنى باغلا، ئەزمى راھ قىلغىل.
قارا سەكدۇر سېنىڭ ئەسلىڭ قارا سەڭ،
بېرىپ دۇرسەن رىيا قانىي بىلە رەڭ.
ئۆلۈم تۇفانى بۇ سەرنى قىلىپ پاش،
ذېگەي ئىچ بولماسە سۇد ئەيلەمەس تاش.
قارىپ جىسمىڭ قەرىب بولدى ھەۋەسكە،
نېچۈك شەرمەندەلىكسەن سۇسلى كەسكە.
ئاقاردى ساچ، نەدامەت ئەشكىنى ساچ،
ياقاڭ ئوشلاپ دەھانى مەئىزەرەت ئاچ.
يالىڭ ئاقى ئەسەر قىلمادى ھالە،
ئۇيالەكۆر، باقىپ ھەردەم ئۇپالە.
ھەۋەس بىرلە تۇزۇك ئىش قىلمادىڭ ھېچ،
بولۇپدۇر كەچ، ھەۋەس بازاردىن كەچ.
ساڭا ئايدى ئوشۇل مەردى كۇھەن سال،
ئەگەر قال ئەھلىدە تاپىلماسە ھال.
ئەمەلكەم ئەيلەگەي ئۆز قالى بىرلەن،
قالۇر ئىززەتۇ ھۇرمەت ئالى بىرلەن.
بولۇر ئارتۇق ھەۋەس بىرلەن ھەۋاسى،
بولۇر ھال ئۇشبۇ ئىللەتنىڭ دەۋاسى.
قەلەم قىلدىڭ قارا، كۆڭلۇڭنى قىل ئاق،
جەفا ئالماش تەگمە قاتتىغ ئالماس.
دېمەس ئاسىب ئانى خەلق ئۇرسا ئاسىب.
ۋەيا مىھنەت جىبالى ياتسە باسىب
جەھالەت ئەھلى قىلماس كىنە تەركىن،
قاچان دەركىن بولۇر گەر قىلىبا دەركىن.
ئەگەر رازى يېسە مىڭ زەربەئى يەد
دۇئانى مەرگىز ئاڭا قىلماغاي بەد.
زەرەرگە رازى بولماس ھەرگىز ئەكمىل،
ھىدايەت بىرلە تەۋفىقىن تىلەر بىل.
سۇنارگىن گەردىدىن ھالەت جەمالى،
كېتەر گەردىن كېرەڭ گەردىن كەمالى.

ئوشۇل ئەرنىڭ سۆزىن ھالقە قىلىپ تاق.
قارا قان يىغلادىم تۇتتۇم قەلەمنى،
تۇنۇ كۇن ئىشتىپ مەندىن ئەلەمنى.
ئۆزۈڭ قىلماي ھەۋەس بازارىنى تەي،
كىشىگە سۆزلەمەڭ تا چەندۇ تاكەي.
ئەگەر بولسە كۆڭۈلنىڭ ئىختىيارى،
نە بولغاي قالسا مەندىن يادىگارى.
بىتىپمەن فارسى تىلدىن كىتابى،
تامام ئاندا مەسائىلنىڭ چەۋابى.
ھەمە فەتۋاۋۇ تەقۋانىڭ بەيانى،
ئون ئىككى مىڭدىن ئارتۇق بەيتى ئانى.
دېدىڭ شەيئى قەلىلنى تۇركىي تىلىدىن،
كەچۇ ئەلبەتتە ئەمدى قالۇ قىلدىن.
ئەگەرچە ياخشى سۆز قەندۇ شەكەردۇر،
خەتاسىدىن ۋەلى خەۋفۇ خەتەردۇر.
خەتاسى بولماغاي ئايغان سۆزۈڭنى،
تەزەررۇئ خاكىغە سۇركىل يۇزىڭنى.
خۇداغە زار قىلغىل ئەرتەۋۇ شام،
ئىشىڭنى پۇختە قىلغىل، قالماغاي خام.
ھىجابى مەغفىرەت ياپقاي خەتاغە،
سەزاۋەر ئەيلەگەي تۇرلۇك ئەتاغە.

ئىسمائىل ھەققىدە ھېكايەت

خەلىل ئوغلىكى ئىسمائىلدۇر، ئەي سەئىد،
ئانى ياد ئەتتى تەكرىم: «سادىقۇلۇەئىد.»
ئانىڭ سادىقلىقىن، ئەي ئادەمزاد،
قىلىپدۇر بىر ھېكايەت قىلغۇچى ياد:
بارۇر ئىبردى ئوشۇل شاھ بىر تەرەفكە،
يولۇقتى مۇئمىنى ئول باشەرەفكە،
دېدى: «تۇرساڭ بۇ يەردە، ئەي نىكوكار،
ئۆيۈمدە يەئنى بەئزى ئىشلەرىم بار.
باردىپ كەلسەم،قوشۇلسام سىزگە مەن بەئىد.»
تۇراي دەپ ۋەئدە قىلدى سادىقۇلۇەئىد.
كېلۇرمەن دەپ قاشىدىن كەتتى ئول كەس،
ئۇنۇتتى ۋەئدەسىنى، بولدى كەلمەس.
قىلىپمەن ۋەئدە دەپ ئول ساھىبى راز،
ئۇ يەردە ئالتە يىل ئولتۇردى قىش-ياز.
ئوشۇل ۋەئدە ئۇنۇتقانىڭ گۇزارى،
يەتۇشتى ئالتە يىلدىن سوڭرە بارى.
ئوشۇل ۋەئدە ئۇچۇن تورغانىنى بىلدى،
ئۇيات يانى بىلە يەرگە يىقىلدى.
ئاغىزدىن دەفتەرى ئەرزىنى ئاچتى،
دۇر ئەشكىن ئاياغى ئاستىغە ساچتى.
زەبىھۇللا ئاڭا لۇتف ئەتتى چەندان،

ئىدى چۇن غۇنچە گۇلدەك باغى خەندان.
سۇچۇك تىلنى ئاڭا سەرف ئەتتى چۇن بال،
ئەنە ۋەئدە، ئەنە ئەفۇ ئەنە ھال.
كىشىنىڭ ۋەئدەسىكىم بولماسا راست،
مۇھەببەت ئەھدىن ئاندىن قىلما دەرخاست.
ئىشەنمە ئايغانىغە، ئەي خىرەدمەنىد،
ئەگەرچەندىكى ئول ياد ئەتسە سەۋگەند.
ئەگەر تۇزلۇك بىلە بەرپا بولۇرسەن،
ئەلغدەك جان ئىچىندە جا بولۇرسەن.
ئەگەر كەچ بولسە ئەفئالىڭ بۇ دۇندەك،
قالۇرسەن بەلكى قان ئاستىدا نۇندەك.
قىلىچ باشىڭغە كەلسە ئايتما يالغان،
ئۆلۇمدىندۇر بەتەر چۇنكى ئۇ يالغان.
ئەگەر يالغانچىلىقتا ئۆتسە ئاتىڭ،
قىيامەت كۇن نېچۇك بولغاي ئۇياتىڭ؟
نىجىس مۇردار ئەمەس يالغانچىلىقتىن،
مۇسۇلمانلارغە شەرم ئەت بۇ قىلىقدىن
شەرىئەت ھۇكمى بىرلە، ئەي نىكۇراي،
گەھى چىن سۆزنى ھەم كۆڭلۈڭگە قىل جاي.
نەمىمەنى يامان دېدى شەھەردىن،
سۇخەن چىن بولسە ھەم بولما سۇخەن چىن.

ھېكايەت سەئىد ۋە سەئدى

سەئىد ۋە سەئدى قىلدى ئەھدى يارى،
سەفەر بولدى ئالارنىڭ ئىختىيارى.
دىلۇ جاندەك ئىدى ئول ئىككى ئاگاھ،
قەرادىن ئاقتىلار دەريا غە ناگاھ.
بىرسەن تۇتتى مەلاھى ئوشۇل ھال،

دېدى ئۇ: «قوي مېنى، ياريم قولۇن ئال!»
مۇنى قويدى، ئانى چۇن تۇتتى مەزبۇت،
بۇ ھەم ئايدى: «مېنى قويغىل، ئۇنى تۇت!»
تاداشا قىل ئالاردىن ئەھدى يارى،
ئەنە قەۋلى دورۇست ئەرلەرنى كارى.

ئۆز نەفسىگە خىتاب

ئەلايار، تۇرۇش نەدۇر، ئەل كەتتى،
بۇ چۆلدە دەم سۇ ئىچمەيەن، سەل كەتتى.
ئەنبارى ئەمەلگە دانە كىرگۈزمەي،
فەرياد، خىرمەنى ھەۋەس يەل كەتتى.

ئەلايار، ئەل كۆپى شاشىپ كەتتى،
دەريالار ئۆتۈپ ئەقبەدىن ئاشىپ كەتتى.
سەن مۇندا نېچۇك فەراغ ئىلە ياتقايسەن؟
ھەمراھلارىڭ ساڭا قاراشىپ كەتتى.

ئەلايار، ئۆزىن بىلۇر كەس كەتتى،
ھەر يەردەكى مەردۇمى سۇخەن رەس كەتتى.
شەھبازلار ئىلگەرى تەلەپ قىلغاندا،
فەريادىكى، تالىشىڭ قۇشى پەس كەتتى.

ئەلايار، ئۇرۇغ، نىشانلار كەتتى،
رۇخسارەسى زەرد، باغرى قانلار كەتتى.
سەن مۇندا نېچۇك تاقەت ئىتىپ تۇرغايسەن؟
سەردىشى يارانلار، نىگرانلار كەتتى.

ئەللايار، يۈگۈركى دەۋران كەتتى، ئاللايار، يۈگۈركى سەۋدا كەتتى،
دوستلار ھەممە ئىنتىزارۇ ھەيران كەتتى. كۆپ قافىلەئى مەقسۇدۇ ئەئلا كەتتى.
غۇربەت قۇرىنى بېلىغە سالىپ تەلمۈرۈشۈپ، ئاخىر سېنى كەتمەسكە ھەماسىل قويماس،
كىريان ـ گىريان باغرلارى قان كەتتى. تىزراق قەدەم ئۇركى، قۇۋۋەتى پا كەتتى.

غەزەلىيات

ھاجەتىم ئولدۇر، خۇدايا، پا ئىشىم باش ئەيلەسەڭ،
مۇندا تەۋفىق، ئاندا ئىمانىمنى يولداش ئەيلەسەڭ.
ئىلكىمە بەرسەڭ ئەسائى ھىممەت، ئاغزىمغە سەنا،
كۆڭلۈمە ئىشق ئاتەشىن سالساڭ كۆزۈم ياش ئەيلەسەڭ.
بار ئۈمىدىم گەردى ئىسيانىمنى يۇۋغاي ئابى ئەفۇ،
ۋەرنە يوقدۇر چارەسى بەندەڭ قارا تاش ئەيلەسەڭ.
چىھرەئى جۇرمۈمنى ياپقىل پەردەئى ئىسمەت بىلەن،
ئاندا مۇشكىلدۇر گۇناھىم خەلق ئارا پاش ئەيلەسەڭ.
گەرچە ئەللا يار ئىھرۇر ناقابىلۇ نامۇستەقىم،
لۇتف ئېتىپ بىر مۇرشىدى كامىلغە يولداش ئەيلەسەڭ.

* *

جان ئەگەر ھەمسۇھبەتى تەندۇر، جەھاندا غەم يېمە،
بۇ ئەزىز مېھمان بارىندە غۇسسەئى ئالەم يېمە.
بىر غەرىشلىك يولغە كىرسەڭ قويما بىيولداش قەدەم،
بىر مەۋز ئالدىڭدا ھازىر بولسە، بىمەدەم يېمە.
ئىككى كۈنلۈك لەززەتى دۇنيايى بىپايان ئۇچۇن،
فىكر ئېتىپ غەم تۇئىمەسىنى، ئەي بەنى ئادەم، يېمە.
تەڭگى دەست ئولدۇم دەپ، ئەللايار، كۆپ فىكر ئەتمەگىل،
يۈز نەدامەت بىرلە ئالەمدىن كېتەرسەن غەم يېمە.

* *

تەشتى كۆكسۈم، ئەزدى باغرىم داغى ھىجرانىم مېنىڭ،
بۇ ئەلەمدە، مۇنچە غەمدە چىقماغان جانىم مېنىڭ.
دىلدە سەبرىم، يۈزدە شەرمىم، باشدا ھۇشۇم قالمادى،
كۆزدە ياشىم، رەكدە قانىم، تەندە دەرمانىم مېنىڭ
دەردە تولسام، غەمدە سۇلسام، تەلبە بولسام ئىشقىدە،
ھەسرەتىدە مۇنداغ ئۆلسەم يوقتۇر ئەرمانىم مېنىڭ.
ھالەتىم بەد، ھەسرەتىم بىھەد، فىغانىم بىئەدەد،
قىل مەدەد مەندەڭ يېقىلغان قۇلغە سۇلتانىم مېنىڭ.
غۇسسەئى دىل، قىسسەئى مۇشكىلغە قالدىم ئايۇ يىل،
ئابۇ گىل ئىچرە خىجىل قالغان تەنۇ جانىم مېنىڭ.
ئايتۇر، ئەللايار يىغلاپ، زار ھەر لەيلۇ نەھار،
تىيرى ئىشقى يار تۆكسە كاشكى قانىم مېنىڭ.

مەشھۇر خەتتاتلار ۋە خەت نۇسخىلىرى

(خاتىرە دەپتەردىن تەرجىمە)

ئىبراھىم مۇتەئى

ئۇيغۇرلارنىڭ يېزىق تارىخى ئورخۇن - يېنىسەي يېزىقىدىن باشلىنىدۇ.

ئۇيغۇرلار ئىسلامىيەتتىن ئىلگىرى سوغد، براخمى، مانىخەي ۋە قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقلىرىنى قوللانغان. بۇلاردىن قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقى XV ئەسىرگىچە ئىشلىتىلىپ كەلدى.

بىزەكلىك ۋە قىزىل سىئۇيلىرىدىكى لەۋھەلەردىن قارىغاندا قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقى يالغۇز ئوقۇش - ئوقۇتۇش ۋاستىسى بولۇپ خىزمەت قىلمىش بىلەنلا قالماي، شۇ لەۋھەلەردە ئۇيغۇر يېزىقى بىلەن بىر قاتاردا بۇددا ئىبادەتخانىلىرىنى بىزەپ تۇرغان خەتتاتلىق سەنئىتى بويىچىمۇ گۈزەل نۇسخىلار يارىتىپ ئېستېتىك سەنئەت دەرىجىسىگە كۆتۈرۈلگەن.

قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقى خەتتاتلىرىدىن هازىر بىزگە ئىسمى مەلۇم بولغانلار مەنسۇر باخشى ۋە مەلىك باخشىلاردۇر. بۇلار تەرىپىدىن كۆچۈرۈلگەن «مىراجنامە» (مىلادى 1436) ۋە «قۇتادغۇبىلىك» نىڭ ۋېينا نۇسخىسى (1439 - يىلى ھىراتتا كۆچۈرۈلگەن) قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى ئەڭ كېيىنكى ئەسەرلەردۇر.

ئەرەب يېزىقىنىڭ تارىخى ئۇستىدە توختالغان تەتقىقاتچىلار بۇ يېزىقنىڭ ئەڭ بۇرۇنقى شەكلىنى مەقىلى يېزىقى ۋە كۇفى يېزىقى دەپ ھېسابلايدۇ.

كۇفى يېزىقى تۈركىي خەلقلەردە ئاساسەن مىمارلىق يېزىقى (ئىمارەتلەرنى زىننەتلەيدىغان يېزىق) قىلىپ ئىشلىتىلىپ كەلگەن.

سۇلۇس ۋە نەسىخ يېزىقلىرى X ئەسىردە ئىبن مۇقلە تەرىپىدىن ئىجاد قىلىنغان.

رەيھانى ۋە مۇھەققەق يېزىقلىرى XI ئەسىردە ئىبن بەۋاۋ تەرىپىدىن ئىجاد قىلىنغان.

رىققە ۋە نەۋقى يېزىقلىرىنىڭ ئىجادچىسى XI ئەسىردە ئۆتكەن ياقۇت مۇئتەسسىم دۇر. تۈركىي خەلقلەردىن كېلىپ چىققان بۇ خەتتات ئابباسىي خەلىپىلىرىدىن مۇئتە- سىمنىڭ يېقىن دوستى بولغاچقا «مۇئتەسىمى» دەپ ئاتالغان. ياقۇت خەتتاتلىقتا ئەڭ يۇقىرى دەرىجىگە يەتكەن زات بولغاچقا، ئۆز دەۋرىدە «قىبلەتۇل - كۇتتاب» (كاتىب لارنىڭ قىبلىسى) دېگەن ئۇنۋانغا ئىگە بولغان. ئۇ سۈلۈس، نەسىخ، مۇھەققەق، رەيھانى، تەۋقى ۋە رىقئە خەت نۇسخىلىرىنىڭ ئوخشاش ئۇستىسى بولغانلىقتىن «ئەقلامى ستتە» (ئالتەقەلەم) دەپ شۆھرەت قازانغان.

ئاتاقلىق خەتتاتلاردىن بولغان ئارغۇنى كامىل، ئابدۇللا مەيرافى، يەھيا سوپىي، مۇبارەكشاھى سۈيۇفى، مۇبارەكشاھى كۇتۇب ۋە شەيخ ئەخمەد سۈھرەۋەردى قاتارلىق مەشھۇر خەتتاتلار ئەنەش ياقۇت مۇئتەسىمنىڭ شاگىرتلىرى ھېسابلىنىدۇ. خەتتاتلىق كىتابلىرىدا بۇ يەتتە خەتتات «ئەساتىزەئى سەبئە» (يەتتە ئۇستاز) دەپ ئاتىلىدۇ.

خەتتاتلىقتا بۇلاردىن كېيىن، كېيىنكى قەلەم بىلەن خەت يېزىش ئۇسۇلىنى ئىجاد قىلىپ بىر مۇنچە خەت شەكلىنى تۇراقلاندۇرغان ئاتاقلىق خەتتات بۇخارالىق شەيخ مۇستاپانىڭ ئوغلى شەيخ ھەمدۇللا (؟1436 — 1519) دۇر. بۇ كىشىمۇ ئۆز دەۋرىدە «قىبلەتۇل - كۇتتاب» ئۇنۋانىغا ئىگە بولغان.

تەلىق ۋە نەستەلىق يېزىق نۇسخىلىرى ئىرانلىقلاردىن ئېلىنغان بولسىمۇ، ئەمما بۇ خەت نۇسخىلىرىنىڭ ئەڭ كۆزەل نۇسخىلىرىنى ھىرات مەكتىپىگە مەنسۇپ خەتتاتلار يارىتقان.

ھىرات مەكتىپىگە مەنسۇپ خەتتاتلاردىن سۇلتان مۇھەممەد ھىرەۋىي (XV ئەسىر ئاخىرى) ئەفەندى ئەلۋۇسەيىنى (XIV ئەسىر)، مەسئۇد ئىبن ئۇسمان كۇھىستانى (XV ئەسىر) سۇلتان ئەلى مەشھەدىلەرنى كۆرسىتىپ ئۆتۈش مۇمكىن.

بىھزاد، شاھ مۇزەففەر، مۇھەممەد مۇراد سەمەرقەندى قاتارلىق ئاتاقلىق مۇسەۋۋىر (رەسسام) لەرمۇ، ھىرات مەكتىپى خەتتاتلىرى بىلەن بىللە داڭق چىقارغان. ئالەمگە مەشھۇر شائىر ھافىز شىرازىمۇ نەستەلىق بويىچە ئۆز دەۋرىنىڭ مەشھۇر خەتتاتى بولغان.

خەتتاتلىق تارىخىدا XV ئەسىردە ئۆتكەن بۇيۇك خەتتات ئابدۇراخمان سابىتىدىن باشلاپ خەتتاتلارغا ئۇستازلىرى «ئىجازەت» بېرىش (دىپلوم بېرىش مەنسىدە) رەسمىيلەشكەن، بۇ دەۋردە ئابدۇراخمان خاتەمى (1456 — 1516) ۋە ئابدۇللا ياقۇتنىڭ نەسىخ ۋە باشقا يېزىق تۈرلىرىنى بۇرجەكلىرى يۇمىلاقلاشقان شەكىلگە كىرگۈزۈپ، مۇھەققەق ۋە رەيھانى خەت نۇسخىلىرىنى شەكىللەندۈرگەن، كېيىن بۇ ئىككى خىل خەت نۇسخىسى كەڭ ئىشلىتىلمەي پەقەت بىسمىللا يېزىقلا بولۇپ قالغان.

XVI ئەسىرلەردە مەيدانغا كەلگەن تەۋقى ۋە دىۋانى خەت نۇسخىلىرى كېيىنكى دەۋرلەردە بارا - بارا رەسمىيلىشىپ، كىتاب كۆچۈرۈشكە قارىغاندا دىۋان ئىشلىرى (ئىدارە ۋە ئالاقىلىرى) ۋە خەت - چەكلەردىلا ئىشلىتىلىدىغان بولۇپ قالغان.

تەلىق ۋە نەستەلىق خەت نۇسخىلىرى ئاساسەن ئەدەبىي ئەسەرلەر دىۋان (شېئىر توپلاملىرى) ۋە مەسنەۋىيلەردە ئىشلىتىلگەن. تارىخىي ئەسەرلەردۇ بەزىدە تەلىق خەت

نۇسخىسى بىلەن يېزىلىدىغان بولغان.
تەلىق خەت نۇسخىسى سۇلۇس خەت نۇسخىسىغا يېقىن قىلىنىلىقتا يېزىلغانلىقى ھۆسن خەت لەۋھىلىرى ئۈچۈنمۇ ئىشلىتىلىدىغان بولغان.
كۇفى خەت نۇسخىسىنىڭمۇ چېچەكلىك، سىغدالغان ۋە تۈكمىلىك نۇسخىلىرى ئىجاد قىلىنىپ بېزەك ئىشلىرىدا كۆپرەك ئىشلىتىلگەن.
نەستەلىق خەت نۇسخىسى ھىرات خەتتاتلىرى تەرىپىدىن يېزىلغان ئەدەبىي ئەسەرلەردە ئۆزىنىڭ ئالاھىدە گۈزەل نەمۇنىلىرىنى ناماياں قىلىدۇ.
ياقۇت تەرىپىدىن مەيدانغا كەلتۈرۈلگەن رىقە خەت نۇسخىسى ئادەتتىكى خەت ئالاقىدە ئىشلىتىلىدىغان ئەڭ گۈزەل نۇسخا بولۇپ تا XX ئەسىرگىچە زىيالىيلار ئارىسىدا كەڭ ئىشلىتىلىپ كەلدى.
سۇلۇس ۋە نەسىخ خەت نۇسخىلىرىدىمۇ ھەر ئەسىردە دېگۈدەك بىر مۇنچە بۈيۈك ئۇستازلار مەيدانغا كېلىپ، ئەدەبىي ۋە ئىلمىي ئەسەرلەرنىڭ كۆپچىلىكى مۇشۇ نۇسخىلاردا قەلەمگە ئېلىنغان. بولۇپمۇ ئۇ «قۇرئان» يېزىقى بولۇپ داڭق چىقارغان. كېيىنكى زامانلاردا سۇلۇس خەت نۇسخىسىنىڭ ئەڭ بۈيۈك ئۇستازلىرىدىن XVI ئەسىردە ئۆتكەن ئىسمايىل زۇھدى، XIX ئەسىردە مۇستاپا ئىززەت ۋە مۇھەممەد شەۋقى قاتارلىق خەتتاتلارنى كۆرسىتىپ ئۆتۈش مۇمكىن.
كېيىنكى دەۋرلەردە مۇستەقىل رەقەم سۇلۇس خەت نۇسخىسىنىڭ ئەڭ گۈزەل نەمۇنىلىرىنى مەيدانغا كەلتۈرگەن بولۇپ، تەتقىقاتچىلار رەقەمنىڭ ھەرپلىرىدە ئىنسان خاراكتېرىگە خاس بەزى ئامىللار بارلىقىنى، ئىنساننىڭ تۇيغۇلىرىغا، خۇشاللىق ۋە جۇشقۇنلۇقلىرىغا ستىمۇل بولىدىغان خۇسۇسىيەتلەر ئەكس ئېتىدىغانلىقىنى ئىزھار قىلىشماقتا.
خەتتاتلىق، سەنئەتنىڭ مۇھىم بىر تارمىقى بولۇش مۇناسىۋىتى بىلەن كلاسسىك ئەدەبىياتنىمىزدا خەتتاتلىق ھەققىدىمۇ بىر مۇنچە تەزكىرىلەر يېزىلغان.
بۇلاردىن بەزىلىرىنى بۇ يەردە نەقىل كەلتۈرۈپ ئۆتىمىز:
خەتتات مۇستافا ئەلى تەرىپىدىن يېزىلغان «مەناقىبى ھۇنەرۋەن» بۇ ئەسەردە خەتتاتلار بىلەن بىر قاتاردا ئاتاقلىق مۇزەھھىبلەر، مۇسەۋۋىرلەر، قەلەمتىراشچىلار، جەدۋەلكەشلەر ۋە شىرازچىلار تونۇشتۇرۇلغان.
خەتتات تەفەسزادە سەيىد ئىبراھىم تەرىپىدىن يېزىلغان «گۈلزارى سەۋاب»، مۇھەممەد نەجىب تەرىپىدىن يېزىلغان «دەۋھاتۇل - كۇتتاب»، مۇستەقىمزادە سۇلەيمان سەئىددىدىن تەرىپىدىن يېزىلغان «تۇھفەئى خەتتاتىن»، خەتتات مۇھەممەد شەمئى تەرىپىدىن يېزىلغان «تەزكىرەتۇلخەتتاتىن»، مۇستافا ھەلىمى تەرىپىدىن يېزىلغان «مىزانۇلخەت» (1850)، سۇلەيمان ئەپەندى تەرىپىدىن يېزىلغان «مىرئاتى خەتتاتىن» (1924) قاتارلىقلارنى كۆرسىتىپ ئۆتۈش مۇمكىن.

«قۇتادغۇبىلىك»نىڭ تىلى

ئىمىن تۇرسۇن

«قۇتادغۇبىلىك» ــ تارىخىي بەدىئىي ئەسەر؛ ئۇ داستان بولۇش سۈپىتى بىلەن، تىل-ئەدەبىيات تارىخى جەھەتتىنمۇ ئىنتايىن قىممەتلىك ئەدەبىي يادىكارلىق، ئىدىيە-مەدەنىيەت تارىخى نۇقتىسىدىنمۇ ئەھمىيەتلىك مەنبە. ھۆتەپەككۇر شائىرىمىز يۈسۈپ خاس ھاجىبنىڭ بۇ شاھانە ئەسىرىدە، بەدىئىي ۋاستە بىلەن ئىپادىلەنگەن بىلىم، ئاڭ-پىكىر، قانۇن-تۈزۈم، ئەدەب-ئەردەم چۈشەنچىلىرى ئۆز زامانىسىدىكى قەشقەرىيە ماددىي، تۇرمۇش شارائىتلىرىنىڭ ئىنكاسىدۇر. ئىجتىمائىي ماددى تۇرمۇش شارائىتلىرى ئىشلەپ چىقىرىش كۈچلىرىنىڭ مەلۇم تەرەققىيات سەۋىيىسىنى كۆرسىتىدۇ. خاقانىيە زامانىسىدا غەربىي ئۇيغۇرلار ۋە ئۇلارنىڭ تەركىبىگە كىرگەن تۈرلۈك قەبىلىداش مىللەتلەرنىڭ قايتىدىن بىرلىشىپ، مىللەت بولۇپ شەكىللىنىشى، بۇ بىرلىشىشكە سىمۋول بولغان مەركەزلەشكەن ھاكىمىيەتنىڭ كۈچىنىشى ــ مانا مۇشۇنداق شەرت-شارائىتلار، ئۆز نۆۋىتىدە مىللىي ئىقتىسادنىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرۈش، راۋاج تېپىۋاتقان ماددىي ئىقتىساد ئاساسىدا مەدەنىيەتنى يۈكسەلدۈرۈش، شەرقىي ۋە غەربىي ئەللەر بىلەن ئىقتىسادىي مەدەنىي ئالاقىلەرنى كېڭەيتىش ۋە چوڭقۇرلاشتۇرۇش رولىنى ئويناپبەردى.

ھەرقانداق مەدەنىيەت تەرەققىياتى زامان-ماكان ئامىللىرىغا باغلىق بولىدۇ. خاقانىيىنىڭ مەركىزىي ئۆلكىسى بولغان قەشقەرىيەدە قەدىمكى مىللىي مەدەنىيەت ئەنئەنىلىرى بار ئىدى. بۇ ئەنئەنىلەرنىڭ مەنبەسى ئۇرخۇندىن باشلانغان، قوچۇ ــ قەشقەر زېمىنلىرىدا يىلتىز تارتقان ۋە كۆكلەپ مېۋە بەرگەنىدى. ئەنجىدە بۇ زېمىندە ئۆز ئالدىغا خاس بىر «مەدەنىيەت تېپى» ۋۇجۇدقا كەلدى. بۇ «مەدەنىيەت تېپى» نىڭ ۋۇجۇدقا كېلىشىدە، شەرقتىن ــ قوچۇ ئارقىلىق ئوتتۇرا تۈزلەڭلىك مەدەنىيىتى ۋە غەربتىن ئاساسەن ئىسلام مەدەنىيىتى (ئەردەب-ئەجەم ئورتاق مەدەنىيىتى) ئىجابىي تەسىر كۆرسەتتى. بۇ مەدەنىيەت تېپى «خاقانىيە مەدەنىيىتى» دەپ ئاتالدى. بۇ مەدەنىيەتتە بەزى تۈركىي خەلقلەرگە ئورتاق بولغان ئامىللار ھۇ بار ئىدى. خاقانىيە دۆلىتىنىڭ جۇغراپىي ۋە سىياسىي ئورنى مۇنداق ئورتاق ئامىللارنىڭ كۈچىيىشىگە ئىمكانىيەت بېرەتتى. شۇڭا، خاقانىيە مەدەنىيىتىدىكى مىللەتلەر ئارا ئورتاق ئامىللارنىڭ يىغىندىسى «خەلقئارا خاقانىيە مەدەنىيىتى»

نىيىتى»نى شەكىللەندۇردى. ئەنە شۇنداق تارىخىي، جۇغراپىي، ئىجتىمائىي شارائىتلاردا ئاللىقاچان قەبىلىلەر ئىتتىپاقى راەكسىدىن چىقىپ بولغان ئىلەتلەر ئىتتىپاقىغا ئۇيۇتقا بولغان «ئۇيغۇر تىلى» ئاساسىدا بىرپۈتۈن ئومۇمىي «خاقانىيە تىلى» قېلىپلاشقانىدى.

«خاقانىيە تىلى» قۇرۇلما جەھەتتىن قارىغاندا، باي ۋە تەرەققىي قىلغان تىل ئىدى. لېكسىكىسىنىك باي ۋە مەنىلىرىنىك ئېنىق ھەم جانلىق، گىراماتىكا قائىدىلىرىنىك پۈختا، ئىستىلىستىكا ۋاستىلىرىنىك ئىپادىچان ۋە يەڭگىل بولۇشى، دورىلاوگىيە ۋە فونېتىكا جەھەتلىرىدە ئىمكان قەدەر نورمال ۋە بىردەك بولغانلىقى مەزكۇر تىلنىك كەڭ قوللىنىلىشىغا ئوڭايلىق تۇغدۇرۇپ، قاراخانىلار تەۋەسىدە ئورتاق ئەدەبىي ئىتتىلىق ۋەزىپىسىنى ئادا قىلدى.

«خاقانىيە تىلى»دا جاھانشۇمۇل، ئاجايىپ ئەدەبىي ـ ئىلمىي ئەسەرلەر مەيدانغا كەلدى. بۇ ئەسەرلەردىن بىزنىك زامانىمىزغىچە يېتىپ كەلگەنلىرى «قۇتادغۇبىلىك» بىلەن «دىۋانۇ لۇغاتىت تۈرك» قاتارلىقلار دۇر. «قۇتادغۇبىلىك» خاقانىيە تىلىنىك بەدىئىي ئىپادىسى بولۇش بىلەن بىللە، خاقانىيە ئىدىيە ـ مەدەنىيىتىنىك سىمۋولىدۇر. ئۇ ھېچقاچان تارقاق قەبىلىلەر ئىتتىپاقىدىكى مەۋجۇت پاكىتلارنى، قەبىلىلەر ئىتتىپاقىنىك خۇسۇسىيەتلىرىنى بىردىنلا ئۆزىدە بىرلەشتۈرۈۋالغان قېتىش ـ قوياش ئەسەر ئەمەس؛ ئۇ ئەللىپ يۈسۈپ خاس ھاجىپ بىر پۈتۈن يېزىق ئەدەبىي ئىلىنىك ئومۇمىي قانۇنىيەتلىرىگە، فونېتىكىلىق، لېكسىكىلىق، گىراماتىكىلىق قائىدىلىرىگە ئاساسلانغان ۋە بىرلىككە كەلگەن ئىملا قائىدە ـ سىگە رىئايە قىلغان ھالدا ياراتقان ئورىگىنال ئەسەر.

خاقانىيە تىلى بەزى ئەسەرلەردە «قەشقەر تىلى» ياكى «قەشقەر تۈركچىسى» (ھەتتا «قۇتادغۇبىلىك» نىك ئۇقەددىمىسىدە «بۇغراخان تىلى») دەپ ئاتالدى. شائىر يۈسۈپ بىلەن زامانداش ھەم يۇرتداش بولغان تىلشۇناس مەھمۇد قەشقەرى «دىۋانۇ لۇغاتىت ـ تۈرك» دە، «تۈرك تىلى» ۋە «ئوغۇز تىلى» دەپ ئىككى قولغا ئايرىغان ۋە ھازىرقى زامان تىلشۇناسلىرى «غەربىي تۈركچە» ۋە «شەرقىي تۈركچە» دەپ ئىككى قىسىمغا بۆلگەن «تۈركىي تىللار» ئائىلىسىدە، «شەرقىي تۈركچە» دە، XI ـ VI ـ ئەسىرلەردە يارىتىلغان سىياسىي، ئىقتىسادىي، ئىجتىمائىي ۋە ئەدەبىي ئەسەرلەر كۆپ سالماقنى تەشكىل قىلىدۇ. «م. قەشقەرى ئاتىغان «تۈركىي تىل» ھازىرقى ئىستىمالدىكى «شەرقىي تۈركچە» ـ بۇ «يېزىق ئەدەبىي تىلى» زامانىسىدا يارىتىلغان ئەسەرلەر ئۇيغۇر يېزىقى بىلەن يېزىلغىنى ئۈچۈن، بۇ زامان ئۇيغۇر زامانى، بۇ يېزىق تىلى ئۇيغۇرچە ھەم دېيىلىدۇ.»① شۇنىڭدەك، ئۆزبېك تىلشۇناسلىرىمۇ «ئۇيغۇر تىلى ۋە يېزىقى كېيىنكى دەۋردە شەكىللەنگەن قاراخانىي سۇلالىسى دەۋرىدىكى ئەدەبىي تىلغا (X ـ XI ئەسىرلەر)، ئوغۇز قىپچاق ئەدەبىي تىلى تەرەققىياتىغا (XII ـ XIII ئەسىرلەر)، چاغاتاي تىلىغا (XIII ـ XIV ئەسىرلەر)، كونا ئۆزبېك تىلىغا (XV ـ XIX ئەسىرلەر)، كونا تۈركىيەنىڭ تىلىغا (XVII ـ XIX ئەسىرلەر) مەلۇم دەرىجىدە تەسىر قىلدى.» ② دەپ يېزىشماقتا.

دەرۋەقە، «شەرق تۈركچىسى» دەپ ئاتالغان ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلى «خاقانىيە

تىلى» ۋە «قوچۇ ئىدىقۇت تىلى» دەپ ئىككى چوڭ شۇنكە بۆلۈنگەنىدى. لېكىندىن بۇ شۇنىلەردە ھەرجەھەتتىن ئوخشاشلىق ـ مەنبەداشلىق بولغاچقا، بۇ شۇنىلەر بىر پۈتۈن يېزىق ئەدەبىي تىلىنىڭ ئىككى قانىتى ھېسابلىناتتى. پەرق بار دېيىلسە، دىنىي ئېتىقاد بىلەن ئايرىلغان ئىدىئولوگىيىگە باغلىق ئايرىم ئىكسكا جەھەتتىكى ئۆزگىچىلىكلەر بار ئىدى، خالاس. «قوچۇ ئىدىقۇت تىلى» ئورخۇن ئابىدىلىرى تىللىرىنىڭ داۋامى بولغىنى دەك، «خاقانىيە تىلى» مۇ «ئورخۇن تىلى» نىڭ راۋاجىدۇر. «خاقانىيە تىلى ھەققىدە تەتقىق قىلغان ئالىملار بۇ تىلنىڭ ئاساسىنى «ئۇيغۇر شۇبىسى» (تىلى) تەشكىل قىلغانلىقىنى ئۇقتى. مەسىلەن، دېگۇيگنېس، فرەنچەن، رادلوف ۋە باشقا ياۋروپا ئالىملىرى قاراخانىلار سۇلالىسىنىڭ ئىدارىسىدە بولغانلارنىڭ ئاساسىي كۆپچىلىكىنى ئۇيغۇرلار تەشكىل قىلغانلىقىنى ئېنىقلىغان. ياۋروپا ئالىملىرىنىڭ ئىلمىي خۇلاسىلىرىگە ۋە ئۆزىنىڭ تەتقىقات نەتىجىسىگە ئاساسەن، تۈركىيە تىلشۇناسلىرىدىن ئەخمەد جەفەر ئوغلۇ: «تىل ۋە مەدەنىيەت جەھەتتىن م. قەشقەرنىڭ ئۆز ئەسىرىدە قارلۇقلارنى ئېتىبارىدىن ساقىت قىلىپ، ئۇلارغا قارىغاندا ئۇيغۇرلارغا ئەھمىيەتلىك ئورۇن بېرىشى قاراخانىلار دۆلىتىنىڭ رەسمىي تىلى بولغان خاقانىيە ــ قەشقەر تۈركچىسىنىڭ ئۇيغۇر تىلىغا يېقىن ئىكەنلىكىنى كۆرسەتمەكتە» ③ بۇ ئالىم يەنمۇ چوڭقۇرلاپ مۇنۇ پىكىرنى ئالغا سۈرگەن: مەھمۇد قەشقەرنىڭ ئۇيغۇر تىلى ھەققىدىكى تەتىپى بىلەن خاقانىيە تۈركچىسى ھەققىدىكى تەتىپى ئارىسىدا كۆزگە كۆرۈنەرلىك دەرىجىدە بەك يېقىنلىق بار: «دىۋان» دا ئۇيغۇر تىلىنى ئۆز تۈركچە دەپ تەتىپلىگەندەك، «خاقانىيە تۈركچىسى» مۇ ھەم ئۆز تۈركچە ھەم تۈركي تىلنىڭ ئەڭ پاساھەتلىكى، خاقانىيىنىڭ مەركىزىي ئۆلكىسىدىكى خەلقنىڭ تىلىدۇر دەپ ئالاھىدە ئىزاھلىغان. دېمەك، ئۇيغۇر تىلى ئۇ زاماندا ئىككى قولنى تەشكىل قىلىپ، ئۇنىڭ غەربىي قولى قاراخانىلار سۇلالىسى دەۋرىدە «خاقانىيە تۈركچىسى» دېگەن نام بىلەن، شەرقىي قولى بولسا (كۇچادىن دۇنخۇاڭغىچە بولغان) رايونىدا «قوچۇ تىلى» دېگەن نام بىلەن مەشھۇر بولغان.*

ئۇيغۇر يېزىق ئەدەبىي تىلىنىڭ بۇ ئىككى قولى (بۇ ئىككى قول «تۈركچە» بىلەن «ئوغۇزچە» دەپ بۆلۈنگەن ئىككى قول ئۇقۇمىدىن پەرقلىنىدۇ!) فونېتىكا جەھەتىكى ئوخشاش. «خاقانىيە تىلى» بىلەن «قوچۇ تىلى» دا سوزۇق تاۋۇشلار ئاساسەن يەتتە: ئا (a) ئە (ə) ئى (i) ئو (o) ئۇ (u) ئۆ (ö) ئۈ (ü) «ئى» (i) تاۋۇشنىڭ قېلىن تەلەپپۇز قىلىنىدىغان «ɪ» تۈرىمۇ بار ئىدى. بەزى تىلشۇناسلار بۇنىمۇ ھالدا ئۆز ئالدىغا بىر فونېما ھېسابلايدۇ. بۇ ئىككى تىلنىڭ باشقا تۈركي تىللاردىن (غەربىي تۈركي تىللاردىن) پەرقلىنىدىغان

* قاراخانىلار نىڭ ئاساسىي ئاھالىسى ۋە ھاكىمىيەت دائىرىلىرىنىڭ تىلىنىڭ تەسەببى ھەققىدە، جۈملىدىن «تۈركي تىللار ئائىلىسى» نىڭ شەرقىي گۇرۇپپىسىنى «قارلۇق ـ ئۇيغۇر» دېگەن نام بىلەن ئەمەس، «ئۇيغۇر گۇرۇپپىسى» دەپ ئاتاش كېرەكلىكى ھەققىدە. ئايرىم ماقالىدە توختىلىمىز. ــ مۇئەللىپ.

بىر ئۆزگەچىلىكى «ئە» (ə) تاۋۇشىدۇر؛ بۇ تاۋۇش غەربىي تۈركىي تىللاردا شۇ زامانىدىن تارتىپلا «ئې» (e) تەلەپپۇز قىلىنىدۇ. بۇ تاۋۇش ئەدەبىي تىل بىلەن شۇنىلەر يېقىن قەبىلىلەر تىللىرى ئوتتۇرىسىدىكى پەرقنى بىلدۈرۈشنىڭ مۇھىم بىر بەلگىسىدۇر. خاقانىيە تىلى يېقىن ئىدىقۇت تىلىدا تېخى «ئې» (e) تاۋۇشى مۇستەقىل فونېما سۈپىتىدە شەكىللەنمىگەنىدى. (مازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدا «ئې» (e) لاشتۇرۇپ ئېيتىلىدىغان سۆزلەرنىڭ ئېتىموا-گىيىسىدىن قارىغاندا، بىر بوغۇملۇق سۆزدىكى يېقىن كۆپ بوغۇملۇق سۆزلەرنىڭ بىرىنچى بوغۇمىدىكى «ئا» يېقىن «ئە» تاۋۇشىنىڭ ئاجىزلىشىشىدىن يەنى پالا تاللىشىدىن كېلىپ چىققانلىقى مەلۇم).

خاقانىيە تىلىدىكى ئەسەرلەر («تۈركىي تىللار دىۋانى» ۋە «قۇتادغۇبىلىك») بىلەن «تۇرپان تېكىستلىرى» دەپ ئاتالغان قوچۇ تىلىدىكى ۋەسىقىلەر («قوچۇ تۈرك تىلى مۇجمەلىرى»، «ئالتۇن يارۇق» قاتارلىق ئەسەرلەر) دىن ئېلىنغان مۇناسىپ سۆزۈق تاۋۇشلارنىڭ ئوخشاشلىقىغا دائىر سۆزلەردىن مىساللار:

ئاچ	ئارتات	تانۇق
ئەتلىك	بەيرەم	چەرىك/چەرىگ
ئېسىگ	تىرىگ	بىلىك/بىلىگ
(ئۇنۇق	قىرق	تېغىراق)
ئوت	ئوغرى	توي
ئۇلۇغ	بۇلۇڭ	تۇماغۇ
بۆرى	تۆشەك	چۆمچە
ئۇستۇن	كۈچ	تۈركلۈگ

ئۆزۈك تاۋۇشلار (كونسونانت) سىستېمىسىدا، 22 تاۋۇش بولۇپ، بۇلار بىر قەدەر مۇقىملاشقان. ئۆزۈك تاۋۇشلاردىن قوش كالپۇك تاۋۇشى «پ» دىن «ب» ئايرىلىپ چىقىشقا باشلىغان. «ب» تاۋۇشى بوغۇم بېشىدا كەلگەندە پۈتۈنلەي جارانغلىق تەلەپپۇز قىلىنىدۇ ۋە لەۋلەشكەن «ئۇ» سوزۇق تاۋۇشى ئالدىدا كەلگەندە، گاھىدا نەپەسسىز تەلەپپۇز قىلىنىدۇ. بۇ ھادىسە خاقانىيە ۋە قوچۇ-ئىدىقۇت تىللىرىدا ئوخشاش.

تىل ئۈستى تاۋۇشى «چ» بىلەن «ج» پۈتۈنلەي ئايرىلىپ بولمىغان. بۇ «ئىككى تىل» نىڭ بەزى شۇنىلىرىدە «چ» تاۋۇشى «ج» غا مايىل تەلەپپۇز قىلىنىدۇ؛ ئايرىم شۇنىلىرىدە «ج» تاۋۇشى «ز» (Ż) ياكى «چ» دىن ئايرىلىپ چىقىشقا باشلىغان. چەت تىللاردىن قوبۇل قىلىنغان سۆزلەرنىڭ تەلەپپۇزى مۇناسىۋىتى بىلەن «ج» مۇستەقىل فونېما سۈپىتىدە شەكىللىنىشكە يۈزلەنگەن. مەسىلەن:

قوچۇ تىلىدا «جابدۇسۇن»، خاقانىيە تىلىدا «ئاجۇن» («قۇتادغۇبىلىك») «ئەچە» («تۈركىي تىللار دىۋانى»)، «جاقراق» ــ تاز، تېغىر باش («تۈركىي تىللار دىۋانى» ۋە تۇرپان تېبابەتچىلىك ئەسەرلىرى»).

سۆز بېشىدىكى «ي» تاۋۇشى چۈشۈپ قالمايدۇ ياكى ئالماشمايدۇ، يەنى «ئى» ياكى «ج» لاشمايدۇ.

يىپار يىلان يىتتىك/ك يىلىك
يىغاچ يىنچكە يىدلار يۈز

«پ، ك، ق» تاۋۇشلىرى سۆزلەر تۈرلەنگەندە سوزۇق تاۋۇشلار ئارىلىقىدا كەلگەندىمۇ جارانسىز ھالىتىدە ساقلىنىدۇ (بۇ ھال ھازىرقى ئۇيغۇر تىلىنىڭ قەشقەر ۋە خوتەن شىۋىلىرىدە شۇ زامانداشىدەك ساقلانغان).

بۇلاق — بۇلاقى	قوناق — قوناقى
قاپاق — قاپاقى	تۇپراق — تۇپراقى
ئۆتەك — ئۆتەكسىم	تىرىك — تىرىكى
كەلەپ — كەلەپى	تۈپ — تۈپى

ھازىرقى جانلىق ئۇيغۇر تىلىدا «ئىگ» (كېسەل، ئاغرىق) دېگەندەك ئايرىم سۆزلەرنىڭ بېشىغا «ي» قوشۇپ سۆزلەش ئادىتى بار.

ئىلگىرى: ئىگ ئىگلە — دى (ـ گەن، — مەك)
ھازىر: يىگ يىگلە — دى (ـ گەن، — مەك)

تاۋۇش قۇرۇلۇشى ۋە مەنىسى جەھەتىدىن تامامەن ئوخشاش بولمىغان سۆزلەردىن مىساللار «قۇتادغۇبىلىك»، «تۈركىي تىللار دىۋانى» ۋە «ئالتۇن يارۇق»، «ئىرق بىتىگ» دىن ئېلىنىدى:

ئاتا	ئاش — ى	ئارسلان	ئەت ـ قان
ئات — ى	ئالتۇن	بارس	بەگ، بەز
بۆرى، بەلگۈ	تامىر	تەڭرى	تىلكۈ
تون كەنىم	ئورۇن ـ تۆشەك	چەرىگ/ك	سىڭىر
سۆڭۈك	ئەل	كۆز	كۆڭۈل
ئەمگ	قۇت	قۇرت	قاڭلىچى
يول	يىل	يىمچۇ	
ئىدىز	ئاربغ	ئالا	ئاچ
ئوق	ئامراق	قاتىغ	قۇرۇغ،
ياروق	كىچىگ	كۈچلۈگ	ياقىن
مەڭلىگ	تۈرلۈگ	سەۋىنچلىگ	مەڭگۈ ـ لۈگ
سانسىز	ئاتلىغ	باشلىغ	ئۈستە ـ ۈن
سۆكۈشلۈگ	چاۋىق		
بىر	ئۈچ	بىنىش	ئالتى
ئون	قىرق	يۈز	مىڭ
بىنىش ـ نچى	ئالتى ـ نچى		
بار ـ ۇر	بىر (بەر) — مەك	كەل	تۈلە
يە	سۆزلە	ئۆتۈن ـ ۈپ	سانچ
ئەشىد	ئۈركۈ	ئەۋىت	قات ـ مچ

قۇرۇ ـ پ (ماق) يەت ـ سە پۇتـ مەك قانچا
ئەردى يارۇتتى بىرلە نەلۇك
مەن سەن ئۇ، بۇ

مورفولوگىيىلىك ـ گرامماتىكىلىق خۇسۇسىيەتلەرنىڭ ئوخشاشلىق: ئىسىم كاتېگورىسى يىسىدە، «خاقانىيە تىلى» بىلەن «قوچۇ ئىدىقۇت تىلى» دا ئوخشاشلا ئالتە كېلىش بار.

كۆڭۈل
ـ نىڭ ـ كە ـ دە ـ نى ـ دىن

ئەگەر «دەكى/تەكى» ھەم كېلىش ھېسابلانسا، ئۇ چاغدا بۇ شەكىلمۇ ئوخشاش.

كۆڭۈلتەكى (ـ تەگ)

يەنە، كېلىش كاتېگورىيىسىگىمۇ كىرگۈزۈشكە بولىدىغان «كى» قوشۇمچىسىمۇ ھەر ئىككى تىلدا ئوخشاش مەنىدە كېلىدۇ.

بۇ كۈنكى بۇ كۈندە («قۇتاغۇ بىلىك») بۇ كۈنكى كۈن ـ تە («ئالتۇن يارۇق») ئۇست ـ ۈن ـ كى

شۇنىڭدەك، يەنە بىر ئالاھىدە ئوخشاشلىق شۇكى، كىشىلىك ئالماشلارغا يۆنىلىش كېلىش قوشۇمچىسى ئۇلانغاندا، ھەر ئىككى تىلدا «ن» بىلەن «گ» (ك) قوشۇلۇپ «ڭ»لىشىدۇ.

مەن ـ ماڭا سەن ـ ساڭا ئۇ ـ ئۇڭا مۇڭا (ـ ر)

ھەر ئىككى تىلدا شەخس ۋە كۆپلۈك قوشۇمچىلىرىنىڭ ئۇلاش ۋە ئىسىملاردىن ئىسىم ياساش قائىدىلىرىمۇ ئوخشاش.

كۆڭۈل ـ ۇم ـ ۇڭ ـ ى ـ لەر ـ لۇگ ـ سۇز ـ دەش

ھەر ئىككى تىلدا، مەھمۇت قەشقەرى «تۈركى تىللار دىۋانى» دا ئالاھىدە ئىزاھلىغان مۇنۇ قائىدە ئوخشاش: يەنى ئىسىملارنىڭ ئاخىرىغا «لىگ/لىغ» قوشۇمچىسى ئۇلانسا، بەزىدە تورۇن ئىسمىنى، بەزىدە نەرسە قويۇلغان يەرنى بىلدۈرىدۇ؛ بەزىدە مەستەربولۇپ كېلىدۇ؛ بۇ ئۇچ خىل ئەھۋالدىن بىرەرسىمۇ بولماي، نەرسىنىڭ ئىگىسى دېگەن مەنىدە كەلسە، ئىسىم ئاخىرىغا «لىگ/لۇگ» ياكى «لىغ/لۇغ» ئۇلىنىدۇ. (بۇ قوشۇمچىلارنىڭ جارائىسىز تۈرلىرىمۇ بار).

ئەتلىك كىشى ئەتلىگ كىشى سۆكۈشلۈگ بەلگۈلۈگ
ئوچاقلىغ ئۆي ئۇرۇغلۇق بۇغداي بۇرۇندۇقلۇغ

پېئىلنىڭ شەخسلىك زامان قوشۇمچىلىرىمۇ ھەر ئىككى تىلدا ئوخشاش بولۇپ، بىرىنچى شەخس بىرلىكى «دىم/دۇم» كۆپلۈكى «دۇك/دۇق».

ھەر ئىككى تىلدا، ئۆتكەن زامان سۈپەتداشنىڭ «ۇكە» «مەل پۇتكەن تۈرى «گىلىك/غىلىق» «ئىگلىك/ئىغلىق» «ۇگلۇك/ۇغلۇق» بىلەن ياسىلىدۇ؛ بۇيرۇق رايىغا «گىلى/كىلى» ياكى «غىلى/قىلى» قوشۇلۇش بىلەن مەقسەت پېئىلى ئىپادىلىنىدۇ.

پېئىلنىڭ تۈرلىگۈچى قوشۇمچىلىرىدىكى ئوخشاشلىقىنى ئىخچاملاپ «ۇنداق مىسال بىلەن كۆرسىتىش مۇمكىن.

يوق ـ يوقاد (ـ ات)

ـــ ۇر (ـــ مەن، ـــ سەن) ـــ تى ـــ دۇق
ـــ قىلى ـــ قۇلۇق
ـــ دىم ـــ دىلى ـــ دى (تى)
ـــ غاي/قاي ـــ مىز
ـــ قۇسۇ ـــ ماغىل
ـــ مادى
ـــ سۇ (ـــ ن)

پېئىللىنىڭ دەرىجە ئىپادىلىگۈچى جەھەتتىمۇ ھەر ئىككى تىلدا ئوخشاشلىق بار. بىرەر ئىش ـ ھەرىكەتنى بىر كىشى ئۆزى قىلسا، تۇپ سۆزگە شەخسلىك زامان قوشۇمچىلىرى ياكى «مەن»، ئەگەر بىر كىشىگە قىلدۇرسا، پېئىل تەۋرىغا ئاۋۋال «ت»، ئاندىن قىلغان بولسا، «ـــ ش» شەخسلىك زامان قوشۇمچىلىرى ئۇلىنىدۇ؛ ئىككى ياكى ئۇنىڭدىن ئارتۇق كىشى بىللە ياكى شەخسلىك زامان قوشۇمچىلىرى، كىمنىڭ قىلغانلىقىنامەلۇم بولسا، «ـ ل» ئۇلىنىدۇ.

كەل ـــ تى/ـــ دى ـــ تۇر ـــ مىز ـــ مەن ـــ مىز
ئىچ ـــ تى/ـــ دى ـــ تۇر ـــ مىز ـــ تىم ـــ تۇق/دۇق ـــ مىل

ھەر ئىككى تىلدا، ئۆتكەن زامان پېئىلنىڭ بىلدۇرىدىغان قوشۇمچە «دى»، كەلگۈسى زامان پېئىلنىڭ بىلدۇرىدىغان قوشۇمچە «دۇ». ئەگەر ھازىرقى زامانىنى بىلدۇرمەكچى بولسا، رەۋىشداشتىن كېيىن كەلگۈسى زامانىنى ئاڭلىتىش ئۈچۈن يارىدەمچى پېئىل قوللىنىلىدۇ. يەنى بىرەر ئىش ـ ھەرىكەتنىڭ ئورۇندىلىش جەريانىدا ئىكەنلىكىنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن، رەۋىشداشتىن كېيىن «يات»، «تۇر» پېئىللىرى قوشۇلىدۇ.

كەل ـــ دى (تى) ـــ مەن ـــ مىز ـــ يات
ـــ (ـــ ۇر)
ـــ ا ـــ مەن
ـــ سەن
ـــ دۇ
باس ـــ دى ـــ مەن ـــ تۇر
ـــ ا ـــ مەن
ـــ سەن
ـــ دۇ

ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدا ئىكى قوللىنىلغىنىدەك، خاقانىيە ۋە قوچۇ تىللىرىدىمۇ ئىشلىگۈچىنىڭ بىرەر ئىش ـ ھەرىكەتنى قىلىش قارارىغا كەلگەنلىكىنى بىلدۈرىدىغان سۈپەتداش بۇيرۇق رايىغا «غۇلۇق/قۇلۇق» ياكى «گۇلۇك/كۇلۇك» ئۇلىنىدۇ.

ئادىرىل ـــ غۇلۇق يوقاد (ت) ـــ قۇلۇق ئىشلەت ـــ گۇلۇك تىلە ـــ گۇلۇك

پېئىل رايلىرىدىن گۇمان ـــ ئىمكانىنى بىلدۈرۈش شەكلىمۇ خاقانىيە ۋە قوچۇ تىللىرىدا ئوخشاش قوللىنىلغان.

بول ـــ ۇر ـــ ئال ـــ ۇر بار ـــ ۇر تام ـــ ار كۆر ـــ ۇر ئۆرك ـــ ۇر

ئەمدى، كىتابخانىلىرىمىزغا «قۇتادغۇبىلىك» ۋە «ئالتۇن يارۇق» تېكىستلىرىنى كەلتۈرۈلگەن

ئۇزۇندىلەرنى سېلىشتۇرۇپ كۆرۈشنى تەۋسىيە قىلىمىز.

«قۇتادغۇبىلىك»:

يۈزى كۆركىلۈگ ئەردى كۆرۈپ كۆز قامار
سۆزى يۇمشاق ئەردى تىلى تۈز تامار

يۈزۈم كۆركى كۆركلۈگ نەقىلقىم سىلىگ
تىلەمىش تىلەككە يەتۈردۈم ئەلىگ

بۇرۇندۇقلۇغ ئول سۆز تەۋە بۇرنى تەگ
بارۇر قانچە يەتسە، تىتىر بوينى تەگ

«ئالتۇن يارۇق»:

... بىز يوقاتقۇلۇق ئەمگەنگۈلۈك بولمالىم ...
ئامراقلاردىن ئادىرىلغۇلۇق ئەمگەك بولمازۇن ...
بۇ ئۇچ تىگمىلەر ئۆز كۆڭۈللەرىنتەكى ساقىنمىش ساۋلاردىن سۆزلەشىپ،
ئول تارىخ ئىچىنتە تاقى ئىگەرۈ كىرتىلەر ...
سەۋىگلىك كۆركلۈگ مەڭزلىگ ئۇچ ئوغلان ئەرتى ...

قوچۇ ــ ئىدىقۇت زامانىدا كۆچۈرۈلگەن شېئىر ـ تەمسىللەردىن پارچىلار:

I يىلىگ بىلىك يا بەگىم — بىلىگلىگ ئەر بىلگە
بىلىگ ساڭا ئەش بولۇر — تاش قۇرسانسا قاش بولۇر
بىلىگ بىلگە ئول ئەركە — بىلىگسىزنىڭ يانغا
بىر كۈن دەۋلەت تۇش بولۇر — ئالتۇن قويسا تاش بولۇر

I ياغمۇر ياغسا قوپۇڭ بولسۇن ياپىنغۇ كەرگەك
ياۋۇز كىشى ياقىن كەلسە ئابىنغۇ كەرگەك

I قوچۇ تاغىنتا قاپلان يوق — ئوقۇتۇش بولسا ئەشلى بولۇر بولسا ئەر
قۇدۇق سۇۋىنتا بالىق يوق — بىلىك بولسا بەگلىك قىلۇر قىلسا ئەر

«قۇتادغۇبىلىك» تىن پارچىلار:

ئوقۇش قايدا بولسا ئۇلۇغلۇق بولۇر — ئوقۇش بىرلە ئەشلى ئاتا نۇر كىشى
بىلىك كىمدە بولسا بەدۇكلۈك ئالىنۇر — بىلىك بىرلە بەگلەر ئەتەر ئەل ئىشى
يەمە تۇتتى ئەش ـ تۇش ياقىن قىلدى ئۆز
ئۇلۇغقا ـ كىچىگكە ئاچۇق تۇتتى يۈز

ئىزاهلار:

① پروفېسسور. دوكتور، مۇھەررىم ئىبرىكىن «تۈرك تىلى بىلىمى»، ئىستانبۇل. 1985 ـ «تۈرك تىلى تارىخى» I ، 71 ـ بەت.

② ئو. تۈرسۇنئوف، ب. ئورۇنبايوف «ئۆزبېك ئەدەبىي تىلى تارىخى» تاشكەنت، «ئوقۇتۇچى» نەشرى، 1982. 24 ـ بەت.

③ پروف. دوكتور، ئەخمەد جەفەر ئوغلۇ «تۈرك تىلى تارىخى» ئىستانبۇل، 1984. «تۈرك تىلى تارىخى» I، 41 ـ بەت.

نەشرگە تەييارلىغۇچى: مۇھەممەتئىمىن تۇردى

(داستان)

قۇش شاھزادىنى ئېلىپ بىر سائەت قۇدرەتلىك تەكرىدم، ماڭا مەدەت قىلغايسەن» ئۇچتى. شاھزادىنى خەتەرلىك مەنزىللەردىن، يۇز كۈنلۈك ئۇزۇن مۇساپىلەردىن ئۆتكۈزۈپ، بىر چوڭ دەرەخنىڭ تۈۋىگە تاشلاپ قويدى. ئاندىن پەرۋاز ئۇرۇپ كېتىپ قالدى. بۇ كاتتا دەرەخنىڭ ئۇستىدە ھېلىقى قۇشلارنىڭ ئۇۋىسى بار ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن شاھزادە بىلەن كېيىكنىڭ ئۇ دەرەخنىڭ تۈۋىدە قويغانىدى، بۇ يەردە بىر ئەجدىھا بولۇپ ھەر يىلى بۇ قۇشلارنىڭ بالىلىرىنى ئېلىپ يەر ئىدى. شاھزادە دەرەخنىڭ سايىسىدە ئارام ئېلىپ ئولتۇراتتى. بىر ئۇلۇغ ئەجدىھا پەيدا بولۇپ قۇشنىڭ بالىلىرىغا قەست قىلدى. قۇشنىڭ بالىلىرى پەرياد قىلىشقا باشلىدى. شاھزادىنىڭ قۇش بالىلىرىغا ئىچى ئاغرىپ ئورنىدىن چاچراپ تۇردى. شاھزادە زەڭگىنىڭ ئەتىگەنلىكتىن كەسكىلى بەرگەن پالتىنى بىلىلە ئېلىپ كەلگەنىدى. ئۇ بېلىگە قىستۇرۇلغان پالتىنى قولىغا ئېلىپ «ئەي پاك ۋە قۇدرەتلىك تەڭرىم، ماڭا مەدەت قىلغايسەن» دەپ شۇنداق ئۇردىكى، ئەجدىھا تەپمۇتەك ئىككى ھەسسە بولۇپ كېسىلدى، گويا يېكى چوڭ دەرەخ يىقىلغاندەك ئاۋاز بىلەن يىقىلدى. ئۇنىڭ تېرىسىدىن بىر تاسىم تىلىپ بېلىگە مەھكەم باغلىدى. ئۆزىنى رۇستەمدەك چاغلىدى. شۇل ئەسنادا ھېلىقى قۇش غارقىراپ - شارقىراپ يېتىپ كەلدى، قۇش «مۇشۇ مەخلۇق بالىلىرىمغا زىيان ئۇرغان ئوخشايدۇ» دەپ شاھزادىگە قەست قىلدى. ئۇنىڭ مەقسىتىنى سەيپۇل مۇلۇكنى پارە - پارە قىلىشتىن ئىبارەت ئىدى. بۇنى كۆرگەن قۇشنىڭ بالىلىرى ئۇۋىسىدا پەرياد قىلىپ مۇنداق دېدى.

— ئەي ئاتا، ئۇ بىزگە ۋاپا قىلىش ئۈچۈن دۈشمىنىمىزنى ئۆلتۈردى. ئەمدى سەن ئۇنىڭغا جاپا قىلامسەن؟

بۇنى ئاڭلىغان ئاتا قۇش شاھزادىگە قەست قىلىشتىن توختىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە شاھزادىنىڭ قولىدا سۇلايمان ئەلەيھىسسالام

* بەشى ئۆتكەنكى سانىدا.

بىنك ئەگگۈشتىرى بار ئىدى. بۇ قۇشنىڭ قانىتىنىڭ سايىسى بىر كۈنلۈك يەرگە چۈشەتتى.

— ئەي ئادەم پەرزەنتى، — دېدى قۇش سۆزگە كىرىپ، — سەن مېنىڭ بالىلىرىمغا بۇنچىۋالا ياخشىلىق قىپسەن، قانداق ھاجىتىڭ بولسا ماڭا ئېيتقىن، مەن قۇدرىتىم يەتسىلا ئۇنى ئاسان قىلاي.

شاھزادە سەيپۇلمۇلۇك:

— ئەي تەڭرىنىڭ جانىۋىرى، مەن نەچچە يىللاردىن بېرى بەدبەئۇلجامال، پەرىگە ئاشىق بولۇپ كەلدىم. ئۇ پەرىنىڭ سۆرىتىنىلا كۆرۈپ ئاشىقى شەيدا بولغانىدىم. لېكىن ئۇنىڭ نەدىلىكىنى بىلمەيمەن. شۇ پەرىنى ئىزدەپ بۇ يەرلەرگە كېلىپ قالىدىم، — دېدى. قۇش مۇنداق دېدى:

— بەدبەئۇلجامال دېگەن پەرى كوھقاپ دېگەن جايدا، ئۇنىڭ بىلەن بىزنىڭ ئارىمىزدا نەچچىگەن ئۆت دېگىز لىرى بار. ئۇنىڭدىن ئۇچارلىقمۇ ئۆتەلمەيدۇ. ئۆتسەن دېگەندىمۇ قاناتلىرى كۆيۈپ تۈگەيدۇ. ئەمما مەن سېنىڭ قىلغان ياخشىلىقىڭ ئۈچۈن بۇ ئىشنى قىلاي.

قۇش بىر نەچچە بۇغا ـ مارالارنى ئەكىلىپ، تېرىسىنى تولۇمچە سويدۇرۇپ، ئىچىگە سۇ ئالدۇردى، بىر نەچچىگە گۆش قاچىلاپ، دۇمبىسىگە يۈكلەتكۈزدى، شاھزادە سەيپۇلمۇلۇكنى ئۈستىگە ئولتۇرغۇزۇپ، كوھقاپ تەرەپكە پەرۋاز قىلدى:

— ئۇك يانغا قارىسام گۆش، سول يانغا قارىسام سۇ بېرىك، — دېدى قۇش جېكىلەپ. شۇنداق كېيىن قۇش ھاۋاغا ئۆرلىدى. شاھزادە ئۇنىڭ ئۈستىدە تەق بولۇپ تۇر. دى قۇش ئۇك تەرەپكە باقسا گۆش، چەپ تەرەپكە باقسا سۇ بەردى.

شاھزادە قۇش ئۈستىدە ئاشۇنداق ھەيۋەت بىلەن يۈرۈپ، نەچچە تاغلاردىن، نەچچە دەريالاردىن، نەچچە دېڭىز ۋە ئاراللاردىن ئۆتتى. گۆش تۈگىدى، قۇش ئۇك تەرەپكە قارىدى. شاھزادە گۆش بولمىغانلىقتىن يوتىسىدىن بىر پارچە گۆش كېسىپ قۇشنىڭ ئاغزىغا تاشلىدى. قۇش ئۇنى يەپ كوھقاپقا يەتتى. قۇش:

— ئەي ئادەم ئوغلى، شۇنچە گۆش

يېددىم. ئەمما كېيىن بەرگەن گۆشۈك ئە-
جەب تاتلىق، لەززەتلىك گۆش ئىكەن.
نېمىنىك گۆشى ئىدى، — دېدى.
سەيپۇلمۇلۇك:
— ئېلىۋالغان گۆشىمىز تۈگىگە-
نىدى. ئىلاجسىز يوتامدىن بىر پارچە گۆش
كېسىپ بەردىم، — دېدى. قۇش بۇنىڭدىن
تەسىرلىنىپ، شاھزادىنىڭ يوتىسىنى قانە-
تى بىلەن بىر سىپىغانىدى، ئاۋۋالقىدەكلا
ساق-سالامەت بولدى. ئاندىن شاھزادىگە:
— مەن پۈتكۈل قۇشلار تائىپىسىنىڭ
پادىشاھى سۇمۇرغ بولىمەن. بۇندىن كېيىن
ھەر قانداق مۇشكۈل ئىش بېشىڭغا چۈشسە
مېنى ئەسكە ئالغىن، مەن شۇ ھامان ھا-
زىر بولىمەن. خەيرى-خوش، مەقسىتىڭگە يەتـ
كەيسەن، — دەپ ئۇچ دىيارىغا ياندى.
شاھزادە سەيپۇلمۇلۇك كېچىسى دە-
رەخ ئۈستىدە «ئاھ، بەدبەختۇلجامال!» دەپ
تۇنىنى تاڭغا ئۇلايتتىى. كۈندۈزى بولسا
يول يۈرەتتى. بەش كۈندە پۈتلىرى قاپـ
ىدىپ تېشىلىپ كەتتى، ماڭغۇدەك ماجالى
قالمىدى، كۆڭلىدە: «ئۇزۇمنى ئۆلتۈرۈۋالـ
سام، بۇنداق كۈلپەتلەردىن بىراقلا قۇتۇلـ
سامچۇ» دەپ ئويلىدى. يەنە ئۇزىگە ھاي
بېرىپ: «مۇنداق قىلسام مۇسۇلمانچىلىق
قائىدىسىگە توغرا كەلمەيدۇ» دەپ يولغا
راۋان بولدى. ماڭا-ماڭا يەنە بىر ئارالغا
يېتىپ كەلدى. ئۇ يەردە رەڭگا رەڭ مېۋە-
لەر پىشىپ تۇكۈلۈپ تۇراتتىى. شاھزادە
ئۇلاردىن ئىلغاپ يېدى، كېچە بولسا يەنە
دەرەخ ئۈستىدە تۇنەپ، تاڭ ئاتسا چۈشۈپ
يولغا راۋان بولدى. ئۇ يولدا كېتىۋېتىپ
بۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

بارمۇدۇر مېھنەتتە ھېچ
مەن بەندەدىن پايمالراق.

يوقتۇرۇر دۇنيادا مەندەك
بىر پەرىشان ھالراق.

يول يۈرۈپ كۈن كەچ بولدى. شاھـ
زادە يەنە دەرەخ ئۈستىگە چىقىپ ياتتى.
تاڭ ئېتىشى بىلەنلا يەنە يولنى داۋاملاشـ
تۇردى. سەيپۇلمۇلۇك ئۇزۇن مۇساپىلەرنى
بېسىپ بىر جايغا يېتىپ كەلدى. قارىغا-
نىدى، يىراقتىن بىر تاغ كۆرۈندى. ئۇ
يۇز مىڭ مۇشەققەت بىلەن تاغنىڭ ئۈسـ
تىگە چىقتى. تاغنىڭ ئېتىكىدە بىر شەھەر
كۆرۈندى. شەھەر دەرۋازىسى بېلىق سۆڭىكىدە
ياسالغان. بۇ شەھەردە تۈرلۈك-تۈرلۈك
ئىمارەتلەر سېلىنغانىدى. كوچىلىرى ئازادە،
سۈلىرى ئېقىپ تۇراتتى، شاھزادە يەنە
بىر ئىمارەتنىڭ كۆردىكى، يۇكسەكلىكتە ئاس
مانغا تاقاشقانىدى. تاملىرىغا ئالتۇن كۈ
مۇشتەك ھەل بېرىلگەنىدى. تاملىرىنىـ
سۇۋاشقا سامان ئورنىدا زەپەر
ئىشلەتكەنىدى.
— مۇشكى بىلەن ئەنبەردىن، سۇمبۇل
بىلەن زەپىراندىن بوي سالغانىدى. مۇنداق
ئىمارەتنى ئادەم بالىلىرى تاكى قىيامەت
قايىم بولغىچە ھېچ يەردە كۆرەلمەيدۇ.
ئۇ ئىمارەتنىڭ ئىچى شۇ قەدەر مەمۇرچـ
لىق بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭدا ئادەمدىن
ئەسەر-يوق ئىدى، بۇ ئىمارەت ئىچىدە
قەدىمكى ۋە ئۆزىدىكى ھەر خىل ھەر
تۈرلۈك كىيىملەر ئېسىقلىق تۇراتتى. شاھـ
زادە بۇلارنى كۆرۈپ ھەيران بولدى ۋە خۇـ
داغا ھەمدۇ-سانا ئوقۇپ تەۋەككۈل قىلىپ،
قاراقچىلاردەك قولىغا پالتىسىنى ئېلىپ
بىر ھويلىغا كىردى. بۇ ھويلىدا بىر شا-
ھانە سۇپا بار ئىدى. بۇ سۇپىنىڭ ئالتۇن-
كۈمۈشلەر بىلەن زىننەتلىگەنىدى. سۇپا
ئۈستىدە بىر تەخت قويۇلغان بولۇپ،

ئۇنىڭ باسقۇچلىرى ئالتۇندىن ئىدى. بۇ هويلىدىكى ئۆيلەرنىڭ تاملىرى، ئىشىكلىرى لەئىلى-جاۋاهىرلار بىلەن بېزەلگەنىدى. ئۇ يەردە ئالتۇن-كۈمۈش، هېقىق، ياقۇت ۋە باشقا قىممەتلىك جاۋاهىرلار بىلەن زىننەتلەنگەن قەپەسلەر ئېسىقلىق تۇراتتى، قەپەس ئىچىدە خۇش ئاۋاز قۇشلار سولانغان بولۇپ، ئۇلار تىنماي سايراپ تۇراتتى، شاهزاده تاماشا قىلىپ بىر سارايغا كەلدى. سارايدا بىر تەخت بار ئىدى. بۇ تەخت سەنەدەل ياغىچىدىن ياسالغان، ئالتۇن-كۈمۈشتە هەل بېرىپ جاۋاهىرلاردىن كۆز قويۇلغانىدى. بۇ تەختنى يىراقتىن كۆرسىمۇ ئادەمنىڭ كۆزىنى چاقنىتىپ، قاماشتۇرۇۋېتەتتى. تەخت ئۈستىگە هەر خىل ئالەبېشىل رەختلەر يېپىلغانىدى. ئۇ سارايىنىڭ قىرىق هۈجرىسى بار ئىدى. هەممىسىنىڭ ئىشىكلىرىگە زەر پەردە تارتىپ قويۇلغانىدى. ئالتۇن-كۈمۈشلەردىن چىراغ ياساپ گۈهەرلەر ياندۇرۇپ قويۇلغانىدى، هۈجرىلاردا ئالتۇن، لەئىلى-جاۋاهىرلار، گۈهەرلەر دۆۋە-دۆۋە بىلەن تۇراتتى، بۇ ئالەمدە بار بولغان هەر خىل قىممەت باهالىق نەرسىلەرنىڭ هەممىسى ئۇ هۈجرىدا بار ئىدى. شاهزاده سەيلە-تاماشا قىلىپ، يەنە بىر ئىشكىنىڭ ئالدىغا كەلدى. قارىسا ئىشىككە قۇلۇپ سېلىنىپ تىلسىمات قىلىنغان. ئىشىك ئالدىدا شىر-يىلپىزلارنى ئورۇنلاشتۇرۇپ قويۇپتۇ. بويۇنلىرىدىن ئالتۇن زەنجىر بىلەن باغلاپتۇ. شىرلار شاهزادىنى كۆرۈپ هۆركىرەپ-غارقىراپ ئېتىلىپ كەلدى. شاهزاده «بىسمىللاه» دەپ پالتا بىلەن بىر-بىرلەپ ئۇرغانىدى، پالتا تەگكەن هامان شىرلار بىر ئوت چاقناپلا غايىب بولدى. شاهزاده ئالتىدىن قۇلۇپنى چىقىپ هۈجرىغا كىردى. هۈجرىدا بىر كاتتا تەخت، تەخت ئۈستىدە بىر مەلىكە يېتىپتۇ. ئۇنىڭ يۈزى ئون تۆت كۈنلۈك تولۇن ئايدەك نۇرانە، چاچلىرى سۇمبۇل، ئاغزى پىستە-بادامدەك ئىدى. كۆرگەن ئادەمنىڭ جېنىغا ئاپەت سالاتتى. شاهزاده مەلىكىنى كۆرۈپ هەيران قالدى. چۈنكى شاهزادىنىڭ جېنىغا كۈلپەت ئوتلىرى چۈشكەنىدى. بۇ نازىنىنىڭ تەرەپ تەۋسىپ قىلىشقا هەر قانداق سۆز ئۈستىسىنىمۇ سۆز خەزىنىسى نامراتلىق قىلاتتى، مەلىكىنى تىرىك دېسە تىرىك ئەمەس، ئۆلۈك دېسە ئۆلۈك ئەمەس ئىدى، خۇددى ئۇيقۇدىكىدەك ياتاتتى. شاهزاده بۇ هالەتنى كۆرۈپ جان-جىگىرىدىن ئاشىق بولدى، ئۇنى ئۆلدىمكىن دېسە تىنىقى بار ئىدى. شاهزادىنىڭ ئىشقى توپىلاڭ قوزغىغان بولسىمۇ، يەنە ئۆزىگە ئۆزى نەسىهەت قىلىپ: «ئەي نائىنساب، بىرنى ئىزدەپ شۇنچە مۇشەققەت تارتتىڭ، تېخى مۇرادىڭغا يەتمەي تۇرۇپ، يەنە بىرنى كۆرۈپ، ئۇنىڭ دامىغا ئىلىنامسەن؟» دەپ يىغلاپ تەلمۈرۈپ ئولتۇردى. نېمىلا بولسۇن مەلىكىنى ئويغاتماق بولدى. هەر خىل ئامالارنى قىلىپ باقتى، مەلىكە ئويغانمىدى. «ئۆلۈك ئوخشايدۇ» دەپ گۇمان قىلدى، ئاغزىغا ئەينەك تۇتۇپ كۆردى. قارىسا تىرىك ئىكەن، ئەينەك نەم بولدى. ئەمما مىدىرلىمىدى. ساكىرات ئوخشايدۇ دەپ گۇمان قىلدى. قارىسا مەلىكىنىڭ بېشىدا بىر گۈل نەقىشلىك تاختاي تۇرۇپتۇ. شاهزاده كۆڭلىدە: «مۇشۇ تاختىنى ئېلىپ كېتەي، بىرەر يەردە لازىم بولۇپ قالار، بۇ يەردە ئۆزۈن تۇرماي» دەپ تاختاينى ئېلىپ ئىشىككە بارىدى. ئارقىسىغا قارىسا قىز ئورنىدىن تۇ-

رۇپ ئولتۇرۇپتۇ. تاختاينى ئېلىپ يېنىپ كەردى. قىز يەنە يىقىلدى. يەنە ئاۋۋالقى دەك بىھوش بولۇپ ياتتى، شاھزادە يەنە ئويغاتتى، مەلىكە ئويغانمىدى. تاختاينى ئېلىپ يەنە تاشقىرىغا چىقتى، شاھزادە ئىشكتىن پۇتىنى ئېلىشقا مەلىكە يەنە ئۇرنىدىن تۇردى. شاھزادە كۆڭلىدە: «بۇ شەھەر دېۋە-پەرىنىڭ ماكانى ئوخشايدۇ، بۇ مەلىكىنى مۇشۇ تاختايغا بەند قىلغان بولسا كېرەك دەپ، تاختاينى ئېلىپ يەنە تاشقىرىغا چىقتى. قارىسا مەلىكە يەنسە قوپۇپ ئولتۇرۇپتۇ. شاھزادە تاختاينى بىر ئېگىز يەردە يوشۇرۇپ قويۇپ مەلىكىنىڭ قېشىغا كەردى. قىز ئورنىدىن تۇرۇپ شاھزادىگە سالام قىلدى.

— ئەي يىگىت، — دېدى ئۇ قىز سالامدىن كېيىن، — نەدىن كەلدىڭىز؟ سىزنى بۇ يەرگە كىم ئېلىپ كەلدى؟ مېنى كىم كۆرسىتىپ قويدى؟ سىز ئىنسانمۇ ياكى پەرىشتىمۇ، كۆكتىن چۈشتىڭىزمۇ ياكى يەردىن چىقتىڭىزمۇ؟

قىز شۇ سۆزلەردىن كېيىن شاھزادىنىڭ ئايىغىغا بېشىنى ئۇرۇپ، قان ياش تۆكۈپ يىغلاپ كەتتى. شاھزادە:

— ئەي جەننەتنىڭ ھۇرى، ئۆزۈڭىز قايسى ئەنبەر ھىدلىق ئىقلىمنىڭ شاھىسىز، قايسى ئاسمانىنىڭ تولۇن ئېيىسىز، — دېدى. مەلىكە جاۋاب بېرىپ:

— مەن ھۇر ئەمەس، ئادەم پەرزەنتى، تەقدىرنىڭ تەقدىرى ۋە پەلەكنىڭ گەردىشى بىلەن بۇ يەرگە چۈشۈپ قالدىم. مەن سەرەندىپ پادىشاھىنىڭ قىزى ئىدىم. ئون ئۈچ يىل بولدى، بىر دېۋە مۇشۇ يەرگە ئېلىپ كېلىپ جېنىمنى ئاشۇ تاختايغا بەند قىلدى. شۇندىن بېرى مۇشۇ ھالەتتە تۇرۇۋاتىمەن، خۇدانىڭ ئالدىدا قانداق خاتالىق ئۆتكۈزگىنىمنى بىلمەيمەن، — دەپ يىغلىدى، ئاندىن سوئال قويۇپ: «سىز قانداق بولۇپ بۇ يەرگە كېلىپ قالدىڭىز؟» دېدى. شاھزادە سەيپۇلمۇلۇك، ئانىسىدىن تۇغۇلۇپ بېشىغا كەلگەن مېھنەت-مۇشەققەتلەرنى بىرمۇ-بىر بايان قىلدى. قىز:

— ئۇ سۈرەت كىمنىڭ سۈرىتى ئىدى كەن؟ — دەپ سورىدى. شاھزادە جاۋاب بېرىپ:

— شاھىبال ئىبنى شاھرۇخنىڭ قىزى بەدىئۇلجامالنىڭ سۈرىتى ئىكەن، — دېيىشىگە قىز يىغلاپ بىھوش بولدى، يەنە ھوشىغا كەلدى.

— ئەي قىز، — دېدى شاھزادە، — سىز بەدىئۇلجامالغا نېمە ئۈچۈن مۇنداق پىراق تارتىسىز؟ —

— مەن بەدىئۇلجامال بىلەن ئېمىلداشتۇرۇلدۇم. ئىككىمىز بىر كېچىدە تۇغۇلغان، بىر ئەمچەكنى تالىشىپ ئەمگەن، ئانامنىڭ مەندىن بۇرۇن ئىككى قىزى بار ئىكەن، يەنە ماڭا ھامىلدار بولۇپتۇ. ئانام زېرىكىپ بىزنىڭ چاھارباغقا كىرىپ چىنارنىڭ تۈۋىدە ئولتۇرۇپ مېنى تۇغۇپ ئەمچەك سېلىپ ئېمىتىپ ئولتۇرغانىكەن، بىر پەرى مەزلۇم چىنارىدىن چۈشۈپ ئانامغا تەزىم قىپتۇ، ئاندىن دۇررى ياقۇت گۆھەر-مەرۋايىتلار بار ھەميانىدىن بىرنى ئالدىدا قويۇپتۇ:

— مەن شەھبال ئىبنى شاھرۇخنىڭ ئايالى بولسەن، — دەپتۇ ئۇ ئايال ئانامغا، — ھامىلدار ئىدىم، زېرىكىپ جاھان تاماشاسىغا چىققانىدىم، مۇشۇ چىنارنىڭ ئۈستىدە كۆزۈم يورۇدى، بۇ باغنىڭ مېۋىلىرىدىن يېدىم، ئەمدى يانماقچىمەن. سىز

بىلەن خوشلىشىپ ۋىزالاشماقا كەلدىم. ئانام ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ:

— ئۇنداق بولسا مەن ئۇ قىزىڭىزنى بىر ئېمىتىپ بەرسەم، — دەپتۇ، پەرىزات قىزىنى ئانامنىڭ ئېتىكىگە سېلىپ بېرىپتۇ. ئانام ئۇ قىزنىڭ ھۆسن جامالىنى كۆرۈپ بەھۇش بولۇپتۇ. پەرى قىز ئانامنىڭ ئەمچىكىنى ئېغزىغا سېلىش بىلەنلا ئانام خۇددىنى يوقىتىپتۇ، يەنە ھوشىغا كېلىپتۇ.

— بۇ بالىنى بىر كۆرۈش بىلەن يۈرىكىمگە ئوت چۈشتى. يەنە كۆرمەسەم چىدىيالمايمەن، مېنى بالىڭىزغا ئىنىكئانا قىلىۋېلىڭ، — دېگەنىكەن، پەرىزات:

— سىز بالىلىرىڭىزنى تاشلاپ، ئۆز ئاكانىڭىزدىن، كېچىپ بىزنىڭ يېنىمىزدا ئىدالمايسىز، بىزنىڭ كەلمىكىمىز ئاسان، بىز ھەمىشە ئۇچۇپ يۈرىمىز، مەن قىزىمنى ھەر ئايدا بىر قېتىم ئىۋەتەي، ئون كۈن تۇرۇپ يانسۇن. سىزمۇ قىزىڭىزنى ماڭا بېرىڭ مەنمۇ ئېمىتىپ بېرەي، — دەپتۇ. ئانام مېنى ئۇنىڭ قۇچىقىغا سېلىپ بېرىپتۇ، مېنى ئېمىتىپتۇ. ماڭا مۇشۇ قىسمەت كەلگۈچە ھەر ئايدا بىر كېلەتتىم. ئويناپ كۈلۈپ يۈرەر ئىدۇق. ھازىرمۇ ئېھتىمال كېلىشى مۇمكىن، ئۇنىڭ مۇبارەك ئىسمى بەدىئۇلجامال ئىدى. بىر كۈنى نۇرغۇن قىزلار بىلەن چاھار باغدا سۇغا چۈشۈپ ئويناپ يۈرەتتۇق. ھاۋا تۈتۈلدى، بىر قۇش سۈرەتلىك نەرسە يېتىپ كېلىپ، ئېنى تۇتۇپ ھاۋاغا ئېلىپ چىقتى. قورقۇپ كۆزۈمنى يۇمدۇم. كۆزۈمنى ئاچسام ئۆزۈمنى مۇشۇ سارايدا كۆردۇم. بېشىمدا بىر يىگىت ئولتۇرۇپتۇ. ھەيران بولدۇم. ماڭا سالام قىلدى، قورقتۇم ۋە تىترىدىم، ئۇ: «قورقماڭ مەن قۇلىڭىزمەن پادىشاھنىڭ ئوغلىمەن. ئېتىم ئەسۇەد. مەن سىزگە ئاشىق ئىدىم. شۇڭا سىزنى بۇ يەرگە ئېلىپ كەلدىم. ئەمدى خاتىرجەم بولۇڭ، ئاتا-ئانىڭىزنى، دىيارىڭىزنى ئۇنتۇڭ. ھەر قانداق ئادەم پەرزەنتىنىڭ قەدىمى بۇ يەرگە يېتىپ كېلەلمەيدۇ» دەپ، مېنى ھەر خىل ئۇسۇللار بىلەن ئالدىدى. لېكىن مەن بويسۇنمىدىم. ئاخىر مېنى ئاشۇ تاختىغا بەند قىلدى. ھەر ئايدا بىر قېتىم كېلىپ، يۈزۈمنى ئېچىپ، سۇ ۋە ئانام بېرىدۇ. قايتار ۋاقتىدا يەنە شۇ تاختىغا بەند قىلىپ قويۇپ كېتىدۇ. كەلگەندە: «مەن كەتكىلى نەچچە كۈن بولدى؟» دەپ سورايدۇ. مەن: «بىر سائەت بولدى.» دەپ جاۋاب بېرىمەن.

— قىز ئۆزىنىڭ بۇ سەرگۈزەشتىلىرىنى بايان قىلىپ كۆپ يىغلىدى، سەۋەبىنى ئاڭلاپ بۇ سۆزلەرنى

— بۇ بەك خەتەرلىك ھەم قورقۇنچلۇق يەر ئىكەن. دېۋە كەلسە مېنى ئۆلتۈرىدۇ، — دېدى.

— مەن بىر ئىلاجسىز بىچارىمەن، — دېدى قىز، — يۈرتۇمدا بولسام، سىزگە بەدىئۇلجامالنى كۆرسەتكەن بولاتتىم، ئىلاجى بولسا مېنى بۇ دېۋىدىن قۇتقازسىڭىز، بەدىئۇلجامال پەرىنى سىزگە مەن كۆرسىتىمەن. بۇ دېۋە يەنە بەش كۈندىن كېيىن كېلىدۇ.

— ئەي قىز، — دېدى شاھزادە، — سىز يەنە ئاۋۋالقىدەك يېتىڭ، تاختايىنى بېشىڭىزدا قويايلى، ئۆزۈم يوشۇرۇنۇپ تۇرايلى، دېۋە كېلىپ ئىشقىۋازلىق قىلسا، تازا نازا پەيدا قىلىپ، يىغلاپ تۇرۇپ: «ئاتا-ئانامنى كۆرگۈم كېلىپ قالدى، كۆرۈشتۇرۇڭ» دەڭ. ئەگەر كۆرمەيسەن دېسە «ئەمىسە

ماڭا مۇھەببەتىڭىز بولسا، جېنىڭىزنى ماڭا بېرىڭ ۋە مەن جېنىمنى سىزگە بېرەي» دەڭ. ئەكەر غەزەپ قىلسا: «مېنى يار ۋە دىيارىمدىن ئاتا ـ ئانامدىن ئاجرىتىپ كەلـ دىڭىز، مەن مەزلۇم ئاجىز. بىر ئېغىز سۆز سورىسام ماڭا نېمىشقا غەزەپ قىلمىسىز، مەن سىزگە نېمە قىلدىم. مېنىڭ قولۇمدىن نېمە كېلىدۇ،» دەڭ، ئەگەر مېنىڭ جېنىمـ نى نېمە قىلسەن، دېسە، «بىزنىڭ جېنىـ مىزنى ئەزرائىل ئالىدۇ. سىزنىڭ جېنىڭىزنى ئالمايدىغان ئوخشايدۇ، ئەگەر جېنىڭىزنى ماڭا بەرسىڭىز مەن ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرسەم، ئاتا ـ ئانامنى كۆرسەم، ئەجەب ئەمەس دېگەن خىيال بىلەن سورىدىم، دەڭ. يەنە «بىزلەرنىڭ جېنىمىزنىڭۇ ئەزرائىل ئالىدۇ، سىزلەرنىڭ جېنىڭىزلارنى كىم ئالىدۇ؟» دەپ سوراڭ. ئۇ بىر نېمە دەر. كېلىپ كەتكەندىن كېيىن يەنە كۆرۈشەيلى.

قىز ياتتى ، شاھزادە تاختايىنى قىزـ نىڭ بېشىدا قويدى. ئۆزىدىنى پىنھان يەرگە يوشۇردى. ئالتىنچى كۈنى شاھزادە يەنە قىزنىڭ قېشىغا كىردى. قىز ھوشسىز يېتىپـ تۇ، تاختايىنى ئىشىك ئالدىغا ئېلىپ چىقتى، قىز ئورنىدىن قوپۇپ ئولتۇردى. سەيپۇلـ مۇلۇك كىرىپ قىزدىن:

ـ كەلدىمۇ؟ ـ دەپ سورىدى. قىز:

ـ تۈنۈگۈن كېلىپ كەتتى، سىز دېگەن سۆزنى سورىدىم، يۈزۈمگە بىر كاچات ئۇردى. يىغلاپ دېدىمكى: «مېنى بىكاردىنـ بىكار رەسۋا قىلمىسەن. يار ۋە دىيارىمدىن، ئاتا ـ ئانامدىن ئايرىدىڭ. مەن غېرىب بەـ چارىمەن.» شۇ سۆزلەردىن كېيىن ئۇنىڭ ماڭا ئىچى ئاغرىدى.

ـ ئەي گۈزىلىم، مەن چاقچاق قىلـ دىم، ـ دېدى ئۇ مېنى بەزلەپ.

ـ ماڭا مۇھەببەتىڭىز بولسا سىز جېنىڭىزنى ماڭا بېرىسىڭ، مەنمۇ جېنىمنى سىزگە بېرەي. ئەككىمىز جېنىمىزنى بىرـ بىرىمىزگە پىدا قىلايلى دېدىم.

ـ مېنىڭ جېنىمنى نېمە قىلمىسەن؟ ـ دېدى ئۇ.

ـ بىزنىڭ جېنىمىزنى ئەزرائىل ئالـ دىكەن. سىزنىڭ جېنىڭىزنى ئالمايدىغان ئوخشايدۇ. ئۇزاق ئۆمۈر كۆرىدىكەنسىز. سىز جېنىڭىزنى ماڭا بەرسىڭىز مەنمۇ ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرسەم، ئاتا ـ ئانامنى كۆرەرـ مەنمىكىن، ـ دېدىم. دېۋە:

ـ مېنىڭ جېنىم تىلسىم قىلىنغان، ـ دېدى.

ـ ئەگەر سىزگە ئادەملەر قەست قىلماقچى بولسا كۈچى يېتەمدۇ؟ ـ دېسەم دېۋە:

ـ ھەر كىشىدە سۇلايمان ئەلەيھىسساـ لامنىڭ ئۇزۈكى بولسا، «مۇشۇ ئۇزۈكنىڭ ھەققى ھۈرمىتىدىن دېۋە ئەسۋەدنىڭ جەـ نىنى چىقارغىن» دەپ، ئۇزۈكنى مۇھىت دەريياسىغا ئېلىپ بارسا، دەريانىڭ تېگىدىن بىر پولات ساندۇق چىقىدۇ. ساندۇقنىڭ ئالتۇن ئاچقۇسى بار، ئۇنىڭ بىلەن ساندۇقـ نى ئاچسا، ئۇنىڭ ئىچىدىن يەنە بىر سانـ دۇق چىقىدۇ. ئۇ ساندۇق ئالتۇن بىلەن نەقىشـ لەنگەن، ئۇنىڭ ئىچىدە بىر قەدەھ بار، ئۇ قەدەھنىڭ ئىچىدە بىر كۆك كەپتەر بار. شۇ كەپتەرنى ئۆلتۈرسە مەن ئاندىن ئۆلىمەن. بولمىسا ھەر قانداق كىشى مېنى ئۆلتۈرەلـ مەيدۇ دېدى، ـ دېدى.

سەيپۇلمۇلۇك بۇ خۇش خەۋەرنى ئېلاپ قىزنىڭ بېشىدىن نەچچە ئايلىنىپ چىقتى. ئاندىن:

ـ ھەزرىتى سۇلايمان ئەلەيھىسساـ لامنىڭ ئۇزۈكى مەندە بار، ـ دەپ سۆيۈنـ

گەن ھالدا قىزنى ئېلىپ دەريا لېۋىگە باردى. غۇسلى تەرەت ئېلىپ ئىككى رەكئەت نامازشۇكرانە ئوقۇدى. مۇناجات قىلىپ:

— ئەي مۇقەددەس تەڭرى، بۇ مۇشكۈلىمىزنى ئاسان قىلغايسەن، بۇ ئۇزۇكنىڭ ھەققى - ھۇرمىتىدىن ئەسۋەد دېگەن دېۋىنىڭ جېنىنى بىزگە چىقىرىپ بەرگىن، — دەپ ئۇزۇكنى دەريا غا تەگكۈزدى. قارىسا بىر ساندۇق دەريا يۈزىگە چىقتى، ساندۇقنى ئېلىپ ئۆيلىرىگە باردى - دە، ساندۇقنى ئېچىپ كەپتەرنى ئۆلتۈردى. بىر سائەتتىن كېيىن بىر قارا بوران پەيدا بولۇپ، ئالەمنى چاڭ توزان قاپلىدى. بىر تاغدەك نەرسە ھاۋادىن يەرگە يېقىلدى - دە، ھەققەجان تەسلىم بولدى، قىز بۇنى كۆرۈپ:

— مېنى بۇ يەرگە ئېلىپ كەلگەن مۇشۇ دېۋە ئىدى، — دېدى.

— «ئىبلىس، ئىبلىس!» دېگەن ئاۋاز بىلەن تەڭ ھاۋادىن قان تامدى. ئاندىن كېيىن ھاۋا ئېچىلدى. ئۇلار بۇ خەتەردىن قۇتۇلغىنىغا خۇدايىتائالاغا ھەمدۇ - سانا ئېيتىپ بۇ يەردىن كېتىشنىڭ پىكرىنى قىلدى. ياغاچلاردىن سال ياسىدى، سالغا ياقۇت، ئالتۇن، كۈمۈش جاۋاھىرلارنى، مەرۋايىتلارنى، ئىشقىلىپ ئادەمگە لازىملىق قىممەت نەرسىلەرنى سېلىپ ئۇزۇلرىنى سالغا ئېلىپ، يولغا راۋان بولدى. يەيدىغان تائامى خورما ئىدى. تۆيۈقسىز بىر دەھشەت چاقىرغان قاتتىق ئاۋاز پەيدا بولۇپ سال گۈمران بولۇشقا تاس قالدى. بۇ كاتتا ئاۋازنىڭ كۈچى بىلەن بەش كۈنلۈك يولنى بىر سائەتتە باستى. خورمىلار تۈگىدى. بىر ئازالغا چىقتى، ھەر تۈرلۈك مېۋىلەر بار ئىدى. ئالدى بىلەن گالغا سالدى. ئاندىن سالغا ئالدى. ئۇزۇلرىنى ھەم سالغا ئېلىپ يولغا راۋان بولدى.

ئەلقىسسە، ئۇلار شۇ ماڭغانچە ئۇچ ئاي يول يۈردى، ھېچ ئاۋاتلىق ياكى ھەمۇرچىلىق ئازالغا چىقالمىدى. يەرگە قارىسا سۇ، ئاسمانغا قارىسا كۆك كۆرۈنەتتى. سەيپۇلمۇلۇكنىڭ كۆزى ئۇيقۇغا باردى، ھەلكە سالنى سۈرۈپ ماڭاتتى، قارىسا بىر مەخلۇق سالنى چىشلەپ ئاغزىغا ئېلىپ تۇرۇپتۇ، مەلىكە ئالدىراپ شاھزادىنى ئويغاتتى، شاھزادە قولىغا پالتىنى ئېلىپ شۇنداغ ئۇردىكى، بىر كاتتا لەھەك ئىككى پارە بولدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار بۇ خەتەردىن قۇتۇلدى. يەنە نەچچە كۈن يول يۈرۈپ، بىر ئازالغا يېتىپ كەلدى. بۇ يەردە نەچچە تۈرلۈك مېۋىلەرنى يەپ، بىر

نەچچە كۈن تۇردى.

بىر كۈنى ئۇلارنىڭ قۇلقىغا ئادەملەرنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى. ئاستا كېلىپ قارىسا بىر بۆلەك سودىگەرلەر بۇ يەرگە چۈشۈپتۇ. شاھزادە ئۇلارنىڭ ئالدىغا بېرىپ ھال-ئەھۋال ئېيتىپ، ھاردۇق سورىدى. ئاندىن:

— سىلەر قايسى شەھەردىن كەلدىڭلار؟ قايسى شەھەرگە بارىسىلەر؟ — دېدى.

— بىز ۋەسەت شەھىرىدىن كەلدۇق، — دېدى سودىگەرلەر، — سەرەندىپ شەھىرىگە بارىمىز. پادىشاھىمىزنىڭ ئېتى تاجۇلمۇلۇك شاھزادە يەنە:

— ئۇ مەملىكەت بۇ يەردىن قانچىلىك يىراقلىقتا؟ — دەپ سورىدى. سودىگەرلەر:

— شەھىرى ۋەسەتنىڭ بۇ يەر بىلەن ئارىلىقى بەش-ئالته پەرسەخ ① كېلىدۇ، — دېدى.

شاھزادە ئۇلارنىڭ سۆزىنى مەلىكىگە بېرىپ ئېيتتى، مەلىكە:

— ئۇنداق بولسا بۇ ئىش ئوقتاسىغا كېلىپ رويابقا چىقىش ئالدىدا تۇرۇپتۇ، — دېدى. مەلىكە بىلەن شاھزادە ۋەسەت شەھىرىگە راۋان بولدى. تاجۇلمۇلۇك مەلىكىنىڭ ئاتىسى بىلەن تۇغقان ئىدى. شاھزادە شەھەرگە يېقىن يەردە مەلىكىنى توختىتىپ قويۇپ ئۆزى شەھەرگە كىردى. پادىشاھ تاجۇلمۇلۇك بىلەن كۆرۈشتى. پادىشاھ شاھزادىنى كۆرۈپ كۆڭلىدە: «بۇ گويا جەننەتنىڭ ھۇرلىرىدەك كېلىشكەن خۇش خۇي كىشى ئىكەن، ئېسىل كىشىلەردىن بولسا كېرەك» دەپ ئويلىدى، شاھزادىدىن:

— ئەي يىگىت، مۇساپىرلىقىڭ كۆرۈ-

نىسىز، قەيەردىن كەلدىڭىز؟ نەگە بارىسىز؟ — دەپ سورىدى، شاھزادە سەيپۇلمۇلۇككە جاۋاب بېرىپ:

— ئەي پادىشاھى ئالەم، پېقىر بەندىلىرى مىسىر شەھىرىدىن بولىمەن، — دېدى. تاجۇلمۇلۇك:

— قانداق بولۇپ بۇ يەرگە كېلىپ چۈشتىڭىز؟ — دېدى.

بېشىمدىن ئۆتكەن ئىشلار كۆپ، — دېدى شاھزادە، — سۆزلىسەم بەك ئۇزۇن، ئۆزلىرىنى مالال قىلىمەن.

پادىشاھ:

— سىز مىسىردىن چىققىلى قانچە زامان بولدى؟ — دېدى.

— بۇ يىل ئون ئۈچ يىل بولدى، — دېدى شاھزادە، ئاندىن بۇ ئون ئۈچ يىلدا تارتقان مېھنەت ـ مۇشەققەتلىرىنى تولۇق سۆزلەپ بەردى، شاھزادىنىڭ سۆزىنى ئاڭلىغان پادىشاھنىڭ كۆڭلى بۇزۇلۇپ يىغلاشقا باشلىدى:

— ئاغامنىڭ بىر قىزى يوقام كەتكىلى ئون ئۈچ يىل بولدى. ھېچ يەردىن خەۋىرىنى ئالالمىدۇق، — دېدى پادىشاھ ياش تۆكۈپ.

— خاتىرجەم بولغايلا، — دېدى شاھزادە، — پېقىرلىرى ئۇ قىزنى بىرگە ئېلىپ كەلدىم، رۇخسەت بولسا، ئۇنى ئېلىپ كېلىپ ھازىر قىلاي، — شاھزادىنىڭ بۇ سۆزىنى ئاڭلىغان پادىشاھ ئورنىدىن يۇگۈرۈپ قوپۇپ، شاھزادىنىڭ قولىنى سۆيۈپ تۇرۇپ:

— ئەي ئەزىز بۇرادەر، ھازىر ئۇنى نەدە، — دەپ سورىدى. شاھزادە:

— مەن باشلاپ بېرىپ سىلەرنى كۆرۈشتۈرەي. دەپ، پادىشاھنى باشلاپ

① پەرسەخ ـ ئۇزۇنلۇق ئۆلچىمى

بىردىپ ئىككىسىنى كۆرۈشتۈردى. ئىككىسى بىر-بىرىنى كۆرۈپ بىر-بىرىنىڭ ئاياقلىرىغا يىقىلىپ ئۆزلىرىنى تۇتالمىغاي تولا يىغلاپ، بىھوش بولدى. مۇلازىملار ئۇلارنى ھوشىغا كەلتۈردى. مەلىكىنىڭ دادىسىغا خۇش خەۋەر يەتكۈزۈشكە ئادەم ئىۋەتىپ ئۆزى شاھزادە سەيپۇلمۇلۇك بىلەن مەلىكىنى ئوردىغا باشلاپ كەلدى. ھەمدە شاھزادىگە باشتىن-ئاياغ پادىشاھا-نە كىيىم كىيدۈرۈپ ئۇچقۇر ئاتلارنى ئىنئام بەردى. كۆپ ئىززەت-ئىكرام قىلدى. بۇ خۇشاللىق ئۇچۇن ئون يەتتە كېچە-كۈندۈز شاراب ئىچىپ، جاھان تاماشاسىنى قىلدى. ئاندىن كېيىن سەپرىنى قىلدى. پادىشاھ شاھزادە بىلەن ملىكىگە سەرۇپاي كىيدۈرۈپ، يۈز مىڭ ھەشەمەتلەر بىلەن زىبۇ-زىننەت بېرىپ، سەپرىنىدىپ شەھەرىگە يولغا سالدى.

ئەلقىسسە، تاجۇلمۇلۇك ئەۋەتكەن كىشى بېرىپ قىزنىڭ خۇش خەۋىرىنى ئېيتىپ، ئۇلۇغ ئىلتىپاتقا ئېرىشتى. سەپرىنىدىپ پادىشاھىنىڭ ئۇرۇغ-تۇغقان قاياشلىرى، ئاتا-ئانىسى ۋە مەلىكىگە ئىشتىياق تارتقان ئادەملەر لازىملىق نەرسىلەرنى تەييار قىلىپ، مەلىكىنىڭ ئالدىغا چىقىش ئۇچۇن يولغا راۋان بولدى. ئۇلار مەلىكە بىلەن يولدا ئۇچرىشىپ شۇنداق يىغلاشتىكى، زېمىندىكى تاغۇ-تاش، دەريا-دېڭىز، ئورمان، ئاسمان يەر ھەممىسى لەرزىگە كېلىپ پىغان قىلدى. ئۇلار يىغلىشىپ بولۇپ شاھزادىدىن تولدىن تولا مىننەتدار بولدى، ئاندىن ھەممىسىنى ئىززەت-ئىكرام بىلەن سەپرىنىدىپ شەھەرىگە ئېلىپ كەلدى. سەپرىنىدىپ پادىشاھى بولغان ۋەقەلىرىنى باشتىن-ئاياغ ئىشتىپ زار-زار يىغلىدى. چوڭ-كىچىك ھەممىسى ئۇھ تارتىپ شاھزادىنى قۇچاقلىشىپ كۆپتىن-كۆپ ئىلتىپاتلار قىلدى. نەچچە كۈن ئەيش-ئىشرەت بىلەن مەشغۇل بولدى. ئۇلار شاھزادىدىن بىردەمۇ ئايرىلىشقا كۆزى قىيمايدىغان دەرىجىگە بېرىپ قالدى. ھەر كۈنلۈكى ئۇنىڭغا باشقا-باشقا كىيىم كىيدۈرۈپ، كۆڭۈل ئىزھار قىلىشتى. پادىشاھ قىزى بىلەن ساق-سالامەت دىدارلاشقانلىقىنىڭ خۇشاللىقىدا، شاھزادىنى كۈندۈزلىرى ئۆزىگە ھەمراھ قىلىپ شىكارغا ئېلىپ چىقسا، كېچىسى ئۇنىڭ يېنىدا ھەمراھ بولۇپ ئولتۇراتتى.

بىر كۈنى شاھزادە سەيپۇلمۇلۇك مەلىكىدىن:

— ئەي مەلىكە، مەھبۇبەم بەدىئۇل-جامال سىزنى كۆرگىلى كېلەرمۇ ياكى مەن ئۆزۈم ئۇنى ئىزدەپ بارىمەنمۇ، — دېدى.

— ئىزدىمەك ھاجەت ئەمەس، — دېدى مەلىكە، — يەنە ئون كۈندىن كېيىن ئۇئۆزى مېنى كۆرگىلى كېلەرمىش. شاھزادە مەلىكىنىڭ بۇ سۆزىدىن سۆيۈنۈپ بۇبەيىتنى ئوقۇدى.

نەخۇشدۇر كەلسە مەھبۇبەم
ئىرەمنىڭ گۈلزارىدىن،
كىرپىكىم بىلەن سۈرۈتسەم
گەردىنى رۇخسارىدىن.

دەپ بىر ئاھ تارتىپ ئىشقىنىڭ تېخىمۇ ئاشقانلىقىنى بىلدۈردى. بۇنى كۆرگەنلەر: «ئەتە شىكارغا چىقسا، ئىشق پىراقى ئازراق بولسىمۇ ئۇنتۇلۇپ، كۆڭلى كۆتۈرۈلۈپ قالار» دەپ، شاھزادىنى شىكارغا چىقىشقا تەكلىپ قىلدى. شاھزادە ماقۇل بول-

دى. ئەتسى سەھەردە شىكارغا ئاتلانىدى. شاھزادە كوچىدا كېتىۋاتسا تۇيۇقسىز سائىدقا ئوخشايدىغان بىرسىگە كۆزى چۈشۈپ قالدى. قارسا ئۇ بىر تامغا يۆلىنىپ بويىنىنى قىسىپ تۇرۇپتۇ. ئۇنىڭ ئۇچىسىدا بىر ئەسكى چاپان چىرايى سەپرىق، ئۆزى ئورۇق، پۇتىدا چورۇق تۇرغىدەك. ئىچى ئاغرىپ، مۇلازىملارغا ئىشارەت قىلدى.

— مەن ئوۋدىن قايتىپ كەلگىچە بۇ كىشىنى ساقلاپ تۇرۇڭلار، يىتتۈرۈپ قويماڭلار، — دەپ ئۆزلىرى شىكارغا يۈرۈپ كەتتى.

شاھزادىنىڭ مۇلازىملىرى سائىدنى تۇتۇپ ئۇرۇپ، باغلاپ قويدى. بۇ بىچارە غېرىب ئۇلارغا:

— مەندىن نېمە خاتالىق ئۆتتى. پادىشاھقا نېمە يامانلىقىم يەتتىكىن، — دەپ نالە قىلدى. سائىد كۆڭلىدە: «ئۇنىڭ ئادەملىرى مۇنچە جاپا قىلسا، ئۆزى كەلسە ئۆلتۈرگىدەك» دەپ ئويلاپ ۋاقتىنى غەنىمەت بىلىپ، بوشىنىپ قاچماقچى بولدى، بىر يەرگە بېرىپ يوشۇرۇندى. مۇلازىملار سائىدنىڭ قاچقانلىقىدىن خەۋەر تېپىپ، ئۇنى ئىزدەپ تاپتى. ئۇرۇپ سوقۇپ زىندانغا سالدى. ۋاقتىكى شاھزادە ئوۋدىنى قايتىپ كەلدى. ھەمدە مەجلىس تۈزۈپ، مەي شاراب ئىچىشكە مەشغۇل بولدى. ئۇچ كۈندىن كېيىن سائىد ئېسىگە كېلىپ خىزمەتچىلىرىدىن:

— مەن ساقلاڭلار دېگەن كىشى قېنى؟ — دەپ سورىدى. خىزمەتكارلار:

— ئەي سۇلتانىم باكەرەم ئۇ كىشى ھەزرەتلىرىگە نېمە قىلغان ئىدىكىن، بىز ئۇنى ئۇرۇپ - سوقۇپ باغلاپ قويغانىدۇق. بەكمۇ يامان نېمىكەن. باغلاقتىن بوشىنىپ قېچىپ كېتىپتۇ. ئىزدەپ تېپىپ بەنە ئۇرۇپ زىندانغا سولاپ قويدۇق، — دېدى.

شاھزادە:

— مۇساپىردەك كۆرۈنەتتى. دەرھال ئېلىپ كېلىڭلار! — دېدى. ئۇلار بېرىپ سائىدنى زىندانىدىن ئېلىپ كەلدى. يولدا كەلگىچە سائىد بىچارە قورقۇپ يۈز مىڭ ۋەھشەت ئەندىشىلەر بىلەن شاھزادىنىڭ ئالدىغا كەلدى. تەزىم بەجا كەلتۈردى. قول باغلاپ ئاجىزانە ھالدا يىغلاپ تەلمۈرۈپ تۇردى. شاھزادە:

— ئەي يىگىت، مۇساپىر كۆرۈنمىسىز، قايسى باغنىڭ گۈلىسىز؟ قايسى چىمەننىڭ بۈلبۈلىسىز؟ قەيەردىن كەلدىڭىز؟ نەگە بارىسىز، — دەپ سورىدى. سائىد:

— ئەي سۇلتانى ئالەم، پىقىر بەندىلىرى مىسىر شەھرىدىن بولىمەن. بۇ يىل ئون ئۈچ يىل بولدى، غېرىب بىچارە رىدۇرمەن. پادىشاھىمدىن ئايرىلدىم، — دەپ بۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

ئۇلۇغ مۇڭلار مېنىڭ باشىمغا چۈشتى،
قارا ساچىم ئۆسۈپ قاشىمغا چۈشتى.
ماڭا يالغۇز ئەمەس مېھنەت مۇشەققەت
شەھەنشاھىم ئىمىلداشىمغا چۈشتى.

دەپ غەزەلنى تۈگەتكەن ھامان سەيپۇل مۇلۇكنىڭ كۆڭلى بۇزۇلۇپ:

— ئېيتىڭىز نېمە؟ — دەپ سورىدى.

— سائىد، — دەپ جاۋاب بەردى ئۇ بىچارە. شاھزادە.

— مەن سەيپۇلمۇلۇك بولىمەن، ئاھ، قەرىندىشىم، — دەپ دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ ئۆزىنى سائىدغا ئاتتى. سائىدمۇ ئۆزىنى شاھزادىگە ئېتىپ، قۇچاقلىشىپ ئۆرۈشتى. شۇنداق يىغلاشتىكى، بۇلارنىڭ

يىغىسىنى كۆرگەن سەرەنجىپ خەلقىمۇ ماتەم تۇتتى. يەر ئاسمان لەرزىگە كېلىپ، ئاسمان ياش تۆكتى. يەر دەريالىرى تاقەتسىزلىنىپ تاشتى، ئۇلارنىڭ بۇ ھالدا كۆرگەن خىزمەتچىلەر سائىدقا قىلغان زۇلۇمىغا پۇشايمان قىلىپ: «ۋاي ئەسەت بۇ كىشى پادىشاھىمىزنىڭ قەھرىدىشى ئىكەن، دەپ قورقۇنچىدىن ھەر تەرەپلەرگە قاچىتى. شاھزادە ھوشىغا كەلدى. سائىدنىڭ چاچلىرىنى ئالدۇرۇپ، ھاممامغا بۇيرۇدى. ھاممامدىن قايتىپ كەلگەندىن كېيىن باشتىن-ئاياغ شاھانە كىيىم كەلتۇرۇپ كىيدۇردى. تەخت ئۆزرە ئولتۇرغۇزۇپ، ئالدىدا ئالتۇن خونلاردا تائام، گىزەك قويدى. ھاپىزلار ئاشىقانە غەزەللەرنى وقۇپ سائىد ئۇچۇن مەشرەپ تۈزدى. پەرى سۈپەت نازىنىنلار ئۇلارنىڭ خىزمىتىگە تەييار تۇردى. ۋاقىت تۇشۇپ، ئولتۇرۇش ئاخىرلاشتى. شاھزادە سائىددىن تارتقان مېھنەت كۆرگەن مۇشەققەتلىرىنى سورىدى. سائىد تۇتىدەك سۆزگە كىرىپ تارتقان مېھنەت ۋە كۆرگەن ئازاب-ئوقۇبەتلىرىنى بىرمۇ-بىر سۆزلىدى. پادىشاھى سەرەندىپ ھەيران بولدى. شاھزادە سەيپۇلمۇلۇكمۇ سائىددىن ئايرىلىپ باشقا كەلگەن مېھنەت-مۇشەققەتلىك ھېكايىسىنى ئېيتىپ بەردى. سائىد ئۆز سەرگۈزەشتىسىنى سۆزلەپ مۇنداق دېدى:

— ئەي پادىشاھىي ئالەم، ۋاقتىسكى مەن ھەزرەتلىرىدىن جۇدا بولغاندا بىز ئون تۆت كىشى بىلەن بىر تاختاي ئۈستىدە ئىدۇق. قارا بوران چىقتى. قىرىق كېچە-كۈندۈز جاھان قاراڭغۇ بولدى. ئاندىن كېيىن ھاۋا سۈزۈلدى. قارىسام ھەندىن ئۆزگە ھەممەيلەن يوق. جانسىلىق ۋەھشىتىدە ئۇلارنىڭ قەيەرگە يوقالغانلىقىنى بىلمەپتىمەن. قارىسام ئۆزۈم تەنھا قاپتىمەن. بىر ئازالغا چىقىپ قالدىم. خۇدايىي تائالاغا ھەمدۇ سانا ئېيتتىم. ئۇ يەردە ھەر تۈرلۈك مېۋىلەر بار ئىكەن. ئېلىپ يېدىم. بۇ ھەرخىل دېۋە-پەرىلەنىڭ ماكانى ئىكەن، ۋەھىمە بېسىپ تۇرالمىدىم. بىر مۇنچە مېۋە ئالدىم-دە، دەريادا چۈشۈپ بىر ئاي دەريادا يۈردۈم. ئالغان مېۋىلەرنى تۈگىدى. يەنە ئاچ قالسام ئالقات يېدىم. تۈيۈقسىز يەنە بىر ئازالغا چىقتىم. ئۇ يەردىمۇ تۈرلۈك مېۋىلەردىن بار ئىكەن، تاماشا قىلىپ يېنىپ ئېزىپ قاپتىمەن، ھېچقانداق قېلىپ يېنىپ چىقالمىدىم. ئاشۇنداق تەئەججۈپتە يۈرسەم، تۈيۈقسىز ئىت باشلىق زەڭگىلەرگە يولۇقتۇم. مېنى تۇتۇپ، قەپەسكە سالدى. يەنە بىر ئىسلام ئۇلار: «ئاۋازى ياخشى جانىۋارىكەن» دەپ قاقىلاپ كۈلۈشتى. ھەر قايسىنان بارسا مېنى قەپەستە بىللە ئېلىپ باردى. شۇنچە بولۇپ ئادەم دىدارىنى كۆرۈپ باقمىغان مەخلۇقلار ئىكەن. ئۆزلىرى دائىم خورما يەپ ماڭا ئوت خەس سېلىپ بېرەتتى. يەنە بىر ئىسلامي ئولتۇرسام «سايرىغان ئاۋازىنى ئاڭلايلى» دەپ ئۇرۇپ يىغلىتۇر ئىدى. يەنە بىر ئىسلام باش لەشتىپ بىر-بىرىگە قارىشىپ تەئەججۈپ قىلىپ كۈلۈشەتتى. بىر كۈنى قەپەستىن قولۇمنى چىقىرىپ خورما ئېلىپ يېسەم، ئاندىن كېيىن ماڭا خورما بېرىشتى. قەپەستە تۇرۇپ ئاجىزلاپ كەتتىم.

— ئۇلار قانداق تائىپە ئىكەن، — دەپ سورىدى شاھزادە. سائىد دېدى:

— بەتقىلىق، بەتخۇي، بەتبەشىرە مەخلۇقلار ئىكەن. ئۇلارنىڭ بەشى ئىتقا

ئوخشاش، پۈت ـ قوللىرى ئادەمنىڭكىدەك ئىكەن. بىر كۈنى ئۇلار مېنى ساتقىلى ئېلىپ باردى. بىز بىر دەريادا يېتىپ باردۇق. دەريادىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ، مەن دە قېچىپ كېتىش ھەۋىسى پەيدا بولدى. ئاستا قەپەستىن چىقتىم. ئۆزۈمنى سۇدىكى بىر پارچە تاختايغا ئالدىم. كېچە ـ كۈندۈز قېچىپ بىر ئارالغا يەتتىم. بۇ يەردە ئادەمخور زەنگىلەرگە تۇتۇلۇپ قالدىم. ئۇلار مېنى بىر كوزىغا سېلىپ بويۇمغىچە مايغا چىلاشتۇرۇپ ئولتۇرغۇزدى. ئاندىن ماڭا ئۇزۇم، ناۋات، ھەسەل، شېكەر، قەنت يېدۈرۈپ باقتى. ئۇلار بىر سەھەردە مېنى يېمەكچى بولۇشتى. مەسلىھەت قىلىشقاندىن كېيىن، يەنە پادىشاھىغا تۆھپە قىلماقچى بولۇشتى. لېكىن ئۇلارنىڭ كېمىسى شامال چىقسا يۈرەلەيتمەتى. چىقمىسا توختاپ قالاتتى. شامال چىقمىدى. ئۇلار ئىلاجسىز قېلىشتى، بىر كۈنى قارا بوران پەيدا بولدى. دەريا مەۋج ئۇرۇپ كېمە ئاستىن ـ ئۈستۈن بولدى. بەك قورقۇپ كەتتۇق. قىرىق كېچە ـ كۈندۈز قارانغۇلۇقتا يۈردۇق. بوران توختىدى. زەنگىلەر: «يول خاتا بولۇپ قاپتۇ» دەپ ساراسىمىگە چۈشتى. ئاشۇنداق ئەھۋالدا بىر توپ جامائەت پەيدا بولدى. ئۇلار زەنگىلەرنىڭ ھەممىسىنى تۇتۇپ ئۆلتۈردى. مېنى كۆرۈپ ھەيران قالدى. بۇ كىشىلەر دەريايى ئۇممانىنىڭ بويىدا ئولتۇرغان خەلق ئىكەن. مېنى ئېلىپ باردى. ھال ـ ئەھۋالىمنى سورىدى. بىلگىنىمنى ئۇلارغا بايان قىلىپ بەردىم. بىلمىگىنىمگە ئۆزرە ئېيتتىم. بىر نەچچە كۈن ئۇلار بىلەن تۇردۇم. ئاخىرى بۇ يەرگە بىر بۆلەك سودىگەرلەر كەلدى. مەن ئۇلارنىڭ ئۇلاغلىرىنى ھەيدىشىپ بۇ شەھەرگە كەلگەنىدىم. كەلگىلى ئۇچ كۈن بولغانىدى. خۇداغا شۈكرى، دىدارىڭىزغا مۇشەررەپ بولدۇم، كۆرگەن كۈلپەتلىرىم راھەتكە ئالماشتى. ئەي شاھزادەم، سىز بىزدىن ئايرىلىپ نېمە كۈنلەرنى كۆردىڭىز؟ قانداق مېھنەت ـ مۇشەققەتلەرنى تارتتىڭىز؟ مەھبۇبىڭىزدىن خەۋەر ئالالدىڭىزمۇ؟

شاھزادە سەيپۇلمۇلۇك بۇلبۇلدەك سۆزگە كىرىپ، كۆرگەن ئاجايىباتلىرىنى، تارتقان مۇشەققەتلىرىنى بىر ـ بىرلەپ سۆزلەپ بەردى. ئاخىرىدا:

ـــ خۇداغا شۈكرى، مەھبۇبەم يەنە ئۇچ كۈندىن كېيىن كېلەرمىش. خۇدا خالىسا كۆرۈشەرمىز،ـــ دېدى.

بۇ سۆزنى ئاڭلاپ ھەر ئىككىلەن خۇشال بولۇشۇپ خۇدايىتائالاغا يۈزمىڭ شۈكرىلەر قىلدى. سەيپۇلمۇلۇك بەدىئۇل جامالنىڭ ئىشتىياقىدا بۇ بەيىتلارنى ئوقۇدى:

كېلەي دەپ ۋەئدە ئەيلەپ،
كەلمەدى ئول ۋەئدە يالغانىم.
ۋەفاغە ۋەئدە ئەيلەپ،
تۇرمادى سەرۋى خىرامانىم.

گىرىفتارى بولۇپمەن،
يارىنىڭ ھىجران بەلاسىغە،
كۆيۈپ ئىشقى فىراقىدا،
ھەمىشە ئورتەنۇر جانىم.

قىلالماسمەن ئىلاجىنى،
نېچۈك ئەيلەي نېچۈك تەدبىر،
قاچان يەتكەي قۇلاغىڭغە،
بۇ ئۇرغان ئاھۇ ئەفغانىم.

دەرىغا، كاشكى بىلسەم
ئىدىم تۇرغان ماكانىڭنى،
يۇرۇپ ئىزدەپ سېنى قايدىن
تاپارمەن شاھى خۇبانىم.

شاھزادە زار-زار يىغلاپ يۇرەتتى. ئەتىسى كۈنچىقىش ۋاقتى بولۇپ، تاڭ سۈزۈلدى. سۇدا قىزىللىق پەيدا بولدى. ئىپار، زەپەر، سەندەل، ئەنبەر، سۈنبۇلنىڭ ھىدى كەلدى. پەرىلەر ۋە نەچچىلىگەن دىۋىلەر ئاسمانىدا پەيدا بولۇپ كېلىپ يەرگە چۈشتى. يەنە بىر نەچچە پەرىزاتلار بەدىئۇلجامال ئاتلىق پەرىزات بىلەن كېلىپ يەرگە چۈشتى. مەلىكە ئانىسى بىلەن بىللە شاھزادىگە بەدىئۇلجامالنى كۆرسەتمەك ئۈچۈن سەيپۇلمۇلۇككە خەۋەر بەرگەنىدى. سەيپۇلمۇلۇك بىلەن مەلىكە بەدىئۇلجامالنى كۆرۈشكە تەقەززا ئىدى. ئەمما مەلىكىنىڭ ئانىسى:

— سىز بىر مەزگىل سەۋر قىلىڭ. چاھار باغدا ئولتۇرۇپ تۇرسىڭىز بىز بىر مەجلىس ھازىرلاپ مەجلىستە سىزنى بىر مۇنچە تەرىپ، تەۋسىپ قىلىپ ئۇ پەرىنىڭ كۆڭلىنى قىزىقتۇرايلى. ئاندىن كېيىن سىز بىلەن كۆرۈشتۇرەيلى، — دېدى. ئۇلار چاھار باغقا چىدىر تىكتى. كۆپلىگەن مەجلىس ئەھلىلىرى جەم بولۇپ شاراب ئىچىشكە مەشغۇل بولدى.

ئەمدى گەپنى مەلىكىنىڭ ئانىسى بىلەن مەلىكە بەدىئۇلجامالدىن ئاڭلايلى:

بەدىئۇلجامال يېتىپ كېلىپ مەلىكە بىلەن دىدار كۆرۈشتى، يىغلاشتى. ئۇتكەن ۋەقەلەرنى سۆزىدى. مەلىكە:

— مېنى بىر دىۋە ئېلىپ قاچقانىدى، — دەپ جاۋاب بەردى. بەدىئۇلجامال:

— ئۇ دىۋىدىن قانداق قۇتۇلدىڭىز، — دېدى. مەلىكە:

— بىر مەرد يىگىت پەيدا بولۇپ كېلىپ مېنى قۇتقۇزدى، — دېدى. بەدىئۇلجامال:

— ئۇ قانداق ئەر ئىكەن، — دەپ سورىدى. «بۇ سوئالىڭىزنىڭ جاۋابىنى ھېلى مەجلىستە ئېيتىمەن»، — دېدى مەلىكە. مەلىكە بەدىئۇلجامالنى چاھار باغقا باشلاپ باردى. بەدىئۇلجامال چاھار باغنى تاماشا قىلا-قىلا ئاخىر چېدىرغا يېقىن باردى. بۇ ھالدا سەيپۇلمۇلۇك زوق-شوخ بىلەن بۇ غەزەلنى ئوقۇدى.

باشىم قويايى قەدىمكىغە ئەجەل ئامان بەرسە،
كېيىن قېچىپ ئۇنىماسمەن ھالى يامان بەرسە.

بۇ ئاۋاز بەدىئۇلجامالنىڭ قۇلىقىغا تەسىر قىلدى.

— بۇ قانداق ئاۋاز؟ — دەپ سورىدى. مەلىكە:

— ئەي خانىكام، بۇ دىۋىنىڭ قولىدىن مېنى قۇتقۇزغان يىگىتنىڭ ئاۋازى، — دېدى. بەدىئۇلجامال:

— بىر كۆرمىكى بار ئىكەن، — دەپ، ئاستا مۆكۈنۈپ كېلىپ كۆردى. ئەمما بۇ ۋەقەدىن سەيپۇلمۇلۇكنىڭ خەۋىرى يوق ئىدى. بەدىئۇلجامال سەيپۇلمۇلۇكنى كۆردى. ئۇنىڭ سۆزلىگۈدەك ھالى قالمىدى. ئۇنىڭ تەنلىرى ئۆزىگە بويسۇنماس ئىدى. ۋۇجۇدى ئۆرتەنمەكتە ئىدى. ئۇ «تۇغەشتىم» دەپ ئولتۇرۇشتىن ئاستا ئۆيىگە يېنىپ چىقتى.

شاھزادىنى كۆرگەن بەدىئۇلجامالنىڭ

پۇتۇن ئەزايىغا قىزىتما ئولاشتى. شۇ كېچە چىسى كۆزىگە ئۇيقۇ كەلمىدى. ئوتقا چۈشكەن قىلدەك تولغىنىپ، بىئارام ىلىق ئىچىدە قالدى. زېرىكىپ، ئاخىر مەلىكىگە:

— مەن بىتاب بولۇپ قالدىم. پۇتۇن ئەزالىرىم ئاغرىيدۇ. بېشىمنىڭ ئاغرىقى تېخمۇ يامان، شۇڭا كۆرگەن - ئىشتىكەنلىرىڭىز بولسا ھېكايە قىلىڭ، — دېدى. مەلىكە «بۇ ئىشتىياق ئاغرىقىدۇر، بۇنداق ئەھۋالدا باش ئاغرىيدۇ» دەپ ۋاقىتنى غەنىيمەت بىلدى ۋە ھېكايە باشلىدى:

— ئەي خانىكام، مىسىر شەھىرىدە بىر پادىشاھ بار ئىكەن. ئېتىنى ئاسىم ئىسىنى سەۋزان دەيدىكەن، تۆت يۈز شەھەر ئۇنىڭغا ئىتائەت قىلىدىكەن. دۇنيالىقدىن ئېھتىياجى يوق ئىكەن. لېكىن پەرزەنت كۆرمىگەنىكەن. ئۆمرى يۈز يەتمىشكە يېتىپتۇ. دۇنيادىن كۆڭلىنى سوۋۇتۇپ خىلۋەت جايدىن ئورۇن ئېلىپ، سىرتقا چىقماپتۇ. تامامى پادىشاھلار يىغىلىپ، مەسلىھەت قىلىشىپ پادىشاھنىڭ دەردىنى سوراپتۇ. پادىشاھ:

— ئۆمرۈم يۈز يەتمىشكە يېتىپتۇ. ئۇغلۇم ياكى قىزىم يوق. ئۆلسەم مالۇ-رەختىم، تاجۇ-تەختىم كىمگە قالغۇسىدۇر، شول بائىسىدىن كۆڭلۈم بۇ دۇنيادىن سوۋۇدى، — دەپتۇ.

پادىشاھلار مەسلىھەت كۆرسىتىپ:

— كۈندۈزى تەختتە ئولتۇرۇپ ئەدلى ئادالەت كۆرسەتسىلە، كېچىسى ئىبادەتكە مەشغۇل بولسىلا، خۇدايىتائالا مەقسەتلىرىگە يەتكۈزگەي، — دەپتۇ. پادىشاھ ئۇلارنىڭ مەسلىھىتىنى ئېلىپ، كۈندۈز تەختتە ئولتۇرۇپ ئەدلى-ئادالەت بىلەن يۇرت سوراپ، كېچىسى ئىبادەتكە مەشغۇل بولۇپتۇ.

بىر كۈنى پادىشاھ دۇنەججىم رەمماللارنى، كاھىنلارنى يىغىپ:

— مېنىڭ ئېتىمغا بىر قۇرئە يۆگۈرتۈلار، خۇدايىتائالا ماڭا پەرزەنت بېرۈرمۇ، يوقمۇ، — دەپتۇ. رەممالار قۇرئە يۆگۈرتۈپ:

— ئەي پادىشاھى ئالي كەرەم، سىز يەمەن پادىشاھىنىڭ قىزىنى ئالسىڭىز خۇدايىتائالا ئۇ قىزدىن بىر ئوغۇل ۋۇجۇدقا كەلتۈرىدۇ، — دەپتۇ. پادىشاھ قۇرئەنداز لارنىڭ سۆزى بىلەن يەمەن پادىشاھىنىڭ قىزىنى نىكاھىغا ئاپتۇ. ئۇنىڭدىن بىر ئوغۇل دۇنياغا كەپتۇ. ئۇ پەرزەنتنىڭ جاھالى كۈندەك نۇرانە ئىكەن. بۇنىڭدىن خۇشال بولغان پادىشاھ يەنە قۇرئەندازلارغا قۇرئە يۆگۈرتۈپ ئوغلى سەيپۇلمۇلۇكنىڭ ئەھۋالىنى بىلىشكە ئەمر قىپتۇ. قۇرئەنداز لار قۇرئە كۆرۈپ:

— ئەي پادىشاھى ئالەم، ئوغلانلىرى سەيپۇلمۇلۇكنىڭ تەلىيى ئوڭدىن كېلىدۇ، ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرىدۇ، ئۇلۇغ پادىشاھ بولىدۇ، ئون تۆت ياشقا يەتكەندە بىر چوڭ ھادىسە يۈز بېرىدۇ. مېھنەت-ھۇشەققەتلەر تارتىپ، غۇربەتچىلىكتە قېلىپ ئاندىن مەقسىتىنى قولغا كەلتۈرىدۇ، — دەپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان پادىشاھ يارلىق قىلىپ:

— ئوغلۇمغا بىر ئىمارەت بىنا قىلىڭلار، دەرەخلىرى ئوغلۇم بىلەن تەڭ چوڭ بولسۇن، — دەپتۇ.

ئوردا ئەھلى بىر ئىمارەت بىنا قىلىپ، شاھنىڭ يارلىقىنى بەجا كەلتۈرۈپتۇ، ئوغۇل بولسا ئون تۆت يىلدا كامالىغا يېتىپتۇ. پادىشاھ ئىمارەتنى ئوغلىغا تەسەررۇپ قىلىنىشقا بېرىپتۇ. بىر كۈنى پادىشاھ ئوغلىنى

هەم ئۇنىڭ ئىملدىشى سائىد بىلەن باشقا تەكتۇشلىرىنى يىغىپ ئولتۇرۇش قىلىپ بېرىپتۇ. بىر كېچە - كۈندۈز شاراب ئىچىپتۇ. ئولتۇرۇش تازا ئەۋجىگە يەتكەندە پادىشاھ ئوغلى سەيپۇلمۇلۇككە بىر تۈن، بىر ئۈزۈك، بىر ئات بېرىپ شاھزادىنى قۇتلۇقلاپتۇ. ھەمدە سائىدقىمۇ بىر تون يېپىپ بىر ئات ھەدىيە قىلىپ ئىلتىپات قىلغانىكەن. ئىككى ئوغۇل شاھنى ئۇلۇغلاپ تەزىم بەجا كەلتۈرۈپ ئۇزۇنغىچە ئولتۇرۇپتۇ. ۋاقىت خېلى يەرگە بارغاندىن كېيىن پادىشاھ ئىجازەت بېرىپتۇ. ئوردىغا قايتىپ كېلىپ يەنە بىر دەم شاراب ئىچىپتۇ. سەيپۇلمۇلۇكنىڭ دوستلىرى تارقاپتۇ. سائىدمۇ ئۇخلاپ قاپتۇ. سەيپۇلمۇلۇك تەنھا قېلىپ، زېرىكىپ كېيىملىرىنى سېلىپ ياتماق بولۇپتۇ. لېكىن ئاتىسى بەرگەن تون يادىغا يېتىپتۇ. تونىنى ئېچىپ كۆرۈپتۇ. قارىسا، توندا ئاجايىپ گۈزەل بىر سۈرەت بار ئىكەن. توندىكى سۈرەتنى كۆرگەن ھامان ئاشىق شەيدا بولۇپتۇ. كۈندىن-كۈنگە ئىشق دەھەببىتى ئېشىپ ئاش، سۇدىن قاپتۇ. چىرايى بولسا زەپەرەك سارغىيىپ ئۆزىگە ئۆزى ئىگە بولالماس ھالەتكە كېلىپ قاپتۇ. ئاتىسى تونىنى بەرگىنىگە پۇشايمان قىلىپتۇ. ئەمما پۇشايمان پايدا بەرمەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن پۇتۇن ئالەمدىكى ئاقىل-دانالارنى بۇيرۇپ بىر يىل ئىزدىتىپ ئالەمنى كېزىپ، ئۇ سۈرەتنىڭ ئىگىسىنى تاپالماپتۇ. ئائىلاج ئۆزى ئىزدىمەك بولۇپ تەييارلىق قىلىپتۇ. ئاتىسى مىڭ كىمە تەييار قىلدۇرۇپ، ھەر كېمىگە ئىككىدىن ھۇجرا ياساپ، ئادەملەرىگە ئوزۇقلۇق تەييار قىلىپ بېرىپتۇ. ئاندىن يىغلاپ رىزالىشىپ يولغا سالىپتۇ.

سەيپۇلمۇلۇكنىڭ بىللە ماڭقان دوستلىرى كېمە بىلەن دەريانىڭ غەرق بولۇپ كېتىپتۇ. ئاتا-ئانىسىدىن ئايرىلىپ يولغا چىققىنىغا ئون ئۈچ يىل بولۇپتۇ. بۇ يىللارنىڭ كۆرمىگەن ۋە تارتمىغان مۇشەققىتىلىرى قالمايۋاتقىنى ئاسايىش تېپىپ باشقا قىرغاقتا چىققانىكەن. خۇدانىڭ شۈكرى، مېنى دېۋىدىن خالاس قىلىپ مۇبارەك جامالىدىنغا مۇشەررەپ قىلدى. ئېيتىشلارغا قارىغاندا ئۇ تون بىلەن ئۇزۇكنى بۇرۇن ھەزرىتى سۇلايمان ئەلەيھىسسالام ئالەمدە ھايات ۋاقتىدا مىسىر پادىشاھىغا يادنامە قىلىپ بەرگەنىكەن.

مەلىكە ھېكايىسىنى شۇيەردە توختاتتى.

— ئاتىسى ئۇ تون بىلەن ئۇزۇكنى بەرمىگەن بولسا، ئۇ يىگىت سۈرەتنى كۆرمەسكەن، — دېدى بەدىئۇلجامال، — ئۇ كىمنىڭ سۈرىتى ئىكەن؟

— ئۇ سۈرەت شاھبال ئىبنى شاھرۇخنىڭ قىزى بەدىئۇلجامال پەرىنىڭ سۈرىتى ئىكەن، — دەپ جاۋاب بەردى مەلىكە. بەدىئۇلجامال:

— ئۇنداق بولسا شاھبال ئىبنى شاھرۇخنىڭ قىزى بەدىئۇلجامال دېگەن پەرى مەن بولىمەن. ئەي ھەمشىرە، سىز بۇنى بىلمەيلا قالامسىز؟ ئەگەر سىزدىن بۆلەك ھەر قانداق بىر كىشى مۇنداق سۆزنى قىلغان بولسا، ئەلۋەتتە ئۆلتۈرگەن بولاتتىم. بۇندىن كېيىن زىنھار مۇنداق تېتىقسىز سۆزنى ماڭا قىلغۇچى بولمىڭ. مەن پەرىزاتمەن، ئادەمزات بىلەن نېمە ئىشىم بار؟ — دەپ يۇز تۇرانە ئاچچىقى كېلىپ كىنايىلەپ كەتكەن بولدى. ئەمما قەلبىدە بولسا خەسكە ئوت تۇتاشقاندەك

ئازابلىناتتى. يۈرىكىدە ئوت كۆيمەكتە ئىدى. مەلىكە بەدىئۇلجامالنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ:

ــ ئەي خانىكام، ئۇ يىگىت سىزنىڭ ئوچۇن شۇنچە كۆپ مۇشەققەت تارتىپتۇ. بۇ كۈلپەتلەرنى بايان قىلسام، ئۇ يىگىتكە چوقۇم رەھمى كېلەر دەپ، بۇ ئىشلارنى سىزگە سۆزلەپ بەرگەنىدىم، ــ دېدى بەدىئۇلجامال:

ــ راست سۆزلەۋاتامسىز، ــ ياكى چاقچاقمۇ؟ ــ دېدى.

ــ راست ئېيتۇرمەن، ــ دەپ قەسەم قىلدى مەلىكە. بەدىئۇلجامال:

ــ پەرىزات بىلەن ئادەم قاچان جۇپ بولالىغان؟ ھەر بىرىنىڭ ئۆزىگە خاس خۇي-پەيلى تۇرسا، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئادەملەر بەكمۇ ۋاپاسىز كېلىدۇ، ــ دېدى. مەلىكە جاۋاب بېرىپ:

ــ مېنى دېۋىنىڭ قولىدىن خالاس قىلىپ ئاتا-ئانامغا، سىزگە كۆرۈشتۈرگىنى ۋاپا قىلغىنى ئەمەسمۇ؟ بىز ھەممىز سىزنى كۆرسەتمەكچى بولۇپ ۋەدە قىلغانىدۇق. ئەمدى سىز ئۇنىڭ ئالدىدا بىزنى شەرمەندە قىلماي كۆرۈنسىڭىز بولاتتى، ئۇمۇ خۇشال بولغان بولاتتى، ــ دېدى. بەدىئۇلجامال:

ــ كۆرۈنسەم كۆرۈنۈر ئىدىم، بىرىنچىدىن نامەھرەم بولىدۇ. ئىككىنچىدىن، مەن بىلەن نۇرغۇن دېۋىلەر ھەمراھ بولۇپ كەلدى. مۇبادا بىرەرسى كۆرۈپ قالسا، ئەيىبلەيدۇ. ئاندىن بېرىپ ئاتا-ئانامغا ئېيتسا، مېنى ئەبەدىي بۇ يەرگە ئۆتەتمەيدۇ، ــ دېدى. ئەگەر كۆرۈنمەن دېسىڭىز، بىز ئىككىلاڭنى شۇنداق يەردە كۆرسىتەيلىكى، بۇنى بىر خۇدا بىلسۇن، بىر ئۆزلىرى بىلسە، ــ دېدى مەلىكە. بەدىئۇلجامال بۇنى ئاڭلاپ:

ــ ئۇنىڭغا كۆرۈنۈشنىڭ ماڭا نېمە زۆرۈرىيىتى بار، بۇ ئىشقا كۆڭۈل بەرمەگەيمەن، ــ دېدى.

ــ ئەي خانىكام، ــ دېدى مەلىكە، ــ بىلمىسىمۇ پەرىزات ئىدىغۇ؟ ھەزرەت سۇلايمان بىلەن جۇپ بولمىدىمۇ؟ ــ دېگەنىدى، بەدىئۇلجامال:

ــ ئۇنداق بىمەزە سۆزلەرنى قىلماڭ دېسەم ئۇنمايسىز، مېنى نېمىگە قىستاق چىسىز؟! ئۆزىڭىز بىلىسىزكى، مېنىڭ تەبىئىتىم نازۇك، ئىككىنچىدىن نامەھرەمگە يۈزۈمنى قاراتمايمەن، ــ دېدى. قارىسا كېچە تەڭ بولۇپتۇ. ھەممەيلەن ئۇخلاپ قاپتۇ. بەدىئۇلجامال ئۇخلىغان بولۇپ شۇك ياتتى. مەلىكە بىلەن ئۇنىڭ ئانىسىمۇ بىر ھازا ئۇخلىماي ئولتۇرۇپ بېقىپ ئاخىر ئۇلارمۇ ئۇيقۇغا كەتتى. بەدىئۇلجامال باشقىلار ئۇخلىغان ۋاقتىنى غەنىمەت بىلىپ، ئورنىدىن ئاستا تۇرۇپ سەيپىلمۇلۇكنىڭ چېدىرىغا يېتىپ كەلدى. قارىسا مەشئەللەر كۆيۈپ، شاراب ئىچىلىپ تۇرۇپتۇ. مەلىكە بەدىئۇلجامال تۇيۇقسىز سەيپىلمۇلۇكنى كۆردى. ئۇ خۇددى پارلاپ تۇرغان قۇياشتەك مەست-مۇستەغرەق بولۇپ ئۇلتۇراتتى. شاھزادە ھەزرىتى خۇجا ھافىز شىرازىدىن، ھەزرىتى ئەمىر نەۋائىدىن ئاشىقانە غەزەللەرنى ئوقۇپ ئولتۇرۇپتۇ. ئۇنىڭ ئىشق ئوتلىرى بەدىئۇلجامالغا تەسىر قىلدى. مەلىكە يەرگە يىقىلدى. ئۇ بىھوش ياتاتتى. سەيپىلمۇلۇكنىڭ تەختۇشلىرى ۋە كاسىدار-ساقىيلىرى بىر-بىرلەپ يىقىلىپ، مەست ھالەتتە ھەر تەرەپتە ئۇخلاشقا

باشلىدى. سەيپۇلمۇلۇك چېدىردا تەنها قالدى. بەدىئۇلجامالنىڭ ئىشقى تۇتۇپ چېدىردىن چىقتى. كۆردىكى، بىر ساھىب جامال ماھى تابان دورەخشان ۋە كىبكى خىرامان بەھوش يېتىپتۇر. «ئاتىسى نىشان بەرگەنگە خۇدا تۇنده بېرىپتۇ» دېگەندەك، بۇ ئاي يۈزلۈك ماڭا كېچىده يولۇقتى دەپ ئاھ ھەسرەت تارتىپ مەلىكىنىڭ بېشىنى قۇچىقىغا ئېلىپ، مۇبارەك لەۋلىرىدىن بىر نەشپۈت ئۈزدى. شۇنىڭ بىلەن سەيپۇلمۇلۇكنىڭ ھىدى بەدىئۇلجامالنىڭ دىماغىغا يېتىپ، مەلىكىنىڭ خۇش بۇيى قىلدى. مەلىكە كۆزىنى ئاچتى - دە:

— نېمە ئادەمسەن، بېشىمنى ئەدەبسىزلەرچە تىزىڭغا ئېلىپسەن، — دېدى.

— قولۇڭنى كۆتۈرگىن، يۈزۈڭنى ئاچقىن، مەن ساڭا جاۋاب بېرەي، — دېدى سەيپۇلمۇلۇك.

— ئەي بىۋاپا ئادەم، ساڭا نېمە سۆزۈڭ بار؟

— بىۋاپالىق قىلىپ نېمە قىلدىم، دادا ئىنىڭ ھەققى ھۆرمىتى، سۆزۈمگە قۇلاق سالغىن — ،دېدى سەيپۇلمۇلۇك. شۇنداق كېيىن كېيىن باشتىن ئۆتكەن سەرگۈزەشلىرىنى، تارتقاد ئىشتىياقلىرىنى، كۆرگەن مېھنەت مۇشەققەتلىرىنى بىرمۇ - بىر زىكىر قىلدى. بۇلارنى ئاڭلىغان بەدىئۇجامال:

— ئەي ئادەم پەرزەنتى، ئادەمزادىنىڭ سۆزلىرى پۈتۈنلەي ھىيلە - مىكىر ۋە ئالدامچىلىق بىلەن پۈتكەن. ئۇلارنىڭ تولىسى ۋاپاسىز، قولىغا چۈشۈرگۈچە مىڭ - مىڭلاپ مىكىر ۋە ھىيلە قىلىدۇ. ئاندىن كېيىن تويۇپ بىۋاپالىق قىلىدۇ. ئۆز جىنسىغا ۋاپا قىلمايدىغان ئادەم ماڭا نېمە قىلدۇ؟! «مەن كۆپ مېھنەت مۇشەققەت تارتتىم.» دەپ تۇرسەن. بۇ دۇنيادا ئادەم پەرزەنتى كۆرمىگەن مېھنەت - مۇشەققەتلەرنى سەن كۆردۈڭمۇ؟! ماڭا جۇپ بولغىلى سەن سۇلايمان پەيغەمبەر بىلەن تەڭمۇ؟! «ھەممە جىنسلار ئۆز جىنسى بىلەن جۇپ بولسۇن» دېگەن گەپ بار شۇڭا ھەركىم ئۆز جىنسى بىلەن جۇپ بولغۇ - لۇق، — دېدى. بۇ سۆزلەرنى دېيىشتىن مەقسىتى سەيپۇلمۇلۇكنى سىناپ بېقىش ئىدى. لېكىن يۈرىكى كۆيەر ئىدى. سەيپۇلمۇلۇك ئاجىز بولدى، يىغلىدى، بىچارە بولۇپ، بېشىنى تۆۋەن سالدى. بەدىئۇلجامال بىلدىكى ھەقىقەتەن ئاشىق ئىكەن، ئىشق ئوتىدا كۈل ۋە كاۋاپ بولۇپتۇر. بەدىئۇلجامال:

— دېگەن سۆزلىرىڭ راست بولسا، قەسەمياد قىل، — دېدى. سەيپۇلمۇلۇك قەسەمياد قىلدى. بەدىئۇلجامال ئورنىدىن دەرھال قوپتى - دە، شاھزادىنىڭ قۇچىقىغا ئۆزىنى ئاتتى.

— ئەي مېھرىبان يارىم، — دېدى مەلىكە، — ئون ئۇچ يىل تارتقان مېھنەت - مۇشەققەتلىرىڭ مېنىڭ بىر سائەتلىك ئىشتىياقىمغا ئەرزىمەس. ھازىر مېنىڭ بىلەن مىڭ نەپەر دىلۋە - پەرى بىللە كەلگەن. بىرى خەۋەر تېپىپ قالسا، سىزنى ھالاك قىلىدۇ: خۇدايىتائالا مېنى سىزگە، سىزنى ماڭا ساداقەتلىك ئاشىق قىپتۇ، ئەمدى تەدبىرى شۇكى، بوستان دېگەن زېمىنىدا سەرۇبانۇ ئاتلىق تىلى تاتلىق دۆلىتى ھەددىدىن زىيادە، كېڭەشلىك مومام بار. سىزنى شۇ مومام قېشىغا ئېلىپ بارسام، ئىلاجىنى شۇ قىلار. ئاندىن مۇرادىمىزغا يېتەرمىز. لېكىن ئۇ شەھەرنىڭ يولى بەك خەتەرلىك. ئېگىز تاغلار ئاسمان بىلەن باراۋەر. ئۇ تاغ ئارىسىدا

بىر ئەزىم دەريا بار، سۇيى ئاچچىق ئۇنىي «دەريايى جۇش» دەپ ئاتايدۇ، ھەمىشە قاينىاپ تۇرىدۇ، ئۇ يەردە گىلەم كۇشلار بار. ئۇلار بىر قۇلقىنى يېپىنچا، بىر قۇلقىنى سېلىنجا قىلىپ ياتىدۇ. ئادەمنى كۆرسە، پارە - پارە قىلىدۇ. ئۇنىڭدىن ئۆتە سە زەڭگىلەرنىڭ شەھىرى بار. ئۇلار ئادەم يەيدۇ. بۇ يول ئەنە شۇنداق خەتەرلىك.

— ئەي مەھبۇبەم، — دېدى مەيپۇلمۇلۇك، — مېنى ئۆزۈڭگە يار بىلمەستىن، ئەكسىچە ھار بىلىپ، بۇ ئۆلۈم يولىغا ئەۋەتمەكچىمۇ؟ خىيالىڭ شۇنداق بولسا، شۇنداق ئۆلتۈرسەڭ بولمامدۇ؟! — دەپ يىغلىدى.

شاھزادە يىغلاپ كەتتى. بەدىئۇلجامالمۇ يىغلىدى. ۋە ئان ئىچىپ مۇنداق دېدى:

— كۆڭلۈمدە ساڭا يامان خىيال بولسا، ساڭا يامان نىيەت بىلەن سېغىنسام، سەندىن ئۆزگىنى دېسەم تەدبىر ھەققىدە سۆز ئاچارمەنمۇ؟!

— ئۇ يەرگە قانداق بارىمەن، ئەگەر بارسام ھالىم قانداق بولار؟ — دەپ يىغلىدى شاھزادە. بەدىئۇلجامال:

— ئەي مېھرىبانىم ئەسلا غەم يېمەڭ. سىزنى بىر دېۋىگە تاپشۇراي. مومامنىڭ ئالدىغا سالامەت ئېلىپ بارسۇن، — دېدى. سەيپۇلمۇلۇك بەرىشقا زارى بولدى. بەدىئۇلجامال يەنە:

— خۇداغا شۈكرى، سالامەت تېپىشتۇق، ئەمدى - پەيمان قىلىشتۇق، بۇ سىرىنى پەنھان تۇتۇڭ. ئاۋۋالقىدىنمۇ مېھنىڭ كىرگىنىمنى كىشى بىلمىدى. مېنى بىلمىگەن ۋە كۆرمىگەن بولۇڭ. بۇ سىرنى سىز بىلەن مەن بىلەي مەلىكە بىلەن. ئۇنىڭ ئانىسى تولا تەرىپىگىزنى قىلىپ، مېنى ئەڭ تەڭلىكتە قويغانىدى. «بىر كۆرۈشمىگىز» دەپ ياۋۇرغانىدى. قۇلاق سالمىغانىدىم. ئۇلارنى خۇشال قىلاي، بىز كۆرۈشمىگەن بولايلى، — دېدى. ئىككىيلەن مۇراد گۈلنى ئۈزۈشتى. ئۇيۇن كۆلكىگە مەشغۇل بولدى. سۆبەتى ۋاقتى بولدى. بەدىئۇلجامال ئاستاغىنا چىقىپ ئۆز ئورنىدا ياتتى. سەيپۇلمۇلۇك ئاشقانە غەزەل ئوقۇپ شارابقا مەشغۇل بولدى.

ئەلقىسسە، مەلىكە ۋە ئۇنىڭ ئانىسى بەدرى ئويغاندى. ئۇيۇقسىز مەلىكە بىر ئاھ تارتتى - دە، يىغلاپ كەتتى. ئۇنىڭ يىغىسىنى ئاڭلاپ بەدىئۇلجامال ئويغاندى.

— ئەي خانىكا، نېمە ئۈچۈن يىغلىدىڭىز، — دېدى.

مەلىكە يىغلاشىنىڭ سەۋەبىنى نەزمە بىلەن بايان قىلدى. نەزمە:

يالغانچى بولدۇم، ئەي خېنىم،
مەن يىغلىماي، كىم يىغلىسۇن،
يا چىقمادى تەندىن جېنىم،
مەن يىغلىماي، كىم يىغلىسۇن.
ۋەدە بېرىپ ئىردىم ئاڭا،
كۆرسەتكىلى ئايدەك يۈزۈڭ،
مېڭ يىغلادىم كۆرسەتمىدىڭ،
مەن يىغلىماي، كىم يىغلىسۇن.

— ئۇنىڭ ئالدىدا ئىزا تارتتىم. ئانىڭ ئۈچۈن يىغلاۋاتىمەن دەپ جاۋاب بەردى مەلىكە. بۇنى ئاڭلىغاچ بەدىئۇلجامال:

— ئۇنچىلىك قىلىش كەتمەيدۇ. «دوستىڭ كۆڭلى قالغىچە، دۇشمەنىڭ بويىنى سۇنسۇن» دېگەن گەپ بار. سىز بۇنداق دېگەن يەردە مەن بىر كۆرۈشسەم كۆرۈشەي، بېرىپ خەۋەر بېرىڭلار، — دېدى. بۇ سۆزنى ئاڭ-

لاپ مەلىكە خۇش خەۋەرنى يەتكۈزۈشكە يۈگۈردى. بەدىئۇلجامال تېز كىيىنىپ ياسىنىپ ئولتۇردى. مەلىكە شاھزادىنىڭ

ــ سىزنى بەدىئۇلجامال كىرسۇن دەپدى، ــ دەپ خەۋەر قىلدى. سەيپۇلمۇلۇك سەكرەپ ئورنىدىن قوپۇپ، پادىشاھانە لىباسلىرىنى كىيىپ، تاجىنى بېشىغا قويدى. ئالتۇن كەمەرنى بېلىگە مەھكەم باغلىدى. كىرىپ بەدىئۇلجامالغا سالام قىلدى. بەدىئۇلجامال شاھزادىنى كۆرگەن ھامان ئورنىدىن قوپۇپ سالامىغا سالام بېلەن جاۋاب بەردى. ھال ـ ئەھۋال سوراشتى. باشقىلار ئالدىدا ئىلگىرى كۆرۈشمىگەن كىشىلەردەك ئولتۇرۇشتى. ئولتۇرا ـ ئولتۇرا ئاخىرى ئىشق مۇھەببەت ھەققىدە پاراڭ لىشىپ كەتتى. بەدىئۇلجامال مۇلازىملارنى

نىياپەت ھازىرلاشقا بۇيرۇدى. زىياپەت بىر پەچە ـ كۈندۈز داۋام قىلدى. زىياپەتتىن يانغاندىن كېيىن، مەسلىھەتكە چۈشتى. بەدىئۇلجامال:

ــ ئىشلارنى ئىنىك ئانام ياخشى بىر تەرەپ قىلىدۇ، ــ دېدى، ئىنىكئانىسى مەلىكىگە ھەمراھ بولۇپ كەلگەنىدى. كىرىپ شاھزادە سەيپۇلمۇلۇكنى كۆردى. ئىنىك ئانا كۆڭلىدە: «قىزىم بۇ شاھ سۈپەتلىك يىگىتكە ئاشىق ئىكەن، بولمىسا مۇنداق ئولتۇرۇش قىلماس ئىدى» دەپ ئويلىدى. مەسلىھەت قىلىپ، بوستان دىيارىغا بارماقچى بولدى. سەيپۇلمۇلۇك بىر ئاھ ئۇرۇپ بۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

مېنىڭكى سەرنەۋىشتىمىدۇر،
كويۇڭدا بولماق ئاۋارە،
كى تەقدىرى ئىلاھىمغە
نەدۇر، ئەي دىلبەرىم، چارە.

شاھزادىنىڭ ئوقۇغان بېيىتىنى سائىد ئاڭلاپ چۈدا بولۇشنى بىلدى:

ــ ئەي قەدىرىندىشىم، ئاتا ـ ئانامدىن ئايرىلدىم. كۆپ مېھنەت ـ مۇشەققەتلەر تارتتىم. ئەمدى راھەتكە ئېرىشتىم، قېرىندىشىم بىلەن تېپىشتىم» دەپ ئۇرسام، يەنە ئايرىلىدىغان بولدۇم، ــ دەپ ياقىسىنى يىرتىپ ماتەمدار بولدى. سەيپۇلمۇلۇكمۇ يىغلىدى. سەرەندىپ خەلقىمۇ يىغلىدى. بەدىئۇلجامال:

ــ سائىدقا ئېيتىڭلار. سەيپۇلمۇلۇكنى يىغلاتمىسۇن. ئۇنى خۇدايىتائالا ساقـ سالامەت كۆرۈشتۈرگەي، ــ دېدى. بەدىئۇلجامال ئۆز ئەھۋالىنى خەت قىلىپ بىر دىئۇنىدىن «ومىسىغا ئالدىن ئېۋەتكەنىدى. سەيپۇلمۇلۇك سائىد بىلەن خوشلىشىپ، بەدىئۇلجامالنىڭ قېشىغا كەلدى. بەدىئۇلجامال بىر دىئۇنكە تاپىلاپ، سەيپۇلمۇلۇكنى دىئۇنىڭ بوغىغا مەندۈرۈپ، مومىسىنىڭ قېشىغا يولغا سالدى.

ئەلقىسسە، دېۋە سەيپۇلمۇلۇكنى كۆتۈرۈپ ئۇچۇپ بوستان دىيارىغا ئېلىپ كەلدى. بۇ شەھەرنىڭ ۋەسىنى قىلساق، مىسالى جەننەتتەك ئىدى. كاتتا چېدىرلار تىكىلگەن، ئۇنىڭ تاناپلىرى يېشىل يىپەك تەن، قوزۇقلىرى ئالتۇندىن ئىكەن. چېدىر ئىچىدە بىر يەكچەشمە چىرايلىق مەزلۇم ياشلاردەك ياسىنىپ ئولتۇرۇپتۇ. سەيپۇلمۇلۇك قورقۇپ سالام قىلىدى. سەرۋبانۇ سالامغا سالام بېلەن جاۋاب بەردى:

ــ نېمە ئادەمسەن؟ قەيەردىن كەلدىڭ؟ رۇخسەتسىز ئەدەبسىزلەرچە ئالدىمغا كەپسەنغۇ؟

سەيپۇلمۇلۇك كۈز ياپرىقىدەك سارغايغان ھالدا تىترەپ تۇردى. يىغلاپ تۇرۇپ ئۆز ئەرز ھالىنى ئادا قىلدى. سەرۋبانۇ ئۆز كۆڭلىدە بەدىئۇلجامالغا ئەپسۇس لىنىپ: «ئەي ئەگرىم، قىزىمنى بۇ يىگىتـ

كه ئاشىق قىلىسەن. دەرھەقىقەت، ئاڭا كۆڭۈل بەركۈچىلىكى بار ئىكەن» دەپ قاتتىق تاھ ئۇردى. ئۇنىڭ كۆزىدىن ياش راۋان بولدى.

— بۇ بىر مۇشكۈل ئىش ئىكەن، — دېدى ئۇ شاھزادىنىكە، — سەن ئادەم، ئۇ بولسا پەرى، ئادەم بىلەن پەرى قانداق جۈپ بولالايدۇ. ئادەمدە ۋاپا يوق.

سەيپۇلمۇلۇك مومايىنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ قول باغلاپ يىغلاپ تۇردى. سەرۋبانۇ:

— ئەي بىچارە، باغنى ئىرەمدە بىر ئوغلۇم بار. شۇنىڭ قېشىغا بېرىپ، سېنىڭ ئەرز ھالىڭنى ئۇنىڭغا ئېيتاي، — دەپ سەيپۇلمۇلۇكنى بىر دىۋىنىكە مىندۈرۈپ بىر ھەپتە يول يۈرۈپ باغنى ئىرەمگە يەتتى. سەيپۇلمۇلۇكنى بىر دەرەخنىڭ تۈۋىدە ئولتۇرغۇزۇپ قويدى. ئۆزى شاھبال ئىبنى شاھرۇخنىڭ ئالدىغا باردى. سەيپۇلمۇلۇك ئۇ دەرەخنىڭ تۈۋىدە بىر پەس ئولتۇردى. ئاتا - ئانىسى، مەھبۇبىسى يادىغا كەلدى. بىر ھازا يىغلىدى. بىھوش بولدى. يەنە ھوشىغا كەلدى. ئاندىن ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ گۈللەرنى تاماشا قىلىپ يۈرەتتى، قۇلىقىغا بىر ئاجايىپ ئاۋاز ئاڭلاندى. قارىسا ئۇچ دىۋە پەيدا بولۇپ:

— بەدبەختلىكىڭنى ئىزدەپ كېلىپ مەلىكىنى دىۋىنىڭ بەندىدىن خالاس قىلغان يىگىت سەنمۇ؟ بەدبەختلىكىڭ سەۋەبى چاقىرىدۇ. بىزنى سېنى ئېلىپ كېلىشكە بۇيرۇدى، — دېدى.

— مەن شۇ، — دېدى سەيپۇلمۇلۇك.

دىۋىلەر شاھزادىنى كۆتۈرۈپ ھاۋاغا ئۇچۇرلىدى. قۇلزۇم شاھىنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كەلدى. قۇلزۇم پادىشاھى:

— ئەي بەدبەخت، ئوغلۇم دىۋە ئەسىرىنى ئۆلتۈرگەن سەنمۇ؟ - دېدى. شاھزادە:

— شۇندىق، مەن ئۇنى ئۆلتۈرگەن، — دەپ جاۋاب بەردى. قولزۇم شاھى غەزەپكە كېلىپ سەيپۇلمۇلۇكنى ئۆلتۈمگە بۇيرۇدى.

قۇلزۇم شاھنىڭ بىر قىزى بار ئىدى. ئۇ ئىنتايىن گۈزەل ۋە رەنا ئىدى. ئۇ قىز بىر قاراش بىلەن سەيپۇلمۇلۇككە ئاشىق بولۇپ قالدى. شۇنىڭ بىلەن:

— ئەي ئاتا، قوناغا چۈشكەنىنى ھەر قاچان ئۆلتۈرگىلى بولىدۇ. بۇنى ئۆلتۈرگەن بىلەن ئاكام تىرىلمەس، — دېدى. پادىشاھ كۆڭلىدە: «قىزىم بۇ يىگىتكە ئاشىق بولۇپ قالغان ئوخشايدۇ. ئاتاڭنى ئۆلتۈرگەنگە ئاناڭنى بەر» دېگەن تەمسىل بار» دەپ ئويلىدى. شاھزادىنى ئۆلتۈرۈشكە نۆمۈس قىلىپ:

— قۇلزۇم دەريا سىنىڭ سۈيىستى توختىمىكلار، ئۇنىڭ تېگىگە بىر قۇدۇق قېزىڭلار. بۇ بەدبەختنى قۇدۇقتا تاشلاڭلار! — دېدى. دىۋىلەر ئۆز پادىشاھىنىڭ پەرمانىنى بەجا كەلتۈردى.

سەرۋى بانۇ سەيپۇلمۇلۇكنى دەرەخنىڭ تۈۋىدە ئولتۇرغۇزۇپ قويۇپ، ئۆزى شاھبال ئىبنى شاھرۇخنىڭ ئالدىغا بېرىپ ھال - ئەھۋال سورىدى. ئاندىن كېيىن سەيپۇلمۇلۇكنىڭ ئەرزىنى ئادا قىلىپ ئەھۋالنى بايان قىلدى. پادىشاھ شاھبال:

— قېنى ئۇ يىگىت؟ — دەپ سورىدى.

سەرۋ بانۇ:

— پالان دەرەخنىڭ تۈۋىدە قالدى، — دېدى. شاھبال شاھ:

— قۇلزۇم پادىشاھنىڭ دىۋىلىرى دەۋە ئەسىرىنى ئۆلتۈرگەن ئۇ يىگىتنى ئېلىپ كېلىڭلار. مۇيادا قۇلزۇم شاھنىڭ جاسۇسلىرى كۆرسە،

ئۇنى چوقۇم ئېلىپ قاچىدۇ. ھازىرمۇ بارمۇ، يوقمۇ تېخى. ئۇنى دەرھال ئېلىپ كەلگىن، ــ دەپ تۆت پەرىنى بۇيرۇدى. پەرىلەر بىردەم قارىسا سەيپۇلمۇلۇك يوق. كېلىپ شاھبالغا خەۋەر قىلىدى. شاھبال غەمكە چۆكۈپ:

ــ يەنە ئىزدەڭلار، ــ دەپ پۈتكۈل پەرىلەرنى تۆت تەرەپكە تارقاتتى. ئۇلار ھەممىسى ئىزدىدى. بۇ خەۋەر بەدىئۇلجالمالغا يەتتى. بەدىئۇلجامال كېچە-كۈندۈز يىغلاپ، خۇدايىتا ئالادىن تىلەر ئىدى. دادىسىغا خەت ئۆۋەتىپ: «دادام سەيپۇلمۇلۇكنى تېپىپ بەرسە بەرسۇن، بولمىسا مېنىڭ ئۆلگىنىم شۇ» دەپ ئىلتىجا قىلىپ ئاھ ئۇرۇپ ياتاتتى.

ئاشۇ پەيتتە بىر ئاقساق پەرى كېلىپ شاھبالغا:

ــ ئۇچ دۆۋە بىر ئادەمنى ئېلىپ ئۆتۈپ كەتكەنىدى، ــ دەپ خەۋەر قىلدى. شاھ بالىنىڭ غەزەپ ئوتى شۇنداق ئۆرلىدىكى، پۈتۈن لەشكەرلەرنى يىغىپ قۇلزۇم شەھىرىگە ئەلچى كىرگۈزدى. «مېنىڭ ئادەمنى قايتۇرسۇن» دېدى. قۇلزۇم پادىشاھى:

ــ ئۇنى ئەكەلگەن ھامانلا ئۆلتۈرگىنىدىم، ــ دەپ ئەلچىنى قايتۇردى. شاھبال شاھ يەنە ئەلچى كىرگۈزدى. ئۇ ئەلچى يەنە شۇنداق جاۋاب بىلەن يانداۋرۇلدى. شاھبال ئىبنى شاھرۇخنىڭ غەزىپى قاينىاپ:

ــ ئەگەر مېنىڭ ئادەمنى قايتۇرۇپ بەرمىسە، شەھىرىنى بۇزۇپ ۋەيران قىلىپ ۋېتىمەن. بۇ ئىشنى ۋۇجۇدقا چىقىرالمىغان سام ئېتىم شاھبال ئىبنى شاخرۇخ بولماي قالسۇن! ــ دەپ قەسەم قىلدى. شۇندىن كېيىن ئىككى ئارىدا شۇنداق قاتتىق جەڭ بولدىكى، گويا قىيامەت بولغاندەك بولدى.

بىر سائەتتە قۇلزۇم لەشكەرلىرىنى ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈپ، پارە-پارە قىلدى. پادىشاھ قۇلزۇمنى ئەھلى ئايالى بىلەن قوشۇپ ئەسىرگە ئالدى.

ــ ئۇ ئادەم قېنى؟ ــ دېدى شاھبال شاھ قۇلزۇم شاھىغا، ــ قەيەرگە يوشۇردۇڭ؟ ئۇنى تۇتۇپ كېتىشكە ساڭا كىم رۇخسەت قىلدى؟ مېنىڭ بېخىمدىكى ئادەمنى تۇتۇپ كېتىشكە، تېخى مەندىن سورىماي ئۇنى ئۆلتۈرۈشكە سېنىڭ نېمە ھەددىڭ؟! دەرھال ئۇ ئادەمنى تېپىپ بېرىپ مەندىن قۇتۇل.

قۇلزۇم شاھى يەنە:

ــ ئۇنى تۇتۇپ كەلگەن ھامانلا ئۆلتۈرگەنىدىم، ــ دېدى.

شاھبال شاھنىڭ غەزىپى ئۆرلەپ، قۇلزۇم شاھىنى ياتقۇزۇپ ساغرا تېرىسىنى تىلىپ، بىر تاسما ئالدى. ئاندىن يېرىلغان جايىغا تۇز قۇيدى. قۇلزۇم شاھى جاراھەتىنىڭ ئاغرىقىغا بەرداشلىق بېرەلمەي سەيپۇلمۇلۇكنى قۇدۇق تىپ چىقىرىپ بەردى. ئۇنى شاھبال ئىبنى شاھرۇخنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كەلدى. شاھزادە ئۆلگۈدەك بوپتۇ. چاچلىرى قېشىغا چۈشۈپتۇ. شاھزادىنى كۆرۈپ، شاھبال شاھنىڭ ئۇنىڭغا مېھرى چۈشۈپ قالدى. ئۇنى ئىززەت-ئېكرام بىلەن گۈلىستانى ئېرەمگە ئېلىپ كەلدى. ئاندىن شاھبال شاھ سەيپۇلمۇلۇكتىن سوئال سوراشقا باشلىدى:

ــ بارچىدىن نېمە يېقىن؟

ــ ئۆلۈم ئەڭ يېقىن.

ــ نېمە ياخشىراق؟

ــ ھەممىدىن تىرىكلىك ياخشى.

ــ دۇنيادا تىرىك تولىمۇ، ئۆلۈكمۇ؟

ــ ئۆلۈك تولا. چۈنكى دۇنيادا مۇھتاجلىق تارتقانلارمۇ ئۆلۈكتۇر.

ــ دۇنيادا ئەر تولىمۇ، ئايالمۇ؟

ـــ دۇنيادا ئايال تولا، چۈنكى ھەر قانداق ئەر بىرەر ئىش قىلىشنى بىلمەي، ئايالنىڭ تەدبىرى بىلەنلا ئىش قىلسا، ئۇ ئەلۋەتتە ئايالدۇر.

ـــ قىيامەت قاچان بولىدۇ؟ـــ دەپ سورىدى يەنە شاھبال. سەيپۇلمۇلۇك:

ـــ قىيامەت غايىبتۇر. غايىبنى پەقەت تەڭرىلا بىلىدۇ،ـــ دەپ جاۋاب بەردى.

شاھبال ئىبنى شاھرۇخ ئىنىتايىن خۇشال بولدى. دېدى:

ـــ ئەي قۇلۇم شاھى، سەن شۇنداق كىشىنى نابۇت قىلاتتىڭمۇ؟ قۇلۇم شاھى خىجالەتتىن يىغلاپ گۇناھىنى تىلىدى. شاھبال ئۇنىڭ گۇناھىدىن ئۆتۈپ، يەنە ئۆز شەھرىگە پادىشاھ قىلدى. شاھ بال شاھ سەرۋ بانۇ بىلەن بەدىئۇلجامالغا «سەيپۇلمۇلۇكنى ساق ـ سالامەت تاپتۇق» دەپ خەۋەر بەردى. خەۋەرنى ئاڭلاپ ئۇلارنىڭ ئۆلگەن تېنىگە جان كىردى. سەرۋبانۇ مىڭ نەپەر پەرىزات بىلەن شاھبالنىڭ ئالدىغا كەلدى. شاھبال شادخۇرام بولۇپ، ئۆز ئوردىسىغا قايتتى. سەرۋبانۇ سەيپۇلمۇلۇكتىن ھاردۇق سورىدى. سەرۋبانۇنىڭ سەيپۇلمۇلۇكنى دەرەخ تۈۋىدە قويۇپ كەتكەندىن كېيىنكى يۇز بەرگەن ئەھۋاللارنى بىر ـ بىرلەپ بايان قىلدى. شۇكرىلەر قىلدى.

بەدىئۇلجامال كۆرۈنۈشتە تىرىك، ئەمەلىيەتتە ئۆلۈك ئىدى. ئەمدى ھەقىقىي ھاياتقا ئېرىشتى.

ئەلقىسسە، سەرۋبانۇ ئۇرۇق ـ تۇغقان قەبىلىلىرى ۋە شاھبال ئىبنى شاھرۇخ بىلەن مەسلىھەت ئۆتكۈزۈپ، توي تەييارلىقىغا تۇتۇش قىلدى. شاھبال شاھ نەچچە يىللاردىن بېرى يىغقان ئەتىۋارلىق ماتىرىياللىرىنى، دۇررى ـ جاۋاھىرلارنى، لازىملىق ئەسلىھەرنى راسلاپ پۈتكۈل پەرىزاتلارنى يىغىپ شۇنداق توي قىلدىكى، دۇنيا ئاپىرىدە بولۇپ مۇنداق توي بولمىغانىدى. ئۆز رەسمى قائىدىسى بويىچە بەدىئۇلجامالنى سەيپۇلمۇلۇككە نىكاھ قىلىپ بەردى. ئۆلار بىر يىل گۈلىستانى ئىرەمدە ئويناپ كۈلۈپ يۈردى. بىر كۈنى شاھبال:

ـــ ئاتا ـ ئانىڭىزنى سېغىنغانسىز، ئۇلارمۇ سىزنى سېغىنغاندۇر. سىزلەرگە يىراق بولغان بىلەن بىزگە بىر ئايلىق يولدۇر. بېرىپ كېلىپ يۈرگىلى بولىدۇ،ـــ دېدى.

ـــ پەرمانىڭىزغا ئىتائەت قىلىمىز،ـــ دېدى سەيپۇلمۇلۇك.

شاھبال يول تەييارلىقىنى پۈتتۈردى، ئۇلارنى بىردىن دېۋىگە مىندۈرۈپ، يەتتە مىڭ لەشكەر بىلەن مىسىر شەھرىگە يول غا سالدى. بىر ھەپتە يول يۈرۈپ سەرەندىپ شەھرىگە يېتىپ كەلدى. سەرەندىپ خەلقى، مەلىكە خاتۇن ۋە ئۇنىڭ ئانىسى بەدرە، سائىدە بۇلارنى كۆرۈپ، خۇشالىقتىن يىغلىشىپ، بىھۇش بولدى. يەنە ھوشلىرىغا كېلىشتى. سەرەندىپ شاھى يەتتە كېچە ـ كۈندۈز زىياپەت بەردى. سائىدقا پادىشاھانە لىباسلارنى كىيدۈرۈپ، تولىدىن تولا ناۋازىشلار قىلاتتى. ئەمما، سەيپۇلمۇلۇك گۈلىستانى ئىرەمگە بېرىپ قايتىپ كەلگىچە سائىد بىلەن مەلىكىنىڭ بىر ـ بىرىگە كۆڭلى چۈشۈپ قالغانىدى. بۇنى ئۇققان بەدىئۇلجامال:

ـــ بىز ئىككىمىزمۇ ئېمىلداش، ئۇلارمۇ ئېمىلداش ئىكەن. مەنمۇ يالغۇز لۇقتا

چىدالمايمەن. مەلىكىمۇ سېغىنىپ، شۇنداق مەلىكىنى سائىدقا نىكاھلاپ بەرسەك، بىزنى بىلەن بىللە بارسا، بىر يەردە بولساق، كەلسەك ـ بارساق بىللە بولساق، ــ دېدى.

بۇ سۆز ھەممىگە ماقۇل كەلدى. مەلىكىنى سائىدقا نىكاھ قىلدى. سائىدقا باشتىن ـ ئاياغ شاھانە لىباسلار كىيدۈرۈپ، يول تەييارلىقىنى قىلىپ، سەپەرگە ئاتلاندى. ئۇلار مىسىر شەھىرىگە راۋان بولدى. پادىشاھى سەرەندىپ ئايالى، بالىلىرى، يۇرت ئۇلۇغلىرى شەھەردىن ئۇچ كۈنلۈك يەرگىچە بېرىپ، ئۇلارنى ئۇزىتىپ ياندى. ئۇلارنىك ھەر بىرىنى بىردىن دېۋىگە مىندۈرۈپ يولغا سالدى. دېۋىلەر ھاۋاغا ئۆرلىدى.

ــ ئۇچ كۈن بۇرۇن سەيپۇلمۇلۇك بىر دېۋىدىن «مېھمان بارىدۇ» دەپ ئاتاغانلىقىغا خەت ئىشەتكەنىدى. پادىشاھ ئاسىم خەتنى كۆرۈپ، خۇشاللىقتىن بېھوش بولدى. ئۇ ھوشىغا كېلىپ:

ــ بۇ ئوكۇممۇ چۈشۈممۇ؟ــ دەپ سورىدى. باشقىلار:

ــ بۇ چۈش ئەمەس، شاھزادىمىز سەيپۇلمۇلۇكنىك ساق ـ سالامەت قايتىپ كېلىدىغانلىقتىن بېشارەت، ــ دېيىشتى.

شاھ ئاسىم خۇداغا مۇناجات قىلىپ:

ــ ئەي ئۇلۇغ، مېھرىبان يېگانە خۇدا! ھەممە ئىشقا قادىرسەن. بارلىق يوق، يوقنى بار قىلالايسەن. كۆزۈمنى ئاۋۋال بار قىلغانىدىك، كېيىن يوق قىلىدىك، ئەمدى يەنە بار قىلغىن، ئوغلۇم سەيپۇلمۇلۇك كېلۈرمىش، ئۇنى بىر كۆرۈپ ئۆلسەم ئارمىنىم يوق، ــ دەپ بېشىنى سەجدىگە قويۇپ يىغلىدى. تەكىرد تائالا دۇئاسىنى ئىجابەت قىلدى. كۆزى ئېچىلدى. پادىشاھ ئاسىم بۇنىڭدىن چەكسىز خۇشال بولۇپ، يۇرت كاتتىلىرىغا ۋە سائىدنىك ئاتا ـ ئانىسىغا ئادەم ئەۋەتىپ ئۇلارنىك خۇش خەۋىرىنى يەتكۈزدى. بۇنى ئاڭلىغان تامام ئەل خۇشاللىقتىن يىغلاشتى. پادىشاھ شەھىرىنى پاك ـ پاكىز تازىلاشقا پەرمان قىلدى. ئاندىن ئۆزى ۋەزىر ـ ۋۇزرالىرى بىلەن مېھمانلارنىك ئالدىغا چىقتى. ۋاقتىكى سەيپۇلمۇلۇك بىلەن سائىد پادىشاھنى كۆردى. ئۆزلىرىنى يەرگە تاشلىدى. كۆڭۈللىرى بۇزۇلۇپ، يىغلاشتى. ئۇلار قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى. شۇنداق يىغلاشتىكى، گويا قىيامەت قايىم بولدى. نەچچە قېتىم بېھوش بولۇپ يەنە ھوشىغا كېلىشتى. مېھمانلارنى مىسىر شەھىرىگە باشلاپ كىردى، ئالىي ئوردىغا چۈشۈردى. پادىشاھ ئاسىم كەلگەن مېھمانلارغا قىرىق كېچە ـ كۈندۈز بەزمە تۈزۈپ، زىياپەت بەردى. ھەر بىرىگە ھەر كۈنى باشتىن ـ ئاياغ رەڭگا ـ رەڭ كىيىم كىيدۈرۈپ، شۇنداق مېھمان قىلدىكى، بۇنىڭ تەزىپىنى مىڭ يىلدىمۇ يېزىپ تۈگەتكىلى بولمايتتى.

زىياپەت ئاخىرلاشقاندىن كېيىن، مېھمانلارنىك قالدىغانلىرى قېلىپ، قايتىدىغانلىرى قايتىدىغان بولدى. شۇنىڭ بىلەن شاھبال شاھقا بەدرە خاتۇنغا ئۆز لايىقىدا باش ئاياغ كىيىم ۋە ھەدىيىلەرنى تەييارلاپ، ئۇلارنى يولغا سالماقچى بولدى. ئاسىم ئىبنى سەفۋان تەخت سەلتەنىتىنى ئوغلى سەيپۇلمۇلۇككە ئۆتكۈزۈپ بەردى. ئۇنى تەخىتكە ئولتۇرغۇزۇپ، سائىدنى ۋەزىر قىلدى. ئاندىن ياندىغان مېھمانلارنى ئوبدان سوۋغا ـ سالاملار بىلەن ئۆز لايىقىدا رازى قىلىپ، شاد

خۇرام هالدا ياندۇردى. ئۇلارنى پادىشاھ ئاسىم يۇرت ئاكابىرلىرى بىلەن ئۇچ كۈنلۈك يەرگىچە ئۇزىتىپ باردى.

ئۇلار كەتكەندىن كېيىن بىر نەچچە كۈن ئەيش ـ ئىشرەت ۋە پاراغەت بىلەن ئۆتتى. پادىشاھ ئاسىم كۈندۈزى ئادالەت بىلەن، كېچىسى ئىبادەت بىلەن بولدى. كۈنلەرنىڭ بىرىدە پادىشاھ تۇيۇقسىز كېسەل بولۇپ قالدى. تۆت يۈز شەھەرنىڭ ھۆكۈمالىرىنى يىغدى. كېسىلىنى ساقايتىش ئۈچۈن قىلمىغان چارە ـ ئامال قالمىدى. ئەمما كېسىلى يامىنغا تارتىپ پانىي ئالەمدىن باقىي ئالەمگە سەپەر قىلدى. شاھىنى ئۆز رەسمى قائىدىلىرى بىلەن ھازا ئېچىپ ئۇزاتتى. قىرىق كېچە ـ كۈن دۈز قارىلىق تۇتتى. بۇ خەۋەر شاھبال ئىبنى شاھرۇخقا ئاڭلاندى. ئۇلارمۇ سەيپۇلمۇلۇككە مۇسىبەتتە ھەمدەم بولۇش ئۈچۈن گۈلستانى ئېرەمدىن يېتىپ كېلىپ تەزىيىگە قاتناشتى. شاھبال:

ـ قۇدامنىڭ ياشلىرى نەچچىگە يەتكەن ۋە قانداق ئۆلۈمدىن ئۆلدى؟ ـ دەپ سورىدى. ۋەزىرلەر ھەسابلاپ كۆرۈپ:

ـ ئىككى يۈز ئىككى ياشلاردا ئالەمدىن ئۆتتۈپتۇ، ـ دەپ جاۋاب بەردى.

شاھبال ئىبنى شاھرۇخ كۆپ قايغۇردى. ئۇ بىر ئاي تۇرۇپ گۈلستانى ئېرەمگە يانىدى. تامام يۇرتنىڭ پادىشاھ ئەمرىلىرى يىغىلىپ، شاھبال شاھنى ئۇزىتىپ قويىدى.

ئەلقىسسە، سەيپۇلمۇلۇك شۇنداق پادىشاھ بولدىكى، ئىنتايىن كۆڭلى يۇمشاق، ئەپۇچان، كەرەملىك رەھىمدىل ئىدى. ئادىل ئىش قىلدى. خەلق سۆيەر يول تۇتتى. ھېچكىمگە ئازار بەرمەي، ھەققانىيەت بىلەن يۇرت سورىدى. ئەللىك يىل پادىشاھ بولدى. بەدىئۇلجامال پەرىدىن ئىككى پەرزەنت ۋۇجۇدقا كەلدى. ئاخىر بۇ ۋاپاسىز پەلەك ئۇلارغىمۇ يۇزسىزلىك قىلدى. ئۇلارمۇ پانىي ئالەمدىن باقىي ئالەمگە كەتتى.

ئوسيغور خلوح چوڅه كلهرسن

پادىشاه بىلەن موزدۇز

بۇرۇننىڭ بۇرۇنسىدا تەكلىماكان چۆلىنىڭ غەربىي جەنۇبىدا بىر شەھەر بار ئىكەن. بۇ شەھەرنىڭ پادىشاھى كوڭلى يۇمشاق، مېجەزى ياخشى كىشى ئىكەن. دۆلەت ئىشلىرىدا خەلىقنى ۋە دۆلەتنى ياقىلايدىكەن. شۇڭا شەھەردىكى ھەممە كىشى ئۇنى تەرىپلىشىدىكەن. كۈنلەرنىڭ بىرىدە بۇ پادىشاھنىڭ خوتۇنى بىر ئوغۇل تۇغۇپتۇ. بۇ بالىنىڭ دولىسىدا ئالقانچىلىق چوڭلۇقتا قارا خال بار ئىكەن. پادىشاھ ئۇنى كۆرۈپ ھۆكۈمالاردىن:

— بۇ قانداق ئالامەت؟ — دەپ سوراپتۇ.

— كىتابتا كۆرۈشىمىزچە، ھەر كىشىدە بۇنداق ئالامەت كۆرۈلسە خەتەرگە ئۇچرار، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ ھۆكۈمالار.

بۇ بېشارەتتىن پادىشاھنىڭ كۆڭلى غەش بولۇپ، ئوغلىنى ياخشى ئىنكىئانا تەكلىپ قىلىپ ئوردىدىن چىقارماي بېقىپتۇ. بالا تۆت ياشقا كىرىپتۇ.

شاھ ئوردىسىنىڭ قېشىدا بىر موزدۇز ئولتۇرۇشلۇق ئىكەن. ئۇ دىيانەتسىز، قارا نىيەت ئادەم ئىكەن. پادىشاھ ھەقەمسايىلىك ھۆرمىتى ئۈچۈن ئۇنىڭ ھالىدىن ياخشى خەۋەر ئېلىپ تۇرىدىكەن. شاھزادە شۇ كۈنلەردە ئوردىدىن چىقىپ ھەقەمسايىسى موزدۇزنىڭ بالىلىرى بىلەن ئويناشقا باشلاپتۇ ۋە كۆپىنچە موزدۇزنىڭ دۇكىنىغا كىرىپ - چىقىدىغان بولۇپتۇ. پادىشاھنىڭ بىر دانىشمەن سول قول ۋەزىرى بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ پادىشاھقا ئەرز قىپتۇ:

— ئەي پادىشاھىم! بىزدە «ياماڭغا يولۇققاڭ يارىسى، قازانغا يولۇققاڭ قارىسى يۇقار» دېگەن گەپ بار. شاھزادە موزدۇز ۋە ئۇنىڭ بالىلىرى بىلەن ئارىلىشىپ ئويناپ-دىغان بولۇپ قاپتۇ. مېنىڭچە شاھزادىنى موزدۇز بىلەن سۆھبەتلەشتىن توسماق كېرەك. شاھزادە موزدۇز ۋە ئۇنىڭ بالىلىرىنىڭ ئۆگىنىپ قالمىسۇن، چۈنكى گۆدەكلەر قايسى مېجەزلىك كىشىلەرگە قوشۇلسا شۇ كىشىنىڭ مېجەزى ۋە ھەرىكىتىنى ئۆزىگە يۇقتۇرۇۋالىدۇ. بۇنى كېيىن تۈزەتمەك مۈشكۈل ئىش، — دەپتۇ.

— بۇ بالا تېخى كىچىك، — دەپتۇ پادىشاھ، — ئۇ ھازىر موزدۇزغا ئىچكىپ قاپتۇ. ھازىرچە سەۋر قىلايلى، چوڭ بولۇپ ئەقلىگە كەلگەندە نەسىھەت قىلىپ ئۇنىڭ ھەيلىنى ياندۇرايلى.

ۋەزىر پادىشاھتىن بۇ سۆزنى ئاڭلاپ ھەمكىن بولۇپتۇ. پادىشاھ موزدۇزنى چاقىرىپ ئۇنىڭغا ناھايىتى كۆپ ئىنئام بېرىپتۇ ۋە مۇنداق دەپتۇ:

— بۇ پەرزەنتىم سەن ۋە سېنىڭ پەرزەنتلىرىڭ بىلەن ئۇلاپەتلىشىپ قالىتۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇنى ساڭا تاپىلاپ قويايى، سەن بۇنىڭ ھالىدىن ئوبدان خەۋەر ئالغىن. مەن ساڭا كاتتا ئىنئاملارنى بېرىمەن.

موزدۇز پادىشاھتىن بۇ سۆزنى ئاڭلاپ شاھقا توققۇز تەزىم قىلىپ:

— پېقىر قۇللىرى گەرچە بۇ ئىشتا ئۆزۈمنى قابىلىيەتلىك دەپ چاغلىمىسامۇ، ئەمما سىلىنىڭ ماڭا قىلغان ياخشىلىقلىرى تۈپەيلىدىن پەرزەنتلىرىنى ياخشى ئاسرايمەن، ئۇنى يامان قىلىقلاردىن توسىمەن، بارلىق ھېممەتىمنى ئۇنىڭ خىزمىتىنى قىلىشقا سەرپ قىلىمەن. ھەممە ھاياتىمنى ئۇنىڭ تەربىيىسىگە ئىشلىتىمەن، — دەپتۇ.

شۇنداق قىلىپ موزدۇز شاھزادىنى مۇھاپىزەت قىلىش ئۈچۈن شاھقا كۆپتىن كۆپ ۋەدىلەر بېرىپتۇ. ئەتىگەن - كەچلەردە شاھزادىنى پەرۋىش قىلىش بىلەن مەشغۇل بولۇپ، بۇ خىزمەتنىڭ ۋاستىسى بىلەن ئوردىغا كىرىپ - چىقىدىغان، پادىشاھ بىلەن ھەمسۆھبەتلىشىدىغان دەرىجىگە ۋە مەرتىۋىگە ئېرىشىپتۇ.

موزدۇز شاھزادىنى كۈندۈزلىرى باغلارنى تاماشا قىلىشقا ئېلىپ بارىدىكەن. بەزى كېچىلىرى ئۆز ئۆيىدە باللىرى بىلەن بىللە قوندۇرىدىكەن.

كۈنلەر - ئايلار ئۆتۈپتۇ. كۈنلەرنىڭ بىرىدە پادىشاھ سەپەرگە چىقماقچى بولۇپ قاپتۇ. شۇڭا ئۇ موزدۇزنى چاقىرىپ كېلىپ ئوغلىنىڭ مۇھاپىزەت ئىشى ئۈچۈن ئۇنىڭغا بىرمۇنچە سۆز لەرنى تەكىتلەپ ۋەسىيەت قىپتۇ. شۇندىن كېيىن نۆكەرلىرى بىلەن سەپەرگە ئاتلىنىپتۇ.

پادىشاھ سەپەرگە كەتكەندىن كېيىن موزدۇز پادىشاھنىڭ سەپەر سىرتىدىكى چارھار باغقا شاھزادە ۋە بىرنەچچە چاكارلارنى ئېلىپ سەيلە - ساياھەتكە چىقىپتۇ. موزدۇز شاھزادىنىڭ بېشىدىكى بېزەكلىك قىممەت باھالىق تاج، ئۈستىبېشىغا قىممەت باھالىق كىيىملەرنى كىيگەنلىكىنى كۆرۈپ نىيىتىنى بۇزۇپتۇ، ئۇنىڭ پەسلىك تەبىئىتى تۇتۇپتۇ. ئۇ مۇنداق ئويغا چۆكۈپتۇ: «بۇ تاج ۋە تون يۈز سودىگەرگە دەسمايە بولغۇدەك پۇلغا يارايدىكەن. ھازىر شاھزادىنىڭ ئاتىسى سەپەرگە كەتتى، ئانىسى شەھەردە بالىسىدىن كۆڭلى خاتىرجەم بولۇپ ئولتۇرىدۇ. مەن بۇ بالىنى يىراق يەرگە ئېلىپ قېچىپ، ئۇ يەردە كىيىمى - كېچەك ۋە تاجىنى ئېلىۋېلىپ ئۆزىنى چاكار قىلىپ ساتقىنىم ياخشى».

موزدۇز ئۆزىنىڭ بۇ ئويىنى چاكارلار ئىچىدىكى ئۆزىگە سىرداش بىرىگە ئېيتىپتۇ. ئىككىسى ئىتتىپاق تۈزۈپتۇ. يېرىم كېچە بولغاندا ئۇلار شاھزادە ۋە چاكارلارغا دورا بەھوش سېلىنغان چاينى ئىچۈرۈپ، ھوشىدىن كەتكۈزۈپتۇ. شۇندىن كېيىن شاھزادىنى ساندۇققا سېلىپ تۆگىگە تېڭىپتۇ. ئۆزلىرى ئات - تۆگىلەرگە مىنىپ بۇ باغدىن يىراق شەھەرگە قېچىپتۇ. ئۇلار كېچىدە ناھايىتى تېز مېڭىپتۇ. تاڭ يورۇغاندا بۇ شەھەرنىڭ تەۋەلىكىدىن ھالقىپ ئۆتۈپ باشقا بىر مەملىكەتكە يېتىپ بېرىپتۇ.

باغدا بەھوش بولۇپ قالغان چاكارلار تاكى ئەتىسى ئاش ۋاقتىغىچە ئويغانماستىن يېتىپتۇ. بىر چاغدا باغۋەن گۈللەرگە سۇ ئېچىپ، سۇ پاقىلاپ چاكارلارنىڭ قېشىغا كېلىپ قاپتۇ. قارىسا ھەممىسى بەھوش ياتقۇدەك، بۇنىڭدىن ھەيران بولغان باغۋەن يۈگۈي

دەرھال كونا سمركه ئېلىپ كېلىپ چاكارلارنىڭ ئاغزىغا قۇيۇپتۇ. چاكارلار كەينى-كەينىدىن بىرقانچىنى چۈشكۈرۈۋېتىپ هوشىغا كېلىشىپتۇ. ئۇلار ئاخشام يېرىم كېچىده موزدۇز بەرگەن چاينى ئىچكەندىن كېيىن بىهوش بولغانلىقىنى، هازىر بولسا موزدۇز ۋە ئۇنىڭ شېرىكى شاهزادىنى ئېلىپ قاچقانلىقىنى بىلەپتۇ. ئۇلار دەرھال بۇ ئىشنى خانىشقا خەۋەر قىپتۇ. خانىش دەرھال ئاتلىنىپ باغقا بېرىپ، هەرقانچه ئىزدىگەن بولسىمۇ تاپالماپتۇ.

مەلىكه ئۇ كۈنى پۈتۈن باغنىڭ ئەتراپىنى ۋە موزدۇزنىڭ ئۆيىنى ئاختۇرۇپتۇ. موزدۇزنىڭ ئۆيىگه كەلمىگەنلىكىنى بىلگەندىن كېيىن شاهزادىنىڭ يوقالغانلىقىنى خەۋەرچى ئارقىلىق سەپەردىكى پادىشاهقا خەۋەر قىپتۇ.

پادىشاه ئەهۋالنى ئۇققاندىن كېيىن دەرھال شكاردىن قايتىپ كەپتۇ. قانچه ئىزدەپمۇ ئوغلىنى تاپالماپتۇ. پادىشاه بىلەن خوتۇنى ئوغلىنىڭ دەرد - پىراقىدا تولا يىغلاپ هالىدىن كېتىپتۇ، ياداپ بىر تېرە - بىر سۆڭەك بولۇپ قاپتۇ.

موزدۇز بىلەن ئۇنىڭ شېرىكى باشقا مەملىكەتكه كېلىپ شاهزادىنىڭ ئالتۇن تاجى ۋە قىممەت باهالىق كىيىم - كېچەكلىرىنى سالدۇرۇپ نۇرغۇن پۇلغا سېتىپتۇ. ئۆزى بولسا شۇ شەهەردە سودىگەرچىلىككه مەشغۇل بولۇپتۇ.

شاهزادىنى سېتىۋالغان تۆمۈرچى پادىشاهنىڭ نۆكەر ۋە لەشكەرلىرىگه قورال - ياراغ ياسايدىكەن. ئۇ، شاهزادىنى هەم ئۇستا تۆمۈرچى هەم كامالەتكه يەتكەن ئوۋچى قىلىپيېتىشتۇرۇپتۇ.

شاهزاده ئون سەككىز ياشقا كىرگەنده ئوۋ ئوۋلاش ئۈچۈن شكارغا چىقىپتۇ. شۇ كۈنى شاهزادىنىڭ ئەسلى دادىسى پادىشاهنىڭ ئىنىسىمۇ شكار قىلىپ چىققانىكەن. لېكىن پادىشاهنىڭ ئىنىسى شكار ئۈستىده هېچ نەرسه ئوۋلىيالماپتۇ. ئاخىر ئۇلار هار-دۇق ئېلىش ئۈچۈن بىر بۇلاق بېشىدا ئولتۇرغاندا ئۇلارنىڭ يېنىغا شاهزاده يېتىپ كەپتۇ. ئۇ ئېتىنىڭ ئارقىسىغا ئىككى كىيىك ۋە بىرنەچچه توشقانىنى باغلىۋالغانىكەن. بۇنى كۆرگەن پادىشاهنىڭ ئىنىسى نۆكەرلىرىگه بۇيرۇق بېرىپ شاهزادىنىڭ ئوۋلىغان كىيىك-لىرىنى تارتىۋېلىشنى بۇيرۇپتۇ. نەۋكەرلەر شاهزادىنىڭ يېنىغا زورلۇق بىلەن يوپۇرۇلۇپ كېلىپ، ئۇنىڭ ئوۋ قىلغان كىيىكلىرىنى بۇلىماقچى بوپتۇ. شاهزاده ئاجايىپ باتۇرلۇق بىلەن نۆكەرلەرنىڭ راسا ئەدىپىنى بېرىپتۇ. بىراق ئاخىر ئۆزى ماغدۇرسىزلىنىپ ئۇلارنىڭ قولىغا چۈشۈپ قاپتۇ.

نۆكەرلەر ئۇنى چەمبەرچەس باغلاپ ئۆز شەهىرىدىكى پادىشاهنىڭ قېشىغا ئولجا قىلىپ ئېلىپ كەپتۇ.

شاهزاده ئوردىغا ئېلىپ كېلىنىپ ئۆز ئاتىسى پادىشاهنىڭ ئالدىغا توغرىلىنىپتۇ. لېكىن پادىشاهنىڭ ئۆز بالىسى ئىكەنلىكىنى، شاهزادىمۇ پادىشاهنىڭ ئۆز ئاتىسى ئىكەنلىكىنى تونۇماپتۇ. پادىشاه شاهزادىنى كۆرگەندىن كېيىن ئىنىسىغا قاراپ:

— بۇ ئوۋچى بالىنى نېمه گۇناه بىلەن تۇتۇپ كەلدىڭلار؟ — دەپ سوراپتۇ.

پادىشاهنىڭ ئىنىسى راست گەپنى ئېيتماي:

— بىز ئۇنىڭ ئوۋلىغان ئەرسىلىرىنى بىزگه سېتىپ بېرىشنى ئېيتقانىدۇق، ئۇ بەرگىلى ئۇنىمىدى ۋە بىزگه هاقارەت قىلدى. شۇ ۋەجىدىن ئۇنى تۇتقۇن قىلىپ ئېلىپ كەلدۇق، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

شاهزاده ئۇنىڭ يالغان سۆزلىگەنلىكىگه چىداپ تۇرالماي:

— يوقسۇ، پادىشاهى ئالەم، هەقىقي ئەهۋال ئۇنىڭ دېگىنىدەك ئەمەس. مانا

ئىجازەت بەرسىلە مەن راست سۆزلەپ باقاي، ــ دەپتۇ.
ــ قېنى سۆزلە، ــ دەپ رۇخسەت قىپتۇ پادىشاھ.
شاھزاد مۇنداق دەپتۇ:
ــ مەن شەھەرگە قوشنا مەملىكەتتىكى بىر تۆمۈرچىنىڭ ئوغلىمەن. شىكار قىلىش ئۈچۈن سەپەرگە چىققانىدىم. تەلىيىم ئوڭدىن كېلىپ بىرنەچچە جانىۋارلارنى ئوۋ قىلىدىم. قايتىش سەپىرىمدە بۇ نۆكەرلەرگە يولۇقتۇم. ئۇلار مەندىكى ئوۋلىغان نەرسىلەرنى تارتىۋېلىشقا ئۇرۇنغانىدى، مەن بەرمىدىم. شۇ چاغدا بۇ نۆكەر باشلىقى ئۆز ئادەملەرنىڭ ئالدىغا مېنى تۇتۇشنى بۇيرۇدى. مەن بۇلارنىڭ ئۆكتەملىك قىلغىنىغا چىدالماي قاتتىق ئېلىشتىم. ئاخىر يالغۇز كېلىپ ئۇلارنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالدىم.
پادىشاھ ئۆز ئىنىسىغا قارىغانىكەن، ئۇ گەپ ـ سۆز قىلماي ئۆزىنىڭ ئۆكتەملىكىگە پۇشايمان قىلىپ، بېشىنى تۆۋەن سېلىپ تۇرۇپ قاپتۇ. شۇ چاغدا پادىشاھ ئۆز ئالدىدا تۇرغان ئوغلىنى باغرى تونۇغاندەك بولۇپ ئۇنىڭ قەددى ـ قامىتىگە ئۇزاق سەپسېلىپتۇ. ئاندىن شاھزادىگە:
ــ سەن راست سۆزلەپ مېنى قايىل قىلدىڭ. مەن سېنى ئۆ يېنىمدا نۆكەر باشلىقى قىلىشنى لايىق كۆردۈم، ئەگەر قوبۇل تاپساڭ ئوردىدا قالغىن، ــ دەپتۇ.
ــ جانابلىرى مەن قۇللىرىغا مۇنداق ئىشەنچە قىلغان ئىكەنلا مېنىڭ باشقا ئامالىم يوق. خىزمەتلىرىنى جان پىدالىق بىلەن قىلىپ، ئۆزلىرىگە سادىق بولىمەن، ــ دەپتۇ شاھزادە.
بۇ سۆزنى ئاڭلىغان پادىشاھ ئىچ ـ ئىچىدىن خۇشال بولۇپ، شاھزادىنى ئۆز يېنىدا نۆكەر باشلىق قىلىپ تەيىنلەپتۇ.
پادىشاھ شاھزادىنى ئۆز يېنىغا تۇرغۇزغان بولسىمۇ ئۇنىڭ ئۆز ئوغلى ئىكەنلىكىنى بىلمەپتۇ. بىراق بۇ بالىنىڭ ۋە ئەقلى ـ ھوشى جايىدا ئىكەنلىكىنى ياقتۇرۇپ قاپتۇ. شاھزادە تۆمۈرچىدىن ئۆگىنىۋلغان ھۈنىرىنى ئىشقا سېلىپ، بىرنەچچە خىل قورال ـ ياراغ ياساپ پادىشاھقا كۆرسىتىپتۇ. پادىشاھ شاھزادىنىڭ بۇ ھۈنىرىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭغا بولغان ھۆرمىتى تېخىمۇ ئېشىپتۇ.
شاھزادە بىلەن پادىشاھنىڭ كۈنسېرى قويۇقلىشىۋاتقان بۇ خىل يېقىن مۇناسىۋىتىنى كۆرگەن ئولۇق قول ۋەزىر چىداپ تۇرالماپتۇ. ئۇ كۆڭلىدە: ناۋادا پادىشاھ ئۆلۈپ كەتسە ئۇنىڭ ئوغۇل بالىسى يوق. پادىشاھلىق ئاشۇ ۋەتەنسىز ئوۋچىغا قالدىغان ئوخشايدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن، ئۇنىڭ قولى بىلەن پادىشاھنى ئۆلتۈرۈپ شاھلىق تەختىگە ئۆزۈم چىقىشىم كېرەك. ياكى بولمىسا، پادىشاھنىڭ قولى بىلەن بۇنى ئۇجۇقتۇرۇش كېرەك، دەپ ئويلاپتۇ. ئۇ بىر كۈنى شاھزادىنى ئۆيىگە چاقىرىپ مۇنداق دەپتۇ:
ــ ھەي يىگىت، مۇشۇ مەملىكەتكە پادىشاھ بولۇشنى ۋە پۈتۈن خالايىقىغا ھۆكۈم يۈرگۈزۈشنى خالامسەن؟ ئەگەر مەقسىتىڭ ئاشۇنداق بولسا، ھېيلە بىلەن پادىشاھنىڭ قولىدىكى ئۇزۈكنى ئالغىن، ئۇ ئۇزۈكنىڭ خاسىيىتى شۇكى، كىم ئۇنى قولىغا كىرگۈزسە پۈتۈن مەملىكەت ئۇنىڭغا قارايدىغان بولىدۇ. خالايىقلارمۇ ئۇنى مۇۋاپىق تاپىدۇ. ئۇنىڭ ئېلىشنىڭ ھىيلىسى شۇكى: سەن پادىشاھنىڭ نۆكەرلەر باشلىقى بولغاچقا پادىشاھ تەختە

ئۇستىدە ئۇيقۇغا كەتكەندە، يۇمشاق دەسسەپ بەرىپ قولىدىكى ئۇزۇكنى ئالغىن. ماڭا بەرسەڭ مەن ئۇنى سەن ئۇچۇن ساقلاپ بېرىمەن. كېيىن پادىشاھنى ئۆلتۈرىمىز. شۇ چاغدا سەن ئۇزۇكنى قولۇڭغا سېلىپ خالايىققا كۆرسىتىسەن، قولۇڭدىكى ئۇزۇكنى كۆرگەن جېمى خالايىقلار: «پادىشاھ نەۋكەر باشلىقىنى ئورنىغا ۋارىس قىلىش ئۇچۇن ئۇنىڭغا ئۇزۇكنى باشتىلا بېرىۋەتكەنىكەن» دەپ سېنى ئېتىراپ قىلىدۇ. لېكىن مەن ساڭا شۇنىسى شەرت قىلىپ قويۇۋەتكى، سەن پادىشاھ بولۇپ تەختكە چىقساڭ، مەن ۋەزىر بولىمەن. قىزىمنى ساڭا توي قىلىپ بېرىمەن.

شاھزادە ئۇنىڭ سۆزىگە ئالدىنىپ قاپتۇ ۋە پادىشاھ ئۇخلاپ قالغان چاغدا ئالدىغا بېرىپ ھېلىقى گۆھەر كۆزلۈك ئۇزۇكنى پەم بىلەن قولىدىن سۇغۇرۇپتۇ. بىراق بۇ چاغدا پادىشاھ ئويغىنىپ قاپتۇ.

ــ نېمىشقا قولۇڭدىكى شاھلىق بەلگىسى بولغان بۇ ئۇزۇكنى ئېلىشقا جۇرئەت قىلدىڭ؟! ــ دەپ سوراپتۇ پادىشاھ.

پادىشاھنىڭ ھەيۋىسىدىن قورقان شاھزادىنىڭ پۈتۈن بەدەنلىرى تىترەپ ئەقلىدىن ھوشى قالماپتۇ، سۇر بېسىپ گەپ-سۆزمۇ قىلالماپتۇ. بۇنىڭدىن غەزەپلەنگەن پادىشاھ:

ــ جاللات، بۇ ياخشىلىقنى بىلمەيدىغان ھارامتاماقنىڭ دەرھال كاللىسىنى ئېلىڭلار! ــ دەپ ھۆكۈم قىپتۇ.

جاللاتلار شاھزادىنى پادىشاھنىڭ ئالدىدا يالىڭاچلاپ، كاللىسىنى چېپىشقا تەييارلىنىپتۇ. بۇ چاغدا پادىشاھنىڭ كۆزى بىردىنلا بالىنىڭ دولىسىدىكى قارا خالغا چۈشۈپتۇ. پادىشاھ جاللاتلارنى توختىتىپ بالىدىن:

ــ ھەي ياخشىلىقنى بىلمەيدىغان ناپاك ئىنسان، مەن ساڭا ئۆزۈڭنى ئاقلاش پۇرسىتى بەرمەكچىمەن. سەن بۇ جازادىن قۇتۇلاي دېسەڭ، ئاۋۋال ئۆزۈڭنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى، سېنى كىملەر چوڭ قىلغانلىقىنى، كىم-كىملەرنىڭ ۋاسىتىسى ئارقىلىق ۋە زورلۇشى بىلەن بۇ جىنايەتنى ئۆتكۈزۈشكە ئۇرۇنغانلىقىنى راستچىللىق بىلەن سۆزلە، راست سۆزلىسەڭ، بىر قوشۇق قېنىڭدىن ئۆتىمەن، بولمىسا، ھازىرنىڭ ئۆزىدىلا جېنىڭنى جەھەننەمگە ئۇزىتىمەن! ــ دەپتۇ.

پادىشاھتىن بۇ سۆزنى ئاڭلىغان شاھزادە ئۆز ئەھۋالىنى پادىشاھ ئالدىدا يېپىدىن-يىڭنىسىغىچە سۆزلەپتۇ. ئاخىردا پادىشاھنىڭ قولىدىكى ئۇزۇكى ئوغرىلاشقا ئوك قول ۋەزىرنىڭ بۇيرۇغانلىقىنى سۆزلەپتۇ. شۇ چاغدا پادىشاھ، ئۆزىنىڭ كۆز ئالدىدا ئۆلتۈرۈلۈشكە ھۆكۈم قىلىنغان بۇ نۆكەر باشلىقى بۇندىن ئون نەچچە يىل بۇرۇن تۇغۇت ياش ۋاقتىدا مۇزدۇز تەرىپىدىن ئوغرىلاپ كېتىلگەن ئۆز شاھزادىسى ئىكەنلىكىنى بىلىپتۇ. «بالام، جېنىم بالام» دېگىنىچە بېرىپ ئوغلىنى سۆيۈپتۇ ۋە شاھزادىنىڭ قول-ئاياغلىرىنى بوشىتىپ كېيىم-كېچەكلىرىنى كىيدۈرۈپتۇ. ئاندىن دەرھال ھېلىقى سۇيىقەستچى ۋەزىرنى ئالدىغا كەلتۈرۈپ، ئۇنىڭ كاللىسىنى ئاپتۇ. كېيىن ئوغلىنىڭ تەلىپى بويىچە قوشنا مەملىكەتتىكى تۆمۇرچى بوۋاينى پادىشاھ ئۆز شەھىرىگە تەكلىپ قىلىپ كەلتۈرۈپ، ئۆز ئوغلىنى مۇشۇنداق باتۇر، ھۈنەرۋەن قىلىپ يېتىشتۇرگەنلىكى ئۈچۈن ئۇرغۇن ئىنئام-ملارنى بېرىپتۇ. پادىشاھ ئۆز ئوغلى بىلەن تېپىشقاندىن تۇرمۇشنى خۇشال-خورام ئۆتكۈزۈپتۇ.

هېكايه تىلسىم

ئاقساق تىمور هىندىستانغا بېرىپ، نەغمىچىلەرنى چاقىرىپ دېدىكى:

بۇ شەھەردە ئۇستا نەغمىچىلەر كۆپ دەپ ئاڭلىغانىدىم.

كۆزى كور بىر نەغمىچى بۇ سۆھبەتتە تەييار بولۇپ، نەغمە قىلدى. پادىشاھ: كۆپ خۇرسەند بولۇپ، ئۇنىڭ ئىسمىنى سورىدى. ئۇ:

— ئىسمىم دۆلەتتۇر، — دېدى. پادىشاھ دېدى:

— دۆلەتت كور بولامدۇ؟

ئۇ جاۋاب بېرىپ:

— ئەگەر دۆلەتنىڭ كۆزى كور بولمىسا، ئاقساقنىڭ ئۆيىگە كىرمەس ئىدى، — دېدى. پادىشاھقا بۇ جاۋاب يېقىپ كېتىپ، ئۇنىڭغا كۆپ ئىنئام بەردى.

× ×

بىر كۈنى ئۆز يېقىنىغا خەت يېزىۋاتاتتى. ناتونۇش بىرى كېلىپ، ئۇنىڭ يېزىۋاتقان خېتىگە قاراشقا باشلىدى، خەت يېزىۋاتقان كىشى خەتنىڭ كېيىنكى قۇرلىرىغا:

— بىر بىگانە ئەخمەق خېتىمگە قاراپ تۇرۇۋالدى. شۇ سەۋەبتىن نىسرىنمنى ئېنىق يازالمىدىم، — دېگەن سۆزلەرنى يازدى. ناتونۇش كىشى:

— مەن خېتىڭنى ئوقۇغىنىم يوق، نېمىشقا مېنى ئەخمەق دەپ يازىسەن، — دەپ ئاچچىقلاندى.

— ئەگەر خېتىمنى ئوقۇمىغان بولساڭ، ئەخمەق دەپ يازغىنىمنى نەدىن بىلدىڭ، — دېدى خەت يېزىۋاتقان كىشى.

ھېكمەت: كىشىلەرنىڭ يېزىۋاتقان خېتىگە قاراش تولمۇ ئەدەبسىزلىكتۇر.

× ×

بىر بالا قۇدۇق بېشىدا نان يەپ ئولتۇرغانىدى. تۇيۇقسىز قولىدىكى نان قۇدۇقتا چۈشۈپ كەتتى. بالا يىغلىغىنىچە ئاتىسىنىڭ ئالدىغا بېرىپ ئەھۋالنى بايان قىلدى. ئاتىسى دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ، ئوغلىنىڭ قولىدىن يېتىلىگىنىچە قۇدۇق بېشىغا كەلدى-دە، ئىككى قولىنى قۇدۇقنىڭ ئىككى قاسنىقىغا قويۇپ، قۇدۇق ئىچىگە ئېگىلىپ قارىدى. ئۇ، سۇدىكى ئۆزىنىڭ ئەكسىنى تونۇيالماي، شۇنچىلىك ئاچچىقى كەلدى:

— ھەي قېرى شەيتان، مۇشۇنچىلىك كىچىك بالىنىڭ قولىدىكى نانىنى تارتىۋېلىپ يەپ تەربىكچىلىك قىلغۇچە، ئاچلىقتىن ئۆلگىنىڭ ياخشى ئەمەسمۇ، — دېدى.

ھېكمەت: نادانلىق — ئۆزىگە ھاقارەت كېلىدۇ.

× ×

بىر كىشىنىڭ يەتتە بالىسى بار ئىدى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى ئۇرۇش-تالاشلارنى كۆرۈپ، ھېلىقى كىشى ئوغۇللىرىنى ئالدىغا چاقىردى ۋە يەتتە تال تاياقچىنى بىر قېلىپ باغلاپ ئوغۇللىرىغا سۇنۇپ:

— قېنى، بۇ تاياقچىلارنى سۇندۇرۇپ بېقىڭلار، — دېدى.

ئۇلار ھەر قانچە كۈچەپ باقسۇ تاياقچىلارنى ھېچقايسىسى سۇندۇرالمىدى.

ئاخىرى:

— سۇندۇرۇشقا كۈچىمىز يەتمىدى، — دەپ بۇ بىر باغلام تاياقچىنى ئاتىسىنىڭ قولىغا قايتۇردى.

ئاتىسى تاياقچىلارنىڭ باغلىمىنى يېشىپ ئوغۇللىرىغا بىردىن تارقىتىپ بېرىپ:

— مانا، بۇنى سۇندۇرۇپ بېقىڭلار، — دېدى.

ئوغۇللار تاياقچىلارنى دەرھال ئېلىشىپ، ئوڭايلا سۇندۇرۇپ تاشلىدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئاتىسى ئوغۇللىرىغا قاراپ:

— كۆردۈڭلارمۇ ئوغلانلىرىم، سىلەرمۇ خۇددى شۇ تاياقچىلارغا ئوخشايسىلەر، ئەگەر ھەممىڭلار ئىتتىپاقلىشىپ ياشىساڭلار، سىلەرگە ھېچكىمنىڭ كۈچى يەتمەيدۇ. ئەبادا بىر-بىرىڭلار بىلەن ئازارلىشىپ ئۆتسەڭلار، سىلەرنى ھەرقانداق ئادەم بوزەك قىلىدۇ، — دەپ نەسىھەت قىلدى.

ھېكمەت: ئايرىلغاننى ئېيىق يەر.

× ×

بىر دانىشمەن ھەر كۈنى مەسچىتتە ئولتۇرۇپ، كىشىلەرگە ئۆز ئېيتاتتى. بىر ئادەم ئۇ يىغىلىشتا دائىم يىغلايتتى. بىر كۈنى دانىشمەن ئېيتتىكى:

— مېنىڭ سۆزۈم ئۇنىڭغا بەك تەسىر قىلدى. بۇ ئادەم شۇ سەۋەبتىن يىغلايدۇ.

باشقىلار ھېلىقى يىغلىغان كىشىگە ئېيتتىكى:

— بىزگە بۇ دانىشمەننىڭ سۆزلىرى ھېچ تەسىر قىلمايدۇ، سېنىڭ كۆڭلۈڭ قانداقتۇ؟ ھەر كۈنى يىغلايسەن.

ئۇ كىشى ئېيتتىكى:

— دانىشمەننىڭ سۆزىگە يىغلىمايمەن. مېنىڭ بىر ئورۇق ئۆچكەم بار ئىدى. ئۇنى ئىنتايىن ياخشى كۆرەتتىم، كېيىن ئۇ قېرىپ ئۆلۈپ قالدى. دانىشمەن ۋەز ئېيتىپ قاندا ساقلى تىترەپ، مېنىڭ شۇ ئورۇق

ئۆچكەنى ئېسىمگە سالىدۇ، چۈنكى ئۇمۇ مۇشۇنداق ئۇزۇن ساقال ئىدى.

× ×

ئۆتكەن زاماندا بىر ۋەزىر بار ئىدى. ئۇ توغتىماي ساقلىنى يۇلاتتى. بىر كۈنى پادىشاھ ئۇنىڭغا دېدىكى:

— ئەگەر ساقلىڭنى يۇلىدىغان ئادەم تېڭنى تاشلىمىساڭ، سېنى جازالايمەن.

ئۇزۇن ئۆتمەي ۋەزىر پادىشاھقا شۇنداق خىزمەت قىلدىكى، پادىشاھ ئۇنىڭ دىن تولمۇ مەمنۇن بولدى ۋە:

— نېمىنى تەلەپ قىلساڭ، ساڭا شۇنى بېرىمەن، — دېدى. ۋەزىر:

— تەقسىر، مەن سىزدىن باشقا نەرسە تەلەپ قىلمايمەن، پەقەت ماڭا ساقلىلىمنى يۇلۇشقا ئىجازەت بەرسىڭىز، — دېدى.

× ×

بىر كىشى دوستى بىلەن خورما يەپ ئولتۇرۇپ ئۇرۇقلارنىڭ ھەممىسىنى دوستىنىڭ ئالدىغا دۆۋىلەپ ئۇنى خىجالەت قىلماقچى بولدى. ئۇ دوستىغا:

— قارىغاندا سىز خورمىنى يەك ياخشى كۆرىدىغان ئوخشايسىز. ئالدىڭىزدا خورما ئۇرۇقى شۇنچە كۆپ يىغىلىپ قاپتۇ، — دېدى.

دوستى جاۋابەن:

— مېنىڭچە، خورمىنى مەندىنمۇ بەك ياخشى كۆرىدىكەنسىز، چۈنكى ئالدىڭىزدا نەخورما، نەخورما ئۇرۇقى، ھېچنېمە قالماپتۇ. قارىغاندا سىز خورمىلارنى ئۇرۇقى بىلەن قوشۇپلا يەپ ئوكەتكەن ئوخشايسىز، — دېدى. ھېلىقى كىشى خىجالەتچىلىكتە نېمە دېيىشىنى بىلمەيلا قالدى.

ھېكمەت: بىراۋغا ئورا كولىما، ئۆزۈڭ يىقىلىسەن.

* *

ئىككى ئاكا-ئۇكا سەپەرگە چىقتى. ئۇلار يول ئۈستىدە بىرىگە ئالتۇن، بىرىگە كۈمەر توشقۇزۇلغان قاپچۇق تېپىۋالدى. ئىنىسى:

— مېنىڭ مۇرادىمھاسىل بولدى، ئەمدى ئۆيگە قايتىمەن، — دېدى. ئاكىسى بولسا:

مەن جاھاننى ساياھەت قىلىمەن، — دېدى

ئاكا-ئۇكىلار ھېلىقى ئالتۇن بىلەن كۈمەرنى تەقسىم قىلىشتى. ئاندىن ئاكىسى ئۆز ئۇلۇشىنى ئىنىسىغا تايشۇرۇپ ئايالىغا بېرىپ قويۇشنى تاپىلىدى. ئەما ئىنىسى ئۆيگە قايتىپ كېلىپ، ھېلىقى ئاماناتنى ئاكىسىنىڭ ئېيتقىنىچە يەكلىگەنلىكىنى چى بولدى. لېكىن كۈمەرنى بەرمەي، ئالا تۇننىلا تاپشۇردى.

ئۇچ يىلدىن كېيىن ئاكىسى سەپەردىن قايتىپ كەلدى ۋە ئايالىنىڭ قۇلىدا ئۆزى ئېۋەتكەن كۈمەرنى كۆرمىدى. ئۇ ئىنىسىدىن ئۆز ئايالىغا ئەۋەتكەن كۈمەرنىڭ قانداق بولغانلىقىنى سورىدى. ئىنىسى:

— ئايالىڭغا بەرگەنىدىم، — دېدى.

ئاكىسى:

— ئايالىم كۈمەرنى كۆرمىگەنلىكىنى ئېيتتى، — دېدى.

— ئايالىڭ يالغان سۆزلەيتۇ، — دېدى ئىنىسى. شۇنىڭ بىلەن ئاكىسى ئايالىنى ئۇرۇشقا باشلىدى. ئايالى بولسا تاياقنى چىدىماي قېچىپ قازىنىڭ ئالدىغا باردى-دە، بۇ ھەقتە قازىغا ئەرز قىلدى.

قازى ئاكا-ئۇكىلارنى ھۇزۇرىغا چاقىر-

تىپ كەلدى ۋە ئىنىسىدىن:
— گۆھەرنى بۇ ئايالغا قاچان بەرگەنسەك؟ بەرگەن چېغىدا بىرەر كىشى بارمىدى؟ - دەپ سورىدى.
ئىنىسى:
— ئىككى كىشى بار ئىدى، - دەپ جاۋاب بەردى.
قازى:
— ئۇلارنى ئېلىپ كەل، — دەپ بۇيرۇدى. ئىنىسى ئىككى كىشىنى تېپىپ، ئۇلارغا ئازراق پۇل بەردى ۋە:
— مەن بىلەن بىللە، قازىنىڭ ئالدىغا بېرىپ مەن ئۇچۇن يالغاندىن گۇۋاھلىق بېرىسىلەر، - دېدى.
ئەلقىسسە، ھىلىقى ئىككى كىشى يالغان گۇۋاھلىق بەردى. قازى ھىلىقى ئالىنىڭ ئېرىگە قاراپ:
— ياخشىسى، گۆھەرنى ئايالىڭدىن سورىغىنىڭ تۇزۇكتەك تۇرىدۇ، — دېدى.
بۇ ئەھۋالنى كۆرگەن ئايال يىغلىغىنىچە سۇلتانىنىڭ ئالدىغا باردى ۋە گۆھەر توغرىسىدا ئەرز قىلدى. سۇلتان ئەھۋالنى ئاڭلاپ:
— نېمىشقا قازىنىڭ ئالدىغا بارمايسەن، — دەپ سورىدى.
— باردىم، لىكىن ئادالەت بىلەن سورىمىدى، - دېدى ئايال. سۇلتان ئىككى ئاكا - ئۇكىنى ۋە ئىككى گۇۋاھچىنى چاقىرتىپ كەلدى ۋە ئۇلارنى بىر — بىرىدىن ئايرىپ قويدى. ئاندىن كېيىن ھەربىرىنىڭ قولىغا مۇم تۇتقۇزۇپ، مۇمدىن ھىلىقى گۆھەرنىڭ سۈرىتىنى ياساپ چىقىشقا ئەمر قىلدى.
ھىلىقى ئاكا — ئۇكا ئوخشاش شەكىلدە ياساپ چىقتى. ئىككى گۇۋاھچى باشقا شەكىلدە ياسىدى.
سۇلتان ھىلىقى ئايالغا:
— سەنمۇ ياساپ باق، — دەپ پەرمان قىلدى.
— مەن ئۇ گۆھەرنى ھېچقاچان كۆرۈپ باقمىغان تۇرسام، كۆرمىگەن نەرسىنىڭ شەكلىنى قانداقمۇ ياسىيالايمەن، - دېدى ئايال.
سۇلتان گۇۋاھچىلارنىڭ ياسىغان گۆھەرنىگە قاراپ غەزەپ بىلەن:
— ئەگەر راست سۆزلىسەڭ قويۇۋېتىمەن، بولمىسا، ئۆلۈمگە مەھكۇم بولىسەن، - دېدى.
ئىككى گۇۋاھچى تىترەشكە باشلىدى ۋە:
— بىز ئىككىمىز گۆھەرنى كۆرمىگەن، يالغان گۇۋاھلىق بەرگەن ئىدۇق، — دەپ ئىقرار قىلدى.
سۇلتان ھىلىقى كىشىنىڭ ئىنىسىنى قامچىلاشقا بۇيرۇدى. ئۇ بىرقانچە قامچىنى يېگەندىن كېيىن «گۇناھ مەندە» دەپ ئىقرار قىلدى.
سۇلتان قازىنى چاقىرتىپ كەلدى:
— ئەلىنىڭ ئەرز - داد ئەھۋالىنى نېمىشقا ئادالەت بىلەن سورىمىدىڭ؟ - دەپ ئۇنى قازىلىق مەنسىپىدىن ئېلىپ قاشلىدى. گۆھەرنى بولسا ئايالغا ئېلىپ بەردى.

× ×

بىر شائىر پادىشاھنىڭ ئالدىدا گۇناھقا يەتتى. پادىشاھ جاللاتقا:
— ئۇنى كۆز ئالدىمدا ئۆلتۈرگەيسەن،

سەن، ـ دەپ ئەمر قىلدى.

شائىر قورقىنىدىن لاغ ــ لاغ تېتىرەشكە باشلىدى. بۇنى كۆرگەن شاھنىڭ بىر خادىمى شائىرغا:

ــ بۇ نېمىدېگەن نامەردلىك، نېمىدىگەن قورقۇنچاقلىق، ئەرلەر بۇ تەرىقىدە قورقۇپ كەتمەيدۇ، ــ دېدى.

ــ ئەي خادىم، سەن ھەقىقىي ئەركەك بولساڭ، كەل، مېنىڭ ئورنۇمدا تۇرۇپ تۇر، مەن بۇ ئورۇندىن تۇرۇپ كېتەي، ـ دېدى شائىر ۋە ئورنىدىن تۇردى. خادىم بۇ چاغدا تىترەشكە باشلىدى.

پادىشاھ بۇ كۈلكىلىك ئەھۋالنى كۆرۈپ، قايىل بولدى ۋە كۈلۈپ كېتىپ، شائىرنىڭ گۇناھىنى كەچۈرۈم قىلدى.

× ×

بىر ئادەم ھەر كۈنى بازاردىن ئالتە نان سېتىۋالاتتى. بىر كۈنى ئۇ ئادەمنىڭ بىر دوستى ئۇنىڭدىن سورىدى:

ــ ھەر كۈنى ئالتە نان سېتىۋالسەن ئۇنى نېمە قىلىسەن؟

ــ بىر نانىنى ساقلايمەن، بىر نانىنى تاشلايمەن، ئىككى نانىنى كۆمىمەن ۋە ئىككى نانىنى قەرز بېرىمەن، ـ دەپ جاۋاب بېردى ھېلىقى ئادەم.

ــ سېنىڭ سۆزۈڭنى ھېچ چۈشىنەلمىدىم، تەپسىلىيرەك سۆزلە، ـ دېدى دوستى.

ــ بىر نانىنى ساقلىغىنىم ــ ئۆزۈم يېگىنىم، بىر نانىنى تاشلىۋەتكىنىم ــ ئاياللىرىمغا بەرگىنىم، ئىككى نانىنى كۆمگىنىم ــ ئاتا ــ ئانامغا بەرگىنىم، ئىككى نانىنى قەرز بەرگىنىم ـ نىم ـ ئىككى ئوغلۇمغا بەرگىنىمدۇر، ـ دەپ چۈشەندۈردى.

× ×

بىرى بىر دەرۋىشنىڭ سەللىسىنى ئەپچىپچەپ كەتتى. دەرۋىش ئۇدۇل كۆرۈس-تانلىققا بېرىپ ئولتۇردى، كىشىلەر دەرۋىشكە:

ــ سەللىڭىزنى ئەپچاقان كىشى باغ تەرەپكە كەتتى. ئەمما، سىز نېمىشقا بۇ يەردە ئولتۇرىسىز؟ ــ دەپ سوراشتى.

ــ ئۇ بەرىبىر بىر كۈنى مۇشۇ يەرگە كېلىدۇ، شۇڭا ئۇنى كۈتۈۋاتىمەن، ـ دېدى دەرۋىش.

× ×

پادىشاھ بىر چاقچاقچىدىن رەنجىپ، ئۇنى پىلىنىڭ ئايىغى ئاستىغا تاشلاشقا ئەمر قىلدى. چاقچاقچى ناله ــ پەريات كۆتۈرۈپ دېدىكى:

ــ ئەي شاھىم، مەن بىچارە پىلنىڭ ئايىغى ئاستىغا لايىق ئەمەسمەن، ياخشىسى مېنى توشقانىنىڭ ئايىغى ئاستىغا تاشلاڭ. ۋەزىر پىلنىڭ ئايىغى ئاستىغا لايىق، چۈنكى ۋەزىر سېمىز، ئۇنىڭ ئوستىخانىلىرى پىلنىڭ ئايىغى ئاستىدىمۇ يەنجىلمەيدۇ.

بۇنى ئاڭلىغان پادىشاھ ۋەزىرگە قاراپ كۈلدى ۋە ۋەزىردىن:

ــ ئۇنىڭ دېگىنى توغرىمۇ؟ ــ دەپ سورىدى. ۋەزىر شاھقا:

ــ ئەزبىرايىل خۇدا، بۇ ھارامزادىنىڭ گۇناھىنى كەچۈرسىڭىز

بولمسا، بۇ مېنى هالاكەتكە تاشلىغۇدەك، — دەپ يېلىندى.

پادىشاھ ۋەزىرنىڭ ئىلتماسىنى قوبۇل قىلىپ چاتچاتچىنىڭ گۇناھىدىن كەچتى.

× ×

بىر كۈنى قارچىغا خورازغا:

— سەن بىر ۋاپاسىز جانىۋارسەن، نېمىشقا دېسەك، ئادەملەر سېنى باقىدۇ، ساڭا ئۆي ياساپ بېرىدۇ. ئەمما، سېنى تۇتماقچى بولغاندا، نېمىشقا قاچىسەن. مەن كەرچە چۆل-باياۋانىنىڭ قۇشىمەن، ئادەملەر زاتىنىڭ قولىدىن بىرقانچە كۈن ئۇزۇق يېگۈدەك بولسام، ئۇلار ئۇچۇن شىكار قىلىمەن، ئۇلاردىن ھەرقانچە يىراقلاپ كەتسەمۇ، يەنە قاچان چاقىرسلا قايتىپ كېلىمەن، دېدى.

خوراز:

— سەن بىرەر ئۇچار قاناتىنى زىنھارتىلغان ھالەتتە كۆرۈپ باقمۇ سەن؟ مەن كۆپلىگەن خورازلارنىڭ كاۋاپ زىنھىدا ۋە ئوت ئۇستىدە كاۋاپ قىلىنغانلىقىنى كۆرگەنمەن. سەنمۇ بىرەر ئۇچار قاناتىنى زىنھتا كۆرگىنىڭدە ئىدى، ئادەملەردىن، مەندىنمۇ بەتتەر يىراقتا قاچقان بولار ئىدىلا، — دېدى.

قارچىغا كېكەچلەپ قالدى.

× ×

بىر ئۇغرى بىراۋنىڭ ئېتىنى ئوغرىلىماقچى بولۇپ، ئېغىلغا چۈشكىنىدە تۇتۇلۇپ قالدى.

ئاتنىڭ ئىگىسى ئوغرىغا:

— ئەگەر ئېتىمنى قانداق ئوغرىلايدىغانلىقىنى كۆرسىتىپ بېرەلسەڭ، سېنى قويۇۋېتىمەن، — دېدى. ئوغرى بۇ تەلەپكە دەرھال ماقۇل بولدى ۋە ئاتنىڭ ئالدىغا كېلىپ، ئاتنىڭ پۇتىنى چاتقان ئارغامچىنى كەستى، ئاندىن كېيىن، ئالدىرىماي ئاتنى يۈگەنلىدى.

ئەلقىسسە، ئوغرى ئاتقا مىندى - دە، چاقماقنىڭ بىلەن چېپىپ كېتىۋېتىپ، ئات ئىگىسىگە:

— ئات دېگەن جانىۋارنى مانا مۇشۇنداق ئوغرىلايدۇ! - دەپ ۋارقىرىدى. كىشىلەر ھەرقانچە قوغلاپمۇ ئوغرىنى يېتىشەلمىدى.

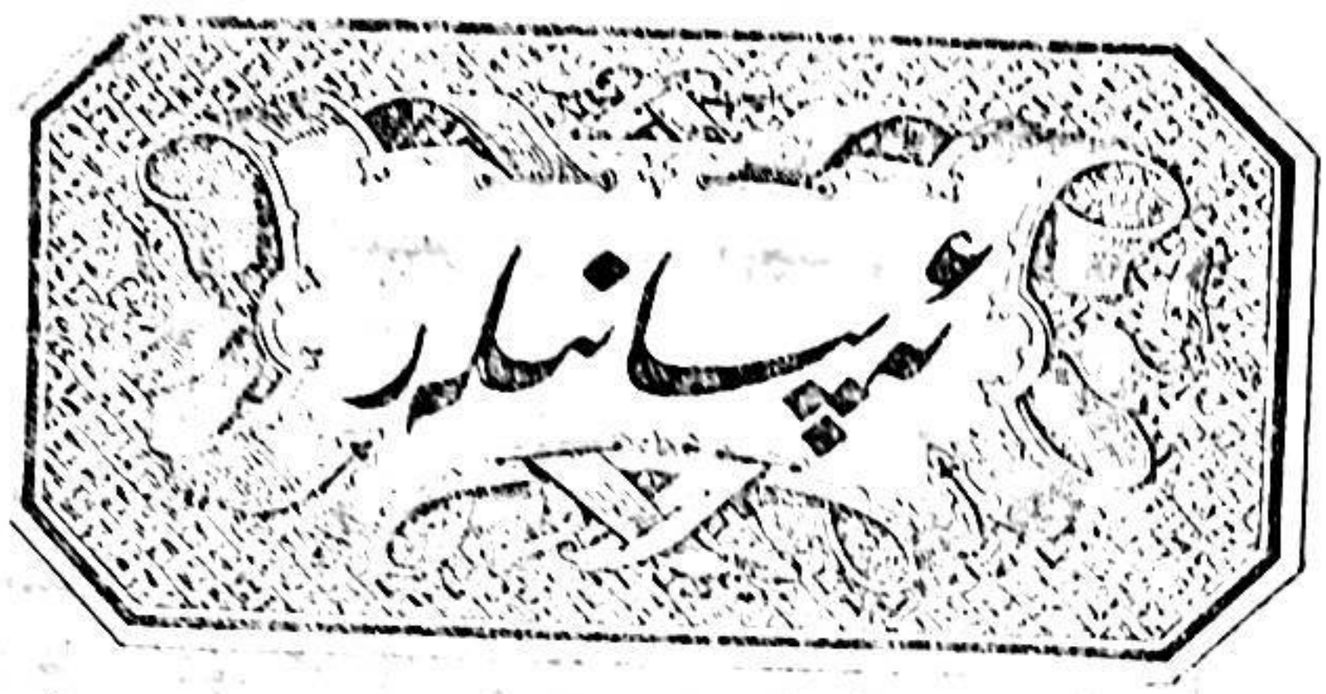

ئۆڭگېنىڭ ئوتنى يارىتىشى①

(ئەپسانە)

تۇنجى ئادەم يەر يۈزىگە بىنا بولغان-
دا، ئۇلۇغ ئىلاھ ئۆڭگېن ئوتنىڭغا ياۋا مېۋە
ۋە ئوسۇملۇكلەرنى كۆرسىتىپ: «بۇ نەرسە-
لەرنى تېتىپ كۆر، تېتسا شۇنى ئوزۇقلۇق
قىل» دەپتۇ. تارىخىن نەمې ئاتلىق بۇ تۇنۇ-
جى كىشى ياۋا مېۋە ئوسۇملۇكلەرنى يەپتۇ
ۋە ئۇلارنىڭ تەملىك ۋە پايدىلىق ئىكەنلىكى-
نى ھېس قىلىپتۇ، تۇنجى ياز تارىخىن ياۋا
مېۋە ۋە ئوسۇملۇكلەرنى يەپ، ناھايىتى
ساغلام ياشاپتۇ. ياز ئوتتۇپ قىش كەپتۇ.
تارىخىن قىشنى تەسلىكتە ئوتكۈزۈپ يەنە
يازغا ئولىشىپتۇ. شۇندىن باشلاپ يازدا
قىشنىڭ ئوزۇقىنى تەييارلىۋالىدىغان بوپتۇ.
ئەمما قىش كەلگەندە ئورغۇن ھايۋا-
ۋانلار بۇ يەرگە توپلىشىۋېلىپ ئۇنىڭغا
ئارامسلىق بەرمەپتۇ. تارىخىن تاياق
توقماق بىلەن ھايۋانلارنى قوغلاپتۇ.
ھايۋانلار ئۆڭگېنىگە ئەرز قىپتۇ. ئۆڭگېن
ھايۋانلارنىڭ ئەرزىنى سوراپ: «بۇندىن
كېيىن ئوت-چۆپ ئوسۇملۇكلەر سىلەر-
نىڭ (ھايۋانلارنىڭ) ئوزۇقلىرى بولسۇن.
ئادەملەر ھايۋانلارنىڭ گۆشىنى يەپ، تې-
رىسىنى كىيىم قىلىپ كىيسۇن» دەپتۇ.

دەسلەپ ئادەملەرگە ئوت ھاجەت بول-
مىغانىكەن. ئۆڭگېن ئادەملەرگە گۆش
يېيىشنى بۇيرۇغاندىن كېيىن ئوتقا ئېھتىياجى
چۈشۈپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۆڭگېن ئاسماندىن
بىرى ئاق، بىرى قارا ئىككى تاشنى ئېلىپ
چۈشۈپتۇ. بىر تۇتام قۇرۇق چۆپنى (ئوتنى)
بىر تاشنىڭ ئۈستىگە قويۇپ، يەنە بىر تاش
بىلەن ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇرغانىكەن، لاپە-
سىدە ئوت يېنىپتۇ. شۇنداق قىلىپ ئۆڭگېن
ئادەملەرگە تۇنجى قېتىم ئوتنى يارىتىپ
بېرىپتۇ، ھەمدە «بۇ ئوت خاسىيەتلىك تاش-
نىڭ ئىنسانلارغا قىلغان شاپائىتى، شۇڭا
ئوتنى ئۇلۇغلاڭلار» دەپتۇ.

ئىلاھى دەرەخ ئانا②

ناغ باغرىدىكى بىر كەڭ ياپلاقتا دادا
بىلەن قىزدىن تەركىب تاپقان بىر ئائىلە
كىشىسى بولۇپ، ئۇلار خۇشال-خورام ۋە
خاتىرجەم ياشايدىكەن. ياپلاقنىڭ ئۇ تەرە-
پىدىكى تاغ ئۆڭكۈرىدە بولسا بىر ئالۋاستى
بولۇپ، ئۇ ئۇزۇندىن بېرى قىزنى پايلاپ
يۈرىدىكەن.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە بۇ ئالۋاستى قىزە-
نى بېرىشكە ئۇنىڭ دادىسىنى مەجبۇرلاپتۇ.
دادىسى ئۇنىمىغاندىن كېيىن ئالۋاستى بۇ
كىشىنى يەۋېتىپتۇ. قىز بولسا قېچىپ كە-
تىپ شاخلىرى باراقسان بىر قېرى دەرەخنىڭ
يېنىغا كەپتۇ ۋە دەرەخقە يالۋۇرۇپ قۇتە-
قۇزۇۋېلىشنى ئۆتۈنۈپتۇ. شۇنىڭ بىلەن قې-
رى دەرەخ يېرىلىپ قىزنى ئۆز باغرىغا
ئاپتۇ.

ئالۋاستى بولسا يوغان بىر پالتا بىلەن
دەرەخنى غولىدىن كەسمەكچى بولۇپتۇ. دە-

---

① بۇ ئەپسانە ئالىنەننىڭ «شامان دىنىنىڭ بۇگۈنى ۋە ئۆتمۈشى» ناملىق ئەسىرىدىن ئېلىندى.

② بۇ ئەپسانە «خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى» ژۇرنىلىنىڭ 1985 - يىللىق 9 - سانىدىن ئېلىندى.

رەخ ئاغرىقتىن ئازابلىنىپ كۆز ياشلىرىنى تۆكۈپتۇ. دەرەخ كاۋىكىدىكى قىز تەگرىدىن ئۆزىنى قوتقۇزۇشنى ئۆتۈنۈپتۇ. بۇ چاغدا ئاسماندا بىر نۇر پەيدا بولۇپ، نۇر بىلەن تەڭ بىر كۆك بۇرە ئالۋاستىنىڭ يېنىغا چۈشۈپتۇ، بۇ كۆك بۇرە ئالۋاستىغا ھەيۋە قىپتۇ. ئالۋاستى بۇرىدىن قورقۇپ قېچىپ كېتىپتۇ. بۇ ھالنى كۆرۈپ تۇرغان بىر سېرىق قۇشقاچ تاغ چوققىسىدا ياشايدىغان ئاق كىيىملىك، ئاپئاق ساقاللىق خىزىر بوۋاينىڭ قېشىغا بېرىپ، ئۇنىڭدىن قىزنى قۇتقۇزۇۋېلىشنى ئۆتۈنۈپتۇ، خىزىر بوۋاي سېرىق قۇشقاچ بىلەن بىللە قىزنىڭ يېنىغا ئۇچۇپ كەپتۇ ۋە قىزغا: «قىزىم خاتىرجەم بولۇڭ. بۇ دەرەخ بىزنىڭ ئانىمىز، ئۇ سىزنى قوغدايدۇ. مەن سىزنى ئەتە ئېپكەتكىلى ھېلىمەن، شۇڭغىچە ساقلاپ تۇرۇڭ» دەپتۇ. بوۋاي كەتكەندىن كېيىن نامازشام بولغاندا ئالۋاستى بوۋاي قىياپىتىگە كىرىپ، دەرەخ ئانىدىن قوينىنى ئېچىشنى تەلەپ قىپتۇ. دەرەخ قوينىنى ئېچىپتۇ. بۇ چاغدا سېرىق قۇشقاچ پەيدا بولۇپ: «ئەي دەرەخ ئانا، بۇ خىزىر بوۋاي ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ قىياپىتىگە كىرىۋالغان ئالۋاستى» دەپ ئېغىز

غان بوپتۇ. بۆره قورغان تېمىنىڭ تۆۋىنى كولاپ بىر ئۇۋا ياساپتۇ. كۈنلەر ئۆتۈۋېرىپ ئۇ. بۆره قورغان يېنىدىن زادى كەتمەپتۇ.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە قىزلارنىڭ كىچىكى ئاچىسىغا «دادام بىزنى مۇشۇ قورغانغا ئوڕۇنلاشتۇرۇپ قويغاندا تەڭرى بىلەن جورا بولۇشمىزنى ئارزۇ قىلغان. ھالا بۈگۈنگە كەلگەندە بۇ جايدا بىر بۆره پەيدا بولدى. بۇ دادام نىشانلىغان ئىلاھ (تەڭرى) نىڭ ئۆزى» دەپتۇ ۋە قورغاندىن چىقىپ ئاشۇ ئىلاھقا جورا بولىماقچى بوپتۇ. سىڭلىسىنىڭ سۆزىنى ئاڭلىغان ئاچىسى قاتتىق چۆچۈپ كېتىپ: «بۇ ھايۋان تۇرسا، ئۇنىڭغا جورا بولىمەن دېيىش ئاتا-ئانىمىزغا قىلىنغان ھاقارەت!» دەپتۇ. سىڭلىسى ئاچىسىنىڭ سۆزىگە پىسەنت قىلماي، قورغاندىن چىقىپ، ئاشۇ بۆرىگە جورا بوپتۇ. ئۇنىڭدىن بالا تۇغۇپتۇ، ئۇلارنىڭ ئەۋلادلىرى كۆپىيىپ بىر ئەلنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈپتۇ.

خۇسىيەتلىك دەرەخ ①

قاراقۇرۇم تاغلىرىدىن ئېقىپ چىقىدىغان توغلا، سېلىنگا دەريالىرىنىڭ قۇيۇلىدىغان جايىدا «قۇملانچۇ» دېگەن يەر بار ئىكەن. شۇ يەردە بىر-بىرىگە ياندىشىپ ئۆسكەن ئىككى تۈپ دەرەخ بولۇپ، ئۇنىڭ نامى «خىستوقا» ئىكەن. ئۇنىڭ تېنى قارىغايغا ئوخشايدىكەن، ياپرىقى ئارچىنىڭكىگە ئوخشايدىكەن. يەنە بىرى ياۋا قارىغاي ئىكەن. كۈنلەرنىڭ بىرىدە مۇشۇ ئىككى تۈپ دەرەخنىڭ ئارىسىدا ئۇشتۇمتۇتلا بىر دۆڭ پەيدا بولۇپ قاپتۇ. نۇرئالدى بىلەن مۇشۇ دۆڭگە چۈشىدىكەن. كۈن ئۆتكەنسېرى بۇ دۆڭ ئېگىزلەشكە باشلاپتۇ. بۇيەردىكى كىشىلەر دۆڭنىڭ ئالدىغا كېلىپ ھۆرمەت ئىپادىسىنى بىلدۈرىدىغان بوپتۇ. دۆڭنىڭ ئىچىدىن خۇددى ناخشا ئېيتقاندەك ئاۋازلار ئاڭلىنىپ تۇرىدىكەن. ھەركىمنىڭ دۆڭنىڭ ئۈستىدە شامغا ئوخشاش بىر نۇر چاقناپ ئوتتۇز قەدەم ئارىلىقنى يورۇتۇپ تۇرىدىغان بوپتۇ. كۈنلەرنىڭ بىرىدە دۆڭدىن ئۇشتۇمتۇت بىر ئىشك ئېچىلىپتۇ. ئىشكىنىڭ تىمىن قارىغىدەك بولسا، ئىچىدە بەش ئوتاۋ (ئۆي) بولۇپ، ھەر بىرىگە كۈمۈش سەگەنچۆكتە چۆكلەر ئېسىلغان، ھەر بىر سەگەنچۆكتە بىردىن ئوغۇل بوۋاق ئولتۇرغان بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئاغزىدا ئېمىزگە بار ئىكەن. قەدىمدىن خەلق ئارىسىدا «تارىخىي جاھان كۈشاي»، ئىچكى موڭغۇل خەلق نەشرىياتى، 1980 - يىل نەشرى، خەنزۇچە، 1 - قىسىم 63 - 68 - 69 - بەتلەردىن ئېلىندى.

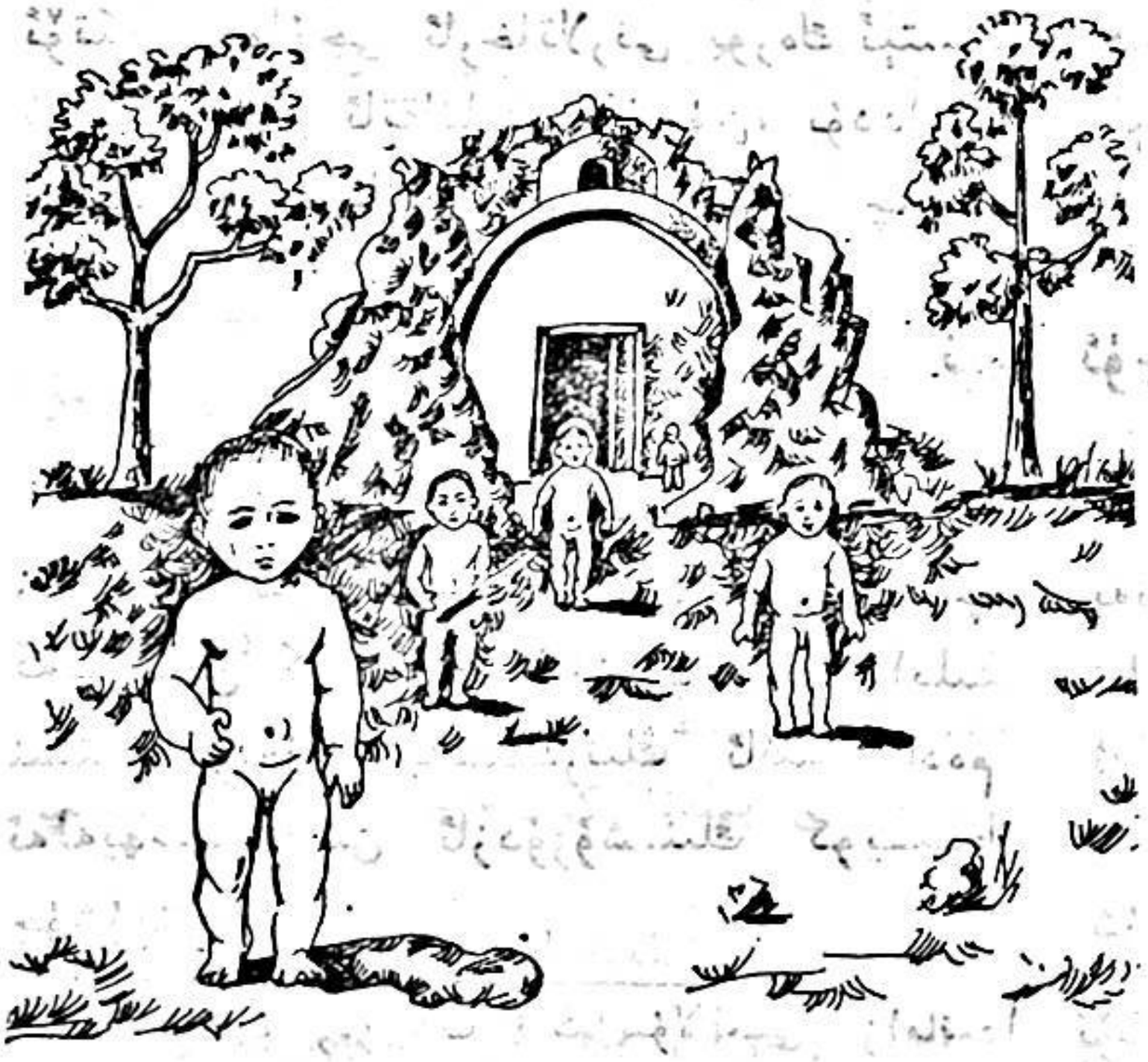

بىلە ئاقساتىلى بۇ خىسلەتلىك بوۋاقلارنىڭ ئالدىغا تىزلىنىپ، ئۇلارغا ھۆرمەت بىلدۈرۈشۈپتۇ. بۇ بەش ئوغۇل بوۋاق ھاۋانى كۆرۈپلا ھەيكەتلىنىپ ئوتاۋدىن چىقىشىپتۇ. چوڭ بولۇپ، تىلى چىقىپ، كىشىلەردىن ئۆزلىرىنىڭ ئاتا-ئانىسىنى سۈرۈشتۈرۈپتۇ. كىشىلەر ئۇلارغا ئىككى تۈپ دەرەخنى كۆرسىتىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن بۇ بەش ئوغۇل «ئانىمىز» دەپ دەرەخكە چوقۇنۇپتۇ. شۇ ھامان دەرەخ تىلغا كىرىپ: «پەيزىلەتلىك بالىلىرىم، يېنىمغا دائىم كېلىپ تۇرۇڭلار، مېھرى-شەپقەت، ۋاپانى ئۇنتۇپ قالماڭلار، سىلەرنىڭ ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈشىڭلارنى، نامرادلارنىڭ مەڭگۈ ئۆچەكلىكىنى ئۈمىد قىلمىمىز» دەپتۇ. ئەتراپتىكىلەر بۇ بەش ئوغۇلغا ئىتائەت قىلىدىغان بوپتۇ. كىشىلەر: «بۇ ئوغۇللارنى تەڭرى ئاتا قىلغان» دەپ بىلىپ، ئۇلارنىڭ ئىچىدىن بىرسىنى خاقان قىلىشقا قارار قىلىشىپتۇ. ئەڭ كىچىكى بۆكۈتكەن بولۇپ، ئۇ ھەم چىرايلىق، ھەم ئەقىللىق، ھەم تالانتلىق ئىكەن، نۇرغۇن ئەللەرنىڭ تىلىنى بىلىدىكەن. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ ئەلنىڭ كىشىلىرى بۆكۈتكىنىنى خاقان قىلىپ، ئۇنىڭغا ئىتائەت قىلىپتۇ، ھەمدە ھېلىقى خاسىيەتلىك ئىككى تۈپ دەرەخنىڭ داۋاملىق ئىبادەت قىلىدىغان بوپتۇ.

قارلۇق شەھرىنىڭ غايىب بولۇش سىرى

قارلۇق شەھرى پىيالىما شەھرىنىڭ شىمالىغا جايلاشقان بولۇپ، ئەسلىدە مۇنبەت جاي ئىكەن. قارلۇق شەھرىدىكىلەر بۇددىغا ھۆرمەتسىزلىك قىلىپ، بۇ يەردىن ئۆتكەن يولۇچى ئارخاتلارنى بوزەك ئىتىپ، شېغىل-تاش ئاتقانلىقى ئۈچۈن، بۇددانىڭ غەزىپى قوزغالغان. قاتتىق بوران چىقىپ شەھەرنى قۇم بېسىپ كەتكەن. شەھەرلىكلەرنىڭ بىرسىلا ئارخاتلارغا خەيرىخاھلىق قىلغانلىقى سەۋەبلىك ئامان قالغان. كېيىنچە نۇرغۇن كىشىلەر كۆمۈلۈپ قالغان گۆھەرنى تاپماقچى دەپ، شەھەرگە يېقىنلاشقان، لېكىن ھېچكىم مەقسىتىگە يېتەلمىگەن①.

بۇغداي دېنى نېمە ئۈچۈن سوقمىچاق؟

ئۆزىنى ئالىم چاغلاپ يۈرگەن ھازا-زۇل خۇدالىق تالىشىپ شەيتانغا ئايلىنىپ كەتكەندىن كېيىن دوزاختا يالغۇز ئازابلىنىشتىن قورقۇپ، بەندىلەرنىڭ ئاتىسى ئادەم ئەلەيھىسسالامنى ئازدۇرۇشنىڭ كويىغا چۈشۈپتۇ.

بۇ ھازا-زۇل شەيتان كۈنلەرنىڭ بىرىدە بەندىلەرنىڭ كۈندىلىك ئوزۇقى بولغان بىر تال يۇمىلاق بۇغداي دېنىنى ئېلىپ ئادەم ئەلەيھىسسالامغا:

— سىز خۇدانىڭ ئەڭ يېقىن دوستى، شۇڭلاشقا سىزنى خۇدا پەيغەمبەر دەرىجىسىگە

① بۇ رىۋايەت تاڭ سۇلالىسى زامانىدا ئۆتكەن راھىب شۈەن جۇاڭنىڭ «بۈيۈك تاڭ دەۋرىدە غەربكە سەپەرنامە» ناملىق كىتابىدا خاتىرىلەنگەن. بۇ ئۇسۇل «شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى» 1987 - يىلى نەشر قىلغان «جاھانناما» B i. 677 - بەتتىن ئېلىندى.

كۆتۈردى. سىزنىڭ ئەۋلادلىرىڭىز ھۆ خۇدانىڭ ئالىددىدا شۇڭلاشقا ئۇلۇغ. بىراق خۇدا سىزنى ھەم يەمەس ھەم ئىچمەس قىلىپ ياراتقانلىقى ئۈچۈن، ئەۋلادلىرىڭىزنىڭ يەمەكلىكنى كۆرۈپ تۇرسىڭىزمۇ تەمنى بىلمەيسىز. ھېنىكچە ئەۋلاتلىرىڭىز يېگەن ئوزۇقنىڭ تەمنى بىلگەن بولسىڭىز خۇدانىڭ ئىلتىپاتىغا ۋە رەھمىتىگە تېخىمۇ قايىل بولغان بولاتتىڭىز. شۇڭا بەندىلەرنىڭ نازۇ ـ نېمەتلىرىنى تېتىپ كۆرۈپ، ئۇلار ئۈچۈن خۇداغا رەھمەت ئوقۇپ قويارمىكىن دەپ، بىر تال بۇغداي دېنى ئەكەلدىم، ـ دەپتۇ. ۋە بىر تال يۇمىلاق نەرسىنى ئادەم ئەلەيھىسسالامغا بېرىپتۇ. بۇنىڭغا ھەۋەسلەنگەن ئادەم ئەلەيھىسسالام بۇغدايىنى ئاغزىغا سېلىپ تۇ ـ دە، يۇتماقچى بوپتۇ. بۇ ھالنى كۆرۈپ تۇرغان خۇدا شۇ ئان جەبرىئىل ئەلەيھىسسالامغا بۇيرۇق قىلىپ:

ـ ھەي جەبرىئىل، سەن دەرھال ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ كانىيىنى سېقى، كانىيىدىن شەيتاننىڭ ۋەسۋەسىسى ئۆتۈپ كەتمىسۇن، ھەمدە ئۇ شەيتانغا ئالدانغانلىقى ئۈچۈن تۇۋا قىلسۇن، ـ دەپتۇ. جەبرىئىل ئەلەيھىسسالام دەرھال خۇدانىڭ پەرمانىنى بەجا كەلتۈرۈپتۇ، ئۇ ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ كانىيىنى بىر سېقانكەن، ھېلىقى يۇمىلاق بۇغداي ئېزىلىپ سوقىچاق بولۇپ قاپتۇ ۋە بىر تەرىپىگە جەبرىئىل ئەلەيھىسسالامنىڭ باش بارماق تىرنىقىنىڭ ئىزى چوڭقۇر قاپتۇ. شۇندىن بۇيان بۇغداي دېنى سوزۇنچاق بولۇپ قالغانكەن.

ئۈچچى بىلەن غايىب ئانا①

بۇرۇنىنىڭ بۇرۇنىسىدا بىر قەبىلە ئەل بولۇپ، ئۇلار تاش، كالىتەك ۋە نەيزىلەر بىلەن تۇرلۈك ھايۋانلارنى ئوۋلاپ كۈن كەچۈرىدىكەن. كۈنلەر ئۆتۈپ كېيىنچە ئۇلار ئۇۋىغا چىقىپ، بارچە ھايۋانلارنى بىر جىلغىغا قامىۋېلىپ، ھۇجۇم باشلىغان ۋاقىتتا، كۆكتىن بىر دەھشەتلىك ۋەھىمە كېلىدىكەن ـ دە، شۇنىڭ بىلەن تەڭ ئۇلارنىڭ قوللىرى تۇتماس بولۇپ، قولىدىكى قوراللىرى چۈشۈپ كېتىدىغان بولۇپ قاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن بۇ قەبىلىنىڭ كۈن ئۆتكۈزۈشىمۇ قىيىنغا چۈشۈپتۇ. كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئەل ئاقساقاللىرىنىڭ چۈشىگە «ئۇۋ پىرى» ئايان بوپتۇ ـ دە، شۇنداق دەپتۇ:

ـ ئەي قەبىلىداشلىرىم، سىلەرگە «غايىب ئانا» نىڭ قارغىشى تەگدى. مۇشۇ غۇربەتچىلىككە يەنە ئازراق چىدىڭلار. تەگرى سىلەرگە شۇنداق بىر قۇتلۇق ئوغۇل بۇيرۇدىكى، ئۇ ئۆز ئىچىڭلاردا پات يېقىندا دۇنياغا كەلگۈسى. ئۇنىڭ بەلگىسى تۇغۇلۇشى بىلەنلا كۆكتە چاقماقلار چېقىلىپ

① كائونا «جۇڭگودىكى تۈركىي تىللىدا سۆزلىشىدىغان خەلقلەرنىڭ مىفىلىرىنى تۈرلەرگە ئايرىش ھەققىدە دەسلەپكى ئىزدىنىش» ماگىستىرلىق ئۇنۋانلىق ياقىلاش ئۈچۈن. تەييارلىغان ئىلمىي ماقالىسىدىن ئېلىندى. بۇ ئەپسانىدە ئۇۋ تەگرىسى، «غايىب ئانا» نىڭ ئوبرازى ناماياں قىلىنغان.

پۈتۈن ئالەمنى قارا تۇمانلار قاپلايدۇ. مانا شۇ بەلگە بىلەن بىللە يارالغان ئوغۇل سىلەرنى غۇربەتچىلىكتىن قۇتقۇزىدۇ. بۇ قىرىق ئوقلۇق ئوقيا كەلگۈسىدىكى ئوغۇلنىڭ ئوڭغا ئىشلىتىدىغان قورالىدۇر، دەپتۇ ـ دە، قولىدىكى ئوقيانى قىرىق تال ئوقى بىلەن ئاقساقالنىڭ يېنىغا تاشلاپلا غايىب بولۇپتۇ. ئاقساقال ئويغىنىپ قارىسا، چۈشىدە كۆرگەن ئوقيا قىرىق تال ئوقى بىلەن يېنىدا تۇرغىدەك، بۇنى ئۇققۇپ پۈتۈن ئەل شاد ـ خورام‌لىقا چۆمۈپتۇ. ئۇزۇن ئۆتمەيلا «ئوۋ پىرى» ئېيتقان بەلگىلەر كۆرۈنۈپ، ئوغۇل دۇنياغا كېلىپتۇ. ئۇ ئوغۇل شۇنداق تېز چوڭ يېتىپتۇكى، بىرىنچى قىرىق كۈندە مېڭىپ تۇ، ئىككىنچى قىرىق كۈندە سۆزلەيدىغان بوپتۇ، ئۈچىنچى قىرىق كۈندە ساداق تارتىدىغان بولۇپ، ئوۋغا چىقىپتۇ. ئۇنىڭ ئۇزگەن ئوقىدىن قاناتلىقلارمۇ قېچىپ قۇتۇلالمايدىكەن... كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئوۋچى بىر توپ كېيىكلەر ئىچىدىن سېمىز بىرسىگە ئوق ئۇزەي دەپ تۇرۇشىغا، خۇددى ئاسماندىن چۈشكەندەك بىر ئاق چاچ مومای ئوۋچىنىڭ ئالدىدا پەيدا بولۇپتۇ ـ دە، ھەممە كېيىكلەرنى باشلىغان چەھ تاغ ئۆڭكۈرىگە كىرىپ كېتىپتۇ. ئوۋچىمۇ كەينىدىن ئۆڭكۈرگە كىرىپ قارىغۇدەك بولسا، بىرمۇ كېيىك يوق. بېھەقەتلا ھېلىقى ئاق چاچ مومای ئولتۇرغىنىدەك. ئوۋچى بۇ مومايغا ھۆرمەت بىلەن سالام بېرىپتۇ، مومای ئوۋچىنىڭ سالامىنى ئېلىپ ئېيتقان، ئوۋچىغا كېيىكنىڭ تۇيىقىدا ئۇسسۇزلۇق سۇئالىنى سوراپتۇ. ئوۋچى شۇنچە ئېچىسىمۇ تۇگىتەلمەپتۇ. ئاخىرى مومای ئوۋچىدىن:

ــ بالام، كېيىك بىچارىلەرنى قىرىۋەتكەنلىكىڭىزدىن 10 قېتىم بېشارەت بەرسەمۇ ئۇنىمىدىڭىز. نېمە ئۈچۈن بۇنداق قىلىسىز؟ سىزگە زادى نېمە كېرەك؟ ــ دەپ سوراپتۇ. ئوۋچى ئۆز ئۆيلىنى بېقىش ئۈچۈن شۇنداق قىلىشقا مەجبۇر ئىكەنلىكىنى مومايغا تەپسىلىي چۈشەندۈرۈپتۇ. بۇنى ئۇققان مومای قاتتىق بىر ئۇھ تارتىپتۇ ــ دە:

ــ بالام تالاغا چىقساڭ ھېلىقى سەن ئاتماقچى بولغان قارا تىكە تۇرىدۇ. شۇنىڭغا ئەگىشىپ بىر قانچە كۈن يول يۈرسەڭ بىر ئېگىز تاغنى كۆرىسەن. ئۇ تاغنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر ئېغىز ئۆي بار. ئۇ ئۆيدە بىر قانچە كۈن يول يۈرگەندىن كېيىن ئۇ ئۆيگە يېتىپ بارىسەن. ئۇ ئۆيدە بىر ئايال تۇرىدۇ. ئۇ ئايال ئۆزىنى ئۆلتۈرمەكچى بولغان ئادەمنى ئۆلتۈرمەي ئۆزىگە ئېرى قىلىۋالىدۇ. ئۇ ئايال سېنى ئۆلتۈرمەي ئۆزىگە ئېرى قىلىۋالسا، سەن ئۇ ئايالنى ئۆلتۈرمەي ئۆزۈڭگە خوتۇن قىلىۋالساڭ بولىدۇ. ئەگەر ئۇ ئايال سېنى ئۆلتۈرسە، سەن ئۇ ئايالنى ئۆلتۈرۈۋەتسەڭ بولىدۇ. ئوۋچى تالاغا چىقسا راستىنلا بىر قارا تىكە يول باشلاپتۇ. ئوۋچى ئۇنىڭغا ئەگىشىپ ماڭا ــ ماڭا ئاخىرى خىلۋەت بىر جىلغىنىڭ تاقالغان يېرىدە قارا تىكەمۇ ئوۋچىنىڭ كۆزىدىن غايىپ بولۇپتۇ. بۇ يەردە ئوۋچىنىڭ ئېلىگە بىر قانچە ئون يىل يېسىمۇ تۈگىتەلمىگىدەك كۆش ۋە ھەر خىل مېۋىلەر تۇرغىدەك. شۇنداق قىلىپ ئوۋچى ئۆز ئېلىنى بۇ تەييار نېمەتلەر بىلەن بېقىپ، پۈتۈن ئەل باياشاتتا ياشاپتۇ. شۇندىن ئېتىبارەن بۇ ئەل ئوۋچىلىق قىلمايدىغان بولۇپتۇ.

ئايال تەڭرىنىڭ ئالەمنى بىنا قىلىشى

بۇرۇنىسىدا پۈتۈن ئالەمدە پەقەت چەكسىز سوزۇلغان قاراڭغۇلۇقتا چۆمۈلگەن ئاسماندىن باشقا ھېچقانداق نەرسە يوق ئىكەن. مانا شۇ ئالەمنى پەقەت بىرلا ئايال تەڭرى باشقۇرىدىكەن. لېكىن ئادەمدىن ئېگىز ۋە چوڭ ئىكەن. ئادەتتىكى چاغلاردا ئۇ ئۇخلايدىكەن. ئۇيقۇدىن ئويغىنىپ كېرىلگەندە ئۈنىڭ بەدىنى پۈتۈن يەر يۈزىنى قاپلاپ كېتىدىكەن. غولىچىنى يايسا پۈتۈن ئالەمنىڭ ئۇ چېتىدىن بۇ چېتىگىچە يېتىدىكەن. كۆزىنى ئاچسا ئالەم يورۇيدىكەن. كۆزىنى يۇمسا ئالەمنى قاراڭغۇلۇق باسىدىكەن. ھەربىر نەپەس ئالسا گۈلدۈرماما گۈلدۈرلەپ، چاقماق چېقىپ پۈتۈن ئالەم زىلزىلە كېلىدىكەن.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە بۇ ئايال تەڭرى زېرىكىپ بىر دەم تارتىپتىكەن، دۇنيادىكى بارلىق چاڭ ــ توزانلارنى ئىچىگە يىراق سۈمۈرۈپ ئاپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ يۇتۇۋالغان چاڭ ــ توزانلىرىنى قايتا قۇسقاندا ئۇنىڭدىن ئاي، كۈن، يەر، يۇلتۇز، ئادەم ۋە باشقا جان ــ جانىۋارلار، ئوسۇمە لۈكلەر پەيدا بولۇپتۇ ①.

يەرنىڭ پەيدا بولۇشى②

ئەڭ قەدىمكى زاماندا پۈتۈن دۇنيا تۇرۇپ، ئادەملەرگە دېگىزنىڭ تېگىدىن توپا ئېلىپ چىقىشنى بۇيرۇپتۇ. ئەڭ دەسلەپكى ئادەم ئىككىنسى شۇ سۇ ئۇ توپىنى دېگىزغا چېچىپتۇ، ھەم

① بۇ ئەپسانە يۇقىرىقى مەنبەدىن ئېلىندى.

② بۇ ئەپسانە يۇقىرىقى مەنبەدىن ئېلىندى.

«دۇنيا، سەن بىر شەكىلگە ئايلانغىن»ـــ دەپ بۇيرۇق قىلىپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن تەڭرى ئادەمگە يەنە تۆپا ئەكېلىشنى بۇيرۇپتۇ. لېكىن، ئادەم ئەكەلگەن تۆپىنىڭ بىر سەققىسىنى تەڭرىگە بېرىپ، يەنە بىر سەققىسىنى تەڭرىدىن يوشۇرۇپ ئۆزى يۇتۇۋاپتۇ. تەڭرى تۆپىنى يەنىلا سۇغا چىچىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن توپا بارغانسېرى قېتىپ، يوغانلاپتۇ، ئۇنىڭغا ئەگىشىپ ئادەمنىڭ يۇتۇۋالغان توپىسىمۇ بارغانسېرى چوڭىيىپ، ئادەمنىڭ جېنىغا ئارام بەرمەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئادەم تەڭرىگە يالۋۇرۇپ، ئۆزىنىڭ خاتا قىلغانلىقىنى ئېقرار قىپتۇ، ھەم ئاغزىدىكى توپىنى قايتىدىن قۇسۇپتۇ. ئەنە شۇنىڭدىن يەر پەيدا بولۇپتۇ.

«يەتتە قاراقچى» يۇلتۇزى

كۆك ئاسمانداغى جەمئىي تۇرغان «يەتتە قاراقچى» يۇلتۇزى ئۆز زامانىسىدا ئۇچقا چىققان ئوغرى ئىكەن. ئۇلار خەلقە تىنچلىق بەرمىگەچكە ئادەملەر ئۇلارنى تۇتماق بوپتۇ. ئاخىرىدا قىلمىشى چىكىدىن ئاشقان بۇ يەتتە قاراقچى خەلقنىڭ جازاسىدىن قېچىپ ئاسمانغا چىقىپ كېتىپتۇ. ئالدىدىكى تۆتى باشلىغۇچى، كەينىدىكى ئۈچى ئەگەشكۈچى ئىكەن. ئۇلارنىڭ ئىككىسى تەرىپىدىكى ئىككى يورۇق يۇلتۇز بولسا، ئۇلارنى قوغلاپ چىققان ئىككى باتۇرنىڭ سىياقى ئىكەن. ئىككى باتۇرغا يانداش تۇرغان ئىككى يورۇق يۇلتۇز بولسا، بۇ باتۇرلارنىڭ مېنىپ چىققان ئېتى ئىكەن. بۇ ئاتلار تۆمۈر قوزۇقتا باغلاقلىق ئىكەن. ئاتلار قوزۇقنى چۆگىلەپ يايلايدىكەن. يەتتە قاراقچى ئاشۇ ئىدىكى ئاتنى (ئاق بوز ئات بىلەن كۆك بوز ئات) قانداق قىلىپ بولسىمۇ ئوغرىلاشنىڭ يولىنى ئىزدەيدىكەن. لېكىن ئىككى باتۇر كۆزىتىپ تۇرغاچقا ئوغرىلار يېقىن كېلەلمەيدىكەن. شۇنداق قىلىپ ئوغرىلار ئۆزىنى يوشۇرۇپ كۆزگە كۆرۈنمەيدىكەن. ①

يوپپىتىر ـ «ئېشەك قىرغان» ھەققىدە.

قىش كۈنلىرىنىڭ بىرىدە سودىگەرلەر ئېشەكلەرگە يۈك ئارتىپ كېتىۋېتىپ يولدا بىر ئۆتەڭگە كېلىپ قونۇپتۇ. ئۆتەڭ ئىگىسىگە: «چولپان يۇلتۇزى چىققان ۋاقىتتا بىزنى ئويغىتىۋەتكىن» دەپ تاپىلاپتۇ. بىر چاغدا كۆزەتكۈچى يورۇق بولۇپ كۆتۈرۈلۈۋاتقان يوپپىتىرنى كۆرۈپ: «چولپان تۇغدى، ئەمدى يولغا چىقىڭلار» دەپ سودىگەرلەرنى ئويغىتىپتۇ. سودىگەرلەر تاڭ يېقىنلاپ قاپتۇ، دەپ ئالدىرىپ شىپ يۇكلىرىنى ئېشەككە ئارتىپ يولغا چىقىپتۇ. لېكىن تاڭ ئاتماپتۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە شىۋىرغان چىقىپ، يەمگە تويمىغان ئېشەكلەر توڭلاپ قىرىلىپ (ئۆلۈپ) كېتىپتۇ. شۇنىڭدىن باشلاپ، يوپپىتىرنى «ئېشەك قىرغان» دەپ ئاتاپتۇ.

① بۇ ئەپسانە ئاسترو ـ كوسمولوگىيىلىك مەنىگە ئىگە بولۇپ، ئاسمان جىسىملىرى ھەققىدىكى ئىنتولوگىيىلىك قاراشلارنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ.

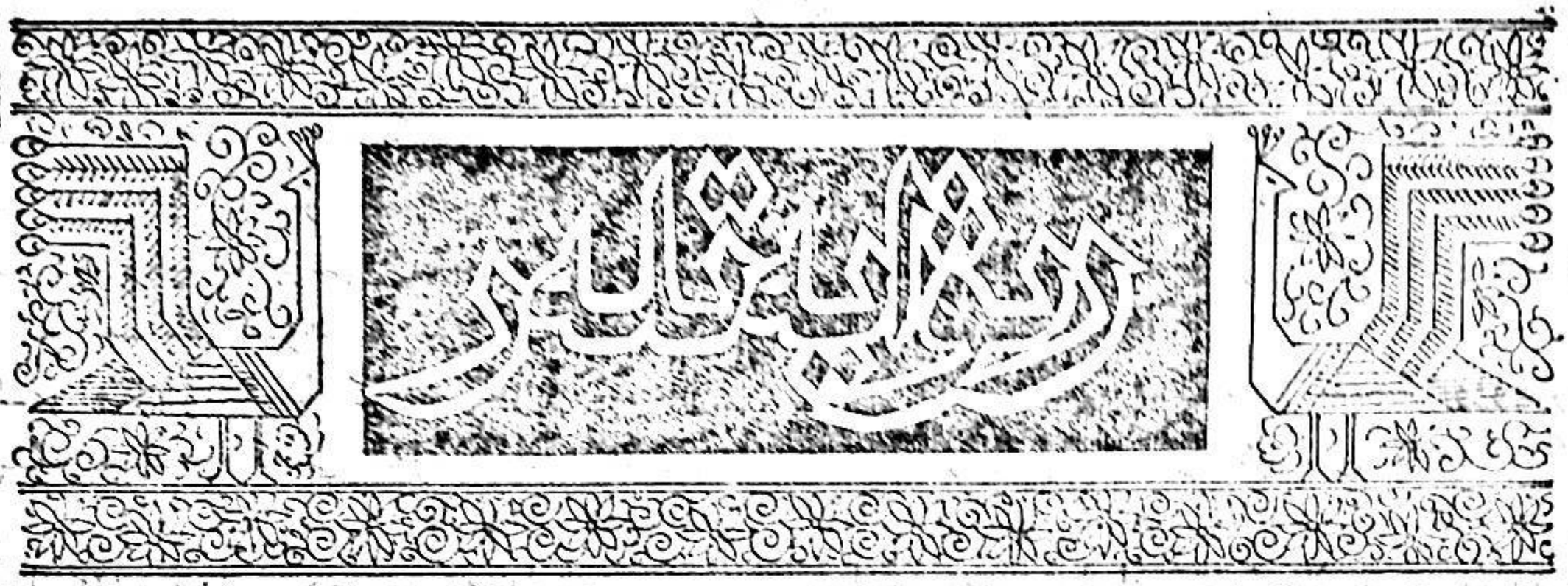

ئىككىلىك پەرقى بار

ناسقا ئوخشاش بىر نەرسىنى دائىم بۇرنىغا پۇرايدىغان بىرسى تەجەللىددىن:

— مەزرىتىم، ناسۇالنى ئاغزىغا چەككەن بىلەن بۇرنىمغا چەككەنىڭ قانچىلىك پەرقى بار، — دەپ سوراپتۇ. تەجەللى:

— × × × ئاخۇنۇم كىردى، — دەپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان سازەندىلەر سازلىرىنى يوشۇرۇپتۇ، سىرتتىن ھېلىقى ئاخۇنۇم كىرىپتۇ. بۇنى كۆرگەن تەجەللى:

— بالىلىرىم نېمە بولدى؟ — دەپ

ئىككىلىك پەرقى بار

ئىككى بارمىقىنى بۇرنى بىلەن ئاغزىنىڭ ئارىلىقىغا قويۇپ تۇرۇپ:

— ئىككىلىك پەرقى بار، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

نېمە ياماننكەن؟

سوراپتۇ. سازەندىلەر جاۋابەن:

— بۇ ئاخۇنۇم سازنى ناھايىتى ئۇچ كۆرىدۇ، — دەپتۇ. بۇنىڭغا غەزەپلەنگەن تەجەللى ئاخۇنۇمنىڭ سالىمىنى ئىلىپ ئالماستىنلا زەردە بىلەن:

— دائىم ئېشەكنىڭ ھاڭرىغىنىنى ئاڭلايمىز - يۇ، ئۇزۇمبۇزنىڭ گۈزەل ئاۋازلىق چالغۇمىزنى ئاڭلىساق نېمە ياماننكەن؟ — دەپتۇ. بۇنىڭ بىلەن مەشرەپ قايتا باشلىنىپتۇ.

ئۇچ مۇھىم شەرت

تەجەللىنىڭ ئۆيىدە ئىشلەيدىغان بىر كىشى:

— مەزرىتىم، ئىككىسىلەنىڭ كۆڭلىمىز خېلى يېقىن، ئەمما مېنىڭ ئۆيۈمگە بىرمۇ

قېتىمۇ بارمىدىلا، بۇگۈن بىر بېرىپ كەلسىلە ئاھايىتىمۇ خۇشال بولاتتىم، — دەپ تۇرۇۋاپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان تەجەللى:

— مېنىڭ مۇھىم ئۇچ شەرتىم بار. ئەگەر مۇشۇنىڭغا كۆنسىڭىز بارىمەن، دەپتۇ، ھېلىقى كىشى قول باغلاپ تۇرۇپ:

— ۋاي ھەزرىتىم، قانداق شەرتلەر بولسا كۆنىمەن، — دەپتۇ. تەجەللى:

— بىرىنچى شەرتىم: مېنى ئۇرمايسەن. بۇنى ئاڭلىغان ھېلىقى كىشى ھەيران بولغىنىدىن قول باغلاپ تۇرۇپ:

— ۋاي ھەزرىتىم، ستىلىنى ئۇرغىلى بولامدىغان، — دەپتۇ، تەجەللى يەنە:

— ئىككىنچى شەرتىم: ماڭا زەھەر يېدۇرمەيسەن، — دەپتۇ، ھېلىقى كىشى تېخىمۇ ھەيران قېلىپ، قول باغلاپ تۇرۇپ:

— ۋاي ھەزرىتىم، ئۈزلىرىگە ئۇنداق قىلغىلى بولامدىغان، — دەپتۇ.

— ئۈچىنچى شەرتىم: مېنى تۇرمەكتىگە سولاپ قويمايسەن، — دەپتۇ ھېلىقى كىشى قول باغلاپ تەڭ قىلىپ تۇرۇپ:

— ۋاي ھەزرىتىم، ئۈزلىرىنى ھەرگىز ئۇنداق قىلغىلى بولمايدۇ، — دەپتۇ.

تەجەللى بىلەن ھېلىقى كىشى ئۈيگە كىرىپ ئولتۇرسا، ئۆي ئىگىسىنىڭ بالىسى كىرىپ، دادىسىنى ئاپا قىلىپ قويۇپتۇ، دادىسى ئاچچىقىدا بالىسىنى ئۇرۇپتۇ، بۇنى كۆرگەن تەجەللىنىڭ ئاچچىقى كېلىپ:

— مېنى نېمىشقا ئۇرىسىز، — دەپتۇ. ھېلىقى كىشى:

— يوقسۇ ھەزرىتىم، مەن ئۆز بالامنى ئۇردۇم، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. تەجەللى:

— ئاشۇ قىلغىنىڭىز مېنى ئۇرغىنىڭىز بولمامدۇ، — دەپتۇ.

ئۆي ئىگىسى ئىنتايىن خىجىل بولۇپتۇ. بىرئاز ۋاقىتتىن كېيىن تەجەللىگە تاماق ئېلىپ كىرىپتۇ، تەجەللى تامىقىنى تولۇق يەپ بولماي تۇرۇپلا توختىۋاپتۇ، ئۆي ئىگىسى:

— باقسىلا، ھەزرىتىم دەپ زورلاپ تۇرۇۋاپتۇ. تەجەللى ھەزرىتىم:

— نېمىشقا ماڭا زەھەر يېدۇرىسىز؟ — دەپتۇ. ئۆي ئىگىسى:

— يوقسۇ ھەزرىتىم، مەن سىلىنى تاماقتا زورلىدىم، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. تەجەللى:

— تاماقنى كۆپ يېيىشكە زورلاش زەھەر بولماي نېمە؟ — دەپتۇ. ئۆي ئىگىسى ناھايىتىمۇ خىجىللىق ھېس قىپتۇ.

تەجەللى بىردەم ئولتۇرغاندىن كېيىن ئورنىدىن تۇرۇپ قايتىشقا تەمشىلىپتۇ. ئۆي ئىگىسى:

— بۇ تۇنجى قېتىم كېلىشىڭىز، ئۇنداق قىلمايلا بىردەم ئولتۇرۇپ، بەرسىلە، — دەپ تۇرۇۋاپتۇ، تەجەللى بۇنىڭغا سەل خاپا بولۇپ:

— نېمە ئۈچۈن مېنى تۇرمىگە سولاپ قويىسەن؟ — دەپتۇ. ئۆي ئىگىسى تەجەللىنى ئۇزىتىپ قويۇپتۇ. يۇ، ئۆزى ھاڭ-تاڭ قاپتۇ.

ئەدەبلىك

تەجەللىنىڭ يەكەندىكى ئىزا مىدىن بىر كۈنى ئىزا مىدىن ئۇنى يوقلاپ كەپتۇ. ئىنسىملىك كۆرەك بىر دوستى بار ئىكەن. تەجەللى ئۇنىڭدىن:

ـــ ئەھۋالىڭ قانداقراق، ـــ دەپ سوراپتۇ. نىزامىدىن:

ـــ ھازىر كۈنۈم ئوبدان بولۇپ قالدى. ئىلگىرىكىدەك قاتاردا يوق ئەمەس. بەگ ـ غوجامـلار بىلەن باردى ـ كەلدى، ئولتۇرۇش ـ قوپۇشتا بىرگە ئوقۇغاتسەن، ـــ تەجەللى خۇش چاقچاق، ھازىر جاۋاب شائىر بولۇپلا قالماي سەممەي، ساپ دىل كىشى ئىكەن.

بىر قېتىم خۇمۇلى (ئالىم ئەھمەد زىيائىنىڭ دادىسى مولللاخۇن ھاجى) قاغىلىققا بېرىپتۇ. تەجەللى بىلەن تۇنجى قېتىم دىدار كۆرۈشۈپ ھاياجانلانغان خۇمۇلى سالاملاشقاندىن كېيىنلا:

بۇ دەم مۇشتاقى دىدارى تەجەللى،
ھەمىن دەم تاپت ئەنۋارى تەجەللى.

دەپتۇ. تەجەللى:

نىزامىدىن مۇتىۋەر،
ئىلىس بىلەن باراۋەر.
بەككە بەرمە.....
بەرسەڭ ئەگەر ماڭا بەر.

دېگەنىكەن، نىزامىدىنئوسال ھالغا چۈشۈپ قاپتۇ.

كەمتەرلىك

تەجەللى خۇش چاقچاق، ھازىر جاۋاب شائىر بولۇپلا قالماي سەممەي، ساپ دىل كىشى ئىكەن.

بىر قېتىم خۇمۇلى (ئالىم ئەھمەد زىيائىنىڭ دادىسى مولللاخۇن ھاجى) قاغىلىققا بېرىپتۇ. تەجەللى بىلەن تۇنجى قېتىم دىدار كۆرۈشۈپ ھاياجانلانغان خۇمۇلى سالاملاشقاندىن كېيىنلا:

بۇ دەم مۇشتاقى دىدارى تەجەللى،
ھەمىن دەم تاپت ئەنۋارى تەجەللى.

مەنىسى:

(ئىچىم دېۋىدەك، ئەمما زاھىردا① پەرىشتىدەكمەن، باشتىن ـ ئاياغ گۇناھنىڭ تۇتۇنى بىلەن بۇلغانغانمەن.)

نۇرلىرى كۆز ئالدىمدا جۇلالاپ تۇرۇپتۇ.) دېگەنىكەن.

تەجەللىمۇ خۇمۇلىغا دەرھال ئۆز ئەھۋالىنى بايان قىلىدىغان مۇنداق بىر بېيىت بىلەن جاۋاب قايتۇرۇپتۇ:

باتىنجو دىۋە ئەمۇ بىزاھىر پېرىشتەئەم،
بارۇدى مەئسىيەت سەراپا سېرىشتەئەم.

مەنىسى:

(ئىچىم دېۋىدەك، ئەمما زاھىردا① پەرىشتىدەكمەن، باشتىن ـ ئاياغ گۇناھنىڭ تۇتۇنى بىلەن بۇلغانغانمەن.)

ئۇبېيتنى بەرگۈچى: قاغىلىق ناھىيىلىك ئىسلام دىنى جەمئىيىتىدىن: شەمئۇلداخان خوجا قاتارلىقلار.

توپلاپ رەتلىگۈچى: مۇختەر ماموت مۇھەممەدى

* *

① كۆرۈنۈشتە.

قوشاقلار

پاناهسز قالغان یىتىم،
هەرگىز چىقمايدۇ يولۇ.
تاچ، يالاڭئاچ يۈرۈدۇ،
ئۆزى رۇزۇنۇڭ قۇلۇ.
خەلقنى باش ئەگدرۇگەن،
ئۇنۇڭ قانلىق قامچاسى.
تۇردۇ دېگەن گالۋاڭمۇ
بوپتۇ بەگنىڭ غالچاسى.
چوڭۇيۇپ پاتماغانغا،
يىرتىلغاندۇ ئالچاسى.
خەقلەر نېمە قىلغاندۇ،
دەلدەكچىسى تۇردۇغا.
رەھىم قىلماي هايدايدۇ،
باش ئۆكتەنىڭ تۇغۇغا.
يەرگە چەكمەل كىيىنلىك،
ئاشى ئوخشار ئاغۇغا.

ئانام مېنى تۇغمىسا،
بۇ دەردلەرگە قالمايتتىم.
سارەم مەندىن جان دېسە،
تەييار تۇرۇپ يانمايتتىم.
ياردىم بىلەن بىر بولسام،
ئۆمرۈم بويى قانمايتتىم.

يوقسۇزلۇق قولى مېنى،
قاتقۇزمىدى ياردىمغا.
بايمۇ قۇلاق سالمادى،
مېنىڭ يىغا-زارىمغا.
مەن كۈنۈمنۇ تاپشۇردۇم،
ياراتقان خۇدايىمغا.

① ئاچچىق — دەريا ئىسمى

* *

بۇگۈن يەتتە كۈن بولدى،
توڭلۇڭ باراشى يارىپ.
هاشارچىغا يېتەلمەي،
كەلدىم بوستاندىن يانىپ.
گاينىت بىر سويما بەردى،
تۇرسام قورساقىم ئاچىپ.

لايسۇلۇقلار ئورايدۇ،
ئالتىنچى ئايدا ئورمانى.
يار قاشىغا باراي دەپ،
تاپالمادىم ئامالنى.
چۆل قۇدۇقتىن ئۆتكەندە،
تىلەپ يېدىم سويمانى.

* *

ئاچچىقى① ياقاسمدا،
تېنەپ كېتىپ جامالى.
شۇ سۈنۇ ئېتىۋالىپ،
لايسۇغا بول ئۇگالى.
بىزگە ئۇگالى بولماسۇن،
ساۋۇت بەككە بارالى.

* *

مېنى سوراپ كەلسىتۇ،
جانىم ئانام ئالماخان.
بىر چىنە سۇ بەرمەدى،
باي ئاغچىسى زورەمخان.
ئەسلىدە بىز بىر تۇغقان،
دەككە بەردى مەرەمخان.

* *

بۇ يەردىن ماڭسان كۆڭلى،
يىراق ئۇزاپ كەتمەيدۇ.
شايارداىن كەلگەن ئۇنلار،
بىر چاڭگالدىن يەتمەيدۇ.
قورساقنىڭ ئاچلىقىدىن
قېچىپ كەتسە كەتمەيدۇ.

بۇ يەردىن قاچقان كۆڭلۇ
چۆل قۇدۇقتا يەتكەندۇ.
بۇ زۇلۇمنىڭ دەستىدىن
ئۆيگە قېچىپ كەتكەندۇ.
گۆدەك باللا بىلمەيدۇ،
ئىككىسى بىر دەردمەندۇ.

ئالدىمدا ماڭسپ كەتتى،
غوداي بىلەن سالدامچى.
ئادەم ئاتمىش دەپ ئۆتتى،
جىگدە باشلام يالغانچى.
ئېشەك باققان باللار،
ئوغرىلاپتۇ ئاغامچى.
ئاغامچىنى سېتىپتۇ،
ئېشەك باققان باللار.
ئۇنى كىشى ئاڭلىسا،
تاشا كەنتلىك تاۋلار①.
قارا قاسىم دېدى، دەپ
ئارام بەرمەي قاۋلار.
ئارام بەرمەي قاۋلار،
بىزنى بەنجاڭ قاسىمنى.
بۇ يەردە كىم بىلىپتۇ،
چوڭ مەلدە ھاشىمنى.
بارغاندا بىز كۆرەرمىز،
نەچچە رەھمەت تازىمنى.
نەچچە رەھمەت تازىمنى.
قاچانغا ئۇنۇتالى.

ئاچالنى ئېيتۇالمىدى
بۇكۇرنى قۇرۇتالى.
دىلدىرام ئىزى بىلەن
سۇنى ئاياغ تاتالى.
بىزگە ھاشار چاپقۇزدى،
سۇنۇ جىق كېلەدۇ، دەپ.
ئوسا قىلىپ تېرىسا،
ئاشنى جىق بېرەدۇ، دەپ.
بىز خۇداغا يىغلايمىز،
باللارغا نان تىلەپ.
قوي باقمەن جاڭگالدا،
ئۆيگە كەلمەي يىل بويى.
ئازابلايدۇ ئاش بەرمەي،
يوقاپ كەتسە بىر قويى.
مېنى قۇل قىلىپ ئالغان،
يۇنۇس بەگنىڭ مال - پۇلى.
ئاتام مېنى ئەپ كەتسە،
ساقىيادۇ ئاغرىقىم.
يۇنۇس بەگنىڭ زۇلمىدىن،
قۇرۇپ كەتتى ئىچ - باغرىم.
باينىڭ پۇلى يىلمەيدۇ،
ئېتىلىپ كەتتى ئاغزىم.
سەككىز يىل بولدى ماڭا،
تۇغقىنىدىن قەرزمۇ؟
ئاڭلانماغان ئوخشايدۇ،
شاگىيوغا تۇتقان ئەرزمۇ.
مېنى بايغا قۇل قىلغان،
خۇدايىم پۈتكەن پەرزمۇ!

* *

ھەجگە ماڭدى يۇنۇس بەگ،
قانات ياساپ ئۇچلىدا.
جان بېرىپتۇ ئاڭلىساق،
ھەرە مەتنىڭ يولىدا.

① تاۋا - ئەينىلەش

قويدۇڭ كېيىنىڭ قولىدا
تۇپلاپ ئەتلىگۈچى؛ مويىدىن ھايات

ئىسپېدا آلىق ئالىم ـ ئىبراھىم مۇتىئى

ھەيرى ئۆل تۆرسۇن

ئۇيغۇر خەلقى ئۇزاق تارىخى مەدەنىيەتكە ئىگە قەدىمىي مىللەتلەرنىڭ بىرى. ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مەدەنىيەت تارىخىغا نەزەر تاشلايدىغان بولساق، ئۇزاق ئەسىرلىك تارىخىمىزنىڭ ھەرقايسى دەۋرلىرىدە ئۆتكەن كۆپلىگەن ئىجادكارلارنى كۆرىمىز. ئۇلار ئۆزىنىڭ ئىلمىي ۋە ئىجادىي ھېھنىتى بىلەن ئۆل ماددىي ـ مەنىۋى بايلىقلارنى يارىتىپ، تارىختا ئۆچمەس نام قالدۇرۇپ كەتكەن. خەلقىمىز يالغۇز ئۆزىنىڭلا ئەمەس، بەلكى ئىلىمىزنىڭ جۇملىدىن ئىنسانلار دۇنياسىنىڭ مەدەنىيىتى خەزىنىسىگە قىممەتلىك تۆھپىلەرنى قوشقان بۇ ئۇلۇغ ئەدىب، ئالىم، سەنئەتكارلىرى بىلەن پەخىرلىنىدۇ.

ھەرقايسى تارىخىي دەۋرلەردە خەلقىمىز ئارىسىدىن يېتىشىپ چىققان ئالىملار ئۆزىدىن ئىلگىرى ئۆتكەنلەرنىڭ ئىزىنى بېسىپ، ئۇلار قالدۇرۇپ كەتكەن مەدەنىي مىراسلارغا ۋە ئىلغار ئەنئەنىلەرگە ۋارىسلىق قىلىپ، مىللىي مەدەنىيىتىمىزنى راۋاجلاندۇرۇش يولىدا ئاجايىپ زېھنىيەت نەرىپ قىلىپ كەلدى.

ئازادلىقتىن كېيىن ئىلىمىزدىكى ئەدەب، ئالىم، سەنئەتكارلارنىڭ ئىلمىي ئىزدىنىشىگە كەڭ پائالىيەت يولى ئېچىپ بېرىلدى. ئالىملىرىمىزنىڭ ھېھنىتى بەدىلىگە ئىلىم ـ پەن ساھەسىدە كۆپلىگەن ھۆۋەپپە قىيەتلەر مەيدانغا كەلدى. جۇملىدىن ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ئىلمىي ئەتىقات ساھەسىدىمۇ كۆرۈنەرلىك نەتىجىلەر قولغا كەلدى. يولۇپمۇ قەدىمكى يازما، يادىكارلىقلارنى يېغىش، رەتلەش، نەشىر قىلىش، تېكىستلوگىيە، دېئالوگىيە، مەدەنىيەتشۇناسلىق ۋە تىلشۇناسلىق ساھەلىرىدە ئىشلەنگەن خىزمەتلەر ۋە قولغا كەلتۈرۈلگەن نەتىجىلەر سالماقلىق ئورۇننى ئىگىلەيدۇ.

يۇقىرىقى مەۋجۇت نەتىجىلەر ئىجتىمائىي پەن ساھەسىدە ئۇزاقتىن بۇيان ئىزچىل ئىلمىي ئەمگەكلەر بىلەن شۇغۇللىنىپ كېلىۋاتقان ئالىملىرىمىزنىڭ جاپالىق مېھنىتى بىلەن بىۋاسىتە مۇناسىۋەتلىك. ئەنە شۇ نەتىجىلەرنى تىلغا ئالغاندا ئىستېداتلىق ئالىم ئىبراھىم مۇتىئىنىڭ ئۇنۇملۇك ئىلمىي مېھنىتى ئالاھىدە كۆزگە كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ.

ئىبراھىم مۇتىئى 1920 ـ يىلى ماي ئىيىنىڭ 1 ـ كۈنى تۇرپاندىكى شەھەرنىڭ ھۇئەن رۆەن ئائىلىدە دۇنياغا كەلدى. تۇغۇلۇپ ئىككى ياشقا تولغاندا ئاتىسى مۇتىئىللا ھاجىم ئالەمدىن ئۆتۈپ. بوۋىسىنىڭ تەربىيىسىدە ئۆستى. 7 ياشقا تولغاندا بوۋىسى ئابدۇللا ھاجىم ئىبراھىم مۇتىئىنى ئەلى ئىبراھىمۇ ئىسمىلىك تاتار مۇئەللىم ئاچقان يېڭى مەكتەپكە ئوقۇشقا بەردى. ئەلى ئەپەندى ئالىي مەلۇماتلىق، قابىل، ئەنئانىۋىي تەلەپچان ئۇستاز بولۇپ، ئىبراھىم مۇتىئى بۇ ھەقتە توختىلىپ: «مەكتەپكە ئونچى قەدەم بېسىشىم بىلەنلا شۇنداق تەلەپچان ئۇستازنىڭ تەربىيىسىگە مۇيەسسەر بولغانلىقىم ـ ئوقۇغۇچىلىق ھاياتىمدا ھەۋەڭ شەپكى قەدىر كەچمىشىدە ئۇچرىغان نۇرغۇن ماڭا ھايات يولۇمنى كۆرسەتكەنىدى، مېنى ئالغا يېتەكلەپ، قەلبىمدە ئۇنتۇلغۇسىز ئىز قالدۇرۇپ ئۆتكەنىدى» دەيدۇ.

ئىبراھىم مۇتىئى ئوقۇشقا كىرىپ ئۇيغۇر ئوتمىشىنى چوڭقۇر تەتقىق قىلىپ، كۆپلىگەن قىممەتلىك ماتېرىياللارنى توپلاپ، ئۇيغۇر تارىخىنى يېزىشقا ئاساس سالغان ئالىم بولۇپ يېتىشىپ چىقتى. ئۇ 1935-يىلى ھۆكۈمەت خىزمىتىگە بېلەن سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىغا چىقىپ، تاشكەنتتىكى ئوتتۇرا ئاسىيا دۆلەت ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ مەشھۇر ئوقۇتقۇچىلىرىدىن پاكۇلتېتتا بىلىم ئېلىشقا كىرىشتى. ياش ئىبراھىم مۇتىئى ئىجادىلارنىڭ: «ئىلىم - پەننى سۆيۈش، ئۇنى ھەممىدىن ئەلا بىلىش — ئىنسانلىق تەرەققىياتقا ۋەپ يۇقىرى پەزىلەتتۇر» دېگەن ھېكمەتلىك سۆزىگە چىن مەنىسى بىلەن ئەمەل قىلىپ، بۇ ئالىي بىلىم يۇرتىدا ئىجتىھات بىلەن ئۆگىنىشكە كىرىشتى. بىر تەرەپتىن ئۇ ئۆز تىلىنىڭ ۋە ئاساسىي پەنلەرنىڭ نەزەرىيەۋى سىستېمىسىنى ئەستايىدىل ئۆگەندى. ئىككىنچى تەرەپتىن ئۇ يەنە، دالوفېنىڭ تەدرىكى ئۇيغۇر تىل - يېزىقى ۋە ئۇيغۇر تىللار توغرىسىدىكى تەتقىقات نەتىجىلىرىنى پىششىق ئۆگەندى. ئىبراھىم مۇتىئى بۇ ھەقتە توختىلىپ: «بىر ئىلىمنى ساھەدە ئىشلاش ئۈچۈن، شۇ ساھەدە ئۆزىدىن ئىلگىرى ئۆتكەن ئۆتەخەسسىسلەرنىڭ بارلىق ئەسەرلىرىنى قولغا كەلتۈرۈش ۋە ئۇلارنىڭ تەتقىقات نەتىجىلىرى بىلەن ئىشكان قەدەر پىششىق تونۇشۇپ چىقىش كېرەك» دەپ، ئۆز تەجرىبىسىنى يەكۈنلەيدۇ. ئىبراھىم مۇتىئى شۇ داق تۇرغۇن تونۇشى ۋە مەسئۇلىيەتچان پوزىتسىيە بىلەن ئۆزلۈكسىز بىلىم ئاشۇرۇشنى ئىزچىل داۋاملاشتۇردى. شۇنىڭ بىلەن كېيىنكى خىزمەتتە ۋە ئىلمىي تەتقىقات ئىشلىرىغا مۇستەھكەم ئۇل سالدى.

ئىبراھىم مۇتىئى ئوقۇشنى تاماملاپ، 1937-يىلى تاشكەنتتىن قايتىپ كەلدى. ئالىمنىڭ ئىلمىي ھەرىكىتى ئەنە شۇ يىلدىن باشلانىدۇ. دەسلەپتە، يەنى 1937-يىلى 10-ئايدا ئىبراھىم مۇتىئى ئاسپىرانتۇرىغا ئابلىمىت خاجىيۇپ قاتارلىق ئۈچ كىشى بىلەن بىللە) شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئوقۇتقۇچىلىق خىزمىتىگە ئورۇنلاشتى. ئۇ ئوقۇتقۇچىلىق خىزمىتىنى ئىلمىي تەتقىقات بىلەن چېتىشتۇرۇپ ئېلىپ بېرىپ، ئۇيغۇر تىلى، ئەدەبىياتى ۋە ئۇيغۇر تارىخى ساھەلىرىدە كۆپلىگەن ئىلمىي ماقالىلەرنى ئېلان قىلدى. ئىبراھىم مۇتىئى شۇ يىللاردىن باشلاپ ئۇيغۇر تىلى، ئۇيغۇر تارىخى ۋە ئۇيغۇر ئەدەبىياتى ساھەلىرىدە ئىزچىل ئىلمىي ئىزدىنىپ، ئۆزىنىڭ كېيىنكى ئىلمىي ئىجادىيىتىگە مۇستەھكەم ئۇل سالدى.

1937-يىلى ئۇيغۇر تىلى مەكتىپىگە قاتارلىق پەنلەردىن دەرس ئۆتۈلۈپ، شۇنداقلا شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئۇيغۇر تىلى مەكتىپىنىڭ مۇدىرى قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۆتىگەن ئىبراھىم مۇتىئ

سۆزلىگەندە ئۆزى بىۋاسىتە دەرس بەرگەن ۋە تەربىيىلىگەن ئوتپۇللا مۇتەللىپ، خەمىت سۇلتان، ئابلىز نازىرى، ئىبراھىم ئەخمەدى، پەيزۇللا راخمان، ئەلقەم ئەختەم، ئىبراھىم ئۆمەر قاتارلىق ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ نامىنى پەخىرلەنگەن ھالدا كۆرسىتىپ ئۆتەدۇ. 1949 - يىلى 70 كە يېقىن ئوقۇغۇچى ئوقۇش پۈتتۈرگەن بولۇپ، بۇلار ئازادلىقنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە تەرجىمە خىزمىتى بىلەن شۇغۇللانغانىدى. كېيىنكى دەۋرلەردە ئۇلار ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ئەدەبىيات - سەنئەت، تىل - تەرجىمە ۋە نەشرىيات خادىملىرىدىن بولۇپ يېتىشىپ چىقىپ، بۇ ساھەلەرنىڭ تايانچ كۈچلىرىگە ئايلانىدى.

1949 - يىلى 11 - ئايدا خىزمەت ئېھتىياجى بىلەن بېيجىڭغا بارىدى. 1950 - يىلى 1 - ئاينىڭ 15 - كۈنىدىن 1953 - يىلغىچە دۆلەت مىللىي ئىشلار ھەيئىتىنىڭ مەسلىھەتچىسى بولۇپ ئىشلىدى. بۇ جەريانىدا مەملىكەتلىك ئايالار بىرلەشمىسى ئۇيۇشتۇرغان رۇس تىلى كۇرسىدا دىڭ يىڭچاۋ قاتارلىق پېشقەدەم پرولېتارىيات ئىنقىلابچىلىرىغا رۇس تىلىدىن دەرس بەردى. جۇ ئىنلەي زۇڭلىنىڭ تاپشۇرۇقى بىلەن مەركىزىي مىللەتلەر نەشرىياتىنى قۇرۇشنىڭ تەييارلىق خىزمەتلىرىگە قاتناشتى. 1953 - يىلى 1 - ئايدا مەركىزىي مىللەتلەر نەشرىياتى رەسمىي قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئىبراھىم مۇتىئى ئۇيغۇر تەرجىمە تەھرىر بۆلۈمىنىڭ مۇدىرلىقىغا تەيىنلەندى. بۇ دەۋردە ئاساسەن پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىنىڭ ھۆججەتلىرىنى، ماۋ زېدۇڭ ئەسەرلىرىنى تەرجىمە ۋە نەشر قىلىش خىزمەتلىرى بىلەن شۇغۇللاندى. پارتىيە مەملىكەتلىك 8 - قۇرۇلتىيىنىڭ 1 - ، 2 - قېتىملىق يىغىنلىرى، مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتايلىرى ۋە مەملىكەتلىك سىياسىي كېڭەش يىغىنلىرىنىڭ تەرجىمە خىزمەتلىرىگە قاتناشتى. بىر قاتار ئىلمىي ئىزدىنىشلەر ئارقىلىق ماۋزېدۇڭ ئەسەرلىرىنىڭ تەرجىمىسىدىكى ئاتالغۇلارنى بېكىتتىش، قېلىپلاشتۇرۇپ چىقىشقا بىۋاسىتە يېتەكچىلىك قىلدى. بۇ قېلىپلاشقان ئاتالغۇلار ماۋ زېدۇڭ ئەسەرلىرىنىڭ كېيىنكى تەرجىمىلىرىدىمۇ «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئاساسىي قانۇنى» نىڭ تەرجىمىلىرىدىمۇ ئاساسەن شۇ بويىچە ئىشلىتىلدى. يەنە بېيجىڭغا يۆتكىلىپ بارغان دەسلەپكى مەزگىللەردە بېيجىڭ داشۆسىنىڭ شەرق تىللىرى پاكۇلتېتىدا تەكلىپكە بىنائەن ئۇيغۇر تىلىدىن دەرسمۇ ئۆتتى.

كېيىنكى ئەپسۇسلانداۇرلىدىغىنى شۇكى، بۇ تالانتلىق مۇتەخەسسىس تىل - تەرجىمە، نەشرىياتچىلىق ۋە تەتقىقات سېپىدە مۇۋەپپەقىيەت بىلەن ئىلگىرىلەۋاتقان پەيتتە، سولچىل خاتالىقنىڭ كاساپىتىدىن 1960 - يىلدىن تاكى 1978 - يىلغىچە بولغان 18 يىل ۋاقىت ئىچىدە ئىلمىي خىزمەتلەر بىلەن شۇغۇللىنىش ھوقۇقىدىن مەھرۇم بولدى.

پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنى ئېلىمىز زىيالىيلىرىغا يېڭى ھايات بەخش ئەتتى. 1978 - يىلى ئىبراھىم مۇتىئى ئۇستىدىكى تاھەق ھۆكۈم ئېلىپ تاشلىنىپ ئىلمىي تەتقىقات خىزمىتى بىلەن شۇغۇللىنىش ھوقۇقى ئەسلىگە كەلدى. ئىبراھىم مۇتىئى تەتقىقات پائالىيىتىنى قايتا باشلىدى. 1978 - يىلدىن كېيىن ئاپتونوم رايونلۇق مىللەتلەر تىل - يېزىق خىزمىتى كومىتېتىدا تەتقىقاتچى، شۇنداقلا ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسىدە تەتقىقاتچى، ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى تىل - تەتقىقات ئورنىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۆتىدى.

ئىبراھىم مۇتىئى تۇزىنىڭ بىر پۈتۈن ھاياتى داۋامىدا قانچىلىك توسقۇنلۇقلارغا ۋە جاپا - مۇشەققەتلەرگە يولۇققىنىنى، ئىلمىي ئىزدىنىشىنى ئىزچىل داۋاملاشتۇرۇپ، مىللىي مەدەنىيىتىمىزنىڭ راۋاجلىنىشىغا تېگىشلىك ھەسسە قوشقىنى، ئالىمنىڭ تەرجىمە پائالىيىتى 1937 - يىلى ئوقۇتقۇچى ۋاقتىدا چىڭ پېداگوگىكا ئاموسى كامىنسكىنىڭ «پېداگوگىكا» ناملىق ئەسىرىنى ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىش بىلەن باشلانغان. 1939 - يىلغا كەلگەندە، «شىنجاڭ گېزىتى» دە تاسمۇ - تاسلىق خەۋەرلەرنىي رۇسچىدىن تەرجىمە قىلىش ۋەزىپىسىنى ئىشلىدى.

ئالىمنىڭ ئىلمىي تەتقىقات پائالىيىتى «تۈركىي تىللارنىڭ قىسقىچە تارىخىي» ناملىق ماقالىسى بىلەن باشلانىدى. جۇڭگودا تۇنجى قېتىم مەھمۇد قەشقەرىي ۋە يۈسۈپ خاس ھاجىپ تونۇشتۇرۇلغان بۇ ماقاله 1948 - يىلى نەنجىڭدا چىقىدىغان «ھازىرقى دەۋر» ژۇرنىلىدا (خەنزۇ تىلىدا) ئېلان قىلىنىپ، دۇتەخەسسىسلەرنىڭ يۇقىرى باھاسىغا سازاۋەر بولغانىدى.

ئالىم 50 - يىللىرى تەرجىمە - تەھرىرلىك ۋە ئاتالغۇ مەسىلىلىرى بويىچە چوڭ قۇر ئىلمىي ئىزدىنىشلەرده بولدى. شۇ قاتاردا چىەنلۇك خان زامانىدا تۇزۇلگەن «بەش تىللىق مانجۇچە لۇغەت» نى نەشىر قىلىش خىزمىتىگە قاتنىشىپ زور كۈچ چىقاردى. بۇ لۇغەت مانجۇ تىبەت، موڭغۇل، ئۇيغۇر، خەنزۇ تىللىرىنىڭ ئۈزۈنارا سېلىشتۇرما لۇغىتى بولۇپ، تارىخىي ئەھمىيەتكە ۋە ئىلمىي تەتقىقات قىممىتىگە ئىگە مۇھىم تارىخىي يادىكارلىقلارنىڭ بىرى ئىدى. بۇ لۇغەتنىڭ نەشىر قىلىنىشى ماھىيەتتە سېلىشتۇرما تىلشۇناسلىق ساھەسىدىكى جۇڭگو ۋە چەت ئەل ئالىملىرىنىڭ قىممەتلىك تەتقىقات مەنبەسى بىلەن تەمىن ئەتتى. خەلقئارادىكى 20 نەچچە پەنلەر ئاكادېمىيەسى بۇ لۇغەتنىڭ نەشىر قىلىنغانلىقىغا رەھمەت ئېيتىپ، مىللەتلەر نەشرىياتىغا تەبرىكنامە ئەۋەتتى.

ئىبراھىم مۇتىئى 70 - يىللاردا كورلىدىكى ۋاقتىدا كىچىكلىرى «تۈركىي تىللار دىۋانى» دىكى سۆزلەرنىڭ تىزىملىكىنى ئىشلىدى، ئۇنى نەشىرگە تەييارلاشنىڭ پۈتۈن مېپلىرى ئۈستىدە ئويلىنىپ دەسلەپكى پىكىرلەرنى تەييارلىغانىدى.

بەختكە يارىشا 1978 - يىلى شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيەسى «تۈركىي تىللار دىۋانى»نى ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلىپ، نەشىر قىلىش خىزمىتىنى ئۈزۈلگەن نۇقتىدىن پەن - تەتقىقات تۈرى قىلىپ بېكىتتى. شۇ مۇناسىۋەت بىلەن ئالىم «دىۋان» نىڭ ئۇيغۇرچىسىنى نەشىرگە تەييارلاش خىزمىتىگە مەسئۇل خادىملار دىن بىرى سۈپىتىدە قاتناشتى ۋە «دىۋان» نى تەرجىمە قىلىش، نەشىر قىلىشنىڭ ئاساسىي قائىدە - پرىنسىپلىرىنى تۈزۈپ چىقتى. بۇ قائىدە - پرىنسىپلار «دىۋان» نىڭ ساغلام ئىشلىنىپ، نەشىر دىن چىقىشىدا ئالاھىدە رول ئوينىدى. چوڭ ھەجىمدىكى بۇ ئۇچ تومлуق «دىۋان» ئىبراھىم مۇتىئىنىڭ مەسئۇل مۇھەررلىكىدە، مۇۋەپپەقىيەت بىلەن نەشىر دىن چىقتى. بۇنىڭ بىلەن ئالىمنىڭ ئۇزاقتىن بۇيانقى گۈزەل ئارزۇسىنى ئاخىرى ريالغا ئايلاندى. پېشقەدەم ئالىم بۇ ھەقتە تەۋرىتىلىپ: «يوللىرىش چىڭخۇانىڭ «دىۋان» بىلەن «قۇتادغۇ بىلىك» نى تەرجىمە قىلىماقلىق بۇ بىر مۇجىزا يەتتە ئەجدادىمىزدىن سۆزى ماڭا مەدەت ۋە ئىلھام بولغانىدى» دەيدۇ.

بۇ شاھانە ئەسەر مۇئەللىپ مەمۇد قەشقەرىنىڭ ئۆز ئىلىدا، ئۆز تىلىدا، ئۆز ئەۋلادلىرى ئەرمىغان- نەشر قىلىنغانلىقى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مەدەنىي ھاياتىدىكى تارىخى خاراكتېرلىك زور ۋەقە بولۇپلا قالماستىن يەلكى، خەلقىمىزنى ۋە مەملىكىتىمىزنىڭ ئىلىم- پەن ساھەسىدىمۇ چوڭقۇر تەسىر قوزغىغىدى. بېيجىڭدىكى ئاتاقلىق ئالىم فۇ ماۋجى: «بىر ۋاقىتلىمان «دىۋان» نى ئىشلەتكە 10 يىل ۋاقىت سەرپ قىلغانىدى، سىلەرنىڭ 3 - 4 يىل ئىچىدىلا ئىشلەپ چىقىرغانلىقىڭلار ھەقىقەتەن مۇ ناھايىتى زور ۋەقە بولدى» دەپ ئالاھىدە تەبرىكلىدى.

ئالىم ئىبراھىم مۇتىئى ئۆز خىزمەتدىشى، تونۇلغان مۇتەخەسسىس مىرسۇلتان ئوسمانۇ بىلەن بىللە «دىۋان» يېزىلغان دەۋردىكى ئەدەبىي تىل - خاقانىيە تىلىنىڭ ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلى خۇسۇسەن قەشقەر، خوتەن شىۋىلىرى بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى، مەھمۇد قەشقەرىنىڭ ئەينى دەۋرلەردىكى كونكرېت ئەھۋالى توغرىلىق قەشقەرلىك ئوچال - يېزىقشۇناس ئاساس قىلىغان ھالدا مەخسۇس، ئەتراپلىق تەكشۈرۈش ئېلىپ بارىدى. ئۇپالدىكى ھەزرىتى مولالام مازىرى، سۇلتان سۇتۇق بۇغراخان مازىرى، شۇنىڭدەك تارىخىي يادىكارلىقلار ۋە قەدىمكى جايلارنى كۆزدىن كەچۈردى. بۇ جايلاردىكى ئاتاغلىق ئۆلىمالار بىلەن پىكىرلەشتىم ۋە ئۇلارنىڭ ئۆتكۈر لىرىنى زىيارەت قىلدى ۋە ئۇلار بىلەن قايتا- قايتا سۆھبەت ئېلىپ بارىدى. بۇ قېتىمقى ئىلمىي تەكشۈرۈشلەر ئارقىلىق ئۇلۇغ ئۇيغۇر ئالىمى مەھمۇد قەشقەرىنىڭ ياشىغان دەۋرى، يۇرتى، تەرجىمھالى، ئەجدادلىرى ۋە مازىرى ھەققىدە نۇرغۇن يېڭى ماتېرىياللار ۋە ئىشەنچلىك، كونكرېت تارىخى ھۆججەتلەرنى توپلاشقا مۇيەسسەر بولالىدى.

شۇ قېتىملىق ئىلمىي ئىزدىنىشىم ۋە جاپالىق تەكشۈرۈشلەر ئارقىلىق قولغا كەلگەن قىممەتلىك ماتېرىياللار، تارىخىي مەنبەلەر ئاساسىدا پىكىرلەشتىم ئالىم ئىبراھىم مۇتىئى «تۈركىي تىللار دىۋانى» ۋە ئۇنىڭ مۇئەللىپى مەھمۇد قەشقەرى» ناملىق ماقالىسىنى ھەم ئىلمىي دوكلاتلارنى يېزىپ چىقتى. شۇنىڭدەك ئالىم ئۆزىنىڭ خىزمەتدىشى مىرسۇلتان ئوسمانۇ بىلەن بىرلىكتە «مەھمۇد قەشقەرىنىڭ يۇرتى، ھاياتى ۋە مازىرى توغرىسىدا» سەرلەۋھىلىك ماقالىنى يېزىپ چىقىپ، «تارىم» ژۇرنىلىنىڭ 1984 - يىللىق 3 - سانىدا ئېلان قىلدى. بۇ تارىخىي ھۆججەتلەر ئاساسىدا يېزىلغان ماقالىلەر مەملىكەت ئىچى ۋە دۇنيا تۈركىلوگىيە ساھەسىدە چوڭ يېڭىلىق سۈپىتىدە ئېتىراپ قىلىندى. يۇقىرىقى ماقالىلەر ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن، سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىدا ش. كىبىروۋ تەرىپىدىن رۇسچىغا تەرجىمە قىلىنىپ، «سوۋېتسكايا تۈركىلوگىيە» ژۇرنىلىنىڭ 1987 - يىللىق 3 - سانىدا بېسىلدى. ئۆندىن باشقا قازاقستان پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ تەرىپىدىن 1988 - يىلى نەشر قىلىنغان «ئۇيغۇر تىلى بويىچە تەكشۈرۈشلەر» ناملىق توپلامغا كىرگۈزۈلۈپ، ئالاھىدە يېزىلغان تەھرىر ئىلاۋىسى بىلەن ئېلان قىلىندى. تەھرىر ئىلاۋىسىدە «ماقالىدە كەلتۈرۈلگەن تەپسىلىي ۋە ئالاھىدە ماتېرىياللار مەخسۇس ئىزدىنىشلەرنىڭ نەتىجىسى سۈپىتى بىلەن زور ئىلمىي ئەھمىيەتكە ئىگە» دەپ يۇقىرى باھا بېرىلدى.

پېشقەدەم ئالىمىمىز ئەسىرگە ئايلانغان ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئۇزۇنغۇن تارىخىي تەقدىرىگە چوڭقۇر قىزىقىش بىلدۈرۈپ، ئۇنىڭ ياشاش ۋە تەرەققىي قىلىش قانۇنىيىتىنى ئىزدەپ، ئىلمىي ماقالىلەر ئېلان قىلىپ، «بۇلاق» ژۇرنىلىنىڭ 1980 - يىللىق 1 - سانىدا ئېلان قىلىنغان بۇ ئەسەرلىرى شۇ دەۋردىكى ئۇيغۇر

تىلىنى، ئەجدالرىمىزنىڭ ئىجتىمائىي تۇرمۇشى، ئۆرپ ـ ئادەتلىرى ۋە دۇنيا قاراشنى ـ
تەتقىق قىلىشتا زور ئەھمىيەتكە ئىگە بولغان مۇھىم مەنبەلەردىن بىرى ھېسابلىنىدۇ.
ئىستېداتلىق ئالىم ئىبراھىم مۇتىئى ئۇزۇن يىللىق ئەمەلىي تەكشۈرۈش، ئىلمىي
ئىزدىنىشلىرىنىڭ نەتىجىسىدە «مەملىكىتىمىزدىكى تۈركىي تىللار ۋە ھەقىقىي ئىلمىي
تەتقىقات»، «تۈركىي تىللار تەتقىقاتىدا ئالدىمىزدا تۇرغان ۋەزىپىلەر»، «تۈركىي تىللار
دېۋانىدا ئاساس قىلىنغان تىل ـ لۇغاتچىلىق تىلى ھەققىدە»، «چاغاتاي ئەدەبىي تىلىنىڭ
ئۇيغۇر تىلى تەرەققىياتىدا تۇتقان ئورنى»، «ئۇيغۇر تىلىنىڭ يەنە بىر مۇھىم تارىخىي
يادىكارلىقى»، «تەرجىمە نەزەرىيىسى ھەققىدە»... قاتارلىق ئىلمىي ماقالىلەرنى يازدى.
بۇ ماقالىلەر ھەرقايسى مەنبەلەردا نەشر قىلىندى ۋە ئاپتورغا تەرىپلەندى ھەمدە مۇناسىۋەتـ
لىك ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنلىرىدا ئوقۇلدى.

بۇ ماقالىلەرنىڭ كۆپچىلىكى تىل تارىخىغا ۋە تۈركىي تىللارنى، جۈملىدىن ئۇيغۇر
تىلىنى تەكشۈرۈش مەسىلىلىرىگە ئائىت مەزمۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. پېشقەدەم ئالىم
ئۆزىنىڭ بۇ بىر قاتار ماقالىلىرىدا ئۆزى توپلىغان مول تارىخىي ۋە ئەمەلىي مەنبەلەرگە
ئاساسەن، ئۆزىدىن ئىلگىرى ئۆتكەن ئالىملارنىڭ مۇناسىۋەتلىك پىكىر ـ مۇلاھىزىلىرىنى
ھېسابقا ئېلىش بىلەن بىر قاتارda، ئۆزىنىڭ تەتقىقات نەتىجىلىرىنى، كۆز قاراشلىرىنى
ۋە ئىلمىي قىياسلىرىنى ئوتتۇرىغا قويىدى.

ئالىمنىڭ بۇ ماقالىلىرى ئىچىدە 18 پارچىسى «ئىبراھىم مۇتىئى ئىلمىي ماقالىلە
لىرى» سەرلەۋھىسى ئاستىدا 1 9 ـ يىلى مىللەتلەر نەشرىياتى تەرىپىدىن تېپلام
سۈپىتىدە نەشر قىلىندى. پېشقەدەم ئالىمنىڭ يۇقىرىقى ئىلمىي ھېھنىتى ئۇيغۇر ئەدەبـ
بىياتشۇناسلىقى ۋە تىلشۇناسلىقىغا قوشۇلغان زور تۆھپە ھېسابلىنىدۇ.

ئۆزىنىڭ جاپالىق ئىلمىي ھېھنىتى بىلەن خەلقىمىز ئارىسىدا يۇقىرى ئابرويغا ۋە
تېگىشلىك شۆھرەتكە مۇيەسسەر بولغان بۇ ئالىم 1989 ـ يىلى 4 ـ ئايدا تەكلىپ بىلەن
ئامېرىكىغا بېرىپ، خارۋارد داشۆسىدە مەشھۇر ئالىم يۈسۈف ق. ـ قىلىچخانى خاتىرلەش
مۇناسىۋىتى بىلەن ئۆتكۈزۈلگەن «ئىسلام دىنىنىڭ جۇڭگوغا تارقىلىشى» دېگەن تېمىدىكى
خەلقئارا ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنىغا قاتناشتى. بۇ يىغىندا «ئۇيغۇرلار ئىسلام دىنىغا
يېڭى كىرگەن دەۋرىدىكى ئىسلام مەدرىسىلىرى» سەرلەۋھىلىك ئىلمىي ماقالىسىنى
ئوقىدى. ماقالە شۇ قېتىمقى مۇھاكىمە يىغىنىنىڭ ئىلمىي ماقالىلەر توپلىمىغا كىرگۈزۈل
دى ۋە «بۇلاق» ژۇرنىلىنىڭ 1989 ـ يىللىق 3 ـ سانىدا ئېلان قىلىندى.

پېشقەدەم ئالىم ئىبراھىم مۇتىئى جاپالىق ئىلمىي ھېھنىتى بەدىلىگە 1984 ـ
يىلى ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە مۇنەۋۋەر پەن ـ تېخنىكا خادىمى بولۇپ باھالاندى.
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پەلسەپە ـ ئىجتىمائىي پەن ئىلمىي جەمئىيەت
لىرى بىرلەشمىسى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پەن ـ تېخنىكا كادىرلىرىنى باشـ
قۇرۇش ئىدارىسى تەرىپىدىن 1986 ـ يىلى «تۈركىي تىللار دېۋانى» نى كوللېكتىپ
نەشرگە تەييارلىغانلىقى ئۈچۈن ئالاھىدە مۇكاپاتقا مۇيەسسەر بولدى.

ئىبراھىم مۇتىئى تونۇلغان ئالىم ۋە جامائەت ئەربابى بولۇش سۈپىتى بىلەن
1990 ـ يىلى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ نۆۋەتتىكى ئەزالىقىغا تەكلىپ قىلىنىـ
دى. پېشقەدەم ئالىم جۇڭگو خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپـ
تونوم رايونلۇق 6 ـ، 7 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ ئەزاسى ۋە دائىمىي كومىتېت ئەزا ـ

سى بۇلۇپ كېلىۋاتىدۇ.

ئىستېداتلىق ئالىم ئىبراھىم مۇتىئى جۇڭگو تۇركىي تىللار تەتقىقات جەمئىيىتىدە ئىلمىي ماۋزۇ مۇدىرى (هازىر پەخرىي ئىجرائى ئەزاسى)، جۇڭگو ئوتتۇرا ئازىيا ھەدە-نىيىتى تەتقىقات جەمئىيىتىنىڭ ئىجرائىيە ھەيئەت ئەزاسى، جۇڭگو يەر ناملىرى ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ ئىلمىي مەسلىھەتچىسى، جۇڭگو مىللىي تىل - يېزىق تەتقىقات جەمئىيىتىنىڭ ئىجرائىيە ھەيئەت ئەزاسى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى تەتقىقات جەمئىيىتىنىڭ مەسلىھەتچىسى، ئاپتونوم رايونلۇق يەر ناملىرى كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، «بۇلاق» ژۇرنىلىنىڭ تەھرىر ھەيئەت ئەزاسى بولۇشتەك ئىلمىي سالاھىيىتى بىلەن بۇ بىر قاتار ئامەۋى ئىلمىي تەشكىلاتلاردا تېگىشلىك رولنى جارى قىلدۇرماقتا.

پېشقەدەم ئالىمنىڭ نام - شەرىپى ۋە قىسقىچە تەرجىمھالى «دەۋرىمىزدىكى جۇڭگو تىلشۇناسلىرى» قانۇسىنىڭ بەتلىرىدىن ئورۇن ئالدى.

مەن بۇ ئىستېداتلىق ئالىمنى زىيارەت قىلىش شەرىپىگە مۇيەسسەر بولغانلىقىمدىن پەخىرلەنگەن ھالدا، ئۇنىڭدىن ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىيات تەتقىقاتى ۋە قەدىمكى يازما يادىكارلىقلارنى نەشر قىلىش خىزمىتى جەھەتتە قانداق تەجرىبە - ساۋاقلىرى ۋە تەشەببۇسلىرى بارلىقىنى سورىغىنىمدا، ئالىم تەمكىنلىك بىلەن تۆۋەندىكىچە جاۋاب بەردى:

قەدىمكى ئەسەرلەرنى نەشر قىلىۋاتقاندا، مېنىڭچە تۆۋەندىكى نۇقتىلارغا دىققەت قىلىش كېرەك:

A. قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىدىكى ئەسەرلەر تەتقىقاتى دۇنيا مىقياسىدىكى ئىلمىي تەتقىقات. دانىيە، رۇسىيە، گېرمانىيە، ئەنگلىيە، فرانسىيە ۋە ئامېرىكىدا 18 - ئەسىردىن تارتىپ نۇرغۇن ئالىملار بۇ خىل تەتقىقات بىلەن شۇغۇللىنىپ نۇرغۇن قىممەتلىك ئىلمىي خۇلاسىلەرنى مەيدانغا چىقاردى. شۇڭا بۇ خىل تەتقىقات بىلەن شۇغۇللانغۇچى ئىلمىي خادىملار ئالدى بىلەن ئاشۇ تەتقىقات نەتىجىلىرىدىن مۇمكىنقەدەر كەتراپلىق خەۋەردار بولۇشى كېرەك.

B. قەدىمكى ئەسەرلەرنىڭ تىلى ئوتتۇرا ئەسىردىكى ۋە ھازىرقى تىلىمىزدىن خېلى كۆپ پەرقلىنىدۇ. شۇڭا تەتقىقات بىلەن شۇغۇللىنىشتىن ئىلگىرى قەدىمكى تىلىمىز ھەققىدە ئەتراپلىق بىلىمگە ئىگە بولۇش كېرەك.

C. قەدىمكى ئەسەرلەرنىڭ تىلى ھەققىدە بۇ چاقىچە نەشر قىلىنغان ھەممە تىل قوراللىرىنى مۇمكىنقەدەر تولۇق توپلىۋېلىش كېرەك.

D. قەدىمكى ئەسەرلەر ئۇستىدە تەتقىقات ئېلىپ بېرىشنىڭ ئىلمىي ئۇسۇلى ھەققىدە ئالدى بىلەن ئوبدان تەييارلىق كۆرۈپ، بۇ ئۇسۇلنىڭ مۇھىم نوقتىلىرىنى پۇختا ئىشلەپ چىقىش كېرەك. تراڭسكرىپسىيە بەلگىلىرى، ئىشلىتىلىدىغان فورمۇللار، ھەنبەلەرنى كۆرسىتىش ئۇسۇلى ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش مەسىلىلەر ھەققىدە پۇختا تەييارلىق كۆرۈۋېلىش ۋە ئىشلەش داۋامىدا بۇلارغا ئىزچىل ئەمەل قىلىش كېرەك.

E. ئىلمىي خىزمەت ـ مەسىلىگە ئوبىيېكتىپ مۇئامىلىدە بولۇشنى تەلەپ قىلىدىغان بىر خىل «لىللا» خىزمىتى. شۇڭا تەتقىقاتقا بىرئاز مۇھەببىيات ئامىللىرى ئارىلىشىپ قالماسلىقى كېرەك.

F. ئىلمىي خىزمەتتە بىر ئادەم ھەرقانچە زور بىلىمدار بولسىمۇ، ئەسلا ئۇنىڭ بىلىمىدە ھامان بىر چەك بولىدۇ. شۇڭا بۇنى ئەستە تۇتۇپ، بىر مەسىلە ھەققىدە بىرەر

خۇلاسىگە كەلگەندە، بىرتاز ئىلمكالىيەت قالدۇرۇش، گەپنى تولا مۇتلەقلەشتۇرۇپ كېتىش ئەتمەسلىك، «مېنىڭ تەتقىق قىلىپ بېرىپ يەتكەن جايىم مۇشۇنچىلىك، مەن ئويلاپ يەتمىگەن نۇقتىلار بولۇشى مۇمكىن، مۇنداق نۇقتىلار بولسا، كېيىنكى تەتقىقاتچىلار تولۇقلار، ياكى تۈزىتەر» دېگەن پوزىتسىيىدە بولۇش كېرەك. ئەكسىچە، ئۇنداق قىلمايلى «مەن ھەممىنى ئېنىقلاپ بولدۇم» دەپ تۈرۈۋالساق، بۇ ئەخمىقانە مەنمەنلىك بولۇپ، بىر ئىلمىي خادىمغا زادىلا يارىشمايدۇ.

G. قەدىمكى ئەسەرلەر تەتقىقاتى ئۇزۇن مۇددەت، ئىزچىل ئىشلەشنى تەلەپ قىلىدىغان جاپالىق خىزمەت. بۇ ساھەدە ئىشلەشكە بەل باغلىغاندا، ھەممە قىيىنچىلىقلارغا بەرداشلىق بېرەلەيدىغان، جاپاغا چىداش تەييارلىقى بولۇش كېرەك.

H. بىرمۇنچە چەت ئەل ئالىملىرى: «قەدىمكى ئۇيغۇرچە ئەسەرلەر ئۈستىدىكى تەتقىقاتتا، شۇ مىللەتنىڭ ئۆزىدىن چىققان تەتقىقاتچىلاردا چەت ئەللىكلەردە بولمايدىغان بىرخىل سەزگۈرلۈك بولىدۇ. ئۇلار ئەگەر شۇ ئۇستۇنلۈكنى ئوبدان ئىشلىتەلىسە، بۇ خىل تەتقىقاتقا زور يېڭىلىق ئېلىپ كېلەلەيدۇ» دەپ ئەسكەرتىپ ئۆتكەن. شۇڭا چەت ئەل ئالىملىرى تەتقىق قىلغان قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىدىكى ئەسەرلەرنى بىز ئۆزبېكمىز قايتا تەتقىق قىلساق، ئۇنىڭدىكى بىرمۇنچە قىيىن مەسىلىلەرنى ئوڭاي ھەل قىلىپ چىقىپ، بۇ خىل تەتقىقاتقا بىر مۇنچە يېڭىلىقلارنى كىرگۈزۈشىمىز مۇمكىن.

ئەڭ ئاخىردا يەنە شۇنى ئالاھىدە تەكىتلەپ ئۆتۈش كېرەككى، قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىدىكى ھۆججەتلەرنىڭ مەزمۇنى بىر قانچە خىل مەدەنىيەت (قەدىمكى ھىندى مەدەنىيىتى، قەدىمكى جۇڭگو مەدەنىيىتى، قەدىمكى ئىران مەدەنىيىتى) ساھەلىرى بىلەن ئالاقىدار بولىدۇ. شۇڭا بۇ ساھەلەر ۋە شۇلارغا مۇناسىۋەتلىك تىللاردىن ئاساسىي بىلىمگە بولماي تۇرۇپ، نۇرغۇن كونكرېت مەسىلىلەرنى ۋە ئاتالغۇلارنى توغرا چۈشىنىلى بولمايدۇ. شۇڭا تەتقىقات خادىملىرىمىز ئۆزىنىڭ بىلىم دائىرىسىنى پۈتۈن كۈچ بىلەن كېڭەيتىشى، مۇمكىنقەدەر كۆپرەك تىللاردىن خەۋەردار بولۇشى تېخىمۇ زۆرۈر.

قەدىمكى ئۇيغۇرچە يازما يادىكارلىقلار پۈتمەس - تۈگىمەس بىر بايلىق. تۇرپان ۋە تارىم ئويمانلىقىدىن تېپىلغان يازما ماتېرىياللارنىڭ تېخى زور بىر قىسمى چەت ئەلدە (ئاساسەن گېرمانىيە، فرانسىيە ۋە رۇسىيىلەردە) ساقلىنىپ ياتماقتا. بۇلارنى تورۇقلۇقتا چىقىرىش، تەتقىق قىلىنمىغانلىرىنى تەتقىق قىلىپ، ئېلان قىلىش پۈتۈن بىر ئەۋلاد تەتقىقاتچىلار ئۈچۈن يېتىپ ئاشىدىغان زور خىزمەت، بۇ ھەقتە چەت ئەللەردە قىلىنىۋاتقان تەتقىقات نەتىجىلىرىنىڭ ئازلا بىر قىسمى بىزگە تونۇشتۇرۇلدى. ئۇمرۇمنىڭ ئاخىرىدا مۇشۇ ساھەدە ئاز - تولا خىزمەت قىلالىغان بولسام، ئۆزۈمنى بەختلىك ھېسابلىغان بولاتتىم.

ئىستېداتلىق ئالىم ئىبراھىم مۇتىئى يۇقىرىقى ئارزۇسى بىلەن سۆزىنى تامامىلاپ چاچلىرىنى سىلىدى. ئالىمنىڭ ئاپئاق چاچلىرى تەگرى تېغىنىڭ ئاق قارلىرىدىن رەڭ ئالغاندى. ئۇنىڭ پېشانىسىدىكى ھايات سىزىقلىرى - ئۆزى بېشىپ ئۆتكەن ئەگرى توقاي ئۆمۈرنى تەزىللىرىنىڭ ۋە ئىلمىي مېھنەت بىلەن ئۆتكەن شانلىق تارىخىنىڭ شاھىدى ئىدى. بىتىر شۇنداق ئالىملارنىڭ بولغانلىقىدىن ئىپتىخارلانمىمىز. ئالىمغا ئۇزاق ئۆمۈر، كېيىنكى ئىلمىي مېھنەتكە تېخىمۇ زور مۇۋەپپەقىيەتلەر تىلەيمىز.

توغچىكارىغا دائىر، تەتقىقاتچى — ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر

قادىر ئەكبەر

تازادلىقتىن كېيىن، بولۇپمۇ يېقىنقى 10 نەچچە يىلدىن بۇيان ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى تەتقىقاتى ساھەسىدە كۆپلىگەن نەتىجىلەر بارلىققا كەلدى، تارىختىن بۇيان قول يازما هالىتىدە ساقلىنىپ كېلىۋاتقان بىر تۈركۈم كلاسسىك ئەدەبىي ئەسەرلەر رەتلىنىپ نەشىر قىلىندى. «قۇتاتغۇبلىك»، «خەمسە» ۋە «رابىئە-سەئىدىن» گە ئوخشاش يىرىك ئەسەرلەر ئۈستىدىكى تەتقىقات بارغانسېرى چوڭقۇرلاشتى. جۈملىدىن شېلىشتۇرما ئەدەبىيات تەتقىقاتچىلىقى ساھەسىدىمۇ يېڭى دۆۋە-پەقىيەتلەر مەيدانغا كەلمەكتە. بۇ نەتىجىلەر كلاسسىك ئەدەبىيات تەتقىقاتى ساھەسىدىكى پېشقەدەم مۇتەخەسسىسلىرىمىزنىڭ جاپالىق مېھنىتى بىلەن بىۋاستە باغلىنىشلىقتۇر. يازغۇچى، تەتقىقاتچى ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر ئۇزۇن يىللاردىن بۇيان بۇ ساھەدە جاپالىق مېھنەتى بىلەن تونۇلغان پېشقەدەم ئىزدىنىمىزدىن بىرى. ئۆتكۈر ئەپەندىمنىڭ كلاسسىك ئەدەبىيات تەتقىقاتىدىكى ئىش-ئىزلىرىنى باشقا مەتبۇئاتلار بىلەن بىر قاتاردا «بۇلاق» ژۇرنىلىدىنمۇ روشەن كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ.

مەن «بۇلاق» ژۇرنىلىدا پېشقەدەم يازغۇچى ۋە تەتقىقاتچى ئۆتكۈر ئەپەندىمنى تونۇشتۇرۇش مەقسىتىدە ئۇنىڭ بىلەن سۆھبەتلەشتىم. سۆھبىتىمىز تۆۋەندىكىچە داۋاملاشتى.

— ھۆرمەتلىك ئۆتكۈر ئاكا، ئالدى بىلەن سىزنىڭ 70 ياشقا كىرگەنلىكىڭىزنى قۇتلۇقلايمەن. سىزنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيەت ۋە ئىلمىي تەتقىقات ساھەسىدىكى پائالىيەتلىرىڭىز خەلقىمىزگە ئايان. بىردىم ئەسىر ئۆمرىڭىز ئەدەبىيات ۋە ئەدەبىيات ئىلمىنى ئەتىگى قىلىش بىلەن ئۆتتى. ئەسەرلىرىڭىزنى ئوقۇغان كەڭ كىتابخانلار، ياش قەلەم ئىگىلىرى سۆزلىشەلەن دەرسلىشىڭىز، سۆھبەتلىشىڭىز ئەدەبىيات، ئىلمىي تەتقىقات ۋە پەلسەپىۋى ساھەلەردىكى پىكىر-ھۆلاھىزلىرىڭىزنى ئاڭلاشنى ئارزۇ قىلىدۇ. شۇڭا بۈگۈن قەلەمداشلىق ۋاقتىڭىزنى ئېلىپ، سىز بىلەن ئىختىيارىي سۆھبەتلەشكىمەن. تۆۋەندە پەرزى، نۇقتىلارنى سىزدىن سورىغىم كەلدى، ئەپۇ قىلىڭ!

— 70 ياشقا توشقانلىقىڭىز مۇناسىۋىتى بىلەن ئۆيىڭىزگە ئۇچۇن كۆپ، راھەمەت! ئۇزۇن ئارزۇ سۆھبەتلەشكىنىڭىز ئۈچۈن ئالدى بىلەن ئۆزەڭىزنى قىزغىن ئىجادىيەت، بەرىكەتلىك ئىلمىي ئىزدىنىش ئىچىدە يېتىلدۈرگەن ئاتا-ئانىڭىز ھەققىدە ئازراق توختالسىڭىز.

ـــ ئۆتكۈر ئاكا، سىزنىڭ «تارىخىمىالىمگىز بۇچاغقىچە «تارىم» ژۇرنىلى، «شىنجاڭ كېزىتى» قاتارلىق مەتبۇئاتلاردا تەپسىلىي تونۇشتۇرۇلغانىدى. بۇ قېتىم مەن سىزنىڭ ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى تەتقىقاتى ساھەسىدىكى پائالىيەتلىرىڭىز، تونۇشتۇرماقچىمەن. شۇ مۇناسىۋەت بىلەن سىزنىڭ قىسقىچە تارىخىڭىزنى سۆزلەپ بېرىشىڭىزنى ئۈمىد قىلىمەن.

ـــ بولىدۇ، بۇ ھەقتە ئازراق سۆزلەپ بېرەي:

مەن 1923 - يىلىي قۇمۇلدا ئوتتۇراھال تىجارەتچى ئائىلىدە دۇنياغا كېلىپ ئاچتىم. مەن تۆت ياشقا يەتمىگىچە ئاتا - ئانامدىن يېتىم قالدىم. دادام تىلەشنى بەكمۇ ئالەمدىن ئۆتۈش ئالدىدا مېنى ئۆزىنىڭ سودىگەر دوستى ئوسمان ھاجىغا ئوغۇللۇققا تاپشۇردى. ئوسمان ھاجىم سودىگەرچىلىك بىلەن شەرقتە مەيجىلىغان، تېمەنچىلىك، شاڭخەيدە چىڭدۇ قاتارلىق چوڭ شەھەرلەرگە، غەربتە بولسا سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىنى، تۈركىيە، ئەرەبىستان، ھىندىستان قاتارلىق دۆلەتلەرگىچە بېرىپ كېپىنى كۆرگەن، ئوقۇمۇشلۇق، تەرەققىيپەرۋەر كىشى ئىدى. ئۇ ئۆمۈر بويى پەرزەنت يۈزى كۆرمىگەن بولغاچقا مېنى بەكمۇ ئارزۇلاپ ۋە كۆڭۈل قويۇپ تەربىيىلىدى. دەسلەپ مېنى ئۆزى ئوقۇتتى، يەتتە ساۋادىم چىققاندىن كېيىن دىنىي مەكتەپكە بەردى. دىنىي مەكتەپتە دەرسلىكلەر قىلىنغان كلاسسىك ئەسەرلەر ئىچىدە «سۆپىي ئالا يار» دېگەن كىتاب ئىلىنىپ، چۆشىنىشلىك ئاممىباپ، گۈزەل، تەسىرلىك ۋە ۋەزىنلىك جۈملىلەر بىلەن مېنى ئۆزىگە مەپتۇن قىلىۋالغانىدى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ مەن ئىككى مىڭ مىسرا شېئىرىدىن تۈزۈلگەن بۇ كىتابنىڭ كۆپ قىسمىنى يادلىۋالغانىدىم.

ئۇنىڭ ئۈستىگە ئوسمان ھاجىمنىڭ قېيىن ئانىسى ئازىدخان مولانا ھېكايە، چۆچەكلەرنى سۆزلەشكە بەكمۇ ماھىر ئىدى. ئۇنىڭدىن ئاڭلىغان كۆپلىگەن چۆچەك - رىۋايەتلەر ھېلىغىچە ئېسىمدە. بۇلار ھېنىڭ قەلبىمدە بەدىئىي ئەدەبىياتقا نىسبەتەن زور ھەۋەس قوزغىغانىدى.

ئوسمان ھاجىم تىجارەت بىلەن ياقا يۇرتلارغا كېتىپ قالغان چاغدا ئۇنىڭ ئىنتىلىرى مېنى قاتتىق قۇرۇق، يوگۇر - يېتىم كىشىلارغا سالغاندىن تاشقىرى، پەتە پادا بېقىشقا ئەۋەتتى. («قەشقەر كېچىسى» ناملىق داستانىمدىكى «مەن يېتىم سودىگەر پاكالا ياقىغان بالا ئىدىم» دېگەن مىسرالار مانا مۇشۇ كۈنلەرنىڭ خاتىرىسىدۇر.) مەن پادا بېقىپ يۈرگەن مەزگىللەردە، پادىچى روزى بوۋا دېگەن كىشىگە ھەمراھ بولغانلىقىم روزى بوۋا ئۇيغۇر ئۇنسىيىق ئىستىقلارىنى بېشىمدىن كەچۈرگەن، تەجرىبىلىك، خۇش پەتچاق چاق، سۆزمەن كىشى ئىدى. ئۇ ماڭا ئۆزىنىڭ تۇرمۇش تەلىرىنى، گۈزەل شېئىرلىرىنى سۆزلەپ بەرگەندىن تاشقىرى، يەنە 1907 - يىلىدىكى دېھقانلار قوزغىلىڭى، «تورپاقلار ئىنقىلابى» بىلەن 1912 - يىلىدىكى تۆمۈر خەلپەت باشچىلىقىدىكى مەشھۇر خەلق قوزغىلىڭى توغرىسىدا ئۇيغۇر تارىخىدىكى ۋەقەلەرنى سۆزلەپ بەرگەنىدى. بۇلار ھېنىڭ كېيىنكى يازغان «ئەز» ناملىق تارىخىي رومانىم ئۈچۈن ئەسلەپكى ماتېرىيال بولۇپ قالدى. 1934 - يىلى ئوسمان ھاجىم دادام ئائىلىمىزنى بۇ جىنۇرياغا كۆچۈرۈپ پاردىسى

مەن ئۇ يەردىكى باشلانغۇچ مەكتەپتە پەننىي بىلىم ئېلىشقا مۇيەسسەر بولدۇم. 1936-يىلى مېنى ئۇرۇمچىگە ئوقۇشقا ئەۋەتتى. مەن ئۇرۇمچى بىرىنچىلىك كىملازىمىدە ئۇچ يىل ئوقۇغىنىمدىن كېيىن 1939-يىلى شىنجاڭ دارىلمۇئەللىمىنغا ئىمتىهان بېرىپ، ئوقۇشقا كىردىم. 1942-يىلى بۇ مەكتەپنىڭ پېداگوگىكا فاكۇلتېتىنى ئەلا نەتىجە بىلەن پۈتتۈردۈم.

ئۇرۇمچىدىكى مەكتەپ تۇرمۇشى مەن ئۈچۈن يېڭى هايات دەۋرى بولدى. ئوقۇش جەريانىدا مەن لىن جىلۇ، لى زىلياڭ قاتارلىق مۇنەۋۋەر كوممۇنىستلارنىڭ، شۇنىڭدەك دۇ جۇڭيۈەن ئەپەندى ۋە سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئوقۇپ كەلگەن ئايۇپ مەنسۇرى قاتارلىق ئىلغار ئوقۇتقۇچىلارنىڭ تەسىرىدە چوڭقۇر ۋەتەنپەرۋەرلىك تەربىيىسىگە ئىگە بولدۇم. ئاتاۋلىق يازغۇچى ماۋدۇن (شېن يەنبىڭ) ۋە جاڭ جۇڭشى قاتارلىق ئىلغار زىيالارنىڭ يېڭى پەلسەپە، سىياسىي ئىقتىساد ۋە ئىنقىلابىي ئەدەبىياتتىن ئۆتكەن دەرسلىرىنى ئاڭلاپ، ئىدىيە هەم كىشىلىك تۇرمۇش قارىشى جەهەتتە كۆرۈنەرلىك ئالغا باستىم. بۇ هال مېنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيىەت بىلەن شۇغۇللىنىشىمغا تۈرتكە بولدى، ئىجادىي پائالىيىتىمگە پايدىلىق زېمىن هازىرلاپ بەردى.

1943-يىلى باهاردا مىللىتارىست شېڭ شىسەي «تەرەققىيپەرۋەر» لىك نىقابىنى يىرتىپ تاشلاپ، ئۆزىنى گومىنداڭ قوينىغا ئاتتى. چېن تيەنچۇ، ماۋ زېمىن، لىن جىلۇ قاتارلىق مۇنەۋۋەر كوممۇنىستلارنى ۋە نۇرغۇن ئىلغار زىيالارنى قولغا ئېلىپ، ئۇلارغا دەهشەتلىك زىيانكەشلىك قىلدى. بۇنىڭ بىلەن خەلق ئاممىسى ئىچىدە گومىنداڭغا قارشى مىللىي ئازادلىق هەرىكىتى ئەۋج ئالدى. ئەلۋەتتە مەنمۇ بۇ هەرىكەتلەردىن چەتتە قالمىدىم. شۇ تۇپەيلى 1944-يىلى قولغا ئېلىنىپ تۇرمىگە تاشلاندىم.

ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ بېشىمنى ئاستىدا، گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى بىر قەدەر زىيالىيلارنى تۇرمىدىن بوشىتىشقا مەجبۇر بولدى. مەنمۇ شۇ قاتاردا 1945-يىلىنىڭ باشلىرى تۇرمىدىن چىقتىم، نەشرىيات ئورۇنلىرىدا تەھرىرلىك خىزمىتى بىلەن شۇغۇللاندىم.

ئازادلىقتىن كېيىن خېلى بىر مەزگىلگىچە ئاساسەن تېنىل تەرجىمە خىزمىتىنى كالا‌سسىك ئەدەبىيات تەتقىقاتى ۋە ئوقۇتقۇچىلىق خىزمەتلىرى بىلەن مەشغۇل بولدۇم. 1-11-نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتنىڭ 3-ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى مىللەتلەر تەتقىقات ئىنستىتۇتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى ۋە يوقىرى دەرىجىلىك ئىلمىي خادىمى بولۇپ، ئەدەبىي ئىجادىيىەت ۋە ئىلمىي تەتقىقات خىزمەتلىرى بىلەن شۇغۇللىنىپ كەلدىم.

قانۇنچىلىق شېئىرمىكىن قاچان ئېلان قىلىنغان؟ - 1957 ...

ئەدەبىياتىمىزدا شىنجاڭ شۆيۈەندە ئوقۇۋاتقان ۋاقتىمدىلا تام گېزىتىكە شېئىر لارنى يازاتتىم. ئۇ چاغدا شېئىر يېزىش هەۋىسىم ناهايىتى كۈچلۈك بولسىمۇ، بۇنى هەقىقىي شېئىر دېگىلى بولمايتتى، بۇ پەقەت قاپىنىلىنىڭ سۆزلەردىنلا ئىبارەت ئىدى. كېيىنچەپ ماهارىتىم ئۆستى. شېئىرلارنى ھەۋەس بىلەن ئەمەس، بەلكى قىزغىن ئىلهام

بىلەن يازىدىغان بولدۇم، بۇ چاغدا مەملىكىتىمىزدە ياپونغا قارشى ئۇرۇش داۋام قىلىۋاتاتتى، بىزدە «ياپون جاھانگىرلىكىگە قارشى ئۇرۇش، ۋەتەننى قوتقۇزۇش» غايىسى كۈچلۈك، ۋەتەنپەرۋەرلىك كەيپىياتىمىزنى ئۇستۇن ئىدى. تۇنجى ئەسىرىم — «يېڭى جۇڭگو گۇلىستانىغا» ناملىق لىرىك داستان «شىنجاڭ گېزىتى» نىڭ 1942 - يىل 7 - ئايدىكى سانىدا ئىككى بەتكە تولۇق بېسىلىپ چىقتى. مانا بۇنى — تۇنجى ئېلان قىلىنغان ئەسىرىم دېسەم بولىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن «گاڭ قانات لاچىن»، «ئىيۇل بورانلىرى» قاتارلىق شېئىرلىرىم «شىنجاڭ گېزىتى» نىڭ 42 - 43 - يىللىق سانلىرىدا ئېلان قىلىنىپ تۇردى، 1942 - يىلى «تاماچە قاندىن مىليون چىچەكلەر» ناملىق بىر پەردىلىك دراما يازغانىدىم. ئەينى يىللاردا بۇ ئەسەر بىر پەردىلىك سەھنە ئويۇنى ئىچىدە بىرىنچى بولۇپ مۇكاپاتلانغان ئىدى.

— بۇنىڭدىن 40 نەچچە يىل بۇرۇن يەنى 1947 - 1948 - يىللىرى سىز بىزگە ئەدەبىيات نەزەريىسىدىن دەرس ئۆتكەنىدىڭىز. ئېسىمدە قېلىشچە، سىزنىڭ «نەۋائى ئىزنى بويلاپ» سەرلەۋھىلىك بىر ماقالىڭىزنى 1948 - يىلى «ئەرك» گېزىتىدىن ئوقۇغانىدىم. ماقالىدا نەۋائىدىن كېيىنكى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ تارىخى ئۇستىدە مۇلاھىزە يۈرگۈزۈلگەن. دېمەك، 40 - يىللاردىن تارتىپ سىزنىڭ يېرىم ماقالىڭىز ئېلان قىلىنىشقا باشلىغان.

— مېنىڭ ئەدەبىيات سەنئىتە تەتقىقاتىغا كىرىشىم 40 - يىللارنىڭ بېشىدىلا باشلانغان. يۇقىرىدا ئېيتىپ ئۆتكەن «مىللىي تىياتىرچىلىق سەنئىتىنىڭ خۇسۇسىيىتى نېمە» دېگەن ماقالە ئۇيغۇر ئەدەبىيات - سەنئىتى توغرىسىدىكى مۇلاھىزىلىرىمنىڭ تۇنجى مېۋىسى ئىدى. 1947 - 1948 - يىللاردا ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى مەسىلىلىرى ئۇستىدە ئىلمىي مۇنازىرىلەر بولۇپ تۇراتتى. بايا سىز ئوقۇدۇم، دېگەن ھېلىقى ماقالە شۇ يىللاردىكى تەتقىقاتىمنىڭ داۋامى ئىدى. ئاشۇ يىللاردىن باشلاپ كلاسسىك ئەدەبىيات تەتقىقاتى ساھەسىدىكى ئىزدىنىشىمنى داۋاملاشتۇرۇپ كەلگەنىدىم. خۇسۇسەن 80 - يىللارغا كەلگەندە ئىلىم - پەن ساھەسىدە گۈللىنىش ۋەزىيىتى بارلىققا كەلدى. بۇ خىل ۋەزىيەتنىڭ ئىلھامى ئاستىدا كلاسسىك ئەدەبىيات تەتقىقاتىغا كىرىشىپ، بۇ ساھەدە ئاز - تولا مېھنەت قىلدىم. مەسىلەن، «ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ھەققىدە بەزى مۇلاھىزىلەر»، «ئۇيغۇر مەدەنىيەت تارىخىدىكى پارلاق نامايەندە — «قۇتاتغۇبىلىك»»، «چاغاتاي ئەدەبىياتى ۋە ئاروز ۋەزنى»، «يۈسۈپ خاس ھاجىپ ۋە ئۇيغۇر ئەدەبىياتى»، ««قۇتاتغۇبىلىك» تە ئىنسانىنىڭ مەنىۋى كامالەت تېمىسى»، «رۇبائىي ۋە ئۇنىڭ كلاسسىك نەمۇنىلىرى»، «بىر پەيدا بولىدىكى ناخشا ئاۋازى — تۈركىي تىللار دېۋانى» قاتارلىق 20 پارچىدىن ئارتۇق تەتقىقات ماقالىلىرىم مەملىكەت ۋە ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ بىر قىسىم گېزىت، ژۇرناللىرىدا ئېلان قىلىنىپ، جامائە تېخىلىك بىلەن يۈز كۆرۈشتى.

ئۇندىن باشقا، جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتى، شىنجاڭ غەربىي ئاسىيا تەتقىقاتى جەمئىيىتى، ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى تەتقىقاتى جەمئىيىتى، شىنجاڭ «قۇتاتغۇبىلىك» تەتقىقاتى جەمئىيىتى ۋە قاتارلىق بىر قىسىم جەمئىيەتنىڭ ئېلمىي پائالىيەتلىرىگە

ئىقتىراك قىلىپ، بۇ جەمئىيەتلەرنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، داڭلىق مۇدىرىيەت، ئەزاسى، مۇدىرىيەت ئەزاسى بولۇشتەك سالاھىيەت بىلەن، ئىلمىي پائالىيەتلەرنى تەشكىللەش ئىشلىرىدا ئۆز بۇرچىنى ئۆتەپ كېلىۋاتىمەن. بۇ ھال مېنىڭ ئىلمىي ئىزدىنىشلىرىمگە پائالىيەت يولى ھازىرلاپ بەردى.

ن كىم ـ 80 - يىللار ھەرقايسى مىللەتلەر ئۆزىنىڭ كلاسسىك ئەدەبىياتىنى كەڭ كۆلەمدە تەتقىق قىلىشقا كىرىشكەن، ئىلمىي پائالىيەتلەرمۇ قىزغىن داۋاملاشقان بىر دەۋر بولدى. ئۇيغۇر خەلقىنىڭ دۇنياغا مەشھۇر ئىنكى زور ئەدەبىي يادىكارلىقى «دىۋانىي لۇغەتتىت ـ تۈرك» بىلەن «قۇتاتغۇبىلىك» خەلقىمىز بىلەن يۈز كۆرۈشتى. بۇ ئىنكى نۇلۇغ ئەسەرنىڭ ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىدىكى نۇسخىلىرىنى بارلىققا كەلتۈرۈش ئىشىغا سىز بىۋاسىتە قاتناشتىڭىز، بولۇپمۇ «قۇتاتغۇبىلىك» داستانىنىڭ نەزمىي يۈشۈرمىسىنى ئىشلەش، كىرىش سۆزىنى تەييارلاش خەنزۇچە تەرجىمىسىنى بېكىتىش ئىشلىرىغا ناھايىتى كۆپ ئەجىر سىڭدۈردىڭىز. كلاسسىك ئەدەبىي يادىكارلىقلارنى ھازىرقى زامان تىلىدا قايتا تەييارلاش ۋە ئۇنى تەتقىق قىلىشتا نېمىلەرگە دىققەت قىلىشىمىز كېرەك؟ بۇ ھەقتىكى تەجرىبىلىرىڭىزنى سۆزلەپ بەرسىڭىز.

ن پارتىيە 11 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتنىڭ 3 ـ ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىنكى «ئىلىم-ەن باھارى» دا يەنى 80 ـ يىللاردا كلاسسىك ئەدەبىيات تەتقىقاتى ساھەسىدە زور يۇكسىلىش ۋەزىيىتى بارلىققا كەلدى، مەرھۇم تالىم ۋە ئەدىب ئەھمەد زىيائى، تونۇلغان تىلشۇناس ئىبراھىم مۇتىئى قاتارلىق بىرمۇنچە ئىلمىي خادىملارنىڭ قاتنىشىشى ۋە پارتىيە، ھۆكۈمەتنىڭ ھەرجەھەتتىكى ياردىمى بىلەن ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ئۇستىدە كۆپ ئىلىملار قىلىندى، ئەدەبىيات خەزىنىمىزگە يەنە قىممەت باھا دۇردانىلەر قوشۇلدى. «دىۋان»، «ئەتەبەتۇلھەقايىق»، «قىسەسۇلئەنبىيا» قاتارلىق ئەسەرلەرنىڭ ئۆزىمىز تەييارلىغان نۇسخىلىرى دۇنياغا كەلدى، بۇلارنىڭ ھەممىسىنى تاجايىپ كاتتا 80 مۇنچىلىغان ئەترەت ۋە ئۇنىۋېرسىتېتلار بولدۇ. شۇنداق بولسىمۇ، قانائەتلەنگۈدەك دەرىجىدە ئەھمىيەت بەرمىگەنلىكىمىزدىكى باشقا مۇلكە، تاپتونوم رايونلارغا، قوشنا دۆلەتلەرگە سېلىشتۇرغاندا بىز تېخى خېلى كۆپ تارىقدا قالدۇق. بىزدە كلاسسىك تاپشۇرۇقلارنى تەتقىق قىلىدىغان كۆپ، تاجتوق دېگىدەك، ئۇنىڭ ناھايىتى ئاز بىر قىسمىنلا تاچقاندىمىز. تەتقىقاتچىلىرىمىزنىڭ كەلسەك، ھازىرقى زامان تىلىغا ئۆرۈپ قويۇش بىلەن تەتقىقات چېكىگە يېتكىنى، بولمايدۇ تەپسۇسكى، بىزدە ئەھۋال شۇنداق بولۇپ كەلمەكتە. بولۇپمۇ «دىۋانۇ لۇغەتتىت ـ تۈرك» تەسىرىنى ئوبدان تەتقىق قىلمىدۇق. مۇھاكىمە، ئىلمىي مۇلاھىزىلەرنى ئويۇشتۇرمىدۇق. «دىۋان» ھەتتىدە يېرىلغان ئىلمىي ماقالىلەرمۇ بەكمۇ ئاز. بۇنى «بىلىك» تەتقىقاتىغا سېلىشتۇرغىلى بولمايدۇ. دەرۋەقە، «بىلىك» ئوستىدىكى تەتقىقات نىسبىي جەھەتتىن ئىلمىي سەۋىيىگە يەتتى دېيىشكە تاجىزلىق قىلمىمىز! ھازىرغا قەدەر تاپ-دۇر بەھرە نىزارىي، يەھيا ۋەتتى، زەلىلى قاتارلىق مەشھۇر نامايەندىلەرگە بېغىشلانغان مەخسۇس تەتقىقات كەسىلىرى ھەيدانغا كەلگىنى يوق، ئۇلارنى تەتراپلىق چوڭقۇر تەكشۈرۈپ-تەتقىق قىلمىدۇق. «بارىنغا شۆكرى» دەپ كلاسسىك سىيمالىرىمىزنىڭ ئەسەرلىرىدىن ھۇ-

زۇر گىلىپ يۈرىۋەردۇق. بۇنداق ھىسسىياتنى كۆپىلدەپ كۆرسەتكىسى كېلىدۇ. ئايرىم كىشىلەردە «كلاسسىك ئەدەبىياتنى ئۆگىنىشنىڭ، ئۇنى تەتقىق قىلىشنىڭ زامانىۋىلىشىش ئۇچۇن پايدىسى يوق» دەيدىغان قاراشلارمۇ بار. بۇنداق قاراش توغرا ئەمەس. كلاسسىك ئەدەبىياتنى بىلمەي تۇرۇپ، زامانىۋى ئەدەبىياتنى گۈللەندۈرگىلى بولمايدۇ. نېمە ئۈچۈن ئۇنداق؟ بۇ ھەقتە كۆپ سۆزلەشكە توغرا كېلىدۇ، كېيىن بىر پۇرسەت چىقار. بىزنىڭ كۆپ ئەسىرلىك ئەدەبىيات تارىخىمىزدا ئۆگىشىكە، ۋارىسلىق قىلىشقا ۋە ئۇلۇغ ئەجدادلىرىمىزنىڭ ئاجايىپ تەپەككۇر بارلىقىغا گەلگەن، ئىنسانىيەت بىلەن تەڭ ياشايدىغان ئۇلۇغ ئابىدىلەر يارىتىلغان. ئەنە شۇلارنى ئۇبدان بىلسەك، بۇنىڭ زېمىنى بولماس ئىدى.

كلاسسىك ئەدەبىيات تەتقىقاتىدا مۇھىم مەسىلىلىرىمىز ـ ھۇتەخەسسىسلىرىمىز، ساھەلەر بويىچە چوڭقۇرلىشىش ئۇسۇلىنىڭ قانات يېيىشىنى ئۈمىد قىلاتىتىم. بىزدە دىۋانشۇناسلار، بىلىكشۇناسلار، نىزارىيشۇناس، ھۇتەللەپشۇناس قاتارلىق ھۇتەخەسسىسلەر كۆپىلەپ يېتىشىپ چىقىپ تەتقىقات سەۋىيىمىزنى ھەقىقىي ئىلمىي يۇكسەكلىككە كۆتۈرگىلى بولىدۇ. بىز كلاسسىك سىيمالىرىمىزدىن بەدىئىي ماھارەتنى، تىل ئىپادە بايلىقىنى ئۆگىنىمىز. شۇڭا بۇ نۇقتىلار قانچىكى كەڭ تەتقىق قىلىنسا، شۇنچە پايدىلىق بولىدۇ.

كلاسسىك ئەدەبىيات بايلىقلىرىنى ئېچىش، تەتقىق قىلىش ۋە خەلقىمىزنىڭ يۇقىرى ئەخلاقىي پەزىلىتى، «بۇلاق» ژۇرنىلى خۇشاللىقلىرىنى ئىپادىلەپ قىلىۋاتىدۇ. «بۇلاق» ژۇرنىلىنىڭ يەكشەنبىلىك ئادەتكىدەك ھەپتىلىك ھەقتەكى قانچە ماختىساق، ئازلىق قىلىدۇ. ھەر سانىدا بىزدە كلاسسىك ئەدەبىيات ساھەسىدە ھەقىقىدە تەتقىقات ماقالىسى چىقىپ تۇرسا، تېخىمۇ ياخشى بولاتتى.

بۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، ئۇزۇندىن بۇيان ئويلاپ كەلگەن ھۇندىق بىر پىكىرنى ئېيتىپ ئۆتەي: ھازىر قەدىمكى ئابىدىلەر ئۇستىدە يېزىلغان ماقالىلەردە بىرخىل ئاۋاپسىق ئادەت داۋاملاشماقتا. ئۇ بولسىمۇ ئابىدىدىكى ئەقىل ئالغاندا ئەسلى مەتىنىنى ئالماي، ئۇنىڭ تەرجىمىسىنى ياكى ھازىرقى زامان تىلىدىكى يەڭشىمىسىنى ئېلىش ئادىتى. مۇنىڭچە بۇ ئىلمىي ئۇسۇل ئەمەس. بۇنداق قىلىشنىڭ پايدىسىدىن زىيىنى كۆپ: ئابىدىنىڭ ئەسلىسى ئۇنتۇلۇپ، ئۇ بىر كاتىرماش ئەرسىگە ئايلىنىپ قالىدۇ. بۇ ئەھۋال بۇلۇپمۇ «بىلىك» ھەقىقىدىكى ماقالىلەردە كۆپرەك ئۇچرىماقتا. «قۇتاتغۇبىلىك» نىڭ ئەسلى تېكىستى بارغانسېرى ئۇنتۇلۇپ، ئۇنىڭ ئەزمىي يەشمىسى تارقالماقتا. يەشمە ـ مەيلى ئۇ ئەزمىي ياكى ئەسرىي ئۇسلۇبتا بولسۇن ـ «قۇتادغۇبىلىك» نىڭ ئۆزى ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ ھازىرقى زامان تىلىدىكى چۈشەندۈرمىسى، خالاس! مەتىئاتلار ساھەسىدىكى بۇ ئەھۋالغا دىققەت قىلىشىنى ئۈمىد قىلىمەن!

ـ 1986 ـ يىلى سىز ئاھىرىنكىدا ئېچىلغان خەلقئارا ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنىغا قاتناشتىڭىز. بۇ يىغىن ۋە ئۇ يەردە سىز ئۇچراشقان چەت ئەللىك تەتقىقاتچىلار ھەققىدە سۆزلەپ بەرسىڭىز!

— 1986 - يىلى يانۋارنىڭ ئاخىرىدىن فېۋرالنىڭ بەشىنچە ئامېرىكا كالىفورنىيە داشۋىسى لوس ئانژېلوس شەھىرىدە «جۇڭگو ئاز سانلىق مىللەتلەر تىل - ئەدەبىياتى، تارىخىي ۋە مەدەنىيىتى ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى» چاقىردى. بۇ يىغىنغا جۇڭگو، ئامېرىكا، فرانسىيە، گېرمانىيە، ياپونىيە ... قاتارلىق 14 دۆلەت ۋە رايونىدىن جەمئىي 47 ۋەكىل — تەتقىقاتچى قاتناشتى. جۇڭگو ۋەكىللەر ئۆمىكى توققۇز كىشىدىن ئىبارەت بولۇپ، ئۇنىڭدا ئىككى نەپەر ئۇيغۇر بار ئىدۇق. يىغىنغا قاتناشقان تەتقىقاتچى — ئالىملارنىڭ مۇتلەق كۆپچىلىكى خەلقئارادا نوپۇزلۇق جۇڭگوشۇناسلار ھەمدە تۈركىي تىللىق خەلقلەر مەدەنىيىتى، جۇملىدىن، ئۇيغۇر، ئۆزبېك، تاتار خەلقلىرى ئەدەبىياتى بىلەن ئۇزۇن يىل شۇغۇللانغان مەشھۇر دوكتۇر ۋە پروفېسورلار ئىدى. رەسمىي ئىلمىي مۇھاكىمە تۆت كۈن داۋاملاشتى، مەن بۇ يىغىندا «قۇتادغۇبىلىك» نىڭ جۇڭگودىكى تەتقىقات ئەھۋالى» دېگەن تېمىدا سۆزلىدىم. كېيىن، ئامېرىكا غەربىي ۋاشىنگتون داشۋىسى شەرقىي ئاسىيا تەتقىقاتى مەركىزىنىڭ پروفېسورى، «شەرقىي ئاسىيا تەتقىقاتى» ژۇرنىلىنىڭ مۇھەررىرى ھېنرى. ي. شۋارزى، گېرمانىيىلىك تۈركىيشۇناس نىكوراس پوپپى، گېرمانىيە ھامبۇرگ داشۋىسىنىڭ پروفېسورى، دوكتۇر سېبر. تاۋتېس قاتارلىق چەت ئەللىك پروفېسورلار بىلەن سۆھبەتتە بولدۇم.

پروفېسور ھېنرى. ي. شۋارزى ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە فولكلورىنىڭ توپلىنىشى، بۇ بايلىققا قانداق مۇئامىلە قىلىنىۋاتقانلىقىغا ئۆزىنىڭ بەك قىزىقىدىغانلىقىنى ئېيتتى. مەن قىسقىچە ئەھۋال چۈشەندۈرۈپ: «بىزدە مەخسۇس ئىلمىي مۇئەسسەسىلەر بار. بۇ مۇئەسسەسىلەر توپلاش، رەتلەش، تەتقىق قىلىش ۋە ساقلاش جەھەتتىكى ئىلمىي ئىشلار بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. يەنە، ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە فولكلورىنى قەرەللىك توپلاپ ئېلان قىلىپ تۇرىدىغان «بۇلاق» ناملىق ژۇرنىلىمىزمۇ بار...» دېدىم. شۋارزى ناھايىتى خۇشال بولدى. «مەن ئاشۇ ژۇرنالنى كۆرسەم بولامدۇ؟ ماڭا ئەۋەتىپ بەرسەڭلار ئىكەن!» دېدى ھاياجانلىنىپ.

چەت ئەل ئەدەبىياتشۇناسلىرى ئىچىدە ئۇيغۇر ۋە ئۆزبېك كلاسسىك ئەدەبىياتى تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان بىلىمى چوڭقۇر ئالىملار ئاز ئەمەس ئىكەن. ئۇلار تۈركىي تىللارنى پىششىق بىلگەندىن باشقا، تۈركىي تىلدىكى كلاسسىك ئەدەبىيات تارىخىنىمۇ پۇختا بىلىدىكەن.

لوس ئانژېلوستىكى خەلقئارا ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنىدا چەت ئەل ئەدەبىياتشۇناسلىرىنىڭ شىنجاڭ خەلقلىرى ئەدەبىياتى تەتقىقاتىغا ناھايىتى قىزىقىدىغانلىقى، تەتقىق قىلىۋاتقانلىقى مەلۇم بولدى...

— ۋاقىت چىقىرىپ، قىممەتلىك پىكىر - مۇلاھىزىلىرىڭىزنى ئىزھار قىلىپىنىڭىز ئۈچۈن ئىنتايىن مىننەتدارمەن! سىزگە كۆپ رەھمەت، ئۆتكۈر ئاكا! —

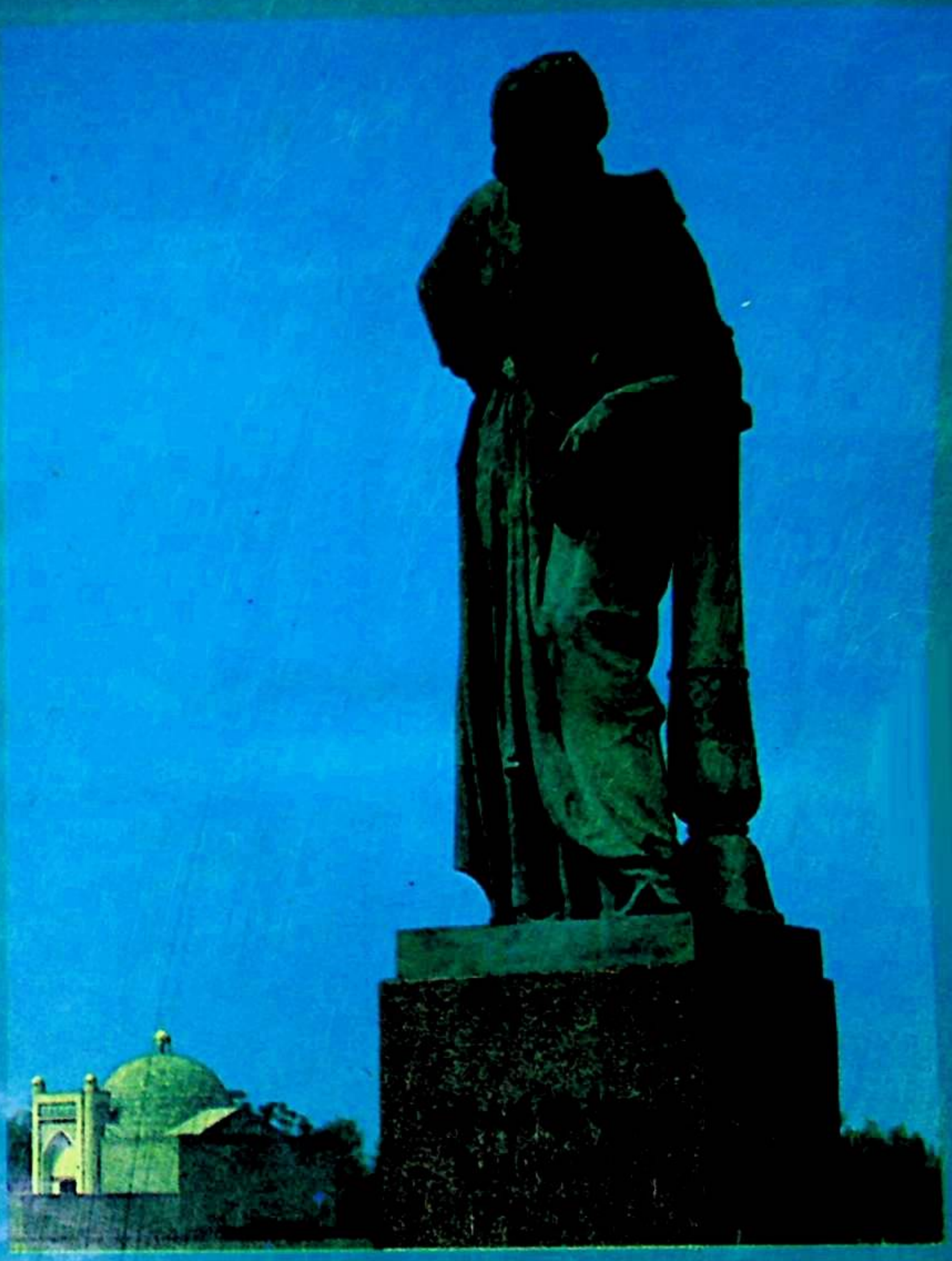

源 泉（布拉克）（维吾尔文）总45期

MAGAZINE OF BULAK

بۇلاق （ئومۇمىي 45 - سان）（يەسلىك ژورنال）

(UIGHUR LANGUAGE) QUARTERLY

新疆人民出版社编辑出版
（乌鲁木齐市建中路54号）
新疆新华印刷厂印刷
乌鲁木齐市邮局发行
中国国际图书贸易总公司国外发行
全国各地邮局订阅

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەۋزىدى ۋە نەشر قىلدى
（ئۈرۈمچى شەھىرى جىەنجۇلۇ كوچىسى №54）
شىنجاڭ شىنخۇا باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
ئۈرۈمچى شەھەرلىك پوچتا ئىدارىسىدىن تارقىتىلدى
جۇڭگو خەلقارا كىتاب سودىسى باش شىركىتى چەتئەللەرگە تارقىتىدۇ
جايلاردىكى پوچتا ئىدارىلىرى مۇشتېرى قوبۇل قىلىدۇ

国内统一刊号：CN 65－1063／1
本刊代号：58－108　　定价：2.60元
ISSN 1005－0876/国外代号：Q 1118

ھەمكىدەت بويىچە بىر لىككە كەلگەن ژۇرنال نومۇرى：
ۋەكالەت نومۇرى：108 ـــ 56　　باھاسى：2.60
چەت ئەللەرگە تارقىتىش ۋەكالەت نومۇرى：Q 1118